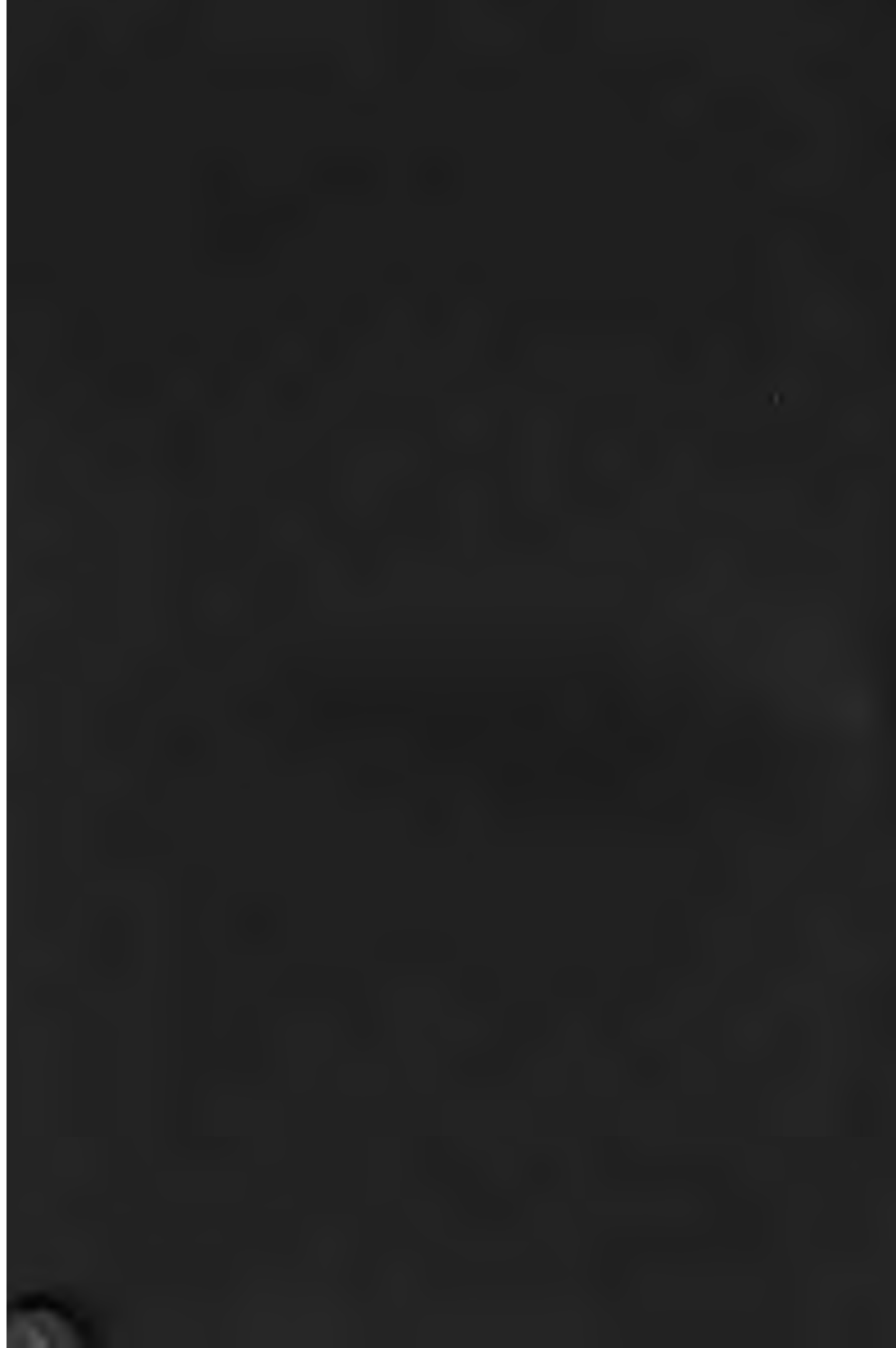

[illegible] Anderson

5-10-75.

J. E. SARS
SAMLEDE
VÆRKER

J. E. SARS

SAMLEDE VÆRKER

FJERDE BIND

KRISTIANIA OG KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
1912

TRYKT I CENTRALTRYKKERIET, KRISTIANIA

PORTRÆTTER OG ESSAYS

KONG SVERRE.

Det er idag Syvhundredeaarsdagen efter Sverres Død, 9. Marts 1202.

Skjønt han tilhører en saa fjern Fortid, staar hans Billede dog for os tegnet i skarpe og klare Omrids. Vi har til Kundskab om hans Personlighed og Bedrifter Kilder, som efter Tidens Leilighed maa kaldes enestaaende baade ved sin Rigdom paa Detaljer og sin Paalidelighed, blandt dem først og fremst Sagaen om ham, over 200 Kapitler, med indgaaende Skildringer af hans mange krigerske Eventyr og en udførlig og, som vi tør tro, fuldt korrekt Gjengivelse af flere af hans Taler.

Af Sagaens Fortale faar vi vide, at den første Del er ført i Pennen af Islændingen Abbed Karl Jonsson, som kom til Norge i 1185 og forblev der i nogle Aar. Vi faar vide, at det var efter Sverres Opdrag, han paatog sig at skrive hans Saga, og at han skrev dens første Del under Sverres eget Opsyn, idet Sverre «sad hos og bestemte, hvad der skulde skrives». Om den sidste Del af Sagaen faar vi vide, at den blev ført i Pennen (udentvivl af den samme Karl Jonsson) efter Beretninger af Mænd, som da havde deltaget i Kampene under Kong Sverre, eller som idetringeste havde havt Leilighed til at følge paa nærmeste Hold de Hændelser, hvorom de fortalte.

Sverres Saga er altsaa forsaavidt en historisk Kilde af bedste Art, som den gjengiver ikke usikre Sagn og løse Rygter, men samtidige, velunderrettede Øienvidners Erindringer og Indtryk af de skildrede Personer og Begivender.

Eftersom den imidlertid er ført i Pennen af en af Sverres Venner, delvis efter Sverres egen Diktat eller efter Meddelelser, som stammer fra hans Mænd eller Partifæller, maa vi antage, at den ikke kan give nogen helt objektiv rigtig Skildring, — at den maa have noget ved sig af et Partiskrift eller af tendensiøs Historieskrivning. Det er da ogsaa øiensynligt, at der gjennem hele Sagaen gaar en Stræben efter at stille Sverre og hans Handlemaade i den gunstigst mulige Belysning. Saafremt vi havde havt en ligesaa udførlig Saga, affattet efter Beretninger af Heklun-

ger og Bagler, vilde ganske vist mangt et Træk i denne Tids Historie have staaet for os i et noget andet Lys end det, hvori det nu staar. Vi savner dog ikke ganske Beretninger om Sverres Person og Bedrifter, som stammer fra hans Modstandere. Vi har saadanne hos flere udenlandske historiske Forfattere (den danske Saxo Grammaticus, de engelske Roger af Hoveden og William af Newbury), fremdeles i Brevskaber fra de landflygtige norske Biskopper, Breve og Banbuller fra Paverne o. s. v. Man har ved Hjælp af disse Kilder kunnet supplere Sverres Saga paa flere Punkter og undergive den en ganske indgaaende Kritik og Kontrol i Hensyn paa dens historiske Paalidelighed. Resultatet af denne Kritik har været gunstigt, endog til Forundring gunstigt for den. Det umiddelbare Indtryk, man modtager ved dens Læsning, er bleven stadfæstet, nemlig at den er vel partisk for sin Helt, forsaavidt den fremhæver, hvad der tjener til at forherlige ham eller til at undskylde hans Handlemaade, medens den glider let hen over de mere kildne Punkter, men at den dog ikke tillader sig nogen ligefrem Forvanskning eller Forfalskning af den historiske Sammenhæng. Den er ensidig, men alligevel paa sin Vis ærlig og oprigtig og i Hensyn paa det rent faktiske udentvivl aldeles troværdig. Den er en biografisk Skildring af en enkelt Mand, som alene tager med af Landets almindelige Historie, hvad der nærmest vedkommer ham, men som saadan et Mesterverk, udmerket ved alle de Fortrin, som karakteriserer den islandske historiske Saga paa dens Høidepunkt af Udvikling: — en klar og jævn, malende og udtryksfuld Stil, en ypperlig Anordning og Gruppering af Stoffet, en merkelig Evne til at skildre Situationer og Begivenheder paa en anskuelig Maade og karakterisere de optrædende Personer ved korte, rammende Træk.

Det Billede, denne saa udførlige og i det store og hele saa paalidelige Kilde (sammenholdt med og suppleret ved de andre) giver os af Sverre, er da utvivlsomt Billedet af en Personlighed, saa original og særegen, udrustet med en saa mangesidig og storartet Begavelse, at han i saa Maade ikke har noget Sidestykke i vor Historie og, vi kan vist trygt føie til, yderst faa i den hele Verdenshistorie.

Hvad vi læser om hans Streiftog og Marscher gjennem Ødemarker, over vilde, uveisomme Fjeldvidder, uden Mad, næsten uden Klæder, i Uveir og Kulde, vidner nu først om, at han maa have besiddet en ganske vidunderlig Legemskraft. Hans Mænd — fordetmeste haardføre Karer, vante til alskens Savn og Strabadser, — bliver ofte modfaldne, giver sig rent over. Mange omkommer eller bliver syge og skrøbelige; ham syntes intet at bide paa; han er altid lige rolig og behersket og har altid Kraft

tilovers, saa han ikke bare kan sørge for sig selv, men ogsaa for sine Folk, tale dem tilrette, sætte nyt Mod i dem. Han er paafærde sent og tidligt, ved Nat og ved Dag, altid optaget af sin Gjerning som Krigshøvding og Konge, — endnu i sine sidste Dage, efter et kampfyldt Liv, utrættelig, nøiende sig med mindre Hvile end nogen anden.

Hvad Kilderne fremdeles giver os et Indtryk af, er hans merkelige Evne til at tvinge under sig og beherske andre Mennesker. Den Flok, hvormed han begyndte sin eventyrlige historiske Løbebane, var fordetmeste det værste Udskud, forvildede, lovløse Personer, som ikke havde Tanke for andet end at leve høit paa Andenmands Bekostning. Han gjorde dem til sine lydige Redskaber, disciplinerede dem, saa de blev alle andre overlegne i krigersk Dygtighed og Paalidelighed og et Mønster og Forbillede i Hensyn paa Troskab mod sin Høvding. De gamle Birkebeineres Hengivenhed for Sverre var grænseløs, og deres Tro paa ham var det ikke mindre. Hvad han havde sagt og villet, var Lov for dem, hans politiske Program et Slags Religion, som de altid var rede til at vaage Livet for.

Han havde da ogsaa saa ofte givet dem Beviser paa sin aldrig svigtende Aandsnærværelse og Raadsnarhed i Farens Stund, sin Opfindsomhed og Rigdom paa Udveie, sit sikre Blik for, hvad der var at gjøre i en snever Vending, at det ikke var til at undres paa, at han blev til et Orakel for dem. Det havde saa ofte vist sig, at det gik dem galt, naar de ikke rettede sig efter hans Raad, medens de ved at følge ham og lyde hans Vilje altid blev seirende eller undgik den truende Fare.

Vi faar i hans Saga indgaaende Skildringer af en lang Række Fægtninger tillands og tilvands, som han fik at bestaa. I saagodtsom alle blev han Seirherre, og det oftere under saa fortvivlede Omstændigheder, mod en saa overvældende Overmagt af veludrustede, hevntørstende og modige Fiender, at det kan synes utroligt og udenfor alle Rimelighedens Grænser. Man kunde her være tilbøielig til at tro, at Sagaen har pyntet paa og overdrevet til Forherligelse af sin Helt. Men just i flere af disse Tilfælde bliver dens Beretning paa det bedste stadfæstet ved Beretninger, som stammer fra Sverres Fiender. I disse Beretninger føres Sverres Seire, vundne mod al Rimelighed, tilbage til overnaturlige Magters Hjælp og naturligvis onde Magter. Den engelske Forfatter William af Newbury, som vistnok har faaet sin Kundskab af en landflygtig norsk Geistlig, fortæller om Slaget ved Fimreite (1184), at Sverre havde med sig en Heks, som ved sine djævelske Kunster fik Havet til at opsluge Kong Magnus Erlingssøn med hans Flaade. Sverre hentyder selv i sin Tale i Bergen efter Sla-

get til denne blandt Modstanderne gjængse Forklaring af hans Seirvindinger. «Nogle siger,» heder det i Talen, «Sverre er seirsæl, Sverre er klog, men saa svarer man: hvad er det at undres over? Han har gjort nok for det, givet sig Djævelen i Vold. Nogle siger endog, at jeg er den skinbarlige Djævel, kommen lige fra Helvede og sluppet løs i min Skikkelse.»

Den rette Forklaring, som ofte fremgaar med al ønskelig Tydelighed af Sagaens Beskrivelse af Slagets Gang, er naturligvis den, at, naar Sverre stadig seirede endog mod en overvældende Overmagt, saa skyldtes det de af ham opdragne og disciplinerede Krigeres Færdighed og Flinkhed i Vaabenbrug og Manøvrering, og fremfor alt hans egen overlegne Førerbegavelse. Vi ser, at han, byggende paa sine Mænds rent professionelt soldatermæssige Opøvelse, har indført en helt ny Krigskunst baade tillands og tilvands. Han pleiede ikke at lade sine Skibe binde sammen i Slagene, som Skik var, men lod dem bevæge sig hvert for sig, saa de kunde lægge til, hvor det mest behøvedes; heller ikke pleiede han at fylke sin Hær, men fordelte den i mindre Flokke, som gik løs paa Fienden fra flere Kanter, saaledes at de naturligvis dog virkede sammen og efter en fælles Plan. Derved opnaaede han at give sine Hære og Flaader en Bevægelighed og en Hurtighed, som mere end opveiede deres ringe Mandskabsstyrke. At han var et *militært* Geni, og det af første Rang, derom kan der vist ikke være mindste Tvivl.

Ikke mindre klart fremgaar det af Kilderne, at han har været et *politisk* Geni, — at han forstod at *bruge* Magten ligesaa godt, som han forstod at *vinde* den, — at han har havt den store Statsmands vide Overblik og praktiske Sans, — Evnen til at arbeide for bestemte særskilte Formaal uden at tabe den almene Sammenhæng afsyne.

Han begyndte som en ret og slet Eventyrer, hvis saakaldte Ret til Kongedømmet alene kunde finde Støtte i Menigmands Fordomme og blinde Vedhængen ved gammel Vane og Vedtægt. Men han har indseet, at, om han ikke behøvede nogen anden Ret ligeoverfor sit Følge af raa Krigere, om han ikke behøvede nogen anden Ret for at seire, saa maatte han, for at Seiren skulde faa varig Betydning, søge at stille sit Kongedømme paa en videre principiel Basis. Han bragte ogsaa en saadan tilveie ved en aldeles eiendommelig Kombination af Retssætninger, som stammede fra helt forskjellige Hold. Han opstillede, hvad man kan kalde et helt Program eller politisk System, som paa én Gang var saa gammeldags nationalt, at det kunde vinde Indgang og Forstaaelse i Folkets brede Lag, og saa europæisk moderne, at det kunde drage Næring af og finde Støtte i den fremadskridende almene

Udvikling. Han vidste med stor Kløgt at udfinde og fremhæve, hvad der i den bestaaende Stats- og Samfundsorden kunde tjene som Tilknytningspunkter for dette Program. Han drog Konsekvenserne af det og bragte det paa samme Tid til mere almen Forstaaelse ved at foretage eller sætte i Gang indgribende Reformer i Hensyn paa Retspleie og Administration. Og hvad der kanske mere end noget andet vidner om hans politiske Geni, er Maaden, hvorpaa han hævdede sit Program ligeoverfor Geistligheden og Paven, — Maaden, hvorpaa han (særlig ved det efter hans Foranstaltning og vistnok ogsaa væsentlig af ham selv forfattede Forsvarsskrift ligeoverfor Geistligheden, den saakaldte «Tale mod Biskopperne») vidste at vende Kirkens Vaaben mod dem selv — det Skarpsind, hvormed han øiensynlig har gjennemskuet Hierarkiets Svagheder, Misforholdet mellem dets Prætensioner og theoretiske Magtfylde og dets virkelige Herredømme over norsk Folkemening.

Sverre blev, som bekjendt, opdraget til Prest og modtog geistlig Indvielse. Fra sin gamle Stand beholdt han altid en stor Forkjærlighed for at holde offentlige Taler, og han havde heldigvis sørget for, at nogle af disse er blevne bevarede til vor Tid. Det er virkelige Mesterverker paa sit Vis, Prøver paa Veltalenhed af den eiendommeligste Art, udmerket ved et egte nationalt lunt Humor, en ofte bidende Satire og en merkelig Evne til at slaa paa saadanne Strenge, som maatte give Gjenklang hos det Publikum, til hvem han henvendte sig.

Det fremgaar af disse Taler og af Forsvarsskriftet mod Geistligheden, at han var vel beslagen i sin Bibel og besad grundige Indsigter i den kanoniske Ret. Vi ser, at han tillige har været godt kjendt med den nationale norrøne Literatur. Han citerer Eddadigte og andre gamle Skaldekvad. Han paaberaabes som Autoritet i Spørgsmaal vedkommende Norges ældre Historie. Han befattede sig selv med Sagaskrivning. Ikke blot «sad han hos ved Nedskrivningen af hans egen Saga» og «bestemte hvad der skulde skrives»; men vi hører ogsaa om, at han har havt sin Haand med ved Affattelsen af Sagaer om nogle af sine nærmeste Forgjængere. Vi hører, at han har givet sig af med Lægekunsten. Danske Korsfarere, hvis Tog er beskrevet i et til vor Tid bevaret Skrift, gjorde en lang Afstikker fra sin Vei for at træffe Sverre og nyde godt af hans erfarne Raad i Hensyn paa deres Reisekart, — det er aabenbart, at han har været merkværdig mangesidig anlagt og udviklet og forstaaet sig paa noget af hvert.

Hvad vi faar vide om Sverres Væsen og Livssyn, gjør ofte Indtryk af noget saa frigjort moderne, at han snarere synes at tilhøre det 18. eller 19. Aarhundrede end det 12. Det synes, som

om han har været helt opløftet over de i Samtiden raadende Fordomme og Lidenskaber. Han udviste et Maadehold i Mad og Drikke, som var et Særsyn i de Tider. Han viste en Humanitet og Forsonlighed ligeoverfor sine Fiender, som var et endnu større Særsyn. Han spottede over den Art af Religiøsitet, som var den i Samtiden mest omspurgte og høiest vurderede (nemlig den udvortes, den, som viste sig i, at man skulde «slikke hver Kirke, man gik forbi»). Han udtalte sin Ringeagt for det Slagsbrorsvæsen, hvori Samtiden saa sit krigerske Ideal. Han talte ved flere Leiligheder paa sin sedvanlige ironiske Maade om sin Mangel paa Mod, saaledes ved Ordvekslingen mellem ham og Biskop Nikolas Arnessøn i Saltøsund, da han svarede paa Biskoppens Udfordring til Tvekamp: «Hvis Nikolas og jeg slaas, vilde man sige, at det var, som naar to Tisper gav sig til at slaas, da ingen af os har Ord for at besidde Mod.» Han vilde ikke have vaaget en saadan Spøg med sig selv, hvis han ikke havde været fuldt tryg paa sine Mænds Respekt, og hvis han ikke havde vidst med sig selv, at han havde afgivet saa fyldestgjørende Prøver paa sit Mod, at ingen vilde kunne falde paa at drage det i Tvivl. Men hans Mod havde en anden Karakter end det i Samtiden sedvanlige; han stak i denne som i andre Henseender skarpt af mod sine Omgivelser. Hans Mod var mere det koldt beregnende moralske end det vildt fremstormende fysiske.

Over alle Sverres andre Egenskaber lyser frem hans ubøielige Viljestyrke. Han begyndte sin Kamp under slige Vilkaar, at der næsten ikke syntes levnet nogen menneskelig Chance for at seire. Efter 8 Aars uafladelige Kampe og Anstrengelser lykkedes det ham endelig at tilføie sin Modstander og Medbeiler, Magnus Erlingssøn, et knusende Nederlag og at fælde ham, og med ham de fleste af Lendermandsaristokratiets Hovedmænd og Førere. Nu skulde det synes, som om han endelig havde naaet sit Maal og kunde hvile ud. Men nei! Den ene Oprørsflok reiste sig mod ham efter den anden, den sidste, — Baglernes, — værre end nogen. Sverres Flaade blev ødelagt; Baglerflokkene sværmede om i det hele Land. Biskop Nikolas kunde pralende sige: «Sverre Prest har nu ikke mere igjen af Norge end et Nes, og egentlig kunde det være nok for ham, om han raadede for den Strimmel af Øren (ved Throndhjems By), som ligger udenfor Palissaderne, og selv hang der paa Galgen.» Samtidig brød det længe forberedte Uveir fra Pavestolen løs mod ham med Banstraalen over dette «Djævelens Lem» og Interdikt over enhver Del af Riget, som blev ham tro, — og det, trods Afstanden, langtfra uden Virkning. Den sidste af Landets Biskopper, som holdt fast ved ham, hans fordums

Hirdprest og gamle Ven, den bergenske Biskop Martin, saa sig nu nødt til at forlade ham og gaa over i Fiendernes Leir.

Sverre var ved dette Tidspunkt (1198—1199) en aldrende Mand (omkring 50 Aar gammel). Fem og tyve Aars uafladelige Strabadser og Kampe maa have slidt sterkt paa hans Legemskræfter. Men han bøiede ikke af. Hans Viljestyrke bestod ogsaa denne Prøve, og det lykkedes ham atter at vinde Overhaanden i Landet ligeoverfor sine Fiender. Han døde i sit Høisæde omgivet af sine Mænd. Det gik ikke, som Biskop Nikolas havde spaaet, at hans Legeme vilde blive hugget istykker til Føde for Hund og for Ravn. Han døde ubeseiret, men dog heller ikke som Seirherre. Hans Fiender stod ved hans Død fremdeles i Vaaben; hans Ret, hans Sag var fremdeles sterkt omstridt. Seirherre blev han først efter sin Død; men da blev han det ogsaa i en Grad som faa andre, kanske ingen anden i vor Historie. Hans politiske Program, hans Grundsætninger om Kongedømmets Væsen og Opgave, som havde været den Fane, hvorom Birkebeinerne havde været holdte sammen, saa de voksede fra at være en Flok til at blive et Parti, blev allerede i de nærmeste Slegtled efter Sverre Fanen, hvorom det hele Folk samledes, saa endog Repræsentanterne for de gamle Stormandsætter, mod hvis Magt disse Grundsætninger særlig havde været rettede, kjæmpede for dem med den samme Iver og Haardnakkethed, hvormed deres Fædre havde kjæmpet mod dem. Hvad der skete i norsk Politik og Lovgivning i disse nærmeste Slegtled efter Sverre, synes bare at have været en Fuldbyrdelse af hans Testamente, en Dragen de sidste Konsekvenser af det Standpunkt, hvorpaa han saa klart og bestemt havde stillet sig. Og da dermed den norske Stats- og Samfundsorden blev sat i den Skik, som den bevarede i Aarhundreder næsten uden Forandring, og som igjen blev Grundlaget for Folkets nyere Udvikling, kan man nok sige, at det er Sverres Aand, som har været raadende i norsk Historie lige til den Dag idag.

* * *

Forsaavidt har vi al mulig Grund til at feire Mindet om denne Mand. Forsaavidt det kommer an paa Begavelsens og Indflydelsens Storhed, fortjener ingen det bedre end han.

Herved er imidlertid et andet Spørgsmaal, som maa søges besvaret. *Sverres* geniale Begavelse er udenfor al Tvivl. Men blev den stillet i en god Sags, en stor og frugtbar Idés Tjeneste? Eller brugtes den til at fremme rent personlige Formaal? Sverres epokegjørende Indflydelse i norsk Historie er ligeledes udenfor al Tvivl. Men i hvilken Retning har denne Indflydelse gaaet? Har den gaaet ud paa at vække eller kvæle Liv? Har den gaaet

ud paa at aabne Vei eller stænge af for den fremadskridende Udvikling?

Vi ved, at slige Spørgsmaal har været reiste og bliver reiste i Hensyn paa Verdenshistoriens høiest fremragende Skikkelser. Til Eksempel Napoleon I. At han var et af de allerstørste Genier, som nogensinde er fremtraadt paa den historiske Skueplads: derom har der aldrig kunnet være Strid. Saameget videre har Meningerne gaaet ud fra hinanden i Hensyn paa den Brug, han gjorde af sit Geni. Mens han har været og fremdeles er inden vide Kredse af det franske Folk Gjenstand for en formelig Kultus, har flere af Frankriges mest fremragende Aander (til Eksempel Comte og Michelet) villet have ham opfattet næsten som en Guds Svøbe, en Forbandelse for det Folk, som lagde sin Skjæbne i hans Haand. Han er bleven fremstillet som en blot og bar Reaktionens Mand, ved hvem Folket blev ført ind paa en Afvei, saa Frugterne af den revolutionære Kraftanstrengelse for en stor Del forspildtes, — en rent dæmonisk Personlighed, hvis Motiv alene var et grænseløst og hensynsløst Begjær efter Ære og Magt og paa dette sit egoistiske Magtbegjærs Alter ofrede det franske Folks Velfærd og udtømte dets Kræfter, saa det kjendes paa det den Dag idag.

Det kunde synes at ligge nær at gjøre en lignende Opfatning gjældende af Sverre, som virkelig, efter hvad der oftere har været fremhævet, i adskilligt minder om Napoleon.

Lad os stille os for Øie Norges Tilstand ved det Tidspunkt, da Sverre optraadte som Thronkræver! De borgerlige Uroligheder, som i lange Tider havde sønderslidt Landets, og som havde sit Ophav i den forældede Opfatning af Kongedømmet som en Ættebesiddelse, en Privateiendom, hvorefter enhver Kongesøn, uden Hensyn til, om han var egte- eller uegtefødt, havde Krav paa sin Del deri, var blevet endelig stansede og Kilden, hvoraf de var udrundne, syntes for altid tilstoppet ved de nye Regler for Thronfølgen, som var bleven fastslaaet ved Overenskomsten af 1164, nemlig egte Fødsel, Førstefødselsret, Kongedømmets Enhed og Udelelighed, Prøvelse af Kongeemnets Skikkethed for Stillingen ved en Forsamling af Rigets geistlige og verdslige Sormænd, altsaa en Slags Overgangsform mellem Valg- og Arvekongedømme. Staten syntes ved disse Regler at være lagt over en ny, bredere og tryggere Grundvold, Veien syntes banet for en ny Udvikling, tilsyneladende rig paa Fremtidsløfter svarende til Forholdene i Europas ledende Kulturlande.

Denne Udvikling maatte vistnok, ved at styrke Aristokrati og Hierarki, virke til at trykke det menige Folk, Bondeklassen, ned i en større og større Afhængighed. Men det var saa langt frem

til det, at vistnok ingen tænkte derpaa. Det menige Folk var vel tilfreds med den i 1164 grundede nye Ordning; der er ikke Spor af andet. Magnus Erikssøn, den med al kirkelig Høitid kronede Konge, Sigurd Jorsalfarers Dattersøn, var populær og fortjente i mange Henseender at være det. Folket var træt og lei af de Velfærden forødende Thronfeider, ønskede fremfor alt Fred, og det var der nu den bedste Udsigt til. Ingen Kongesøn eller Thronprætendent, som udgav sig for at være Kongesøn, var mere forhaanden, saavidt man vidste om. Magnus Erlingssøns Kongedømme syntes fuldt befæstet og dermed Landets Fred og den nye Statsskik, som i saa mange Henseender var et saa afgjort Fremskridt fremfor den ældre, saa langt bedre stemmende med den samtidige almeneuropæiske Kultur.

Alt dette forstyrrede Sverre ved sin Optræden. Han rippede op de gamle Saar, som endelig holdt paa at gro igjen; han aabnede atter Døren paa vid Væg for en hvilkensomhelst Eventyrer til at forsøge sin Lykke paa Bekostning af Landets Fred og Lykke. Man maa spørge i Kraft af hvilket Princip, hvilken almengyldig Idé? Maa det ikke siges, at han ved sin Optræden bare kan have havt et personligt Maal for Øie og bare handlede ud af en hensynsløs Egoisme? Maa det ikke siges, at han ved sin Optræden som Thronkræver var en Forbrydelse mod det norske Folk, — hos en saa fordomsfri, saa klart og skarpttænkende Mand en bevidst, utilgivelig Forbrydelse?

Han udgav sig for Kongesøn og beraabte sig til Fordel for sin Sag paa, hvad der kaldtes den hellige Olavs Lov, hvorefter enhver Kongesøn, uden Hensyn til egte eller uegte Fødsel skulde have Krav paa at faa Del i Kongedømmet. Men han fremstillede aldrig noget Vidne for Rigtigheden af sit Udsagn; han skaffede aldrig tilveie noget, som endog i fjerneste Maade lignede et Bevis, og han maa have vidst med sig selv, at han heller aldrig vilde kunne skaffe noget saadant. Sæt, at han alligevel virkelig var det, han udgav sig for at være, — lader det sig antage, at han, denne over sin Samtid saa overlegne Personlighed, hvis gjennemtrængende Skarpsindighed, vide Overblik og sunde Omdømme vi saa ofte har Anledning til at beundre, skulde have været blind for, at en Regel, hvorefter enhver, som udgav sig for Kongesøn, endog om han ikke havde nogetsomhelst Bevis for sit Udsagn, skulde kunne vække Ufred i Landet, var en Urimelighed, — at han skulde have været blind for, at overhovedet den Opfatning af Kongedømmets retslige Grundlag og Væsen, hvori han fra først af tog sit Udgangspunkt, var forældet, barbarisk, uforenelig med Statens Trivsel og Folkets Fremgang, og at de ved Overenskomsten af 1164 indførte

Regler om Thronfølgen betegnede et afgjort Fremskridt og stemte overens med Samtidens bedste Mønstre?

Lader det sig antage, — endog om vi forudsætter, at han havde eller troede at have Ret til Kongedømmet, ifølge den saakaldte hellige Olavs Lov, — at han kan have vedblevet at opfatte sin Sag som den gode og retmæssige, naar han saa, hvorledes han blev henvist til at omgive sig med alskens løst Pak, medens han stadig havde mod sig Landets bedste Mænd, alle de gamle Storætter, som havde været og fremdeles var Bærere af Folkets Kultur, — naar han saa sig drevet til at appellere til de slette demokratiske Instinkter ved at ægge sine Mænds Gridskhed efter Gods og Guld, deres Misundelse ligeoverfor «Mjødisterne og Guldhalsene», det vil sige de høiere Samfundsklasser, eller i bedste Fald til Thrøndernes bornerede Bygdepatriotisme ligeoverfor Vikverjer og Gulathingsmænd?

Hans Saga lægger ikke Skjul paa, at han, da han granskede Stemningen i Landet, inden han optraadte som Thronkræver, kom til det Resultat, at det hele Folk, Høi og Lav, var vel tilfreds med den bestaaende Tingenes Orden og Magnus Erlingssøn fuldkommen hengivent. Maa det saa ikke opfattes som Spot og Hykleri, naar han fremstillede sig som Folkets «Befrier», — naar han sagde (i sin Tale til Bergensmændene efter Slaget ved Fimreite 1184): «Vi har lidt saamegen Nød og havt et saa tungt Arbeide, at vi helst havde ladet det hele fare, saafremt vi ikke havde ynkets over vort Folk og seet, at de herskede over det, som ingen Ret havde dertil,» — endog om det forudsættes, at han virkelig havde eller troede at have paa sin Side denne saakaldte «Ret» efter den hellige Olavs Lov?

Og er det ikke, naar alt kommer til alt, sandsynligt, at han ikke engang havde denne Ret, og at han vidste med sig selv, at han ikke havde den — at han, med andre Ord, var en ligefrem Bedrager, som løi sig til den kongelige Herkomst, og hvis Frækhed og Evne til Forstillelse og Komediespil altsaa maa have været ligesaa forbausende stor som hans Viljestyrke og politiske og militære Begavelse?

Hvad nu dette sidste Spørgsmaal angaar, vil det ganske vist aldrig blive muligt at besvare det bestemt enten i den ene eller den anden Retning. Der er meget, som taler *for*, at han var eller troede at være en Søn af Kong Sigurd Mund, meget, som taler *mod*, efter mit Skjøn mest, som taler *mod*. Det tynger svært i Vegtskaalen til denne Side, at hans Saga, som dog lægger an paa at fremstille ham og hans Sag i det just fra Samtidens Synspunkt gunstigste Lys, ikke ved at anføre nogetsomhelst, som enten direkte eller indirekte skulde tjene til at bestyrke Rigtigheden af

hans Paastand, ikke engang saameget som at man bemerkede nogen Lighed mellem ham og hans foregivne Fader, det modsatte erkjendes endog ligefrem.

Jeg ser imidlertid ikke rettere, end at Besvarelsen af dette Spørgsmaal under ingen Omstændigheder vilde kunne faa nogen afgjørende Betydning i Hensyn paa Dommen over Sverres moralske Karakter og historiske Rolle.

Endog om vi havde fuld Vished for, at han virkelig var eller troede at være Kongesøn, vilde det, som før nævnt, ikke have været tilstrækkeligt til at frikjende ham for Historiens Domstol, eftersom han var altfor oplyst og fritskuende til at dele Menigmands Fordomme i Hensyn paa den hellige Olavs Lov eller til at opfatte sin Egenskab af Kongesøn som en virkelig gyldig Adkomst til at forstyrre Landets Fred og velte overende den bestaaende lovlige Tingenes Orden. Paa den anden Side vilde, just af den samme Grund, Visheden om, at han ikke var Søn af Kong Sigurd Mund, men af Unas Kambare, og at han vidste, at saa var Tilfælde, ikke forslaa til at fælde ham. Retten ifølge den hellige Olavs Lov (ɔ: Egenskaben af Kongesøn) var et uundværligt Middel for ham; han maatte tage sit Udgangspunkt i den, om han vilde naa frem til Magten; der var ikke Raad for andet; men han har fra sit Standpunkt kunnet have saa liden Respekt for denne Ret, at det i hans Øine ikke gjorde synderlig Forskjel, om den var virkelig eller blot fingeret. Vi ved om Sverre, at han aldeles ikke var kræsen i Hensyn paa sine Midler, at han i en snever Vending tog sin Tilflugt til uværdige Kneb og Kunster, at han i det hele var langt fra at være nogen pletfri eller særlig ophøiet Karakter. Om vi havde Vished for, at han løi sig til den kongelige Herkomst, vilde dette vistnok kaste en mørkere Skygge over hans Personlighed end noget andet, som er bekjendt om ham. Det vilde, med en saadan Vished for Øie, være svært vanskeligt at forsone sig med hans Optræden som Thronkræver. Men man vilde ikke derved faa Ret til at bryde Staven over ham i moralsk Henseende og stemple ham som en samvittighedsløs Eventyrer, saafremt der er Grund til at tro, at hans Maal ikke bare har været at tilfredsstille et egoistisk Begjær efter Ære og Magt, at han har havt for Øie en anden og høiere Ret end den, som laa i at være Kongesøn. Og det er der.

Vi tør tro, at han, med sit grundige Kjendskab til Norges forudgaaende Historie og sin overlegne Intelligens, har indseet, at Overenskomsten af 1164 ikke svarede til den Stilling og de Opgaver, som syntes anviste det norske Kongedømme gjennem dets Tilblivelse og gjennem den Rolle, dets mest fremragende Repræsentanter havde spillet. Harald Haarfagre samlede Riget i skarp

Modsætning til det gamle Høvdingaristokrati; Olav Trygvessøn og Olav den Hellige kristnede Riget ligeledes i skarp Modsætning til det samme Høvdingaristokrati. Deraf fulgte, at det norske Kongedømme maatte faa og fik en særegen Karakter og særegne Opgaver. Det maatte faa en udpræget antiaristokratisk og i Sammenhæng dermed ogsaa antihierarkisk Tendens; dets lige Vei fremover til Ære og Magt maatte blive: at hævde og befæste sig i sin historisk givne Stilling som den norske Kirkes Hoved. og det menige Folks Beskytter og Forsvarer ligeoverfor Stormændene. Ved Thronfeiderne og Haarfagreættens Forfald under Sigurd Jorsalfarers nærmeste Efterfølgere blev Kongedømmet mere og mere ført ud af denne Vei, og ifølge Overenskomsten af 1164 syntes det at skulle faa en helt ny Karakter ved at drages ind i de verdslige og geistlige Stormænds Kreds og stilles i et afhængigt Forhold til Aristokrati og Hierarki.

Heri har Sverre kunnet se et Brud i den historiske Sammenhæng, og derimod har han stillet Traditionerne fra Harald Haarfagres, Olav Trygvessøns og Olav den Helliges Tid. Det er dette, som for ham har været den hellige Olavs Lov, hvori han fandt Retfærdiggjørelse for sin Optræden som Thronkræver. Den populære, barbariske Opfattelse af Kongedømmet som en Ættebesiddelse, en Privateiendom, og de dermed sammenhængende Arvefølgeregler, hvorefter alle Kongesønner, uegte som egte, en eller flere paa én Gang havde Krav paa at faa Del i samme, — det har for ham bare været de døde Skal, den levende Kjærne har været Kongedømmets demokratiske Karakter og Uafhængighed af geistlige og verdslige Stormænd, givet med dets tidligere Historie.

Han har draget Konsekvenserne af denne Historie og knyttet til dem theologisk-politiske Doktriner om Kongedømmets guddommelige Indstiftelse og om Statens og Kirkens sideordnede Stilling, som ved denne Tid just holdt paa at bryde igjennem og siden skulde faa en saa stor Betydning i det almeneuropæiske Statsliv, – Doktriner, som han vistnok har lært at kjende under sin Ungdoms lærde Studier. Ved denne Kombination har han dannet sig et statsretligt System, som ikke bare var ligesaa moderne som det ved Overenskomstem af 1164 fastslaaede, men endog langt mere modernt og dertil langt bedre svarende til Norges forudgaaende Historie, forsaavidt altsaa paa én Gang mere europæisk og mere nationalt.

I Hævdelsen af dette System har Sverre kunnet se et Kald, en virkelig Mission. Han har kunnet mene, at det var en Velfærdssag for det norske Folk, at det blev sin Fortid tro, — at det vel ikke maatte forstene sig i gammel Vane og Skik, men at ved alle Forbedringer Sammenhængens Traad maatte fastholdes,

at Harald Haarfagres, Olav Trygvessøns og Olav den Helliges Verk altid maatte vedblive at være Grundvolden, hvorpaa der byggedes videre. Skjønt han ikke kunde være blind for, at Overenskomsten af 1164 i mange Henseender betegnede et afgjort Fremskridt fremfor den forud bestaaende Tingenes Orden, har han alligevel kunnet opfatte det som en Pligt at faa den brudt, fordi den havde altfor lidet Rod i Folkets forudgaaende Historie til at kunne afgive noget paalideligt Grundlag for dets følgende Udvikling. Saa det altsaa ikke maa opfattes som Hykleri eller Spot, naar han kaldte sig Folkets Befrier og sagde, at han helst havde ladet det hele fare, saafremt han ikke havde ynkets over sit Folk og seet, at de herskede over det, som ingen Ret havde dertil.

Vi finder et Bevis for, at han virkelig har handlet ud af en slig Opfatning, en slig Følelse af at have en Mission i den jernhaarde, for ingen Fare eller Vanskelighed vigende Konsekvens, hvormed han gjennemførte sit monarkisk-demokratiske System ligeoverfor verdslige og geistlige Stormænd istedetfor at kjøbe sig Fred og gode Dage ved Indrømmelser, som ikke havde behøvet at medføre nogen synderlig personlig Opofrelse for ham. I den svenske Forfatter, Professor Cederschiölds nylig udkomne, velskrevne Bog om Sverre heder det:

«Att Sverre i främsta rummet kunnit leda sig af själfviska sträfvan efter makt, rikedom och andra personlige förmånar, blir svårligen den slutsats, till hvilken man kommer genom ett uppmärksamt studium af hans historia. Hade hans hufvudsyfte varit att i trygghet och behaglig ro njuta frukterna af sin seger öfver Magnus Erlingssøn, så hade han sannerligen lätt nog kunnat vinna detta genom att visa sig eftergifvande mot aristokratien och hierarkien. Men icke ens när han bragtes i det yttersta trångsmål genom bannlysning, interdikt och ett uppror, till hvilket större delen af landet anslutit sig, icke ens då försökte han någon kompromis eller vek en tumsbredd från sit program: en stark konungamakt och ett fritt bondestånd med stormän och presterskap såsom statens tjänare, ej som dens herrar. I genomförandet af detta program såg han icke blott sin ätts, utan hela sitt lands framtida storhet och lycka. Han kämpade icke blott för sig själf, utan för sin idée.»

Dette er, efter mit Skjøn, en rigtig Opfatning.

* * *

Men deraf, at Sverre selv har troet at have en god og stor Sag, følger nu ikke, at han ogsaa virkelig har havt det. Om det var noksaa sikkert, at han opfattede Sammenhængen i norsk Historie saaledes og handlede fra først til sidst ud af denne Op-

fatning, maatte det dernæst spørges, om denne Opfatning ogsaa kunde godkjendes fra et moderne kritisk-videnskabeligt Synspunkt. Om han var noksaa fast overbevist om, at det af ham opstillede og gjennemførte Program svarede bedst til Norges Fortid og afgav den bedste Grundvold for dets fremtidige Udvikling, maatte det endda, trods hans Skarpsind, blive et Spørgsmaal: havde han Ret heri? Var hans Optræden og historiske Gjerning, ikke bare i hans egne Tanker, men i Virkeligheden til Gavn for det norske Folk, — livsforøgende, ikke livsforødende?

Dette Spørgsmaal har været og bliver vel fremdeles besvaret høist forskjelligt, eftersom man stiller sig mest for Tanken, den ene eller den anden Fase af det norske Folks følgende Udviklingshistorie.

Engang var det vistnok sedvanligt at besvare det ubetinget bekræftende, idet man opfattede det romersk-katholske Hierarki fra et moderne demokratisk Synspunkt som noget i og for sig og uden Hensyn til Tidsalderen urigtigt og fordærveligt, og idet man stillede sig nærmest for Øie den tilsyneladende saa glansfulde Udfoldelse af Norges Magt og Ry under Haakon Haakonssøn og videre den saa merkværdig godt gjennemførte, næsten moderne Orden og Enhed i Hensyn paa Lovgivning og Administration under hans nærmeste Efterfølgere, for hvilket alt man medrette gav Sverre den væsentligste Ære.

Senere, — eftersom man erkjendte det hule og dekorationsmæssige ved den saakaldte Blomstring af Norges Rige under Haakon Haakonssøn, eftersom man erkjendte, hvorledes den under Magnus Lagabøter og Haakon Magnussøn gjennemførte gode Orden i Hensyn paa Lovgivning og Administration virkede til at gjøre Folket fremmed for enhver Deltagelse i det offentlige Liv, — har man kanske været mest tilbøielig til at opfatte Sverres Optræden og Seir som en Ulykke for Landet; man har været tilbøielig til at omtale ham næsten i Stil med Saxo Grammaticus's Omtale af Harald Gille: som det Lyn og Uveir, der nedslog Norges Velstand.

Man har ræsonneret saaledes: Uden Sverre vilde Birkebeinerne ikke have faaet nogen Plads i vor Historie. Overenskomsten af 1164 vilde have vedblevet at være gjældende; paa Basis af den vilde Hierarkiet have befæstet sin Magt, og i Forbund med det vilde en politisk virksom verdslig Stormandsklasse have udviklet sig. Norge vilde have faaet, i Lighed med Nabolandene, særskilte, nogenledes fast organiserede Rigsstænder, som kunde have repræsenteret Staten jævnsides med Kongedømmet, og det vilde følgelig have undgaaet den Vanskjæbne, som rammede det i Unionsperioden, og som just havde sin Grund deri, at Konge-

dømmet ifølge den strenge Gjennemførelse af Sverres Principper var blevet den eneste selvskrevne Repræsentant for Staten og dennes Skjæbne saaledes gjort helt afhængig af Kronarvefølgens Tilfældigheder. Den norske Stat vilde have vedblevet at udvikle sig selvstændigt og med den ogsaa det norske Folks Kultur. Norge vilde have undgaaet at glide ind i den langvarige politiske og kulturelle Afhængighed af et andet Land, hvis Merker vi fremdeles slider med at faa af os.

Jeg vil herved minde om, hvorledes det er gaaet en Mand som Kardinal Richelieu inden fransk Historieskrivning. Alle har maattet erkjende i Hensyn paa ham, baade at han besad en genial Herskerbegavelse, og at han brugte den i sin Begavelse fra først til sidst i en efter hans Opfatning god og stor Sags Tjeneste. Men hans historiske Gjerning har alligevel været Gjenstand for de mest modstridende Domme. Han er af mange bleven lovprist som Grundlægger af den franske Stats Enhed og sterke Centralisation og derigjennem af Frankriges Magt og Glans, dets dominerende Indflydelse over det øvrige Europa gjennem saa lange Tider. Andre, for hvem Englands Parlamentarisme har staaet som et Ideal, har stemplet ham som en skadelig Mand og hans Politik som en Landsulykke, idet han ved at samle al styrende Myndighed hos Kongen og stænge Adelen ud fra Deltagelse i det offentlige Liv tilintetgjorde Vilkaarene for en parlamentarisk Udvikling lig den, hvoraf den engelske Stat har hentet saa megen Styrke.

Det maa vel medgives, at der i denne Fordømmelsesdom kommer tilsyne en Miskjendelse af den franske Histories særegne Karakter og Udviklingsbetingelser. Fransk og engelsk Historie hviler paa forskjellige Forudsætninger og har fra først til sidst bevæget sig ad forskjellige Veie henimod forskjellige Maal. Hver af dem har sin eiendommelige Storhed, sine Fortrin og Mangler, sine Lys- og Skyggesider. Og det har ved fortsat Granskning vist sig mere og mere tydeligt, at disse Lys- og Skyggesider hører nødvendig sammen og gjensidig har betinget hverandre. En Forening af de Fortrin, som karakteriserer fransk, og dem, som karakteriserer engelsk historisk Udvikling, har ligget udenfor Mulighedens Grænse. Richelieu optog og førte videre med stor Kraft og Klarhed, hvad der kan kaldes Hovedtraaden i Frankriges forudgaaende Historie; dette maa være tilstrækkeligt til at gjøre hans Minde dyrebart for enhver Franskmand, hvordan saa end hans Gjerning tager sig ud i et engelsk historisk Synspunkt eftersom det er naturligt, at en Franskmand elsker sit Folks Historie og ikke vil bytte det med noget andet Folks, om han end noksaa klart indser dens Svagheder og Ensidigheder.

Det samme Ræsonnement maa nu ogsaa kunne gjøres gjældende i Hensyn paa Sverre og Betydningen af hans Minde for os.

Hvorledes vilde det have gaaet uden ham, — om det er sandsynligt, at uden ham Overenskomsten af 1164 var bleven staaende som Grundvold for Norges statsretlige Udvikling, og at denne da vilde have slaaet ind paa og gaaet frem ad de samme Veie som Danmark og Sverige o. s. v., — det er Spørgsmaal, som vi kan lade ligge. Vi kan holde os til, hvad der er vist og sikkert, nemlig at den med Sverre seirende Statsret fortsatte i en mere lige Linje Norges forudgaaende historiske Udvikling. end den ved Overenskomsten af 1164 grundlagte Statsret vilde have gjort, — at naar Sverre udgav sig for den, som hævdede den hellige Olavs Lov ligeoverfor Magnus Erlingssøn, saa havde han forsaavidt Ret, som hans politiske Program virkelig svarede bedre end Modstanderens til Traditionerne fra Harald Haarfagres og de to Olav'ers Tid. Han repræsenterede, ved sit Forhold til Kirken, til Aristokratiet og til det menige Folk, med større Kraft og Klarhed end nogen anden, de samme Grundforholde, de samme Grundmodsætninger, som har præget norsk Historie forud — lige op til de ældste Tider, — og bagefter, — lige til den Dag idag; — de samme Grundforholde og Grundmodsætninger, hvortil de tilsyneladende saa bratte Omskiftelser i norsk Historie maa i sidste Instans føres tilbage, — allesammen: det sterkt bevægede Liv, den store Kraftudgydelse i Sagaperioden, det derefter følgende Forfald og den derefter følgende nationale og politiske Gjenreisning. Han var en stor, genial Mand, og den Livsgjerning, hvori hans Genialitet har aabenbaret sig, er ikke nogen blot Episode i norsk Historie, men et Led, som føier sig paa fast organisk Maade ind i den hele Sammenhæng. For at komme til et rigtigt Opgjør i Hensyn paa Betydningen af denne hans Livsgjerning, maa vi altsaa ikke stanse, saaledes som man vel engang pleiede at gjøre, ved Blomstringen under Haakon Haakonssøn eller ved det store og efter Tidens Leilighed saa udmerkede Lovgivningsarbeide under Magnus Lagabøter og den velordnede Administration under Haakon Magnussøn; vi maa gaa videre: til Unionsperiodens Dvaletilstand, Reformationstidens Ydmygelser, Dansketidens Afhængighed; men vi maa ikke stanse der heller; vi maa gaa videre, — til det nye Liv, som vaktes i det 18de Aarhundrede, og som har været fortsat indtil nu. Vor Historie er, trods de iøinefaldende Brud paa Overfladen, dybere seet et sammenhængende Hele. Den gamle Blomstring drog efter sig Forfaldet, og Forfaldet dannede igjen den nødvendige Overgang til den nye Blomstring. Vi dvæler naturligvis heller ved Blomstringstiderne

end ved Forfaldstiderne; men vi maa tage det alt med i vor Interesse og Kjærlighed, eftersom det alt hører sammen. Vor Historie er, trods alle Skygger og Svagheder, alligevel som Helhed en saadan, at jeg tænker, vi ikke behøver at skamme os ved den. Jeg tænker, at vi, fra det Standpunkt, som nu er vundet, kan se tilbage paa Folkets hele Levnetsløb med Tilfredshed og Glæde. Og dermed er det ogsaa givet, at vi har den bedste Grund til at feire Mindet om Kong Sverre. Det er ikke godt alt det, som kan siges om hans Person eller om hans Gjerning og dens Følger for Landet. Men Summen bliver da den, at han ikke blot aftvinger os Beundring, men ogsaa har Krav paa vor Tak.

HOLBERG.

R. Nielsen: Om Holbergs Kirkehistorie og Theologi.

Denne lille Bog er et Indlæg i Striden om Forholdet mellem Videnskab og Religion, som i den seneste Tid har vakt et sterkt Røre blandt Danmarks Theologer og Filosofer, og som vi maaske senere vil finde Leilighed til nærmere at omtale. Hvad vi nu skal indskrænke os til at henlede Læsernes Opmerksomhed paa, er den sterke Anerkjendelse, som her af en aandfuld Forfatter ydes et af Holbergs mindst bekjendte historiske Skrifter, nemlig hans Kirkehistorie. Dette Verk fik straks ved sin Fremkomst en stor Udbredelse; det udkom i flere Oplag og Oversættelser, og er endnu den Dag idag at se paa Hylden hos mangen en norsk Bonde, for hvem det kan være et uudtømmeligt aandeligt Skatkammer. Men det fandt ingen offentlig Bedømmelse, og senere kirkehistoriske og theologiske Forfattere har ganske undladt at tage Hensyn til det. I den danske Literaturs betydeligste kirkehistoriske Skrifter fra sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede, nemlig Thornings Oversigt over den almindelige og Lillelunds over Danmarks Kirkehistorie, nævnes det end ikke paa et eneste Sted. Prof. R. Nielsen undersøger, hvad der vel kan være Grunden til en saadan Ignoreren. Skulde det maaske være af skyldig Pietet mod en stor Mands Minde, at man har undladt at fremdrage af en fortjent Forglemmelse et af hans svageste Arbeider, og skulde Thorning og Lillelund staa paa et saameget høiere videnskabeligt Standpunkt, at de fra dette ikke kunde andet end finde det passende at forbigaa et i sin Art mislykket og umodent Forsøg med Taushed? Prof. Nielsen kommer, som venteligt kan være, til et helt modsat Resultat. Thornings Kirkehistorie er et tørt, ganske ukritisk og ganske uvidenskabeligt Register, og om Lillelunds videnskabelige Standpunkt kan man gjøre sig en Forestilling deraf, at han i en Oversigt over Danmarks Kirkehistorie paa 206 Oktavsider finder Leilighed til paa ikke mindre end 4 forskjellige Steder at give udførlige Oplysninger om sig selv og sine Familieforholde, om de forskjellige Embeder og Bestillinger, han har indehavt, om sine Svigerforældre og deres 10 Søn-

ner og 10 Døtre, «hvilke alle» — takket være providentia specialissima — «ere særdeles vel forsynede».

Hvad der karakteriserer Holbergs kirkehistoriske Verk i Modsætning til disse og andre theologiske Behandlinger af Emnet, er, at det er skrevet med Aand. Og herved «tænkes ikke nærmest paa det saakaldte aandrige, det livlige i Fortællingen, det vittige, sarkastisk lunefulde i Behandlingen af visse middelalderlige Livsbilleder og Figurer, der i saa høi Grad gjør Læsningen tiltrækkende; nei, Talen er om en Grundfordring, der kun altfor ofte oversees af den lærde Historieskrivning. Vi sætter Historie med Aand imod den aandløse Historie. Men hvorved bliver vel en Historie aandløs? Altid derved, at Væsenet i de virkelige Kjendsgjerninger unddrager sig den Fortællendes Syn, at med andre Ord det objektive Element falder udenfor det subjektive». Dette kan ytre sig paa en dobbelt Maade. En Historie er aandløs, ikke blot naar den Fremstillende med Tilbageholdelse af enhver subjektiv Betragtning indskrænker sig til at opregne Personer, Handlinger, Omstændigheder o. s. v. i en formentlig faktisk Orden, men ogsaa naar den Fortællendes Refleksioner paa en vild og vilkaarlig Maade gjennembryder og krydser Kjendsgjerningernes objektive Fremstilling. Refleksioner og Kjendsgjerninger skal paa det nøieste være sammensmeltede; «Aanden i Historien forudsætter en gjennemgaaende Vexelvirkning af, hvad der virkelig ligger i de fremstillede Begivenheder og hvad den Fremstillende har faaet ud deraf».

I denne Henseende indtager Holbergs kirkehistoriske Verk en høi Rang, ikke blot i den dansk-norske Literatur, — det vilde kun være en tarvelig Ros at sige, at han har vist sig overlegen over en skoleret Pedant og en geistlig Sladderhank, — men i den almindelige europæiske. «Der er,» siger Prof. Nielsen, «i den nyere Literatur, at sige den tydske, ingen Mangel paa kirkehistoriske Lærebøger (Münscher, Hase, Guerike, Kurz, Hagenbach, Ritter o. fl.); men, vi sige det frit, man skal endnu blandt alle disse Kirkehistorikere neppe finde nogen, der fra sit Standpunkt saaledes veed at faa Reflexioner og Kjendsgjerninger til at smelte sammen som Fader Holberg.»

Vi tvivler ikke paa Rigtigheden af denne Dom, og vi glæder os saameget mere over denne Anerkjendelse, som vi har den Opfatning, at Holberg endnu langtfra er bleven tilbørlig paaskjønnet som historisk Forfatter. Det er bekjendt, at samtidige Lærde i det hele fældte en mindre gunstig Dom over hans historiske Skrifter; Gram t. Eks., der med al sin Belæsthed var en Erzpedant, som følte sig stødt over de ogsaa i Holbergs Lærdomsverker hist og her frembrydende Glimt af hans komiske Lune, kaldte hans

Danmarks Historie «en løierlig Historie». Og senere Forfattere, der har omtalt dette Holbergs historiske Hovedverk (Suhm, Werlauff o. fl.) har lagt en særdeles Vegt paa, at han har vist sig skjødesløs i mange Enkeltheder, og at han har undladt at benytte Resultaterne af samtidige Lærdes kritiske Forskninger og Samlerflid. Overhovedet har indtil vore Dage den Opfatning i Almindelighed været udtalt, at Holbergs Danmarks Historie, medens den staar uovertruffet i aandrig og livlig Fremstilling, ikke engang i Forhold til sin Tid kan tilkjendes nogen høi videnskabelig Rang.

Det kommer her an paa, hvori man sætter det væsentlige i den historiske Videnskab. Gram betragtede det som Historikerens eneste værdige Formaal at rense det givne Materiale fra alle Urigtigheder; for ham var Historien en Samling af Enkeltheder, af hvilke den ene var ligesaa vigtig som den anden; han havde intet Øie for Valg eller Behandlingsmaade eller Opfatning og var følgelig ligesaa nøieregnende i det smaa som i det store. Fra et saadant Standpunkt kan Dommen over det Holbergske Verks Betydning i videnskabelig Henseende ikke falde meget gunstig ud. Erkjender man derimod, at Historieforskningens væsentlige Opgave er at udfinde Kultur- og Samfundsudviklingens Love, at bringe til Forstaaelse Aanden, den indre Sammenhæng i Begivenhederne, at det altsaa ikke blot kommer an paa Lærdom og kritisk Omhu, men endnu mere paa Evnen til aandfuld Behandling og et skjønsomt Udvalg, da kan man heller ikke være i Tvivl om, at Holberg ikke blot maa tilkjendes en høiere Rang som Historiker end Gram, Hoijer, Suhm, Langebek, men at han er den eneste blandt dem alle, der har havt Begreb om, hvad historisk Videnskab virkelig er.

Voltaire kan som bekjendt endnu mindre end Holberg berømmes for at have vist i sine historiske Skrifter megen Nøiagtighed i Detaljerne; han har tvertimod stadig staaet blandt de Lærde i et slemt Udraab for sin Overfladiskhed. Han har ogsaa omtalt de Anstød mod Korrektheden, over hvilke historiske Detaljkræmmere mest opholder sig, paa en Maade, der viser, hvor liden Vegt han lagde paa dem. Han fortæller saaledes paa et Sted, at en bekjendt Lærd mente at have udfundet ikke færre end 10,000 Feil i P. Daniels dengang høit ansete Verk over den franske Historie; «det er meget,» siger han, «men det maa bemerkes, at de allerfleste af disse 10,000 Vildfarelser er ligesaa ligegyldige som de Sandheder, der skulde have staaet i deres Sted; thi hvad betyder det, enten det var den venstre elller den høire Fløi, der veg i Slaget ved Montlhéry, og hvad betyder det, enten Ludvig den Tykke trængte ind i Puiset paa det eller det Sted?» En saa-

dan letfærdig Tale vilde i en Grams Øine have været fuldkommen tilstrækkelig til ganske og aldeles at frakjende ham Navn af en alvorlig Videnskabsmand. Ikke destomindre har man i den nyere Tid erkjendt, at Voltaire hører blandt de første, der har grundlagt en sand historisk Videnskab, ja en udmerket, nylig afdød engelsk Forfatter (Buckle) har endog ment, at han, naar alt kommer til alt, er den største Historiker, som Europa endnu har frembragt. Hans store Fortjeneste er, at han erkjendte og aabent udtalte, at hvad Historieskriverne hidtil fornemmelig eller udelukkende havde beskjæftiget sig med, Krige, Hofintriger, diplomatiske Underhandlinger o. s. v., er lidet væsentlige Udvortesheder, og at Forskningens Hovedformaal bør være den indre Udvikling, Opinionernes, Videnskabernes, Sedernes, Samfundsforholdenes Historie. Men denne Opfatning har allerede Holberg, der er ældre, klart og bestemt udtalt og tildels ogsaa gjennemført. Han anfører, i Fortalen til sin Danmarks Historie, som noget, der maa tjene til dette Verks Anbefaling, at det «ikkun løsligen taler om Krige, Feltslag, Beleiringer m. m., men derimod med Flid melder om indenlandske Sager og om Rigets Love, Konstitutioner og de store Etablissements, som ere skeede, og hvis Læsning giver en Kundskab om Landets saavel gamle som nærværende Tilstand». Han har i den fortræffelige «Betænkning over Historier», der er forudskikket 3die Del af det samme Verk, givet en Udvikling af Historiens rette Begreb og Methode, der viser, hvor langt han var forud for sine lærde Samtidige. Han erkjender her, at det ikke er de enkelte Begivenheder, men deres Forbindelse og Sammenhæng, der udgjør Historien, at der altsaa maa gjøres Valg mellem dem, at intet er af Betydning alene fordi det er skeet, men formedelst den Maade, hvorpaa det er skeet, og den Virkning, det gjorde. «Dersom Historien intet andet var end forbigangne Tings simple Beretning, bekjender jeg, at det er hver Mands Arbeide. Men saadan Definition er ganske utilstrækkelig, og den mindste Historie udfordrer et heelt og fuldkomment Menneske. En, der paa sine Fingre veed at opregne alle Konger, Fyrster, Paver og Bisper tilligemed Aarstallene, er derfor ikke Historikus, ligesaa lidet som den, der kan en Glosebog, er Filolog; Dygtigheden bestaar ikke i at have en fugtig og beget Hjerne, hvori alting bliver hængende.»

Om det end ikke kan siges, at Holberg i et og alt gjennemførte de Regler, han selv har opstillet for en god Historieskrivning, maa det dog erkjendes, at han ogsaa paa dette Felt brød nye Baner og optraadte med afgjørende Originalitet. Han er den første i dansk-norsk Literatur, hvis historiske Skrifter er noget mere end blotte Lærdomsdynger. Hans Opgave «at indføre den

gode Smag i Historien», det vil sige at indføre en mere videnskabelig Methode, løste han paa en i Forhold til den Tid høist beundringsværdig Maade; men der krævedes til at følge ham paa denne Bane en Begavelse, som ingen af hans Samtidige eller nærmeste Efterfølgere besad. Uimodsigeligt fortjener han, naar Hensyn tages til den Tidsalder, i hvilken han levede, at kaldes Literaturens største historiske Forfatter.

Foredrag ved Universitetets Holbergfest den 3die December 1884.

Det har ofte været sagt, at ingen af den norske og danske Literaturs Forfattere har øvet en saa dybt og vidtgribende Indflydelse paa de to Folk som Ludvig Holberg. Om Rigtigheden heraf vil neppe nogen tvivle. Det har været sagt, at ingen anden Literatur frembyder noget jævnbyrdig Sidestykke til den Herskerstilling, Holberg indtager i den dansk-norske. Maaske ogsaa dette er rigtigt. Saameget tør man ialfald trygt sige, at overmaade sjelden har saa store og saa forskjelligartede Evner — en djærvt skabende Fantasi, et vidunderligt rigt Lune, en klar og skarp Forstand, en fast Karakter, Evne og Sans for alvorlig vedholdende Granskning, — været forenet hos en enkelt Forfatter; sjelden har saa rige Evner været saa vel brugte, saa godt indordnede under Arbeidet for et klart opfattet alment Formaal; — sjelden har i noget Folks Aandsliv et saa afgjørende Skifte staaet som det, der stod i det danske og norske Aandsliv ved Holbergs Forfattervirksomhed.

Holberg brød ikke blot nye Baner paa enkelte Omraader, hvortil hans Forfatterskab strakte sig. Ved ham kom en helt ny Tidsaand til Gjennembrud. Med ham holdt Rationalismen sit Indtog. Man blev grebet af den mægtige Aandsbevægelse, der pleier at nævnes med dette Navn, paa en Tid, da den endnu havde en næsten blot lokal Karakter, og da de forskjellige Tankerækker, der dannede dens Kildespring, endnu ikke var flydt sammen til en eneste stor Strøm, der rev alle og alting med sig. Han lærte disse Tankerækker at kjende, han vandt et Overblik over dem og indsaa deres indbyrdes Sammenhæng, han forbandt dem paa sin Vis og repræsenterede den nye Livsanskuelse, der fremgik af dem, med en original Genius's Frihed og Kraft. Det var første Gang, at noget saadant skete i det skandinaviske Norden. De to forudgaaende store europæiske Aandsbevægelser — Renæssancen og Reformationen — naaede enten hidop i sine sidste svage Efterdønninger, eller blev ialfald tilegnede paa en uselvstændig Maade. De kom som noget færdigdannet og afsluttet, som noget fremmed, der erobrede os. Denne Gang var det en af vore egne, der erob-

rede det fremmede, søgte det op, førte det ind, omdannede det, saa det blev vort eget. Ved Holberg naaede det skandinaviske Norden op til Rang som et af Verdensliteraturens *selvstændige* Magter; ved ham blev det repræsenteret i en stor almeneuropæisk Aandsbevægelse paa en saadan Maade, at det ikke længer kunde siges at være blot modtagende, blot følgende efter de andre, men at det hævdede sig sin særskilte Plads og gav sin Stemme med i Laget.

Hvad Italien havde været for Renæssancen, det blev England for Rationalismen. Herfra udgik de fleste af de Idéer og Synsmaader, der blev Oplysningstidens ledende og gav den sit Præg, — først til Frankrige og derfra igjen til det øvrige Europa. Som Macaulay har udtrykt sig: «Den franske Literatur blev i det 18de Aarhundrede for den engelske, hvad Aron var for Moses. De store Opdagelser i Fysik, Metafysik og Statsvidenskab tilhører Engelskmændene; men intet Folk foruden det franske modtog dem umiddelbart fra England; dertil var England altfor isoleret ved sin Beliggenhed. Frankrige blev saaledes Formidleren mellem England og den øvrige Menneskehed.» Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, d'Alembert, Condillac, — kort, alle den franske Oplysnings Høvdinger gjæstede England eller studerede ialfald engelsk Literatur og hentede herfra Forbilleder, modtog her vækkende Impulser. Af denne Samvirken mellem fransk og engelsk Aand, denne *«feu croisé»* mellem de to Folk, som man har kaldt den, fremgik en Bevægelse, hvorved Europa er bleven omskabt. Ved at iklædes fransk Form, ved at fortolkes og forkyndes af Montesquieu, Voltaire, Rousseau blev de i England udviklede politiske og filosofiske Idéer et Fælleseie for hele den oplyste Verden.

Men længe før dette var skeet, inden endnu hin «feu croisé» var kommet i Gang, — modtog Holberg paa første Haand de samme Impulser, der siden skulde vække Frankrige og gjennem Frankrige det øvrige Europa. Han gjæstede England tyve Aar før Voltaire og Montesquieu, og blev fortrolig med den her paagaaende theologiske, filosofiske og politiske Diskussion, som endnu ingen Indflydelse havde faaet og neppe nok var kjendt udenfor Englands Grænser. Han gjæstede Frankrige, før endnu *Ludvig den fjortende* var død, — paa en Tid, da endnu her enhver fri religiøs, filosofisk eller politisk Diskussion blev holdt strengt nede, medens til Gjengjæld Skjønliteraturen blomstrede og de fra Renæssancen nedarvede poetiske og literære Kunstformer havde naaet den høieste Elegance og Fuldkommenhed. Ogsaa her var han den opmerksomme, fritskuende Iagttager; ogsaa for de eiendommelige Fortrin, som det franske Aandsliv havde udviklet,

havde han aabent Øie og Sans. Man kan sige, at han anticiperede den «feu croisé» eller Samvirken af fransk og engelsk Aand, der siden skulde foregaa efter en saa overordentlig Maalestok og faa en slig verdenshistorisk vidtrækkende Betydning. Han forenede Frankriges literære Kunst og Englands Filosofi paa en Tid, da en saadan Forening endnu var noget nyt, og da de to Landes Aandsliv endnu fordetmeste gik sine helt adskilte Veie. Han kom derved ikke blot til at staa som en Repræsentant for en ny Aand, en ny Smag og Stil inden sit eget Sprogsamfund; men han kom til at indtage, ogsaa fra europæisk Synspunkt seet, en ham alene tilhørende, eiendommelig Plads. Hans Eksempel er et opmuntrende Vidnesbyrd om, at et lidet Folk kan være med i en stor europæisk Aandsbevægelse anderledes end blot passivt, og at det ikke er nogen nødvendig Regel, at nye Idéer og Aandsretninger først da optages hos de smaa Folk, naar de har fundet almindelig Approbation hos de store eller er blevne udslidte eller aflægse hos dem.

Holberg, som var fortrolig baade med fransk og engelsk Aandsliv, laante fra begge, paavirkedes af begge, men indtog paa samme Tid en selvstændig Holdning ligeoverfor begge. — Han optog den franske Renæssances Kunstform i Hensyn paa den komisk-satiriske Digtning, men uden at binde sig til den slavisk i nogen Henseende. Han satte sig ud over adskillige af dens Regler, hvis blot konventionelle Karakter han indsaa; han udvidede med stor Dristighed og Dygtighed dens noget snevre Ramme, saa at den kunde optage nyt Stof og give Rum for en djærvere realistisk Skildring. — Hans Filosofi var i Hovedsagen af engelsk Oprindelse. Naar han vrager Metafysiken og mener, at den filosofiske Tænkning bør holde sig til Empiriens faste Grund istedetfor at foretage Luftseiladser, — naar han udtaler, at han for sin Part heller vilde se de religiøse Dogmers Tal indskrænket end udvidet, eftersom Theologiens og Troens Fuldkommenhed pleier at staa i et omvendt Forhold til hinanden, saa at «det er troligt, at hvis Apostlene komme til Verden, vilde de ikke forstaa det ringeste af den Theologi, som læres paa visse Steder, som for Exempel udi Coimbra og Salamanca», — naar han fremhæver Moralen som Religionens sande Kjærne og mener, at man bør beflitte sig paa et helligt Levnet og sætte Religionstvistigheder tilside, — naar han hylder Grundsætningen om uindskrænket Frihed i religiøse Materier og hævder Granskning af Religionens Lærdomme som en Sandhedspligt, hvilken man ikke har Ret til at unddrage sig af nogetsomhelst Hensyn eller under nogetsomhelst Paaskud, — naar han siger, at han ved, at han skal blive salig ved sin egen og ikke ved sin Sogneprests Tro, — at han ved, at Religionen ikke

som et Fideikommis eller Arvegods forplantes fra Fader til Søn, men at den maa grunde sig paa Eksamen, — naar han siger, at han ikke bifalder dem, der «ideligen raaber *tro, tro!* men heller ser, at de raaber *randsag!* saasom det staar udi et Menneskes Magt at randsage, men ikke at tro», — naar han hævder, at man intet bør tro, der strider mod vor Idé om Guds Godhed og Retfærdighed, — at man intet bør tro, der strider mod Fornuften eller mod SansernesVidnesbyrd, eftersom en saadan Tro alene kan være en slavisk Underkastelse, «en outreret Orthodoxi, Gud uanstændig», -- naar han lægger stor Vegt paa Videnskabernes og de lærde Studiers praktiske Side, deres Nytte for Livet, naar han opstiller Bondestanden som den første og vigtigste Stand og anbefaler en Tilbagegang til Naturen fra Civilisationens overraffinerede og kunstlede Væsen i Udtryk, der minder om Rousseau o. s. v., — saa er dette altsammen Synsmaader og Principper, der var blevne gjorte sterkt gjældende i Englands theologiske og filosofiske Diskussion paa Holbergs egen Tid eller i den nærmest forudgaaende Tidsalder. Men Holberg forenede dem til en sammenhængende Livsanskuelse, der var hans egen, ikke noget blot laant eller tillært, og som derfor ogsaa kunde udbrede over hans Væsen og Virken et Præg af lys og tryg Høihed, hvorved man saa gjerne dvæler.

Det er rigtignok sandt, at vi ved en Betragtning af denne Livsanskuelse maa erkjende, at Sammenhængen i visse Henseender er bleven opnaaet paa Følgerigtighedens Bekostning. Et og andet af de Principper, hvorved Holberg holdt fast, og som dannede Grundstenene for hans theologisk-filosofisk-moralske System, indebar Konsekvenser, som han ikke drog og ikke kunde drage uden at sprænge dette sit System. Han troede, at Religionens Hovedfæstning kunde saa meget bedre verges, naar man opgav dens Underverker; han ringeagtede den blotte Kulsviertro eller Dovenskabens Orthodoksi, for at bruge hans eget Udtryk, som umoralsk og uanstændig for et tænkende Væsen; men han mente paa den anden Side, at den menneskelige Fornuft ligeoverfor de største Spørgsmaal, som vi kræver Svar paa, maa bøie sig og erkjende sin Afmagt, og at ikke alt, hvad der er *over* Fornuften, just derfor behøver at være *mod* den; han gik en Middelvei mellem, hvad han kaldte at tro formeget og at tro forlidet, og søgte at mediere mellem Frihed og Autoritet paa det religiøse Omraade. Dette Forsøg kan just ikke siges at være faldt synderlig heldig ud; det har fordetmeste Karakteren af et *justemilieu*, hvorved Knuden overhugges istedetfor at løses. Men saa maa man ogsaa huske, paa den ene Side, at Tidens aandelige Vilkaar var saadanne, at en dyberegaaende Formidling af Religion og fri Tænk-

ning neppe endnu kunde gjennemføres, og, paa den anden Side, at de Konsekvenser, hvortil man allerede i Holbergs Tid kom fra de af den frie Tænkning valgte Udgangspunkter, var saadanne, at det ikke behøver at opfattes som Vidnesbyrd enten om moralsk Svaghed eller filosofisk Uklarhed, naar Holberg vægrede sig ved at akceptere disse Konsekvenser, skjønt han havde akcepteret Udgangspunkterne.

Ligesom paa det *religiøse* Omraade saaledes søgte Holberg ogsaa paa det *statsretlige* Omraade at mediere mellem Autoritet og Frihed. Han havde tilbragt et Par Aar i England i den Alder, da Sindet var mest modtageligt for Indtryk, og her som andetsteds var det mere Livet end Bibliothekerne, der tildrog sig hans Opmerksomhed; han ransagede, som han selv har sagt, mere Mennesker end Bøger. Man kan paa Forhaand vide, at Englands Forfatningsliv med sin i denne Tid eksempelløse Frihed har gjort et dybt Indtryk paa ham, og derom bærer da ogsaa hans Skrifter tilstrækkeligt Vidnesbyrd. Englands Historie syntes ham, af alle europæiske Landes, at være den nyttigste og interessanteste. Han omtaler ofte den engelske Statsforfatning, altid med Respekt, sommesteds i Udtryk, der tyder paa, at han har næret Sympathi for Friheden ogsaa paa det rent politiske Omraade og forstaaet at vurdere dens Virkninger. «Efterdi,» siger han saaledes i sin Autobiografi, «de engelskes Frihed i at tænke ikke er indskrænket ved nogen Lov, synes der at være ligesaa mange Atheister her, som der er Hyklere paa andre Steder — — —. Man kan og lettelig her kjende gode Borgere fra ildesindede Undersaatter; thi de, som *synes* gode, *ere* det virkelig, og saadanne som Øvrigheden kan have Tillid til. Dette er en Virkning af Friheden, som fører vel adskillige Uleiligheder med sig, men dog mange flere Fordele.» — Han var en altfor oplyst Mand til at kunne hylde den orthodokslutherske Lære om Kongedømmet som en af Gud særlig forordnet Institution; han saa med Hugo Grotius og Pufendorf i Staten et Menneskeverk, og mente, at den ikke havde nogen anden Hensigt end at tjene til Statsborgernes Nytte. Alligevel kom han, ved sin Betragtning af de forskjellige Statsformer, til det Resultat, at den uindskrænket-monarkiske er den bedste, «efterdi ved den alene erholdes den Sikkerhed, som de første Mennesker ved (at indstifte) Societeter have søgt at erholde», medens der i Stater med en fri Forfatning raader idelig Uro og Magten ofte kommer i Hænderne paa egennyttige Demagoger eller den «slemmeste Almue», der finder sin Regning ved at indføre skadelige Love og derimod hindre eller afskaffe de gode. Han havde Sympathi for Friheden, men han mente, at den Frihed, der er forenelig med god Orden, ogsaa er forenelig med monarkisk Enevælde. Han

vilde ikke Stagnation paa det politiske Omraade; han var tvertom her en Fremskridtets og Reformernes Ven; men han mente, at selve Fremskridtets Sag er bedst tjent med den uindskrænket-monarkiske Forfatning. Han forudsatte altsaa, naar han stillede denne Forfatning over de andre, at Monarken er en oplyst, velintentioneret Person, der alene vil bruge sin Magt til Statens og Undersaatternes sande Gavn. Naar dette var givet, kunde han mene, at Monarken helst bør styre alene, saa gaar alting jævnt og sikkert; én Vilje gjennemtrænger den hele Statsstyrelse, og Reformarbeidet hindres ikke ved Mængdens Uforstand eller Vrangvilje. Fjorten Aar før Holbergs Død begyndte Fredrik den Anden af Preussen sin Regjering. Denne Regjering, der paa én Gang var absolutistisk og sterkt reformativ, der indrømmede Undersaatterne Religionsfrihed og Ytringsfrihed i en meget vid Udstrækning, men paa samme Tid hævdede for Kongedømmet uden Afkortning dets Rolle som den allevegne førende og ordnende Myndighed, svarede aldeles til Holbergs Mening om den rette Maade, hvorpaa Frihed og Autoritet, Fremskridt og Orden bør forenes i Statsstyrelsen, og han yder den derfor ogsaa den sterkeste Lovtale i en af sine Epistler. Hans politiske Ideal var, kort at sige, hvad man har kaldt det landsfaderlige Kongedømme eller den oplyste Absolutisme. Men dette Ideal var, som bekjendt, ogsaa det, hvorved Voltaire og saa mange andre af Oplysningens ledende Mænd paa Kontinentet blev staaende. Og naar Montesquieu og hans Disciple opstillede et andet, naar de henviste til Englands Forfatning som det rette Mønster for, hvorledes Statsmyndigheden bør ordnes og fordeles, saa ved vi jo nu, at deres Lovprisning af denne Forfatning for en god Del hvilede paa en grundig Miskjendelse af dens Væsen og Tilblivelse. At vurdere rigtigt de forskjellige Statsformer, — at mediere mellem Autoritetens og Frihedens Principper paa det politiske Omraade og ikke blot halvere mellem dem, — var overhovedet ikke muligt i denne Tidsalder. Hvad det først og fremst gjælder om ved en saadan Vurdering, er, at man betragter de forskjellige Statsformer, ikke hver for sig, udløste af den historiske Sammenhæng, men netop i Lys af denne, — at man opfatter dem ikke som mere eller mindre sindrigt sammensatte Mekanismer, men som Produkter af en organisk Vækst, — Organer for den fremadskridende Udvikling, der maa lempes efter denne, og hvortil der stilles vekslende Krav, saa at det, der passer paa et Udviklingsstadium, ikke altid passer paa et andet; man maa, med andre Ord, betragte dem fra den moderne *historiske Videnskabs* Synspunkt. Men denne Videnskab var endnu ikke til i Holbergs, Montesquieus og Voltaires Tidsalder. Det blev netop en af Oplysningstidens

største Opgaver, — maaske den allerstørste, — at bane Vei for denne Videnskab, at rydde Grunden, hvorpaa den skulde bygges, at føre Betragtningen og Behandlingen af det historiske Stof op til et Standpunkt, hvorfra det blev muligt at erkjende dette Stof som et sammenhængende Hele, ikke blot som en Samling af Enkeltheder, følgelig som Gjenstand for videnskabelig Generalisation, ikke blot for Kritik og literær Fremstillingskunst. I dette Arbeide tog ogsaa Holberg Del. Han har skrevet saameget over historiske Materier, han har udtalt sig saa ofte og saa udførligt over det historiske Studiums Nytte, Væsen og rette Methode, at vi kan danne os et meget klart Begreb om, hvorledes han har opfattet disse Ting, hvilket igjen, ifølge den Plads, det historiske Studium indtog i det europæiske Aandsliv i denne Periode, afgiver en god Maalestok for hans aandelige Standpunkt i Almindelighed. Skal vi derefter karakterisere Holbergs Standpunkt, er det ikke nok at sige, at det viser sig, at han stod uendelig høit over Samtidens lærde Pendanter inden det dansk-norske Sprogsamfund; vi tør hævde, at han viser sig at staa i Høide med Tidens videst fremskredne Aander i Europas store Kulturlande.

Den moderne historiske Videnskab hviler paa to indbyrdes nøie forbundne Grundtanker, nemlig for det første, at Historien er en fremadskridende Udviklingsproces, og dernæst, at denne Udviklingsproces følger visse Regler, som det er Videnskabens Opgave at formulere, — at der inden den historiske eller moralske Verden raader en lignende Lovmæssighed som inden Naturen.

Tanken om, at Menneskeheden skrider frem, er i visse Maader en gammel Tanke. Vi møder den allerede hos enkelte græske og romerske Forfattere, men alene som en Aforisme eller et løst Indfald. Renæssancen med sin ensidige Forgudelse af den klassiske Oldtid, Reformationen med sit Arbeide for at føre Kirken tilbage til dens oprindelige Lære og Forfatning, var snarest skikket til at vække og vedligeholde en stik modsat Forestilling. Det er først i det 18de Aarhundrede, at denne Tanke om en almindelig Fremadskridning af Menneskeheden (der naturligvis ikke udelukker Bakevjer eller Tilbagegang i det enkelte — i enkelte Perioder, hos enkelte Folk) kan siges at være kommet til et virkeligt Gjennembrud. Dette er et Hovedtræk i Oplysningens Historie. Den begynder med at sætte Fremskridtsidéen under Diskussion og ender med at føre den til Seir paa det historiske Omraade, hvorfra den siden har været overført ogsaa til det naturvidenskabelige Omraade, saa at den i vore Dage er bleven Midtpunktet for en helt ny Verdensanskuelse.

Begyndelsen skete ved den under Navn af *La querelle des*

anciens et des modernes noksom kjendte literære Strid, der tilhører det sidste Tidsrum af Ludvig den 14des Regjering. Denne Strid havde fra først af en rent æsthetisk Karakter og dreiede sig om, hvorvidt de græske og romerske Digtere virkelig var de uopnaaelige Mønstre, som man hidtil havde antaget dem for at være, eller om de ikke var blevne overtrufne af den nyere Tids Digtere. Det var et Smagsspørgsmaal, ved hvis Afgjørelse ingen af de stridende Parter viste nogen god eller uhildet Smag. Den ene Part løftede de klassiske Mønstre til Skyerne ved at tillægge dem Fortrin, som de ikke besidder; den anden Part rev ned paa dem ved at fremhæve som Mangler, hvad der i Virkeligheden er Fortrin. Men Striden udvidedes efterhaanden; den antog en almindelig filosofisk istedetfor en blot æsthetisk Karakter. Det oprindelige Tvisteemne, om Homer og Æschylos kunde gjælde som Mønstre for en god Stil, blev skudt tilside og kom til at henstaa uafgjort; den blinde Forgudelse og den smaalige Stilkritik holdt hinanden her saa nogenlunde Stangen. Men i det mere omfattende Spørgsmaal, der blev sat paa paa Dagsordenen, — Spørgsmaalet om, hvilken Tid der har Fortrinnet i almindelig intellektuel, moralsk, politisk, social Forstand, — den klassiske Oldtid eller den nyere Tid, havde de «moderne» afgjort Fordelen paa sin Side, og deres Seir virkede igjen til, at Tanken om, at Menneskeheden i det hele skrider fremad, — at vi har Guldalderen foran os, ikke bagved os, for at bruge Bacons Ord, — mere og mere rodfæstede sig, for tilsidst at blive en Trosartikel, et Løsen, der fremkaldte en enthusiastisk Stemning og samlede Tidens bedste Mænd om sig.

Holberg, hvem næsten ikke noget af de betydningsfulde Fænomener i Samtidens Aandsliv undgik, har ogsaa havt sin Opmerksomhed henvendt paa *«La querelle des anciens et des modernes»* og omtaler den fleresteds i sine Skrifter. Navnlig findes der i *«Moralske Tanker»* en Afhandling over det «curieuse Spørgsmaal, om Verden forværres eller forbedres», der er holdt i den hos Holberg sedvanlige halvt skjæmtende, halvt alvorlige Tone. Konklusionen er, at Holberg, om han af den antike og den moderne Verdens Advokater var antagen til Kommissarius, vilde vise Sagen bort og dømme Omkostningerne at ophæves paa begge Sider. Men Ræsonnementet er i det hele til Fordel for de «moderne», og særlig fremhæves det med Styrke, at den Idé, at Verden bliver gammel og skrøbelig, har sin Grund deri, at man ser, ikke efter det hele, men efter Parterne, og fra enkelte Rigers og Folks Skjæbne drager en Konsekvens, som er falsk og ilde grundet i Hensyn paa den hele Menneskeheds Historie. Enhver ved, hvorledes Holberg i sin komisk-satiriske Digtning gjennemgaaende optræder som det nyes Talsmand ligeoverfor det gamle, — hvorledes

hans Satire hovedsagelig er rettet mod dem, der elsker «Antiqviteter og hader nye Propheter», mod de knarvorne Spidsborgere, der tror, at Verden bliver skrøbelig, fordi de selv bliver det, mod Pedanterne, der frygter et *barbaries*, fordi man ikke vedbliver at træde de gamles Fodspor. Ogsaa hans Historieskrivning er præget af den samme Aand. Ogsaa her møder vi jævnlig Ytringer, der tyder paa, at Troen paa Menneskenaturens Perfektibilitet, Idéen om en stadig fortsat Fremgang i Moral og Oplysning har været et af Elementerne i hans Livsanskuelse. Naar denne Tro hos ham ikke er bleven en klar og konsekvent Theori, naar han, hver Gang han kommer ind paa Spørgsmaalet, om Verden gaar frem eller tilbage, udtrykker sig svævende og mener, at der kan siges adskilligt baade pro og contra, saa maa vi huske, at endog de videst fremadskredne Aander i hans Samtid ikke var komne synderlig længere i saa Henseende. Hverken Voltaire eller Montesquieu har havt noget klart og sikkert Begreb om, at Historien er en fremadskridende Udkiklingsproces, skjønt Tanken ikke kunde være dem fremmed. Det er først i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, at denne Tanke bryder helt igjennem; det er først Turgot og Condorcet, der har lagt den til Grund for en sammenhængende Betragtning af den hele Verdenshistorie; det er først hos dem, at den er bleven udviklet til en virkelig Theori.

Den anden af de to Grundtanker, hvorpaa Nutidens historiske Videnskab kan siges at hvile: Tanken om, at der inden den historiske eller moralske Verden raader en lignende Lovmæssighed som inden den fysiske, — er ligeledes i visse Maader gammel, saa gammel som Historieskrivning og historisk Granskning overhodet og vel saa det. Endog det mest dagligdagse, kuranteste Ræsonnement over historiske eller politiske Materier forudsætter uvilkaarlig en saadan Lovmæssighed. Alligevel maa det erkjendes i Hensyn paa denne Tanke, at den som videnskabelig Idé først tilhører det 18. Aarhundrede. Den første Forfatter, der paa en klar bevidst Maade har slaaet en Streg over den hævdede Modsætning mellem Historien som Frihedens og Naturen som Nødvendighedens Verden, der har erkjendt og udtalt, at der saalidt er Nødvendighed paa den ene Side som Frihed paa den anden, — at følgelig den samme Methode, der har ført til saa store og sikre Resultater paa det naturvidenskabelige Omraade, ogsaa er anvendelig paa det historiske, at det gjælder ogsaa her at gaa fra det specielle til det almindelige, at generalisere uden at slippe de faste Støttepunkter i den faktiske Sammenhæng, — er Montesquieu; det første Verk, hvor denne Methode er søgt gjennemført med nogen Konsekvens og efter en større Maalestok ved Behandlingen af historisk-politiske Problemer, er Montesquieu's *Esprit des lois.*

Nu er det merkeligt at iagttage, hvilket overordentligt sterkt Indtryk dette Verk har gjort paa Holberg. *Esprit des lois* udkom i 1748, da Holberg var 64 Aar gammel, — i en Alder, i hvilken man heller læser om igjen de kjendte kjære Bøger end giver sig i Kast med nye. Men denne ikke blot læste han; han læste den atter og atter og vender jævnlig tilbage til den i sine sidste skriftlige Arbeider. Han forkaster flere af de mest fremtrædende Theorier og Theser i Montesquieu's Verk. Han viser af Englands Historie, at det bekjendte Sted, — *Esprit des lois L. 11 ch. 6. —:* «Si l'on veut lire l'admirable ouvrage de Tacite sur les moeurs des Germains, on verra que c'est d'eux que les Anglais ont tiré l'idée de leur gouvernement politique; ce beau systéme a été trouvé dans les bois —,»[1] er mere aandrigt end sandt. Han mener — og for en stor Del med fuld Ret, — at det er en Feil hos Montesquieu, at han søger efter «naturlige Aarsager udi Ting, hvor politiske alene eller fornemmelig er virksom». Han polemiserer sterkt og træffende mod Montesquieu's Forsøg paa at føre Folkenes Kvaliteter, Love og Institutioner tilbage til Klima, Jordbundsforhold, Fødemidler. «Jeg har ikke nægtet,» siger han, «at jo Jord og Luft contribuere til Legemets Førlighed. Jeg nægter og ikke visse Kvaliteter, som flyde af Legemets Konstitution. Men jeg nægter, at man æder og med Luften indsøber Dyder og Lyder, Attraa efter Frihed eller Hengivenhed til Trældom, helst saasom man af Historien viser, at de selvsamme Nationer nu have været dydige, nu igjen udydige, nu stridbare, nu feige, nu begjærlige efter Frihed, nu ligesom af Naturen dannede til at leve udi Trældom.» Man kan paa Forhaand vide, at en Stil som Montesquieu's — kunstlet, sententiøs, epigrammatisk tilspidset — ikke har kunnet tiltale Holberg, der havde en saa grundig Aversion mod al Slags Affektation og Styltegjængeri. Holberg udtaler ogsaa sin Beklagelse over, at den «berømmelige Autor» altfor meget har rettet sig efter den regjerende Smag ved at sætte Stilen paa Skruer, og mener, at hans Bog vilde have været bedre, «men derhos mindre admireret», om den havde været skrevet i et jævnere og simplere Sprog. Til Trods for alt dette var Montesquieu's Verk Gjenstand for den mest levende Beundring fra Holbergs Side. Han kalder det et «herligt Skrift»; har «underskriver de Berømmelser, der er lagt paa det», og holder for, at «faa Skrifter er skrevne med større Skjønsomhed eller stærkere udarbeidede saavel i Henseende til Stil som til Materie». Det er aabenbart, at han har følt sig tiltalt ved det storartede i Verkets Anlæg og Plan, — at han har

[1] Hvis man vil læse Tacitus' beundringsværdige Arbeide om Germanernes Seder, vil man se, at det er fra dem, Englænderne har hentet Idéen til sit politiske Styre; dette smukke System er fundet i Skovene.

indseet det frugtbare og egte videnskabelige i den Fremgangsmaade, hvorpaa Montesquieu slog ind, naar han stiller for den historisk-politiske Granskning den samme Opgave som for den naturvidenskabelige, nemlig at forklare Fænomenerne, ikke ved metafysisk Spekulation, men ved empirisk Generalisation, naar han søger Sandheden *i* Tingen, ikke *bag* den, naar han istedetfor at opstille en absolut Maalestok, hvorefter de forskjellige Statsforfatninger eller Lovgivninger skal bedømmes, indskrænker sig til at forklare dem ved at paavise deres Oprindelse og udfinde de konstante indbyrdes Forhold mellem Statsinstitutioner, Love, Seder, Regjeringsprincipper. Holberg har saa meget bedre kunnet vurdere disse Fortrin, fordi han selv længe forud havde hævdet den samme Opfatning og anvist for det historiske Studium det samme Maal og de samme Veie. Han fremhævede jævnlig, at, hvad det kommer an paa i Historien, det er Sammenhængen; man maa overskue det hele og ikke blive staaende ved Enkelthederne; man maa se den geistlige Historie i dens Forbindelse med den verdslige; «hvo, der ikke har læst begge, har intet læset». Han kalder «det historiske Videnskab for det nyttigste og vigtigste af alle, naar det bliver læset med rette Øyen». «Jeg lærer deraf at kjende Lande. Jeg lærer at kjende Mennesker. Jeg lærer at kjende mig selv; ja, jeg lærer at spaae; thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende og derfore i visse Maader holde hver grundig Historicum for en Prophet.» Han kræver, at Historien skal være noget andet og mere end «forbigangne Tings simple Beretning»; det gjælder at forklare, ikke blot at fortælle. Han kræver, at Historieskrivere skal beflitte sig paa, at «Historien hænger sammen i en Kjæde», og ved Kjæde forstaar han ikke den ydre kronologiske Orden, som tvertom maa brydes, for at den indre Aarsags og Virknings Orden kan saa meget bedre komme til sin Ret. Historieskriveren maa derfor tillige være Filosof, eller som Holberg udtrykker sig etsteds: «den mindste Historie udfordrer et helt og fuldkomment Menneske». Men Filosofi i Holbergs Mund er noget andet end Metafysik; den Tænkning, hvoraf han ventede sig Frugt, var ikke den abstrakte eller aprioriske Spekulation; naar han vil, at det historiske Studium skal være rettet paa at udlede Sandheden, saa er det ikke absolute, men relative Sandheder, han mener. Han har selv i et af sine tidligste Skrifter udtalt den samme Opfatning af Lovenes og Statsinstitutionernes blot relative Værd og Væsen, der er bleven gjort gjældende i *Esprit des lois*, idet han siger: «Ingen Regjering er saa fuldkommen, at den kand komme overens med ethvert Landskab; men man maa overveie enhver Nations Stand, Vilkaar og Natur, hvorudover Aristoteles kalder den Regjerings-

form den bedste, som vi bedst kunne føre os til Brug og Nytte».

Holberg omtaler ikke Montesquieu's andet Hovedverk: *«Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence» (1734)*. Men han har selv senere (1746) behandlet det samme Emne i en særskilt Afhandling, der er forudskikket hans Oversættelse af Herodian, og hvorpaa han selv maa have sat megen Pris, siden han kort før sin Død oversatte og udgav den paa Fransk. Afhandlingen er ogsaa ganske merkelig. Holberg sammenstiller Romerne med Araberne efter Mohameds Optræden og udleder deres politiske og militære Storhed af en religiøs Enthusiasme, svarende til den, der grundlagde det arabiske Erobringsmonarki. Denne Forklaring stemmer ret vel overens med det Resultat, hvortil den moderne videnskabelige Granskning er kommet, som mere og mere har erkjendt Sandheden af Cicero's Ord: *«Nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos nec artibus Græcos, sed pietate ac religione omnes gentes nationesque superavimus*[1] — og har forsaavidt et Fortrin fremfor den af Montesquieu givne, der altfor meget har Karakteren af en Række spredte, om end i og for sig ofte aandfulde og træffende Bemerkninger, idet han udleder Roms Storhed og mange forskjellige Forholde, store og smaa, ydre og indre, — af de republikanske Institutioner, af Kjærligheden til Frihed og Fædreland, af den Skik at tilstaa seirende Feltherrer Triumfer, af den kloge Grundsætning i den romerske Politik at lade overvundne Folk beholde sin Religion og sine Love o. s. v. — uden at der er gjort noget Forsøg paa at knytte disse Forhold indbyrdes sammen eller at føre dem tilbage til nogen fælles Grundkilde. Holberg har været inde paa en heldig og frugtbar Tanke; men Udførelsen er temmelig svag, og der kan ikke være Tale om at sammenligne i saa Henseende Holbergs flygtige Skizze med Montesquieu's sterkt udarbeidede Skrift.

Overhovedet maa vi erkjende, at Holberg, som historisk Gransker og Tænker, ikke kan stilles ved Siden af Montesquieu. Han gik ikke frem i sit historiske Studium methodisk og med et klart opfattet filosofisk Sigte for Øie som Montesquieu og samlede heller ikke som denne sin Kraft paa dette Omraade. Bedre udholder han at sammenlignes som Historiker med en anden af Samtidens aandige Stormænd, hvem man pleier at nævne sammen med Montesquieu som en af Banebryderne for den moderne historiske Videnskab, nemlig Voltaire. Det gjælder om Voltaire

[1] Hverken har vi overvundet Spanierne ved vort Antal eller Gallerne ved vor Kraft eller Pønerne ved vor Kløgt eller Grækerne ved vore Kunster, men dertimod alle Folk og Nationer ved vor Fromhed og Gudsfrygt.

som om Holberg, at man ved at kjende hans historiske Forfatterskab kun kjender en liden Del af ham. Det gjælder om Voltaire som om Holberg, at han var inde paa den Idé, hvorpaa den moderne historiske Videnskab hviler — Idéen om, at Historien er en lovmæssigt fremadskridende Udviklingsproces, — men ikke saaledes, at han tilegnede sig den med Styrke og Klarhed og gjorde den til Udgangspunkt for en helt sammenhængende historisk Opfatning. Han haaner Bossuet's Opfatning, hvorefter Historien fremstiller sig som en Række af Mirakler og de store Begivenheder forklares af Guds umiddelbare Indskriden. Men, hvad han sætter istedenfor Forsynets vise Regjering i Overensstemmelse med en Plan, som Historieskriveren forestilles at kjende, er ikke Lovmæssigheden, men snarere det blinde Tilfælde. Han vender idelig tilbage til den gamle Sætning, at en Tue kan velte et Læs, og at store Begivenheder i Regelen har smaa Aarsager; han søger i Historien, efter Villemains Udtryk, *«moins le rapport que le contraste des effets et des causes»*. Alligevel nævnes han, og nævnes medrette, blandt de epokegjørende Forfattere paa det historiske Omraade, fordi han er en af de første, som har hævdet, at ikke blot Krige og diplomatiske Forhandlinger, men ogsaa Videnskab, Literatur, Kunst, Industri, Lovgivning etc. er værdige Gjenstande for en Historikers Opmerksomhed, — fordi han er en af de første, der har ført Historieskrivningen ind paa de Omraader, hvor man snarest og sikrest naar frem til at iagttage den regelbundne Udvikling, som er Historiens Væsen, men som maa blive skjult, saalænge man bare holder sig til de rent ydre Begivenheder. Naar Voltaire indleder sin «Siècle de Louis XIV» med de Ord: On veut essayer de peindre à la posterité, non les actions d'un seul homme, mais l'esprit des hommes dans le siècle le plus éclairé qui fut jamais; — naar han, i Overensstemmelse med dette Program, indvier nogle Kapitler af sin Bog til en Fremstilling af Forvaltningen og Finansvæsenet, af Handelens og Industriens, Kunsternes og Videnskabernes Historie i Ludvig den 14des Tid: — saa er allerede dette tilstrækkeligt, har man sagt, til at stemple denne Bog som en ligefrem epokegjørende i Historieskrivningens Udvikling. Men da maa vi gjøre gjældende, at Holberg allerede forud har stillet det samme Program ligesaa klart, og at hans Gjennemførelse af dette Program ikke vil synes mere ufuldkommen end Voltaires, naar Hensyn tages til, at det Materiale, der forelaa ham til Behandling, var saameget fattigere og mere ubekvemt. Holberg siger i den «Betænkning over Historier», der er stillet foran 3die Del af hans Danmarks Historie, at et Riges indre Tilstande, dets Love, Religion, Indbyggernes Naturel m. v. er, «om ikke just den behageligste, saa dog den nyttigste Del af dets Hi-

storie». Han fremhæver, som det i hans Tanker fortjenstfulde ved hans Danmarks Historie, at «den indeholder ikke simple Bedrifter alene, men endogsaa saadanne Ting, som giver Kundskab om Nationens Egenskab, viser Regjeringens gamle og nye Forfattelse, berømmelige Mænds Portraits, Anledning og Oprindelse til Stiftelser, saavel udi geistlige som verdslige Ting, saa at man deraf ser Rigets gamle og nye Stat». Man finder ogsaa, at han gjennemgaaende har lagt an paa at fremdrage, hvad der tjener til at oplyse de indre Tilstande, Videnskabernes og Institutionernes Historie. Han har delt sin Danmarks Historie i Perioder og ved hver Periodes Begyndelse givet en «Afridsning» af den forudgaaende «i Hensyn paa Krigs- Stats- og Kirkesager» — d. v. s. en Oversigt over de indre Forholde, Stats- og Retsforfatning, Literatur, Videnskab, Handel og Finansvæsen m. v. Han kalder dette en «Invention», eftersom det ikke er «ham vitterligt, at nogen anden Historieskriver har betjent sig af den Methode», og udtaler et Haab om, at man i Fremtiden vil «raffinere paa Inventionen» og føre den bedre ud, end han har kunnet. I Virkeligheden er ogsaa disse «Afridsninger» den første Begyndelse til en Historieskrivning svarende til Nutidens Begreb, — en saadan, der lærer os at kjende ikke blot Kongernes, men Folkets Liv.

Man har været enig i at anerkjende de rent literære eller æsthetiske Fortrin ved Holbergs historiske Skrifter — den lette, utvungne, egte historiske Stil, de ofte mesterligt udførte Skildringer af eller Sammenligninger mellem fremragende historiske Personligheder, de hist og her frembrydende Glimt af Lune — de skjæmtsomme Indfald, der var Samtidens Pedanter til saa megen Forargelse. Derimod har det været en almindelig og oftere udtalt Anskuelse, at Holbergs historiske Skrifter ikke skulde fortjene en lignende Ros i rent *videnskabelig* Henseende. Han arbeidede hurtigt og ofte flygtigt, har man sagt; hans Kildestudier var meget ufuldkomne, han gjorde sig skyldig i mange Feil i det enkelte, som han kunde have undgaaet ved en mere omhyggelig Granskning; han «tog det i det hele for let med den sande, dybere Lærdom og lod den ikke vederfares tilbørlig og fuld Agtelse». Disse Anker kom tildels frem i Holbergs egen Tid, og Holberg har kjendt dem og besvaret dem paa en lignende Maade som den, hvorpaa Voltaire besvarede lignende Anker. «Jeg bekjender vel,» siger han, «at en Feil er en Feil, udi hvilket Skrift den end findes. Men man maa udi stærkt udarbeidede Historier, som er det vanskeligste Arbeide, nogen kand foretage sig, ikke være saa grandseende som udi tørre Dagregistre eller Samlinger af Dokumenter, som af intet andet kand bryste sig end af Akkuratesse udi Navne og Aarstal.»

Den historiske Granskning har for det første den Opgave at samle Stoffet med Omhu og rense det for alt faktisk urigtigt. Derefter kommer en anden, ulige vigtigere og vanskeligere Opgave: at udsondre det, som er væsentligt og betydningsfuldt, fra det, som er tilfældigt og uvæsentligt, — det, der hører med i den levende Sammenhæng, fra det, der bare er en livløs Bark, et ufrugtbart, usammenhængende Grus. I Hensyn paa den første af disse Opgaver —, i Hensyn paa Samlerflid og den blotte Stofkritik — havde Holberg Ligemænd og endog Overmænd blandt Samtidens Lærde. Men *han* var den eneste, der havde Begreb om og Øie for den anden og høiere Opgave. «Jeg holder for,» siger han, «at man bør stræbe at rense Historier fra Fabler og Urimeligheder . . . Jeg holder ogsaa for, at man bør udfuge unyttige og vidtløftige Ting, hvilket tilligemed det andet vanhelder vore nye Historier og foraarsager, at det alleredleste Studium kommer i Foragt.» At han opstillede denne sidste Grundsætning og gjorde den gjældende i sit historiske Forfatterskab, — det var noget nyt. Naar han udtaler sin Ringeagt for de formløse Dynger, som den aandløse Samlerflid kjørte sammen, — de tykke Folianter, broderede med Citater, hvis «Fedme er saa usund, at, naar man tager bort det unyttige, er det, som naar der gaar Hul paa en Blære; saa at fast intet uden Bindet bliver tilbage», — naar han haaner Manuskriptjægerne, «der, saasnart de træffer paa noget muggent og mølædt, se det an som et Liggendefæ og rykke det uden Valg ind i deres Historier», saa har vel dette i adskilliges Øine kunnet gjælde som et Vidnesbyrd om, at han var en Fiende af grundig Videnskab. Men i Virkeligheden viser det ham staaende paa et høiere videnskabeligt Stade end nogen af Samtidens Lærde Dry-as-duster, — baade de kritiske og de ukritiske, — baade en Hans Gram og en Erik Pontoppidan.

Saameget godt der kan siges om Holbergs filosofiske og historiske Forfatterskab, vil det dog altid i og for sig indtage en underordnet Plads i Billedet af hans literære Personlighed. Naar vi tænker paa Holberg, er det altid først og fremst Komediernes, ikke Kirkehistoriens, Danmarkshistoriens eller de moralske Tankers Forfatter, vi tænker paa. Vi erkjender i hans historiske og moralfilosofiske Skrifter en sund, ærlig, klar og ofte baade vidt- og fritskuende Aand. Men virkelig Storhed og Originalitet har han kun naaet paa den komisk-satiriske Digtnings Omraade. Alligevel var det de lærde, videnskabelige Studier, der optog det meste af hans Liv; dermed begyndte han, dertil vendte han tilbage. Hans satirisk-komiske Verker var Frugten af en «poetisk Raptus». De fleste og bedste af hans Komedier — en Række af Mesterverker, enkelte af allerførste Rang, den Dag idag den

danske og norske Literaturs ypperste Skat — er tilblevne — næsten maa man sige improviserede — i Løbet af nogle faa Aar. Han har selv, som kjendt, fortalt, hvorledes han var blevet en moden Mand uden at have nogen Anelse om det poetiske Pund, der var ham givet, og hvorledes han næsten tilfældigt førtes ind paa den Bane, hvor hans største Evne skulde komme til Udfoldelse, og hvor han ligesom med ét Slag naaede frem til det fuldendte Mesterskab. Man faar herved et saa meget sterkere Indtryk af denne Evnes vidunderlige Rigdom og Spontanitet, og man føres til at beklage, at Holberg ikke selv vurderede denne Evne høit nok og ikke søgte sin fornemste Opgave der, hvor hans fornemste Evne laa. Hvor meget bedre vilde det ikke have været, kunde man mene, om han havde samlet sine Kræfter paa den komisk-satiriske Digtnings Omraade, istedetfor at sprede den til andre Omraader, hvor han ikke naaede, og ikke kunde naa den høieste Høide! Man kan ogsaa være tryg for, at det ikke var med sin gode Vilje, men tvungen af ydre Forhold, at Holberg saa tidlig afbrød sin Bane som Komedieforfatter, paa hvilken han havde seet udfoldes hos sig en rig skabende Evne — den høieste Lykke eller Nydelse, som vel kan blive noget dødeligt Menneske til Del. Men for ham kunde det dog ikke staa saa, at han svigtede sit Livs Kald eller afveg fra den Bane, som dette Kald foreskrev ham, naar han fra sin kortvarige poetiske Udflugt vendte tilbage til de historisk-filosofiske Studier, hvormed han havde begyndt. Den Opgave, der allerede synes at have foresvævet ham fra hans første Optræden, og som han stillede sig med stadig voksende Klarhed, var en videre end enten Digterens eller Videnskabsmandens; det maa snarere siges at have været *Reformatorens*; han vilde indføre en ny Aand, en ny Smag paa alle Aandslivets Omraader, han fandt, at allevegne afsjælede Former hindrede Livets Fremvækst; det hele Samfund maatte omstøbes. I dette Formaals Tjeneste stillede han alle sine Evner; ingen kunde synes ham for stor og ingen for liden til at tjene det. Han kunde derfor gaa fra Historieskrivning til Komedieskrivning og fra Komedieskrivning tilbage til Historie og Filosofi, uden at den indre Sammenhæng og Enhed i hans Forfatterskab syntes ham brudt; det var altsammen bare forskjellige Maader at moralisere paa. «Jeg alternerer,» siger han, «med alvorlige og skjemtsomme Skrifter, hvilke dog alle sigte til eet Maal; thi alle mine Materier, enten de udføres udi ærbar Stiil eller udi Skjæmt og Ironier, enten udi Adagio eller Presto, udi Simpel- eller Tripeltakt, saa have de dog eet og det samme Sigte, nemlig at opmuntre til Dyd og Duelighed og at bestride saavel Vantro som Overtro.» — Dette var det Synspunkt, hvorfra

han selv betragtede sit Forfatterskab, og dertil maa vi ogsaa tage Hensyn i vor Betragtning. Det er derfor med Rette blevet sagt, at det er en stor Feil ved Holberg alene at tænke paa Komedieskriveren og Satirikeren; man maa sammenfatte hele hans Virksomhed. Hvor høit man end sætter hans komisk-satiriske Digtning over hans historiske og filosofiske Skrifter, maa man ikke glemme, at de hører sammen, at hans komisk-satiriske Digtning maa sees i Lys af hans historisk-filosofiske Synsmaader, at han, for at bruge hans eget Udtryk, «haver brugt sin Pen udi dette Slags Arbeide som en Philosophus, og derfor regner Comoedierne blandt sine moralske Skrifter». Om nu hans komisk-satiriske Digtning har tabt i Omfang og teknisk Fuldendthed derved, at den af ham selv opfattedes bare som en af de «adskillige Maader», hvorpaa han kunde moralisere eller virke for sit alment-reformatoriske Formaal, — saa har den paa den anden Síde ogsaa et stort Fortrin netop derved, at den hviler paa en Filosofs, en Videnskabsmands og Granskers klart tilegnede, helt udarbeidede, sikre og samlede Livsanskuelse.

Dette Fortrin kommer særlig frem, naar han sammenlignes med Molière, — den eneste af den nyere Tids Komedieforfattere, der kan gjøre ham Forrangen stridig. Det maa erkjendes, at han savner Molières Lyrik, Finhed, Evne til erotisk Skildring; paa den anden Side er hans Lune mere sprudlende rigt, hans Karakterskildring ofte mere realistisk djerv og sand. Og dertil kommer endnu, at Molières Standpunkt altfor meget er Hofmandens, Verdensmandens, altfor lidet Filosofens. Der er stundom noget frivolt ved den Livsanskuelse, der kommer tilsyne i hans Verker; Gjenstanden for hans Satire er stundom ikke det, der afviger fra Moral og Sandhed, men det, der afviger fra den blotte Mode. Hos Holberg derimod er den mest overgivne Lystighed altid forenet med et dybt ethisk Alvor, hans moralske Sigte er klart og sikkert, og, da den moraliserende Tendens i hans bedste Arbeider ikke har lagt noget Baand paa hans Lune eller hans Fantasi, er dette et stort Fortrin, der maa veie tungt i Vegtskaalen ved en Sammenligning mellem ham og hans store Forbillede og Rival.

Man vil sige, at Moralen ofte spiller en underordnet Rolle i hans Komedier, eller at det ofte er smaa Ting, uvæsentlige eller forholdsvis uskyldige Svagheder og Forkjertheder, mod hvilke han fører Krig. Men disse smaa Ting danner tilsammen en stor; disse smaa Svagheder repræsenterer tilsammen en stor Grundsvaghed, den værste af alle, Moralens egentlige Arvefiende, som det fremfor alt og til alle Tider gjælder at føre Krig mod. Naar Holberg gjør Kandestøberiet, Jean de Franceriet, Jeronimus'ernes

forstokkede Orthodoksi, Vielgeschrei's Stundesløshed, Stygotius's Lærdom, Erasmus Montanus's Philosophia instrumentalis til Gjenstand for sin Spot, saa er det overalt den udenpaahængte, det blot tillærte, det blotte Skin- og Formelvæsen, han gaar løs paa. Og ved at kjæmpe mod alt dette kjæmper han tillige for det største og høieste, noget Menneske — han være Poet, Profet eller Reformator — kan kjæmpe for: Sandhed og Ærlighed i Livet. Han skrev til Forsvar for Maskerader, i hvilke han saa en uskyldig Morskab. Men hvad han ikke vilde have, var, at Livet selv skulde være en Maskerade, og det var det, det var.

«Man kand sige,» heder det i en af hans Epistler, hvor Maskerader forsvares, «at den sædvanlige Stand, som vi leve udi, er en bestandig Mascarade, efterdi Regjering, Moder og Sædvaner paalægger os Masker, hvilke vi ved saadan Leeg ligesom nedlægge, og at vi egentligen ikke er ret maskerede, uden naar vi gaar med blotte Ansigter.» Det var det store praktiske Formaal for Holbergs satirisk-komiske Digtning, at det maatte blive anderledes i saa Henseende, at Livet ikke skulde være en stedsevarende Maskerade. Dette er, — jeg gjentager det, — et Formaal, som der altid maa arbeides for, som der aldrig kan arbeides nok for, men som det i Holbergs egen Tid var mere nødvendigt at arbeide for end nogensinde. Inden det Samfund, som han var nærmest kaldet til at virke for, bredte sig dengang alskens Pedanteri, alskens tomt og ufrugtbart Skinvæsen som et kvælende Ukrud paa ethvert Omraade; i den lærde Verden, hvor den saakaldte Erudition gjaldt som sand Videnskab, og hvor det fremdeles var høieste Mode at proppe sin Hjerne med saamange fremmede Meninger, at der ikke var Rum for egne Tanker, — inden det borgerlige Liv og Selskabslivet, hvor man nedværdigede sig for at komme et Trin høiere paa Rangforordningens Trappestige, og hvor man underkastede sig den urimeligste Tvang for at synes mere, end man var, — inden Kirken, hvor der alene lagdes Vegt paa det ydre Apparat af Ceremonier og dogmatiske Formler. Til de forskjellige Bestillinger svarede forskjellige Sorter Pedanteri: — som Holberg siger: «En Pedant haver mange Fora og Værnething, saa at man kand stevne ham til geistlig og verdslig, til Hof- og Krigsret» — og overalt var Pedanteriet toneangivende; overalt gjaldt den forskruede Unatur som et Fortrin, de ydre afsjælede Former som Tingenes rette Kjerne og Væsen.

I dette Samfund af Straamænd, af blotte Uniformer, geistlige og verdslige, af latinske, græske, theologiske, metafysiske Masker stod Holberg og staar han for os som et Særsyn: han var en Mand, han bar ingen Maske. Han har medrette sagt om sig selv: «Min Charakteer er at blive ved Sandhed.» En usvigelig Sandheds-

kjærlighed, en dyb Afsky for alt Hykleri og Skinvæsen, alt blot udenpaahængt Stas og Kram, Lærdomskram eller andet Kram, en sterk Selvstændighedsaand, en afgjort Utilbøielighed til at fornægte sin Natur eller «slaa sin Ryg i de Bugter, der udkræves paa høie Steder», er de mest fremtrædende Drag i Billedet af hans Personlighed. Denne usvigelige Sandhedskjærlighed er det, som — i Forbindelse med hans rige Lune og skarpe Iagttagelsesevne, udviklet ved Reiser og udbredt Læsning — har gjort ham til en stor komisk-satirisk Digter, — en af de allerstørste i den hele Verdensliteratur. Den samme usvigelige Sandhedskjærlighed, det samme lyse, frigjorte og frigjørende Lune har ogsaa præget hans historiske og filosofiske Skrifter, og giver ogsaa dem Værd for vor Tid. Han er ikke dybsindig, har man sagt. Det kan saa være; men han er sand, ærlig, oprigtig som Montaigne, hvem han elskede for hans Oprigtigheds Skyld; han foragtede at synes mer, end han var, ved at gaa paa Stylter, og hvad der gjaldt og gjælder som Dybsindighed, er, som vi ved, ofte intet andet end Styltegjængeri paa filosofiske Kunstord og transcendentalske Talemaader.

Naar vi følger Holberg paa hans Livsbane, — naar vi ser, hvorledes han allerede tidlig stiller sig en reformatorisk Opgave og siden gjennem et langt Liv arbeider for denne Opgaves Gjennemførelse, — uafbrudt, ensom, under allehaande Miskjendelser, hadet og endog overseet af Samtidens Pedanter, der betragtede det som en Skam for den lærde Mand, at en Professor gav sig af med at skrive disse Bøger, af hvilke i Nutidens Øine en Linje har mere Værd end alle Pedanternes Lærdoms-Magaziner tilsammen, — vidende med sig selv, at han kunde vinde almindelig Anerkjendelse for et billigt Kjøb ved at følge Strømmen og rette sig efter den raadende Smag, — alligevel fortsættende urokkelig, utrættelig sit Arbeide med at indføre en ny Smag, for hvilket han aldrig kunde vente at opnaa nogen ublandet Ros af Samtiden — faar vi et Indtryk af noget mere end af en stor Digter, en stor Forfatter, vi faar et Indtryk af en stor Personlighed.

Holberg satte som Motto i sit Segl Ordet «Bestandighed». Og faa har vist sig mere bestandige end han. Faa har levet mere udelukkende for et stort aandeligt Kald. Faa har i sammė Grad som han modstaaet enhver Fristelse til at afvige fra den ved et saadant Kald anviste Vei.

«Hvis jeg ikke,» siger han i en af sine Epistler, «havde havt mere min Pligt end min egen Rolighed og en almindelig Yndest for Øyne, havde jeg heller slaaet mig til Ørkesløshed end til Arbeyde, eller i det mindste heller paataget mig behageligt end nyttigt Arbeyde. Jeg havde istæden for at skrive moralske Bøger,

som ofte bide og saare, heller brugt min Pen til at kommentere over gamle Autores. Jeg havde, istæden for at skrive oprigtige og upartiske Historier, heller forfærdiget tørre Annaler og Slægt-Registere. Istæden for Skjemte-Digte gjort Bryllups- og Liigvers, og istæden for moralske Skuespil skrevet forhexede Skaaler, Oracler eller Tragoedier, og derved kunde have havt den Lykke som andre, der enten ved at gjøre unyttige Ting eller ved at gjøre slet intet, have erhvervet sig almindelig Yndest eller idetmindste ingen Fiender faaet. Men jeg vil gjerne overlade dem Berømmelsen og en Reputation, som forgaar ved deres Død, og trøste mig med det Eftermæle, jeg kan vente mig efter min Afgang, naar Fiendskab og Jalousie ophører. Thi, endskjønt man efter Døden ingen Lovsange virkeligen hører, saa hører man dog udi Imaginationen, hvad man haver i Vente.»

Holberg har aabenbart i høi Grad havt den Selvfølelse, der pleier at ledsage Geniet. Han har vurderet høit Betydningen af sin Livsgjerning og været tryg paa, at hans Eftermæle vilde blive stort og udødeligt. Alligevel maatte han dog vist have følt sine Forventninger overtrufne, om han havde kunnet se op nu, — om han havde kunnet se, hvormeget han nu har at betyde for de to Folk, til hvilke han var knyttet ved sin Herkomst og sin Virksomhed, — hvorledes han i disse Folks taknemmelige Erindring har faaet en Plads over alle andre, — uden Rival, ensom paa Høiden af sit Eftermæle, som han var det i sit Liv.

Det er en naturlig Ting, at hos de store Kulturfolk den literære Kontinuitet overholdes bedre end hos de smaa. Hos de store forberedes Smagsskifterne fordetmeste lidt efter lidt, medens de hos de smaa fordetmeste kommer som pludselige Ryk. Det er gjerne de store, der drager de smaa med sig, og ved denne Bevægelse rives ofte Sammenhængens Traad over hos disse sidste. De store Kulturlande har derfor en Række af virkelige Klassikere — Forfattere, som har holdt sig i Nationens Yndest under vekslende Smagsretninger, og som vedbliver at være læste og kjendte af hele Nationens dannede Publikum, trods store Tids- og Smagsafstande. Hos smaa Nationer derimod, saaledes ogsaa hos os, er det, der kaldes klassisk Literatur, ofte ikke meget mere end Navneværdi; man kjøber den maaske, stiller den op i sine Hylder, læser *om* den, men læser *ikke af* den. Men hvis dette er Regel, saa danner ialfald Holberg en stor, en glimrende Undtagelse.

Det er idag to hundrede Aar, siden Holberg fødtes. Hans Minde er allerede gammelt, men endnu lige friskt. Den følgende Tids berømte Forfattere inden den Literatur, hvis Skaber han med rette har været kaldt, er bleven trængt i Baggrunden ved en forandret Smag, Glansen af *deres* Navn er blegnet, eftersom man i

Tiden har fjernet sig fra dem, men ikke Glansen af *hans* Navn. De andre synker mere og mere, han synes snarere at stige. Hans bedste Verker læses den Dag idag af Ung og Gammel, i alle Samfundsklasser, og har aldrig været mere beundrede, end de er det nu. Hans Rang som en *levende* Klassiker har seirrigt gjennemgaaet Tidens Ildprøve. Vi kan trygt gjentage Welhavens Ord i hans Digt over Ludvig Holberg:

— — Hvad der aldrig tabe kan sin Kraft
for danske Sletter og for Klippelandet,
er dette Salt, som han har dybt indblandet
i Folkets aandelige Næringssaft.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Og derfor som et dyrebart Klenod
hans Værk skal hævdes i den gamle Ære.
Hans ædle Billed skal vort Norden bære
paa ømme Hænder over Glemsels Flod.

KRISTIAN FREDRIK OG KARL JOHAN.

I.

Blandt de Mænd, der tog Del i Afgjørelsen af Norges Skjæbne i 1814, er der to, hvis Rolle var en saa fremtrædende, at man, uden altfor iøinefaldende Urimelighed, har kunnet betegne den ene eller den anden som den egentlige Hovedmand i det norske Friheds- og Selvstændighedsverk, den egentlige Grundlægger af den nye Tingenes Orden i Norge, — begge Udlændinger, — Kristian Fredrik og Karl Johan.

Det er vist, at det norske Folk staar i Taknemmelighedsgjæld til dem begge for deres Del i Begivenhederne i 1814, og den Gjæld bør vi ikke glemme. Taknemmelighed er en Pligt for Folkene som for den enkelte. Det er en af Historieskrivningens Opgaver at indskjærpe denne Pligt, — at virke til, at enhver af Folket fortjent historisk Personlighed faar den Plads, der tilkommer ham i dets taknemmelige Erindring, — den Tak, der skyldes ham, — saavidt muligt, netop den og hverken mere eller mindre. Bliver Takken for knapt tilmaalt, gjør man sig skyldig i en Retsfornægtelse, — en Synd, der, som enhver anden, tilsidst straffer sig selv; ydes den i et altfor overflødigt Maal, er det ogsaa en Synd, og det en, der i Regelen ikke er mindre slem eller drager mindre slemme Konsekvenser efter sig. Hvad man giver en formeget af Ros, det tager man fordetmeste fra en anden, — det er altsaa en Uret, — og det virker ialfald til at forfuske Maalestokken for, hvad der skal gjælde som stort og beundringsværdigt.

Vi har nu paa Forhaand al mulig Grund til at antage, at med de nævnte to Prætendenter til Værdigheden som Hovedmand i det norske Friheds- og Selvstændighedsverk 1814, forholder det sig saa, at Kristian Fredriks Adkomster er blevne undervurderede, hans Fortjenester ikke tilfulde paaskjønnede i den norske Folkemening og ved de gjængse historiske Opgjør, — mens den anden har faaet al den Tak og Ære, som tilkommer ham, og kanske vel saa det.

Vi mindes, at Kristian Fredriks norske Løbebane fik en brat

og ligesaa uhæderlig som ulykkelig Afslutning. Skammen og Skuffelsen ved den slappe Krigsførsel, for hvilken man med den fuldeste, umiskjendeligste Ret gav ham Skylden, — den bedrøvelige Farce, han derefter var nødt til at spille, — hans Kundgjørelse til det norske Folk, hvori han, for at dække sig selv, kompromitterede Norges Sag ved at skildre Landets økonomiske og militære Tilstand med de mest overdrevent mørke Farver: — dette og mere til virkede til at fremkalde et voldsomt Omslag i den offentlige Mening ligeoverfor ham: — han, som faa Maaneder forud havde været elsket, beundret, forgudet, var ved sin Bortreise Gjenstand for almindelig Ringeagt, ja for Had og Afsky. Efterat han havde forladt Landet, hørte man ikke mere til ham; han blev for alle Tider rykket udenfor Nordmændenes Horizont og efterlod sig ikke noget Parti eller nogen Eftermaalsmand, for hvem det var magtpaaliggende at fremstille hans Fortjenester i det rette Lys. Der udviklede sig hos det norske Folk i Tiden efter 1814 af flere samvirkende Grunde en sterk antidansk Stemning, som længe var raadende, og hvoraf Følgen maatte være, at den Skygge, hvori den danske Prins var bleven stillet ved sin militære og politiske Fiasko, yderligere formørkedes. Man undsaa sig vel ogsaa, efterat Kristian Fredriks Inkompetence for den Rolle, han paatog sig i Norge, var traadt saa klart frem, ved at erkjende, at han, — denne Theaterhelt, — havde været Nationens aandige Midtpunkt i et af dens største, mest afgjørende Øieblikke, — Folkereisningens selvskrevne, uundværlige Fører og Leder. —

Men det var han, — det er vist. — Det er Overdrivelse eller ligefrem tendentiøs Usandhed, naar det har været sagt, at det var han, der skabte eller fremkaldte den norske Folkereisning i 1814. Kielertraktaten kom, som bekjendt, ikke uventet over det norske Folk. Man havde faaet rundelig Tid til at overveie, hvorledes man skulde forholde sig i Tilfælde af, at Norge blev afstaaet til Sverige eller den svenske Konge, og det fremgaar af mange Vidnesbyrd, at man inden Folkets oplyste Kredse fordetmeste var forud paa det rene med, at man ikke vilde underkaste sig denne Skjændsel; men det fremgaar ogsaa af disse selvsamme Vidnesbyrd, at Tanken om Modstand fordetmeste var uløselig knyttet til Tanken paa Kristian Fredriks Førerskab, — Bevidstheden om at have ham — Thronarvingen, den Odelsbaarne til Norges Rige, — blandt sig. Naar Kristian Fredrik omtalte det som en lykkelig Forsynets Styrelse, at han var i Landet, da Krigen kom, saa er det ikke andet og mere, end hvad alle Nordmænd i Samtiden synes at have været enige om, ikke blot gammeldags konservative Lojalister som Pavels, der skriver i sin

Dagbog, efter at have faaet Underretning om Kielertraktaten: «Gud være evig lovet, at vi have Prinds Christian! Uden ham vare vi forlorne men nu siger jeg: «Nil metuendum duce Teucro et adspice Teucro,» eller Nordal Brun, i hvis af en egte Begeistring inspirerede Digt «Manden af Ord» det heder:

«Han over Stjernerne velsigne vi,
som paa vor Nød og os har sendt
en Christian Frederik til vort Lands Regent,»

— men ogsaa af Mænd af et mere modernt Tænkesæt, endog saadanne, der regnedes for at høre til dē «Ildesindede» (d. e. det Wedelske Parti), som Sibbern, der siger i en under Opholdet ved Rigsforsamlingen affattet Erklæring: «Jeg anser det for en sand og uskatterlig Lykke, der muligens har reddet Landet fra Anarkiets Rædsler, at Hs. kgl. Høihed Prinds Kristian Frederik i denne Farens Stund har været hos os.»

Og, at det virkelig var en sand og uskatterlig Lykke, det vil vi heller ikke nu, — med det Overblik, vi nu har over Tingenes Gang, — kunne drage i Tvivl. Han kunde samle alle Reisningens Elementer om sig, han kunde være Fører, — han og ingen anden, — vi maa erkjende det. Man har talt om Wedel i denne Forbindelse, man har sagt, at, om Wedel havde været i Landet paa den Tid, da Kielerfreden blev bekjendt, skulde kanske han have kunnet tage Ledelsen i sin Haand, og Landets Skjæbne vilde da være blevet en helt anden. Dette er et urimeligt Tankeeksperiment. Wedel var ganske vist en meget betydeligere Begavelse og fremfor alt meget mere af en Mand, en Karakter end Kristian Fredrik; men han var, trods sine Fortjenester af Landet, upopulær, mistænkt som den, der hyldede en, om ikke upatriotisk, saa dog unational Politik, og han savnede den vigtigste af alle Adkomster til at blive det norske Folks Fører, nemlig Fødselens. Den havde Kristian Fredrik: han var den «Odelsbaarne» — «det rette Skud af den gamle Stamme» —, det var Hovedsagen. De gamle Aandsmagter hos Folket, — Lojaliteten, Hengivenheden for det nedarvede Kongehus, — havde endnu saameget at sige ved Siden af de nye, — Friheds- og Selvstændighedstendenserne, — at det var af yderste Vigtighed, at disse og hine kunde bringes til at gaa sammen i den afgjørende Krise. Saa dyb og almindelig end Harmen var over den skammelige Trafik, som var drevet med det norske Folk ved Kielertraktaten, — saa længe man havde stundet efter en Leilighed til at realisere Drømmen om et frit, selvstændigt Norge, — saa vel man i Stilhed havde forberedt sig til at nytte denne Leilighed, — det vilde altsammen neppe have forslaaet til at reise Folket eller til at give Reisningen den nødvendige Raskhed og Styrke, saafremt ikke «den Odelsbaarne»

havde paatrykt den Legitimitetens Stempel ved at stille sig i dens Spidse. Intet Under, at han blev populær, da han gjorde dette.

Han var det iøvrigt allerede forud; han var det fra første Stund, han satte Foden paa norsk Grund; han kom, saa og vandt, som det heder, — han, som de andre Prinser, der blev sendte herop i Dansketiden; de blev alle populære, elskede, tilbedte. Det synes at have været nok: at være Prins for at blive det. Om denne her gjælder det nu vistnok, at han eiede andre Betingelser for at opnaa Folkeyndest end Prinsetitelen og det kongelige Blod. Han havde et tiltrækkende Ydre, et behageligt vindende Væsen; han udtrykte sig med Lethed mundtlig og skriftlig, — var venlig, godmodig, livsglad. Han havde været svært feteret i det kjøbenhavnske Selskabsliv, inden han blev sendt op til Norge; man talte om hans «Apollohoved» og sagde om ham i den oehlenschlägersk-oldnordiske Stil, at han var «skjøn som Baldur, veltalende som Brage». Han overstraalede aldeles Fætteren Fredrik den Sjette, — det skulde der jo iøvrigt ikke meget til, — og kunde synes et rent Vidunder af Begavelse inden den i det hele saa tarveligt udstyrede Oldenborger-Æt.

Hans Fortrin og Egenskaber var imidlertid allesammen saadanne, der skaber en Helt i en Balsal eller ved en Bordkonversation, men ikke paa den historiske Skueplads eller i Handlingens Verden. Selve den Skjønhed, som man var enig om at tillægge ham i Samtiden, synes, efter Portræterne at dømme, at have været af den glatte, ukarakteristiske Art; «Apollohovedet» af den Slags, som man finder i Modejournaler. Hans Veltalenhed var en paa Overfladen glidende, uden virkelig Varme eller Kraft, — et banalt Blomstersprog. Han var, som det blev sagt om ham i en Tale for den norske Høiesterets Skranke, «deklamatorisk uden Kraft, pralende uden Mod, blændende uden Virkelighed». En Dilettant-Natur, — forlystelsessyg til det yderste, — optaget af Smaating og Forfængelighedens Lapperier midt under de alvorsfuldeste Omstændigheder (man huske t. Eks. hans Udnævnelse af den lange Række Kammerherrer og Kammerjunkere, den første Handling, han foretog, som Norges Konge, og hvilken han selv tillagde saamegen Betydning, at han har noteret Navnene paa samtlige de Lykkelige i sine ellers saa knappe Dagbogsoptegnelser fra dette Tidspunkt), — bøielig, givende efter for sine Omgivelser, ubeslutsom, ræd for Ansvar, vigende tilbage for enhver Fare, enhver Vanskelighed, — saadan viste han sig i 1814, saadan efter 1839 som Danmarks Konge.

Det er et merkeligt Vidnesbyrd om det Trylleri, Rangen, Fødselens Glans endnu dengang øvede, at man kunde tage saa grun-

dig feil af ham, — at ikke blot Mænd som Pavels, men endog Georg Sverdrup, Jonas Rein, Kr. M. Falsen kunde se i ham en Helt, en stor Mand, — «Europas første Konge» — «som skabt til at være Folkestyrer» o. s. v. — at ikke Alverden sagde med den gamle Dølekjærring: Vakkert Kjød og Blod, men for vek til at blive Norges Redningsmand.

Ved de første Skridt, han foretog som den norske Folkereisnings Leder, traadte Defekterne i hans Karakter og Intelligens endnu ikke frem. At udfærdige Proklamationer, holde Taler o. desl. — derved strak han til. Hans Karaktersvaghed kunde endog, til en Begyndelse, tage sig ud som et Fortrin. Letheden, hvormed han opgav sine Arve-Enevolds-Prætensioner og gik med paa Sverdrups og de øvrige i Eidsvoldsmødet 16de Februar deltagende Mænds Tanke: at sammenkalde en Rigsforsamling, — man kunde se deri, — man saa deri et ophøiet Frisind, en storslagen Ædelmodighed. Kristian Fredriks Frisind var ganske vist af en meget overfladisk Art, som alle andre Træk ved denne Personlighed; — det var velléités liberales, saadanne som man kunde vente at finde dem hos en Datidens Modeherre, der havde omgaaes Kunstnere og Skjønaander; men ved denne Leilighed passede det overmaade vel og hjalp ham saa godt, at en sterk Overbevisning ikke vilde have kunnet hjælpe ham bedre: naar han uden Modstand akcepterede Folkesuverænitetsidéen og de deraf flydende praktiske Konsekvenser, saa svarte det aldeles til hvad Klogskaben bød ham at gjøre; det var det bedste Middel til at vække og staalsætte Nationalaanden, hvori hans Politik først og fremst maatte søge sin Støtte.

I det hele maa det erkjendes, at den Rolle, han spillede i de første Maaneder af 1814, — indtil Rigsforsamlingen traadte sammen, var en smuk og vellykket. Hans Mod, hans Kraft, hans Frisind, hans Kjærlighed til Norge blev ikke stillet paa nogen streng Prøve, og han fik alligevel Leilighed til at yde det norske Folk Tjenester, som maa sikre ham en varig Plads i vor Erindring. Man kunde sige om ham, — han kunde sige til sig selv, — at han fulgte et Kald, der var udgaaet til ham fra det hele Folk, idet han stillede sig i Spidsen for dets Reisning mod Kielertraktatens Forføininger; han kunde sige til sig selv, at han derved tjente en retfærdig, hellig Sag og tjente den paa bedste Maade. Han valgte den Vei, som maatte vælges for at føre Reisningen til Seir, idet han sammenkaldte en Rigsforsamling og nyttede sin Myndighed lojalt ved at give saadanne Valgregler, at Forsamlingen blev en virkelig repræsentativ for Folket.

Man har bebreidet ham, at han allerede i disse Maaneder drev et falskt Spil ligeoverfor det norske Folk ved at lægge Skjul

paa eller gjengive i forvansket Form Efterretninger og Aktstykker, som kunde have faaet Indflydelse paa den raadende Stemning eller Opfatning. Det er en i visse Maader fuldt beføiet Anke. I en af sine Kundgjørelser af 19de Februar 1814 fortalte han, at Norge havde faaet Fred med England, hvilket var en ligefrem Usandhed; han publicerede til en Begyndelse Kielertraktaten i en ufuldstændig Form og lod der gaa lang Tid hen, inden han meddelte Nordmændene Karl XIII's Proklamation til dem af 8de Februar 1814. Dette var ganske vist urigtigt, men det har vistnok ikke havt nogensomhelst Betydning. Kielertraktatens hele Indhold blev, trods Forsøgene paa at fordølge det, meget snart bekjendt for det norske Publikum, ligesaa Karl XIII's Proklamation, og der er al mulig Grund til at tro, at Kjendskabet til disse to Aktstykker ikke har havt eller kunnet have en anden Virkning end netop den Kristian Fredrik maatte ønske, nemlig at opirre Stemningen og styrke Modstandsaanden.

Hans Motiv til at stille sig i Spidsen for den norske Folkereisning var ganske vist for en meget væsentlig Del et egennyttigt; han tilstaar det selv i sine Dagbogsoptegnelser; han haabede at bevare Norge ad denne Vei for sit Hus eller sin Æt. Han førte altsaa Nationen bag Lyset, idet han fremstillede sig for den som den norske Selvstændighedssags Forkjæmper, medens hans Tanke gik ud paa at føre Landet tilbage i den gamle Forbindelse med Danmark, om hvilken han maatte vide, at den var blevet en forhadt Ting for de fleste norske Patrioter. Men det er tillige umiskjendeligt, at han følte oprigtig Kjærlighed for Norge og det norske Folk, og at denne Kjærlidhed har været med paa at bestemme hans Holdning, — at Norges Selvstændighed for ham ikke bare var en Talemaade, som han betjente sig af for at opnaa andre Hensigter, men en Sag, for hvilken han nærede en varm, endog enthusiastisk Sympathi. Norge var i Tiden nærmest før 1814 sterkt paa Moden inden Kjøbenhavns literære og kunstneriske Kredse, og Kristian Fredrik var i det som i andet en Modeherre comme il faut; han havde, før han overtog sin Mission til Norge, havt megen Omgang med norske Patrioter; hans Sind var blødt, let paavirkeligt, og han er øiensynlig bleven sterkt grebet af den nyvakte norske Nationalaand, som med sin Pathos og sine vide Fortids- og Fremtidssyn maatte tiltale hans æsthetiske Natur mere end den noget spidsborgerlig jævne Danskhed. Norge var for ham, — som han udtrykte sig, — «den bedre Halvdel» af det danske Monarki. Han skriver i sin Dagbog under 11te Oktober 1814, — altsaa efterat han havde gjennemgaaet store Lidelser for Norges Skyld og paa en Tid, da ingen personlig Ærgjerrighed længer knyttede ham

til Landet: «Mit Hjerte hænger endnu bestandig ved dette gjæve Folk.»

Disse to Motiver: hans dynastiske og personlige Egennytte og hans norske Enthusiasme, — gik til en Begyndelse Haand i Haand. Naar han opfordrede det norske Folk til enig Modstand mod Kielertraktatens Vanære, naar han paatog sig Landets midlertidige Styrelse, sammenkaldte en konstituerende Nationalforsamling o. s. v., saa maatte det synes at være det rette og rigtige baade fra Oldenborgerens dynastiske og fra det norsk-patriotiske Synspunkt. Men under Rigsforsamlingens Samvær indtraadte en Kollision mellem de to Motiver; Veiene, hvorpaa de viste ind, divergerede saa vidt meget, at han fik bestemme sig mellem dem, og han bestemte sig da ogsaa, men, som man ser, uden Kraft eller klar Bevidsthed.

Naar han arbeidede for sit Valg til Konge, — direkte og indirekte, — ved at opmuntre sine Tilhængere inden Rigsforsamlingen («Prinsianerne») og ved at lægge Skjul paa, hvad han vidste om Norges diplomatiske Stilling og Udsigter, — naar han tilsidst modtog det paa ham faldne Kongevalg: da handlede han ud af sin personlige eller dynastiske Egennytte, med Tilsidesættelse af Hensynet til det Folk, i hvis Spidse han stod, og den Sag, han udgav sig for at tjene. Det fremgaar af hans Dagbogsoptegnelser, at han ikke har villet se denne Kollision lige i Øinene, — at han, efter svage Menneskers Manér, har søgt at døve sin Samvittighed ved klingende Talemaader. Han skriver i sin Dagbog under 19de Mai, efter at have fortalt om Modtagelsen af Kongevalget: «Strax efter var der Cour hos mig; jeg sagde kun faa Ord, da jeg var meget bevæget. Gud skal vide, at det er en stor, stor Beslutning; men hvad gjør man ikke for et Folks Lykke og med Tro til Gud!»

Han har altsaa villet indbilde sig selv, at hans Valg til Konge var et Skridt, der skete ikke blot i hans, men ogsaa i den norske Frihеds- og Selvstændighedssags Interesse, — medens han burde kunne vide, han bedre end nogen anden — om han havde villet gjøre sig alvorlig Rede for Sagernes Stilling, — at det ikke var Tilfælde, — at nogetnær det modsatte var Tilfælde.

Spørger man, hvilket af de to Partier inden Rigsforsamlingen paa Eidsvold har staaet sig bedst for Historiens Dom, maa Svaret blive, at det er Selvstændighedspartiet. Forsaavidt dette Parti gik ud fra Troen paa Norges Evne til at bestaa for sig som særskilt Stat, forsaavidt det ubetinget vægrede sig ved at forhandle paa Basis af Kielertraktaten og krævede Norges Suverænitet opretholdt i uafkortet Stand: maa vi, — med den følgende Tids Udvikling og Erfaringer for Øie, — give det fuldtud Medhold.

Men Selvstændighedspartiets Mænd gik over Stregen og kompromitterede sin egen Sag, idet de, ved at vælge Kristian Fredrik til Konge, afbrød Adgangen til enhver Forhandling med Sverige, ogsaa en med Norges Ære og Selvstændighed helt stemmende, — en Forhandling, ikke paa Basis af Kielertraktaten, men paa Basis af det norske Folks selvgivne frie Forfatning. Om Rigsforsamlingen paa Eidsvold havde undladt sit Kongevalg og istedet derfor havde henvendt sig til den svenske Konge med Grundloven i Haanden og tilbudt ham at blive Norges Konge paa Vilkaar af, at han anerkjendte denne Grundlov, d. v. s. anerkjendte Norges ubeskaarne Suverænitet, saa at Foreningen mellem Rigerne vilde blive en blot og bar dynastisk Union, — og om den svenske Konge (d. v. s. Karl Johan) havde nægtet at modtage dette Tilbud og begyndt Krig for at tvinge Nordmændene til Underkastelse: — hvor langt klarere og friere vilde deres Sag da ikke have staaet ligeoverfor Europa og i deres egen Bevidsthed, — hvor langt bedre Chancer vilde de ikke have havt for at gaa seirende ud af en Krig, hvorved ingen vilde have kunnet tvivle om, at de havde Retten paa sin Side, eller at de kjæmpede for sin Friheds- eller Selvstændighedssag og for den alene. Saameget er ialfald sikkert, at Norge ved en saadan Krig ikke vilde have havt England mod sig.

Naar vi erkjender, at Selvstændighedspartiets Mænd gjorde sig skyldig i en stor og skjæbnesvanger Feil ved at vælge Kristian Fredrik til Konge, maa vi ikke glemme de mange og sterke Grunde, der taler til deres Undskyldning: — den saa høist naturlige Taknemmelighedsfølelse ligeoverfor Kristian Fredrik og Ønsket om at vise den i Gjerningen, — Hengivenheden for den gamle Kongeæt, — ogsaa en høist naturlig og endnu i de Tider høist agtværdig Følelse, – de endnu dengang saa dybt rodfæstede, alment raadende Forestillinger om Monarken eller Fyrstehuset som Nationalselvstændighedens uundværlige Repræsentant, saa Norges Gjenreisning som særskilt Stat kunde synes at være bare halvgjort Gjerning, indtil man fik sig sin egen Konge, og saa det at vælge Sveriges Konge til ogsaa at være Norges synes enstydigt med at undergive sig svensk Overhøihed, — endelig, og ikke mindst, den inden Rigsforsamlingen herskende Mangel paa Kjendskab til europæiske Forhold og Opfatninger, saa man kunde være blind for Sandsynligheden af, at den norske Selvstændighedssag vilde blive paa det alvorligste kompromitteret ved at knyttes til Kristian Fredriks Person paa en saa uløselig og iøinefaldende Maade, som det skete ved hans Valg til Konge.

Disse Undskyldningsgrunde gjælder nu, som man ser, «Prinsianerne», ikke Prinsen selv. Han havde særskilt faaet fuld Be-

sked om, hvorledes man i England ræsonnerede om den «danske Prins», — hvorledes hans Nærværelse i Norge virkede til at gjøre den norske Folkereisning mistænkt i Engelskmændenes Øine; han maatte altsaa kunne forudse, at Udsigterne til at opnaa for den norske Selvstændighedssag Englands Sympathi og Støtte eller idetringeste dets Neutralitet, — hvilket man i Samtiden opfattede og medrette opfattede som et Hovedvilkaar for Sagens Seir, — vilde blive formindskede eller endog rent forspildte ved hans Valg til Konge. Naar han alligevel modtog dette Valg, ja endog arbeidede for at sætte det igjennem, maa det vel kaldes et Udslag af en forfærdelig Egenkjærlighed, der ofrer Hensynet til et helt Folks Velfærd for at tilfredsstille et rent Magtbegjær eller endog bare en personlig Glimresyge.

Hvad der taler til hans Undskyldning, er, at han var opdraget i den gjængse Fyrstemoral og Fyrsteopfatning, hvorefter Folkene næsten bare synes at være til for Fyrsternes Skyld. Folkene har været saa vant til at se denne Opfatning gjort gjældende i den praktiske Politik, at den Slags «store Beslutninger», som Kristian Fredriks, da han modtog Kongevalget, endog fordetmeste bliver Gjenstand for almindelig Beundring, naar de bare bliver nogenledes konsekvent gjennemførte. Havde Kristian Fredrik ræsonneret saaledes: Loddet er kastet; nu faar det være slut med alle Tvivl og alle Samvittighedsskrupler; nu gjælder det en Kamp paa Liv og Død, — og handlet i Overensstemmelse hermed, saa vilde man kanske, — endog om det endelige Udfald var blevet baade hans og Landets Ruin, — have glemt hans Egenkjærlighed og bare havt Øie for hans Mod og Kraft. Hans Ulykke, — ligeoverfor Samtidens Dom, — var, at han veg tilbage for Konsekvenserne af sin «store Beslutning». Idet han arbeidede for sit Valg til Konge og modtog Valget, slog han ind paa en Vei, der uundgaaelig førte til Krig, — han udfordrede Krigen og gjorde det til en Æressag for sig og Folket at føre den med alle de Kræfter, der stod til hans Disposition. Alligevel forsømte han de allernødtørftigste militære Forberedelser. Han udfordrede Krigen og tænkte alligevel bare paa at slippe fra den. Og, da den saa tilsidst kom, trods alle Forsøg paa at faa den afvendt, førte han den paa en Maade, som viste, at hans Maal var, ikke at vinde Seir, men bare at hindre saavidt muligt, at der flød Blod.

Det lader sig nu ikke nægte, at hans Forhold herved vidner om en holdningsløs Blødagtighed, en afgjort Mangel paa personligt Mod, saa det var med fuld Ret, han blev Gjenstand for almindelig Ringeagt. Paa den anden Side var det udentvivl ikke Hykleri, naar han for sine Omgivelser klagede over det Blod, der skulde flyde for hans Skyld. En Følelse af, at Indsatsen, hvorom

der skulde kjæmpes, ikke var saameget det norske Folks Frihed og Lykke som snarere hans personlige Fordel, har virket til at overvælde ham og lamslaa det lidet af Mod og Handlekraft, hvorover han raadede. Det var ikke bare Mangel paa Mod, som bestemte hans Forhold under Krigen, men ogsaa Samvittighedens Ømskindethed, en Hensynsfuldhed og Tanke paa andres Lidelser, som er sjelden hos Mennesker i hans Stilling, og som bør opføres paa hans Kreditside.

I et Brev til sin Ven Carsten Anker af 27de Marts 1815 siger han, efter at have omtalt, at en kraftig Krigsførsel vilde have været «overensstemmende med Almuens Aand og med den Forventning man efter de første Skridt at dømme havde gjort sig om Nordmændene og mig»: «Men her sander jeg, hvad Lord Grey i et Brev til Dem yttrer i den Anledning, at jeg ikke besad Kraft nok; her gjaldt det at være døv for den lidende Menneskelighed, ophøiet over den Svaghed, der i mange Henseender omgav mig, og at handle efter den blinde Grundsætnig: Norge bør ei blive svensk, uden i ringeste Maade at tage Fornuften paa Raad: — kald mig for fornuftig eller for svag: hertil havde jeg ikke Kraft. Jeg indsaa, hvad der under disse fortvivlede Omstændigheder vandtes ved at sikkre Riget sin Constitution, og jeg bragte det største Offer, men ikke uden at mit rystede Sind led uendeligt meget derved, og dette spores kun altformeget i de i Moss indgaaede Betingelser. Dog herved lider kun jeg; Hovedsagen opnaaedes: Betryggelse for Norges Grundlov under den mere end sandsynlige Forening med Sverige. At jeg ei har feilet i mit Omdømme, viser Udfaldet; med aldeles Rolighed er Foreningen paa denne Maade optaget af Folket som en Nødvendighed.»

Nu ja — Regningen er endel mere kompliceret end saadan, som den her opgjøres. Det var ikke bare ham, som blev den lidende ved Maaden, hvorpaa et under store Forventninger begyndt Felttog blev afsluttet. Det staar fast, at Kristian Fredrik forsyndede sig grovelig mod det norske Folk ved at føre det op i en Krig uden at sørge for de nødvendige Forberedelser, — ved at udfordre Krigen paa Folkets Vegne og engagere dets Ære i, at den blev ført saa alvorligt som muligt og saa bagefter føre den, som om det hele bare var en Komedie. Men det bør bringes i Afregning paa hans Skyld og virke til at forsone os med hans Brøde, at han selv fik bøde saa haardt for den, og at han bar sin Skjæbne med saamegen Resignation. Og saa bør det endelig ikke glemmes, at han, efterat han havde opgivet sin egen Sag, vedblev at arbeide med megen Iver for Norges Sag, og at han indlagde sig virkelige Fortjenester af Landet ved de Underhandlinger, der førte til Mosskonventionen, og ved at forblive i Landet, indtil Storthinget

havde antaget hans Thronfrasigelse, saa pinligt end Opholdet her maatte være for ham.

Summen er, at vi, efter alle Afdrag, skylder ham stor Tak. Han var et vigtigt, et uundværligt Redskab til at fremme Norges Friheds- og Selvstændighedssag i 1814. Vi har ikke Ret til at nægte dette, men vi maa vel have Ret til at beklage det. Det er et Vidnesbyrd om stor Bundethed og Bonerthed hos Nationen, at den skulde være henvist til en slig Fører i en slig Stund. Det er noget ydmygende for os, at vi skal staa i en saa stor Taknemmelighedsgjæld til en saa liden Mand, — at Folket, til Løsning af en af sine største Opgaver, samlede sig om denne Balkavaller, denne ubetydelige bel-esprit og Levemand. Og at han blev med, og det som en af de første ved Opgavens Løsning, har da ogsaa havt tilfølge, at Opgaven ikke blev løst paa rette Maade, — at der faldt en Mistankens Skygge over Folkereisningen, som om det hele bare var Anstaltmageri, — at Leiligheden, som var budt Folket til at hævde sig selv, ikke blev nyttet saadan, som den kunde og burde været nyttet.

Rigsforsamlingen paa Eidsvold frembyder et af de smukkeste og mest tiltalende Billeder i Historien, — et Billede af sjelden Uegennyttighed og Frihed for Klasseaand, en sjelden modig og enthusiastisk Fædrelandskjærlighed. Men et skjæmmende Træk er indbragt i dette Billede ved enkelte Medlemmers altfor ivrige «Prinsianisme», ved den megen Kabalering og Intrigering til Fordel for Prinsens Kongevalg. Hvad vi læser om Tarveligheden af de ydre Forhold, hvorunder Forsamlingen levede og virkede, — Logis'erne, hvor flere maatte dele Værelse eller endog Seng, Forsamlingslokalet med de upanelede, uhøvlede Vægge, den daarlige Kost, de evige Spædkalvestege, den sure Vin etc. etc., — tjener fordetmeste alene til at forhøie Respekten, der staar af disse Mænd, som under saamange kuende og knugende Indflydelser bevarede en saa høi Stemning. Men, naar den prinselige Høihed eller Kongeværdigheden stikker sig frem og søger inden disse tarvelige Forholde at tilveiebringe det tilvante Apparat af Stads og Fjas, slaar Billedet ustridig over fra det sublime til det ridikule; — man huske den forgyldte Lænestol, der slæbtes ind i Forsamlingslokalet, naar Prinsregenten skulde indfinde sig der, og som tilhørte en gammel Theatergarderobe; — det Damaskes Sengetæppe, der ved de samme Leiligheder spillede en Rolle som Omhæng, — uden at kunne skjule Armoden, for at tale med Grøgaard; — Kammerherrerne og Kammerjunkerne, hvis Udnævnelse var Kristian Fredriks første Kongegjerning, og som maatte lade sig nøie med en gylden Knap paa det Sted, hvor den gyldne Nøgle pleier at anbringes o. s. v.

Jeg gjentager: vi skylder Kristian Fredrik stor Tak; — denne fremmede Prins var os en nødvendig Mand, — men Jammerskade, at han var det.

II.

I Modsætning til, hvad det gjælder om Kristian Fredrik, er der, som nævnt, i Hensyn paa Karl Johan al mulig Grund til at antage, at hans Del i Begivenhederne i 1814 er bleven vurderet og paaskjønnet efter Fortjeneste, og kanske endog adskillig ud over det. — Han var den lykkelige, han beholdt Valpladsen, — han blev Grundlæggeren af det «store Værk», Unionen mellem Norge og Sverige, hvis Nytte og Nødvendighed har været et Slags Trosartikel for enhver lojal Nordmand, — de forenede Rigers Konge gjennem en lang Aarrække, Stamfaderen for vort endnu regjerende Dynasti: — man kan vide, at, hvad der med nogen Rimelighed har kunnet siges til hans Pris, det er bleven sagt de tusinde Gange paa Vers og i Prosa.

Om ikke andre havde sørget for at fremhæve hans Fortjenester af Norge, saa sørgede han for det selv. Han har ved mangfoldige Leiligheder, — i Taler, Proklamationer, Reskripter til Storthinget eller paa anden Maade, — forkyndt som historisk Sandhed, at Norge skylder sin Frihed og Selvstændighed til ham og ingen anden: havde ikke han med sit Sværd hugget over Baandet mellem Norge og Danmark, vilde Norge fremdeles have været en dansk Provins; havde ikke han ædelmodig stoppet op midt i sit Seirsløb i August 1814 og udstrakt Haanden til Fred og Forlig med de overvundne Nordmænd, vilde Norge være blevet en svensk Provins.

Dette er ganske vist, — for at bruge det mildeste Udtryk — høist overdrevne Paastande; men de stemmer saavidt godt overens med Begivenhedernes rent ydre Sammenhæng, at man ikke kan lade sig nøie med at affærdige dem som blotte Gaskonnader.

At Kielertraktaten løste Baandet mellem Norge og Danmark paa en Tid, da endnu de allerfleste Nordmænd ikke havde faaet Øinene op for Baandets Skadelighed og Uværdighed, og da de allermindst tænkte paa at bryde med den Kongetroskabens og Lojalitetens Tradition, der saalænge havde behersket dem, — at Kielertraktaten var Resultatet af 1812 Aars Politik, og at denne 1812 Aars Politik var Karl Johans Verk, — at den blev planlagt og gjennemført af Karl Johan, — ham og ingen anden: — alt det er sikkert nok.

Fremdeles: Karl Johan stod, efter de 14 Dages Felttog, som den seirende. Han havde vel ikke vundet nogen afgjørende Fordel, men han havde Skridt for Skridt drevet den norske Hær til-

bage og besat Landet øst for Glommenlinjen. Det kunde synes, som om han havde Bugten og begge Enderne, som om Landets Underkastelse bare var et Tidsspørgsmaal, — og saa var det alligevel ham, der bød Haanden til Forlig, og det et Forlig paa slige Vilkaar, at det med Føie har kunnet siges, at Nordmændene ikke havde kunnet begjære dem synderlig bedre, om de havde været de seirende istedetfor de beseirede. Og under de senere Forhandlinger med det overordentlige Storthing udviste han det samme Maadehold. Staaende med en i enhver Henseende overlegen Hær faa Mile fra den norske Hovedstad, som han kunde tage, naar han vilde, gav han alligevel efter i de allerfleste Differenspunkter og fandt sig i, at Storthinget optraadte som Suverænitetens Indehaver, der besluttede af egen Magtfuldkommenhed Unionen med Sverige og de Forandringer, som det ansaa for nødvendige af Hensyn til Unionen eller af andre Grunde.

Efter dette ser det jo virkelig ud, som om Karl Johan med god Ret har krævet at agtes som Grundlæggeren af Norges Frihed og Selvstændighed. Det ser ud, som om det er med god Ret, man har paastaaet, at han ikke blot var et ufrivilligt Redskab til Norges Gjenreisning, men at denne Gjenreisning har været et af de bevidste Maal for hans Politik, — at han var vidt- og fritskuende nok til at fastholde dette Maal trods al Modstand fra svensk og al Miskjendelse fra norsk Side, — at det var af Agtelse og Sympathi for det norske Folk og det moderne Nationalitetsprincip, at han lagde Unionen mellem Norge og Sverige paa Ligeberettigelsens Grund, medens det havde staaet i hans Magt at give den en helt anden og med de svenske Krav og Forhaabninger helt anderledes vel stemmende Karakter. Det ser ud, som om det er med god Ret, at man har sagt, at Nordmændenes Reisning og Kristian Fredriks Indgriben i det norske Spørgsmaal var et unødigt Intermezzo, — at Nordmændene, om de havde akkviesceret ved Kielertraktaten og sendt den danske Prins hjem igjen, vilde have opnaaet omtrent de samme Fordele og sparet sig mange Lidelser og Offere.

Ja, — saa ser det ud, — men bare paa Overfladen. Ved nærmere Granskning vil man snart indse, at Forholdet er et helt andet.

Karl Johan's Motiver til at slaa ind paa den Vei, som er bleven kaldt 1812 Aars Politik: — Alliance med Rusland med Norge som Prisen istedetfor Alliance med Frankrige med Finland som Prisen, — er ikke til at tage feil af og fremgaar med al ønskelig Klarhed af de samtlige Aktstykker. Det var hans Aversion mod Napoleon; hans Erkjendelse af, at en Alliance med Napoleon vilde være enstydig med en fuldkommen Afhængighed; hans Er-

kjendelse af det kimæriske, umulige ved den napoleonske Politik; hans Erkjendelse af, at Finland aldrig kunde blive nogen tryg Besiddelse for Sverige, medens Erhvervelsen af Norge vilde give Sverige den i geografisk og strategisk Henseende ønskeligste Grænseudvidelse. 1812 Aars Politik var altsaa et Regnestykke: hvor er den største eller sikreste Gevinst at opnaa? — et i visse Maader meget rigtigt, meget vel udført Regnestykke, vidnende om Kløgt og klart Overblik, — men et Regnestykke, — eller, forsaavidt den er inspireret af Følelser, ialfald Følelser af en rent personlig, meget lidet ophøiet Natur.

Karl Johan er bleven lovprist, fordi han deltog i Kampen mod sit fordums Fædreland og sin fordums Vaabenbroder og Velgjører, ledet af en høiere Følelse end Taknemmeligheden og selve Fædrelandskjærligheden: nemlig en ren, «hellig» Begeistring for Folkefriheden, som Napoleon traadte under Fødder. Han undsaa sig ikke ved selv at proklamere, at han, idet han stillede sig i Række med den russiske Tsar, den østerrigske Keiser og den preussiske Konge, havde Folkefrihedens Sag for Øie; han rettede Opraab til Tyskerne, hvori han fortalte dem, at han, naar han drog Sværdet mod sine fordums Landsmænd, blev ledet af Ønsket om at befri dem, — Tyskerne, — fra det Aag, hvorunder de saalænge havde sukket. Er det muligt at opfatte dette som andet end Talemaader, — hykkelske Talemaader? og kan det være muligt at læse dem uden en Følelse af Modbydelighed? Han, — Karl Johan, — havde jo selv i en Række af Aar tjent Despoten, hvis Tyranni nu fyldte ham med saamegen Indignation, og ladet sig berige og betitle af ham; — han havde selv efter Evne hjulpet til med at underkue og udplyndre dette samme tyske Folk, hvis «Befrielse» nu skulde være blevet ham en slig Hjertesag; han havde, idet han sammen med den russiske Tsar, den østerrigske Keiser o. s. v. traadte i Skranken for Folkefriheden, skaffet sig Tsarens Løfte om at faa Norge i Betaling for sin Tjeneste, eftersom «Norges geografiske Beliggenhed synes at vise, at Naturen har bestemt det til at være en Del af Kongeriget Sverige»; er nu ikke det aldeles i Stil med Napoleons Ræsonnement, da han annekterede Holland under Paaskud af, at det er Alluvialland, opskyllet af franske Elve, og følgelig tilhører Frankrige?

Blandt sine fordums Landsmænd blev han og bliver han fremdeles i Regelen haanet og skjældt ud som en Forræder, — en unaturlig Søn, der bar Vaaben mod sin egen Mor, — det Land, der havde fostret ham, og som han skyldte saameget. Man har svaret dertil, at Sverige blev hans Fædreland, da han modtog det paa ham faldne Valg til svensk Thronfølger, og at hans franske Fædrelandskjærlighed maatte vige for hans svenske. Han sagde selv,

at han fra den Stund, han satte Foden paa svensk Grund, følte sig helt som Svenske. En Gaskonnade af samme freidige Art som hans Erklæring til den svenske Erkebiskop, der indfandt sig hos ham for at assistere ham ved hans Overgang til den lutherske Religion, nemlig at Assistancen var overflødig, eftersom han paa egen Haand, — ved at konferere med tyske Theologer under sine Felttog i Tyskland, — havde overbevist sig om den lutherske Dogmatiks Fortrin fremfor den katholske. Man bytter ikke Fædreland eller Religion, som man bytter Bukser. Vi ved da ogsaa, at hans svenske Fædrelandskjærlighed og hans Overbevisning om den lutherske Dogmatiks Fortrin ikke var dybere rodfæstet, end at han nogen Tid efter var meget sterkt betænkt paa at vende baade Sverige og Lutherdommen Ryggen, idet han indbildte sig, at der var Udsigt for ham til at blive Napoleons Efterfølger paa Frankriges Throne, og arbeidede meget ivrigt for at faa denne Drøm realiseret.

Karl Johan har ganske vist maattet føle Taknemmelighed ligeoverfor det Folk, som havde skjænket ham en Throne. Han har ganske vist ønsket at befæste sig i sin nye Stilling, som han vidste maatte være utryg, ved at vise Sverige en stor Tjeneste. Dette Motiv har udentvivl havt sin Del i at bestemme og lede hans Politik, efterat han var bleven svensk Thronfølger. Men i dette Motiv spiller jo Egennytten en væsentlig Rolle. Den helt uegennyttige, umiddelbare, med Instinktets Magt virkende Følelse, der knytter os til vort Fædreland, — den Følelse nærede ikke Karl Johan ligeoverfor Sverige. Han vedblev altid at være Franskmand og intet andet; han gad ikke gjøre sig bekjendt med det svenske Sprog og drev det under mere end en Menneskealders Ophold i Sverige ikke dertil, at han kunde læse en svensk Bog; man maatte lade sig nøie med, at «hans Hjerte talte svensk», som en Hofpoet behændig udtrykte sig; hans Tunge vilde ikke bekvemme sig dertil. Han klagede endnu i sine sidste Dage over, at det havde været hans Skjæbne at tilbringe saa lang en Del af sit Liv i et saa afskyeligt Land, hos et sligt halvbarbarisk Folk. Han lærte aldrig at føle sig som svensk, og der kan allermindst være Tale om, at han følte sig som saadan i den Tid, hvorom der her er Spørgsmaal.

I Hensyn paa denne 1812 Aars Politik, som var hans Verk og det største og betydningsfuldeste, han nogensinde fik udføre, er det da ogsaa medrette bleven sagt, at, hvor klog og velberegnet den end maa erkjendes at være, ogsaa fra svensk Synspunkt seet, saa er den dog i sit Væsen usvensk, — et Brud med gamle svenske Traditioner, svensk Historie, svenske Sympathier og Antipathier. — Karl Johan saa paa Landkartet: Norge er i en lang Ud-

strækning landfast med Sverige, Norge og Sverige danner tilsammen en Halvø, næsten en Ø; -- Finland er adskilt fra Sverige ved et Havstykke, Finland grænser op til Rusland, nær op til selve Ruslands Hovedstad; følgelig: Norge er en i strategisk-geografisk Henseende langt værdifuldere, langt tryggere Besiddelse end Finland; følgelig: vi vælger Norge. Fuldkommen rigtig ræsonneret af en, der bare ser paa Landkartet; men der var jo andre Forholde end de geografisk-strategiske at tage Hensyn til, — historiske og nationale Forhold, som pegte i modsat Retning, og som vilde have veiet saa tungt i den anden Vegtskaal for Karl Johan, om han havde været svensk og følt som svensk, at han maaske ikke vilde have kunnet bekvemme sig til at tage det Parti, han tog. Finland er geografisk adskilt fra Svevige, men historisk, nationalt, kulturelt var de to Lande paa det nøieste forbundne; Svensker og Finlændere var Broderfolk, næsten Landsmænd, — medens Svensker og Nordmænd stod helt fremmed ligeoverfor hverandre, uden andre Fællesminder end Minder om indbyrdes Slagsmaal. Hofkansleren Wetterstedt's Ord i et Brev til Georg Adlersparre: «Skal nødvendigvis vælges mellem Finland og Norge, da, hvorvel jeg erkjender Norges Fortrin i geografisk og militær Henseende, vilde jeg ikke kunne sove roligt i min Grav, om jeg ikke havde stemt for vore fordums Medbrødre,» — udtrykker vistnok, hvad der var og maatte være den raadende svenske Opfatning. Der fandtes svenske Politikere (som særlig Adlersparre), der mente med Karl Johan, at Norge burde vælges; men for det første var det yderst faa, og dernæst tænkte disse faa ikke paa at vinde Norge ved en Alliance med selve Arvefienden, Rusland, der nylig havde lemlæstet Sverige paa en saa troløs Maade; de tænkte ikke paa at vinde Norge ved for bestandig at gjøre Afkald paa Finland. En Politik som Karl Johans skulde neppe have kunnet være planlagt og gjennemført uden af en Mand, der stod, som han, helt fremmed og koldt udeltagende ligeoverfor svensk Historie og svensk Nationalitet.

Det staar altsaa fast, at denne saa høit lovpriste 1812 Aars Politik ikke blev inspireret af nogen stor Idé eller nogen stor Følelse, -- hverken Fædrelandskjærlighed eller Frihedsbegeistring eller lojal Troskab mod nedarvet Ret og gamle Traditioner. Blandt Deltagerne i den store Verdenskamp mod Napoleon synes alle, paa Karl Johan nær, at have havt et Princip eller en almindelig Grundsætning, hvorunder de kunde skyde sig ind, en Fane, hvorunder de samledes: — de kjæmpede for sit Fædrelands Hæder og Selvstændighed eller for Folkefriheden og Nationalitetsprincippet eller Legitimitetsidéen. Alene Karl Johan synes bare at have fægtet for sig selv eller sin personlige Stilling; han repræsenterede

ingenting: — hverken sit svenske eller sit franske Fædreland, hverken Revolutionen eller l'ancien régime, hverken Folkefriheden eller de gamle Fyrstehuses nedarvede Herskerret. Hans Politik var blot og bar Interessepolitik, uden Princip og uden Idé, det rene Eventyrer- eller Lykkejægervæsen, der stiller sig til Disposition for den Høistbydende.

Man kan beundre den Omtanke og Dygtighed, hvormed denne Politik blev planlagt og gjennemført; men man maa være underligt konstrueret for at kunne se i den noget ædelt og ophøiet.

Karl Johan fik at overvinde mange Vanskeligheder paa den Vei, hvorpaa han slog ind 1812, og han klarte dem alle og udviste derved megen baade Energi og Behændighed. For det første gjaldt det at bringe til Taushed Oppositionen inden hans eget Raad og inden den svenske Folkemening. Dernæst at faa afsluttet med de mod Napoleon koaliserede Stormagter Traktater, der tilsikrede ham den attraaede Betaling for det Arbeide, han paatog sig i deres Tjeneste. Og saa endelig, — og det viste sig at være den sværeste Del af Opgaven, — at sørge for, at de ved Traktaterne givne Løfter blev opfyldte. Han vilde, — for en Sikkerheds Skyld, — have Betalingen forud; hans Forbundsfæller vilde, — ligeledes for en Sikkerheds Skyld, — at han først skulde gjøre Arbeidet. De mistroede hverandre gjensidig og øiensynlig fra begge Sider med den bedste Grund. Karl Johan maatte finde sig i at gjøre Arbeidet først, men udviste derunder en saa tvetydig Holdning, at hans Forbundsfæller svævede i den største Angst for, at han skulde svigte dem og gaa over til Modparten (hvilket han ogsaa alvorlig tænkte paa). Og han følte sig saa overtydet om, at han, naar Faren vel var overstaaet, vilde blive snydt for den stipulerede Løn, at han greb det Parti at skaffe sig Lønnen paa egen Haand, ved sin Marsch ind i Holstein, — et dristigt Eksperiment, der indbragte ham Kielertraktaten, men som let kunde have kommet ham dyrt at staa, saafremt han havde havt at bestille med en kløgtigere Politiker end Fredrik den Sjette, der i denne kritiske Tid havde den Skjæbne altid at gribe feil, enten ved at være for langsom eller for hurtig til at beslutte sig.

Karl Johan kunde tro at staa ved sit Maal. Det var en kroget Vei, som havde ført ham did, og Maalet svarte ogsaa aldeles hertil. Kielertraktaten er en Skamflæk, — en af de styggeste —, i Europas nyere Historie; den er stridende mod Folkeret, Moral, Velanstændighed; ved den er de agtværdigste Følelser og Forholde, — god gammeldags Lojalitet, undersaatlig Hengivenhed for det nedarvede Fyrstehus, et gammelt Riges Hæder, et helt Folks Nationalfølelse, - bleven traadt under Fødder, for at en Eventyrer,

en forhenværende Jakobiner, kunde komme til at sidde trygt paa den Throne, som Tilfældet og falske (idetringeste for en væsentlig Del falske) Forespeilinger og Forhaabninger havde aabnet ham Adgang til.

Det er sandt, at Kielertraktaten af Samtidens Nordmænd almindeligvis blev seet i et endnu hadefuldere Lys end det, hvori den kunde eller burde sees, — som om Norge ifølge den skulde blive svensk Provins, indlemmes som en integrerende Del af det svenske Rige. Hvad Kielertraktaten fastslog, var alene, at Norge skulde forenes med Sverige; i Hensyn paa Vilkaarene for denne Forening bestemte den ikke andet end dette rent negative, at Foreningen ikke maatte ske som en ligefrem Indlemmelse af Norge i Sverige.

Karl Johan har i en Tale til det norske Storthings Præsidenter 5te Mai 1828 rost sig af, at det var ham, det skyldtes, at Norges Afstaaelse fik denne for Nordmændenes Nationalfølelse mindre stødende Form, og at det virkelig forholder sig saa, er bleven stadfæstet ved den senere Granskning af Aktstykkerne. Medens det i det oprindelige Udkast til Traktatens Art. § 4 heder, at samtlige «norske Biskopsdømmer og Stifter skal med fuld Eiendomsret og Suverænitet tilhøre Sveriges Rige og indlemmes i samme», er dette ved den endelige Redaktion bleven forandret, — utvivlsomt efter Karl Johans Initiativ, — derhen, «at de norske Biskopsdømmer og Stifter skal tilhøre med fuld Eiendomsret og Suverænitet Kongen af Sverige og danne et Kongerige, forenet med Sveriges Rige». Man har sammenholdt dette med tidligere Ytringer af Karl Johan, der peger i samme Retning, som t. Eks. da han i 1812 i en Kreds af svenske Politikere udtalte, at, hvis bare Nordmændene vil forene sig med Sverige, maa de give sig en Forfatning, som passer for dem, og sørge for sit Lands Forsvar, som de finder for godt — Kongen af Sverige skal samtykke i alt; — og man har heraf taget Anledning til at deklamere om hans Visdom og Ædelmod, hans Agtelse for det norske Folks Nationalfølelse, — om hvorlunde han fra først af indsaa, at den norsk-svenske Union maatte bygges paa begge Folks Selvstændighed og Jævnbyrdighed, — om hvor miskjendt han blev af Nordmændene, da de reiste sig mod ham i 1814, skjønt han jo vilde ganske det samme, som de vilde o. s. v. Eller man har taget Anledning heraf til at deklamere om, hvor troløs og egennyttig han var: Her kan I se! han tænkte bare paa sig selv og sit Dynasti, ikke paa Sverige; hans Politik var usvensk, ikke blot forsaavidt, at han valgte Norge istedetfor Finland, men ogsaa forsaavidt, at han valgte Norge, ikke for Sverige, men for sig selv, idet han fandt det fordelagtigst at have to Riger fremfor at støbe dem sammen til

ét, — at have et Reserverige i Norge for det Tilfælde, at Sverige skulde svigte ham.

Denne sidste Forklaring af Karl Johans Forhold ligeoverfor Norge ved Afslutningen af Kielertraktaten og senerehen er, skjønt den ofte har været fremsat, en øiensynlig Absurditet; han var en altfor klog og erfaren Politiker til at kunne nære en saa upraktisk Tanke som den at drage sig tilbage til Norge i det Tilfælde, at hans Stilling i Sverige blev uholdbar. — Men, naar der, til den anden Side, tales om hans Kjærlighed til eller Sympathi for Nordmændene, hans Agtelse for den norske Nationalitet o. s. v., kan saa det opfattes anderledes end som blotte Fraser? Han, der vitterlig brød sig saa lidet om den svenske Nationalitet, skulde have havt nogen Tanke tilovers for den norske, der laa ham saa langt fjernere!

Han har, som før sagt, udentvivl ønsket at vise sin Taknemmelighed ligeoverfor det svenske Folk (og dermed tillige sikre sin Stilling), ved at skaffe det en Grænseudvidelse, en «besittning», der kunde nogenledes trøste det over Tabet af Finland. Han kan ikke have været uvidende om, at den Form for Norges Erhvervelse, som bedst svarede til svenske Ønsker og Forhaabninger, var en fuldkommen Indlemmelse, saa Norge blev en Del af Sveriges Rige og Nordmændene svenske Undersaatter. Han har opstillet for sig denne Erhvervelsesform som den principale; men han har, som den yderst forsigtige General, han alle Dage var, ved Siden heraf opstillet en subsidiær, ifølge hvilken der til en Begyndelse bødes Nordmændene bedre, lempeligere Vilkaar. Han har havt Udbytte af sine Samtaler med Adlersparre. Dennes politiske Program var: Norge skal vindes og vindes helt, d. v. s. saa at det smelter sammen med Sverige til en fuldstændig Enhed; men det skal vindes med det gode; det skal ikke erobres eller tvinges: dette bør ikke ske, og det kan ikke ske. Karl Johan har indseet, at der var meget, som talte for Rigtigheden heraf, og han har, i Henhold dertil, omredigeret Kielertraktatens fjerde Artikel og gjennem Proklamationer til Nordmændene (Karl XIII's Proklamation af 8. Febr. affattet efter et Udkast af ham) stillet en Notabelforsamlings Sammenkaldelse i Udsigt m. v. Hans Tanke hermed har været at aabne sig Adgang til at gaa en Omvei for det Tilfælde, at den lige Vei skulde vise sig at være vanskelig eller ufremkommelig. Men at Maalet i begge Tilfælde var det samme, nemlig en fuldstændig Indlemmelse af Norge i Sverige: det er noget, som man paa Forhaand kan vide, og som ogsaa tilstrækkelig tydelig fremgaar baade af hans Ord og Handlinger: — hans Udnævnelse umiddelbart efter Kielerfredens Afslutning af 2 Generalguvernører over Norge, en over det Nordenfjeldske og en over

det Søndenfjeldske, hans Ordre til at lade svenske Soldater rykke ind og tage Landet i Besiddelse, det magre og tvetydige Indhold af Proklamationen til Nordmændene af 8. Febr., der giver med den ene Haand, hvad det tager igjen med den anden o. s. v. o. s. v. Man kan ikke tvivle paa, at, om Nordmændene havde bøiet sig under Kielertraktatens Aag, vilde den Frihed og Selvstændighed, der var bleven dem skjænket som kongelig Gave, ikke være bleven større, end hvad de havde gjort sig fortjent til ved slig Usseldom; — der vilde nok ved den med «vores Generalguvernørs» og de af ham «opnævnte ansete Mænds» Raad udarbeidede Forfatning være sørget for at aabne alle mulige og tænkelige Veie til en Inkorporation af Norge i Sverige eller i «det forenede Skandinavien» (som man pleiede at udtrykke sig, for ikke at vække formegen Forargelse).

Nordmændenes Reisning under Kristian Fredriks Ledelse har øget hans Respekt for deres Nationalfølelse og aabnet hans Øine ydermere for Rigtigheden af Adlersparres's Opfatning og for Nødvendigheden af at finde sig i at gaa Omveien for at naa sit Maal. Han talte vel store Ord om, at han snart skulde «blive færdig med denne danske Prins»; men han var for erfaren og skarpsynet en Mand til at dele den i Sverige almindelige Tro, at han her bare havde at gjøre med en ærgjerrig Prins og en Kabinetsintrige. Endda vilde han, under Forhandlingerne med Stormagts-Kommissærerne, ikke høre Tale om nogen Anerkjendelse af Eidsvoldsforfatningen: — den var der «ikke sund Sands i».

Naar han saa, fjorten Dage efter, bød Haanden til Forlig, og det netop paa Basis af denne samme Eidsvoldsforfatnings Anerkjendelse, skal vi saa tro, at han i disse fjorten Dage har forandret sin politiske Tro, eller at han midt under Felttoget har givet sig af med Grundlovsstudier, og at han ved en fornyet, omhyggeligere Granskning af Eidsvoldsforfatningen er kommet til det Resultat, at den nok alligevel ikke var saa aldeles «uden sund Sands»? Aanei! vi har hans egne Ord for, at det var Argumenter af en helt anden Art, der bestemte ham til denne Svingning, og, om vi ikke havde havt hans egne Ord derfor, vilde vi have kunnet skjønne det alligevel. Han havde, saa kort Tid Krigen havde varet, og saa kraftesløst den var bleven ført fra norsk Side, dog lært adskilligt af den, som stemte ham til at slaa yderligere af paa sine Fordringer. Han indsaa, at Slapheden i det norske Forsvar udelukkende skrev sig fra Overanførerens Inkompetence, og at de norske Soldater under en bedre Ledelse kunde blive ham en meget brydsom Fiende. Han var, om ikke en stor Feltherre, saa ialfald en meget erfaren, — mere erfaren, mere kyndig end nogen inden hans Omgivelser. Han, — den erfarne, kyndige Krigsmand, —

ansaa ikke Norge for erobret; han ansaa det ikke for nogen let Sag at erobre det. Han kjendte bedre end nogen af hans Omgivelser den for Sverige og for ham selv ugunstige eller endog ligefrem faretruende politiske Situation i Europa: Wienerkongressen var nær forestaaende, Legitimitetsprincippet i sterkeste Opgang inden de europæiske Staters Raad. Han har under disse Omstændigheder ment som saa: Vi maa for enhver Pris se til at faa gjort Foreningen mellem Norge og Sverige til en fait accompli, for at hindre Stormagterne fra at blande sig op i Sagen paany; vi faar tage, hvad vi kan faa, om det end noksaa lidet svarer til, hvad vi har tilsigtet; siden, naar Omstændighederne stiller sig gunstigere, kan vi jo tage mere; vi faar gjøre Indrømmelser og ikke spare paa gode Løfter til Nordmændene, for at opnaa snarest muligt et Resultat; det er ikke Meningen at blive staaende derved i Længden, og der bliver vel engang Raad til at bygge videre paa det givne Grundlag, uden Hensyn til, hvad der nu loves og tilsiges.

Saaledes ræsonnerede han, da han foreslog og vedtog de for Norge saa gunstige Vilkaar i Mosskonventionen, som han bagefter søgte at omgaa eller snige sig fra paa alle mulige Maader, og saaledes ræsonnerede han, naar han i sine Breve til de svenske Kommissærer ved det overordentlige Storthing gjorde Rede for sin eftergivende Politik. — Der er i, hvad vi læser om ham og af ham fra denne Tid, intet, der kan bruges til Støtte for den af ham selv og andre Historiefabrikanter istandbragte Mythe om hans Ædelmodighed, hans Sympathi for Nordmændene og Agtelse for Nationalitetsprincippet. Hvad der møder os i hans Ord og Handlinger, er ikke den vidtskuende, frisindede Statsmand, der fra første Færd indser, at Foreningen mellem de to Folk maa bygges paa begges Selvstændighed og Jævnbyrdighed, men den forsigtige politiske Regnemester, der gjør gode Miner til slet Spil og bøier af for vanskelige Tidsomstændigheder, — Spekulanten, der soper til sig saameget som muligt og, forsaavidt han gjør Afkald paa noget til Fordel for Norges Selvstændighed, gjør det nødt og tvungen og med den stadige Reservation af at tage sine Indrømmelser tilbage, naar han ser sin Kans dertil.

Gangen i 1814 Aars Historie er altsaa kortelig denne: der melder sig to Prætendenter til Norges Rige: Karl Johan med Kielertraktaten i Haanden: — lovligt Skjøde paa Eiendommen af den lovlige Eiermand, Norges Arveenevoldskonge, — og Kristian Fredrik med Kongeloven i Haanden, hvorefter han som rette Odelsmand vil tage Gaarden paa Odel. Mellem dem synes Striden at skulle staa. Men saa melder der sig en tredie Prætendent, som siger til de to: Gaarden tilhører ingen af jer; den er min;

Norge tilhører det norske Folk. Og denne tredie Prætendent var det, som blev i Hovedsagen den vindende, — saa som ret og rigtigt var.

Vi erkjender, at vi skylder begge de to falske Prætendenter megen Tak. Havde de ikke fremsat sine Krav, vilde den rette Fordringshaver ikke have fremsat eller gjennemført sine, ialfald ikke saa tidligt. Men det staar fast, at deres Sag ikke var den gode Sag, og at deres Fortjenester af denne var for en væsentlig Del af den indirekte eller ufrivillige Art. Ganske særskilt gjælder dette om Karl Johan. Hvad Kristian Fredrik angaar, da har hans Tanke udentvivl fra først af været at nytte det norske Folks Nationalaand som Redskab for sine personlig-dynastiske Interesser, medens Forholdet vendte sig derhen, at det blev den norske Nationalaand, der kom til at bruge ham som sit Redskab; men for det første er det umiskjendeligt, at Sympathi for Norge og Nordmændene hos ham altid har været et medvirkende Motiv, og dernæst blev ved Afslutningen af hans norske Løbebane Norges Frihed og Selvstændighed den Sag, for hvilken han, med Udelukkelse af enhver anden Tanke, aldeles ligefrem og bevidst arbeidede og ofrede. Forsaavidt har han et større Krav paa vor Taknemmelighed end Karl Johan, om hvem det gjælder, at, hvad han har udrettet for den norske Friheds- og Selvstændighedssag, det har han for det allermeste udrettet meget mod sin Vilje og med helt andre Formaal for Øie.

I andre Henseender falder naturligvis Sammenligningen mellem de to afgjort ud til Fordel for Karl Johan. Jeg har sagt, at vi maa føle nogen Undseelse ved at erkjende, at en Personlighed af saa smaa Dimensioner som Kristian Fredrik har kunnet spille en Helte- og Førerrolle blandt os og gribe paa en afgjørende Maade ind i vort Folks Skjæbne. Det vilde være urimeligt at sige noget lignende om Karl Johan. Ved Kristian Fredrik, hvis Blod var saa blaat, og som talte saamange Konger blandt sine Forfædre, var der intet kongeligt uden alene Fødselen. Karl Johan, Prokuratorsønnen, der havde begyndt sin Løbebane som simpel Soldat, kunde sige med berettiget Selvfølelse, da der blev Tale om hans Valg som svensk Thronfølger, at han, om han end ikke ønskede nogen Krone, ikke frygtede for at modtage den, naar den blev ham budt. Han følte, at der var noget af en Konge i ham; og det viste sig da ogsaa, at der var det. Man lægger Merke til, hvorledes han straks finder sig tilrette i sin Rolle som Sveriges Kronprins (og virkelige Konge i alt uden i Navnet), — hvor hurtigt og fuldstændigt han bøier alle sine Omgivelser ved Hoffet og i Regjeringen under sig og bliver den, som styrer og raader for alting. Ingen Tvivl om, at han har været en Personlighed af usedvanlige Di-

mensioner. Men nogen rigtig stor Mand, nogen rigtig værdig Gjenstand for heroworshipping var han dog heller ikke, enten ved sin Intelligens eller sin Karakter.

Han havde det Mod, der skaber en god Soldet, ikke det, der skaber den store General, allermindst det, der skaber den store Statsmand. Han kunde glimre paa Valpladsen under Indflydelse af alle de Stimulanser, som dér saa let bringer Blodet i Kog. Men i Raadskammeret eller Ensomheden var han overdreven forsigtig; han savnede endog i høi Grad det, man kalder moralsk eller borgerligt Mod. For at udrette noget rigtig stort, er det nødvendigt en og anden Gang at tage sit Parti helt og uden Forbehold, kaste alle Broer af bag sig. Det kunde Karl Johan ikke; han havde altid, som Ræven, flere Udgange paa Hulen, altid mere end én Pil paa sin Buestreng. — Han var en mangfoldig Herre, smidig, livlig, rig paa Udveie, men ikke hvad man kalder en skabende Aand; han var mere skikket til at være Diplomat end Statsmand, han laa mere for det at intrigere og kabalere end for det at handle i stor Stil. Hans Begavelse var idethele mere glimrende end dyb; — det er det Indtryk, hans Liv gjør og tillige hans Skrifter, — hans Taler, Proklamationer etc., — og hvad der fortælles om hans Konversation: — en ustanselig Ordstrøm, men Tankeindholdet ofte tyndt: — «flödande prat», siger hans hengivne Ven Trolle-Wachtmeister; Napoleon taler haanligt om hans «faconde jacobinière». Hans Følelsesliv synes at have havt den samme overfladiske Karakter som hans intellektuelle Begavelse: hans Lidenskab blussede hurtigt op, men lagde sig ligesaa hurtigt; han blev snart god igjen, naar han havde givet sin Vrede Luft i en voldsom Skjændepræken; han var en forsonlig Fiende, men paa den anden Side ikke nogen rigtig paalidelig Ven. — Hans Forhold til Napoleon gjør ham forsaavidt Ære, som det tyder paa, at han havde en mere uafhængig Karakter end de fleste andre napoleonske Marschaller og Generaler, der lod sig bøie til blotte Redskaber i deres Herres Haand; men det udviser ogsaa mindre tiltalende Sider ved hans Væsen: han konspirerede mod Napoleon samtidigt med, at han modtog Velgjerninger af ham, og ved disse Konspirationer sørgede han altid for at hytte sit eget Skind, medens han lod sine Venner gaa i Ilden for sig og opofrede dem uden Betænkning, naar det kneb. — Han var en typisk Sydfranskmand, en egte Gaskogner. Store Ord sad ham ikke fast i Halsen. Han havde en overvættes Sans for alskens Pomp og Pral. Han, den borgerligfødte, omgav sig med bare Adel, smigrede for Adelen og arbeidede af Hjertens Lyst paa at opelske det i Sverige allerede forud saa sterkt florerende Rang- og Titelvæsen. Han lagde an paa at brilliere som den, der forstod

sig paa alle mulige Ting; han vilde ikke bare gjælde for Kriger og Statsmand, men for Lærd, Filosof, Kunstdommer o. s. v., og hans Glimresyge nedlod sig til slige Fif som at læse over i sit Kabinet angaaende de Emner, som han agtede at bringe paa Bane, naar han gav Audiens eller modtog Selskab, for at han kunde imponere sine Tilhørere ved sin grundige Viden paa de forskjelligste Omraader.

Han havde et i høi Grad personligt vindende Væsen, — alle er enige derom. Han udmerkede sig ved megen Hjertevarme, en let vakt Medfølelse med andres Nød og Lidelser; han var venlig, rundhaandet, vilde nødig sige nei til, hvad man bad ham om, vilde gjerne se glade Ansigter om sig. Det er intet Under, at han med disse Egenskaber og med den Fortid, der kastede saamegen Glans over ham, kunde blive saa populær, som han blev hos de to Folk, hvis Konge han var, — ikke mindst hos det norske, — at han kunde blive Gjenstand for en slig enthusiastisk Hengivenhed og Beundring som t. Eks. Henr. Wergelands. Man saa ham paa Baggrunden af de store Begivenheder, hvori han havde taget Del, — han — Revolutionens Søn (en meget utro Søn), Napoleons Ven og Vaabenbroder (en meget upaalidelig Vaabenbroder).

Ved nærmere Granskning er Omridsene af hans Personlighed skrumpede sterkt ind. Man har maattet erkjende, at hans historiske Rolle var meget større end han selv. Man bør ikke længer kunne være blind for, at hans Politik var altfor personlig, altfor egennyttig, hans Grundsætninger altfor løse, hans Begavelse altfor meget den paa Overfladen spillende, hans Karakter altfor meget blottet for virkelig Høihed og Noblesse, til at en slig Kultus af hans Minde som den, Karl Johansforbundet har forsøgt at sætte i Gang blandt os, kan ansees for tilladelig eller anstændig.

JONAS ANTON HIELM.

Vi kjender alle Wergelands Opsang for «Jonas Anton Hielm» «Han var for Norge Hielm og Spjud — tilsidst han fride Flaget ud» — og hans pragtfulde Hyldningsdigt til Hielm, — det, som begynder med de Ord:

«Geni! Geni! — Og det er alt,
hvad Verden har om Hielm fortalt?»

I Prosa har Wergeland skildret ham i sin Opsats om «Jødesagen i det norske Storthing 1842». Det heder her: «Hielm er det Navn, Menigmand letter paa Hatten for, og som forekommer ham som et Løsen til at raabe Hurra. Han har uløseligen kombineret det med 17. Mai, og han imaginerer sig i Jonas Anton Hielm en Slags Løve med tolv Mands Vid liggende foran Grundloven halvt indsvøbt i Nationalflagets røde Folder. Hielm har ogsaa forsvaret det som en Løve. Der har idetmindste været en Leopards Murren i hans snerrende Stemme, naar han har anstrengt den for Nationalæren og de unionelle Krav. Paa disse Anliggender har han kastet sig med hele sin Sjæls Fyrighed- Hielm er vore Storthings interessanteste Personlighed og visseligen det største Geni, som har vist sig inden dem. Han er Oppositionens Hoved. Men det er for stort for saa liden en Krop. En Revolution vilde være hans Element. Han er en revolutionær Karakter. I en hvilkensomhelst Nationalforsamling vilde han været en Stjerne, glimrende yderst paa Venstres Spidse. I Frankrige vilde han i den første konstituerende Forsamling have været Mirabeau, i England Fox ved Siden. Naturen synes at have glemt Næse og Mund, saa smaa er de, under Bestræbelserne for at organisere hans Hoveds Indre des fuldkomnere. Men Geniet tindrer ud af hans smaa pariserbrune Øine, ligesom hans kortbørstede graa Haar synes strittende reiste af dets Elektricitet, og et velvilligt Smil ligger skinnende over de runde Kinder, saa man ikke har let for at finde Sporet af de Sindslidelser, som man ved denne fyrige Sjæl har havt at føle. Thi hans Skjæbne har ikke staaet i Overensstemmelse med hans Evner. — Ved hans Foredrag hefter en komisk perennerende Hæshed, saa dets Rækker af den

fineste Logik og Dialektik tager sig ud som Diamantkjæder og gyldent Filigramsarbeide under graa Spindelvæve. Deri, — i Dialektiken, har han sin uopnaaelige Styrke. Det gaar til Volteslaaen. Stundom fristes han af sin Overlegenhed deri til at bruge den, som om Midlet var ham ligegyldigt, til en speciel Hensigts Opnaaelse, men som dog aldrig staar i Strid med de liberale Grundsætninger og de fædrelandske Interesser, hans hele Sjæl hvidgløder for. Den hvidgløder: saaledes har endnu ingen Nordmand kjæmpet for Landets Ære og politiske Ret som Hielm.»

Man kunde have en Mistanke om, at Wergelands Fantasi her, som saa ofte, har forskjønnet, idealiseret, udpyntet, skabt noget stort og straalende ud af en i sig selv kanske noksaa lidet betydende Virkelighed, især da han var en af Hielms politiske Meningsfæller. Men ogsaa fra andre Hold i Samtiden, — fra meget nøgterne Mænd og Mænd, der maa regnes til Hielms politiske Modstandere, — har man en Række Udtalelser, der gaar i samme Retning og vidner om den største Respekt for hans Begavelse som Taler og Politiker. Saaledes fra Statsraaderne Motzfeldt og Vogt. Carl Fougstad kalder ham i sin Piece om Storthinget 1833 «en Taler, hvis dialektiske Styrke Storthinget neppe har Mage til, hvis uddannede konstitutionelle Sans har givet vore Storthingsforhandlinger et nyt Sving, hvis Skarpsindighed saa meget har forbedret Reglerne for vore parlamentariske Former, og som skjænker vore unionelle Forhold en Opmerksomhed og Drøftelse, de saameget have savnet, men dog saameget tiltrænge». Schweigaard sagde, efter hvad jeg har hørt fortælle, at Hielm og Presten Nils Nilsen Dahl var de eneste Storthingsrepræsentanter, hvis Debat han lærte noget af.

Storthingsdebatterne blev endnu i den Tid, i hvilken Hielm var Repræsentant, refereret i de offentlige Tidender paa en saa yderst knap og ufuldstændig Maade, at vi ikke nuomstunder formaar at danne os noget klart Billede af ham som Taler og Debattant eller nogen rigtig Forestilling om det Vid og den Slagfærdighed, som man i Samtiden saa meget beundrede eller frygtede — endog de, der ellers pleiede at være noksaa kjække, undgik helst, heder det, at optage nogen Dyst med ham. Men hvad der er os levnet af og om disse Debatter, og hvad der foreligger fra hans Haand af skriftlige Vota og motiverede Forslag, er dog tilstrækkeligt til at godtgjøre, at han har eiet et usedvanligt politisk Skarpsyn, en fremragende parlamentarisk Begavelse, — at han har været en baade klar og djerv Aand, — en Personlighed af usedvanlige Dimensioner — en Foregangsmand, som, om det end ikke blev ham forundt at løse de store Opgaver, han stillede sig, — de er ikke løste den Dag idag, — dog viste ind paa den Vei til

Løsning, som vi, efter mange Slags Svingninger og Slingringer, nuomstunder er begyndt at skjønne er den ene rette.

Hielm blev første Gang valgt til Storthingsrepræsentant i 1830. Han var da 48 Aar gammel, — altsaa udover Livets Middellinje, udover den kraftigste Mandsalder. Forsaavidt kom han for sent ind i det offentlige Liv. Men iøvrigt kan det siges, at han kom i et for ham beleiligt Tidspunkt — det vil sige paa en Tid, da det offentlige Liv i Norge frembød et saadant Milieu og stillede saadanne Opgaver, der nogenledes svarede til hans Anlæg og Evner.

Det er bekjendt, at der i Aarene omkring 1830 foregik et Omslag i vor Historie, — at der i disse Aar indtraadte, ifølge en Samvirken af ydre og indre Aarsager, et Gjennembrud i Folkets Aandsliv. Tiden nærmest efter 1814 var væsentlig en Stilstandsperiode. Landets økonomiske Nødstilstand, Følelsen af, at den i 1814 grundlagte Tingenes Orden endnu var saa ubefæstet, saa utryg, — Følelsen af, at Norge med sin frie, demokratiske Forfatning stod saa uhyggelig isoleret under den allevegne raadende Reaktion og den hellige Alliances Herredømme i Europa, — Skrækken, der stod af de paa en truende Maade indledede Forsøg fra Kongedømmets Side paa at faa Grundloven omstøbt, bag hvilke man troede at øine svenske Overhøihedskrav og Amalgamationsbestræbelser, — alt dette og mere til virkede gjennem en Række af Aar til at kue og forknytte og hindre alle fremadskridende Bevægelser paa Aands- og Forfatningslivets Omraader. Man var optaget af Strævet for Føden og af de rent praktiske Opgaver, som Indredningen af den nye Stat, Istandbringelsen af et ordnet Pengevæsen o. s. v. frembød, — eller man var optaget af Vagtholdet om den frie Forfatning mod de udenfra paa den rettede Angreb; det gjaldt i saa høi Grad at hævde og forsvare det engang vundne Standpunkt, at der ikke blev Rum tilovers for nogen Tanke om at fortsætte, drage de videre Konsekvenser af, hvad der var vundet. — Men saa — i Aarene omkring, — nærmest forud for 1830 — bliver Trykket lettet; Baandene, som havde hemmet den nationale Udvikling, bliver løste, — det ene efter det andet. Der indtræder gode Tider i økonomisk Henseende; Finanserne bringes i Orden; Statens Kredit bliver reist; Næringsveiene blomstrer op. Karl Johans Grundlovspropositioner blev tilbageviste paa en slig Maade, at der ikke længer stod nogen Skræk af dem, naar de fremsattes paany; hans Krig mod 17. Mai endte ligeledes med et Nederlag for ham og en Seir for Folket. Den hellige Alliance, det store Skræmsel, tvinte bort som et Luftsyn, skrumpede ind til et blot Ord. Julirevolutionen aabnede Udsigten til en ny, lysere, bedre Tidsalder; — et friskt, sterkt Frihedens Pust gik gjennem den europæiske Verden.

Under Indflydelse heraf var det, at Gjenembruddet skete i det norske Aands- og Forfatningsliv. Man begyndte at aande frit hertillands. Man begyndte at føle sig tryg i Besiddelse af den i 1814 grundlagde Forfatning og kunde altsaa tænke paa at drage dens Konsekvenser. Nationalaanden blev saavidt løftet og styrket, at den følte Kraft og Kald til at give sig i Kast med de ideelle Opgaver, der havde ligget hen siden 1814 — under Trykket af den økonomiske Nødstilstand og de andre Misstemninger. Det blev nu Tid til at gaa over fra Defensiven til Offensiven, — det blev nu en Tid for Reformer og Nydannelser, — i Literaturen og i Politiken. Vi møder de første Begyndelser til et liberalt og nationalt Parti, — en Opposition af en helt anderledes dybtgaaende Art, med et helt anderledes omfattende og klart opfattet Program end de tidligere forekommende Rørelser eller Bevægelser i oppositionel Retning, — Frondørerne i 1821 og 1818. Som Fører og Foregangsmand for denne nye Opposition maa nævnes Jonas Anton Hielm. Blandt de Formaal, som den tog Sigte paa, maa fremhæves: Indskrænkning af Embedsmandsvælden i Stat og Kommune, en talrigere, tættere sammensluttet Repræsentation af Bondeklassen, Folkets Kjerne, inden Storthingene, Indførelse af kommunalt Selvstyre, Kommunalforvaltningens Omdannelse i Overensstemmelse med den frie Statsforfatnings Grundprincipper, endelig Gjennemførelse af Norges Ret som suveræn Stat og Hævdelse af dets jævnbyrdige Stilling inden Unionen. Hielm var med i Arbeidet for alle disse Formaal. Men særlig blev Hævdelsen af Norges Ret og Rang som suveræn Stat paa Institutionernes saavelsom paa Symbolernes Omraade den Sag, han udkaarede sig til sin politiske Livsopgave. Hans Hæder og Fortjeneste fremfor alt dette, at han er den første, som har optaget Unionsspørgsmaalet til Behandling i hele dets Vidde og Bredde, — den første, som uden Forbehold, klart og bestemt har paavist, hvor lidet Unionens faktiske Ordning stemmer overens med dens retslige Grundprincip, — den første, som har opstillet de Krav, der maa gjennemføres, for at ikke Grundlovens første Paragraf: Norge er et frit, selvstændigt Rige, skal staa der som en Usandhed. Dette er hans Hæder, og den er saa stor, at man skulde tro, at den maatte sikre ham en Plads i første Række blandt dem, hvis Navne Nationen bevarer i en taknemmelig Erindring.

*

Jeg siger, at Hielm er den første, som har optaget Unionsspørgsmaalet til Behandling i hele dets Vidde og Bredde. Der havde nemlig ogsaa forud for hans Optræden været rørt lidt ved

det. Saaledes fremkom der blandt de saakaldte Florske Motioner, fremsatte paa Storthinget i 1818, et Spørgsmaal om, hvorvidt diplomatiske Forhandlinger, der særskilt angaar Norge, bliver ekspederede direkte gjennem Statsraadafdelingen i Stockholm. Det hedte, at Flor blev hjulpet ved Affattelsen af disse Motioner af Hielm, som var hans gode Ven og boede i samme Hus som han i Etagen ovenover. Derom fortælles i «Samtiden» følgende Historie: Flor mødte engang paa Gaden Advokat Morgenstierne og spurgte ham, hvad han syntes om hans Motioner, hvortil Morgenstierne svarte: «Jeg siger med den hellige Skrift: — sligt har du ikke af dig selv, men af ham, som er over dig.» Forholder det sig virkelig saa, at Hielm stod bagved de Florske Motioner, da har han altsaa ikke blot været den første, der optog til Behandling Spørgsmaalet om Udenrigsstyrelsen og den udenrigske Repræsentation i hele dets Omfang, men endog den første, som overhovedet har bragt dette Spørgsmaal paa Bane, — dette Spørgsmaal, der i visse Maader maa siges at være det vigtigste, som norsk Politik har havt at sysselsætte sig med siden 1814, eftersom det jo er enstydigt med Spørgsmaalet om Norges Selvstændighed og Folkeære, — om den skal være eller ikke være. Blandt de af Kristian Magnus Falsen paa Storthinget 1821 fremsatte Grundlovsforslag var ogsaa et, hvorved tilsigtedes en Bestemmelse om, at diplomatiske Sager, der angaar Norge alene, ikke maatte afgjøres uden i Nærværelse af den Embedsmand, hvem Kongen har overdraget Sagen til Behandling, og den norske Statsminister eller, i hans Forfald, en anden norsk Statsraad. Forslaget kunde allerede ifølge den Sammenhæng, hvori det var stillet, ikke ventes at ville finde nogen Anklang. Som bekjendt, forkastede Storthinget i 1824 samtlige Grundlovspropositioner, overensstemmende med Konstitutionskomitéens Indstilling, der dog i Hensyn paa dette Forslag udtalte, at Proponenten havde indlagt sig en Fortjeneste ved at henlede Opmerksomheden paa, at de diplomatiske Sagers Behandling ikke var ordnet paa en med Norges Værdighed og Tarv stemmende Maade. Det skandaløse Udfald af Bodøsagen medførte endelig, at Spørgsmaalet om Udenrigsstyrelsen atter blev bragt paa Bane paa Storthinget i 1827, og dennegang forsaavidt med et Resultat, som Storthinget virkelig besluttede at foretage et Skridt i Sagens Anledning. Der udfærdigedes en Adresse til Kongen, hvori et Ønske blev udtalt om, «at det maatte behage Hans Majestæt i Almindelighed ved diplomatiske Sager og ved deslige Akters Afslutning og Udfærdigelse, forsaavidt de vedrøre Norges Interesse og Værdighed som selvstændigt Rige, at tilstede den norske Statsminister og de øvrige konstitutionelle Raadgivere samt andre med Norges Tarv nøie bekjendte og iøv-

rigt dertil duelige Mænd al den Deltagelse, som Hans Majestæts Omhu for dette Riges Bedste, efter Anliggendernes Beskaffenhed, maatte finde anvendelig». —

Udtrykkene er, som man ser, yderlig vage og famlende og vidner noksom tydeligt om, at det skortede Adressens Udstedere paa Forstaaelse af, hvad der er Spørgsmaalets Kjerne. De har aabenbart ikke havt Greie paa, hvor langt Norges Ret strækker sig eller hvor langt man turde eller burde gaa i at hævde denne Ret. Der tales om Rigets «Tarv og Bedste»; det er den rent praktiske Side ved Sagen, som fremhæves, medens det væsentlige, — Sagens principielle Side, — bliver overseet eller skudt tilside.

Forholdet var altsaa indtil 1830 saadant, at man lod sig nøie med at hævde den unionelle status quo ligeoverfor virkelige eller formentlige svenske Almalgamationsbestræbelser, medens Tanken om en Gjennemførelse af Norges Ret som suveræn Stat og ligeberettiget Stilling inden Unionen bare kommer frem glimtvis og leilighedsvis, og uden at den bliver grebet og fastholdt med Styrke eller Klarhed fra nogen Side.

Men saa var det, at Hielm paa Storthinget i 1830 tog Unionsforholdene op til Behandling og det paa en slig Maade, at de fra nu af gjennem en længere Tid blev staaende paa Dagsordenen som et af de brændende Spørgsmaal. Et nyt Afsnit i Unionens Historie var dermed indledet.

Hielm fik paa Storthinget i 1830 flere Gange Leilighed til at udtale sin Opfatning af Unionens Væsen og retslige Grundlag, dens Brøst og Mangler, og Veien, ad hvilken disse Brøst burde søges afhjulpet.

Blandt de kongelige Grundlovspropositioner, der forelaa til Behandling af dette Thing, var ogsaa en vedkommende Paragraf 14, hvorved tilsigtedes at aabne Kongen lettere Adgang til at udnævne Kronprinsen eller dennes ældste Søn til Vicekonge. I Modsætning til de andre kongelige Grundlovsforslag fandt dette en meget velvillig Modtagelse inden Thinget. Konstitutionskomitéen (blandt hvis Medlemmer var Wedel, Foss og Hielm) indstillede paa, at det skulde vedtages; alene Hielm dissenterede og begrundede sin Dissens i et udførligt, skriftligt Votum. Ved Sagens Behandling i Storthinget optraadte en lang Række af de indflydelsesrigeste, anseligste Repræsentanter til Fordel for Forslaget; mod det talte kun Hielm og Maribo. Forslaget faldt vel ved Voteringen; men det manglede kun et Par Stemmer i, at det havde faaet den nødvendige kvalificerede Pluralitet. 49 stemte for, 28 mod, og blandt dem, der stemte for, var næsten alle Thingets «Spidser»: Advokat Sørensen, Kaptein Foss, Pastor Riddervold, Grev Wedel, Sorenskriver Falsen, Assessor Holtermann, Jacob Aall, Amtmand

Krogh osv. Sorenskriver Falsen sagde under Debatten: «Jeg ønsker at spørge den hele Nation, om den bifalder den kongelige Proposition, og den vilde svare ja, ja!» Derom er der vist heller ikke Tvivl, at den «oplyste Opinion» udover Landet stod paa denne Side. Vicekongedømmet var dengang en populær Institution i Norge. Da Kronprins Oscar i 1824 blev udnævnt til Vicekonge, vakte det almindelig Glæde, hvilket ogsaa blev udtalt af Storthinget samme Aar; det opfattedes som en Gunst, der blev vist det norske Folk, — et nyt Baand, der knyttede det norske Folk til Kongehuset. Forsaavidt den kongelige Proposition vedkommende Grundlovens Paragraf 14 aabnede Udsigt til, at Vicekongedømmet hyppigere og længere vilde blive besat, og at ifølge heraf Statholderposten hyppigere og længere vilde henstaa ubesat, — at man hyppigere vilde faa se Rigernes fælles Thronarving præsidere i den norske Regjering i Stedet for en svensk Greve eller Baron, — maatte det jo ogsaa synes, som om den vilde medføre en afgjort, ustridig Forbedring i Norges statsretlige Stilling eller Stilling inden Unionen. Alligevel — man vil nuomstunder ikke let kunne miskjende, at Hielm har Ret, — at han ved denne som ved andre Leiligheder viste sig at se skarpere og klarere i disse Sager: Norges statretslige og unionelle Forhold end nogen i Samtiden. Hans Standpunkt, saadan som det fremgaar af hans dissenterende Votum og af hans og hans Meningsfælle Maribos Udtalelser under Debatten, var dette: Ønsket om, at Norge maatte befries fra at underholde en Statholder, og det til og med en udenlandsk Statholder, er ganske vist almindeligt og fuldt berettiget. Men hvorfor ikke gaa den direkte Vei til Ønskets Opfyldelse? Hvorfor ikke foreslaa, at Ordet Statholder overalt, hvor det forekommer i Grundloven, skal udgaa? At gaa den Omvei, som Komitépluraliteten anbefaler, er en Palliativkur, som bare forværrer Ondet. Man opnaar maaske, at Statholderposten bliver sjeldnere besat; men, idet man lader Bestemmelserne om Posten blive staaende, giver man dem indirekte en ny Stadfæstelse. Man opnaar en Forbedring i Norges unionelle Stilling, men for en Pris, der er altfor høi, nemlig ved at gaa paa Akkord med Unionens Grundprincip, som er Rigernes fuldkomne Lighed.

Regjeringen foreslog for Storthinget i 1830 en Forhøielse af Norges Bidrag til den svenske Ministerkasse og den svenske Konvoikasse, under Henvisning til Udtalelser af den svenske Udenrigsminister, der fremhævede, at hvad Norge hidtil havde ydet ikke stod i passende Forhold til, hvad Sverige ydede til disse Kasser. Grev Wedel talte for Forslaget: «Vi maatte ikke gjøre os for smaa» — «klogest at følge den kongelige Proposition» — «som ærlige norske Mænd, der ei vil paabyrde Sverige mere end

Billighed fordrer, kan vi ikke bidrage mindre end hvad H. Maj. Kongen har foreslaaet.» osv. Vi kjender den Slags Ræsonnement fra senere Tider, vi mindes om, hvorledes der fremdeles fra et vist Hold tales, som om det skulde være en Æressag for os at betale et efter vore Kræfter proportioneret Bidrag til Opretholdelse af en Tingenes Orden, som er vor Skam; vi maa ikke gjøre os for smaa, naar det gjælder at yde vor Vasaltribut til Sverige; ellers, og især naar der er Spørgsmaal om at hævde vor Folkeære og Selvstændighed som Stat, synes det, som om vi, efter disse samme Menneskers Mening, ikke kan gjøre os smaa nok. Hielm udtalte ved denne Leilighed følgende: «Man gaar urigtig ud fra den Forudsætning, at Konvoikommissariatet er en fælles Indretning tilhørende saavel Norge som Sverige. Det er, ligesom Ministerkassen, en blot svensk Indretning — — — vi yde alene en Afgift til dette Fond, for at Sverige skal besørge vore Anliggender ved sine Konsuler og diplomatiske Agenter hos de barbariske Magter, ligesom vi yde en Afgift til Ministerkassen, for at Sverige ved sine Ministre skal besørge ogsaa vore almindelige diplomatiske Anliggender hos andre Magter, saalænge vi finder det for kostbart at besørge dem for egen Regning, hvortil vi efter vores Grundlov og Unionsvilkaarene er berettigede. — Disse Afgifter grunder sig ikke paa noget Forhold mellem Rigernes Kræfter og Hjælpekilder, men alene paa Overenskomst. Vi har budt en Sum aarlig, Sverige har modtaget den — — — Vil Sverige ikke overtage Formynderskabet for os mod den tilbudte Betaling, da staar det det frit for at afslaa Tilbudet, og vi faar da enten byde mere eller sørge for os selv. For Tiden tror jeg, at Betalingen til Konvoi-Kommissariatet er høi nok — — — Vil vi koste mere paa Barbareskerne, da gjorde vi udentvivl rigtigere i at give det paa en med vores Selvstændighed mere stemmende Maade; thi, indtil vi bliver anderledes overbevist, tror jeg, at der ikke — er noget sparet for os ved at lade vore Sager gaa gjennem en anden Stats, er det endskjønt en Unionsstats, for os fremmede Embedsmænds Hænder.» En grei Tale, som man ser, dette her, der nævner Tingen ved sit rette Navn, — en klar Tanke, der skjærer tvers igjennem det Hylster af konventionelle Talemaader og Tvetydigheder, bag hvilket Unionsforholdets sande Karakter blev og fremdeles bliver skjult. Det siges her lige ud: saadan som Unionsforholdet faktisk er ordnet, staar Norge under svensk Formynderskab; men dette er heller ikke mere end en blot faktisk Ordning uden nogen retslig forbindende Kraft. Det er et Arrangement, som vi har indgaaet paa indtil videre, og for hvilket vi betaler en én Gang for alle stipuleret Sum, saalænge vi finder os tjent dermed, eller saalænge vi er nødte til at blive staaende der-

ved. At forhøie Summens Størrelse, regulere den efter Hensyn til et «passende» Forhold til, hvad Sverige yder osv., — er at slaa Arrangementet fast, erkjende det for en regelmæssig, legitim Tingenes Ordning, og derpaa bør man selvfølgelig ikke fra norsk Side indlade sig.

I denne Sammenhæng fortjener det vel ogsaa at nævnes, hvorledes Hielm optraadte ligeoverfor den kongelige Resolution af 17. Februar 1830 vedkommende Torveslaget i Kristiania den 17. Mai 1829 og det derved fremkaldte Andragende fra endel Kristiania-Borgere. I Resolutionen blev udtalt, at der intet var at udsætte paa de i Torveslag-Skandalerne implicerede Embedsmænds Forhold, og at al offentlig Paatale skulde bortfalde, hvorhos de Studenter, som havde deltaget i at feire Dagen, fik en Advarsel, medens der tildeltes de «velsindede Borgere» en Tak for deres Forhold. Opinionen vilde ikke slaa sig tiltaals med denne kongelige Afgjørelse. Til Storthinget i 1830 indkom et af 150 Kristiania-Borgere og Indvaanere undertegnet Andragende, hvori det hedte: «Den kongelige Resolution af 17. Februar sidstleden viser formentlig blot den Synsmaade, som Hans Majestæts Raad har om denne Sag. Statsforfatningen medfører imidlertid, at Suveræniteten er delt. Ved den kongelige Resolution har vi om denne Sag med Ærbødighed modtaget den ene Dels Yttring, for hvilken Statsraadet staar til Ansvar. Vi tror at have Borgerkrav paa at høre den anden: Storthinget er den Autoritet, til hvilken vi nu tror at burde henvende os i denne, ikke alene for Kristiania, men for hele Nationen saa vigtige Sag. Det kan ikke være Hovedstaden ligegyldigt at se dens fredelige Færd givet Navn af Uorden og Frækhed, eller at se sig beskyldt for at have foretaget Handlinger, der skulde stride mod Landets Love og offentlige Velanstændighed.» — Andragendet blev sendt til Konstitutionskomitéen, hvis Pluralitet indstillede paa, at det maatte henlægges. Hielm afgav et dissenterende Votum, hvori han udtalte, at en Henlæggelse af Kristianiaborgernes Petition vilde kunne synes et Tilkjendegivende af, at man fandt, at det passerede var saare godt og lovligt, hvilket Storthinget umulig kunde mene. «Spørgsmaalet er ikke, om det skal være nogle eksalterede unge Mennesker og en halv eller hel beruset Pøbel tilladt, uden Fare for Arme og Ben eller Frihed, paa den 17. Mai at more sig med et lidet betydende Hurra. I saa Fald var Sagen neppe Storthingets Opmærksomhed værdig, endskjønt vilkaarlige Baand paa uskadelige Frihedsyttringer i Almindelighed ikke bør betragtes med Ligegyldighed. Spørgsmaalet er af en ganske anden Art, og det er ingenlunde uklogt, at det er tillagt og tillægges en høi Grad af Vigtighed. Norges Selvstændighed har faaet et haardt Stød, naar det bringes dertil, at et Storthing,

enten ved Taushed eller udtrykkelig Yttring, erkjender, at den 17. Mai ikke egner sig til en Festdag i Norge. Derved er de facto erkjendt, tiltrods for al historisk Vished, tiltrods for selve Grundloven af 4. November, at Norges nuværende Statsforfatning ikke skriver sig fra 17. Mai. Derved er det indirekte indrømmet, at alt, hvad der er skeet i Norge mellem 17. Mai og 4. November, er Nul og Intet. Derved er det ligeledes indrømmet, — tydelig, skjønt indirekte, — at Norge, som et erobret Rige, kun ved Erobrerens Naade har erholdt som Gave dets nuværende frie Forfatning; kan og vil man erkjende og indrømme alle disse krænkende Urigtigheder, da kan man ved svag Klogskab iagttage Taushed til alt, hvad der angaar 17. Mai. Men kan og vil man ikke dette, da maa man heller ikke af utidig Frygtsomhed og fornærmende Mistanke til Hans Majestæts Visdom og Retfærdighed undslaa sig for Opfyldelsen af den Pligt, i denne Sag atter at yttre sig for Hans Majestæt.» Resultatet blev, at Storthinget med stor Majoritet vedtog at indgaa med en Adresse til Kongen i Sagens Anledning; — i denne Adresse blev det udtalt: «Den almindelige Mening i Henseende til 17. Mai maa betragtes som uforanderlig» — med andre Ord: tiltrods for alle kongelige Resolutioner og Proklamationer og Rundskrivelser vil Folket vedblive at betragte 17. Mai som sin nationale Festdag.

Men fornemmelig udviklede Hielm udførlig sin Opfatning af Unionens Væsen og af de Krav, som fra norsk Side maatte opstilles og gjennemføres, for at bringe den faktiske Ordning af de unionelle Forhold til at stemme overens med den retslige, i et Forslag, som han indleverede til Storthinget 31. Mars 1830, paa Foranledning af at en Del Traktater, afsluttede med fremmede Magter vedkommende norske og svenske Sjøfarts- og Handelsforholde, var blevne oversendte Storthinget. — Forslaget begynder med at omtale Muligheden af en Reform, der kunde rette paa Mangler ved selve Unionsvilkaarene. Dertil var, mente Forslagsstilleren, under alle Omstændigheder Tiden ikke kommet. Derimod kunde det hænde, at Tiden var kommet til at afhjælpe «Manglerne i Opfyldelsen af Unionsvilkaarene, Manglerne i Overholdelsen af vore grundlovsmæssige Rettigheder som selvstændigt Folk». — — — —

«Blandt de Gjenstande, med Hensyn til hvilke vore Rettigheder som selvstændig Stat ikke saaledes, som vor grundlovsmæssige Forfatning dem medfører, strengt ere iagttagne, ere vore udenlandske Forhold næsten i alle Dele. Blandt disse skal jeg for Tiden alene søge Opmærksomheden henvendt paa tvende Grene nemlig: 1) norske udenlandske Anliggenders Bestyrelse ved en svensk Minister og de forenede Rigers fælles udenlandske Anliggenders Bestyrelse ved en svensk Minister, uden Deltagelse af

nogen norsk ansvarlig Minister eller Statsraad. 2) Beskikkelse af Konsuler paa udenlandske Steder, som norske og svenske i Fællesskab, gjennem et svensk Regjeringskollegium, og uden Iagttagelse af de grundlovsmæssige Forskrifter for Beskikkelse af norske Embedsmænd.»

«Det første har forhen, og fornemmelig paa sidste (5.) ordentlige Storthing været omhandlet. I Anledning af de Storthinget da forelagte Traktater, saavelsom i Anledning af den bitre Erfaring vi have havt gjennem den bekjendte Bodøsag — vel og gjennem Opgjørelsessagen med Danmark og de derunder af den svenske udenrigske Minister til de fra norsk Side underhandlende Kommissarier udstedte, hinanden modsigende Instruktioner, om hvor lidet Norge kan være tjent med at se dets udenlandske Sager bestyrede af en fremmed Minister, som det ikke kan drage til Ansvar, — ytredes i Adresse til Hans Majestæt af 27. Juli 1827 det Ønske, «at det maatte behage Hans Majestæt i Almindelighed ved Behandlingen af diplomatiske Sager» o. s. v. (se ovenfor). Maaske feiler jeg, naar jeg tror, at denne Adresse ytrer sig med en saa overdreven og kun i det Fjerne Sagen berørende Forsigtighed, at Hensigten dermed lettelig kunde misforstaaes. I det mindste finder jeg denne Mening bestyrket ved et kongeligt Budskab til Storthinget, som frembares i Brev fra Statssekretariatet af 11. August. Thi det synes mig klart, at Adressens Hensigt virkelig af Hans Majestæt maa være misforstaaet, naar Høistsamme i Anledning deraf har resolveret: «Hans Majestæts faderlige Omhu for begge de forenede Rigers Held vil fremdeles som hidtil bevæge Hans Majestæt til, efter Omstændighederne at indhente Høistsammes svenske og norske Statsraaders Mening over, hvad der angaar de politiske Forhold med udenlandske Magter, ved hvilken Leilighed Hans Majestæt, idet Høistsamme søger at virke for begge de forenede Rigers Tarv i Almindelighed, stedse vil tage særdeles Hensyn til Norges svagere Evne til at bidrage til de med en Krig foranledigede Udgifter.»»

«Det forekommer mig derfor at være en Pligt, som nærværende Storthing skylder Nationen, at udvikle nøiere for Hans Majestæt hint underdanige Andragendes Mening og Øiemed, og de Fordringer, som den besvorne Grundlov i saa Henseende indeholder, — overbevist om, at en Konge, der har vundet Folkets varmeste Hengivenhed ved sine gjentagne, alvorsfulde Erklæringer, ikke at ville tillade sig eller andre noget eneste Skridts Afvigelse fra de grundlovsmæssige Institutioner, ikke kan andet end med Velbehag anse Bestræbelser, der saa ganske gaa ud fra samme Synspunkt, og derfor gjerne rette de Feil, som en mindre rigtig Synsmaade har indbragt i Forretningernes Orden.»

«Allerede Grundlovens § 1, som erklærer Norge for et frit og selvstændigt Rige, udelukker ethvert underordnet Forhold til hvilkensomhelst anden Stat. Men dersom man ikke ganske vil vilkaarlig bortkaste Ordenes naturlige Betydning og Sætningernes Mening, dersom man ikke ganske vil negte disse Ord al Betydning, saa maa man tilstaa, at disse Grundlovsbud udelukke den væsentlige Afhængighed af en anden Stat, at dets vigtigste Rettigheder skulde være underlagte hvilkensomhelst anden Stats Minister. Hermed stemmer ogsaa de øvrige Grundlovs- og Rigsakts-Bestemmelser, der tydelig gaar ud fra den Grundsætning, at ethvert af de forenede Riger staar som et selvstændigt Helt ved Siden af det andet, med fuld Landshøihed og Statsværdighed, uden andet Baand, end at Norges konstitutionelle Konge skal *de jure* tillige være Sveriges, og Sveriges konstitutionelle Konge tillige være Norges, ligesom Englands Konge *de facto* er Hannovers og Hannovers tillige er Englands.»

«Grundlovens § 5, naar den byder, at Ansvarligheden paaligger Kongens Raad, indeholder upaatvilelig *ex inserva*, at Nationen for alle Regjeringshandlinger skal være berettiget at kræve Kongens Raadgivere til Ansvar, og det er stridende mod denne Folkets Rettighed, at nogensomhelst Regjerings-Forretning overdrages til saadanne Personer, som ikke derfor kunne kaldes til grundlovsmæssig Ansvarlighed.»

«Grundlovens § 12 bestemmer, at Kongen fordeler Forretningerne blandt Statsraadets Medlemmer (en Statsminister og syv andre Medlemmer), saaledes som han det for tjenligt eragter. Dette indeholder tydeligt denne Bestemmelse, at alle Forretninger skal fordeles imellem dem, og at ingen anden, som ikke henhører blandt Statsraadets Medlemmer, kan gjøres deltagende i Regjeringsforretningerne. §ens Bestemmelse, at andre norske Borgere kan ved overordentlige Leiligheder tilkaldes for at tage Sæde i Statsraadet, indeholder ingen Undtagelse herfra, og mindst til Fordel for en fremmed Minister, der ikke engang er eller har været norsk Borger, eller saaledes at en vis norsk Regjerings-forretnings-Grens Forvaltning kan overdrages ham.» «Grundlovens § 15 indeholder med udtrykkelige Ord det Bud: at norske Sager alene kan grundlovsmæssig afgjøres i Overværelse af den norske Statsminister og 2 af Statsraadets Medlemmer, og at den norske Statsminister foredrager Sagerne og bliver ansvarlig for Ekspeditionernes Overensstemmelse med de fattede Beslutninger. Ikke i mindste Maade er her gjort Undtagelse for nogensomhelst Forretning eller nogen Gren af Forretningerne. Alle norske Sager skulle paa den Maade behandles og afgjøres (kfr. § 29). Grund-

lovens § 28 [1] indeholder ingen Grund til Undtagelse herfra. Denne tager umiskjendelig alene Hensyn til Sagernes Foredrag i det samlede Statsraad, hvor diplomatiske Sager og egentlige militære Kommandosager ikke skulle afgjøres. At norske diplomatiske Sager skulle afgjøres i Overværelse af 2 norske Mænd, foruden den Overdragende, har jeg hørt paaberaabt som noget upassende i Sager af denne Natur; men, om det saa var, maatte det i al Fald være Grund til at søge Grundloven forandret, ikke til at tilsidesætte den, saalænge den er uforandret. Imidlertid er det ikke mere urimeligt, at deslige Sager behandles som anført, end at svenske Sager af samme Beskaffenhed behandles efter den svenske Regjeringsforms §§ 11 og 32.»

«Grundlovens § 21 byder Kongen at vælge og beskikke sine norske Embedsmænd i norsk Statsraad, og disse at sværge Konstitutionen og Kongen Lydighed og Troskab. At norske udenlandske Anliggenders Forvaltning ikke er mindre Embedssag end de indenlandske Anliggenders, vil vel ingen fornuftigvis nægte; men deraf følger, at den, der skal forvalte, foredrage, ekspedere disse Sager, maa være norsk Embedsmand, udnævnt paa den i bemeldte Grundlovs § 21 bestemte Maade. Grundlovens § 22 viser desuden tydeligt, at udenlandske Anliggenders Forvaltning henhører under norsk Embedsvæsen, siden den nævner Gesandter og Konsuler blandt norske Embedsmænd; thi det vilde være høist modsigende at antage, at disse skulde være norske Embedsmænd, men dog ikke udnævnes gjennem norsk Autoritet, ikke sværge Norges Konstitution og Konge Troskab og Lydighed, og deres Embedsførelse ikke staa under norsk, men svensk Overbestyrelse.»

«Naar § 30 taler om den konstitutionelle Ansvarlighed, der paaligger Statsraadets Medlemmer, da synes denne Bestemmelses Natur, i Overensstemmelse med de allerede citerede §§, at kræve, at de udenlandske Anliggender ikke kunne være undtagne fra denne Ansvarlighed, i hvilken Henseende der ikke kan paaberaabes Udtrykkene: «i Statsraadet», da §. 15, som meldt, viser, at diplomatiske Sager, skjønt de, efter § 28, ikke foredrages i det samlede norske Statsraad, dog skulle behandles i det særskilte hos Kongen værende engere Statsraad, hvor Statsministeren er den foredragende.»

«§ 31 viser, at alle Sager, som i Kongens Navn udfærdiges, skulle kontrasigneres af den norske Statsminister, militære Kom-

[1] Grundlovens § 28: Forestillinger om Embeders Besættelse og andre Sager af Vigtighed (diplomatiske og egentlige militære Kommandosager undtagne) skulle foredrages i Statsraadet af det Medlem, til hvis Fag de høre, og Sagerne af ham ekspederes overensstemmende med den i Statsraadet fattede Beslutning.

mandosager alene undtagne. Deraf følger, at diplomatiske Sager, forsaavidt de hører til norske Anliggender, ikke maa, saaledes som det sker, kontrasigneres af den svenske. Forskjellen mellem den undtagende Bestemmelse i denne og § 28 viser dette end tydeligere.»

«Grundlovens § 38 bestemmer, at den norske Statsminister og de 2 Statsraader, der følger Kongen, skal have Sæde og Stemme i det svenske Statsraad, naar sammesteds forhandles Gjenstande, som angaar begge Riger; og Unionsaktens eller den saakaldte Rigsakts § 5 har lige gjensidig Bestemmelse for det Tilfælde, da saadanne Sager behandles i norsk Statsraad. Dersom Kongen i sit engere norske Statsraad behandler diplomatisk Sag, der angaar begge Riger, da skal altsaa svenske Statsembedsmænd have Stemme der; men Reciprociteten mellem de forenede Riger fordrer, at Norge maa og bør nyde samme Ret, naar diplomatiske Sager, der angaa begge Riger, behandles i det engere svenske Statsraad efter den svenske Regjeringsforms §§ 11 og 32.»

«Grundlovens § 92 bestemmer hvad Egenskaber den skal have, der skal være norsk Embedsmand eller forvalte norsk Embedssag, og det er ligefrem mod denne §'s Bud at overdrage saadan Forvaltning til svenske Mænd og svenske Embedsmænd. Hvad Rigsaktens § 7 foreskriver med Hensyn til Regjeringen i Kongens Mindreaarighed, fortjener herved ogsaa at bemærkes, da denne tydelig viser, at i det benævnte Tilfælde de fælles diplomatiske Sagers Forvaltning ikke kan være overladt i svenske Hænder alene, og at norske diplomatiske Sager umiskjendelig skal forvaltes af vedkommende norske Embedsmænd. Men denne Grundsætning, der saa ganske er udledet af Unionens Natur og Beskaffenhed, er der ikke Grund til at afvige fra, hvor Regjeringen føres af den myndige Konge selv.»

«Hvad den 2. Post angaar, da indeholder det med Hensyn til 1. Post anførte ogsaa den Synsmaade, hvorfra den bør betragtes. Forskjellen er væsentlig kun den, at til Konsuler kan efter Grundlovens § 92 ogsaa udnævnes Fremmede, men ikke til norsk Minister. Medens det altsaa ikke staar i Kongens Magt grundlovsmæssig at udnævne den svenske Statsminister for udenlandske Anliggender tillige til norsk Minister, staar det ham derimod frit at udnævne de svenske Konsuler tillige til norske, som de norske tillige til svenske. Imidlertid fordrer Rigernes særskilte Selvstændighed, at særskilt Udnævnelse finder Sted for ethvert af de særskilte Embeder.»

«Da jeg ikke har mindste Tvil angaaende Hans Majestæts grundlovsmæssige Vilje, saa anser jeg det ogsaa udenfor al Tvil, at Øiemedet, en mere grundlovsmæssig Omgangsmaade i Hen-

seende til de omhandlede Gjenstande, vil opnaaes saasnart Storthinget paa passelig Maade gjør opmærksom paa de grundlovsmæssige og unionelle Forholdes Fordringer. Paa disse Grunde foreslaaes: At Hans Majestæt Kongen ved underdanigste Adresse maa gjøres opmærksom paa: 1. At norske diplomatiske Sager ikke overensstemmende med Norges Grundlov kan forberedes, behandles, foredrages og ekspederes ved en svensk Minister, men alene ved den ansvarlige norske Minister paa den ved Grundlovens Paragraf 15 bestemte Maade, og at fælles diplomatiske Sager bør behandles overensstemmende med denne Paragraf og Paragraf 38 samt Paragraf 5 i Rigsakten; — 2. At norske Konsuler, om de end tillige er svenske Konsuler og ikke indfødte norske Borgere, dog overensstemmende med Grundlovens Paragrafer 21, 22, samt 92 maa være udnævnte i det norske Statsraad, særskilt fra den Udnævnelse, der meddeles dem som svenske Konsuler, saa at de i fornødent Fald kunne som norske Embedsmænd drages til Ansvar. Samt, at Hans Majestæt paa Grund deraf maatte ansøges om at paase Grundlovens og Nationens grundlovsmæssige Rettigheder og Rigets Værdigheds Overholdelse i disse Henseender.»

Hielm var en gammel rutineret Advokat. Motiveringen af dette Forslag bærer vel hist og her Merke heraf; et og andet Argument maa vel synes at have noget søgt og spidsfindigt ved sig. Men i det væsentlige har han Ret, han har rammet Sømmen paa Hovedet. Ved ethvert Opgjør af eller enhver Forhandling om Unionsforholdenes retslige Ordning maa Grundlovens § 1 være Udgangspunktet. Alle Uklarheder i Unionsvilkaarene maa fortolkes, alle Huller udfyldes ud fra Grundsætningen om, at Norge er et frit, selvstændigt Rige. For at en Undtagelse fra denne Grundsætning, — en Tingenes Orden, hvorefter norske Sager er undergivne svensk Embeds- eller Statsmyndighed, — skal kunne tillægges retslig Gyldighed, maa den være hjemlet ved en udtrykkelig, umisforstaaelig Bestemmelse i Grundlov eller Rigsakt; det maa kunne godtgjøres, at man fra norsk Side ligefrem, aldeles bestemt og bevidst, har gaaet ind paa et sligt Afslag i Norges Selvstændighed. Der maa ikke ræsonneres saaledes: Grundloven har ingen Bestemmelse om diplomatiske Sager, uden den, at de ligesom militære Kommandosager skal være undtagne fra den ved § 28 foreskrevne Behandlingsmaate for andre norske Regjeringsanliggender; følgelig kan der ikke reises nogen grundlovsmæssig Indsigelse mod, at norske diplomatiske Sager bliver behandlde og foredragne i svensk Statsraad af den svenske Udenrigsminister. Men der skal ræsonneres saaledes: hverken i Grundloven eller Rigsakten findes nogen Bestemmelse, der paabyder eller tillader, at norske diplomatiske Sager skal være underlagte fremmed Stats-

myndighed; følgelig kan det Forhold, at disse Sager behandles og foredrages i svensk Statsraad af den svenske Udenrigsminister, alene opfattes som en faktisk Tingenes Orden, uden retslig eller kontraktmæssig forbindende Karakter. Skal Unionsvilkaarene fortolkes og suppleres i Overensstemmelse med Grundlovens og Rigsaktens § 1, — Princippet om begge Rigers Selvstændighed, — saa er den norske Statsminister i Stockholm Norges retmæssige Udenrigsminister, — saa maa de Norge i Udlandet repræsenterende Gesandter og Konsuler være norske Embedsmænd, udnævnte i norsk Statsraad, — saa maa særskilt-norske diplomatiske Sager afgjøres i norsk Statsraad, — fælles norsk-svenske diplomatiske Sager (forsaavidt der i retslig Forstand gives saadanne, udenfor Spørgsmaalet om Krig og Fred, hvorom Grundloven og Rigsakten har særskilte Regler) afgjøres i kombineret norsk-svensk eller svensk-norsk Statsraad.

Programmet for norsk unionel Politik, saadan som det opstilledes af Hielm, gik altsaa ud paa følgende: Vi kræver vor Selvstændighed som Stat gjennemført uden mindste Afkortning. Vi hævder, at den bestaaende Tingenes Orden, forsaavidt den medfører noget Afslag i vor Selvstændighed, strider mod Unionens klart og bestemt udtalte Grundprincip og følgelig ikke har nogen retslig forpligtende Karakter. Vi kan finde os i at blive staaende ved den indtil videre, men vi gaar aldrig ind paa at erkjende den som retmæssig eller at slaa den fast, — enten direkte eller indirekte, det vil sige ved at tilstræbe og modtage som en Forbedring i Norges unionelle Stilling Adgang for norsk Statsmyndighed til Deltagelse i, hvad norsk Statsmyndighed har Krav paa at raade helt for, og hvad norsk Statsmyndighed maa raade helt for, for at Norge skal kunne gjælde for en selvstændig Stat. Vi lader heller alt blive som det er end at akceptere den Slags Forbedringer.

Om man fra norsk Side havde samlet sig nogenlunde enigt og sterkt om dette Program og holdt fast ved det i den følgende Tid: det vilde have været en baade klog og værdig Politik, — vi skjønner det nu. Vor unionelle Historie vilde da have være befriet for adskillige stygge Flækker, som vi ikke kan se tilbage paa uden Undseelse, — adskillige mislykkede Attentater, adskillig unyttigt Papirpirkeri og, — værre end det! — adskillige ydmygende Nederlag, Feilgreb, Halveringer og Akkorderinger, som har virket til at forvirre og forkludre de nationale Æres- og Selvstændighedsbegreber. Vi er i vore Dage kommet tilbage til eller vi kommer mere og mere tilbage til det Standpunkt, hvorpaa Hielm stillede sig i 1830. Prutnings- og Akkorderingspolitiken bliver mere og mere erkjendt for at være ligesaa upraktisk, som den er

uværdig. Men den skulde have sin Tid. Det skulde først godtgjøres og overflødig godtgjøres ved en mangeaarig Erfaring, at det Spørgsmaal, som her foreligger os, er af dem, som ikke løses ad Omveie eller ved Udparcellering, og af dem, som man i Længden ikke slipper fra, om man end noksaa gjerne ønsker det, — i Fredens og Mageligshedens eller Klasseegoismens Navn.

Hielms Forslag blev tilstillet Konstitutionskomitéen, som lod det ligge Maaned efter Maaned under Paaskud af manglende Tid, manglende Oplysninger o. s. v., og tilsidst indskrænkende sig til at indstille paa, at det maatte overlades næstkommende overordentlige Storthing at tage under Overveielse de med fremmede Magter afsluttede Traktater, hvortil Forslaget var knyttet, — hvilken Indstilling enstemmig vedtoges af Storthinget i et af dets sidste Møder. Man skjøv altsaa fra sig det store Spørgsmaal, der var reist, — det var «ubeleiligt»; man havde andre og vigtigere Ting at tænke paa end Landets Selvstændighed.

Hielm vilde ikke lade det bero med denne første Prøve. Han fremsatte sit Forslag paany i 1833, idet han udtalte sit Haab om, at man vilde finde Undskyldning herfor i «Gjenstandens Beskaffenhed», eftersom «det ikke kan miskjendes, at den angaar et af de allervigtigste Punkter i vor unionelle Forfatning; et Punkt, hvori vort Fædrelands Ret til Selvstændighed i Unionen er allerdybest krænket ved en mod Grundlov og Unionsvilkaarene stridende Fremgangsmaade, der baade har paaført os mangefold Skade og maa betragtes som en Hovedaarsag til, at vor Plads i Europas selvstændige Staters Række langtfra ei er fyldestgjørende erkjendt.»

Det kunde synes paa Forhaand rimeligt, at Tanken om at optage Unionsspørgsmaalet fra norsk Synspunkt maatte have langt bedre Chancer for at vinde Tilslutning paa Storthinget i 1833 end paa Storthinget i 1830. Dette sidste havde endnu i alt væsentligt været sammensat paa lignende Maade som de tidligere Storthing, det vil sige Embedsmændene udgjorde det afgjort dominerende Element, medens Bønderne var forholdsvis faatallige og uden fremtrædende Indflydelse. Paa Storthinget i 1833 derimod mødte Bønderne i et mere end fordoblet Antal, — til største Forfærdelse for de gode gammeldags Bureaukrater, som deri saa «en Uvidenhedens Triumf og en Barbariets Forløber.» Storthinget i 1830 talte 43 Embedsmænd, 15 Handelsmænd, 2 Haandverkere, 21 Bønder, — Storthinget 1833: 35 Embedsmænd, 14 Handelsmænd, 2 Haandverkere, 44 Bønder. Og ikke blot optraadte Bonderepræsentanterne i 1833 langt mere mandsterke; de var ogsaa bedre samlet end nogensinde forud; de havde sine Programsager, der var opstillede for dem under den forudgaaende Valgagitation, og

hvorom de sluttede sig til ihærdigt Arbeide: større Sparsomhed i Statshusholdningen, Nedsættelse af Skatterne, Indskrænkning af Embedsmandsvælden, Gjennemførelse af kommunalt Selvstyre.

Der var en Sammenhæng mellem denne Bondereisning med dens demokratiske Program og det af Hielm repræsenterede Arbeide for Norges politiske Selvstændighedssag, — ikke blot forsaavidt som begge Bevægelser havde en fælles Rod i det omkring 1830 foregaaede Gjennembrud i Nationens Aandsliv, — men ogsaa forsaavidt som de ifølge sit Væsen og sine Formaal maatte synes bestemte til gjensidig at støtte hinanden. De mange Bønder paa Thinget med deres Kniberi paa Gager og Pensioner, «Statsborgerens» Angiveri og systematiske Nedrakning af alle «Autoriteter» o. s. v. vakte, som nævnt, den dybeste Uvilje inden «Intelligentsen» — Landets hidtil toneangivende og dominerende Kredse. Det var at forudse, at det vilde komme til langvarige voldsomme Brydninger mellem Bondedemokrati og Embedsmandsaristokrati eller Bureaukrati. Det var at forudse, at Bureaukratiet under disse Brydninger vilde søge og finde Støtte hos Kongedømmet. Det vilde altsaa komme til at ligge i Bureaukratiets Interesse, at Kongedømmet vedblev at være sterkt eller endog styrkedes. Men Kongedømmets Styrke beror igjen væsentlig derpaa, at det unionelle Fællesskab bliver opretholdt eller endog udvidet. Jo mere det gjælder at holde sammen indbyrdes uensartede Elementer i en Statsforbindelse, des mere bliver en stram Centralisation af den offentlige Myndighed nødvendig. Demokratisk Selvstyre og national Selvstændighed hører altsaa sammen; demokratisk Selvstyre og statsretligt Fællesskab mellem forskjellige Nationaliteter er i Princippet uforligelige Ting. Embedsmændene havde hidtil holdt god Grænsevagt; de havde stillet en enig og sterk Modstand mod svensk Amalgamationspolitik; de havde derved kjæmpet for sit Fædreland og tillige for sine særkilte Klasse-Interesser; Amalgamationen vilde jo lægge Landet aabent for det svenske Aristokratis Indflydelse og Herredømme. Men, naar nu Unionsspørgsmaalet blev reist fra norsk Synspunkt, det vil sige med det Maal for Øie at gjennemføre Norges politiske Selvstændighed og reducere Unionen til, hvad Grundlov og Rigsakt udtrykkelig har bestemt, nemlig til en Personalunion med fælles Krig og Fred, — kunde man ikke længer gjøre nogen tryg Regning paa Embedsmandsklassens Tilslutning eller Medvirkning; dens Patriotisme og Nationalfølelse vilde herved altfor meget komme i Kollision med dens Klasseinteresser eller Klasseinstinkter. Man vilde altsaa blive henvist til at søge Støtte for Sagen inden Folkets bredere Lag, og inden dem syntes jo ogsaa Sagen at maatte finde den

mest udelte Sympathi, eftersom politisk Selvstændighed var og er et af Vilkaarene for Demokratiets seirrige Fremgang.

Der er Tegn til, — Spor af, at denne Sammenhæng har været forstaaet eller følt, anet allerede paa den her omtalte Tid. Hielm, som baade var en af Foregangsmændene i Arbeidet for Demokratiets Fremgang i vort Forfatningsliv og tillige den, der fra først optog Norges politiske Selvstændighedssag og gjorde den til sin Livsopgave, har ganske vist havt Øie derfor. Han havde, som det synes, sin Haand med i Agitationen for en sterkere Repræsentation af Bondeklassen paa Storthinget i 1833. Jo Neergaard, Forfatteren af «Ola-Boken» og en af Hovedmændene i denne Agitation, havde efter hvad hans Biograf[1] oplyser, en Sammenkomst med Hielm, hos hvem han opholdt sig et Par Dage, inden han drog ud paa sin store Rundreise omkring i Landet for at bearbeide Sindene og kolportere sin Bog. Hielm var Bøndernes juridiske og politiske Raadgiver paa Storthinget i 1833 og hjalp dem med deres skriftlige Udarbeidelser. Han støttede dem ved deres Arbeide for Gjennemførelsen af kommunalt Selvstyre og Indskrænkningen af det bureaukratiske Formynderskab, — delvist ogsaa ved deres Arbeide for en mere økonomisk Statshusholdning, — skjønt han skilte sig afgjort fra dem, hvor Sparetanken kom i Kollision med andre høiere Hensyn; han optraadte til Eksempel mod Ueland, Fauchald med flere, naar de forsøgte at faa knappet af paa Bevilgningerne til Forsvarsvæsenet, idet han udentvivl erkjendte, at et af Vilkaarene for en kraftig Selvstændighedspolitik er, at man holder sit Krudt tørt. Bønderne saa ogsaa op til ham, og han blev i visse Maader betragtet som deres egentlige Fører. Ueland, Neergaard, Fauchald kaldtes hans «Tilhængere» eller «Bundsforvandter», — Bondepartiet i det hele blev omtalt som «den Hielmske Opposition». Han havde, som Intelligenspartiets Organ «Den Konstitutionelle» spydigt bemerker, det «besynderlige» —, for en saa oplyst og intelligent Mand besynderlige —, Held at blive lovprist i «Statsborgeren», og særlig berømmedes han der for sin Optræden i det unionelle Spørsmaal. Det heder saaledes i «Statsborgeren» for 21de April 1835: «Med Hensyn til Norges Selvstændighed, Frihed og unionelle Forhold skal neppe noget Storthing rose sig af kraftigere Bestræbelser end det nærværende. Man skue den brave Hielms Idræt for den udenlandske Repræsentation.»

Men til en saadan Erkjendelse af den indre Sammenhæng mellem Arbeidet for demokratisk Selvstyre paa den ene Side og Arbeidet for Gjennemførelsen af Norges politiske Selvstændighed paa den anden, at de forenedes til et fælles Partiprogram, kan det dog ikke og kunde det dengang endnu ikke komme.

[1] J. Brovald, Storthingsmand John Neergaards Liv og Virken, S. 10.

Henrik Wergeland skrev i «Statsborgeren» 1835 (Artikelen «Om Humanitet» — paa en Maade hans Program som Bladets Redaktør): «Lægger Mærke til, det var en Almuesmand, som satte sig i Spidsen for et Blad, der i sin Ide var en Cobbett (berømt engelsk Folkeskribent) værdig, men ogsaa behøvede en saadan: en Mand med den talentfulde høiere Embedsmands Dannelse, men med en Almuesmands Hjerte og Følelser. Nævner mig ham i Norge! Der er En, kun En, — men En, der lar lidt formeget i Kampen mod den Mægtigere til, at nogen kan forundre sig over, at han unddrager sig de nye Lidelser, der vil være uadskillelige fra en saadan Post, og ikke offrer en Tid, som snart burde være skjænket Hvilen og ikke truet med at optages til det sidste Øieblik af Kampen for den blotte Eksistens.»

Det er øiensynlig Hielm, hvortil han her sigter. Han har tænkt paa Dannelsen af et virkelig national-liberalt Oppositionsparti, — i Presse og i Repræsentation, — med Hielm som Fører. Der har foresvævet ham en Kombination af Kræfter og Tendenser, lig dem, hvoraf vort nuværende Venstre er bleven skabt. Men der var andre og værre Hindringer end de, han har anført eller synes at have gjort sig Rede for, mod at en slig Kombination dengang skulde være mulig eller skulde kunne føre til noget Resultat. Han fik selv erfare det som «Statsborgeren»s Redaktør. Idet han løftede Bladets aandelige Niveau og stillede det høiere, mere ideelle Formaal, seilede han sit Publikum fra sig. Og som det gik Wergeland i Pressen, gik det Hielm i Storthinget. Han tog et saa stort Tilsprang, at han blev staaende alene; han blev en General uden Hær, — en General ifølge sit vide Overblik, sin klare Tanke, sit Mod og sin parlamentariske Slagfærdighed, — men uden Hær, hvor det gjaldt det, som for ham var Hovedsagen. Han støttede Bønderne i Arbeidet for deres Program, men fandt ikke til Vederlag hos dem nogen Støtte for sit Program. De formaaede ikke at følge ham; — de var endnu for lidet oplyste til at danne mere end de gode Raastoffer til et nationalt og liberalt Parti.

Hielms Motion om de diplomatiske Sager og den udenlandske Repræsentation fik ikke nogen bedre Skjæbne paa Storthinget i 1833, end den havde havt paa Storthinget i 1830. Den blev ogsaa denne Gang sendt til Konstitutionskomitéen, og Konstitutionskomiteen opførte ogsaa denne Gang den samme Komedie. Den lod Sagen ligge hen under Paaskud af, at den havde saa mange andre vanskelige Sager at forberede, og foreslog tilsidst, at der skulde fattes en udtrykkelig Beslutning om, at Sagen skulde henstaa til Storthinget 1836, hvilket enstemmig bifaldtes (17de August 1833). Det hele løb af i al Stilhed, — ingen Debat, ingen Diskussion inden

Pressen, — et nyt Vidnesbyrd om, hvor lidet modent Folket i det hele endnu var til at tage dette Spørgsmaal op paa den rette Maade.

Det var altsaa vedtaget, at den Hielmske Motion paany skulde komme under Behandling paa Storthinget i 1836. Men, inden dette Storthing traadte sammen, var det unionelle Spørgsmaal bragt ind i et nyt Spor, — helt forskjelligt fra det, hvorpaa Hielm viste hen, og fra norsk-nationalt Synspunkt seet, et overmaade uheldigt.

Den norske Regjering paatog sig nemlig at arbeide for Spørgsmaalets Løsning, idet den henvendte sig til Kongen med sin Forestilling — af 14. Oktober 1834. Denne Forestilling begynder med at erkjende, at Grundloven ingen udtrykkelig Bestemmelse indeholder angaaende diplomatiske Sagers Behandling. Men, — heder det saa videre, — det kan ikke have været Grundlovens og Rigsaktens Mening, at Norge skulde være uden ansvarlig politisk Bestyrelse. Grundlovens § 1 og Rigsaktens § 1 synes ikke alene at have for Øie Norges Uafhængighed med Hensyn til Rigets indre Styrelse, men ogsaa i dets ydre politiske Forholde — — — Det maa af de konstitutive Bestemmelsers Taushed om denne Gjenstand kunne udledes, at det er overladt til Kongen selv at ordne saadanne Sagers Behandling og Foredrag paa en Maade, som paa den ene Side fyldestgjør den norske Statsforfatnings Aand og paa den anden Side kan bestaa med de for Sverige gjældende udtrykkelige Bestemmelser. Kongens Svar paa Storthingets Adresse af 27. Juli 1827 afgiver ogsaa Bevis for, at han anser det stemmende med begge Rigers uafhængige og sideordnede Stilling, at en raadgivende Deltagelse i diplomatiske Sagers Afgjørelse tilstedes norske ansvarlige Mænd. «Denne Deltagelse hører til Uafhængighedens ydre Mærker, og, om den endog forsaavidt, og uden Hensyn paa dens væsentlige Nytte, alene kan betragtes som en Form, saa er dog ogsaa denne i Forholdet mellem Stat og og Stat af uberegnelig Vigtighed,» — foruden at der ved disse Sagers Afgjørelse kan være at tage Hensyn til Norges Lovgivning, Institutioner, Handelsforbindelser m. m., hvortil de norske Statsraader maa forudsættes at have bedst Kjendskab osv. I Henhold hertil indstillede Regjeringen: «at det naadigst maa behage Deres Majestæt at befale, at ved diplomatiske Sagers Foredrag og Afgjørelse for Eftertiden skal, foruden de i den svenske Regjeringsforms § 11 nævnte Embedsmænd, stedse tillige være et Medlem af det norske Statsraad nærværende».

Kongens Svar paa denne Henvendelse blev den bekjendte Resolution af 13. April 1835, hvorved der aabnedes den norske Statsminister i Stockholm Adgang til at være tilstede i svensk ministerielt Statsraad, naar sammesteds foredrages til Afgjørelse

særskilt norske eller fælles norsk-svenske diplomatiske Sager. Hertil sluttede sig senere Resolutionen af 23. Januar 1836, ifølge hvilken Konsuler skal udnævnes i kombineret norsk-svensk Statsraad (i Stedet for, som hidtil, i svensk ministerielt Statsraad) og Resolutionen af 26. April 1836, hvorefter Konsulerne forpligtes at aflægge Ed som norske Embedsmænd.

Jeg siger, at man herved fra norsk Side havde slaaet ind paa en helt anden Vei end den, hvorpaa den Hielmske Motion viste hen. Hielm vilde, at Norges Suverænitet, norsk Statsmyndigheds Eneraadighed over norske Regjeringsanliggender, skulde hævdes som Norges Ret, — uden Afdrag eller Afkortning. Den norske Regjering opstillede ved sin Forestilling som det Maal, der skulde tilstræbes, — ikke Norges Selvstændighed, men dets Ligeberettigelse i Unionen, — ikke norsk Statsmyndigheds Eneraadighed over norske Regjeringsanliggender, udenrigske og indenrigske, — men Adgang for norsk Statsmyndighed til at deltage med den svenske i Norges og Sveriges Udenrigsstyrelse. Den appellerede, for at naa sit Maal, snarere til Naaden end Retten. Forsaavidt den i sin Forestilling hævder Norges Ret som selvstændigt Rige, sker det i svævende, forsigtig tilslørede Udtryk: — «Grundlovens § 1 synes at have Norges Uafhængighed for Øie» etc.; — «det kan ikke have været Grundlovens Mening, at Norge skulde være uden al ansvarlig politisk Bestyrelse» etc. Regjeringen paaberaaber sig Kongens Svar paa Storthings-Adressen 1827, som var en uhøflig, haanlig Afvisning af de af Storthinget fremsatte beskedne (efter hvad Hielm medrette bemerker: altfor beskedne) Ønsker. Den henskyder det under Kongens Forgodtbefindende at bestemme, om og hvorvidt der skal indrømmes Norge nogen Deltagelse i Afgjørelsen af dets egne Anliggender.

Jeg kalder dette et uværdigt Tiggeri, — en Udstykning af, hvad der maa være helt: et Folks politiske Suverænitet, — en ydmyg Bøn om lidt af det, som er ingenting, naar det ikke er alt, og hvis hele Værd beror paa at hævdes som en Ret og ikke meddeles eller modtages som en Naadegave.

Professor Aschehoug siger om Resolutionen 13. April 1835, at den var «et Fremskridt i Udviklingen af det unionelle Forhold». Det kan nok saa være. Men i Hensyn paa Erkjendelsen og Gjennemførelsen af Norges Ret som suveræn Stat betyder den et Tilbageskridt.

Man har sagt, at ad den af Hielm anviste Vei vilde man ikke være kommet af Flekken, — medens den norske Regjering ved sin forsigtige, maadeholdne Optræden dog fik opnaaet noget. Ja vist! den fik opnaaet noget, men noget, som var værre end ingenting. — Kan hænde, at Resolutionen af 13. April 1835 har bragt

Norge nogen praktisk Fordel; det faar staa derhen; men vist er det, at denne praktiske Fordel, hvor stor den end maatte være, har været kjøbt meget for dyrt.

Den norske Statsministers Adgang til at deltage i Afgjørelsen af norske diplomatiske Sager, — bestemt, ved en kongelig Resolution afgivet i svensk Statsraad; — den norske Statsraad som Bisidder i et svensk Statsraad, ved Behandling og Afgjørelse af norske Sager: — der ligger heri en Underkjendelse af Norges Ret som suveræn, med Sverige sideordnet Stat, — en Slaaen-fast af dets Stilling som Stats Rang No. 2, — et Skridt ind paa Samrøringens Vei, — som man fra norsk Side aldrig burde have akcepteret.

Uendelig meget bedre vilde det have været, at man, — efter Hielms Anvisning, — havde holdt frem Norges Retskrav i uafkortet Stand, om endog foreløbig derved ikke vilde været opnaaet noget positivt Resultat; — man vilde ialfald paa den Maade ikke have forspildt noget, ikke have skjæmt noget ud.

De kongelige Resolutioner af 13. April 1835, 23. Januar og 26. April 1836 fandt ikke nogen ubetinget gunstig Modtagelse hos det norske Publikum. Det blev i Pressen sagt om dem, at de hørte til disse halve Forholdsregler, der snarere hemmer end fremmer et Spørgsmaals Løsning. Hielm opfattede dem, — som man kunde vide, ifølge det Standpunkt, han havde hævdet i sin to Gange gjentagne Motion, — paa samme Maade og udtalte det i Thinget. I et skriftligt Votum, hvori han resumerer sine Ytringer under Debatten om et af Foss den 29. December 1836 fremsat Forslag i Anledning af det norske Statsbidrag til den svenske Ministerkasse (hvorom mere siden), heder det: «Som politisk Indvending (mod Foss's Forslag) anførtes, at Sverige var paa Veien til Indførelse af Forandring i Forholdene med de udenlandske Anliggenders Behandling, — hvormed formentlig sigtedes til en kongelig Resolution af 13. April 1835, hvorefter den norske Statsminister skal være nærværende, naar norske diplomatiske Sager foredrages af den svenske Udenrigsminister osv. Man mente derfor, at Klogskab tilraadede ikke at gjøre noget fra norsk Side. Denne Klogskab, hvorved man saa at sige skulde overgive Norges konstitutionelle Rettigheder paa Naade og Unaade, anser jeg imidlertid ikke for den rette, og har i saa Henseende vort firehundredaarige Uaars Erfaring for mig, i hvilket just denne Art af Klogskab, som jeg kalder Svaghed, lod os synke saa dybt, som et Folk vel i politisk Henseende kan synke, naar det ikke ganske ophører at være til. Efter min Formening er denne Forandring i Forholdene desuden saagodtsom ingen, saa at der ikke er Grund til derfor at opofre noget.»

Det viste sig imidlertid, at Opinionen inden de ledende Kredse, — og det var, hvad Unionsspørgsmaalet angik, Embedsmændene, ikke Bønderne, Intelligensen, ikke Oppositionen, — var mest tilbøielig til at modtage de kongelige Gaver med Taknemmelighed og at fortsætte videre paa den af den kongelige norske Regjering indslagne Vei.

Intelligensens Organ «Den Konstitutionelle», stillede sig afgjort paa dette Standpunkt og drog ikke blot tilfelts mod Suprematister og Norskædere i den svenske Presse, der vilde have alle Krav om Forbedringer i Norges unionelle Stilling afvist, men ogsaa, og med endnu større Styrke, mod norske Demagoger og Demokrater som Wergeland og Hielm, hvis Iver for Norges Selvstændighed gik saavidt, at de viste Tendenser til at slide i og løse paa de saa dyrebare, saa høist nødvendige Foreningsbaand mellem Rigerne. At ogsaa de ledende Embedsmænd inden Storthinget misbilligede en saa vidtdreven Selvstændighedsaand, kom tydelig frem under den før nævnte Debat om det af Foss fremsatte Forslag i Anledning af Bidraget til den svenske Ministerkasse. Forslaget lød saaledes: «Til Bestridelse af Udgifter i Anledning af Norge vedkommende udenlandske Anliggender bevilges 40 000 Speciedaler, for hvis Anvendelse Regnskab aflægges gjennem det kongelige norske Finantsdepartement.» Forslagsstilleren ytrede, at hans Indsigelse mod Regjeringsforslaget, som man kunde se ikke gjaldt Summens Størrelse, men kun Formen. Hvad var nemlig Ministerkassen? Det var en svensk Kasse, og det var ikke til en saadan, at Norge med saa betydelige Summer vilde bidrage; det var til et Øiemed, som laa i dets egen Interesse, nemlig til Repræsentation hos fremmede Magter. Flere af Thingets meget fremtrædende Repræsentanter af Embedsstanden optraadte mod dette Forslag, idet de ytrede Frygt for, at det sigtede paa eller kunde lede til en Udsondring inden det bestaaende unionelle Fællesskab, som de ikke vilde være med paa. Saaledes Assessor Rye og Sorenskriver Falsen, som begge troede at skimte bag Foss's Forslag Tanken om egen norsk Ministerkasse og egen norsk udenrigsk Repræsentation, og i den Tanke saa de ikke noget ønskeligt; de diplomatiske Anliggender burde behandles fælles med Sverige, og hvad Ministerkassen angik, saa var den vel en svensk Kasse, men dog forsaavidt den bestyredes af den for begge Rigerne fælles Udenrigsminister, tillige norsk. — Til Støtte for Forslaget optraadte blandt de til Embedsstanden hørende Repræsentanter alene Hielm, som med sin sedvanlige Djervhed drog de Følgeslutninger deraf, for hvilke Forslagsstilleren selv veg ængstelig tilbage, idet han forsikrede om, at han aldeles ikke tænkte paa «nogen Afsondring (fra Sverige), i Behandlingen af de diplomatiske Anliggender».

Hielm udtalte blandt andet: «Det er anført, at Ministerkassen skal være en fælles norsk og svensk Eiendom. Dette maa jeg benegte. Sverige anmassede sig straks efter Foreningen de diplomatiske Sagers Behandling og som en Følge deraf hvad Storthinget har bevilget til Norges udenlandske Anliggenders Bestridelse, — noget som jeg anser for ligesaa stridende mod Unionsvilkaarene og Norges Ret i Unionen som mod Bevillingernes oprindelige Beskaffenhed.» — — «Man har skræmt med at Sverige vil kunne tage os dette (nemlig at Hielm havde sammenlignet Norges Bidrag til den svenske Ministerkasse med Tributen til Barbareskerne, — en Ytring, der vakte adskillig dydig Forargelse og endog indbragte ham en Advarsel fra Præsidentstolen) saa ilde op, at det overlader til os selv at besørge vore udenlandske Anliggender. Efter min Formening vil Sverige ved at udføre denne Trudsel vist ikke skade os. Jeg gjentager, hvad jeg paa 7. ordentlige Storthing har ytret: at hvis Sverige ikke er fornøiet med Bevillingen, som vi ville tilstaa den, kan det, uden mindste Uleilighed, erklære, ikke at ville paa saadant Vilkaar foranstalte for os, hvad det hidtil af egen Drift har paataget sig, — hvoraf der kun vil følge, — hvad vi ønsker, — at vi maa gjøre det selv.» Ogsaa af Repræsentanterne for Bondeklassen var der flere, som tog Del i Debatten. Grendahl udtalte sig mod Foss's Forslag, men vilde have Summen nedsat fra 40 000 til 34 000 Spd. Ueland var enig med ham. Fauchald udtalte sig for Foss's Forslag. Neergaard var enig med Ueland og Fauchald. Den sidste Anførsel synes selvmodsigende, eftersom jo Ueland havde været med Fauchald for Foss's Forslag. Men Sagen var nok den, at hvad der for Grendahl, Ueland, Fauchald, Neergaard var det væsentlige, var Sagens økonomiske Side, og derom var de enige, medens den principielle Side, hvorom de ikke var enige, for dem havde liden Betydning. Det viste sig altsaa under denne Forhandling, at Bønderne, der skulde være Oppositionens Hovedstyrke, ikke var at regne paa, naar det gjaldt Norges politiske Selvstændighedssag, medens Embedsmændene samlede sig om en Unionspolitik, som vel gik ud paa at opnaa for Norge en med dets Rang og Ret som selvstændig Stat bedre stemmende Stilling i Unionen, men, — vel at merke, — indenfor Rammen af det bestaaende unionelle Fællesskab og saaledes, at Tingen ikke blev sat paa Spidsen, — med Iagttagelse af det ægte embedsmandige Maadehold, eller, for at tale med Wergeland, med Iagttagelse af «Forsigtighed, klog Forsigtighed, Klogskab og forsigtig Klogskab, Varsomhed, klog og forsigtig Varsomhed, — en smuk Familie, der, *in parenthesi* sagt, har Feighed og Uklogskab til Far og Mor, en Nathue til Stamhus, og hvis Børn, som ofte er Tilfælde, ligne Bedsteforældrene paa et Haar».

Unionssagens Skjæbne paa Storthinget 1836 og dets Fortsættelse, det overordentlige Storthing 1836—37, svarede hertil. Man kunde og vilde ikke dennegang skyve Sagen tilside, som man havde gjort paa Storthinget 1830 og 1833; — den var kommet altfor sterkt op i Sindene og den offentlige Diskussion til det; — saameget havde ialfald Hielm udrettet med sin Optræden. — Men man vilde ikke følge ham; det blev de fire Kristianiarepræsentanter: Sørenssen, Holst, Foss, Rye, — dygtige, fædrelandssindede Mænd, men fremforalt mere «maadeholdne» end Hielm, som paatog sig at føre Sagen frem ved sit den 24de Marts 1836 fremsatte Forslag til en Adresse til Kongen, hvorved skulde anholdes om Rettelsen af «nogle Mangler i Henseende til Iagttagelsen af det fuldkomne Lighedsprincip, hvorpaa Foreningen mellem Norge og Sverige er bygget», — deriblandt ogsaa: «At der træffes unionsmæssige Foranstaltninger til, at de af Norges retmæssige Stilling i Unionen flydende Fordringer fra Norges Side paa at have den samme Garanti som Sverige for at se sig retteligen repræsenteret og sit Tarv forsvarligen iagttaget ved Behandlingen af de diplomatiske Sager og overhovedet ved alle udenlandske Forhold, kunne vorde fyldestgjorte.» Forslaget kom først til Afgjørelse paa det overordentlige Storthing, som den 24de Januar 1837 vedtog en Adresse til Kongen, hvori det vedkommende de diplomatiske Sagers Behandling blev udtalt, at Storthinget «vistnok med Erkjendtlighed paaskjønner den naadige Redebonhed til at gaa det norske Folks billige Fordringer og Ønsker imøde», der var lagt for Dagen ved den kongelige Resolution af 13. April 1835, — men at Storthinget «dog kun kan betragte denne Foranstaltning som en Forberedelse til fuldstændigere Foranstaltninger i denne Henseende», — at Storthinget «ikke vover at fremsætte noget Forslag om hvorledes disse Forhold muligens kunne ordnes paa en tilfredsstillende Maade», men «stoler paa Hans kongelige Majestæts Kraft og Visdom», som bedst vil vide at finde Midler til at overvinde de herved mødende Vanskeligheder.

Tonen i denne Adresse og i de fire Kristianiarepræsentanters Forslag er vel — kanhænde — en Del værdigere og mandigere end i Regjerings-Forestillingen af 14. Oktober 1834, men de følger i det af denne anviste Spor: — Naadens, ikke Rettens Vei, — en Vei, ad hvilken intet bør opnaaes og intet kan opnaaes, som har reel Værdi.

Udbyttet af Storthingets Optræden blev, som bekjendt, at den første Unionskomité nedsattes ved kongelig Resolution af 30. Januar 1839. Det er ligeledes bekjendt, at denne Komité udarbeidede et vidtløftigt Forslag til en ny Rigsakt, som den svenske Justitsminister — heldigvis for os — puttede i sin Skuffe og lod

ligge der. Unionsspørgsmaalet — det egentlige store Unionsspørgsmaal, Spøgsmaalet om Ordningen af Rigernes Udenrigsstyrelse — var dermed for lange Tider skudt tilside og blev i denne Mellemtid — hvad der ofte tydeligt skulde vise sig — omtrent aldeles glemt fra norsk Side.

* * *

Men Hielm gjorde intet Forsøg paa at optage sin Motion om Ordningen af de udenrigske Forhold paa Storthinget 1836. Derimod fremsatte han inden 7. April 1836 et Forslag vedkommende Orlogsflaget og det norske Handelsflag. Han mente, efter hvad han udtaler i Motiveringen af Forslaget, at man burde i Hensyn paa de unionelle Forhold for Tiden indskrænke sig til denne Sag; man burde indskrænke sig til at faa rettet paa Manglerne ved Unionens og Rigsselvstændighedens ydre Symboler; Erfaringen havde vist ham, at saadan som Sagerne endnu stod, var der ingen Udsigt til at faa gjennemført noget helt i Hensyn paa Ordningen af Rigernes Udenrigsstyrelse, og Stykkeverk vilde han ikke være med paa. — Han optog med dette Forslag til Behandling et Spørgsmaal, som han allerede havde bragt paa Bane paa Storthinget i 1833, og som ogsaa var omhandlet i de fire Kristianiarepræsentanters Forslag til en Adresse, nemlig de Forbud, som fremdeles bestod mod at bruge det norske Handelsflag paa Middelhavet, af Hensyn til at dette Flag ikke var anerkjendt af Barbareskerne. Spørgsmaalet blev af det overordentlige Storthing 1836—37 henvist til en særskilt Komité, hvoraf Hielm og Foss var Medlemmer, og hvis Indstilling fremkaldte den kongelige Resolution af 11. April 1838, der gav Tilladelse til, at alle norske Skibe, hvis Redere saa ønskede og vilde løbe den dermed forbundne Risiko, kunde bruge det norske Handelsflag ogsaa paa Middelhavet eller søndenfor Kap Finisterre.

Denne kongelige Resolution, der kaldtes Flagets Frigjørelse og hilsedes med megen Jubel i Norge, blev det eneste positive, direkte Udbytte af det unionelle Felttog, som Hielm aabnede i 1830. Den var ganske vist et Fremskridt, en Seir for den norske Selvstændighedssag, men en Seir, der i og for sig selv var af en saadan Art, at man kunde have liden Grund til at juble over den. Det merkværdige ved den er egentlig bare det, at den blev vundet saa sent, og at man fik saamange Trakasserier at kjæmpe sig igjennem, før man naaede frem til den. Forbudet mod det norske Flags Brug paa Middelhavet var dengang, da Kongen endelig fandt sig i at hæve det, blevet en altfor urimelig Ting til at kunne opretholdes længer; det var blevet altfor paatageligt, at

de «Barbaresker», for hvis Skyld Forbudet opretholdtes, havde sit Sæde, ikke ved Middelhavet, men ved Østersjøens Kyst.

Forsaavidt denne Indrømmelse til Norges Selvstændighed, der først gjordes, da den ikke længer kunde negtes, og det til og med i den knappest, sværest mulige Form, blev det eneste Udbytte af Hielms unionelle Felttog, maa dette siges at være mislykket! Det var, som meget andet i denne Norges Sturm-und-Drang-Periode, — Aarene 1830—1836, — en Anticipation af Udviklingen, — en Anticipation af Udviklingen som den Wergelandske Digtning og Sprogreformation.

Hielms unionelle Program var klart og konsekvent. Han saa, — hvad man i den kun altfor meget har glemt eller ikke villet se, — at Maalet, som det gjælder at opstille og fastholde, er Norges Suverænitet eller politiske Selvstændighed, saa det raader helt for sine egne Anliggender, ikke dets Ligeberettigelse eller Jevnbyrdighed i Unionen, saa det faar «lige Del» med Sverige i Styrelsen af de udenrigske Anliggender eller anden Styrelse; for derimod kan altid med en vis Ret opstilles det svenske og Karl Johans Løsen: Lige Rettigheder, — lige Pligter eller Skyldigheder! Han saa og han sagde, at Selvstændigheden maa være til eller ikke være, — at den ikke kan deles, lægges til og tages fra. Han advarede mod enhver Prutningspolitik paa dette Omraade. Han hævdede, at man ikke bør tilstræbe eller modtage nogen Forbedring eller noget Fremskridt i Hensyn paa Norges statsretlige Stilling af en saadan Art eller paa en saadan Maade, at man derved, — direkte eller indirekte — fraskriver sig Resten af sin Ret som fuldt selvstændig Stat, — at man derved, — direkte eller indirekte, — slaar fast en Tingenes Orden, hvori denne Ret ikke endnu er helt ud anerkjendt. Han saa Sammenhængen mellem Norges Selvstændigheds Sag og Demokratiets, den indre Selvstyrelses Sag; han saa, at det var inden Folkets brede Lag, at de Kræfter skulde findes, der kan bære Selvstændighedens Sag frem. Han søgte Støtte for sin unionelle Politik hos Bønderne; det var et rigtigt Syn i sin Almindelighed; men det foregreb den historiske Udvikling: Bønderne kunde endnu ikke følge med paa det Omraade.

Hans unionelle Politik blev altsaa en Episode, men en saadan, som fortjener at gjenkaldes i Erindringen.

Den danske Politiker Orla Lehmann siger i sit Skrift «Norge og Nordmændene — 1836 og 1864» (hvori han udviser en fremtrædende Tilbøielighed til at omtale norske Forhold og norske Personligheder i en overlegen Tone): «Jeg tviler paa, at Historien vil dele Wergelands Mening, at Hielm i Frankrige vilde have

staaet Mirabeau, i England Fox ved Siden. *Nos poma notamus.* Men det ved jeg, at, naar Wergeland tilraaber ham:

«Men dø! sørgmodigt skal Folket møde,
Som var Din Gravhøi dets Arne øde,»

saa er af denne Spaadom kun den første Halvdel gaaet i Opfyldelse. Hielm døde nemlig den 30te Mars 1848, men Folket — udeblev.»

Det forholdt sig nok desværre saa. Historien skylder Hielm en Opreisning. I vore Dage, da hans Arbeide for Norges Selvstændighed er bleven optaget paany i hans Aand, er der særlig Grund til at fornye hans Minde.

WERGELAND OG WELHAVEN.

I.

De to Bannerførere i den voldsomme Feide, som kan siges at danne Ouverturen til nynorsk Literatur, blev Studenter samme Aar (1825). I den alfabetiske Fortegnelse over dem, som absolverede Examen artium i dette Aar, staar deres Navne nærmest sammen. Der var bare nogle faa Maaneders Aldersforskjel mellem dem: Welhaven blev født 22. December 1807, Wergeland 17. Juni 1808. De stiftede snart personligt Bekjendtskab; kort forud for Examen artium 1825 blev Welhaven, efter hvad han selv har fortalt, af en Kamerat ført til Henrik Wergeland, «som allerede da hørte til Hovedstadens faa Mærkværdigheder». I de nærmest følgende Aar maa de to ofte have mødtes i Studentersamfundet, hvis Debatter og Underholdninger de begge tog ivrig Del i, og det synes, som om Forholdet mellem dem endnu i denne Tid var noksaa godt, om end langtfra intimt. Siden, efterat Striden mellem dem var brudt løs, kaldte Wergeland sin Modstander en «troløs Ven», — en Hykler, som gav sig Mine af at være hans Ven, samtidig med at han forberedte sit Angreb paa ham. Dette maa være en Misforstaaelse. Wergeland har i sin Vrede taget Munden for fuld og lagt en overdreven Vegt paa slige Kameratslighedens ydre Former, som at han og Welhaven havde været Dusbrødre, og at Welhaven pleiede at kalde ham ved hans Fornavn Forstillelse og Hykleri laa mindst af alt for Welhaven, og han og Wergeland stod hinanden saa fjernt i Hensyn paa Anlæg og Opdragelse, Tendenser og Traditioner og var dertil begge saa stridbare, at det maa synes utænkeligt, at et virkeligt Venskabsforhold nogensinde har kunnet bestaa mellem dem.

Wergeland kaldte sig selv i et af sine Svar til Welhaven «en Natur» («mod en Natur du kjæmper, Jan»), og i dette Ord ligger aabenbart en slaaende rigtig Karakteristik af hans Væsen. Hans Ungdomsliv og Ungdomsskrifter gjør fremfor alt Indtryk af noget ubehersket og utøilet, — en vældig, men blindt fremstormende Kraft. Der var noget urmenneskelig-primitivt ved ham, som endog kom frem i hans ydre Personlighed: — Kraniet med de «stridige

Organer», de store Buler over Øienbrynene, som han omtaler i sine «Hasselnødder». Hans Fantasi besjælede alt omkring ham, saa det blev en Mythe- og Eventyrverden som paa langt tilbageliggende Stadier af Menneskehedens Udvikling. Den var saa overvældende frodig, at den ofte rent tog Magten fra ham. Synernes Mangfoldighed forvirrede ham, som han selv har sagt, og satte ham i en Tilstand af ekstatisk Henrykkelse, under hvilken han kunde lægge ivei som en Besat eller Hallucineret. Han ødslede med sine Kræfter som Naturen og var ujevn som den. Himmelstræbende sublim i sin Verdensopfatning og Digtning, enthusiastisk optaget af store vidtsvævende politiske og filosofiske Idealer, «aandende som i en ren, endog kjølig Atmosfære, naar han undfangede et Digt», og paa samme Tid sterkt jordbundet i sit Liv og sine Passioner, boltrende sig af Hjertens Lyst og uden Blusel i den groveste Sanseligheds Sump, — følgende fordetmeste uden Kritik eller Refleksion enhver Indskydelse af sin frugtbare Fantasi og ubændige Daadstrang, — fuld af Modsigelser og skiftende i de bratteste Overgange i sine personlige Forhold, saa han af somme er bleven skildret som snil, medgjørlig, fredsommelig, mens andre har fundet ham at være yderst ubehagelig, kranglevoren, hensynsløs. Han deltog som en af de første i de Orgier, hvortil den akademiske Ungdom dengang saa almindelig hengav sig, uden at der er Spor af, at dette Rangle- og Rasevæsen har grebet forstyrrende ind i hans Udvikling eller gjort noget Skaar i hans legemlige og aandelige Sundhed. Hans Ekscesser synes aldrig at have været fulgt af nogen moralsk eller fysisk «Katzenjammer». Og midt under det mere end lystige Liv mellem Kameraterne glemte han aldrig, at han havde et stort Kald: han arbeidede ovenpaa Sviren, som om den bare havde været en forfriskende Uveirsbyge, og tilegnede sig i Løbet af faa Ungdomsaar et forbausende stort Kundskabsforraad, samtidig med at han producerede efter en ligefrem kolossal Maalestok.

Det kan siges om Welhaven at han ifølge sine Anlæg dannede i flere Henseender en afgjort Modsætning til dette titaniske Væsen. De aandige Dimensioner hos ham var idethele langt mindre end hos Wergeland, Evnerne langtfra saa overstrømmende rige, men paa den anden Side bedre «balanceret». Fantasien aabnede ikke slige Vidder for ham som for Wergeland, men forvirrede heller ikke ved Synernes Mangfoldighed og førte ikke ud paa slige Overlæsselsens og Smagløshedernes Vildstraa, tøilet som den hos ham altid var af en kræsen Smag og skarp Refleksion. Hans Begavelse var mere kritisk-æsthetisk end egentlig poetisk-skabende, og ligesaa afgjort anlagt paa Koncentration, langsom Overveielse, Fordybelse i sig selv, sine Minder og Stemninger, som Wergelands

Begavelse var anlagt paa Ekspansion, Improvisation, en ilsom, rastløs Fart fra Syn til Syn udover al Verden. Han var en født Skjønhedsdyrker med en udpræget Sans for Dekorum og ydre Form, en udpræget Tilbøielighed til at hvile i Beskuelsen og Nydelsen af den engang opnaaede Harmoni, en udpræget Aversion mod alt regelløst og uroligt gjærende, som truede med at forstyrre denne Harmoni, endog om det samtidig bebudede eller banede Vei for en ny og høiere. Uden Tvivl var denne hans Skjønhedssans og Sky for, hvad der bryder Harmonien eller saarer Blufærdigheden, en Hovedgrund til, at han undgik at falde i de Fristelser, for hvilke saamange af hans Kamerater blev et Offer. Trods sin livsglade og meget selskabelig anlagte Natur førte han altid et korrekt og ustraffeligt Liv. Han blev ikke, som Wergeland, distraheret i sit Arbeide ved nogen Deltagelse i nattelange Sviregilder eller andre Udskeielser. Alligevel skulde man tro, naar man ser hen til Arbeidets Frugter, at Welhaven ikke paa langt nær har været saa flittig i sin Ungdom som Wergeland. Det var et Ord, som Welhaven ofte fik sig kastet sig i Næsen af sine Uvenner, at han ikke bestilte noget. En slig Anke kunde ingen falde paa at rette mod Wergeland; det maatte da heller hede om ham, at han bestilte altfor meget. Ikke blot er der ingen Sammenligning i kvantitativ Henseende mellem, hvad de to producerede; men Wergeland udfoldede samtidig en langt større Receptivitet end Welhaven. Det fremgaar, som nævnt, af Wergelands Skrifter, at han allerede i en ung Alder tilegnede sig et ganske omfattende Kundskabsforraad, — at han trods alle Distraktioner og jevnsidig med sin saa overflødigt strømmende Produktion, fandt Tid til at læse meget og i mange forskjellige Retninger: — Theologi, Filosofi, Historie, Naturvidenskab, Skjønliteratur, — mens Welhaven, som skrev saa lidet og slet ikke ranglede, neppe udstrakte sine Studier udover det skjønliteraer-æsthetiske Omraade og selv dér begrænsede sig meget knapt, idet han omtrent udelukkende synes at have holdt sig til nyere tysk og dansk Literatur. Det gjaldt om Welhavens Studier som om hans Produktion: han søgte og fandt sin Styrke, ikke i Vidden og Mangfoldigheden, men i den intense Fordybelse; trods al sin Stridbarhed længtede han stadig efter Fred og vilde gjerne slaa sig til Ro, om det saa var paa en liden Plads, naar han blot kunde føle sig helt hjemme der. Hos Wergeland derimod laa Eventyreren i Blodet; han søgte altid videre frem; for ham kunde selve Himmelhvælvet synes trangt, saa han maatte «bøie Nakken under Stjerner»; han var «af de Fiske, son trives i skummende Vand», — en Kjæmpeaand i et Kjæmpelegeme, som fik Tid til alt og ikke syntes at behøve Hvile.

Modsætningen mellem de to, som var givet i deres oprindelige Anlæg og medfødte Temperament, blev yderligere skjærpet ved de Paavirkninger, de modtog i sin Opvækst: — Welhaven fra sin Lærer *Lyder Sagen*, Kunstmanden og Smagsmanden, uden Interesse for Politik og Filosofi, indestængt inden sin Skjønhedsverden, — en liden Blomsterhave med zirligt ordnede Gange og Bed —, sterkt knyttet til Danmark og dansk Aandsliv, levende paa Minderne fra sit Ungdomsliv sammen med danske Skjønaander i den Rahbek'ske Kreds; — Wergeland fra sin Far, Eidsvoldsmanden, Enthusiasten for den fransk-engelske Oplysnings Friheds- og Fremskridts-Idéer, den glødende norske Patriot og bitre Fiende af Danmark og Danskheden i Norge.

Og saa blev da disse to — saa dybt afvigende og antipathiske ifølge sin medfødte Natur, saa forskjellig prægede og bestemte ifølge sin Opdragelse — ved Begyndelsen af sin Bane som selvstændige Mænd stillede ligeoverfor hinanden i et Milieu, som kan lignes ved et trangt Sund, hvor sterke Strømme mødes. De blev henviste til at virke i et Samfund, som var lidet og i mange Henseender lidet udviklet, og hvor alligevel meget dybe Modsætninger, som havde sin Grund i gamle historiske Forhold, holdt paa at tørne sammen til en afgjørende Kamp. Og af disse modsatte Retninger inden Folket fandt den ene saamange og sterke Tilknytningspunkter i Wergelands Anlæg og Opdragelse, den anden i Welhavens, at det kunde synes, som om disse to unge Mænd var af Forsynet særlig blevne udrustede til at repræsentere og personificere hver sin af dem og bringe Modsætningen mellem dem til almindelig Bevidsthed ved at give den et let tilgjængeligt og forstaaeligt Udtryk.

II.

Aarene nærmest efterat Wergeland og Welhaven var blevne akademiske Borgere var en Vækkelsens og Valgets Tid for det norske Folk. Et Gjennembrud fandt Sted i Folkets Aandsliv, som skyldtes en Samvirken af flere ydre og indre Aarsager. Det økonomiske Tryk, som havde hvilet kuende og kvælende over det hele Land, blev nogenledes hævet. Og samtidig fjernedes de ydre Farer, som i en Række af Aar havde truet Norges Frihed og Selvstændighed, saa man knapt nok havde kunnet glæde sig ved, hvad der var vundet i 1814, endsige tænke paa at fortsætte det og føre det videre. Karl Johans Forsøg paa at faa omstøbt Grundloven efter sit og det svenske Adelspartis Hoved blev vist tilbage med et sligt Held, at man kunde føle sig tryg paa, at der ikke var mere at frygte fra den Kant. Der viste sig flere og flere Tegn paa, at et almindeligt Strømskifte var ved at indtræde i den

europæiske Politik; Reaktionen, som havde været herskende siden 1814, tabte øiensynlig mere og mere Terræn og led tilsidst ved Julirevolutionen et knusende Nederlag. Principperne af 1789, som havde været traadt under Fødder, kom atter til Ære og Værdighed; Oplysningstidens filosofiske og politiske Idéer, hvorved norsk Nationalfølelse var bleven vakt til nyt Liv, og hvorpaa Grundloven af 1814 blev bygget, gik en ny Seirsgang gjennem Verden.

Under Indflydelse af disse ydre og indre Begivenheder foregik et stort Omslag i den hos det norske Folk raadende Stemning. Fra at være bekymringsfuld mismodig blev den freidig, løftet, enthusiastisk. Det var som ved et Opbrud til Marsch fremover efter en lang og kjedelig Ventetid, eller som naar et Fartøi, efter længe at have ligget veirfast, faar Bør og kan sætte Seil til og styre tilhavs. Særlig hos den akademiske Ungdom maatte en slig glad og festlig Udfærds-Stemning gjøre sig gjældende. Den opfattede sig selv og kunde dengang med fuld Ret opfatte sig som Nationens aandige Avantgarde; den maatte derfor fremfor alle andre føle et Kald til at tage fat, naar Tiden nu syntes at være kommet til at bygge videre paa den i 1814 lagte Grundvold for norsk demokratisk Selvstyre og national Selvstændighed.

I denne løftede Stemning, denne Følelse af at staa ved Indgangen til et nyt, lysere og rigere Tidsrum og at være kaldet til Løsning af store Opgaver, har naturligvis baade Welhaven og Wergeland havt Del; den har virket ansporende og befrugtende paa dem begge; men dette gjaldt ganske vist i langt høiere Grad og i en langt mere direkte Forstand om Wergeland end om Welhaven.

Syttende Mais Jubel, Begeistringen for Grundloven, Gjenoptagelse af Oplysningstidens Idealer, Bondeforgudelse og norsk Kraftpatriotisme, enthusiastisk Medfølelse med alle de Folk, som reiste sig mod sine Voldsherskere, brusende Ungdomsmod, ungdommelig Anticipation af Resultater, som alene kunde naaes ved en langsom Udvikling, Foragt for Dansketiden, som man uden videre slog en Streg over og troede at kunne slippe fra paa en saadan letvindt Maade, sværmende Forhaabninger om et nyt Norge, ligt det gamle, herligt som det gamle, reist ved Frihedens Vidundermagt, — alle disse Træk, som karakteriserer Tidsaanden i Aarene nærmest forud og efter 1830, passede paa det allerfuldkomneste med Wergelands Væsen og Traditioner; det var et Milieu som skabt for ham, og han var som skabt for det. Han var jo fra Barnsben bleven opdraget i Had og Foragt for Dansketiden, i Tro paa et nyt Norge, som skulde knyttes umiddelbart til det gamle, i Kjærlighed til Oplysningstidens politiske og filosofiske Idéer. Disse Idéer blev ifølge den overmægtige Indflydelse, som

Faren øvede paa ham, og ifølge hans eget enthusiastisk-fantastiske Naturel et Slags Religion for ham. De formede sig hos ham til en sammenhængende og alt omfattende Livs- eller Verdensopfatning, som han allerede i en ung Alder tilegnede sig med saa stor Styrke, at den blev den uudtømmelige Inspirationens Kilde for hans Digtning og det stadige Udgangspunkt for hans øvrige Virksomhed, og at han holdt fast ved den uden at vakle eller tvivle gjennem alle sit Livs senere Omskiftelser. Og disse Idéer, som var blevne ét med hans Væsen, dem gjenfandt han, da han traadte ud i Livet som voksen Mand, overalt seirende, hjemme og ude, — reisende sig med fornyet Vælde over Menneskenes Sind, efter at have været trængt tilbage i længere Tid. Det maatte synes ham, som om hele Verden laa udbredt for ham, lys og straalende. Intet Under, at hans Digterfantasi fik slig snublende Hast med at tage den i Besiddelse. Intet Under, at han kastede sig, uden Betænkning, med Hovedet foran, ud i det Liv, som omgav ham, og lod staa til, med sine Seil tiltops, i den Retning, hvori Tidsaanden pegte. Hans Eventyrlyst, hans ustyrlige Daadstrang og strømmende Produktionsevne blev paa én Gang sluppet løs og gik som et Uveir gjennem det lille, snævre Samfund, hvori han var hensat, og som skulde give Plads for ham. Han fyldte det med Larmen af sit Navn; han gav stadig Folk noget at snakke om, noget at beundre eller forarges over; han var med allevegne og fordetmeste foran alle andre, brydende ny Vei i Politik og Literatur. Saaledes blev han allerede i Tyveaars-Alderen afgjort den centrale Skikkelse i Nationens Aandsliv; den, ved hvem og om hvem dette Aandsliv delte sig i to stridende Strømme. Man blev tvunget til at tage et Forhold til ham: enten for eller mod, enten Ven eller Fiende. Han saa sig snart omgivet af en Skare fanatiske Tilhængere, som svor ved hans Navn og beundrede hans Digtning, fordetmeste vel uden at forstaa den; men derefter reiste sig ogsaa mod ham en Skare af ligesaa ensidig fanatiske Modstandere, som vilde have ham og alt hans Verk og Væsen stemplet som det blotte Ugræs. Det ene fulgte med et Slags Naturnødvendighed af det andet. Hvor der er Strøm, maa der ogsaa danne sig en Modstrøm, og jo sterkere den ene er, des sterkere maa ogsaa den anden blive.

For denne Modstrøm maatte Welhaven, ifølge sine Anlæg og sin Opdragelse, blive en selvskreven Fører og Maalsmand. Han var et Stykke paavei med i den patriotiske Enthusiasme, som karakteriserede Gjennembruddet i Tiden omkring 1830, og tog Del i det derved fremkaldte nye Liv inden den akademiske Ungdom. Men der var i dette Milieu meget, som maatte virke afkjølende og frastødende paa ham og udfordre hans Kritik. For det første

var Politiken en Hovedingrediens i den nye Gjæring, og for Politik har han neppe havt megen Interesse eller Forstaaelse. Han var, som nævnt, i en udpræget Grad æsthetisk anlagt og opdraget, og for det, som var det centrale i hans Begavelse, Skjønhedslængselen, havde Norges Hovedstad dengang lidet eller intet at byde paa. Han var en altfor lidet enthusiastisk og alfor meget kritisk Natur, til at han i Længden kunde finde sig i at gjære med i en uklar Gjæring, og hans Fantasi formaaede ikke, som Wergelands, at forvandle en Hytte til et Slot eller at udfylde det tomme og magre ved de nærmeste Omgivelser ved at foretage Spadserfarter mellem Stjernerne. Han kunde altsaa komme til at føle Prometheuskvaler dér, hvor Wergeland fandt, hvad han behøvede for Udfoldelsen af sin poetiske Skaberevne. Han havde af sin Lærer stadig faaet høre om Kjøbenhavn med sine Kunstskatte og Akademier, sit literære Liv, sine æsthetisk interesserede og uddannede Selskabskredse. Han maatte drages did; han maatte kunne tro, at han vilde føle sig mere hjemme og finde bedre Vilkaar for sin Udvikling dér end i den Ravnekrog, som kaldtes Norges Hovedstad, hvor man ikke syntes at ha nogen anden alvorlig Fællesinteresse end Politiken og ingen anden Moro end raa Sviregilder. Og nu lagde Wergeland og hans Følgesvende ligefrem an paa at faa afbrudt enhver aandig Forbindelse med dette Norges fordums Broderfolk, hvortil vi var knyttede ved saamange fælles Minder, og hvis rigt blomstrende Literatur kunde bøde lidt paa vor egen Fattigdom. Eftersom Wergelands Digtning udfoldede sig, viste det sig mere og mere klart, at den intet havde at skaffe med og intet vilde have at skaffe med den samtidige danske Digtning, — at den satte sig helt andre Maa og søgte frem ad helt andre Veie. Dette maatte i Welhavens Øine fremstille sig som et farligt og forargeligt Attentat. Ogsaa han haabede paa en selvstændig norsk Nationalliteratur og havde en Følelse af, at Tiden nu var inde til at grundlægge en saadan; men paa denne Maade maatte og kunde det ikke ske; den Vei, hvorpaa Wergeland slog ind, kunde alene føre til Begrebs- og Smagsforvirring og Ødelæggelse af alle gode Spirer. Han saa nok, at der var noget genialt ved den Wergelandske Digtning; men den var nu alligevel et «Oprør mod Reglerne for Skjønhed og sund Tænkning» og derfor i hans Tanker saameget farligere og mere fordærvelig, jo mere genial den var. Det blev ham altsaa omsider, efter hvad han selv erklærede, «en uimodstaaelig Trang at nedlægge en offentlig Protest mod dette Uvæsen». Og saa brød da Krigen løs.

Den aabnes med Welhavens Digt «Til Henrik Wergeland» i «Morgenbladet» 15 August 1830, og dens senere Faser er betegnede ved Stiftelsen af «det norske Studenterforbund» 1832, Udgivelsen

af det Welhaven'ske Skrift: «Henrik Wergelands Digtekunst og Polemik ved Aktstykker oplyste» 1832, «Norges Dæmring» 1834, og saa tilsidst Theaterslaget i Kristiania 28. Januar 1838 («Campbellerslaget»).

Formelt seet er Welhaven og hans Meningsfæller den angribende Part; det er dem, som fra først af begynder Striden og siden Gang paa Gang fornyer den. I sine Manifester hævder de imidlertid stadig, overensstemmende med hvad der pleier at være Skik og Brug ved enhver Angrebskrig, at deres Offensiv i Virkeligheden bare er en Defensiv, — at de har været nødte og tvunget til at gribe til Vaaben og bare har gjort det for at verne om sin egen og andres Fred. Og man maa jo medgive, at de for en væsentlig Del har Ret heri. Wergeland var i Virkeligheden den egentlige Fredsforstyrrer. Han begyndte Bevægelsen fremover inden det hidtil stillestaaende, derfor ogsaa fredelige Samfund; han var den første, som kunde siges at have opstillet et Program for den nationale Udvikling i Literatur og Politik. Dette Program var ensidigt, ufuldstændigt, og kunde ikke være andet. De Krav, som det gjaldt at imødekomme i den nationale Udviklings Navn, de historiske Forudsætninger, som var givne for denne Udvikling, og hvorpaa den skulde bygge, gik saa vidt ud fra hinanden, at det til en Begyndelse kunde synes umuligt at forlige dem eller tage dem alle med. Wergelands Program fremhævede med stor Styrke nogle af dem, men satte ligesaa afgjort andre rent ud af Betragtning. Dette kunde i deres Øine, hvem disse sidste Krav laa nærmest paa Hjerte, synes en ligefrem Krigserklæring mod Kulturen og Dannelsen i Landet; det kunde synes dem, at der ikke blev levnet dem noget Valg, at det maatte blive Opgaven at bekjæmpe dette Program, inden der kunde være Tale om at opstille og gjennemføre noget andet.

Striden fik, som Følge heraf, en yderst personlig og yderst voldsom Karakter. Den dreier sig fra først til sidst om Henrik Wergeland, hans Verk og Væsen. Selv naar der ikke udtrykkelig eller ligefrem sigtes paa ham, er det dog ham, det gjælder. I «Norges Dæmring», Hovedindlægget i den hele Strid, forekommer hans Navn ikke; alligevel er det med fuld Ret bleven sagt, at «hans Kjæmpeskikkelse skimtes bag hver eneste liden Sonnet».[1] Fra begge Sider gaar man løs paa hinanden, som om man ikke kan frelse sit eget Liv uden paa Vilkaar af den anden Parts Død og Undergang. Ethvert Forsøg paa at mægle mellem de stridende Parter bliver afvist af dem begge med den yderste Haan: man vil ikke vide af nogen Prutning; man «holder faste Priser», som det heder i et af Welhavens Indlæg; d. v. s. man kræver det erkjendt, at der

[1] *Arne Løchen*, Welhavens Liv og Skrifter, S. 187.

er bare Ret paa den ene Side, bare Uret paa den anden. Det hele bliver et Slagsmaal istedetfor en Diskussion — et Slagsmaal, som begynder med Epigrammer og literære Banlysninger og ender med Næveslag og Stokkeprygl.

Alligevel har Striden uden Tvivl havt en stor og vidtrækkende Betydning, saa det ikke er til at undres paa, at den i Samtiden delte ikke bare den akademiske Ungdom, men snart sagt det hele norske Folk i to fiendtlige Leire, og at man siden saa ofte har vendt tilbage til den. Det var i Virkeligheden almene Spørgsmaal af den største Rækkevidde, som blev reiste — det var dybe indre Modsætninger hos Folket, som brød frem i disse Feider, hvorved ungdommelig Stridslyst og rent personlige Antipathier synes at spille en saa væsentlig Rolle. Det var et Sammenstød mellem to forskjellige Opfatninger af Poesiens Væsen og Formaal, — den ene, hvorefter Digteren skal være Folkefører, Prest, Profet snarere end Kunstner, og som ud fra dette Synspunkt er mest tilbøielig til at slaa en Streg over alt æsthetisk Regelvæsen, — som sætter Poesiens Opgave i at vække og opdrage, og som i Overensstemmelse dermed hævder, at den maa være med i selve det arbeidende og kjæmpende Liv og hente sine Inspirationer derfra, for ikke at synke ned til et tomt Kunstleri, — den anden gaaende ud paa, at Poesi først og fremst er en skjøn Kunst, som har sine faste, objektivt gyldige Regler, — at dens Opgave er at behage, bringe Nydelse, «smykke Festen paa en Hviledag», at de Egenskaber, den først og fremst maa lægge an paa at opnaa, for at løse denne Opgave, er Symmetri, Harmoni, Klarhed og Ynde, og at den for at opnaa og bevare disse Egenskaber bør holde sig fjernt fra Gadelarmen og søge sine Emner udenfor Dagens Strid. Det var et Sammenstød mellem to forskjellige historiske Strømninger inden det norske Folk, den ene med Udgangspunkt i Sagatidens Norge, den anden med Udgangspunkt i Dansketiden. Det var endelig et Sammenstød mellem to forskjellige Opfatninger af Nationalitetens Væsen, — den ene, hvorefter den først og fremst er en Kraft, et Organ i den fremadskridende Udviklings Tjeneste, den anden, hvorefter den væsentlig er et Produkt, en Arv, noget én Gang for alle givet og afsluttet, — den ene, hvorefter Opgaven i national Henseende er at frigjøre Folkets Evner og sætte det i Fart fremover, saa det kan opnaa bedre Livsvilkaar og faa mest mulig Del i den almene Kulturbevægelse, om end derved noksaa meget skulde gaa tabt af det særeget nuancerede, æsthetisk interessante, helstøbte ved Folkets Liv og Seder — den anden, som just lægger Hovedvegten paa denne Helstøbthed og vil heller finde sig i Stagnation end i Forstyrrelse af den givne Harmoni.

Disse Modsætninger traadte langtfra tydelig frem under selve Striden. Det er øiensynligt, at man ikke paa nogen af Siderne rigtig har vidst, hvad man vilde. Denne Uklarhed har været en af Grundene til, at Striden fik en saa voldsom, uforsonlig Karakter. Idet man paa begge Sider har havt en meget sterk Følelse af, at det, man vilde, var noget helt andet, end hvad Modstanderne vilde, men paa samme Tid ingen rigtig Greie paa, hvori saa Forskjellen egentlig bestod, har man været tilbøielig til at overdrive denne Forskjel. Man har kunnet forestille sig, at den var saa absolut, at det gjaldt et Enten-Eller, medens det i Virkeligheden gjaldt et Baade-Og. Man har kunnet tro, at de to Programmer udelukkede hinanden, istedetfor, at de i Virkeligheden udfyldte hinanden. Man har kunnet tro, at man vilde svække sin Stilling og røbe Mangel paa den rette Overbevisningens Styrke ved at gjøre sin Modstander nogen Indrømmelse, medens det sande Forhold var et stik modsat: jo tryggere man føler sig i Troen paa sin egen Sags Godhed, des mindre frygter man for at indrømme sin Modstander, hvad der tilkommer ham.

Med al sin fanatiske Snæverhed og personlige Hadskhed har Striden noget storladent ved sig. Den fremkaldte dybe indre Splittelser, men maa paa den anden Side have virket i høi Grad til at vække og sætte Kræfter i Bevægelse. Den kom for tidligt til at kunne blive nogen rigtig indgaaende og frugtbar Diskussion; men ved at stille de to Hovedmænd skarpt og steilt ligeoverfor hinanden, ved at udpræge yderligere og bringe til klarere Bevidsthed den dybe Forskjel mellem dem i Anlæg og Standpunkt viste den dog afgjort ind paa nogle af de vigtigste af de Problemer, som den følgende literære og nationale Udvikling vilde faa at løse, og kan forsaavidt lignes med en af de sterke Dissonanser i Musiken, hvorved en rigere, mere omfattende Samklang bliver indledet og forberedt.

III.

Wergeland var øiensynlig den af de to, som optoges mindst af Striden, medens den stod paa, og som viser sig mindst paavirket af den bagefter. Han overlod til sin Far at give Svar paa det Welhaven'ske Skrift om hans Digtekunst og Polemik og lod sig siden fordetmeste nøie med at tildele sine Modstandere leilighedsvis et og andet Spark eller gjøre Løier med dem. Han var en altfor spontan og rigt-produktiv Natur, Fantasien spillede en altfor dominerende Rolle i hans Begavelse, til at han skulde kunne føle sig oplagt til at tage Del i nogen æsthetisk-kritisk Diskussion eller være tilbøielig til at lade sig bestemme af æsthetisk-kritiske

Doktriner. Han havde allerede, inden Striden brød ud, udfoldet en meget omfattende Produktivitet som Digter og politisk Agitator, og denne Virksomhed udviser ganske de samme Væsensmerker som hans senere Produktion, bærer Vidne om den samme Kunst- og Livsopfatning, de samme politiske og filosofiske Idéer og Idealer, som han vedblev at hylde hele sit følgende Liv igjennem. Forsaavidt Sammenstødet med Welhaven og Dæmringsfeiden skulde have øvet nogen Indflydelse paa hans nationale og politiske Syn, har det snarere været i Retning af at befæste end at forandre eller modificere det. Ogsaa hans poetiske Form synes i Hovedsagen at være den samme efter som før Striden. Welhavens Kritik, som særlig var rettet mod denne Form, har han fra sit Synspunkt ikke kunnet anerkjende, neppe nok forstaa, og han afviste den ogsaa stadig, naar han omtalte den offentlig, i de haanligste Udtryk som det pure Æsthetikleri eller Pirkeri, — en Æsthetik for Versemagere, ikke for Digtere. Alligevel ser det ud til, at denne Kritik og idethele den store Strid mellem hans Tilhængere og Modstandere inden den akademiske Verden ikke har været uden Betydning for hans poetiske Udvikling. Han har selv i et Brev (1842) til den danske Literat P. L. Møller udtalt, at han «først kan angive 1834 som Tiden, da han begyndte at skjelne mellem Godt og Ondt», og senere Granskere har ment at kunne paavise, at den nævnte Tid virkelig betegner «Afslutningen af hans Læreaar» og et Vendepunkt i hans poetiske Stil. Det er vel saa, at denne i visse Hoveddrag vedbliver at være sig selv lig. Hans Digtning vedbliver at have Karakteren af et Slags Naturfænomen; den vedbliver at være lidet plastisk, lidet kunstmæssig anordnet og begrænset; den vedbliver at være strømmende, snart hid, snart did, eftersom det kan falde sig, og jevnlig udover Bredderne, saa den forfeiler det Indtryk, den skal gjøre, ved altfor mange Ord, altfor mange Blomster og Billeder. Men der er dog den Forskjel, at dette efter Striden langfra sker saa hyppig eller efter en saa stor Maalestok som forud for den. Strømmen bliver mindre strid, mindre grumset; Billederne hober sig ikke op i fuldt saa kaotiske Masser; hvad han digter, gjør gjennemgaaende et mere samlet, harmonisk Indtryk, bliver mere tilgjængeligt, lettere at læse og nyde. Man tør vel tro, at dette for en Del skyldes den af Welhaven indledede kritiske Diskussion. Han er ved denne Diskussion bleven bragt til Eftertanke; han har faaet en Følelse af, at han maatte passe lidt bedre paa sig selv, for at ikke hans Modstandere skulde faa altfor let Tag paa ham. Herved har imidlertid ogsaa et andet Forhold gjort sig gjældende.

Den Wergeland'ske Digtning var fra først til sidst paa det nøieste knyttet til Samtidens politiske Liv, hjemme og ude. Men

i dette Liv indtraadte der et stort Skifte just ved den samme Tid, da han synes at have afsluttet sine Læreaar i formel-poetisk Henseende. I hans første Ungdom, dengang han udsendte sine første Digterverker, var der Stormgang i Luften; Europas politiske Puls slog med Feberhastighed; «Thronernes Bragen fortalte Timernes Gang». I 1830 naaede Stormen sit Høidepunkt; derefter stilnede den mere og mere af. Ved Midten af 30-Aarene vandt Bourgeoisiet og Juste-milieupolitiken afgjort Overhaand i Frankrige, og i Sammenhæng dermed gled ogsaa norsk Politik ind i et smulere Farvand. Istedetfor at være optaget af almene Principspørgsmaal blev den rent praktisk; istedetfor Gjennemførelse af Norges politiske Selvstændighed og af det demokratiske Selvstyre blev Forbedringer i Haandverks- og Handelslovgivning, Toldbeskatning og Kommunikationsvæsen de Emner, som stilledes forrest paa den politiske Dagsorden. Men, eftersom dette blev Tilfælde, stængtes Politiken mere og mere af for enhver Art af poetisk eller profetisk Medarbeiderskab, og Digteren blev, uanseet sit Program og sit Syn paa Poesiens Væsen og Opgave, mere og mere henvist til en egen, fra den politiske skarpt adskilt Verden.

Hertil kom da endelig Wergelands Brud med sine fordums Venner ifølge den Uforsigtighed, hvori han gjorde sig skyldig ved at modtage en kgl. Pension (1838). Han blev efter dette i en Række af Aar en næsten helt ensom Mand, — han, som havde været vant til at se sig omgivet af en begeistret Tilhængerskare; det gode Selskab skyede ham som en pestbefængt; Aviserne lukkede sig for ham; selv for sine Digte tiggede han forgjæves om Plads; den literære Smag vendte sig afgjort bort fra de Veie, hvor hans Poesi hørte hjemme, samtidig med at alle politiske Partier eller Koterier enedes om at bryde Staven over ham. Trods al Miskjendelse fastholdt han urokkelig sin sterke Tro paa Folket, sit lyse Syn paa Livet; trods Publikums Kulde vedblev hans Digtning at blomstre, som om den havde staaet under Indflydelse af et sandt Drivhusklima. Frembringelsesevnen hos ham var saa instinktmæssig oprindelig, at den ikke lod sig kue endog af de værste ydre Hindringer. Det synes, som om Modgangen alene har havt tilfølge, at hans Genius udfoldede sig i større Renhed og Klarhed. Han var af Naturen lidet kunstnerisk anlagt; det skortede ham paa Evne til at begrænse sig eller at tvinge og styre sin Fantasi, saa de Syner, han saa, kom til at samles til en Fællesvirkning; deri laa Grundfeilen ved hans Ungdomsdigtning; det var dertil Welhaven sigtede, naar han sagde om den, at den «overskjærer og splitter alle Læserens Sympathier og Forestillinger». Denne Mangel i hans indre Væsen blev nu paa en Maade afhjulpet eller udfyldt ved de ydre Forholds Magt. Den Begrænsning, som han

ikke formaaede at give sig selv, blev ham saa at sige paanødt udefra. Ensomheden drev ham mere tilbage paa sig selv. Eftersom det blev stille omkring ham, eftersom det maatte gaa op for ham, at han havde draget meget for korte Linjer i sit Fremtidsperspektiv, kom der mere Ro og Ligevægt i hans Sind. Han blev ikke modløs eller bitter, men mindre febrilsk, mindre rastløs, saa han kunde fordybe sig mere end før i et enkelt Billede, en enkelt Stemning. Eftersom han saa sig stængt ude fra Menneskenes Samfund, søgte han sin Tilflugt i Naturen. Han havde altid elsket den og næsten, kan man sige, gjort den paa urmenneskelig Vis til Gjenstand for et Slags religiøs Dyrkelse; den fremstillede sig for hans Fantasi og Verdensopfatning som et fra først til sidst sammenhængende og besjælet Hele, hvis Liv han forstod og levede med som ingen anden. I hans Ensomhed blev dette hans Samfund med Naturen inderligere, dybere end nogensinde før; deri fandt han Vederlag for alle sine Tab, og dette blev for hans Digtning den rigeste Fornyelsens Kilde, hvoraf den fremgik i stadig voksende Skjønhed og Renhed.

De af hans Digterverker, som stammer fra den Periode i hans Liv, da han kaldte sig og med fuld Føie kaldte sig en banlyst Mand (som «Jan van Huysums Blomsterstykke», «Jøden», «Jødinden», «Den engelske Lods» o. fl.), staar altsaa i rent kunstnerisk Henseende fordetmeste høit over hans Ungdomsdigtning. Det gjælder om dem, som om denne, at de gjør et Indtryk af at være raskt nedrablet, frembragt uden nogen Anstrengelse; men paa samme Tid udmerker de sig ved lys Orden og en ofte indtil Fuldendelse letflydende Versifikation. Læseren bliver ikke trættet og forvirret ved alskens Digressioner, Parentheser og løse Idéassociationer. Disse Verker forener Improvisationens friske Kraft med en Stemningsfylde af Inderlighed, som man savner i Wergelands Ungdomsdigtning. Til dem vender vi derfor gjerne tilbage. Til dem har Wergelands Popularitet som Digter været knyttet og vil vel vedblive at være det. Men for at faa det rette Begreb om Dimensionerne af hans Aand maa man tage med hans Ungdomsdigtning, særlig «Skabelsen, Mennesket og Messias». Ved at gjennempløie dette «taagefyldte, bundløse Verdenshav», som Welhaven har kaldt det, og de øvrige Verker fra hans Sturm- og Drangperiode, bliver man vel ofte baade træt og mødig, baade forvirret og forarget; men man beholder dog til syvende og sidst et Indtryk af noget stort og fantasimægtigt, af en verdensomfattende Sympathi, en Trang og en Evne til at samle den hele Tilværelse, Naturen og Historien, i ét Grundsyn, som virker imponerende og søger sit Sidestykke.

Det er fremdeles nødvendigt, for at faa det rette Begreb om

hans Digterbegavelses Art og Omfang, at man følger ham i hans journalistiske, politiske og filanthropiske Virksomhed, hans Arbeide for Almueoplysning og Folkeopdragelse. Man har citeret hans bekjendte Ord paa Dødsleiet: «Jeg var intet andet end Digter» til Støtte for den Opfatning, at hans mange Udflugter paa det praktisk-politiske Omraade var til Skade for hans politiske Udvikling, og at han selv paa sit yderste indsaa dette. Det er vel muligt, at Ordene virkelig bør forstaaes som Udtryk for en Følelse af Anger, — at Wergeland selv i et mismodigt Øieblik, ved Tanken paa alle de Gjenvordigheder, han paadrog sig som Syttendemaimand, Redaktør af «Statsborgeren» o. s. v., virkelig har kunnet hylde denne Opfatning; den maa ikke desto mindre erkjendes at være i Hovedsagen urigtig. Det poetiske Program, han opstillede i sin Ungdom i disse Ord: «De sande Digtere stod i Spidsen for sin Tid. Som fagre Luftsyn foran den susende Snekke glimrede deres Høibilleder foran deres Tid. Vi ville Digtere, som ikke bo i Himlen for at spytte paa Jorden, — som forstaa sin Tid, deltage i dens Krav, oplyse den derom og paaskynde dens Idrætter og Flugt» —, dette Program, som han vedblev at hylde i Praksis hele sit Liv igjennem, svarte uden Tvivl aldeles til hans Begavelses eiendommelige Art og Væsen. For Digtere med et mere udpræget artistisk Anlæg kan det være nødvendigt eller nyttigt at begrænse sig mest mulig til sin Kunst og holde sig udenfor det praktisk-politiske Liv. Men for en Begavelse som Wergelands, — saa impulsiv og ekspansiv, saa overflødig rig paa Initiativ, — maatte et sligt Afsperringssystem være unaturligt, — saa unaturligt, at vi maa tro, at han derved snarere vilde have hemmet end fremmet sin rent poetiske Udvikling. Hans Digtning vilde maaske være blevet mere feilfri, om han havde indskrænket sig til at sidde i Stilhed paa sit poetiske Kontor og ikke givet sig af med politisk Agitation eller Arbeide for Almenoplysning; men den vilde have tabt i Hensyn paa det, som just giver den størst Værd i vore Øine: Friskheden, Stilens paagaaende Umiddelbarhed og Energi, som hænger sammen med, at den var knyttet til og fremgik af et rastløst arbeidende, af alle Tidens Spørgsmaal sterkt optaget Liv. Og derom er vi vel nuomstunder enige, at vi helst vil have ham, som han er; vi vil aldeles ikke undvære Politikeren, Filanthropen, Folkeskribenten, den utrættelige Avisskriver Wergeland; vi føler, at naar dette tages bort, bliver ogsaa Billedet af Digteren Wergeland lemlæstet. Bjørnson sagde i sin Tale ved Wergelandsstatuens Afsløring, at, naar Wergeland i en vis Periode af sit Liv pleiede at gaa med Lommerne fulde af Træfrø, som han kastede ud nu og da paa sine Spadserture, og vilde have sine Kamerater til at gjøre det samme, — «thi ingen kunde vide hvad der vilde

voxe op af det», — saa er dette et saa rørende trohjertet Digt om Fædrelandskjærlighed, at det i sin Virkning kommer paa Høide med det største, han har skrevet. Noget lignende kan vel siges at gjælde idethele om den Virksomhed for rent praktiske Formaal, som i saa høi Grad optog hans Tid og Kræfter, og hvorom man i Samtiden og siden saa ofte har ment og sagt, at den virkede til at stanse og afbryde hans poetiske Udvikling, — at den var Udskeielser fra den Vei, hvorpaa hans Digterkald viste ind. Den var fordetmeste ikke det; vi maa heller opfatte den som en af de naturlige og nødvendige Ytringsformer for hans poetiske Genius. Vi møder rundt om i hans for Menigmand bestemte Smaaskrifter og i Hærskaren af hans Avisartikler, som han øiensynlig fordetmeste har revet af sig i en lynende Hast, Glimt af denne Genius, — Vidnesbyrd om en digterisk Seer- og Fremstillerevne, neppe mindre overbevisende end dem, vi møder i hans Vers. Saaledes forstaaet, maa hans Ord: «Jeg var intet andet end Digter» erkjendes at være fuldt sande: Digteren aabenbarer sig overalt i hans Virke, maaske ikke mindst dér, hvor han selv slet ikke tænkte eller lagde an paa at være det.

Wergelands poetiske Produktion i Ordets egentlige Forstand tilhører, ifølge sin ydre Form, flere forskjellige Genres. Han har forsøgt sig i lyrisk og episk Digtning og i Dramaet, baade det komiske og det alvorlige. Denne Mangesidighed er dog mere tilsyneladende end virkelig. Hans Dramaer er fordetmeste lidet dramatiske; hans episke Digte fyldestgjør kun i ringe Grad de Fordringer, man pleier at stille til et Epos. Egentlig kan det kaldes Lyrik altsammen, forsaavidt som det er de lyriske Partier eller Elementer i disse Verker, som giver dem deres rette Værd i vore Øine. Det er øiensynligt, at han har havt Evner, endog meget fremragende Evner, i Retning af Menneskeskildring. Han raadede over et rigt Lune; der var, for at bruge et Carlyle'sk Udtryk, en rigtig klar og klingende Latter i ham; hvad der «især tiltrak i hans Omgang», var, ifølge Kameraters Vidnesbyrd, «hans sjeldne Evne til at afvinde enhver Person og Gjenstand en latterlig Side»; han pleiede at opsøge alskens Originaler og Raringer og var, som hans Søster Camilla Collett fortæller, en sand «Feinschmecker» i Hensyn herpaa. Men disse Evner kom aldrig til noget rigtigt Gjennembrud i hans Digtning og vilde vel neppe have kunnet naa frem til et saadant, endog om han havde levet længere og i et for hans poetiske Udvikling gunstigere Milieu. Han var idethele altfor subjektivt anlagt, altfor urolig til det; han vilde ikke have kunnet paalægge sig den Selvbeherskelse, det langsomt overveiende Arbeide, som Menneskeskildringen kræver. Vi finder i hans Verker (særlig i de bedste af «Farcerne») mange,

tildels ypperlige Enkeltheder eller Materialier til en Karakterskildring; men han er blevet staaende derved; han har ikke gaaet i Dybden og ikke drevet det til at give nogen virkelig gjennemført Karakter eller helstøbt Figur.

Som Naturskildrer naar han derimod paa sin Maade og ad sin Vei op til de største Høider. Han havde til den ene Side det primitive Menneskes Tilbøielighed og Evne til at anthropomorfisere og til at anskue, — ganske umiddelbart og uden nogen mellemkommende Refleksion, — enhver Naturgjenstand som besjælet, d. v. s. levende det samme Liv, som Mennesket føler i sig selv, og til den anden Side den moderne evolutionistiske Filosofs Overblik over den indre Sammenhæng, Erkjendelse af, at Naturens Liv og Menneskelivet bare er forskjellige Stadier paa den samme fremadskridende Udviklings Vei. Han var paa én Gang fortrolig med Naturen, saaledes som et Barn og somen Gransker er det. Ved denne Forening af Egenskaber eller Synspunkter, som ligger saa langt fra hinanden, er der stundom frembragt noget saa virkningsfuldt, at det vist ikke har noget Sidestykke i vor Literatur. Wergelands Naturskildringer er Lovsange over Naturens Herlighed, Hymner til dens Pris, som synes inspirerede af en lignende religiøs Henrykkelse og Tilbedelse som den, en virkelig Naturdyrker maa føle, — en, for hvem Sol og Stjerner, Elve og Træer er virkelige Guddomme, — og som paa samme Tid bærer Vidne om Digterens Frihed ligeoverfor sit Stof og Herredømme over det. Det er saa godt, at man ved at læse det glemmer alt æsthetisk Regelvæsen; man spørger ikke efter, om der kanske hist og her er formeget af det gode, eller om der ikke hist og her blandt de mange levende og lysende Billeder findes et og andet dødt og hverdagsligt; man føler, at disse Naturskildringer er selv som et Stykke Natur, og at det vilde være ligesaa urimeligt at kritisere dem som at kritisere Naturen.

IV.

I Wergelands Liv var den store Strid bare en Episode, som vel har paavirket ham, men ikke sterkere eller anderledes, end at vi ved en Betragtning af hans senere Forfatterskab kun sjelden bringes til at tænke paa den. For Welhaven derimod var den selve Udgangspunktet, hvoraf hans Personlighed fra først til sidst blev præget, og som indvirkede betingende og bestemmende paa hele hans følgende Virksomhed og Udvikling.

Han har selv udtalt en Erkjendelse heraf ved Slutten af sit Liv. Han siger i Forordet til sine «Samlede Skrifter»: «Paa mit Forfatterkaar har det i alle Henseender og vedvarende øvet Ind-

flydelse, at jeg begyndte Banen med Feide og Kritik.» Det ligger nærmest at tro, at disse Ord giver Udtryk for en Klage. Og hvad han klagede over, har vistnok ikke bare været Stridens Indflydelse paa hans Forhold til det norske Publikum, som aldrig rigtig kunde tilgive ham den haanende Maade, hvorpaa han optraadte mod 30-Aarenes naive Patriotisme, men ogsaa dens Indflydelse paa hans indre poetiske Udvikling. Han har havt en Følelse af, at den havde lagt et Baand paa denne, — at det havde hevnet sig paa ham i hans Digtning, at han begyndte sin Bane som en saa ubønhørlig streng Dommer over andres Arbeider. Der kan vist heller ikke være nogen Tvivl om, at han har havt god Grund til at opfatte Forholdet saaledes. Der kan ikke være Tvivl om, at han under sin senere poetiske Produktion altfor meget har tænkt paa de Fordringer, han selv engang havde opstillet som Kritiker, — at han altfor meget har tænkt paa det kritiske Modsætningsforhold, hvori han havde stillet sig til den Wergeland'ske Digtning. Han har følt sig bundet ved de «Regler for Skjønhed og sund Tænkning», i hvis Navn han havde brudt Staven over sin store Modstander, og været saa ængstelig for selv at komme til at synde mod disse Regler, at han ikke har turdet slippe sig rigtig løs. Han har i Reglernes Navn lemlæstet Livet eller stængt af for det. Han har, for at blive tro mod sit kritiske Program, lagt saa ensidig an paa at være, hvad Wergeland ikke var: korrekt og koncis, at der er kommet noget stivt og stramt uniformeret, noget ufriskt og tvunget over hans Stil. Der staar stundom slig Kulde af al denne Korrekthed, alt dette regelret og symmetrisk tilskaarne, at man formelig kommer til at længes efter en Feil og har en Følelse af, at man vilde hilse en saadan med Glæde som et Livets Tegn.

Men dette er bare den ene Side af Sagen. Om der er Grund til at tro, at den store Strid i visse Henseender har øvet en uheldig Indflydelse paa hans senere Digtning, er det neppe mindre vist, at den har virket med til at give denne Digtning noget af det, som i vore Øine udgjør dens rette Styrke og særegne Fortrin. Han har etsteds omtalt, hvorledes han i sin Ungdom, d. v. s. forud for Striden, «kunde skrive Vers med en i Sandhed strømmende Produktion». Efter hvad vi kjender af disse hans Ungdomsdigte, og efter hvad vi maa slutte af alt, hvad vi ved om hans Anlæg og Personlighed, maa det synes indlysende, at det var et Held for ham, at han kom bort og saa snart som muligt bort fra dette. En strømmende Produktion svarede til Wergelands, men aldeles ikke til Welhavens Ingenium; hvad der for Wergeland, — den spontane, enthusiastiske Natur —, var en nødvendig Kraftudfoldelse, vilde for Welhaven, med hans mere arti-

stiske end egentlig poetisk-skabende Anlæg, have været den rene Fortabelse; han vilde ad den Vei være blevet, ikke en virkelig Digter, men en færdig Versemager. Wergeland havde gjennem sin frodige Fantasi og ifølge sin helt udadvendte Aandsretning et overvældende rigt Stof at begynde med; Welhaven, hos hvem Refleksionen var den dominerende Evne, begyndte saa at sige med to tomme Hænder; han havde, ifølge sit eget Vidnesbyrd, «ikke egentlig noget at sige», dengang han skrev Digte «med en i Sandhed strømmende Produktion»; først «en dybere indre Erfaring og den modnede Selvbevidsthed» gav ham et virkelig poetisk Indhold tilligemed «Synet for hans Anlægs Grænser og for dets rette Udviklingsformer». I denne Henseende har Striden med Wergeland kunnet være ham til saa stor Hjælp, at den blev det egentlige Gjennembrud for hans poetiske Evne. Den virkede til at give ham den indre Erfaring, over hvilken han byggede sin Digtning; den virkede til at klargjøre for ham de Grænser, indenfor hvilke han alene kunde føle sig hjemme som Digter. Ved den blev han drevet sterkt tilbage paa sig selv, — altfor sterkt, kan man vel sige; men dette var dog i Hovedsagen for ham den rette Vei: han maatte søge indover, altid længere indover for at finde det Omraade, som passede bedst for hans poetiske Evne. Det æsthetiske Program, han udviklede under Striden, maa synes helt forfeilet, naar det bringes i Anvendelse paa Wergeland, og det har vel ogsaa virket til at drage altfor knappe og skarpt markerede Grænser for hans egen poetiske Produktion; men for en Digterbegavelse af en saadan Art som hans kunde der dog ligge en nyttig Forberedelse deri, at han begyndte med Kritik og Theoretisering. Naar han blev Digter, var det dog først og fremst hans kunstneriske Anlæg, som derigjennem kom til Udfoldelse. Den langsomme Overveielse og omhyggelig kunstneriske Udformning af Emnet, som vilde have slukket Ilden hos mere spontane Digternaturer, tændte den just hos ham. Den Digtning, hvori hans poetiske Evne klarest skulde kunne aabenbare sig, maatte derfor just være en saadan, som han har skildret den i disse Linjer:

«Af Sprogets strenge Bygning,
af Tankeformers Baand
stiger en frigjort Tanke,
og den er Digtets Aand»;

den maatte være en Frugt af, hvad han har kaldt «poetisk Tænkning» eller af «en eiendommelig, af fantasirige Stemninger baaren og betinget Tænkning». Talen om en «vedvarende Henrykkelse og Indskydelse», hvorunder Digteren frembringer sit Verk, var i hans Øine bare «Udtryk for en forældet, hykkelsk Fraseologi»;

Begeistringen var, ifølge hans Opfatning, «en Kime, som har sen Vækst»; Øieblikkets Inspiration, det umiddelbare Indtryk virker beaandende, befrugtende; ved denne Beaandelse bliver Emnet grebet; men derefter maa det synke ned i Digterens Sjæl som i en Frugtbund og hvile og modnes der som Sæden i Jorden; Digteren maa være kommet til Ro og staa fri og fjern ligeoverfor, hvad han har følt for at kunne skildre det; jo sterkere det umiddelbare Indtryk har været, des mere nødvendigt er det, at det gjennemgaar en «luttrende Tankeproces», og Begeistringen viser just sin poetiske Ægthed derved, at den holder ud i denne Proces, indtil Emnet er helt gjennemtrængt og behersket i alle sine enkelte Dele af en klar, ordnende Tanke. Han havde Uret, endog forfærdelig megen Uret, naar han vilde have alt dette opfattet som almengyldige Regler, og naar han ud derfra fældte en Fordømmelsesdom over den Wergeland'ske Poesi; men det var en rigtig og træffende Karakteristik af Arbeidsvilkaarene for den Digtertype, som han selv ifølge Anlæg og Opdragelse maatte siges afgjort at tilhøre, og det maatte jo i væsentlige Henseender være til Fremme af hans Udvikling, at han gjennem Striden blev sig disse Vilkaar saa tidligt og saa klart bevidst. Han har vistnok ved sin senere poetiske Produktion altfor meget havt for Tanken det kritiske Modsætningsforhold, hvori han havde stillet sig til Wergeland. Han er derved bleven bragt til at paalægge sig en endnu snævrere Begrænsning end den, hans Evner krævede. Men hvad hans Digtning har tabt i Omfang og Rigdom, har den vundet i Fasthed og Inderlighed. Den vilde maaske, om ikke den store Strid havde gaaet forud, være blevet mindre knap, mindre ensformig; men saa har til Vederlag Striden vistnok havt sin Del i, at hans Forfatterpersonlighed har faaet en saa mandig, sterkt udpræget Karakter, og at der blandt hans Digte findes enkelte, om hvilke det med Sandhed har kunnet siges, at de «sænker sig ned paa Dybderne af vor Sjæl».[1]

Inden Welhavens poetiske Produktion er det især de til det lyrisk-episke Genre hørende Digte, — Romanzerne, — som har vundet Popularitet, og som maaske ogsaa har havt størst direkte Betydning for vor senere literære Udvikling. Vi finder da ogsaa i disse Romanzer de ypperste Prøver paa hans formelle Kunst, hans Evne til fyndig og plastisk Gjengivelse af et enkelt Optrin. Men for at lære at kjende det dybeste og eiendommeligste i hans Væsen og Begavelse maa man gaa til hans lyriske Digtning i Ordets snævrere Forstand, Han er som Digter først og fremst Lyriker. Deri stemmer han overens med Wergeland, og tillige deri, at Naturen spiller en saa fremtrædende Rolle i hans Lyrik. Men

[1] Løchen, *l. c.*, S. 80.

just her, — just paa Naturskildringens Omraade træder allerklarest frem det grundmodsatte i deres poetiske Begavelse og Opfatning af Poesiens Væsen.

For Welhaven var Naturen først og fremst symbolsk, afspeilende hans eget indre Liv. I sig selv synes den at have været for ham uden Liv eller uden Aand; den maatte «beaandes» for at afgive et poetisk brugbart Stof, og beaandet blev den ved at opfattes som Udtryk for en Stemning eller for Mindet om en Stemning. Hans Naturskildringer er, som det er bleven sagt, «Stemninger udfoldet i Rummet».[1] Hans Forhold til Naturen var som hans Forhold til Musiken, — han hørte til dem, «som i Musiken mere nyder de ved Tonerne vakte Følelser og Tanker end Tonerne selv». Landskabet stiger hos ham, som Mindet, «frem fra sin Taagekyst». Han skildrer det først, naar det er kommet paa lang Afstand, saa de enkelte Træk flyder sammen og derved kommer til at danne et helt, samlet Billede. Hans Naturskildringer er derfor lidet nuancerede, temmelig blege i Farven; der er noget abstrakt-almindeligt ved dem; han har ikke havt Plads for mange Species af Dyre- eller Planteriget: det er næsten altid «Droslen», som synger eller bygger Rede, Birken eller «Fyrren», i hvis Grene det suser, Roser eller Liljer, som dufter, o. s. v. Dette maatte jo ogsaa, fra hans Synspunkt, fremstille sig som det ene Rette. Det var ham alene om Totalvirkningen at giøre; derfor maatte intet Træk tages med, som kunde tænkes at forstyrre denne eller bortlede Opmerksomheden fra den. Det vidnede i hans Tanke bare om Afmagt og Aandløshed, naar Digteren fordybede sig i Detailler eller tog Smaatingene med, og han henviste i en Afhandling fra sin seneste Forfatterperiode til Støtte for denne Opfatning til det 18de Aarhundredes naturbeskrivende Digtning, som har «forsøgt at rivalisere med selve Naturen i Pragt og Rigdom» og ved denne Ophobning af Enkeltheder bare har opnaaet at forstyrre den samlede Virkning og givet Inventarielister istedetfor Billeder.

Han har ikke i denne Sammenhæng nævnt Wergelands Naturskildring og vel neppe heller tænkt paa den. Ialfald gaar den aldeles Ram forbi. Man kan vel sige om den, at den har forsøgt at rivalisere med selve Naturen i Pragt og Rigdom; men det vilde være ret og slet en Taabelighed at paastaa, at denne Overflod hos Wergeland skulde være Vidnesbyrd om Afmagt, eller at han ved sin Ophobning af Enkeltheder skulde have givet Inventarielister istedetfor virkelige Billeder. Den Wergeland'ske Naturskildring skiller sig bestemt ud baade fra den Welhaven'ske og fra Oplysningstidens naturbeskrivende Digtning og fremgaar af et

[1] Løchen, *l. c.*, S. 437.

fra begge disse helt forskjelligt Grundsyn. Welhaven ser (som de romantiske Digtere i Almindelighed) i Naturen et Speil for sine Stemninger; Oplysningstidens Naturskildrer befolker den med Najader og Dryader eller har for Øie det lærerige eller nyttige ved Naturgjenstandene. Om begge gjælder det altsaa, at de lægger ind i Naturen et Liv, som ikke er dens eget. For Wergelands Syn har det derimod fremstillet sig helt belivet og besjælet, levende helt sit eget Liv. Fra dette Synspunkt er intet smaat eller overflødigt; den enkelte Naturgjenstand opfattes ikke blot som Træk i det hele Billede; den har i sig selv et uendeligt Værd som alt Levende. I Wergelands Naturskildringer raader derfor ofte en stor Mangfoldighed; de enkelte Træk hober sig op, saa man faar et Indtryk som af en tropisk Vegetation; men Mangfoldigheden hindrer ikke, at der opnaaes en stor Totalvirkning; Billedet faar Enhed, ikke derigjennem, at Enkelthederne flyder sammen og afgiver sit særegne Liv til det Hele, men derigjennem, at det samme Liv gjennemstrømmer alt, fra det Største til det Mindste. Wergeland behøver, fra sit Synspunkt, ikke at have Naturbilledet paa Afstand for at finde det poetisk brugbart; han inspireres af det umiddelbare Indtryk og digter paa det, stundom med en Magt og Anskuelighed, som ingen Refleksion, ingen Erindringens Kunst naar op til.

For Wergeland har Naturen staaet som det fødende, vordende, det altid spirende, rastløs-arbeidende Liv, — det samme, som fortsætter sig i Mennesket og vil fortsætte sig videre. I Welhavens Betragtning er den noget afsluttet, noget hvilende; den har en Fred som Kirkegaardens. Wergeland ser i sine Naturskildringer som i sin øvrige Digtning bestandig frem, Welhaven ser tilbage. Den Stemning, hvori Synet af Naturen hensætter Wergeland, er jublende Glæde, Henrykkelse, tilbedende Beskuelse af de Mirakler, som daglig foregaar for vore Øine, uden at vi pleier lægge Merke til dem. Han omfavner det gamle Træ «med en Sønnesønssøns Ærbødighed for sin Oldefader»; hans «Sjæl slaar sine Vinger sammen og knæler som i et tilhyllet Kapel» foran det «Vidunder», at en Rosenknop er sprunget ud; han «behøver bare et Glimt af Solen for at briste i Latter af en Glæde, han ikke kan forklare sig», og «læser Henrykkelser paa Gentifoliens, den Vaargaves, hundrede Blade». Welhaven glæder sig ogsaa i Naturen; men over hans Glæde er der altid noget dæmpet; det er som en Refleks af Lyset istedetfor Lyset selv; han søger Lindring for sin Sorg i Naturen, men bringer det bare saavidt, at Sorgen formildes til Vemod.

Der er Enhed og Sammenhæng mellem, hvad vi kalder det indre og det ydre Liv, men ogsaa en Modsætning. Wergeland

har mest Øie for Enheden, Welhaven for Modsætningen. Naar Welhaven gjør Udflugter i den frie Natur, er det stadig for at vende tilbage til sig selv og trænge dybere ind i Sjælens indre Liv. Han søger og finder Styrke og Opreisning i denne Fordybelse i sig selv under Modgangen og i den Ensomhed, hvori han følte sig hensat i den sidste Periode af sit Liv; hans Livsopfatning bliver ikke menneskefiendsk og bitter-pessimistisk; men tungsindig er den og bliver den i stadig stigende Grad, eftersom han kommer længere ud i Livet, — tungsindig og tilbøielig til at se tilbage til det svundne som til en lys Høide, hvorfra det har baaret og fremdeles bærer nedover. Han har mest Øie for Skyggesiderne ved Samtidens Aand, hjemme i Norge og ude i den store Verden, og bliver først rigtig veltalende, naar han dvæler ved dem. I hans Ungdom vakte Synet af disse Skyggesider hans Kamplyst; eftersom han bliver ældre, bliver den Stemning, hvori han hensættes ved at iagttage «Nuets kloge Slægt» med sin ydre Travlhed og indre Tomhed, med «sine hemmelige Angsters Vægt» og sine «nagende Tvivl», mere og mere en uvirksom Resignation; han vil ikke fortvivle, men han vil lade sig nøie med at være «fri og from i sine Tankers Rige». Wergelands Livs- og Verdensopfatning derimod bliver sig selv lig fra først til sidst; han er en ligesaa stor Optimist i Ensomheden og under Miskjendelsen, som da han stod omgivet af en troende Tilhængerskare, og lige ind i sin Dødsstund ligesaa travlt optaget af alskens Planer og Projekter til Fremme af Oplysningen og Samfundsvellet som i sin første Ungdoms brusende Gjæringstid. Welhaven finder, eftersom han bliver ældre, mere og mere Alderdommens og Træthedens Merker i den raadende Tidsaand. I hans Digt «En Monolog» heder det:

«Da jeg var ung og da min Røst
blev som paa Foraarsskyer baaret,
alt dengang var min Glæde daaret;
thi da var Verdens Aarstid Høst.
Og siden, — ja, hvor lidet blid
er Tiden for en Sanger vorden.
Men nu jeg kjender Dagens Orden,
og véd, at det er Vintertid.»

I Welhavens Øine er Verden gammel; i Wergelands er den ung. I et af Digtene fra Wergelands sidste og værste Aar («Følg Kaldet» — i «Jødinden» 1844) heder det:

«Ung maa Verden endnu være,
Slægtens Sagas lange Lære
endnu kun dens Vuggesange
og dens Barndoms Eventyr.»

Wergelands Livs- og Verdensopfatning er saa helt igjennem lys og freidig, saa helt rettet udad, at man kanske vilde have være fristet til at tro, at der maatte være noget letkjøbt og over-

fladisk ved den, saafremt den ikke saa herlig havde bestaaet den store Prøve paa hans langvarige, pinefulde Dødsleie. Men foran dette Dødsleie maa vi alle bøie os i dyb Ærbødighed og erkjende, at her om nogetsteds er det bedste og største af det, som karakteriserer det gamle Norge, bleven fornyet i det unge.

V.

Wergeland, om hvis Fane Flerheden af det norske Publikum havde staaet samlet under Striden, blev efter denne, som nævnt, mere og mere en ensom Mand. Ved hans Dødsleie samledes atter de gamle Venner om ham, og Budskabet om hans Død synes for et Øieblik at have vakt det hele norske Publikum til et Slags Erkjendelse eller Følelse af hans Storhed og Betydning som Nationens Ungdomsdigter. Men Udviklingen vedblev at gaa i en Retning, som førte mere og mere bort fra ham, baade hans Poesi og hans Politik.

I de nærmeste Aar før og efter hans Død blev en rig, indtil da fordetmeste aldeles ukjendt Skat af gamle hos Folket levende Minder, — Sagn, Eventyr, Viser, Melodier o. s. v., — draget frem for Offentligheden. Herved banedes Vei for en national Digtning, svarende til det af Welhaven opstillede æsthetiske Program, — en norsk Romantik, lig den danske og tyske, men bygget paa et for Norge eiendommeligt Grundlag. Til Løsningen af denne Opgave ydede Welhaven selv et vegtigt Bidrag, og en Række af yngre Forfattere blev hans Medarbeidere. Samtidig blev norsk Politik mere og mere udelukkende optaget af rent praktiske istedetfor af principielle Spørgsmaal. Poesi og Politik skiltes som Følge heraf mere og mere skarpt fra hinanden, og man kom mere og mere bort fra den Sammenhæng mellem begge, som Wergeland havde repræsenteret saa vel i Theori og Praksis. Politiken blev mere og mere en Specialitet, som alene Fagmænd syslede med, istedetfor en almen Folkeinteresse, medens Poesien flyttede tilskogs eller tilfjelds, saalangt som muligt bort fra Samtidens larmende Liv, og følgelig blev opfattet mere og mere ensidigt som en skjøn Kunst, hvis Opgave ikke kan være at vække til Arbeide eller føre an paa Fremgangens Vei, men heller at dysse i Søvn eller skaffe en behagelig Tidsfordriv under Hvilen. Den enthusiastiske Fædrelandskjærlighed, de store Haab om Norges Fremtid, som karakteriserede Norskhedsperioden (ɔ: Tiden omkring 1830), afløstes efterhaanden af en helt modsat Stemning. Man blev, som det gjerne pleier gaa, overmaade nøgtern ovenpaa Rusen og følte sig mere oplagt til at dvæle ved Norges nærværende Lidenhed og Fattigdom end til at drømme om dets frem-

tidige Storhed. I Sammenhæng med denne Stemning vandt Skandinavismen Indgang hos den akademiske Ungdom. Ogsaa dette var en Seir for den af Welhaven repræsenterede, et Nederlag for den af Wergeland repræsenterede Aandsretning. Ifølge Wergelands Opfatning var Nationaliteten intet andet end en Kraft i den almene Udviklings Tjeneste; dens Væsen var Fremgang; at arbeide for Oplysning og politisk Frihed var i hans Tanke enstydigt med at arbeide for national Selvstændighed. Ud fra dette Synspunkt kunde han være enthusiastisk Norskhedsmand og enthusiastisk Kosmopolit, uden at føle nogen Modsigelse deri; men Skandinavist kunde han ikke blive. Han vilde, at Norge skulde staa i den livligst mulige aandige Forbindelse med alle Verdens Folk, af hvilke noget kunde læres, men lagde ikke nogen særlig Vegt paa Forbindelsen med Danmark, hvorom han endog mente, at Norge havde faaet mere end nok af den, og at den snarere maatte virke til at føre bagover end fremover. Derimod svarede Skandinavismen aldeles til Welhavens nationale Syn. For ham var det Væsentlige i Nationaliteten ikke den fremadskridende Bevægelse, men den engang vundne indre Sammenhæng, ikke Uroen, men Harmonien. Han var opdraget i Forkjærlighed for det danske Væsen, og Skandinavismen havde i Norge just sin Styrke deri, at den var Gjenoplivelse af de gamle, dybt rodfæstede Sympathier for det fordums «Tvillingrige», hvem Norskhedsbevægelsens Bølger havde for en Tid overskyllet, men ikke tilintetgjort. Han var Romantiker ifølge sit æsthetiske Program, og Skandinavismen kunde kaldes et Slags politisk Romantik, idet den byggede paa det oprindelige (forhistoriske) Fællesskab mellem de nordiske Folk og fremhævede de stillestaaende Elementer i disse Folks Nationalitet paa Bekostning af de fremadskridende. Han optraadte da ogsaa fra første Færd som en af den skandinaviske Bevægelses varmeste Talsmænd og vandt som saadan megen Popularitet og Indflydelse hos den akademiske Ungdom.

Der kom saaledes en Tid, da Welhaven indtog i flere Henseender en afgjort Fører- og Forgrundsstilling inden det norske Aandsliv. Imedens syntes det at blive mere og mere stille om Wergelands Navn. Han kunde vel ikke blive glemt; hans «Stjernebillede» vedblev vel at lyse ogsaa over den yngre Slegt «med alt sit rige Under», men det skeede ligesom stadig mere og mere fra det Fjerne; man vedblev vel i Regelen at se op til hans Digtning som til noget Stort og Mægtigt, men tillige som noget én Gang for alle afsluttet, — noget, som ikke kunde eller skulde fortsættes. Welhaven kunde siges at have stiftet Skole, ikke Wergeland. De fleste og mest fremragende af de yngre Forfattere (som *Jørgen Moe, Asbjørnsen, A. Munch, Camilla Collett*) sluttede sig mere eller

mindre bestemt og bevidst til det af Welhaven opstillede æsthetiske Program og blev paavirket af ham. Wergeland derimod fandt Beundrere, men ingen Disciple eller Efterlignere. Endog de af de yngre Forfattere, som tog hans Parti under Striden og i Samtiden regnedes for hans literære Drabanter, vogtede sig fordetmeste vel for at følge ham paa hans Digtnings Veie, i rigtig Erkjendelse af, at der behøvedes en mægtigere Fantasi end deres for ikke at bryde Halsen dér.

I disse Forhold indtraadte imidlertid snart Forandringer, hvorved der skabtes et Milieu, som svarede bedre til Wergelands poetiske og politiske Program og var mere tilgjængeligt for Impulser af den fra ham udgaaede Aandsstrømning.

Den skandinaviske Bevægelse tabte sin Magt over Sindene, idet den vedblev at kredse rundt i de samme uklare, opstyltede Talemaader eller gled over i en svensk-norsk Helstatspolitik, som laante dens Navn, men fornegtede dens Idé. Reaktionen mod Norskhedsperiodens nationale og politiske Reisning naaede sit Kulminationspunkt i den første Halvdel af 50-Aarene, under Indflydelse af de mange Nederlag, som Frihedens og Folkeselvstændighedens Sag led rundt om i Europa i disse Aar. Henimod Slutten af 50-Aarene begyndte Strømmen at vende sig og atter at gaa fremover. Den italienske Krig 1859 var en Seir for Nationalitetsprincipet, og dermed indlededes en idethele vistnok lysere Periode i europæisk Politik. Samtidig blev der sat Fart i norsk Politik ved den store Unionskrise, som havde sin ydre Foranledning i Statholdersagen. Man blev under denne Krise Vidne til, at indflydelsesrige norske Mænd og Presseorganer og selve den norske Regjering stillede sig til Tjeneste for et unionspolitisk Program, som var opstillet fra svensk Side og alene kunde synes akceptabelt fra svensk Synspunkt, medens det stred mod, hvad norsk Nationalære og norsk Nationalselvstændighed maatte fordre. Dette Syn virkede kraftigt til at vække af den politiske Sløvhedstilstand, hvori den største Del af Publikum i lange Tider havde levet. Man følte, at det var nødvendigt, til Betryggelse mod de Farer, som aabenbarede sig heri, at Storthingets Magt og norsk demokratisk Selvstyre blev udvidet og befæstet. En Række indgribende Forfatningsreformer førtes saaledes frem paa Dagsordenen. Man fik Partier istedetfor blotte Koterier og samledes om almene Principer eller Idéer, ikke bare om rent-praktiske Interesse-Spørgsmaal. Hvad Wergeland og hans politiske Forbundsfælle *Jonas Anton Hielm* havde drømt om og arbeidet for uden at naa længere end til de første usikre Omrids, blev nu virkeliggjort: — et stort, fast organiseret national-liberalt Parti, mægtigt

nok til at tage Landets Skjæbne i sin Haand, – hvis Kjernetrop dannedes af Bønder, og hvis Program var Gjennemførelse af et parlamentarisk Regjeringssystem og af Norges Selvstændighedsret inden Unionen. Det politiske Liv bevægede sig atter, som i Norskhedsperioden, i sterke Bølgeslag; Politiken fik atter, som i Norskhedsperioden, en saadan Karakter og slige Formaal, at den kunde have Brug for et poetisk Medarbeiderskab, og at der fra den kunde udgaa Impulser til den nationale Digtning.

Jevnsides med dette Omslag eller Gjennembrud paa det politiske Omraade foregik et andet paa det literær-æsthetiske, idet Romantiken gled over i en mere og mere udpræget realistisk Retning. Ogsaa dette sidste virkede til at nærme de to Omraader til hinanden og fornye den levende Sammenhæng mellem begge, som Wergeland havde repræsenteret. Jo mere Poesien lægger an paa at give Virkelighedsskildring, des mindre vil den kunne slaa sig tiltaals med at opfatte det som sin Opgave, overensstemmende med Welhavens æsthetiske Program, «at smykke Festen paa en Hviledag», — des sterkere vil den, med Wergeland, føle sig kaldet til «at deltage i Tidens Krav og paaskynde dens Idrætter og Flugt». Jo mere Virkelighedssansen kom til sin Ret i den raadende æsthetiske Smag, des kortere maatte, saa at sige, Veien blive til den Wergeland'ske Digtning, — des mere maatte man faa Øinene op for det naturfriske ved den og lære at sætte Pris derpaa, at den saa ofte gaar lige løs paa sin Gjenstand og gjengiver de modtagne Indtryk med en slig umiddelbar Kraft og Anskuelighed uden at omsmelte og forflygtige dem til Refleksioner eller Stemninger.

Idet den fremadskridende Udvikling hos vort Folk saaledes vekselvis har ført den ene eller den anden af de to Digtere frem i Forgrunden, har Modsætningen mellem de af dem repræsenterede poetisk-æsthetiske og national-politiske Programmer gjort sig gjældende i nye Former. Og det vil vedblive at gjentage sig ogsaa i Fremtiden. Denne Modsætning har jo sin inderste Grund i Poesiens og Nationalitetens almindelige Væsen og Udviklingsvilkaar. Den vil aldrig kunne blive helt udjevnet eller forsonet; det vil for den fremadskridende Udviklings Skyld være nødvendigt eller nyttigt, at den bryder frem paany Gang efter Gang og vækker Strid; men Opgaven maa jo være at faa den mere og mere forsonet, at faa samlet saameget som muligt under ét Syn de modsatte Sider af Poesiens og Nationalitetens Væsen, og den historiske Mening med enhver Strid om disse modsatte Sider maa jo være at virke til deres Forsoning, saa de begge, saavidt muligt, samtidig kan komme til sin Ret.

Det er da ogsaa tydeligt nok, at den mellem Wergeland og Welhaven førte og siden oftere fornyede Strid har bragt et stort Udbytte i denne Retning. Man føler fremdeles Modsætningen mellem dem som noget aktuelt; man stiller sig uvilkaarlig, naar man læser om dem eller af dem, paa den ene eller anden Side og sympathiserer mere med den ene eller med den anden af de to Parter, eftersom man staar paa det ene eller det andet Standpunkt i æsthetisk og politisk Henseende. Men der er ikke længer Tale om noget Enten-Eller. Endog de, som føler sig sterkest tiltalt af Wergelands æsthetiske og national-politiske Syn og nærer den varmeste Beundring for det urkraftige og naturfriske i hans Digtning, har dog nuomstunder ogsaa Rum for en Anerkjendelse af Welhavens strenge Kunst og intense Stemningsfylde og det delvist berettigede i hans kritiske Protest. Og omvendt: endog de, som mest afgjort hylder Welhavens Opfatning af Poesiens Væsen og Opgave, falder dog ikke nu længer paa at negte Wergelands overlegne Genialitet eller at bryde Staven over hans Digtning, trods dens Genialitet, i de æsthetiske Reglers Navn. Man strides ikke længer om, enten Wergeland eller Welhaven var national; man erkjender, at de var det begge, hver paa sin Vis, og at Spørgsmaalet om, hvem der var det i høiest Grad, maa besvares forskjelligt, eftersom man har for Øie den ene eller den anden Side ved Nationalitetens Væsen.

Og ligesom de to Digteres Navne har faaet en nogenlunde fredet Plads ved Siden af hinanden i det almene Omdømme, saaledes har ogsaa de af dem repræsenterede Aandsretninger, som i Norskhedsperioden traadte saa skarpt ud fra hinanden og længe vedblev at gaa som to vidt adskilte Strømme gjennem vor Literatur, tilsidst nærmet sig til hinanden og endog delvist flydt sammen i den senere Tids literære Produktion. Mellem de to Hovedmænd i den ved Realismen indledede nye Periode i vor Literatur, — *Bjørnson* og *Ibsen*, — raader en Modsætning, som i mangt minder om Modsætningen mellem Wergeland og Welhaven; men den er langtfra saa skarp og uformidlet som denne, udelukker ikke som denne ethvert Samarbeide og har ikke som denne delt Publikum i to fiendtlige Leire. Man kan hos dem begge finde Spor af Paavirkning baade fra Wergeland og fra Welhaven. Man kan sige om dem begge, at de har fortsat baade i det af Wergeland indledede og det af Welhaven indledede Spor. Særlig har denne Forening eller Sammensmelten af de to engang saa skarpt adskilte Aandsretninger været repræsenteret af Bjørnson, uden Tvivl den nye Periodes rigeste Digterbegavelse og mest centrale Forfatterpersonlighed. Han har været Wergelands Arvtager i en saa iøine-

faldende Grad, at Alverden har maattet se og erkjende det: — Digterpolitiker og Digterprofet som Wergeland, rastløs optaget som Wergeland af sin folkevækkende og folkeopdragende Mission, utrættelig virksom som Agitator og Avisskriver for alskens store og smaa praktiske Formaal, — og paa samme Tid i sin Digtning en ofte saa fint beregnende og behersket Kunstner, saa fyndig og plastisk som neppe nogen anden.

J. S. WELHAVEN.

Welhaven tilhører, som Navnet, der oprindelig har været skrevet Wellhawen, synes at antyde, en fra England stammende Slegt; men til Norge er Familien kommen fra Tyskland. Hans Bedstefader var, i Slutningen af forrige Aarhundrede, Lærer ved den da endnu eksisterende, tyske Skole, ved Bryggen eller Kontoret i Bergen. Dennes Søn, Johan Ernst W., studerede Theologi ved Kjøbenhavns Universitet og blev i 1808 Sogneprest til det Bergens nærmeste Omegn indbefattende Aarstad Prestegjæld. Han erhvervede ikke blot som Prædikant et Navn, der endnu holdes i Agt og Ære af Bønderne i de vidtstrakte Kyststrækninger, der kan kaldes Bergens Opland, men har ogsaa sat sig et mere varigt Eftermæle. Som Prest ved St. Jørgens Hospital for Spedalske viste han overordentlig Iver for at forbedre disse Ulykkeliges Kaar og udgav et lidet Skrift om Spedalskheden, som i nyere Verker over denne Sygdom er blevet omtalt med megen Anerkjendelse. Han giftede sig i 1805 med Else Margrete Cammermeyer, en kjødelig Kusine af den bekjendte Forfatter Peter Andreas Heiberg.

Af dette Ægteskab er Johan Sebastian Welhaven det ældste Barn; han fødtes den 20de December 1807 i Bergen, hvor Faderen havde sin Bopæl. Bergen var dengang, saavel med Hensyn til Folkemængde som i enhver anden Henseende, Norges første By. Den var endnu, som i Holbergs Dage, en Noahs Ark, i hvilken allehaande Nationer var repræsenterede, og i hvilken en forsvunden Tidsalders Klædedragter og Skikke holdt tapper Stand, ved Siden af de nye Moder. Handelsrørelsen var neppe mindre sterk, end den er nuomstunder, og Livet paa Gaderne, som endnu kan være broget nok, frembød dengang, under et slapt Politi, en langt større Mangfoldighed af Scener og Figurer. Skjønt en egte Handelsstad, var Bergen dog den af Norges Byer, i hvilken der paa hin Tid snarest kunde være Tale om et Slags literært eller høiere aandeligt Liv. Her udgaves flere Blade og fandtes flere Bibliotheker, her oprettedes i Slutningen af forrige Aarhundrede et musikalsk og et dramatisk Selskab, hvilket sidste i Aaret

1800 lod opføre et Theater, hvor der senere hyppigt gaves Forestillinger af Selskabets Medlemmer. At disse maa have vidnet fordelagtigt om den Bergenserne, som det synes, medfødte sceniske Begavelse, kan blandt andet sees af de sterke Lovord, hvormed Leopold v. Buch omtaler dem i sin bekjendte Reisebeskrivelse over Skandinavien. — Flere udmerkede Mænd, som tilbragte den bedste Del af deres Liv i Bergen, havde bidraget til at vække og nære saadanne Interesser midt i det travle Forretningsliv. Claus Fasting, en af de finest dannede Aander, som den dansknorske Literatur har at opvise, udgav her sine Provinsialblade og sine Provinsialsamlinger. Nordal Brun tilbragte fyrgetyve Aar af sit Liv i Bergen, først som Sogneprest til Korskirken, senere som Biskop, og udøvede ved sin mægtige Veltalenhed en Indflydelse, som ingen anden har besiddet, hverken før eller siden. Lyder Sagen, hvis Skrifter af poetisk og pædagogisk Indhold indtager en hæderlig Plads i den unge norske Literatur, var Overlærer ved Kathedralskolen. Denne sidste skylder Welhaven meget. Han var ingen stor Poet, men en Mand med Aand og Dannelse og en ypperlig Lærer, hvis uudtømmelige Lune gav Disciplene rigelig Erstatning for de øvrige Lægeres aandløse og kjedsommelige Foredrag. Han blev snart opmerksom paa Welhaven, som i en Alder af tolv Aar var bleven indsat paa Skolen, tog sig specielt af ham, laante ham Bøger, veiledede ham, saasnart han havde opdaget hos ham en Stræben, der gik ud over det sedvanlige. Welhaven begyndte allerede i Skoledagene at sysle med Kunst og Literatur, saavidt de indskrænkede Midler, der stod til hans Raadighed, tillod ham det. Han viste meget Anlæg for Tegning og tænkte engang paa at blive Maler; men Faderen, som var Prest med Liv og Sjæl, havde bestemt ham for det theologiske Studium, og han maatte føie sig derefter. I 1825 blev han dimitteret fra Skolen og kom samme Aar til Christiania, hvor han tog Examen Artium og to Aar senere Anden-Eksamen. En Tidlang studerede han nu Theologi, men dette Studium interesserede ham kun lidet, og da hans Fader imidlertid i 1828 var død, opgav han det ganske. Allerede paa Skolen havde han valgt sin egen Vei, og han fulgte nu denne trøstigt, uden at lade sig skræmme af de Vanskeligheder, som han maatte vide den omgivet af. Han fandt et tarveligt Udkomme ved at give Informationer og anvendte al den Tid, som blev ham levnet, til literære Studier. En sund, kraftig og uforfalsket Natur, en skarp kritisk Sans, bevarede ham for den altfor tidlige Produktion, hvori saamangen begavet Aand har udtømt sine Evner, førend den endnu har opnaaet den rette Spirekraft. Han studerede flittigt, men han producerede intet, og han optraadte derfor ogsaa med en hos en ung

Mand overraskende Modenhed og Sikkerhed i den literære Kamp, hvori han snart blev inddraget, og som har havt en afgjørende Betydning, ikke blot for ham selv, men for Norges hele nationale og literære Udvikling.

Til Forstaaelsen af denne Kamp vil det være nødvendigt at minde om, under hvilke Forhold og Betingelser de første Spirer til en selvstændig norsk Literatur i hin Tid blev nedlagte. — Før 1814 havde Kjøbenhavn været Nationens aandelige Centrum, det Sted, hvortil dens literære Traditioner, ja saa at sige enhver Ytring af dens udenfor de daglige Forretningers Sfære gaaende Liv var knyttet. Ved Foreningens Opløsning beholdt Danmark Hovedstaden og med Hovedstaden den hele Arv fra den foregaaende Literaturepoche, i hvilken norske og danske Forfattere havde samvirket, medens i Norge Adskillelsen fra Broderlandet og den store politiske Omveltning medførte et fuldstændigt Brud med den gamle Tid, saavel hvad det Gode som det Slette angaar, med den literære Smags ikke mindre end den politiske Underdanigheds Traditioner. Her skulde saaledes bygges Grund fra Grunden af, og det under lidet gunstige Betingelser, med faa og spredte Kræfter. I Kjøbenhavn havde alle literære Talenter for begge Riger virket samlet og fundet et stort Publikum og en ryddet Grund for deres Udvikling. Men, da Norge blev henvist til sig selv, viste det sig, at den største Hindring for dets Fremadskriden i andre Retninger end den politiske og de materielle laa deri, at det savnede et naturligt Centrun, en By, som kunde være Hovedstad i andet end Navnet. Bergen, som i andre Henseender havde været bedst skikket hertil, laa i en Afkrog af Landet. Kristiania var dengang endnu en liden By, neppe mere end Femteparten saa stor, som den nu er, og syntes ikke at have andre Betingelser for at være Rigets Hovedstad end en yderst fordelagtig Beliggenhed, der lovede en rig Fremtid. Universitetet talte blandt sine Lærere flere fremragende Mænd; men det var ganske ungt, og Aanden blandt Studenterne temmelig raa og ustyrlig, som det gjerne pleier at være Tilfældet i smaa Universitetsstæder, hvor der udenfor Fagstudierne ikke bydes dem Anledning til ædlere Adspredelser. Politiken og Udviklingen af Landets materielle Hjælpekilder optog alles Interesser og havde Anvendelse for enhver fremragende Dygtighed. Det læsende Publikum var ringe, og Pressen, der udelukkende beskjæftigede sig med Politik eller praktiske Gjenstande, endnu ganske i sin Barndom. Hvor lidet Betingelserne for et selvstændigt Literaturliv var udviklede, kan maaske bedst sees deraf, at den af Oehlenschläger fuldbragte Revolution i Danmarks literære Verden ikke synes at have udøvet nogensomhelst merkelig Indflydelse i Norge. Hvad der ud-

kom der af saakaldt skjøn Literatur i de første Decennier efter 1814 — for det meste Reminiscenser fra en ældre Tid, Drikkeviser og patriotiske Klubsange — viser intet Spor af den Friskhed, som man skulde vente maatte gjennemstrømme en politisk gjenfødt Nation. Og, hvad der var det værste, Publikum følte ingensomhelst Trang til noget bedre; der herskede tvertimod en borneret Selvgodhed, som syntes at sperre enhver Udsigt til Fremgang. Folket havde Grund til at være stolt af sine politiske Erhvervelser, og dermed lod man sig for det første nøie. Den høistemte Patriotisme, som havde frelst Landet af saa store Farer, fremtraadte under Formen af en raa Foragt for alt fremmed. Man bedøvede sig med patriotisk Ordskvalder og ansaa det for høiforrædersk at tvivle om alle Tilstandes størst mulige Fortræffelighed i det frie Norge. I Kristiania selv raadede endnu i fuldeste Maade Provinsbyens Smaahedsaand; man beskjæftigede sig ivrigt med Politik; men ogsaa i Politiken merkedes Savnet af lutrende Elementer, hvorved den mere og mere blev en Tumleplads for alskens Rabulisteri og Styverfængeri. Under disse Forhold begyndte Henrik Wergeland, henimod Aaret 1830, sin poetiske Virksomhed, og med ham kan ogsaa i en vis Forstand den nyere norske Nationalliteratur siges at være aabnet. Af de ældre Poeter var der nogle, som Claus Frimann, Jonas Rein, Zetlitz, hvis literære Virksomhed, skjønt den strækker sig udover 1814, i Virkeligheden ganske tilhører Fællesliteraturen; de øvrige var ikke, eller vilde ikke være, andet end poetiske Dilettanter; de skrev for at afhjælpe det øieblikkelige Behov af patriotiske Sange og Klubviser, men de betragtede den literære Syssel som en Bisag og et Fritimearbeide. Wergeland derimod tilhørte det nye Norge, og han var, hvad man nu end vil sige om ham forresten, en virkelig Digter og intet andet. Han var omtrent af samme Alder som Welhaven og blev Student i det samme Aar. Han besad en overordentlig kraftig og livlig Aand; men hans Smag var raa, hans Idéer uklare og overspændte, og han nærede en Tillid til sit Geni, som bragte ham til at forsømme sin Udvikling. Efter unge Menneskers Sedvane forsøgte han sine Kræfter paa de største Opgaver. Allerede i sine første Studenteraar offentliggjorde han, foruden et Par Digtsamlinger, et kolossalt poetisk Arbeide, som han betitlede «Skabelsen, Mennesket og Messias». Disse Verker har været mere omtalte end læste, og de besidder i Virkeligheden ingen Egenskaber, der kan skaffe dem Indgang hos nogen Klasse af Læsere. De er umodne Ungdomsarbeider, i hvilke Mangelen paa Evne til at beherske Sproget og til at udtrykke sine Tanker klart er synlig i enhver Linje, og i hvilke de enkelte Glimt af poetisk Talent møisommeligt maa opsøges i et Kaos af urimelige

Billeder og Ordgyderier, som alene ved deres Uforstaaelighed kunde komme til at gjælde for dybsindige. Mange af Wergelands senere Arbeider har paa en uomtvistelig Maade vist, at han besad en digterisk Begavelse af første Rang. Men blandt hans første poetiske Frembringelser er der adskillige, som man vil kunne gjennemlæse uden at faa Indtryk af andet, end en selv i umodne Ungdomsarbeider sjelden Foragt for sund Sans og godt Sprog. Det maa synes forunderligt, naar man erindrer, hvor enige Nordmændene engang havde været i at bekjæmpe det uforstaaelige Serafsprog og de hastemte Toner hos Ewald og hans Skole, at Wergelands «Mennesket og Messias» og hans Oder, som i høittravende Uforstaaelighed neppe giver noget Ewaldsk synderligt efter, nu — neppe mere end en Menneskealder senere — hos dem skulde finde mange Beundrere og for Alvor blive betragtet som Udgangspunkt for en ny Literatur. Men Traditionerne fra det Norske Selskabs Tider bevaredes endnu kun af nogle gamle Mænd i en eller anden Afkrog af Landet, og den patriotiske Svulst havde gjort Folket mere modtageligt for den poetiske, end det før havde været. Wergeland saa sig snart omgiven af en Skare Tilhængere, som beundrede, hvad de ikke forstod, og som med den Ukyndigheden egne Fanatisme var rede til at bevise «med Kaarde eller tørre Hug», at Wergeland var den største af alle Digtere og «Skabelsen, Mennesket og Messias» det største af alle Mesterverker.

I en Literatur, som endnu var i sin Tilbliven, gjaldt det at bruge skarpe Vaaben mod enhver saadan udskeiende Retning, og Welhaven, som med sine Barndomserindringer fra et Hjem, hvor Claus Fasting, Nordal Brun, Jonas Rein, Lyder Sagen, havde holdt den literære Tradition oppe, og ved sin egen Aands- og Smagsretning stod den ældre norske Digterskole nær, der havde kjæmpet for den sunde Sans mod forskruede Klopstockianere, maatte føle sig særligt opfordret til at optræde mod dette nye, i sit inderste Væsen unationale Bardevæsen. Wergeland og Welhaven var Artiumskamerater og omgikkes i Begyndelsen som Venner; men de var af en saa yderst forskjellig Natur, at det ikke kunde andet end komme til personlige Rivninger mellem dem. Den ene var ligesaa kritisk og reflekteret, som den anden var umiddelbar og naiv. Welhaven følte sig frastødt af det patriotiske Styltegjængeri, medens Wergeland lod sig begeistre deraf. Welhaven afholdt sig fra Deltagelse i Studenternes vilde Drikkelag og stod paa en Maade alene med sine Fordringer og Savn; han erkjendte midt under den almindelige Tilfredshed, at Hovedsagen endnu ikke var opnaaet, at de nationale Bestræbelser endnu ikke havde nogen grundfæstet aandelig Magt at støtte sig til og derfor nød-

vendigvis maatte ende i Karrikatur eller tomt Bulder. Wergeland derimod var en god, man kan sige en altfor god Kamerat, og styrtede sig, uden at se til høire eller venstre, midt i den grumsede Strøm, hvori Hovedstads- og Studenterlivet paa hin Tid bevægede sig. Striden mellem dem begyndte i Studentersamfundet, som havde et Slags Versprotokol, i hvilken man lod indføre løst og fast under Samfundets selskabelige Sammenkomster. De to Modstandere bombarderede hinanden her med Epigrammer, blandt hvilke flere, og navnlig Welhavens, som i denne Strid ubetinget gik af med Seiren, er meget vittige. Ved et Tilfælde kom disse for en snæver Kreds bestemte Produkter til at blive offentliggjorte i en af Provinsaviserne, og Epigrammerne cirkulerede snart over hele Landet. Striden var saaledes paa en Maade inddraget for det store Publikums Domstol, og Welhaven blev derved foranlediget til at udgive et eget Skrift, betitlet «Henrik Wergelands Digtekonst og Polemik» (1832). Han blottede her ubarmhjertigt, men med slaaende Styrke og sjelden Sprogkunst, de mange Skrøbeligheder i Wergelands store «Epos», Urimeligheden af hans himmelstormende Billedjagt og Tomheden af hans ofte som dybsindig beundrede Ordbram. Bogen vakte megen Opsigt og fremkaldte blandt andet et i en yderst lidenskabelig Tone affattet Modskrift af Henrik Wergelands egen Fader, den som Eidsvoldsmand og Forfatter af det kronede Prisskrift om Norges Universitet «Mnemosyne» bekjendte Provst Nikolai Wergeland. Studenterne delte sig i to Partier, det welhavenske og det wergelandske, som bekrigede hinanden med den største Forbitrelse og ikke altid indskrænkede sig til Brugen af aandelige Vaaben. Wergeland, som gjaldt for en god Patriot, efter den i hin Tid gjængse Bemerkelse af dette Ord, havde naturligvis den store Masse for sig; men til Welhaven sluttede sig næsten alle de ved Talent eller Kundskaber fremragende blandt den studerende Ungdom. En ydre Foranledning gav omsider Stødet til en fuldstændig Spaltning af Studentersamfundet, i hvilket Kampen hidtil hovedsagelig var bleven ført, idet de fleste af Welhavens Tilhængere meldte sig ud af det og oprettede et nyt Selskab, som fik Navn af Studenterforbundet, og som snart opnaaede en langt større Anseelse end det gamle «Samfund». I Forbundets Stiftelse deltog, foruden Welhaven, nuværende Professor Schweigaard, Statsraad Birch-Reichenwald, Professor Munch, Regjeringsadvokat Dunker, Høiesteretsassessor Motzfeldt, Statsraad Stang, Høiesteretsassessor Winter-Hjelm o. fl. Tre af disse var allerede paa denne Tid Universitetslærere, de øvrige bekjendte som de mest fremragende blandt Universitetets studerende Ungdom. Den Aand, som raadede i Forbundets Sammenkomster, var ikke blot

en ganske anden end den, som raadede i Studentersamfundet, hvis vilde Drikkelag afskrækkede de ældre og mere alvorlige Akademici, men Forbundet var istand til at stille sig et høiere Formaal end at befordre den selskabelige Glæde, ved at begynde Udgivelsen af et literært og videnskabeligt Tidsskrift, som fik det betegnende Navn «Vidar», og som redigeredes ved en af Forbundet valgt Redaktion, i hvilken blandt andre Schweigaard, Munch, Welhaven og Stang deltog. Dette Tidsskrift — det første i sit Slags, som er udkommet i Norge — ophørte efter to Aars Forløb; men det nød en overordentlig Anseelse, som det har bevaret indtil vore Dage; det indeholder flere meget værdifulde videnskabelige og kritiske Arbeider, og afgiver i det hele et talende Vidnesbyrd om, at denne Skare af unge Mennesker havde sluttet sig sammen i en alvorlig Tanke, og at de i Virkeligheden «kæmpede for en Idé». Denne Idé var at danne en Modvegt mod det Pøbelregimente, som raadede i Poesien og Literaturen, mod den bornerede Selvgodhed, som beskjermede Ukrudtet, men truede med at kvæle enhver god Spire indenfor sin kinesiske Mur — og derved at forberede en sund og for Nationen frugtbar literær Bestræbelse.

Med Forbundets Stiftelse og med Udgivelsen af «Vidar» var Krigen erklæret, men den kom først til rigtigt Udbrud, da Welhaven to Aar senere udgav sit satirisk-polemiske Digt «Norges Dæmring». Dette Digt hører til det bedste, Welhaven har skrevet, og, man kan trygt tilføie, til det bedste, den dansk-norske Literatur har at opvise. Det er sprudlende vittigt, dets Vers overordentlig elegante, og det hæver sig paa enkelte Steder til en lyrisk Flugt, en Rigdom i Udtrykket og en slaaende Kraft i Billedet, som er sjelden i enhver Literatur, og som var og uden Tvivl endnu er uden Sidestykke i den norske. Men Digteren drog tilfelts mod en Fiende, som dengang var overmægtig i hans Fædreland, og som der hørte Ungdommens hele Begeistring og uforfærdede Mod til at binde an med. Neppe var «Dæmringen» udkommen, førend en i vor Literaturkreds eksempelløs Storm af Forbitrelse brød løs. Kraftpatrioterne følte sig paa det dybeste saarede i deres Følelse og skyndte sig med at give Dæmringens bitre Satire den bedste Retfærdiggjørelse ved den raa og pøbelagtige Maade, paa hvilken de gav deres Vrede Luft. Det regnede ned med Avisartikler og Brochurer, i hvilke Welhaven fremstilledes som en sort Forræder og hans Bog som det nedrigste, mest oprørende Skandskrift. Selv sindige Mænd ytrede den Mening, at han paa en vel hensynsløs Maade havde blottet sit Fædrelands Brøst, og det kan maaske indrømmes, at han førte Krigen mod den herskende Bornerthed og Selvgodhed med en Skarphed, som

ikke er fri for Bitterhed, og en Kjækhed, som grænser nær til tirrende Overmod. Men der hørte en høi Grad af uforstandig Lidenskab til for at miskjende, at «Norges Dæmring» er inspireret af en fra Hjertet kommende, patriotisk Indignation, og at den udtaler Sandheder, som maatte udtales, hvor lidet behagelige de end kunde være at høre. Welhaven havde Sindighed nok til at forholde sig ganske rolig under alle de nærgaaende Angreb, for hvilke han var Gjenstand. Stormen lagde sig efterhaanden, og efterhaanden er det blevet en almindelig Erkjendelse, at «Norges Dæmring» og den ved samme fremkaldte Strid har været en nødvendig og gavnlig Vækkelse for Folkeaanden, og at Welhaven ved denne Bog har vist sit Fædreland en anden og væsentligere Tjeneste foruden den at berige dets Literatur med et sandt Vittighedsverk.

Det polemiske Standpunkt, paa hvilket han saaledes ved sin første Optræden havde stillet sig ligeoverfor Nationens kjæreste Fordomme, har imidlertid havt en Eftervirkning med Hensyn til hans senere poetiske Virksomhed, som vedvarer endnu i vore Dage. Welhaven har ikke opnaaet at blive, hvad Wergeland engang var, Nationens feirede Digter. Han har maaske været mere beundret, men han er aldrig bleven omfattet med den samme almindelige Kjærlighed som denne. Hans Digtnings særegne Karakter har end yderligere bidraget til, at han ikke har kunnet blive det store Publikums Yndling i samme Grad som adskillige mindre begavede og mindre nationale Digtere. Den samme Klarhed og Sikkerhed, hvormed han allerede som ung Student greb sit Parti og fastholdt det ligeoverfor de raadende Meninger og Lidenskaber, betegner ogsaa hans senere Digterbane. Han har vidst, at i vore Dage og allerhelst i et Land, hvor den literære Opinion endnu langtfra er kommen saavidt, at den støtter sig udelukkende til literære Grunde, maa den egte Kunstbestræbelse væsentlig søge sin Løn i sig selv, og han har aldrig ladet sig aflede fra den V e som en strengt prøvende Selvkritik og en alvorlig Opfattelse af hans Kald har anvist ham som den rette, for at vinde de Laurbær, som man nuomstunder saa hurtigt og sikkert opnaar ved at gjøre Kunsten til et indbringende Haandverk.

Welhavens første Digtsamling udkom i 1839; derpaa fulgte i 1844 «Nye Digte»; i 1849 «Halvhundrede Digte»; i 1852 «Reisebilleder og Digte», og endelig i 1859 «En Digtsamling». Det er, som man ser af denne Liste, ingen stor Produktivitet, han har udfoldet. Men bindsterke Poeter er nuomstunder ingen Sjeldenhed; derimod hører det altid og nu maaske mer end nogensinde tilforn til de store Sjeldenheder, at en Digters Arbeider, i samme Grad som Welhavens, frembyder Billedet af en klar og harmonisk

Udvikling. Der er i dem ingen Mislyd, intet ufærdigt eller ugjæret; det er en Vin, som ikke er mindre sterk, fordi den er gjennemsigtig og klar. — Den løse Tale om digterisk Frihed, ligeoverfor de saakaldte Kunstens Regler, og om Indholdets Værd, uafhængigt af Formen, har altid fundet en skarp Modstander i Welhaven. I Modsætning til saamange af Nutidens Digtere, der ikke synes at have gjort tilstrækkeligt for deres Berømmelse, førend de har forsøgt sig i alle mulige Digtarter, har han strengt begrænset sig og aldrig søgt at gribe udover den Retning, til hvilken han følte mest Kald, og i hvilken hans Talent engang var begyndt at udvikle sig, idet han har erkjendt, at det, for at bevæge sig med Frihed og Sikkerhed i en hvilkensomhelst Kunstart, ikke er tilstrækkeligt at besidde et poetisk Indhold, men at der ogsaa kræves et grundigt Studium af Kunstartens naturlige Omraade og de Midler, hvorved den opnaar sin Virkning. Hvad han selv har sagt i det fortræffelige Digt «Epistel til en ung Digter»:

— — — I Tankens Flugt,
der griber Emnet i dets mindste Dele,
er og den Aandens Glød, der gjør det Hele
til en i Sandhed gjennemmoden Frugt,

har Anvendelse paa hans egne Verker. Han er en Klassiker i dette Ords bedste Bemerkelse, og er derfor ogsaa oftere og med Forkjærlighed vendt tilbage til den græske Oldtids rene og ophøiede Billeder. — Hans lyriske Digte er melodiøse og vidner om den fineste Sprogkunst. Der i dem intet Spor af Svulst eller sygelig Sentimentalitet, hvorimod de udmerker sig ved en dyb Følelse, skarp Refleksion og sund og sikker Livsbetragtning. Men høiest blandt hans poetiske Arbeider maa vi dog sætte hans Romancer, hvoraf enhver af de ovenfor nævnte Digtsamlinger indeholder nogle; de bedste blandt disse, t. Eks. Asgaardsreien, Dyre Vaa, Raad for Uraad, Eyvind Bolt o. fl., udmerker sig ved en plastisk Afrundethed, en Kraft og en egte national Tone, der søger sin Mage i hele den nordiske Literatur. —

Welhaven har ved disse Romancer, mere end nogen anden, bidraget til at grundlægge den nationale Retning i den nyere norske Literatur. Det er uden Tvivl fornemmelig ved en udvortes og overfladisk Betragtning, at man er kommet til det Resultat, at Wergeland var den fortrinsvis national-norske Digter. Wergeland optog en stor Mængde Ord af Almuedialekterne i sine Skrifter, hvorimod Welhaven har været meget forsigtig i denne Henseende; men dette er aabenbart et Fortrin og det modsatte en Feil, der mere skader end gavner Sprogets Udvikling i national Retning. Ingen kan mere end Digteren bidrage til at give gode folkelige Ord Borgerret, men ingen bør, mere end han, som af

Sprogets Materiale skal danne de fineste Skabninger, være omhyggelig for, at dette Materiale ikke bebyrdes med Elementer, som det ikke kan optage i sig paa en organisk Maade. Welhaven har derfor medrette været konservativ i denne Retning, og det følger af sig selv, at det nye «Maalstræv», som paa en saa foruroligende Maade har grebet om sig i den senere Tid, hos ham har stødt paa en urokkelig Modstand. To Nationaliteter, der er saa nærbeslegtede som den norske og danske, kan meget vel gjøre sig gjældende indenfor den samme Sprogkreds, og allerede hos Fælleslitteraturens norske Forfattere fremtræder den nationale Eiendommelighed blandt andet paa en umiskjendelig Maade i en skarpere Sprogartikulation. Efter 1814 maatte naturligvis Adskillelsen blive større; men et fuldstændigt Brud er hverken ønskeligt eller muligt, og alle Forsøg, som sigter til dette Maal, maa blive skadelige eller ufrugtbare. Welhaven har fulgt Sprogets naturlige Udviklingsgang, og det er medrette blevet udhævet, blandt andre af den danske Sprogkjender Molbech, hvor skarpt udpræget den nationale Sprogtone er i hans Digte, skjønt de kun har optaget meget faa norske Dialektord. Welhaven blev i 1840 udnævnt til Lektor i Filosofi ved Universitetet i Kristiania og befordredes i 1845 til Professor i den samme Videnskab. Allerede før han blev ansat ved Universitetet, holdt han en Række offentlige Foredrag over den dansk-norske Literaturhistorie, med overordentlig megen Lykke, og som Universitetslærer har han i sine Forelæsninger oftere behandlet det samme Emne. I 1847 erholdt han et Aars Tjenstefrihed for i Kjøbenhavn at fortsætte sine literaturhistoriske Studier. Frugterne af disse er imidlertid for Størstedelen endnu ikke offentliggjorte. I Langes Tidsskrift for Videnskab og Literatur har han ladet trykke en interessant Afhandling, hvori den sande Betydning af det Norske Selskabs Opposition mod Ewald og hans Skole, som Johan Ludvig Heiberg allerede med nogle træffende Bemerkninger i sit Udkast til en dansk Literaturhistorie havde antydet, for første Gang er bleven historisk og æsthetisk belyst. Til Billedverket «Berømte Nordmænd» leverede han en Biografi af Holberg, der ogsaa er udkommen som særskilt Skrift. Denne Bog er af ringe Omfang, men kan udentvivl henregnes blandt de værdifuldeste Bidrag til den nyere Holberg-Literatur. I 1851 udgav han et Udvalg af Claus Frimanns Digte, ledsaget af en udførlig Udsigt over Frimanns Liv og poetiske Virksomhed, hvorved denne sjeldne Digter omsider er bleven stillet paa sin rette Plads i Literaturen. Ogsaa den nordlandske Sanger, Petter Dass, har Welhaven, ved en Afhandling i Nordisk Universitetstidskrift, reddet fra en høist ufortjent Forglemmelse. Welhavens Prosastil besidder samme Renhed og Malm

som hans poetiske; det er imidlertid aabenbart, at den sidste efterhaanden er bleven ham saa naturlig, at han maaske i vel høi Grad overfører dens strengere kunstneriske Fordringer paa sin Prosa, hvorved denne stundom antager et noget kunstlet Præg. Enkelte af hans prosaiske Arbeider, t. Eks. hans «Billeder fra Bergenskysten» i «Reisebilleder og Digte» og hans lille Novelle «En Sjæl i Vildmarken» hører dog ogsaa i stilistisk Henseende til det fortrinligste, han har skrevet. Som politisk Forfatter har han været en virksom Medarbeider i de fem første Aargange af «Den Constitutionelle», der har bragt mange værdifulde Artikler fra hans Haand.

Welhaven har foretaget flere Reiser i Udlandet. I 1836 besøgte han Paris; i 1859 foretog han med offentlig Understøttelse en Reise til Tyskland og Italien i arkæologisk-kunsthistorisk Øiemed, og han har desuden oftere opholdt sig længere eller kortere Tid i Kjøbenhavn. Han hører til de ældste og varmeste Forkjæmpere for den skandinaviske Idé og saavel ved Studentertogene til Stockholm i 1856 og til Kjøbenhavn i 1862, som ved andre nordiske Festligheder, har man havt Anledning til at beundre hans ildfulde Veltalenhed. Han er endnu en kraftig Mand og har bevaret sit Væsens næsten sydlandske Livlighed.

TIL ERINDRING OM WELHAVEN.

Da jeg først lærte Welhaven at kjende, — i 1853 —, var han allerede udover Livets Middellinje, — henved 46 Aar gammel, — men maatte fremdeles siges at være en ualmindelig smuk Mand Han var adskillig over Middelhøide, Figuren rank og slank, Gangen rask og tilsyneladende spænstig, Gestikulationen livlig, saa man risikerede at faa en Dask nu og da, naar man gik ved Siden af ham og han kom i Affekt under sin Tale; — Ansigtstrækkene regelmæssige og skarpt skaarne, Munden noget stor, men velformet, tydende paa god Appetit og et livsglad Sind, med svulmende røde Læber, sterke hvide Tænder (som han bevarede til sin Dødsdag), — Øinene funklende med en ualmindelig sterk Glans, — Ansigtsfarven overmaade frisk, ligefrem blomstrende, — kanske idethele vel meget af Glans, af Farve, af det, der kaldes animal spirits, men i ethvert Fald givende et samlet Indtryk af stor Sundhed, Styrke, Ungdomsfriskhed.

Ved nærmere Iagttagelse kunde man dog ikke undgaa at blive opmerksom paa, at det var noget vist unaturlig stramt og anspændt over hans ydre Personlighed. Han holdt sig saa rank, at det gjorde Indtryk af Stivhed. Hans Gang havde noget parademæssigt ved sig, som om han gik i Panser og Plade eller havde en Rustning under sine Klæder. Han lod sig ikke nøie med Øinenes naturlige Glans og hvasse Udtryk under de skarpt tegnede Bryn; men han brugte dem paa et eget Sæt, spilede dem op og stirrede fremfor sig, som om han stadig havde en Modstander for sig, hvem det gjaldt at fiksere og imponere. Hans Røst var klar og velklingende; han behøvede aldeles ikke nogen forceret Brug af den for at gjøre sig forstaaelig eller give sine Ord den tilbørlige Vegt; men han pleiede alligevel jevnlig, ogsaa i den daglige Tale, at hæve den, saa den fik en anstrengt, unaturlig høi Klang, som om det var ham magtpaaliggende at overdøve og slaa ned enhver Tanke paa Indvending eller Debat. Han havde lagt sig til en Manér med at harke og snøfte, som om han arbeidede sig frem i en uren Luft, eller som om der stadigt var noget om ham, der indgjød ham en Følelse af Ubehag og Utaalmodighed.

Kortsagt: man fik straks ved at se ham og høre ham tale et afgjort Indtryk af, at man havde for sig en Stridens Mand, hvis Personlighed var bleven præget af, at han havde staaet eller troet at staa i et polemisk Forhold til det Samfund, hvori han levede, — at han havde opfattet det som sit Livs Vilkaar at være stadig *en garde*, øve stadig Kritik, være stadig paafærde med Lugekniven, for at ikke Ugræsset skulde vokse ham over Hovedet.

Han har selv i Forordet til sine «Samlede Skrifter» talt om den sterke vedvarende Indflydelse, det øvede paa hans Forfatterkaar, at han «begyndte Banen med Fejde og Kritik», og Ordene falder saa, at de nærmest maa opfattes som en Klage. Han blev «revet ind i Fegtningen halvt modstræbende», — «inden han endnu var rigtig vaabenklædt». Det lykkedes ham herved at naa frem med ét Slag til en iøinefaldende betydningsfuld Position i Folkets Aandsliv; han fik en Førerrolle og blev en af dem, til hvis Fane man svor, og hvis Løsen man fulgte; men udentvivl blev denne Herlighed, idetringeste for endel, kjøbt paa Bekostning af hans senere Udvikling, som vilde have faaet et friere Løb, en mere harmonisk Karakter, saafremt hans literære Debut ikke havde været en saa udpræget krigersk.

Det maa vistnok medgives, at Welhavens Prosastil ofte, — kanske gjennemgaaende, — har noget forunderlig stivt og tvungent ved sig. Man støder paa Pragtsteder nu og da, — Udtryk, hvis Fynd og Kraft vidner om Forfatterens store stilistiske Evne; men saa stivner det ligesom til igjen; Foredraget strømmer ikke jevnt og frit, men er ligesom ophakket, bevæger sig gjennem tungvindte, skruede Overgange fra det ene Epigram til det andet. Man tage t. Eks. for sig Afhandlinger «Om norske Presseanliggender» (Samll. skr. II) eller «Om det norske Selskab Opposition mod Ewald» (Samll. skr. VIII); man vil ikke kunne negte, at det falder tungt at arbeide sig gjennem dem, og man faar et bestemt Indtryk af, at Læseren vilde have havt det ulige lettere og behageligere, om Forfatteren ikke havde gjort sig saamegen Umage. Man føler, at han har lagt et stort Arbeide paa at fordærve sit eget Verk, at han har strævet haardt med at faa det, han havde at sige, saaledes koncentreret og kvintessentieret, at det meste af Saften og Kraften deri er kommet bort. Det har gaaet ham som en Taler, der bliver hæs og trættende, fordi han har sat i med altfor høi Røst og siden ikke vil sænke Stemmen. Han har paalagt sig en urimelig Tvang og er bleven knortet og kunstlet, idet han har været altfor bange for at blive dagligdags eller ukunstnerisk bred.

I Welhavens poetiske Stil gjør disse Mangler sig ikke paa langt nær saa meget gjældende, fordi Versformen tilsteder og

kræver en større Koncentration end Prosaen. Dog har man ogsaa ved Læsningen af hans Digte jevnlig en Fornemmelse af, at han har villet gjøre det altfor godt og raffineret formeget. Man kommer ofte til at tænke: gid han havde gjort sig lidt mindre Umage! — det vilde have været friskere, mere gribende, om det havde været lidt mindre regelret, lidt mindre zirlig-fornemt.

Nu er det vel sikkert, at denne altfor vidt drevne Omhu for den ydre Form har havt Sammenhæng med hans oprindelige Anlæg: han var vistnok en mere æsthetisk-artistisk end egentlig poetisk Natur, og han tænkte jo ogsaa paa at blive bildende Kunstner, længe før han blev sig sit Digterkald bevidst, — men det kan paa den anden Side ikke være undergivet Tvivl, at den Omstændighed, at han ved sin første Optræden kom til at staa i en saa skarp Modsætning til *Wergeland* og den af Wergeland repræsenterede Norskhedsbevægelse, maa have virket i høi Grad til at fastholde og udpræge hans Aand i en ensidig formel-æsthetisk Retning. Han blev opstillet som Wergelands store Modpave: det blev et Slags Mission, en Opgave, som Forholdene paalagde ham, og som det aldrig skulde lykkes ham at frigjøre sig fra, og man kan vide, at dette maatte blive et i mange Maader haardt Vilkaar at leve og udvikle sig under. Han var, med al sin Begavelse, af en langt spinklere og spædere aandig Bygning end Wergeland, og det blev dog saa, at han stadig skulde tage sit Maal efter sin Modstanders gigantiske Dimensioner, — række sig ligesom opefter denne vældige Jøtunskikkelse. Med andre Ord: hans Stilling i Literaturen tvang ham til at staa paa Tæerne, til at leve saa at sige over Evne og holde sig unaturlig stiv og stram, for ikke at overvældes. Han skulde være for sit Parti, hvad Wergeland var for sit; han skulde være lige stor, lige udpræget — Forholdene, Omgivelserne krævede det af ham, — men naturligvis paa en helt anden Maade, i en stik modsat Retning. Wergeland brugte aldrig Filen; Welhaven skulde slaa ham af Marken ved at bruge den saameget sterkere. Wergelands Forfatterskab, — særlig i hans første Periode, — gjorde Indtryk af et Vildnis, noget kaotisk urskogsagtigt; Welhaven blev herved drevet ud i den modsatte Yderlighed: — et Slags fransk Havekunst, med snorlige Gange og tilstudsede, for Regularitetens Skyld lemlæstede Træer. Wergeland imponerede ved sin Produktions strømmende Rigdom, sin Fantasis ubændige Flugt; Welhaven skulde til Vederlag vise sin Styrke i streng Selvkritik, omhyggeligt Udvalg, i Tankens Tugt, Stilens Elegance og Korrekthed. Det var, som sagt, en Retning, der paa det nærmeste svarede til hans medfødte Anlæg og Væsen: han vilde, hvordan saa Milieuet for

hans Udvikling havde artet sig, være blevet mere en Refleksionens end en Inspirationens Mand, mere den kritisk beregnende Stil- og Verskunstner end den skabende Digter; men saadan som Forholdene blev lagt tilrette for ham, gav de ham en altfor sterk Tilskyndelse til at følge den Retning, der stemte bedst overens med hans Tilbøielighed; det blev til en for hans Produktion hemmende og skjæmmende Ensidighed; han drev det for ham naturlige saavidt, at det blev til et Slags Unatur; han lod sig ikke nøie med at holde sig strengt inden de Grænser, som var ham anviste ved hans Begavelse, men han indsnævrede disse Grænser kunstigt, saa han i sit Forfatterskab syntes mindre af Vækst, end han virkelig var, — mindre spontan, mindre rig og varm.

Man skjønte det bedst, naar man hørte ham tale. Han virkede kanske mere ved det mundtlige end ved det skriftlige Ord. Det har ofte været sagt, at man, ved bare at kjende ham af hans Skrifter, ikke fik det rette Begreb om, hvilken Kar det var, og ikke kunde forstaa, hvorledes det gik til, at han gjennem lange Tider hævdede en slig Magtstilling i vort Aandsliv. Man maatte have hørt ham for at forstaa det. *Vinje* t. Eks. lægger sig etsteds de Ord i Munden, idet han fortæller, hvordan det kunde «bære laust med vit og sprakande samtale» i den Kreds, der pleiede at samles hos *Botten-Hansen* (*Asbjørnsen*, *Ibsen*, *Bjørnson* o. s. v.): «Synd, at ikke Welhaven skal vera med. De ero no i grunnen berre smaagutar imot honom, de allesaman. So som han samtalar, det kan ingen her. Det gneistar som af ei elektrisermaskine.» Paa et andet Sted fortæller han, at han selv engang sagde til Welhaven: «Dersom du heldt saa gode festtalur og skreiv so gode vers, som du talar paa tvo manns haand elder i eit mindre selskap, so vilde det verda nokot reint makalaust.» «Ja, men alt er der,» svarade han. «Kann so vera,» sagde eg, «men det maa daa vera etter Horat's ord, at ein svarvar fatet solenge til det berre er atter ein litin kop. Djervskapen og friskleiken, det maalande og sprakande er liksom døyvt ok bleiknat.» Jeg mindes, at jeg selv engang har hørt *Christian Winther* udtale det samme: — «Havde han blot skrevet halvt saa godt som han taler!» —

Jeg tænker, at enhver, som havde Leilighed til at høre Welhaven fortælle eller lægge ud, naar han sad i en mindre Kreds, — helst en mindre, — og var i det rette Godlaget, — maatte føle noget sligt, maatte faa et Indtryk af, hvilken ubodelig Skade det var, at han pleiede at iføre sig en saa stram Uniform, naar han optraadte offentlig, og gav sig saa god Tid med at vælge og vrage sine Ord, naar han skrev. Han tog sig saameget bedre ud og fandt saameget kraftigere Udtryk for sin Følelse eller Tanke i

Samtalen, i det mundtlige Foredrag, fordi han ikke søgte saameget efter dem, men lod staa til med, hvad der faldt ham ind i Farten, og gav sin Fantasi og sit Lune nogenledes frie Tøiler.

Endda tror jeg, at man ogsaa, ved at iagttage ham i den private Samtale, — selv naar han slap sig mest løs og følte sig friest, — selv i den engeste, fortroligste Kreds, — maatte blive opmerksom paa en vis Tilbøielighed hos ham til at give sine Ord epigrammatisk Tilspidsning og indtage stramme Fegterstillinger, der mindede om, hvor sterkt hans krigerske Debut, hans Kampliv havde præget ham. Det kunde være overordentlig interessant at høre ham udbrede sig over æsthetiske, literære, politiske eller nationale Spørgsmaal; det var vist sjeldent, at man jo ikke fik høre noget slaaende eller pikant; men man fik ogsaa et Indtryk af, at han altfor meget styrede løs just paa den Ting at komme med Slagord, at han altfor meget lagde an paa at give sin Mening eller Opfatning en projektilagtig hvas og sammentrængt Form, med Tilsidesættelse af Hensynet til Billighed og alsidig Drøftelse. Hans Udviklinger kunde være glimrende; men det var ofte ligesom noget stakaandet ved dem, noget afstyttet i Tanken. Han skyndte sig med at havne i et eller andet Epigram, en eller anden fyndig, klingende Kraftsats, der satte et stort Punktum og stængte af for en videre fortsat Diskussion. Man fik et Indtryk af, at han havde omgivet sig til alle Sider med slige Epigrammer eller Kraftsatser som et Slags Bastioner, hvorfra han kunde gjøre Udfald, og indenfor hvilke han kunde føle sig tryg mod fiendtlige Angreb, men som ogsaa hindrede ham i det frie Udsyn og hemmede ham i hans aandige Vækst. Han holdt helst Enetaler, lod ikke gjerne andre komme tilorde, viste liden Taalmodighed eller Resignation, hvor det gjaldt at følge andres, fra hans afvigende Tankegang. Indvendinger syntes han mere at opfatte som Udæskning til Kamp end som Invitation til Undersøgelse, og i denne Kamp blev han for det meste med Lethed Seirherre, idet han ved sin Stemmes Klang og sin sterkt opøvede Evne i at sige kaustisk-svidende Ting overvældede, afvæbnede sin Modpart eller skræmte ham fra at fortsætte, hvorved han rigtignok ogsaa berøvede sig selv det Udbytte, som en rolig indgaaende Diskussion kunde have bragt.

Det er bekjendt, at han gjennem lange Tider indtog en ubestridt Herskerstilling inden en, om ikke talrig, saa dog mægtig Fraktion af Folket. «Intelligensen» levede paa hans Slagord og Sarkasmer og svor ved hans Navn. Men han synes altid at have været mere frygtet end elsket ogsaa inden Kredsen af dem, der sluttede sig til ham, og hvis Idol han var. Han var i høi Grad uvøren med sin Mund, og der er mange Historier om, hvorledes han ikke betænkte sig paa at slænge ud sine Indfald, selv

naar han maatte vide, at han derved saarede og krænkede dem, han holdt af, som t. Eks. da han engang kom ind til en af sine Venner og fandt ham og hans nærmeste samlede i andægtig kjærlighedsfuld Beskuelse af et Par nys modtagne Familieportræter og saa brød løs med de Ord: Hvad i al Verden er dog dette for et Dyrskue! Han havde mange Venner i Danmark; han færdedes oftere og i længere Tid dernede og likte sig idethele vistnok langt bedre der end hjemme og var vel derfor ogsaa dernede gjennemgaaende mindre krigersk stemt; alligevel har jeg hørt Danske, der omtalte ham med den største Velvilje og Beundring og udbredte sig over hans Aandfuldhed og øvrige glimrende Egenskaber, føie til: Men saa er han nu med alt det forfærdelig norsk, — d. v. s. haardhændet, voldsom, kantet. Han, som herhjemme gjaldt for den store Fører i Kampen mod den nationale Raahed, kunde af Danske opfattes som en noksaa typisk Repræsentant for denne selvsamme Raahed.

Det kan synes en underlig eller endog urimelig Paastand, at naar Welhaven i det selskabelige Liv saa ofte optraadte paa en udæskende, voldsom og hensynsløs aggressiv Maade, skulde det for endel skrive sig fra en vis Skyhed eller Undseelse, der laa til hans Væsen. Men saa forholdt det sig nok alligevel. Han har selv ofte fortalt mig, at han aldrig havde kunnet faa Bugt med denne Skyhed, at han altid følte sig ængstelig tilmode og ligesom maatte tage sig sammen, gjøre Vold paa sig, for at banke paa eller aabne Døren, naar han skulde ind i et Selskab, endog hvor han var vis paa kun at træffe gode Kjendinger. Dette var nu noget han egentlig aldeles ikke havde behøvet at skamme sig ved, og i ethvert Fald vilde det jo have været bedst, at han havde optraadt i Overensstemmelse med sin Natur og ikke forsøgt paa at give sig et helt andet, helt modsat Udseende. Men saa var det nu hans polemiske Rolle og Stilling i Samfundet, hans Ry som den store Stridens Mand. Han maatte altsaa fremfor alt ikke vise sig svag eller give nogen Blottelse. Af ham ventede man altid noget blændende og flængende. Og i Følelsen heraf tvang han sin Natur, gik af Frygt for at synes undselig og tilbageholden til den modsatte Yderlighed, brød ind som et Stormveir og dækkede sin Forknyttelse bag en forceret Høirøstethed.

Skjønt man inden det «gode Selskab» i Kristiania taalte meget af ham, som man ikke vilde have taalt af nogen anden, og skjønt han paa en Maade havde Frisprog, kom det dog derhen, at han ved sin Arrogance og skaanselløse Kritik fjernede de fleste af sine gamle Venner fra sig. Da jeg lærte ham at kjende, førte han allerede en temmelig isoleret Tilværelse. Han, der var saa selskabelig anlagt, levede meget tilbagetrukket og sad mest hjemme,

— han boede dengang og i en lang Række af Aar senere i et Hus nede i Munkedamsveien, som endnu staar der, — en fæl Trækasse, — i meget lidet tiltalende Omgivelser, — Algier's Rønner tæt bagved, — stygge, høie Plankegjærder rundt omkring, — en yderst smudsig Tilgang gjennem en snæver Gyde (det er altsammen nu meget forandret), hvor man i Vaar- og Høstbløitens Tid maatte arbeide sig frem gjennem en ren Lersuppe. Han, der havde saa glimrende Evner som Causeur og en saa stor Trang til at producere i Talens eller Samtalens Form (saameget større, fordi hans skriftlige Produktion var saa knap og strengt begrænset), saa sig næsten reduceret til Athenæet, hvor han pleiede at tilbringe en Timestid hver Dag før Middagen, og hvor han fandt en liden og aldeles ikke meget udsøgt Kreds af faste Tilhørere.

Han maatte vel ogsaa i den Henseende føle sig ensom, at hans Forfatterskab kun i ringe Grad syntes paaskjønnet eller paaagtet af Almenheden, ialfald langtfra saaledes som det fortjente. *Andreas Munch* var Modedigteren i de her omhandlede Tider (Aarene mellem 1850 og 1860) og særskilt Favorit inden de Kredse, som engang havde hyldet Welhaven. Hvad der fandtes af literær Interesse inden det norske Samfund (og det var, som man ved, overmaade lidet), syntes knyttet til de munchske Dramer og Fortællinger, trods deres gjennemgaaende Mangel paa Originalitet. Welhaven kunde tro sig glemt. Hans Romancedigtning var ustridig det betydningsfuldeste, der var fremkommet i den norske poetiske Literatur siden Wergeland, og kunde kaldes et virkeligt Gjennembrud. Dette blev vistnok følt og erkjendt af en og anden ogsaa i Samtiden; men denne Anerkjendelse merkede Welhaven selv lidet til. Hans Bøger blev sjelden omtalte og fandt liden Udbredelse. Af «Nyere Digte» (1845) og «Halvhundrede Digte» (1848), — disse Samlinger, der indeholder saameget ypperligt, — kom der aldrig mere end ét Oplag. Hans sidste Digtsamling (1861) fremkom i et ligefrem uanstændigt Udstyr, — Duodezformat, gnidret Tryk, tyndt Papir, Typerne skinnende igjennem fra den ene Side over paa den anden, — saa man bare ved at se Bogen fik et Indtryk af, at dette ikke var af de Forfatternavne, der drog, eller hvorpaa en Forlægger turde vaage at sætte noget ind. En Wergelands urkraftige strømmende Produktionsevne kunde gjennemgaa slige Forhold uden at slappes eller tørke ind, — Wergelands Digtning blomstrede, som man ved, just allerbedst i den Ensomhed, hvori ogsaa han engang saa sig forjaget (se Indledningsdigtet til «Jødinden»). Men paa Welhaven, for hvem Produktionen var et saa strengt Arbeide, maatte det virke anderledes. Hans Aand var mindre rig og spontan end livfuld og bevægelig; han trængte derfor i høiere Grad Impulser udenfra for at drives

til Produktion, — saadanne Impulser, som udgaar fra et opmerksomt lyttende, ivrigt applauderende Publikum. Uden dem kom det let derhen, at Ilden i ham sluknede; Følelsen af at staa ensom, blandt Mennesker uden den rette Sympathi eller Forstaaelse forstemte ham, saa han opgav at arbeide. Et knugende Mismod sænkede sig mere og mere over ham. Han, som udentvivl oprindelig havde en lys og livsglad Natur, blev mere og mere bitter og pessimistisk. Han vendte det lodne ud, som det heder, og kunde gjøre Indtryk af at være haard og ukjærlig, medens han i Virkeligheden havde et varmt og blødt Sind, hvilket ofte nok røbede sig for dem, der stod ham nær. Skjønt han ved sin literære Debut stillede sig i en saa skarp Opposition til Norskhedsbevægelsens Hovedmand, var han dog selv dengang aabenbar gjennemglødet af en enthusiastisk Tro paa sit Folks Fremtid. I hans senere Aar var det, som om denne Tro kom bort for ham. Han blev tilbøielig til at se alting herhjemme graat i graat og fandt etslags sygelig Glæde i at fremhæve, hvad der var stygt eller saart, og pegede paa Nedgang og Forfald. «Dette Folk forener Barbariets og Civilisationens Skyggesider; det er paa engang fordærvet og raat,» — udbrød han næsten med et Udtryk af triumferende Haan i Anledning af de Resultater, hvortil *Eilert Sundt* var kommen ved sin velmente og i Hensyn paa Formaalet høist fortjenstfulde, men — som vi nu ved — i Hensyn paa Gjennemførelsen høist ukritiske Granskning af Sedelighedsforholdene i Landet.

Welhaven begyndte sin Bane med Polemik; han begyndte negativ, men fortsatte positiv, han lod sig ikke nøie med at bekjæmpe en i hans Tanker udskeiende, skjæv Norskhedsbevægelse, men forsøgte at vise Vei for en anden, sundere eller rigtigere. Saavidt det gjaldt det første, saa han sig omgivet af et Parti, der fulgte ham ivrigt og i tætsluttet Række. I Hensyn paa det andet blev Tilslutningen langt mindre sterk og iøinefaldende, og herved fandt han endog sine bedste Medarbeidere i andre Kredse. Hvad Intelligenspartiet udentvivl alle Dage vurderede høiest hos ham, var, ikke Digteren, men Polemikeren, Satirikeren, — ikke Romancerne, men de svidende Haansord, han kunde kaste ud mod de politiske og nationale Fremskridtsbevægelser, og hvorved han vel mangengang saarede sig selv ikke mindre end dem, mod hvem Haansordene var rettede. Den Anerkjendelse han fandt inden denne Kreds, knyttede sig mest til, hvad man kunde kalde Vrangsiden ved ham, og var en saadan, hvorfra han visselig ikke kunde hente synderlig Glæde eller Opmuntring.

Han var altfor meget Digter og Kunstner, altfor meget en Aandens Mand, til at hylde sit Partis snævre Syn paa Literatur, Po-

litik, Nationalitet og nationale Bevægelser. Kristiania-Beaumondens aandsforladte Væsen og ubehjælpelige Stræv med at dække sin Tomhed og Raahed bag endel udenfra laant Stads var jo ogsaa, som man ved, ofte nok Gjenstand for hans Satire. Det Parti, der sluttede sig til ham, blev væsentlig rekruteret af de dengang endnu saa tætsluttede Embedsmandskredse. Det var paa Bunden et politisk Parti, der samledes til Forsvar for Embedsmandsklassens Førerstilling i Samfundet. De mest fremtrædende Drag i «Intelligensens» aandige Fysiognomi var Juristeri og bureaukratisk Konservatisme. Dens Maal og Midler var altsaa helt forskjellige fra dem, hvortil Welhaven efter sin Begavelse og Aandsretning maatte være henvist. Men han stod nu engang som dens Fanebærer og Ordfører og formaaede ikke at unddrage sig Konsekvenserne heraf. Han blev revet med af den Uforsonlighedens og Ufordragelighedens Aand, der pleier at karakterisere Klassekampene og de politiske Feider, og førtes til at bruge i den literære Debat en Stridsmethode og hævde et Standpunkt, som til Nød kan gaa an i Politiken, men som er rent desperat, hvor det gjælder at udfegte literære Stridsspørgsmaal, — dette nemlig, at der bare er Ret paa den ene Side, bare Uret paa den anden, og at hvad det gjælder om, er at komme sin Modstander tillivs og faa ham slaaet til Jorden for enhver Pris.

For «Intelligensens» Menigmænd stod Wergeland væsentlig som Demagogen, Pøbelhøvdingen, den politiske Urostifter; om han havde poetisk Geni eller ikke, om der var noget i literær Henseende værdifuldt ved hans Forfatterskab eller ikke, det var for dem et underordnet eller aldeles ligegyldigt Spørgsmaal; han var under alle Omstændigheder et Skadedyr, som helst burde være holdt inden Laas og Lukke, og hvis Anseelse og Indflydelse det var hver god Borgers Pligt at søge at faa gjort Ende paa ved alle mulige Midler. For Welhaven maatte jo netop Spørgsmaalet om Wergelands Geni og literære Fortjeneste være det væsentlige, og han havde naturligvis fremfor sine juridiske og departementale Kampfæller Øie og Agtelse for dette Geni. Allerede i det Digt til Wergeland, hvormed han begyndte sin literære Bane, heder det:

«Dog faldt saamangt et Lyn forbi dit Øie
Og mangt et Mannakorn i dit Skjød.
Hvi freded du ei Gnisten fra det høie?
O, den var bleven til en venlig Glød!»

I sin følgende offentlige Polemik henviste han en og anden Gang til disse Ord som Vidnesbyrd om, at han ikke lod det mangle paa Billighed ligeoverfor sin Modstander. Saaledes heder det i Afhandlingen «Om norske Presseanliggender» (1838): «Jeg kjender

ingen, der har paastaaet, at der findes intet Spor af Genialitet hos Wergeland. Allerede i mine tidligste Ytringer om ham har jeg ydet hans poetiske Natur den skyldige Tribut:

Dog faldt saamangt et Lyn forbi dit Øie
o. s. v.

— — — — — Hvor ofte skal man lade dette Proklama trykke, for at faa det fuldkommen anerkjendt?» I hans senere Liv, efterat den egentlige Stridsperiode var forbi, hændte det ogsaa nu og da, at han i en mundtlig Samtale udtalte sin Anerkjendelse af eller Beundring for Wergelands Geni, stundom endog i noksaa sterke Udtryk. *Vinje* fortæller (Skrifter, IV. 43): «Eg saag Welhaven eigong, daa eg rødde om Wergelands «et nordisk herresæde», slaa henderne ende yver hovudet sit og segja, eg trur det var med eit ord af boston: det er grandissimo.» Jeg har selv hørt lignende Ytringer af ham: engang der var samlet et lidet Selskab hos ham og en af de Tilstedeværende udbredte sig i den i de Kredse gjængse Stil over Wergeland som den blotte Raahedens Apostel, den blotte Skribler og Sprog- og Smagsfordærver, tog han tilorde og sagde med et sterkt Udtryk af Utaalmodighed: «Hold op med det der! Det gaar dog ikke an at tale om Wergeland paa den Maade; han var vel et Uhyre; men lad os ikke glemme, at han var et Uhyre ogsaa i Hensyn paa Geni.» Men for det første fremkom nu disse Ytringer af Anerkjendelse saa sjelden, og dernæst var det, som om han skyndte sig bort fra dem, — som om han næsten angrede paa dem eller opfattede dem som en Svaghed, et uvilkaarligt Udbrud af en Følelse, han ikke rigtig vilde eller turde vedkjende sig. Wergeland var et Geni, en genial-poetisk Natur, — gudbevares! men, naar det var sagt, skulde man ogsaa være færdig med den Ting; det skulde bare være et «Proklama», som man ikke havde at tage videre Hensyn til under den kritiske Diskussion, — et Slags juridisk Reservation, affattet i den knappest mulige Form, for at Kritikeren derefter saameget tryggere og uden at behøve at opholde sig ved «Lynene» eller «Mannakornene» kunde udbrede sig over de «poetiske Dødssynder», Pletterne, Smagløshederne, Bruddene paa «alle Regler for Skjønhed og sund Tænkning» o. s. v. «Denne Vise om Henrik Wergeland,» heder det i Stykket «Om norske Presseanliggender», «er af dem, der ikke have nogen Ende! Naar man har prøvet hans Digterværd efter alle de Forhold, der ere optænkelige i Poesi og Kunst, kommer der dog til Slutning en og spørger: ville I da nægte, at han har en stor Digteraand?» — som om ikke Geni, poetisk Genialitet er selv et af disse «optænkelige Forhold» og netop det allervigtigste, hvorefter de øvrige «Forhold» maa lempes en og

anden Gang, naar de ikke kan bringes til at passe sammen paa anden Maade. «En stor Digteraand, men en slet Digter», — dette er Welhavens haanende Tilraab til sine Modstandere, men det vender sig aabenbart mod ham selv. Han erkjender, at Wergeland har Geni, poetisk Genialitet, at der er Lyn, Mannakorn o. s. v., og han forfegter alligevel den Paastand, at den hele wergelandske Produktion er en eneste stor Vildfarelse, en Udvækst paa Literaturen, noget fordærveligt, som man har at holde sig fra Livet og søge at faa kritisk konfiskeret, for at hævde «Digtekunstens Kydskhed og Renhed,» — som om Geniet ikke havde anden Betydning end at gjøre Feilene saameget større, Synderne saameget mere utilgivelige. Endog ligeoverfor Digtene fra Wergelands sidste Levetid, der fordetmeste er saa klare og formfuldendte, saa frie for de ældre Digters Overlæsselse og aandeløst jagende Uro, medens Fantasien stadig har den samme høie Flugt, — indtog han den samme steilt afvisende Holdning. For os, der lever nu, paa en saavidt stor historisk Afstand fra denne Kamptid med dens ved de snævre Forhold til det yderste opdrevne fanatiske Ensidighed, maa det synes noget vidunderligt, at en Mand som Welhaven, selv en genial poetisk Natur, med den skabende Evnes Trang til fri Rørelse, kunde optræde som en saa ubønhørlig stiv Forfegter af disse velsignede «Regler for Skjønhed og sund Tænkning», disse Skoledoktriner om hvordan en Ode eller et lyrisk Digt rettelig skal lages. Og vi forstaar, hvilken Tvang, hvilket poetisk Selvplageri han har maattet paalægge sig, hvorledes han har maattet forsnævre og forhærde sig, for at kunne med god Samvittighed blive staaende ved et sligt Forhold ligeoverfor en Digtning som den wergelandske, der, hvor lidet den nu end idethele svarer til de for en Natur som Welhaven nærmest liggende Idealer eller Mønstre, dog iethvertfald indeholder saameget, hvorom ingen nu vil negte, at det har uforgjængelig Skjønhed og maa gribe enhver, for hvem Poesi ikke er en lukket Bog.

Engang jeg var hos Welhaven i hans sidste Sygdomsperiode og Talen kom paa Andreas Munch, om hvem der netop da blev skrevet endel i Aviserne, sagde han: «Her tales og skrives saameget om Munch, og der klages over, at han ikke finder den fortjente Paaskjønnelse, og saa har vi en Digter blandt os, en virkelig stor Digter, som ingen taler om.» Ja — hvem er saa det? «Det er *Ivar Aasen*, — hør her!» Og saa læste han op i sterk Bevægelse, saa han blev bleg og Stemmen rystede, «Dei gamle fjell i syningom» etc. — — «Se, det er et Digt! Men saa er det ogsaa et Sprog at digte i. Den, som havde kunnet være Digter i et sligt Sprog!» — — — «Ja, nu maa du ikke tro, at jeg er blevet Maalstræver,» lagde han hurtig til. Nei — gudbevares —, jeg

OM HENRIK WERGELANDS HISTORISKE SYN OG FORFATTERSKAB.

Der møder os ved Betragtningen af Henrik Wergelands Liv og Skrifter det Særsyn, at han, skjønt han begyndte sin offentlige Løbebane i en ganske pur ung Alder, — han var jo allerede før han tog Examen Artium en af Hovedstadens «faa Merkværdigheder» (efter Welhavens Udtryk), dog fra først til sidst bliver sig selv lig i Hensyn paa filosofisk og politisk Standpunkt, i Hensyn paa de Maal, han stiller sig, de Idéer og Idealer, for hvilke han kjæmper, og som besjæler ham. Saa stormbevæget og uroligt hans Liv er i en ydre Forstand, saa merkeligt er det i en indre Forstand netop ved sin Harmoni, sin uforstyrrede, ubrudte Enhed og Sammenhæng. Hans Digtning og øvrige Forfatterskab har en iøinefaldende Karakter af det improviserede, ureflekterede, raskt nedrablede; hans offentlige Færd synes i høi Grad ubehersket, blindt fremfusende, bærer i høi Grad alle Ungdommens Merker, og paa samme Tid er det dog umiskjendeligt, at han — næsten, kan man sige fra første Færd, — og stadig har digtet, skrevet, handlet ud af en bestemt Livsanskuelse eller Verdensopfatning, — at han allerede som ganske ungt Menneske har tilegnet sig denne Verdensopfatning og tilegnet sig den paa en saa inderlig, sterk personlig Maade, at den er bleven ét med hans Væsen, — en virkelig Tro eller Religion, som fulgte ham allevegne og førte ham gjennem Mangfoldigheden af ydre Paavirkninger ad den engang opstukne Vei med et Instinkts hele Magt og Sikkerhed. Han er et sjeldent Eksempel paa en stor Aand, der skrider frem paa sin Bane, uden nogen indre Kamp, uden Vakling eller Slingring eller Skiftning, uden nogensinde at gribes af Tvivl eller at se sig tilbage, — som fra sin tidligste Fremtræden er helt udadvendt, helt optaget af Verden og Livet udenom sig, ligesom i Følelsen af, at, for hans indre Menneskes Vedkommende, da kunde han føle sig tryg: der var alting lyst og klart og fuldt opgjort.

Naar vi skal forklare denne Kombination hos denne samme Mand af, hvad der pleier at være Ungdommens og hvad der pleier

at være den modne Alders Fortrin, — denne Kombination af den freidige Ungdomsfriskhed, Daadstrang, Fyrighed, Spænstighed i Fantasien paa den ene Side og det videste Overblik, de trygt grundfæstede Overbevisningers Sjælefred paa den anden Side, der er enestaaende i vor Literatur, og hvortil der vistnok heller ikke findes mange Sidestykker i Verdensliteraturen, — saa henvises vi, som næsten altid, hvor det gjælder at forklare det store, det usedvanlige, til en Samvirken af en eiendommelig personlig Begavelse og af Milieu'et, hvori denne Begavelse bliver stillet, — de Forhold og Omstændigheder, hvorunder den bliver opdraget og udviklet. Vi henvises til Forholdet mellem Henrik Wergeland og hans Fader. Det er bekjendt, at denne med megen Iver og Omhu tog sig af Sønnens Opdragelse, og at han øvede en stor, i væsentlige Henseender afgjort bestemmende Indflydelse paa ham. Han troede meget tidlig at have opdaget Sønnens overordentlige Evner og opfattede det øiensynlig som en Mission at virke til, at disse Evner maatte faa udfolde sig saa frit og sterkt som muligt; han beundrede hans Geni, forgudede ham næsten, som det heder, og forsvarte ham som en Løve, — ofte med virkelig Dygtighed og overlegen Indsigt, — ligeoverfor de offentlige Angreb, der rettedes mod hans Person og Forfatterskab. Til Vederlag saa Sønnen, saa uregjerlig og ubændig som han ellers var, altid med uforanderlig dyb Respekt op til sin Fader. «En af de mest udprægede Egenskaber hos Henrik,» fortæller Søsteren Camilla Collett, «var en barnlig, aldeles kritikløs Ærbødighed for Fader, der ytrede sig i hans hele Optræden mod ham. Hvordan det var blevet mellem dem, havde ikke denne været, ved jeg ikke. Om Fader talte aldrig saa strenge Ord, taug han og ofte med et bønligt Blik som en overbevist Skolegut. Han tog sine Skjænd, underkastede sig sønlig fromt, for næste Gang at handle, — akkurat som Henrik handlede.» — I Modsætning til Sønnen, hvis herskende Evne var en vældig Fantasi, og som mest tænkte i Billeder, var gamle Wergeland et systematisk Hoved, et Refleksionsmenneske med afgjort filosofiske Anlæg og Tilbøieligheder. Han havde megen Læsning, særlig i Oplysningstidens Literatur; han var en udpræget Rationalist, en afgjort, enthusiastisk Tilhænger af Oplysningstidens Friheds-, Fremskridts- og Humanitets-Idéer eller Idealer, og han holdt urokkelig fast ved disse Idéer gjennem hele sit Liv, medens han dog tillige fulgte den nyere Tids Aandsbevægelser med et opmerksomt Øie. — Vi ved, at Oplysningstidens filosofiske Idéer spillede en overordentlig stor, væsentlig indgribende Rolle ved Norges politiske og nationale Gjenfødelse, — at man, ved at se Norges Land og Folk i Lys af dem, opdagede, saa at sige, baade Landets og Folkets «Herlighed», og at disse Opdagelser virkede til

at give Nordmændenes nationale Selvfølelse et mægtigt Opsving, virkede til at fremkalde hos dem en enthusiastisk Tro paa, at Norge atter kunde blive, hvad det engang havde været «paa Land, paa Bølge og i Folkerang». Vi ved, at det var denne enthusiastiske Tro, der inspirerede Rigsforsamlingen paa Eidsvold, saa den holdt Stand og fuldførte sin Gjerning uden at lade sig skræmme af Uveirsskyerne, som drog op paa alle Kanter, glemmende sin og Landets Nødstilstand. — Nikolai Wergeland var, som bekjendt et af Rigsforsamlingens virksomste Medlemmer, og han udnævntes et Par Aar efter til Prest paa det samme Sted, hvor han havde oplevet den Lykke at se sine politiske og patriotiske Idéer realiseret med saamegen Fremgang. Eidsvold blev altsaa Sønnens Hjem, fra han var otte Aar gammel; her tilbragte han en stor Del af sin Barndom og Ungdom, og her færdedes han paa Steder, som stadig gjenkaldte i Erindringen Rigsforsamlingen, Grundloven, Norges politiske Gjenreisning og alt, hvad dermed stod i Forbindelse.

Det fulgte af denne Opdragelse, disse Paavirkninger, disse Barndomsminder, at Oplysningstidens Idéer og Idealer kunde blive for Henrik Wergeland noget ligesom medfødt, væsensoprindeligt, — Livsluften, hvori han aandede, det givne Udgangspunkt, hvorfra han orienterede sig i Verden. Og hertil kom da, at just ved den Tid, da han som voksen Mand traadte ud i Livet og skulde til at bruge for Alvor sine Kræfter, brød disse Idéer atter igjennem i den europæiske Aandsverden og begyndte at gaa en ny Seirsgang i Literatur og Politik, — og just ved den Tid blev ogsaa det norske Folk saavidt frigjort fra de ydre Tryk af forskjellig Art, der havde hvilet over det siden 1814, at dets Udvikling atter kunde skyde Fart, — at man kunde føle Mod og Kraft til at fortsætte det nationale Gjenreisnings arbeide, som var begyndt i 1814, — fortsætte det, som det var begyndt, paa Basis af Oplysningstidens filosofiske Idéer.

Saaledes virkede alting sammen til at gjøre ham tryg og sterk i sin Tro og sit Livssyn: — hans Begavelses urmenneskelige Primitivitet og Spontanitet og de Indtryk, han modtog under Opvæksten og i det afgjørende Moment af hans Liv, da han begyndte sin offentlige Løbebane. Han blev fra første Færd ligesom stillet op paa en svimlende høi Udsigtsvarde, hvorfra han havde frit Overblik til alle Sider, hvor hele Verden, — Naturen og Historien, Fortiden og Fremtiden, — udbredte sig for hans Øie i skinnende Klarhed. Intet Under, at «Synernes Mængde» forvirrede, overvældede ham, saa han betoges af Angst, som han siger i Indledningsdigtet til «Skabelsen, Mennesket og Messias»; intet Under, at der i hans Digtning, helst da den fra hans første Periode, raader et

saa stormende, hæsblæsende Jag fra Billede til Billede, at et hvilketsomhelst, selv det mest dagligdagse Emne kan bringe hans Aand til at foretage Himmelfarter, fra Klode til Klode; intet Under, at han havde en saa utaalmodig brændende Hast i alt, hvad han foretog sig, og at han foretog sig saameget, — at han hele sit Liv igjennem var saa utrættelig virksom, saa optaget af at arbeide og agitere i de forskjelligste Retninger. Der var for ham ingen Uvisheder eller Betænkeligheder; Idealerne var givne, det gjaldt bare at faa dem realiseret; Maalene og Veiene var ikke til at tage feil af; det gjaldt bare at skynde sig for at komme frem saa snart som muligt.

Eftersom Wergelands Filosofi, hans Verdens- og Historieopfatning ikke fremgik af nogen selvstændig dybere Granskning eller Refleksion, men var ham saa at sige medfødt, indgivet ham gjennem de Forhold, hvorunder han voksede op og blev til Mand, kan man vide, at den ikke er original i Ordets vanlige Betydning. Dens Styrke og Eiendommelighed ligger ikke deri, at den bringer nyt Tankestof, men i Maaden, hvorpaa gamle eller andetsteds fra kjendte Tanker er blevne tilegnede og sammenføiede til et Hele, saa der af Abstraktionerne er spiret ud anskuelige Billeder, levende Poesi.

Paa den anden Side er det, — efter hvad der allerede er anført i det foregaaende om Wergelands Udviklingsgang, og efter hvad der er oplyst af flere Forfattere, som i den senere Tid har skrevet om ham (særlig Skavlan), — en fuldstændig Vildfarelse, naar man engang mente, at hans Verdens- og Historieopfatning betegner et i den europæiske Tankebevægelse længe forud tilbagelagt og helt tilbagelagt Standpunkt, og at han, ved at hylde den, skulde vise sig at være en «Efternøler» endog i Forhold til sin egen Tid. Man gjenkjendte i «Skabelsen, Mennesket og Messias» (eller i Wergelands andre Skrifter, t. Eks. hans Afhandlinger: «Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt fremad?» og «Historiens Resultat») det attende Aarhundredes «flade» Rationalisme, Deisme, Fornuftreligion, Dydsbegeistring, de Rousseau'ske «Utopier», hans Paradismythe, Lovprisning af Naturtilstanden o. s. v., — og dermed troede man at have Tingen paa det rene: Forholdet var altsaa, at «det attende Aarhundredes Idéer, efter andetsteds at have udspillet sin Rolle, i Norge fik fat i et umodent og forfløient ungt Menneske og forledede hans ufuldstændige Kundskaber og løse Tænkning til at sætte et Misfoster («Skabelsen, Mennesket og Messias») ind i Verden» (Orla Lehmann, Norge 1836 og 1865); — at Wergeland var «Jean Jacques Rousseau's sidste Discipel, — en Sildefødning af den store naturalistiske Aandsretning i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, som altsaa har behøvet 50 Aar

for at naa op til Norge» (det danske Blad «Fædrelandet» — citeret af Skavlan i hans Bog om Wergeland S. 150). Dette er Feilsyn og Misforstaaelser, hvori man alene kunde gjøre sig Skyldig ved at staa paa den engang hos os og hos de andre skandinaviske Folk raadende tysk-nordiske Romantiks filosofiske Ravnekrogsstandpunkt og som nuomstunder vilde være aldeles utilladelige. Det maatte stemples som Vidnesbyrd om en utilladelig Uvidenhed, om nogen nuomstunder vilde give sig til at omtale det attende Aarhundredes Filosofi i en saa overlegen Tone. Enhver, der har noget Kjendskab tll den nyere Tids Aandsliv, vil være paa det rene med, at denne Filosofi vel blev bygget paa et ufuldstændigt Kjendskab til eller en ufuldkommen Vurdering af Menneskenaturen og at derfor de Tankerækker, den opstillede, trængte til at udfyldes ved andre Tankerækker, som gik ud fra andre, oversete eller miskjendte Sider af denne Menneskenatur, men at den derfor ingenlunde er at betragte som en helt udnyttet og aflægs Livs- og Verdensopfatning, — at dens Friheds,- Fremskridts- og Humanitetsidéer vel blev begrundet paa en ufyldestgjørende Maade, men at de derfor ingenlunde har udspillet sin Rolle, — at de tvertom har vist sig at have varig Gyldighed og i nye Former, med ny og bedre Begrundelse vedblive at øve en sterk og stigende Magt over Menneskenes Sind. Det kan altsaa gaa an at tale om det 18de Aarhundredes «flade» Rationalisme, naar man bare ikke deri lægger den Mening, at Fladhed og Rationalisme skulde høre nødvendig sammen. Det kan gaa an at tale om Rousseau'ske Utopier, naar man bare ikke glemmer, at der ved Siden af det utopiske i disse Utopier tillige var en Sandhedskjerne af blivende Betydning, et spiredygtigt Tankefrø, hvis Sæd vi fremdeles lever paa.

At være Rousseau's Discipel ved 1830 eller paa den Tid Wergeland optraadte, kunde betyde, at man tilhørte Reaktionen og hyldede aflægs Synsmaader, men det kunde ogsaa betyde det stik modsatte — at man stod i den aandige Avantgardes allerførste Række. Rousseau var, som bekjendt, den store Overgangsmand fra Oplysningstidens til vort Aarhundredes Aandsarbeide; han stod paa Oplysningsfilosofiens Grund, men nedlagde Protest mod dens Ensidigheder og optog dens almene Ideer eller Idealer til ny Prøvelse fra nye Synspunkter; hans Lære var altsaa i mange Henseender en tveegget, og det var naturligt, at der fra den udgik Impulser i de allerforskjelligste Retninger.

Til en Begyndelse fremkaldte den en dyb Splittelse inden Oplysningsfilosofernes egen Leir og gav deres Modstandere Vaaben i Hænde. Rosseau's Hævdelse af den indre Erfarings Vidnesbyrd af det personlige, subjektive Moment i enhver alvorlig Livsansku-

else, af Menneskets dybe, uudslettelige religiøse Trang ligeoverfor de øvrige Oplysningsfilosofers nivellerende og uniformerende Kritik og dogmatiske Skepticisme, — hans Hævdelse af Følelsens, Fantasiens, de naive, oprindelige Instinkters Ret ligeoverfor den koldt ræsonnerende Forstand, — hans Forsvar for Middelalderen, endog dens religiøse Intoleranse og Fanatisme, hvori han, skjønt selv en ivrig Forsvarer af Religionsfrihed, saa en Ytring af den Menneskenaturens oprindelige Kraft, som i hans egen Tid efter hans Mening var bleven altfor kunstig afrettet og dresseret og derved svækket o. s. v., — dette var noget, som indtil en vis Grad kunde tages til Indtægt af den gammeldagse Orthodoksis Tilhængere, og som blev Udgangs- og Støttepunkter for den store politiske og religiøs-filosofiske Reaktion, der begyndte i Slutningen af forrige Aarhundrede og fortsattes et langt Stykke fremover i dette.

Idet Rousseau i Følelsens og Fantasiens Navn polemiserede mod sin Samtids væsentlig franske eller fransk-paavirkede Poesi og Kunstøvelse med dens Regeltvang, kolde Forstandighed, snusfornuftige Moralisering, Skjønaanderi og Konventionalisme, — idet han henviste til Naturen, den frie, vilde Natur, og lovpriste Landlivet paa Salonernes Bekostning, — idet han hævdede Folkepersonlighedens, som den enkelte Personligheds Ret ligeoverfor alle uniformerendeTendenser, — idet han hævdede Betydningen af hvert enkelt Folks særskilte Seder og Skikke og Væsen ligeoverfor den i hans Samtid raadende literære Kosmopolitisme, som i Virkeligheden var enstydig med den nationale franske Smags Herredømme over alle andre europæiske Folk, — banede han Vei for en ny, dybere Kunst- og Stilopfatning, en ny Poesi med friere Former og rigere Stof. Heraf fremgik den romantiske Skole, som først kom til Gjennembrud i Tyskland, derfra udbredte sig til England og Frankrige og blev herskende i europæisk Skjønliteratur i de første Decennier af dette Aarhundrede. Ved sin Antagonisme mod Oplysningsfilosofernes literære Smag og Stil og ved det nationale Modsætningsforhold mellem Frankrige, som havde været Oplysningsfilosofiens Hovedland, og Tyskland, hvor Romantiken først kom til Gjennembrud, blev denne sidste ført til at alliere sig med Samtidens politiske og religiøs-filosofiske Reaktion. Man fik se det Særsyn, at de samme Mænd, som hyldede Frihed og Fremskridt paa det æsthetiske Omraade og stillede sig i den skarpeste Opposition til Stilens og Smagens nedarvede Autoriteter, optraadte som Modstandere af politisk og religiøs Frihed og arbeidede paa at gjenoprette længst svundne Tiders Autoritetstvang i Kirke og Stat.

Men denne reaktionære Bevægelse var bare en af de Aandsstrømninger, der udgik fra Rousseau; der var en anden, som førte i en helt modsat Retning. — Rousseau's Tilbage indesluttede i

sig et Fremad. Hans Kritik af Oplysningsfilosofiens Psykologi og Historieopfatning, dens politiske, moralske, religiøse Idéer var Spiren til dens Opløsning, men tillige det første Udkast eller Grundrids til dens Gjenreisning paa et bredere Grundlag med en mere alsidig Hensyntagen til Menneskenes aandige Behov. Det var en Dissonans, der forberedte, indledede en høiere, mere omfattende Samklang. — Naar han skrev om at vende tilbage til Naturen, var det ikke hans Mening at præke Barbariets Sag; hvad han krævede, var ikke en Opgivelse af Kulturen, men en Kultur, som var mere naturlig end Samtidens og gav Rum for en friere Udfoldelse af alle Menneskets Evner og Kræfter. Hans Henvisning til «Folkedybet», til de nationale Traditioner og Folkenes brede Lag, hvor disse Traditioner pleier at fæste den dybeste Rod og at holde sig længst, kunde udnyttes og blev udnyttet i Reaktionens Tjeneste; den ledede til falske eller idetringeste ensidige Forestillinger om det nationale Væsen som noget oprindeligt, noget fra først af færdigt og afsluttet; den affødte en overdreven, ensidig Enthusiasme for Myther, Eventyr, gammel Overtro og overhovedet alt gammelt, som om det skulde være Regel: jo ældre, des bedre, des mere nationalt. Men den indeholdt tillige en Hævdelse af Nationaliteten som en levende Kraft, det uundværlige Organ for den fremadskridende Udvikling, — hvad Oplysningsfilosofien altfor meget havde overseet i sin Opfatning af Historie og Kultur. Den blandt Oplysningsfilosoferne gjængse Historieopfatning led under et dobbelt Feilsyn. De var saa optagne af at bekjæmpe nedarvede Fordomme og Misbrug, af at rydde Grunden for alle de Ruiner, som dækkede den og hindrede Liv og Vækst, at de vænnedes til at betragte de Tider, hvorfra disse Ruiner stammede, med en urimelig overdreven Ringeagt. De kom til at se i Verdenshistorien hovedsagelig en Kjæde af Dumheder, Forbrydelser eller blinde Tilfældigheder — næsten bare negative Størrelser, hvis Sum alligevel skulde være en meget stor positiv, for, mens Oplysningsfilosoferne ikke øinede synderlig andet end Mørke og Vankundighed i de forbigangne Tider, var de overmaade tilfredse med sin egen Tids Oplysning og Civilisation, meget tilbøielige til at opfatte denne Civilisation som mønstergyldig og til at forestille sig, at deres Oplysning havde greiet alle de Spørgsmaal, som det er værdt at stille, paa en fuldkommen fyldestgjørende Maade. Denne Overvurdering af Samtiden og Undervurdering af Fortiden hindrede dem selvfølgelig fra at naa frem til en virkelig gjennemført Opfatning af Historien som en sammenhængende Udviklingsproces, og, idet Rousseau polemiserede derimod, — idet han bekjæmpede den overfladiske, yderligtgaaende Optimisme og den ligesaa overfladiske, yderligtgaaende Pessimisme, imellem

hvilke Oplysningsfilosoferne svaiede — idet han hævdede, at Mennesket er godt, om end Menneskene er slette, d. v. s. at Mennesket har en naturlig Adel, en god Kjerne, som bryder igjennem alle Forvildelser og Forvanskninger, og som tilsidst maa bli seirende: — har han været med paa at indlede og forberede den moderne evolutionistiske Historieopfatning.

Denne fra Rousseau udgaaede Aandsbevægelse, der sigtede til en Gjenreisning af Oplysningstidens Filosofi paa en bredere Basis, en Gjenoptagelse af dens Friheds- og Fremskridtsidéer i en ny, dybere opfattet, bedre begrundet Skikkelse, kan først siges at være naaet frem til fuldt Gjennembrud i Tiden nærmest forud for Julirevolutionen. Ved den Tid var altsaa Forholdet et saadant, at der ligeoverfor et rousseau'sk Høire — ɔ: en ligefrem reaktionær Romantik og romantisk Filosofi, der søgte sine Idealer i Middelalderen — stod et rousseau'sk Venstre: Filosofer og Historikere, som ved at optage det Fremad, der laa indesluttet i Rousseau's Løsen: tilbage til Naturen, til det oprindelige hos Menneskene og hos Nationerne, banede en Overgang mellem det 18de Aarhundredes Rationalisme og vor Tids Evolutionisme — Digtere, som forbandt Romantikens friere Kunstopfatning og mere poetiske Stil med Oplysningstidens Friheds- og Fremskridtsenthusiasme. Sammen med dette rousseau'ske Venstre, som var Samtidens aandige Avantgarde, Repræsentanter for den rette fremadilende Hovedstrøm i Europas Aandsliv, maa i første Række Henrik Wergeland stilles, ifølge hans æsthetiske saavelsom filosofiske Standpunkt, ifølge hans Livs- og Verdensopfatning og særlig hans historiske Syn, saadan som han har fremstillet det i «Skabelsen, Mennesket og Messias» og de før nævnte historiske Afhandlinger.

Han indleder, som bekjendt, sit store Verdensdigt, med et Slags Paradismythe; han indfører en Dualisme i Menneskenaturen, ikke mellem Ondt og Godt, men mellem et himmelsk-aandigt og et jordisk-sanseligt Princip, og Menneskehedens Udviklingshistorie opfattes som en Kamp mellem disse to Principper, hvorved det himmelsk-aandige tilsidst bliver det seirende — efter mange Nederlag. Han opstiller et «Forvildelsens» Tidsrum — «Konger og Prester isammensvorne — Frihed og Sandhed forlorne» — «Tyranni og Overtro» bredende sig ud; men ved Siden af Forvildelserne gaar en Række «Lysbrudd», der kulminerer i Kristendommen, hvis Væsen er Hævdelse af det personlige Gudsforhold, og som bebuder og forbereder en paa Broderkjærlighed, Frihed og Lighed grundet Samfundstilstand. Den følgende Tids Historie bliver da væsentlig opfattet som et stadig fortsat, stadig fremadskridende Arbeide med at realisere disse ved Kristendommen forkyndte politiske, sociale, moralske og religiøse Idealer. Og, som Digtet

begynder, saa ender det ogsaa med en Paradismythe; det opruller tilsidst for Læserne Billedet af et Tusindaarsrige — en Tid, da, «paradisisk er Jorden — herligt er Mennesket vorden» — en Tid, da,

> «hver sin Thronehimmel i egen Pande har,
> hver i eget Hjerte har Altar og Offerkar;
> Drot er hver for Jorden, Prest er hver for Gud».

Vi gjenkjender her i mangt og meget Oplysningsfilosofernes negative Kritik, deres Mangel paa Forstaaelse af de historiske Fænomeners Relativitet, deres jevnlige Tagen-sin-Tilflugt til «Prestebedrag», «Misbrug», «Vold» o. s. v., naar det gjaldt at forklare, hvad der syntes dem urimeligt i en svunden Tids Skikke eller Institutioner, deres Tro paa et nær forestaaende filosofisk Tusindaarsrige. Men det er dog paa den anden Side ingenlunde nogen blot og bar Reproduktion af det hos dem raadende historiske Syn; det er dette historiske Syn, men saaledes udvidet og uddybet, som det blev ifølge de fra Rousseau stammende Impulser — modificeret ifølge en mere alsidig Vurdering af den menneskelige Natur og idetringeste delvist frigjort for Oplysningstidens bornerede Selvgodhed. Det kan ikke siges at være vor Tids evolutionistiske Historie-Opfatning; men det kan siges at være den evolutionistiske Historie-Opfatning i den endnu ufuldkomne, uklare Skikkelse, hvori den hyldedes i Wergelands Samtid, da den endnu hos de mest fremskredne Aander holdt paa at vikle sig ud af det Svøb af Mystik, af Utopier og Billeder, hvori den fra først af var bleven gjort gjældende. Menneskehedens Kulturudvikling bliver seet i sterk Forkortning ved at være indrammet mellem de to Paradiser; men den omfattes som et sammenhængende Hele, og dens Karakter af en naturnødvendig, lovmæssig, i Menneskenes oprindelige Anlæg og Evner begrundet og alene der begrundet Proces bliver anerkjendt, tiltrods for de indledende og afsluttende Myther, og saavidt det kan ske, inden de derved afstukne knappe Grænser. Vi iagttager, hvorledes denne Erkjendelse af Fremskridtets Lovmæssighed efterhaanden gjør sig sterkere gjældende i Wergelands historiske Betragtning; Billedet af den historiske Udviklingsgang har udvidet sig for hans Blik, saa Rammerne om det er bleven sprængt eller tviner bort til Siden. I hans Afhandling: «Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt frem?» — skrevet 1831 — gjør, som allerede Titelen viser, en utaalmodig jagende Hasten henimod Afslutningen sig gjældende; han vil ligesom ikke bøie sig under den lovmæssige Udviklings Vilkaar; Naturen arbeider ham for langsomt; han skulde gjerne ville piske paa den som paa en doven Hest. I Afhandlingen «Historiens Resultat» fra 1843—1844 raader en roligere, mere resigneret Stemning, svarende til en klarere Erkjendelse af, at Maalet, som opstilles ved de menneskelige Idealer, ligger i en

uendelig Fjernhed — at det aldrig vil kunne opnaaes, men at det paa den anden Side heller ikke i Længden vil kunne forfeiles. Han taler her om «den endeløse Bane mod Fuldkommenheden» — om den Humanisering, som «Naturen har gjort til Menneskehedens Hovedopgave» — at «den er løst for en Del og derved ogsaa Maaden at løse den funden af alle», saa «Haabet om en evig fortskridende Forædling af Menneskeslegten ligesaalidt er et Bedrag, som at vi er et godt Stykke paa Veien».

Et Vidnesbyrd om, at Henrik Wergeland, trods sin Paradismythe og sit Tusindaarsrige, stod den moderne Evolutionisme meget nær, og at han ifølge sit historiske Syn maa regnes til Samtidens mest fremskredne Aander, finder jeg i Maaden, hvorpaa han opfattede Nationaliteten og det nationale Væsen, særlig i Hensyn paa norsk Historie og de Opgaver, denne stillede i national Henseende.

Rousseau's Henvisning til Folkets dybereliggende Lag ligeoverfor den paa Høiderne raadende overraffinerede og kunstlede Civilisation, hans Lære om, at Landbefolkningen, Bondeklassen er et Folks sande Kjerne, syntes ingensteds at kunne passe bedre eller at maatte finde en villigere Indgang end i Norge, hvor Bonden ifølge sin urgamle, ubrudte Frihed og Eiendomsret svarte saa godt til Forestillingerne om en «ægte Naturens Søn», og hvor Bondeklassen desuden ved sit Sprog, sine Seder og Skikke saa tydelig repræsenterede Sagaoldet, Norges Storheds- og Velmagts-Periode, mens Byerne var tilblevne eller havde faaet sit Præg i en Tidsalder, fra hvilken Nationalfølelsen vendte sig bort med Harme eller Modbydelighed. «Bondeforgudelsen» — Stoltheden over Landsmandskabet med den frie Odelsbonde, Glæden over den Fortidsarv og de Fremtidsvilkaar, Norge eiede i sin frie Bondestand — var da ogsaa, som før nævnt, fra først af et af Hovedfermenterne i den ved Oplysningsfilosofien vakte norske Nationalbevægelse og vedblev at være det ogsaa i den følgende Tid — ogsaa ved det nye Gjennembrud i Julirevolutionens Tidsrum. Wergeland og Welhaven syntes i denne Henseende at indtage ganske det samme Standpunkt. Wergelands Ord: «Der — imellem Fjeldene — er Folket sig selv. Der bor Israel, men Fremmede og Filistere i Askalon og Gaza paa Kysten» — svarer ganske til, hvad Welhaven siger i «Dæmringen», naar han taler om at søge den norske Stammes Værd og Hæder hist og her langs Fjeldets Sider, hvor der findes «en Skat fra bedre Tider, en Rest af Sagaoldets prude Sæder, en ædel Rust, der holder sig med Tiderne» — og Wergelands Ord i hans Tale «til Forfædrenes Minde» (1834): «Vort Norge og Fortidens (d. e. Sagatidens) Norge synes som to afbrudte Halvringe, der passe paa det nøieste sammen; Mellemalderen (d.

e. Unionsperioden og Dansketiden) kun som den uægte Lodning, som vi bryde væk for at hele de ægte Led» — synes en Gjentagelse i Prosa af, hvad Welhaven siger paa Vers i «Dæmringen», naar han henvender til Bonden «den høie Sagas Varselsord»: «Hvad Norge var, det maa han engang vorde, paa Land, paa Bølge og i Folkerang.» Men bag denne tilsyneladende Overensstemmelse laa en Divergens eller rettere en Modsætning, som traadte frem med al ønskelig Tydelighed i begges Forhold til det nationale og politiske Arbeide i Samtiden.

Welhaven saa i Bonden den rigtig national-norske Mand, men dette nationale var for ham noget væsentlig givet og uforanderligt, «en Skat fra bedre Tider,» en «Rust», der i bedste Fald «holder sig med Tiderne», en Samling af Kurjositeter, brugbare Stoffer for kunstnerisk Behandling. Fra dette Synspunkt maatte Bonden helst vedblive at være, hvad han var; lagde han af sig Kvitkuften og med den gammel Overtro, blev han oplyst, politisk interesseret, ophørte han at være interessant. Welhaven stillede sig i afgjort Opposition til den politiske Bondevægelse i 30-Aarene, og han stod uden Forstaaelse eller Deltagelse ligeoverfor det wergelandske Arbeide med at udbrede Almenoplysning. I Wergelands Øine var denne rent æsthetiske Opfatning af det Nationale en Vederstyggelighed, som han oftere omtaler med Uvilje; saaledes siger han etsteds:[1] «Begeistringen for Valdersens eller Hardangerens Enfoldighed og Nationaldragt bliver let, om den ikke gjør sig Rede for sig selv, til al Illiberalitetens Begeistring for Uvidenhed og gammeldags Barbari hos Bønderne. Den tror sig maaske patriotisk og liberal; men i denne Nedladenhed er en høist ubeføiet Stolthed, som næsten altid i Nedladenhed; og det er intet modbydeligere til end at se en aristokratisk Laps klappe en af disse forsømte Landsmænd paa Skulderen uden at bemerke, at den Ærbødighed, han vil lægge for Dagen for disse Fædrenes Seder og Former, hverken i sit Indre eller Ydre er forskjellig fra den blandede Følelse af Behag, hvormed han ser en Bjørn eller en Elg fra Østerdalen. Hertil er dog disse Landsmænd for gode. Agtelse for det Simple og Naturlige er en Dyd; men gaar den indtil at blive Begeistring for det Enfoldige og Uvidende, da kan Ufrisindet ikke komme synderlig længere.» Wergeland saa i Nationaliteten mere en Kraft end et færdigt Produkt; Folkets aandige og materielle Fremadskridning, Udviklingen og Udfoldelsen af alle dets Evner og Kræfter var for ham den store nationale Sag; Folkelivets Antikviteter: — gammel Overtro, gamle Traditioner, nationale Dragter og Skikke, — interesserede vel ogsaa ham levende, men ikke saaledes, at han for deres Skyld vilde ofre noget Fremskridt, endog det rin-

[1] I en Artikel «Om Maadehold i Dyd» fra 1833.

geste eller mest materielle. Naar han vilde knytte det nye Norge saa nær som muligt til det gamle, med Overspringelse af Mellemalderen, var det ikke saa meget af romantisk Begeistring for «Sagaoldets prude Sæder» som snarere, fordi den moderne Friheds- og Fremskridtsaand i hans Tanker der fandt de fleste Støttepunkter. Naar han optog Folkesprogets Sag, var det ikke saameget, fordi det er en interessant Oldtidslevning, eller fordi det er egte norsk, tilblevet i Landet og præget af dets Natur og Folkets eiendommelige Væsen, som · først og fremst derfor, at han opfattede det som et brugbart eller endog uundværligt Redskab for den fremadskridende Almenoplysning.

Wergelands Nationalisme var, ifølge denne hans Opfatning af Nationalitetens Væsen, det modsatte af eksklusiv. Man har undres over, at han, — Norskhedsmanden par excellence, — tillige var en slig Verdensborger, — at han i sin Fantasi stadig var paa Farten i fremmede Lande, at han var saa kosmopolitisk i sine Interesser og Sympathier som vel neppe nogen anden af vore offentlige Mænd. Det er i Virkeligheden ikke noget at undres over. Ifølge hans Livssyn og historiske og filosofiske Forudsætninger maatte det ene falde ligesaa meget af sig selv som det andet; det er ingen Grund til at tvivle paa, at hans Begeistring for Grækere og Polakker, for Frihedskampene i Spanien, Frankrige o. s. v. var fuldkommen ligesaa oprigtig og umiddelbar som hans Begeistring for 17de Mai og for det norske Folks Frigjørelse og politiske Opdragelse i Grundlovens demokratiske Aand. Naar Nationaliteten opfattes som en Kraft, et Organ for den almene Udvikling, naar dens Væsen sættes i den fremadskridende Bevægelse, bliver man stadigt henvist fra det nationale Synspunkt til det universelle og omvendt; man føres til at erkjende eller føle begge disse Synspunkters Samhørighed, ikke deres Modsætning.

Helt anderledes med den Opfatning, Welhaven gjorde gjældende af det nationale Væsen. Ved at se i Nationaliteten noget væsentlig afsluttet og oprindeligt, en Skat, en Arv, et Produkt snarere end en levende Kraft, — ved at lægge Hovedvegten paa de Former, hvori den har givet sig Udtryk i længstforsvundne Tider, — bliver man let eksklusiv; Formerne er sprøde og skrøbelige; man fristes, naar man har æsthetisk forelsket sig i dem, saa man glemmer Fremskridtets Lov, til at søge dem opretholdt ved Afstængning ligeoverfor Paavirkninger udenfra. Det synes at staa i Strid hermed, at Welhaven og hans Meningsfæller hævdede det sprogligе og literære Fællesskab med Danmark, ligeoverfor den wergelandske «Ultranorskhed», og at de siden fordetmeste blev ivrige Maalsmænd for den skandinaviske Bevægelse. Men Striden er bare tilsyneladende. Welhavens Hævdelse af det literære og sprog-

lige Fællesskab med Danmark havde en saa absolut og ensidig Karakter, at den øiensynlig indeslutter en Tendens til Afsondring, ligeoverfor den øvrige Verden; og Skandinavismen var intet andet end politisk Romantik: den byggede paa Urfællesskabet mellem de skandinaviske Folk, hvoraf fulgte, at den maatte føre til en skandinavisk-nordisk Eksklusivitet, værre og mere inkurabel end den norske, danske eller svenske; den satte Racen, det givne, uforanderlige op mod Nationaliteten, det bevægelige, fremadskridende, sig udviklende, og vilde have Hensynet til den sidste underordnet Hensynet til den første, hvorved det var givet, at den i sine Konsekvenser maatte have ført til Stagnation eller Reaktion paa alle Omraader. Skandinavisternes Opfatning af den af en naturlig Udviklingsproces fremgaaede nationale Differentiering i Norden som en «Spaltning» i «sygnende Skud» har Wergeland paa Forhaand tilbagevist ved de rammende Ord (i Afhandlingen om norsk Sprogreformation fra 1835): «Forgrening er ikke Adskillelse, men Frugtbarhed og Rodstyrke.»

Den engang gjængse Forestilling og Fremstilling: at Welhaven og hans Venner repræsenterede en friere, videre Horisont i national Henseende end Wergeland, — at deres Program og Mission var at opretholde Forbindelsen med det almeneuropæiske Aandsliv ligeoverfor Wergelands Isolationsstræv eller «kinesiske Afspærringssystem», — er altsaa saa langt fra at være rigtig, at man kommer Sandheden nærmere ved at paastaa det modsatte. Hartvig Lassen, som i sin Bog om Wergeland har stillet sig den Opgave at korrigere denne Fremstilling og rehabilitere Wergeland ligeoverfor den skandinaviske Romantiks Miskjendelse, staar dog selv altfor meget paa et skandivisk-romantisk Standpunkt til at yde ham fuld Retfærdighed i denne Henseende eller til at fremstille i det rette Lys Forholdet mellem hans og hans Modstanderes Opfatning af Nationalitetens Væsen. Det heder i Lassens Bog[1] om Wergelands Syn for det Nationale, at det «saa genialt som det er, ogsaa er meget ensidigt» — — «Der er to Momenter i Nationernes Liv, for hvilke han er blind: Det ene er det, som vi vel maa kalde det Mysteriøse, det Eiendommelige nemlig, der er Folkeslagene indgivet fra Begyndelsen, og som er uafhængigt af naturlige og historiske Forhold; Tanken om, at der skulde findes noget saadant Uforklarligt, der altid, efterat alle andre Momenter er gjort gjældende, bliver tilbage som en uopløselig Brøkdel, vilde han, om den nogensinde var falden ham ind, sikkerlig have vist fra sig, ligesom han raabte «bort» til det Mysteriøse i Kristendommen. Det andet Moment er Nationalitetens uendelige Nuancering og Inderliggjørelse gjennem Folkets historiske Liv. Ogsaa

[1] 2 Udg. S. 72-75.

for dette havde han kun ialfald et flygtigt Blik; naar det gjælder hans Verdensbetragtning i det Store, ser vi, — — at han egentlig kun ser det Første og Sidste: Naturlivet i Edens Have, og det, hvori Mennesket, naar «Forvildelsens» lange Nat er endt, er vendt tilbage til et inderligt, kjærligt Samliv med Naturen — — Det er altsaa der, ved Naturens Barm, han søger «Folket» — — Grundstemningen i hans Digtning kan væsentlig betegnes som idyllisk — — Med dette Samfundsideal for Øie kom Wergeland som han var kaldet, til at deltage — — i den nationale Bevægelse, der falder sammen med de første Aar af hans Forfatterskab — — thi hvad der i alle Retninger karakteriserer Bevægelsen, er Trangen til at hævde den oprindelige, naturbestemte Folkelighed ligeoverfor den, som man negtede dette Navn, den af Aarhundreders Kulturliv prægede, den der hos den civiliserede Del af Nationen var udviklet under Samlivet med det fordums Broderfolk. Mod dette, mod den danske Kulturs Indflydelse, maatte Bevægelsen selvfølgelig rette sig, ligesom ved Leilighed — — mod det nye Broderfolk — — Wergeland gjennemlevede med Liv og Sjæl denne Gjæringsproces — — og han døde just i det Aar, da der viste sig de første sikre Tegn til, at vort Folk nu var saavidt sig selv, at det turde vende Blikket udad; da den skandinaviske Ide gjennem Studentertoget i 1845 ogsaa hos os aabenbarede sin seirende Magt.» Paa et andet Sted (S. 138) heder det: «Ifølge den wergelandske Betragtning er Kulturen væsentlig det oprindelig Menneliges Forædling og Frigjørelse gjennem Kundskab, altsaa Tilegnelse af hvad der i alle Tider og af alle Nationer er udrettet til Opnaaelsen af dette Maal. Kulturens nationale Præg saa han kun i disse Kundskabers Anvendelse overensstemmende med Tidens og de naturlige Forholds Krav; det var i Grunden Kvintessensen af den Norskhed, som var hans stadige Løsen: at Folket, gjennem Almendannelsen og det praktiske Liv modnet til Selvstændighed, skulde lære at udvikle de Spirer til Velvære og Frihed, som Landets Natur og Forfatningen gjemte. Med alt sit fyrige Liv er saaledes hans Nationalisme overfladisk; thi den har intet Syn for andre nationale Eiendommeligheder, end de som gjør sig gjældende i det udadvendte, arbeidende eller kjæmpende Liv; den dybere Inderlighed, som er Folkeindividualitetens sande Væsen og Kjerne, kommer ikke til Orde her.»

Forfatteren angiver, som man ser, selv det Standpunkt, hvorfra denne Kritik eller Karakteristik af Wergelands Nationalitetsopfatning er udkastet, idet han taler om «den skandinaviske Ides seirende Magt»; men dette er forsaavidt overflødigt, som Skandinavisten og Romantikeren skinner allevegne tydelig igjennem. Saaledes bliver Norskhedsbevægelsen i Wergelands Ungdomstid op-

fattet aldeles i den nu forældede Skandinavismes Aand, naar det heder om den, at dens Tendens var at vende tilbage til Idyllen, til «Folket ved Naturens Barm», — at den fremgik af «Trangen til at hævde den oprindelige, naturbestemte Folkelighed ligeoverfor den, som man negtede dette Navn, den af Aarhundreders Kulturliv prægede, den, der hos den civiliserede Del af Nationen var udviklet under Samlivet med det fordums Broderfolk», — — som om dansk og norsk egentlig var ét og det samme, — som om det danske Skriftsprog kunde ansees for ligesaa nationalt, ligesaavel hjemmehørende i Norge som det norske Folkesprog, bare at det repræsenterede et høiere Udviklingsstadium end dette, — som om Welhaven og hans Meningsfæller havde Ret, naar de mente, at de, ved at hæve det danske Skriftsprog og den ubrudte kulturelle Sammenhæng med Danmark ligeoverfor det wergelandske Norskhedsstræv, slethen kjæmpede for «Kulturen» eller «Civilisationen» mod Raahed og Barbari. Vi indser jo nu, med den senere Tids Udvikling for Øie, at dette var et ganske overordentlig stort Selvbedrag; vi indser, at hvad der laa under Norskhedsbevægelsen i Wergelands Tid som senere, var en rigtig Erkjendelse eller Følelse af en kulturel Spaltning inden Nationen, som det for den fremadskridende Udviklings Skyld gjaldt at faa overvundet; vi indser, at, hvad der blev stillet op mod hinanden, ikke var Raahed eller primitiv Naturlighed ligeoverfor Kultur, men en Kultur ligeoverfor en anden, en gammel og væsentlig norsk ligeoverfor en forholdsvis ny og væsentlig dansk, — og at den første, om den end for Øieblikket laa tilbage for den sidste, til Vederlag havde de rigeste Fremtidsmuligheder, eftersom det hører til Vilkaarene for Kulturens Trivsel hos et Folk, at den har Sammenhæng med dets Historie, — jo længere og jo mere ubrudt, des bedre, — ligesom Planten pleier at have den frodigste Vækst, jo dybere dens Rod er. Det kan, efter Wergelands hele Livssyn og Lynne og Karakteren af hans literære og politiske Virksomhed, ikke være tvilsomt, at det var Følelsen heraf, — Fremgangstanken eller Fremgangsinstinktet hos ham, — mere end hans Forkjærlighed for Bondens Primitivitet og naturkraftige Væsen, som bestemte hans Plads i den nationale Brydning og stillede ham i Spidsen for Norskhedsmændene. Dette indrømmes ogsaa paa en Maade af Lassen, naar han siger, — med fuld Ret, men neppe i den bedste Overensstemmelse med sine tidligere Ytringer, — at «Kulturen ifølge Wergelands Betragtning væsentlig var det oprindelige Menneskeliges Forædling og Frigjørelse gjennem Kundskab, altsaa Tilegnelse af hvad der i alle Tider og af alle Nationer er udrettet til Opnaaelse af dette Maal» —, at «Kulturens nationale Præg ifølge hans Betragtning kun laa i disse Kundskabers An-

vendelse overensstemmende med Tidens og de naturlige Forholdes Krav», saa Kvintessensen af hans Norskhed var: at Folket, gjennem Almendannelsen og det praktiske Liv modnet til Selvstyrelse, skulde lære at udvikle de Spirer til Velvære og Frihed, som Landets Natur og Forfatning gjemte». Lassen mener, at Wergelands Nationalisme, saasom den, paa Grund heraf, «ikke har Syn for andre nationale Eiendommeligheder end de, som gjør sig giældende i det udadvendte, arbeidende eller kjæmpende Liv, maa kaldes overfladisk». Det er en Dom, som man vist ikke vil kunne tiltræde fra det moderne historisk-evolutionistiske Synspunkt. Nationaliteten opfattes fra dette Synspunkt som et Produkt af den almene Udvikling og tillige som et Organ for den; det maa derefter gjælde som den største af alle nationale Opgaver: at virke til Frigjørelsen af Folkets Evner, at virke til at sætte det i Fart, saa det kommer midt ud i den almene Udviklings Strøm og deltager i den saavidt muligt af al sin Kraft, og de nationale Eiendommeligheder, der gjør sig gjældende ved denne Deltagelse eller i det «arbeidende og kjæmpende Liv, maa vel derefter ogsaa ansees som de vigtigste og betydningsfuldeste, om end ikke altid de mest øinefaldende. Overfladisk kan altsaa Wergelands Nationalisme eller Nationalitetsopfatning ikke kaldes, men vel ensidig. Det er vistnok ikke uden Grund, at Lassen siger om ham, at han var blind for «det Eiendommelige, der er Folkeslagene indgivet fra Begyndelsen, og som er uafhængigt af naturlige og historiske Forhold», — hvilket vel betyder saameget som det racemæssige, de for de skandinaviske eller germanske Folk t. Eks. fælles Karakterdrag, som har udviklet sig i en forud for al Historie liggende Tidsalder, og som vedbliver at holde sig hos Folkene trods deres afvigende historiske Udvikling, og at han ikke havde noget rigtigt Syn for «den dybere Inderlighed, som er Folkeindividualitetens sande Væsen og Kjerne», men som «ikke kommer til Orde i det udadvendte, arbeidende eller kjæmpende Liv», hvilket jeg antager skal betyde: de hos Folket gjennem dets Historie nedlagte Traditioner, som ikke blot er Minder om en svunden Tids Aandsliv, men som vedbliver at øve Indflydelse paa Folkets Udvikling, om ikke ved at bestemme de store Fremgangslinjer, saa ialfald ved at holde igjen eller modificere, nuancere, give Farve. Wergeland var saa optaget af Fremskridtstanken, hans Aand var saa helt udadvendt, at han syntes at have glemt, at man for at se rigtig frem, af og til maa se tilbage, — fordybe sig i sig selv, som det heder. Han saa i Nationaliteten saa væsentlig en Kraft, at han syntes at have glemt, at den tillige er et Produkt. Hans Nationalitetsopfatning var ensidig og trængte til at suppleres saaledes, som den blev det i vort Aandsliv ved den

Opfatning, der blev gjort gjældende af Welhaven og hans Meningsfæller og literære Medarbeidere.

Det kan siges om disse to, — Wergeland og Welhaven, — at de begge var Disciple af Rousseau (naturligvis væsentlig i en indirekte Forstand og gjennem mange Mellemled), saaledes at Wergeland ved sin Nationalitetsopfatning og sit historiske Syn repræsenterer det Rousseau'ske Venstre, Welhaven det Rousseau'ske Høire. Rousseau's Kritik af Oplysningsfilosofien var, som nævnt, et Tilbage, som i sig tillige indesluttede et Fremad. Hans Henvisning til de nationale Traditioner ligeoverfor Samtidens fransk-kosmopolitiske Nivellering og Uniformering var for det første et Opraab til Folkene om at fordybe sig i sig selv, gaa tilbage til sin Fortid, men indledede og forberedte dernæst ogsaa en Erkjendelse af Nationaliteten som nødvendigt Organ for den almene Udvikling og indeholdt forsaavidt tillige et Opraab til Folkene om at skride videre frem i den af Oplysningen anviste Retning, men paa den med Nationaliteten givne Basis. Nationalisme og Liberalisme eller Fremskridtsaand traadte, ifølge de fra Rousseau udgaaede Impulser, til en Begyndelse ud fra hinanden, stilledes i et Modsætningsforhold til hinanden, for dernæst at forenes i en høiere, mere bevidst og bestemt Harmoni. Det første Stadium i denne Udvikling repræsenteredes af den romantiske Skole, hvis Indflydelse blev bestemmende for Welhaven, — det andet Stadium repræsenteredes af de liberale engelske og franske Digtere og Historikere i Julirevolutionens Tidsalder, — og til denne Gruppe maa Wergeland siges i alt væsentligt at høre. Hans nationale og historiske Synsmaade var altsaa den mest moderne, mest fremskredne. Men Romantiken skulde ogsaa have sin Tid; den havde indtil da ikke været repræsenteret i Norge paa nogen original Maade, og den havde ogsaa en Opgave at løse i det norske Aandsliv. Saaledes gik det til, at Welhavens Retning for en Tid blev seirende og kunde komme til at staa for Almenheden som den mere moderne. Vi ser nu, at Forholdet i Virkeligheden var det omvendte. Vi ser, at hvad der hindrede Wergeland fra at opnaa i Samtiden den literære og nationale Førerstilling, hvortil han syntes selvskreven ved sit Geni, det var ikke, at hans Livs- og Kunstopfatning var forældet, men snarere at den var altfor ny. Man kunde sige, at det var en Antecipation af Udviklingen, — et Forsøg paa at springe over et af dens Overgangsstadier. Den Førerstilling, som ikke tilfaldt ham, medens han levede, den har han imidlertid, som vi ved, faaet siden, — en Menneskealder efter sin Død, — i vore Dage. Og nu, da han er blevet «den store Uundværlige, under hvis tause Herredømme vi lever» (Erik Vullums Udtryk i hans i 1881 udgivne lille Bog om Wergeland)

—, som vi maa have med os allevegne paa vore Veie, — nu vil vi ogsaa paaskjønne det som et godt Varsel, — og mere end det, — en Garanti for vor fremtidige nationale Udvikling, at hos ham Nationalaand og Fremskridts- og Frihedsaand optræder, — ikke, som hos den tysk-danske Romantiks ledende Aander, i et Modsætningsforhold, — men inderligt, uadskilleligt forbundne, — at han paa én Gang var Nordmand med Liv og Sjæl og Verdensborger med Liv og Sjæl, — at hans Ord i Talen ved Krohgstøttens Afsløring: «Vi ville være som Krohgs Støtte norske i Malm og Klang og Præg og Pryd og dog under Borgerkransen skuende frit og vidt ud i Verden,» — er som talt ud af den Aand, der gaar gjennem hele hans Forfatterskab og øvrige Virksomhed.

Det kunde synes, at, hvad der her er sagt om den Wergelandske Livs- og Historieopfatnings nære Overensstemmelse med moderne Evolutionisme, ikke stemmer synderlig vel med, at hans Digtning, efter hvad der almindeligvis har været paastaaet, har en saa gjennemgaaende idyllisk Karakter, — at den i en saa fremtrædende Grad er en Lovsyngen af Naturens Storhed og Fred og Harmoni i Modsætning til Menneskelivets Usseldom og Fordærvelse, Kulturens mange raadne Elementer. Det er vist, at Wergeland (ligesom forresten de fleste af Samtidens store Digtere) var langt mere Natur- end Menneskeskildrer. Hans Naturskildring er farverig, mangfoldig nuanceret og vidnende om indgaaende Kjendskab, fortroligt Samliv; hans Menneskeskildring derimod er fordetmeste ensformig og holdt i de almindeligste Omrids. Han har i sit kampfyldte Liv ofte søgt og fundet Hvile og Forsoning i Naturen, og han har givet gribende, veltalende Udtryk for slige Stemninger. I nogle af hans største og bedst kjendte Digterverker, — særlig «Barnemordersken» og «Den engelske Lods» — er ogsaa den endelige Afslutning: Flugt og Frelse bort fra Kulturlivets Raaddenhed og Ondskab hen til en schweizersk Afdal eller Kysten af en ensom norsk Fjord. Hans Fantasi har gjerne streifet ind paa Idyllens Omraade; han har havt Øieblikke, da han ønskede, at han bare hedte Peer, og udmalede for sig som et jordisk Paradis «en Plet han havde dyrket selv, en Halmhat og en Kofte graa, en Hytte ved en Elv». Men ikke saa, at dette nogensinde blev den herskende Grundsætning hos ham: dertil var og blev han al sin Tid altformeget den freidige Kampnatur. Han var, som han selv siger, af de Fiske, som trives i skummende Vand. «Fortræffeligt at leve i Kamp, naar man har Neb. Tobak i Ro. Kaffe i Ro; ellers — Pennene flyve! Bægrene bruse! Hesten galoppere under en! Satirer fraade! Seil krænge! høi Rig og Sjøgang huul!» (Brev 1832 til Rektor Holmboe) — saadan var Livet for ham, og saadan vilde han have det. Hvad han søgte

og fandt i Naturen, var da heller ikke bare Fred; naar han priste den, var det ikke, oftest ialfald ikke for at nedsætte Menneskelivet; han havde ikke bare Øie for Modsætningen mellem Naturen og Menneskelivet, men ogsaa, — og endnu mere, endnu sterkere, for det ligeartede, overensstemmende ved begge, — det, som forbinder dem til et eneste stort sammenhængende Hele. Menneskelivet er Kamp, men ogsaa Naturen er det; fra det mindste Kryb eller fra den saakaldte livløse Natur optil Menneskene er det en ubrudt Kjæde af arbeidende Kræfter, som søger frem til et fælles Maal. Vi møder denne Opfatning rundtom i Wergelands Skrifter, ofte i energiske Udtryk, der viser, hvor dybt den har grebet ham, og hvorledes den har været for ham en ledende og bestemmende Grundtanke, — som t. Eks. naar han i Bladet «For Arbeidsklassen» (1840) lader «en Ven» spørge: Hvormange Eder og Smudsigheder tror du at afvænne dine Læsere med ved dette Blad? Maaske ikke med én. — Hvorfor da anvende Tid og Arbeide paa saa magert et Haab? — Gud styrer den flyvende Sæd. Aldrig er en Anstrængelse for noget Godt ganske spildt. Menneskeheden gaar fremad, ikke som Strømmen, men ligesom Jordens Masse vokser: — den blege Mose bedækker de skaldede Klipper; hver Høst yder den dem sit Affalds Støv, for at der skal blive Muld deraf, og der bliver. Jorden bliver skjønnere, Klipperne grønnes. Og dette er et større Mirakel end om Menneskehedens Haardhed og Raahed formindskes. Mine Moseblade skulde ikke aflade at falde. — Eller i «Følg Kaldet» — et af de herligste Digte i vor Literatur, hvor det heder:

Hvad har glattet Alpens Horn,
afpoleret dets haarde Side,
Flek for Flek, og Korn for Korn?
Regnens Draabe,
bløde Vift af Skyens hvide
af Atomer vævte Kaabe,
Fjedrene paa Taagens Hat.
Hvad har knust til Sand Graniten?
vasket ud den røde Spath,
saa det dynger sig i Klitten
stedse mere skjært og hvidt?
disse Vandets bløde Kredse,
dette Havets maalte Skridt,
dette blide Bølgeslag,
i en dyb Bevægelse stedse,
lig en Verdens Aandedrag.
Og i Tusind Aar hver Sommer
ryster Mosen sine smaa
bægerformte Sølverblommer
over golde Klipper graa,
til i al den spredte Grøde
store Furu finder Føde.

Intet, større eller mindre, -
intet frugtløst og forspildt,
er der Hensigt i dets Indre,
slænges ud det end saa vildt.

Skulde Skjaldens Ord, dens skjære
Dugg af Lysets Funke, varm
som om Blod sprang af hans Barm,
eneste i Verden være,
som foruden Spor og Minde
kan forspildes og forsvinde?
Op! hvis Herrens egen Røst
fylder med en Storm dit Bryst!
Ud den bruse i det Øde!»

Hvad der møder os her, er ikke en blot og bar idyllisk Naturbetragtning, men Evolutionisme i stor Stil.

I Sammenhæng med dette Enhedssyn paa Naturen og Menneskelivet stod det, at hans aandige Interesser spændte over et saa vidtstrakt Felt. «Historie og Botanik ere mine Yndlingsvidenskaber,» skrev han i et Brev fra Studenterdagene, og disse to saa vidt fra hinanden liggende Fag vedblev han at sysle med hele sit Liv igjennem. Han har skrevet botaniske Afhandlinger, og om hans fortrolige Kjendskab til Vækstriget vidner, saa at sige, hvert eneste Blad i hans Digtning. Hans historiske Forfatterskab er saa omfangsrigt og for en Del saa værdifuldt, at alene det vilde sikre ham en fremtrædende Plads i vor Literatur.

De betydeligste af hans historiske Arbeider er hans Fremstilling af Lofthusfeiden 1786—87 og hans «Norges Konstitutionshistorie». Begge er byggede paa selvstændige Kildegranskning; i begge er meget nyt og interessant Stof draget frem; begge hører fremdeles til de Arbeider, som maa benyttes ved Studiet af Norges nyere Historie. Særlig er Konstitutionshistorien den Dag idag Hovedverket vedkommende det vigtige Emne, den behandler.

Denne Bog udkom heftevis i Aarene 1841—1843. Naar man betænker den kolossale Produktivitet, han udfoldede i disse Aar i andre Retninger, – som Digter, Journalist, Almueskribent o. s. v. (se Fortegnelsen over hans Skrifter i 6te Del af Lassens Udgave af hans Digterverker, Gads Forlag 1884), skulde man tro, at den maatte være flygtig udarbeidet og bære Merkerne af at være et Hastverksarbeide. Men det kan i det store hele ikke siges at være Tilfælde. Wergeland var af de Mennesker, som faar Tid til alt. — Indledningen, i hvilken han har stillet sig den Opgave at paavise, hvorledes Nordmændenes Nationalaand i de nærmest forud for 1814 gaaende Generationer efterhaanden blev vakt og modnedes for de Opgaver, som blev stillede den af Verdensbegivenhederne i dette Aar, er merkelig. Vel har Fantasien en og anden Gang ført ham paa Afvei, og vel har han her (som i Af-

handlingen om Lofthusfeiden og de populære Fremstillinger af Norgeshistorien m. v.) oftere ladet sig forlede til i en svunden Tids Begivenheder at indlægge Motiver og Synsmaader, som først tilhører en senere Udvikling. Men han har alligevel ved Maaden, hvorpaa han har stillet og løst Opgaven, udvist en for den Tid ualmindelig overraskende klar Forstaaelse af den historiske Sammenhængs Aand; han har hævdet en rigtigere, med denne Sammenhæng bedre stemmende Opfatning af den norske Nationalitets Vilkaar og Stilling i Dansketiden end den, der var gjængs i hans Tid og tildels har vedblevet at være det længe efter; og han har, trods alle Vildfarelser i det enkelte, godtgjort, — før nogen anden forsøgte derpaa, — at den Frihed og Selvstændighed, Norge opnaaede i 1814, ikke var noget blot Verk af Tilfældet eller ydre Begivenheder, et Resultat af en «vidunderlig Forsynets Førelse»; en «Himmelens Gave» o. s. v., men at den havde sine Rødder i Folkets tidligere Historie, at den var forberedt ved en forudgaaende indre Udvikling, uden hvilken den heller ikke vilde havt noget Værd eller nogen Varighed. For at bruge hans egne rammende og malende Ord (Konst. hist. Saml. Skr. 9, 18): «Den norske Konstitution vilde være et aldeles uforklarligt Fænomen, om et Friheds- og Uafhængighedssind, der saa hurtig fremtryllede den til Liv og Virken, selv var en ligesaa pludselig Fremvext, og kun at datere fra Kielertraktatens Publikation i Norge. Men Historien er ligesaa regelbunden som den fysiske Natur, dens Begivenheder ere ikke isolerede, dens Epoker blot Konsekventsers Kulminationer. Ligesaavist som at Primlerne og Anemonerne, der gjennemvirke Grønsværsteppet, som det norske Foraar med saa overraskende Hurtighed udruller over de mosbrune Bakker, have under Sneen havt sine Rødder gjemte fra forrige Aar, og hverken ere nedregnede fra Aprilskyerne eller saaede af de første Maistraaler, ligesaavist har enhver overraskende Begivenhed sine Rødder tilbage i Tiden under henfarne Slægters Grave.» — I Hensyn paa Opfattelse og Vurdering af de Partimodsætninger og afvigende Synsmaader, der kom til Orde inden Rigsforsamlingen paa Eidsvold, blev han vistnok sterkt paavirket af sin Fader, der jo hørte til Minoritetens allerivrigste og mest fremskudte Medlemmer, — ligesom ogsaa andre Kilder, der stod til hans Disposition, stammede fra dette samme Hold; paa den anden Side maatte hans enthusiastisk-umiddelbare Natur drage ham nærmest hen til det modsatte Parti, til Majoriteten, hvis Program og Holdning var inspireret af den sterkeste Tro paa Landets Fremtid, og Resultatet af denne Konflikt er da ogsaa blevet, at han idethele maa siges at have iagttaget en rosværdig Upartiskhed og at han ydede begge Parter saa nogenledes, hvad der tilkom dem.

Stilen i dette, som i Wergelands øvrige historiske og biografiske Skrifter, har den samme improvisatoriske Karakter som Stilen i hans Digtervreker: den er ujevn, — ofte noget tung og knudret, indviklede Perioder, bratte Overgange, saa man stanser op og maa læse om igjen for at forstaa Sammenhængen, — men til Vederlag aldrig kjedelig og træet, som den omhyggelig afpudsede og filede Stil saa let bliver. Den gjør altid Indtryk af noget friskt og personligt levende. Ret som det er, møder man et Billede, der vidner om Digterfantasien og kaster Lys over den indre Sammenhæng, saa den fæster sig i Læserens Erindring bedre, end det vilde kunne ske ved lange Ræsonnementer; — som, naar det om Nordal Bruns Fædrelandssang «For Norge Kjæmpers Fødeland» heder, at, «den er som et Fakkelglimt, der pludselig viser Hvælvingen opfyldt af formummede, bevæbnede Mænd», eller› naar det heder om det norske Nationalønske om eget Universitet, der syntes glemt i de fede Handelsaar, at «det stod der dog i denne almindelige Blomstring som et af disse Datidens Haugestatyer tilgroet af et Buskads, men som nok ved Løvfaldstid vilde træde frem som med en Sjæls Blegnen under sin Hvidhed, alvorlig, med Fingeren pegende eller paa Munden».

Forsaavidt Macaulay har Ret, naar han siger, at en Historiker maa være Digter og Filosof i én Person, skulde man tro, at der i Wergeland maa have været Stof til en stor Historieskriver. Digtergaven havde han saa overflødig, som faa har havt den; og Filosof kunde han siges at være, forsaavidt han havde tilegnet sig et Livssyn og visse almene historisk-filosofiske Idéer paa en slig Maade, at de fuldt ud var blevne hans aandige Eiendom.

JOHAN SVERDRUP.

Sommeren 1880 var jeg nogle Dage sammen med Johan Sverdrup paa Hjærkin. Han var kommet derop for at hvile, og det kunde vel behøves, skulde man tro. Det var umiddelbart efter den stormfulde Storthingssession, da 9de Junibeslutningen blev fattet, hvorved Sverdrup «satte Slutstenen paa sit Livs Storværk», som det blev sagt. Han havde staaet i en langvarig, oprivende Strid og vistnok havt mange bekymringsfulde Stunder. Men han gjorde Indtryk af alt andet end en træt Mand. Han syntes at være lutter Fyr og Flamme.

Der var en liden Kreds af faste Gjæster paa Hjærkin, og for dem holdt han Foredrag, stundom til langt paa Natten. Det hjalp ikke, at hans Hustru Gang paa Gang mindede ham om, at Klokken var blevet saa og saa mange; naar han var kommet i Aande, flød sans Tales Strøm ustanselig, og han maatte have sit Emne helt udredet, inden han sluttede.

Han gav bl. a. et Slags Udsigt over sit politiske Liv, fortalte om, hvorledes han engang — jeg tror, det var efter det andet Storthing, hvori han deltog, det i 1854 — under Trykket af sin Isolation og mistvivlende om at kunne faa udrettet noget væsentlig for sit politiske Program, havde været fast besluttet paa at opgive Politiken og leve for sin Sagførervirksomhed, hvorledes da Baggerud og etpar andre politiske Venner kom til ham og bad ham om at holde ud, og hvorledes han tilsidst lovede dem at modtage Gjenvalg paa Vilkaar af, at de forpligtede sig til at følge ham lidt bedre, end de hidtil havde gjort, saa disse faa kunde komme til at danne Begyndelsen til et virkeligt Parti, med en nogenledes fast principiel Holdning og et paa almene Grundsætninger bygget Program, i Modsætning til de indtil da raadende Bygde- og Klassekoterier med deres efter Leiligheden afpassede, vekslende Alliancer og Kombinationer; han talte fremdeles om det næste store Vendepunkt i hans offentlige Løbebane, da han knyttede Forbund med Jaabæk, trods sin Aversion mod «Sparetanken», og tog Afstand fra Repræsentanterne for Byliberalismen eller det saakaldte Sagførerparti: Steen, Daae, Richter, Danielssen o. fl., trods personlige Sympathier og nær Overensstemmelse i Hensyn paa poli-

tiske principer, idet han indsaa, at Bønderne maatte være Kjernen i det store national-liberale Parti, som det var hans Maal at faa dannet.

Jeg maa tilstaa, jeg fik et Indtryk af, at hans Fremstilling var for en god Del opkonstrueret efter den sedvanlige Tilbøielighed til at give senere Standpunkter tilbagevirkende Kraft og til at opfatte de Motiver, som har bestemt ens Handlemaade, som om de fra første Færd havde den Karakter af klar Tanke og bevidst Plan, hvortil de i Virkeligheden lidt efter lidt har udviklet sig under Indflydelse af Begivenhedernes Gang. Men høist interessant var det at høre paa, og, om end hans Politik ikke havde været fuldt saa planmæssig, ikke i den Grad alting forudseende og forudberegnende, som han fremstillede det, og som det udentvivl fremstillede sig for ham, saa er det dog vist, at han med bedre Grund end kanske nogen anden af vore Politikere kunde hævde, at en rød Traad eller en historisk Tanke havde gaaet igjennem alt, hvad han havde foretaget sig som offentlig Mand.

Til gemytlig Passiar — en saadan, hvorved man glider over fra det ene Emne til det andet og lader det komme an paa, hvad der i Øieblikket falder en ind — syntes han ikke at være oplagt; en Samtale i sedvanlig Konversationstone vilde ikke let gaa i hans Nærværelse; han tog gjerne Ordet, og, naar han tog Ordet, blev det til Foredrag i egte parlamentarisk Stil. Han pleiede at reise sig og skyve Stolen foran sig, og saa talte han, som om han talte fra sin Plads i Storthinget — henvendende sine Ord ikke til de Par Mennesker, der sad rundt Bordet i Gjæsteværelset paa Hjærkin Station, men til det norske Storthing eller til det norske Folk. Og som hans Foredrag, saaledes var hans Væsen og Optræden i det hele, hans Tone og Tournure alt igjennem præget af hans Rolle som offentlig, repræsentativ Mand: det var altsammen saa forunderlig stramt, saa høitidelig officielt, parademæssig uniformeret. Man fik et Indtryk af, at den officielle Mand havde rent fortæret det naturlige Menneske i ham; der fandtes ligesom ikke længer Natur, det var blevet til Kunst altsammen.

Det har været sagt om Johan Sverdrup, at han var «Aristokrat ud til Fingerspidserne», trods sine demokratiske Grundsætninger. Indtil en vis Grad, tror jeg, at det er rigtigt, nemlig forsaavidt han i høi Grad — i en ialfald hos os usedvanlig høi Grad — var en Formens eller en Formernes Mand — forsaavidt der altid var etslags Stil i hans Væsen og Optræden. Men jeg tror just ikke, at det var den fineste og bedste eller mest aristokratiske Stil, dertil havde den formeget ved sig af Specialisten eller Fagmanden, — formeget af, hvad Vinje kaldte Talerstolen. Hos den

egte Aristokrat ligger Anstanden og Belevenhedens Former i Blodet; han haandhæver dem paa en fri og utvungen Maade og er korrekt og afmaalt uden at blive stiv. Sverdrups formelle Væsen gjorde nærmest Indtryk af at være en vel indstuderet Rolle — en Maske, som han vel bar med særdeles megen Værdighed, men som dog altid vedblev at være en Maske — en Manér, som var gaaet over til at blive en anden Natur, men som dog havde noget tilgjort og prætentiøst ved sig, saa den stundom kunde falde over i det vulgære.

Der var ved hans Maade at tale og føre sig paa, syntes mig, ikke blot noget paafaldende fremmed, unorskt, men ogsaa noget vist gammeldags, — noget, som mindede om *ancien régime*, Tiden, da man var vant til at bevæge sig i stive, guldbroderede Kjoler med store Pudder- eller Allongeparykker paa Hovedet.

Vi gjenkjender tildels ogsaa dette gammeldags-franske Præg i Stilen i hans Taler: deres efter vor Tids og vort Folks Smag altfor pompøse Rhetorik, det deklamatorisk rungende og brammende ved den hyppige Anvendelse af Spørgsmaalsformen: — «Hvorledes? er da ikke Storthingsdebatterne den store Oplysningskilde for de stemmeberettigede» o. s. v. — de hyppigt forekommende Antitheser og Klimakser: «Jeg tiltræder Forslaget med fuld Tryghed ligeoverfor mine Vælgere, ligeoverfor Nationen, ligeoverfor Fremtiden» o. s. v. — Statsforfatningen skal være «Løftestang for alt sandt, ret, stort, godt, skjønt, passende, mandigt og værdigt inden Samfundet» o. s. v., o. s. v.

Enhver, der læser disse Taler, uden at kjende Sverdrups Veltalenhed anderledes end gjennem det store Ry, der staar af den, maa blive skuffet. Der er meget godt i dem, men neppe noget rigtigt fremragende enten i Hensyn paa Form eller Indhold. Det er fordetmeste velformede advokatoriske Indlæg; Argumenterne føres frem i sluttet Række og paa en virkningsfuld Maade, i en letfattelig Form; Indvendingerne afpareres raskt og behændigt; der er Fart og Aplomb; det hele glider saa let og sikkert afsted. Altfor let, kunde man sige; for man støder sjelden paa Steder, som man fristes til at dvæle ved — Steder, hvorfra der aabner sig ligesom en Udsigt langt udover eller langt indover; man støder sjelden paa, hvad man kunde kalde en original Tanke eller endog blot en original Vending, en ny Formning af gamle Tanker; man faar sjelden Indtryk af nogen dyb Granskning, ikke engang, trods det pathetisk høistemte Foredrag, af nogen rigtig dyb Følelse. Det er ofte lysende, endog glimrende, men paa den anden Side noget fladt, upersonligt, ofte endog ligefrem banalt — forslidte Talemaader, forslidte Lignelser eller den rene Ordbram.

For at danne sig noget rigtigt Begreb om Sverdrups Veltalenhed, maa man have hørt og seet ham. Hvad der gjælder om saamange andre store Talere, gjaldt i en ganske særdeles Grad om ham: at nemlig hans Styrke laa først og fremst i Aktionen: den Ild og Energi, hvormed det, han havde at sige, blev fremført, Slagfærdigheden under Debatten, den lynsnare Hurtighed og Kraft, hvormed han afparerede de Hug, der blev rettet mod ham. Bare Synet af ham, naar han sprang op som en Staalfjær og ligesom slyngede sine Sætninger ud i Forsamlingen, kastende sit Hoved tilbage og rystende paa sig, som i Følelsen af en uendelig Kampglæde og Seierssikkerhed, maatte virke elektriserende. Magen til dette havde aldrig før været seet eller hørt i Norges Storthing og har ikke været hørt eller seet siden. Til en Begyndelse studsede man ved det usedvanlige, fremmedartede i hans Udseende og Optræden: den mørke, rent sydlandske Teint, den lille, spinkle, men øiensynlig saa overordentlig spænstige Krop — ligesom bare Sener og Nerver og besjælet helt ud til Fingerspidserne, — den livlige Gestikulation, de theatralske Attituder, den fransk-rhetoriske Stil o. s. v.; men efterhaanden vendte ogsaa dette sig til hans Fordel og virkede til at give ham Magt over Sindene: det afstikkende og fremmedartede virker altid saa hos de store Begavelser. Og, da de stilfærdige Overlægningers og de smaa praktiske Sagers Tidsrum i vor Repræsentations Historie blev afløst af Storpolitikens og Forfatningskampenes og der blev Behov for en Fører, som kunde give Ord til, hvad Majoriteten mere eller mindre dunkelt følte og tænkte, og som var parat til at tage Stødet af for den til enhver Tid: da var han den selvskrevne Mand; derom kunde der ikke raade nogen Tvivl. Det har ikke i dette Land fundets nogen saa velskikket og saa veludrustet for denne parlamentariske Førerrolle som han. Det var hans Styrke og — i visse Maader — ogsaa hans Svaghed.

Hans Aand stemte overens med hans Legeme deri, at den just ikke var stor og muskuløs, men til Vederlag saameget mere spænstig og senesterk; hvad der udmerkede den, var ikke saa meget Begavelsens oprindelige Fylde og Rigdom, som snarere den overordentlige Koncentration af alle Evner mod et bestemt Maal, i en bestemt Retning. — Han var veltalende, som kanske ingen anden har været inden vort Storthing; og han havde studeret sin Kunst som ganske vist ingen anden. Men al hans Evne og alt hans Studium syntes rettet paa dette ene: at øve den størst mulige Virkning i Øieblikket, at seire i Debatten, at overvælde og blænde og slaa ned enhver tilfældig Modstander, som stillede sig iveien for ham. Og den Kunst, som saa ensidig sigter paa den øieblikkelige Effekt, kan umulig blive den høieste eller dybe-

ste. Han stillede sig fra først af det Maal: at stifte Parti, at blive Partifører, og hans Talekunst udvikledes i Overensstemmelse dermed til den Slags Virtuositet, som aldrig er udsat for at slaa feil, som er paa rede Haand til enhver Tid og ved enhver Gjenstand; men en saadan Virtuositet opnaaes ikke let uden paa Inderlighedens og Originalitetens Bekostning. Den Veltalenhed, som strømmer saa villigt, saa stadigt og ensformigt jevnt, næres ikke fra Tanke- og Følelseslivets dybeste Dybder; den maa have sine Kildespring længere oppe. Han var den fødte Politiker: — Striden og Diskussionen var hans Livselement, — og «en Politiker uden Magt er en Uting», som han udtrykte sig engang.[1] Han havde den fødte Politikers Magtbegjær, og det vistnok i en særdeles udpræget Grad; at vinde Magt, øve Magt og føle sin Magt var hans Passion. Men for at vinde Magt er det nødvendigt at tale et Sprog, som det store Publikum forstaar eller kan bringes til at forstaa.

I en Tale fra den Tid, da han stod paa Høiden af sin Indflydelse og Anseelse (i Anledning af Statsraadssagen 1880) sagde han: «Naar man er ung, er man lidt tilbøielig til at bruge særdeles korte Linjer i Perspektivet; men eftersom ens Erfaring vokser, bliver Linjerne længere og længere, og man faar den Lærdom, som aldrig glemmes: du maa være paa Høiden med dit Folk, hverken mere eller mindre, hvis du vil være en dygtig Politiker.» Ved andre Leiligheder har han sagt: «Jeg er altid paa den Side, hvor Nationen maa antages at være.» — «Saalænge jeg har den Ære at være offentlig Mand, vil jeg staa, hvor det norske Folks Pluralitet staar, saaledes som den afspeiler sig i Storthinget» — han gjentog oftere den gamle Sætning: naar den store Flerhed af Folket har Uret, saa har den Ret o. s. v. Disse og lignende Udtalelser er med Urette bleven taget til Indtægt for den Paastand, at han altid mere var sit Partis Tjener end dets Leder, og at han selv følte og erkjendte det, — at han følte og erkjendte, at hans Rolle reducerede sig til at være Redskab, «politisk Digter paa opgivne Rim», og at han ikke prætenderede noget høiere. Han stod jo i det første Afsnit af sin offentlige Løbebane, gjennem en lang Række af Aar, fordetmeste i Minoriteten og stod der uden at svigte eller blive modløs, og vi ved, at han paa sine gamle Dage arbeidede med det Maal for Øie: at sprænge den Majoritet, hvis Leder han havde været, for at skabe en ny. Men forsaavidt ligger der i de nævnte Udtalelser en Selverkjendelse, som rent praktisk-politiske Hensyn altid synes at have øvet en afgjort bestemmende og begrænsende Indflydelse paa hans Tankeliv og Aandsudvikling. Hans Tale var altid beregnet paa at naa frem til det

[1] Talen i Anledning af Statsraadssagen 1880.

store Publikum; han talte altid med en Majoritet for Øie, om ikke en, som allerede var til, saa ialfald en, som det gjaldt at faa dannet. Han havde en særdeles omfattende historisk-politisk Læsning; alligevel gjorde han ikke Indtryk af at have nogen egentlig aandig Horisont eller nogen dyberegaaende historisk-videnskabelig Interesse. Det syntes, som om han læste væsentlig for at finde Citater eller Argumenter til Støtte for de Reformer eller det praktisk-politiske Program, hvis Gjennemførelse han arbeidede for, og som om han, naar han fandt et sligt Argument fæstede det i en vis Form og anbragte det paa en vis Plads i sit aandige Rustkammer, saa han kunde have det paa rede Haand ved given Leilighed, hvoraf fulgte, at det i visse Maader blev en død (om end meget nyttig) Ting, istedetfor et Sædekorn, hvoraf nye Tanker kunde spire ud.

Under vort Samvær paa Hjærkin spurgte Sverdrup mig engang, om jeg havde læst et da nylig udkommet tysk Skrift om Robespierre, som stillede ham i et gunstigere Lys end det, hvori man havde været vant til at se ham. Jeg svarede, at jeg ikke havde læst det og vist heller ikke kom til at læse det, eftersom Robespierre ikke hørte til mine Folk, hvorved jeg citerede noget af Carlyle om «den søgrønne politiske Puritaner». Jeg lagde Merke til, at Sverdrup derefter blev ganske taus, som om han var bleven stødt ved, hvad jeg sagde, og, da jeg kom tilbage til Kristiania, fortalte jeg derfor en af hans gamle Venner vor Samtale og spurgte ham, om han troede, at mine Ord skulde have virket ubehagelig paa Sverdrup. Han svarede: «Ja — det kan De forlade Dem paa, at de har; det var at ramme ham paa et af hans allerømmeste Steder: Robespierre er hans historiske Yndlingshelt.» «Og det er da heller ikke saa underligt,» føiede Vennen til; «for det er jo adskillig Overensstemmelse, adskillig aandigt Slegtskab mellem de to.»

Man studser vel ved dette og finder det vel til en Begyndelse urimeligt at sammenstille to tilsyneladende saa helt forskjellige Naturer som Robespierre, den kolde, frygtsomme Pedant med sit sentimentale Stilisteri, saa spæd og spinkel, — «saa lykkelig fri for enhver Gnist af Genius», som Carlyle siger, — «*full of sincere cant, with a logic formula instead of a heart — barren as the eastwind*» — og Sverdrup, som var saa ildfuld, saa energisk og modig, og hvem ingen vil kunne frakjende en genial Evne. Ved nærmere Overveielse vil man maaske dog indse, at Sammenstillingen ikke er saa aldeles uhjemlet endda.

For det første er der en Overensstemmelse i Hensyn paa Gangen i begges offentlige Løbebane. De begyndte begge med at staa omtrent alene, talende ud fra et Standpunkt, som ikke blev forstaaet, og i en Stil, som man var mest tilbøielig til at more sig over, og de løftedes begge siden op til Popularitetens allerøverste Tinde. Og denne Opløftelse maa dernæst forklares, idetringeste for en væsentlig Del, ud fra en lignende Egenskab hos begge. Mirabeau, som i ét og alt dannede en saa afgjort Modsætning til Robespierre, var alligevel inden den konstituerende Nationalforsamling den eneste, som forstod, at han havde Betingelser for at spille en stor Rolle, og forudsaa hans Fremtid. De andre lo af ham; Mirabeau sagde: «Den Mand vil drive det vidt; han tror paa, hvad han siger.» Robespierre var en Formlernes, de i en uforanderlig Form fastslaaede politiske Dogmers Mand; det havde han tilfælles med saamange andre af Revolutionens Repræsentanter; men hvad der udmerkede ham fremfor de fleste andre af disse, var Maaden, hvorpaa han havde tilegnet sig sine Dogmer eller Formler; hvad der tilsidst skulde føre ham helt frem i Spidsen for den revolutionære Bevægelse, var, at han troede paa dem med en Fanatikers hele Styrke.

Noget tilsvarende kan siges at have gjældt om Johan Sverdrup, trods den store Forskjel mellem de to i Hensyn paa Væsen og Begavelse og den vistnok endnu meget større Forskjel i Hensyn paa det *Milieu*, hvori de kom til at virke. — Sverdrup førte i sin Ungdom, inden han blev Storthingsrepræsentant, et ensomt, tilbagetrukket Liv, helt optaget af sine theoretisk-politiske Studier. Da han traadte ind i det offentlige Liv, var han derfor rustet paa en Maade som vist ingen Storthingsmand før ham: med et helt System af politiske Doktriner, saaledes gjennemarbeidet, at det altsammen havde faaet sin faste Form, — en hel Samling af Almensatser, som ikke blot var vel indøvede, men som han havde tilegnet sig med en slig Styrke, at han omfattede dem med en ligefrem religiøs Tro.

Herved traadte han fra første Færd i den mest afgjorte Modsætning til den Aand, som dengang var raadende paa Storthinget og inden vort offentlige Liv idethele. Det var under den store Reaktion efter Februarrevolutionens Skuffelser — en af de i aandig Henseende sørgeligste Perioder i Europas nyere Historie. Reaktionen naaede naturligvis ogsaa op til os og antog endog hertillands, ifølge særlige lokale Forhold, en ganske særdeles grundig Karakter. De rent-politiske Reformspørgsmaal blev lagte paa Hylden eller behandlede med kjølig Ligegyldighed. Jernbane- og Veianlæg, idethele Næringsveienes Fremvækst, blev de Hovedgjenstande, hvortil den almene Interesse knyttede sig, og hvorom den

offentlige Diskussion dreiede sig. Forhandlingerne i Storthinget antog en saa stilfærdig prosaisk Karakter, at man skulde tro sig hensat i et Amtsformandskab eller i en Kommission til Ordning af et eller andet rent praktisk Anliggende.

Professor Schweigaard var den toneangivende Mand inden Thinget, og han repræsenterede den mest afgjorte Skepticisme ligeoverfor politiske Almensatser og Doktriner. Al Slags Metafysik var for ham en Uting, og ganske særlig al Slags politisk Metafysik. Under hans Indflydelse blev det Skik at løse Spørgsmaalene, saavidt muligt, ud af deres principielle Sammenhæng og at behandle dem hvert for sig; man fægtede helst med specielle Argumenter — jo speciellere, des bedre — nøgternt og rent forstandsmæssigt, uden at paakalde de store Principper eller at appellere til Følelserne, endsige til Lidenskaberne. Hvad der først og fremst laa Schweigaard paa Hjerte, var den økonomiske Side ved Stats- og Samfundslivet; iøvrigt var hans politiske Løsen: vi ved, hvad vi har, vi ved ikke, hvad vi faar; lad os opretholde den engang etablerede Ligevegt mellem Statsmagterne — lad os opretholde Freden i Samfundet, forat der kan blive arbeidet godt og jevnt! Enhver almindelig politisk Reform var i hans Øine en Fare, som truede med at undergrave denne Fred. Under Debatten om Statsraadssagen paa Storthinget i 1851 sagde han: «Der er et Spørgsmaal, som er langt vigtigere end Spørgsmaalet om Adgang for Statsraaderne til Deltagelse i Storthingets Forhandlinger, og det er Spørgsmaalet om Midlerne til Samfundets Beroligelse eller Opæggelse, til dets Fred eller Forstyrrelse.» I Anledning af et paa samme Storthing fremsat Forslag til Lov om udvidet Stemmeret og Valgbarhed i kommunale Anliggender talte han om, at dette kunde blive Begyndelsen til at «styrte alt om», og mente, at man heller burde arbeide paa at skaffe Husmænd og andre stemmeretsløse mere og bedre Mad — en Tønde Korn eller en Skjæppe Poteter mere om Aaret — end paa at skaffe dem Stemmeret.

Schweigaard, som i alle private Forhold var en saa human og godslig Mand, kunde stundom være noksaa hensynsløs i Debatten. Han havde for Skik at kaste sig over nye Mænd i Storthinget, hos hvem han sporede farlige Tendenser, for ligesom med én Gang at knække dem under Vegten af sin Autoritet og sin Haan og skræmme Modet ud af dem. Sverdrup blev paa det første Storthing, hvori han deltog (1851), Gjenstand for et sligt Overfald. Han havde i Anledning af et Forslag, der stod i Forbindelse med den da blandt Arbeiderne i Kristiania paagaaende Agitation, tilladt sig nogle Talemaader, som nuomstunder vist ingen vilde falde paa at forarges over, om de Hensyn, hans Stil-

ling i Opinionen paalagde ham, og om sin levende Interesse for de lavere Folkeklassers Vel. Schweigaard tog Leilighed heraf til at tage ham under Behandling, idet han i længere Tid og med al den Haan, han kunde lægge i sin Stemme og sine Udtryk (og det var ikke lidet), udbredte sig over det løierlige i, at Personer, hvis Storhed var saa aldeles ubekjendt, vilde tale om sin Stilling til Opinionen, det upassende i at holde Lovtaler over sig selv og give sig selv Attester for varm Interesse for sine Medmenneskers Vel o. s. v.

Forsaavidt det har været Schweigaards Tanke at intimidere den unge Mand, som ved sin første Indtræden i det offentlige Liv saa resolut havde taget sin Plads yderst ude paa venstre Fløi, forregnede han sig aldeles. Sverdrup tilbageviste, uden at lade sig forknytte, med stor Kjækhed de mod ham rettede Angreb. Man maatte allerede ved hans Debut faa et Indtryk af, at han ikke blot var fyldt af Formler, men ogsaa af en kraftig Vilje og et ubetvingeligt Mod. — Imidlertid vedblev Milieuet gjennem lange Tider at være ham afgjort ugunstigt. Han fik en haard Stand at staa i, endnu meget værre paa Thingene 1854 og 1857 end paa Thinget 1851. Disse Storthing var de første, hvis Forhandlinger jeg havde Leilighed til at følge paa nærmere Hold, og jeg mindes, hvor ensomt han syntes at staa der med sine Meninger og sin Maade at debattere paa, — sin franskskaarne Rhetorik og sine brede Almensatser, — hvor underlig fremmed hans Røst lød blandt de andres. Jeg mindes, at man paa Galleriet og i Salen saa paa hinanden med et Smil, naar en af Sverdrups staselige Sætninger blev ligesom skaaret midt over af et af Schweigaards bekjendte Hark. Man opfattede disse Hark som en Kritik, et Udtryk af Vammelhed over Frasemageriet, og man sympathiserede dermed. Man gottede sig, naar der, efterat Sverdrup havde talt paa sin sedvanlige ildfulde Maade om «Folkeviljen», «Folkemeningen» o. s. v., kom en Bøtte koldt Vand fra Schweigaard: — «Aa ja, der gives somme, som altid ved saa inderlig god Besked om, hvad de Hundrede Tusinder udover Landet mener; gid de Godtfolk vilde holde sig til, hvad de selv mener!» I Thingsalen og udenfor, hos den toneangivende Del af det store Publikum syntes Opinionen og Smagen at gaa afgjort i denne rent praktisk-materialistiske Retning. Vinje, som var en kamæleontisk Natur, hvis Farve skiftede efter Omgivelserne, skrev i denne Tid haanende om «desse tokutte hovudtanker», — nei! de «kvasse smaaspursmaal», — dem er det, det gjælder at faa Tag i; og om al politisk Strid mente han, at den i Grunden er en «strid om gullet eller, om ein heller vil, om maten.»

Nu er det vistnok sandt, at de store «hovudtanker», særlig paa

Stats- og Samfundslivets Omraade, — saadanne som: demokratisk Selvstyre, Nationalselvstændighed, Frihed, Lighed o. s. v., — er «tokutte»; man vil aldrig kunne blive enig om deres Grænser og Indhold, og de vil derfor stadig afføde Partistrid; de store Sandheder er ikke helt sande; de generelle Satser passer allesteds og ingensteds, som det heder, d. v. s. de svarer aldrig helt ud til den givne Virkeligheds Vilkaar. Glemmer man det ved deres Anvendelse i den praktiske Politik, kommer man ind paa farlige Afveie. Schweigaard havde fuldstændig Ret, naar han i 1851 under Debatten om Stemmeretsforslaget hævdede ligeoverfor Sverdrup, at ingen Stat kan bestaa, saafremt ethvert Princip, som engang er indkommet i Samfundsordenen, skal drives til sin yderste Konsekvens. Historien, særlig den franske Revolutions Historie, viser noksom tydelig, at politisk Principrytteri eller politisk Geometri, som det er bleven kaldt, leder ud i anarkiske Tilstande, om Udgangspunkterne eller Principerne i sig selv er noksaa rigtige. Men, hvis man paa den anden Side driver sin Skepsis ligeoverfor de «tokutte hovudtanker» saavidt, at man aldeles fornegter eller ignorerer dem, — hvis man fortaber sig i de «kvasse smaaspursmaal» og bliver saa rent praktisk i sin Politik, at man ikke respekterer andet end Hensigtsmæssighedshensyn og specielle Argumenter: — er man ogsaa inde paa en Vei, som i Længden uundgaaelig fører til Fordærvelse. «Et Samfund uden demokratisk Parti», siger Bjørnson i «Kongen», «er uden Idealitet, uden Sandhedstrang i sin Politik og i mere end i den». De almene Friheds-, Ligheds-, Selvstyre-, Nationalitetsprinciper er Politikens Idealer, som man aldrig kan faa gjennemført — allermindst i en Ruf og efter en Streg, som saa mangen en politisk Idealist har ment, — men som man heller aldrig maa tabe afsyne. Gjør man det, faar man istedetfor Partistrid det, som er meget værre, Strid mellem Klasser og Koterier; Politiken bliver da virkelig, hvad Vinje kaldte den, «en strid om gullet eller maten»; — den bliver et Rænkespil, en Forretning eller en Vægter- og Polititjeneste, og ender i en Forsumpning, mod hvilken Folkets sunde Sans og Livsinstinkter maa reise sig, saafremt det er leve- og udviklingsdygtigt.

Hvis Mirabeau havde været Sverdrups Kollega paa disse Storthing mellem 1850 og 1860, vilde han have forudseet hans fremtidige Storhed, som han forudsaa Robespierres. Han, hvis Stolthed det var, at han havde gjort det af med alle Formler *(humé toutes les formules)*, — som var *«no man of system, only a man of instincts and insights»* (Carlyle), — vilde neppe have kunnet føle nogen sær Beundring eller Sympathi for Sverdrup, som i en saa fremtrædende Grad var en Systemets, en Formlernes Mand,

— saameget af, hvad Carlyle kalder en Ritualist, — en, som har mere Syn og Sans for Tingenes, Institutionernes ydre Form end for deres indre Væsen og Kjerne. Men han vilde have skjønnet, at Systemet hos denne Mand var noget mere end et livløst Regelverk, at det var gjennemglødet af en sterk Sjæls levende Overbevisning. Og han vilde have skjønnet, at den norske Politik var sunket ned til et sligt Lavmaal af Materialisme og idéforladt Specialisation, at der maatte indtræde et Omslag, saafremt Folket ikke rent skulde fortabes, — at Almensatserne, de store politiske Principer var blevne saa længe og saa vel holdte udenfor, skjøvede tilside, at der snart maatte komme en Tid, da de, ifølge Udviklingens eget uafviselige Krav, vilde tage sit Mon igjen, og at da Sverdrup vilde være selvskreven til at spille en stor Rolle.

Omslaget i vor Politik fra, hvad man i konservative Kredse har pleiet at kalde den «gode gamle Tid» med dens «jevne, sunde Arbeide», og dens «Overbevisningsmænd» til det «golde Partikjævl» med dets «Levebrødspolitikere» og «oprevne Tilstande» — eller, som jeg tror, det rettere bør hede: fra Materialisme til Idealisme, fra Interesse- og Klassepolitik til Princip- og Nationalpolitik — dette Omslag, som i sig selv var uundgaaeligt, og som maatte have indtraadt senere eller tidligere ifølge den indre Udviklings Medfør, blev, som vi ved, fremskyndet ved en ydre Begivenhed, nemlig det mod Norges Selvstændighed i Anledning af Statholdersagen fra svensk Side rettede Angreb og den dermed i Sammenhæng staaende Unionsrevision. Under Forhandlingerne om denne Sag viste det sig, at den saakaldte «gode Tid» i Virkeligheden havde været en Sump, hvori der havde udviklet sig ligefrem farlige Giftstoffer; det viste sig, at man havde været saa ensidig optaget af at holde sig klar af Fraser og «tokutte hovudtanker», at man var kommet paa Kant med selve Moralen, — at der blandt vore indflydelsesrigeste og anseeligste offentlige Mænd fandtes flere, hvis Politik var bleven saa uhyggelig praktisk, at de i Symbolerne for sit Fædrelands Selvstændighed bare saa «Forfængelighedens Lapperier» og endog viste sig villig til at kjøbslaa om denne Selvstændighed, for at opnaa saakaldte reelle Fordele. Dette satte Skræk i Folk; Nationalaanden reiste sig og søgte Støtte i de liberale og demokratiske Reformtendenser ligeoverfor en Klasse- og Interessepolitik, som truede med at føre Folket ligefrem ud paa Selvopgivelsens Skraaplan. Dermed begyndte Dannelsen af det store Venstreparti, som siden har øvet én saa dominerende Indflydelse paa Norges politiske Udvikling, og dermed begyndte ogsaa Sverdrups store Tid.

Det gik nu ved dette Omslag, som det pleier at gaa ved slige

historiske Processer: man formaar i Samtiden ikke at se eller, man vil ikke se, at de har sin Rod i Folkets naturlige Udviklingsgang, — at der er noget lovmæssigt nødvendigt ved dem; man bliver staaende ved en simplere og bekvemmere — især for de tabende og misfornøiede bekvemmere — Forklaring, idet man opfatter dem som et Verk af Enkeltmand eller enkelte Mænd. Vi mindes, hvorledes man engang pleiede at give Sverdrup Skylden — eller Æren — for, at det norske Samfund var bleven ført ud af de idylliske Fredstilstande — eller Sumpen, som andre kaldte det — i Partistridens brusende Strøm (som det heder i Bjørnsons Digt til ham: «Du var den salte Havstrøm, som . . . i vore lumre Fjorde kom»), — hvorledes han blev lovprist eller udskjældt — især udskjældt — som Ophavsmanden til det hele, — ikke blot Venstrepartiets Fører, men dets Skaber: — havde ikke han været, skulde vi have kunnet fortsætte med 50-Aarenes jevne, frugtbare Arbeide for Landets Opkomst istedetfor at faa vore Kræfter opslidt i den uproduktive Kamp om politiske Doktriner o. s. v. — Det ser ud til, at Sverdrup selv blev paavirket heraf, saa han kom til at overvurdere den Rolle, han havde spillet. Hans Forfængelighed, som voksede med Aarene, førte ham paa Afveie, saa han tog Hadets og Hengivenhedens Overdrivelser for god Vare; han fik saa ofte høre, at det var ham, som havde skabt Venstremajoriteten, at han tilsidst selv synes at have troet det og at have ræsonneret saaledes: har jeg skabt denne Majoritet, kan jeg vel skabe en anden ogsaa. Vi ved, at han gjorde et Forsøg derpaa, og at han derved led et forsmædeligt Nederlag, som kastede en dyb Skygge over hans sidste Dage.

Da han stod paa Høiden af sin Kraft, havde han et klarere og rigtigere Syn for Sammenhængen. I sin Tale for aarlige Storthing den 12. Marts 1869 sagde han: «Det er løs Tale at fremstille Bevægelser som de, vi nu netop seiler med, som Resultater af enkelte Mænds Virken og Agitation; nei! disse Mænd bæres frem af Opinionen; de kan ikke skabe den eller løfte sig selv op; de er regelmæssigen mere end Halvparten Forretningsførere for de store Nødvendigheder inden Samfundet.»

Saadan pleier det at være, og saadan var Forholdet særlig med den Reformbevægelse inden vort Samfund, som samlede Venstrepartiet om sig, og hvortil Sverdrups Navn er knyttet. Venstrepartiet dannedes, som en stor Elv dannes, ved Tilløb fra mange Kanter og saaledes, at det kan være tvilsomt, hvilket af de mange Tilløb der bør ansees for at være den rette Hovedkilde. I det tilsyneladende idyllisk-fredelige, af Madstrævet optagne Samfund gjærede det mangesteds under Overfladen; der var rundt

omkring og paa forskjellige Omraader Elementer til Opposition, Begyndelser til en fremadskridende Bevægelse; det rislede hist og her smaa Kildeløb under Jorden eller skjult mellem Stenene. Der var Parlamentarikere af engelsk eller fransk Skole, d. v. s. Mænd, som trods Februarrevolutionens Skuffelser fastholdt sin Tro paa Liberalismens store Grundsætninger, som vedblev at søge Statens og Samfundets Styrke og Sikkerhed i en stadig voksende frivillig Sammenslutning, et stadig udvidet Samarbeide for fælles Formaal, ikke i juridiske Garantier eller en sterk omgjærdet, nøie overholdt Ligevegt mellem Statsmagterne. Der var den gamle Bonde-Opposition, som drev paa med sine Sparetanker og Indskrænkninger af Embedsmandsvælden. Der var Grundtvigianere og Tilhængere af andre mere frisindede Retninger i Hensyn paa de kirkelige Forhold. Der var Maalstræverne, som havde optaget Wergelands Tanke om den norske Nationalitets Gjenreisning paa det sproglige Omraade med langt bedre Kjendskab end Wergeland til Vilkaarene for en saadan Gjenreisning. Der var Kredse, hvor man interesserede sig for moderne europæiske Tankeretninger og beredte sig til at faa dem indført ogsaa hos os.

Disse forskjellige Grupper eller Retninger havde fra først af dannet sig hver for sig, og de vedblev gjennem en længere Tid at arbeide hver i sin Gang, uden nogen indbyrdes Forbindelse eller Forstaaelse. Der var et Fællesskab mellem dem givet ved selve de Maal, de havde stillet sig: Parlamentarisme, demokratisk Selvstyre, Frikirkelighed, national Selvstændighed, Deltagelse i Europas fremadskridende Tankeliv o. s. v. — alt dette hører naturligt sammen og er i visse Maader bare forskjellige Sider af den ene store Sag: en fri Udfoldelse af alle Evner og Kræfter hos Folket. Men, for at bringe denne Sammenhæng til bevidst Erkjendelse og praktisk Gyldighed, behøvedes for det første et Stød udenfra — det var det, som kom med Statholderstriden og Revisionssagen, — og dernæst behøvedes et Arbeide, som direkte rettedes paa at udnytte den indre Overensstemmelse mellem de forskjellige Grupper til praktisk-politisk Brug, at knytte dem til hinanden ogsaa i en ydre Forstand og samle dem til et nogenledes enigt og fuldt organiseret Parti med et tilstrækkelig fyldigt og omfattende Program.

I dette Arbeide tog Sverdrup en saa afgjort fremtrædende Del, at man forsaavidt nok kunde have Grund til at kalde ham Venstrepartiets Skaber, som han var dets selvskrevne Fører. Han havde ifølge sit udprægede politiske Magtinstinkt fremfor nogen anden et aabent Øie for de Kombinationer, som lod sig istandbringe, og som lovede det største Udbytte, og et godt Greb paa at

stille Ideer eller idéelle Retninger i Partiformaalenes Tjeneste, og han var, ifølge sin Fortid og sit Standpunkt som de politiske Dogmers og Formlers Mand, mere end nogen anden skikket til at være den, i hvem de forskjellige Fraktioner af Partiet saa repræsenteret, hvad der knyttede dem sammen — fra hvem de ventede at modtage og var villige til at modtage det fælles Løsen.

Jo flere der saaledes samledes om hans Fane, jo mere han kunde føle sig som Foregangsmanden for et sterkt og stadig fremadskridende Reformparti, jo større hans Ansvar blev, — des mere voksede han personlig. Et lykkeligt Liv, har Goethe sagt, er en Ungdomstanke realiseret af den modne Alder. I denne Forstand var Sverdrup en lykkelig Mand. Han opnaaede i sin kraftigste Manddomsalder en Stilling, hvortil alt hans forudgaaende Arbeide havde sigtet, og hvori han kunde udfolde al sin Evne, hele sit Væsen. Følelsen af denne Lykke inspirerede ham da ogsaa og ansporede ham, saa han helt og holdent gik op i sin Rolle som offentlig Mand.

Enhver, som har kjendt eller hørt Sverdrup, vil mindes den ganske særlige Emfase, hvormed han altid nævnte «Storthinget», — «denne Sal», «denne Forsamling»; hvad der foregik, forhandledes i «denne Sal», var for ham øiensynlig saa omtrent enstydigt med selve Nationens Liv; «Storthingets Opgave», sagde han ved en Leilighed (Talen for aarlige Storthing 1869), «er det norske Folks Opgave — dets høieste Opgave»; «Storthingets Hverv er at bygge Landets Fremtid» o. s. v. Man gjenkjender i disse og lignende Udtalelser Specialistens Bornerthed og Tilbøielighed til at overvurdere sit Fag, som om det indeslutter alt, hvad der er værdt at leve og arbeide for. Men Begrænsning pleier jo at være et Vilkaar for Mesterskabet, og om Sverdrup gjaldt det ialfald ganske sikkert, at hans Begavelse var af en saadan Art, at han alene ved en streng Koncentration af sine Evner kunde naa frem til noget stort eller beundringsværdigt. Men derved naaede han da ogsaa frem til det.

En Mand, hvis Fag er Politik, — som ser i Politiken sit Kald, sin Livsopgave: det var dengang endnu hos os noget saa usedvanligt, at man opfattede det næsten som grænsende op til det uanstændige, det dadelværdige. Man havde endnu en slig Sky for Offentligheden, at den, som vilde gjælde for en rigtig god Borger, en sand Hædersmand, maatte se til at holde sig mest muligt inden Privatlivets Sfære. Forsaavidt han tog Del i det offentlige Liv, maatte det ialfald bare være leilighedsvis og under et Pres af tvingende ydre Omstændigheder. Storthingshvervet skulde op-

fattes som en Byrde — en hæderlig, hædrende Byrde — men en Byrde, som man paatog sig ikke af Lyst, men af Pligt, omtrent som den Ting at være Ligningsmand eller Overformynder eller Medlem af en Fattigkommission. At melde sig selv til Hvervet, at arbeide for sit Valg, at vedstaa aabenlyst sit Ønske om at blive valgt: det var noget, som vakte almindelig Indignation, og hvorved Blufærdigheden følte sig saaret. Den, som optraadte saaledes, kunde mistænkes for at lægge an paa at blive Politiker *ex professo,* hvilket gjaldt som enstydigt med at blive, hvad man kaldte «Levebrødspolitiker», d. v. s. noget omtrent i Lighed med Fanter og Omstreifere og andre slige Samfundets Parasiter.

Dette Skjældsord «Levebrødspolitiker» blev nok, tror jeg, opfundet med særligt Hensyn paa Sverdrup, og det ansaaes for saa godt og virkningsfuldt, at det gjennem en lang Aarrække blev stadig væk slængt efter ham i Regjeringspartiets Organer. Naar det nuomstunder nævnes, kan det alene være til hans Hæder. Det minder om, at han var den første, som vovede afgjort at bryde med en hos os herskende Fordom, en herskende Bedemandsstil eller *«cant»* i Hensyn paa Opfatningen af det offentlige Livs Krav og Vilkaar — den første, som ikke vilde lade sig nøie med at være Dilettant i Politiken, med stillede sig det Maal at blive Mester og satte alt ind paa at naa det. Hvis han levede af Politiken, saa levede han ogsaa for den, og det er det, som er værdt at mindes. Han viste det paa en Maade, som ingen kunde miskjende, da han under Storthingssessionen i 1881 blev rammet af et betænkeligt Sygdomstilfælde og hans Læge, som troede, at Sygdommen var en Hjernelidelse, erklærede ham, at han maatte frasige sig sin Præsidentstilling, hvis han vilde frelse sit Liv: han lod sig ikke skræmme; han vilde heller dø end forlade sin Post midt under Kampen. Samme Sommer reiste han for Helbredens Skyld til et tysk Bad. Ved hans Afreise havde en stor Skare samlet sig udenfor Jernbanegaarden for at tage Afsked med ham. Jeg glemmer ikke Synet af ham ved denne Leilighed, og jeg tænker, at ingen af dem, som var tilstede, vil kunne glemme det. Han saa aldeles ud som en Mand, hvem Døden har merket: Ansigtet yderlig udtæret, Huden stramt spændt ud over de markerede Træk, Farven voksagtig gulbleg, men alligevel med den kjendte kjække Holdning af Hovedet og et Udtryk af Viljefasthed og Herredømme over sig selv, som svarede til Indholdet af de faa Ord, han henvendte til det forsamlede Publikum: han vilde komme tilbage for at fortsætte sit Verk. — Jeg forestiller mig, at enhver, som havde Leilighed til at iagttage ham i denne Tid, da han stod paa Høiden af sin Magt og sin Evne — endog

hans afgjorte Modstandere, forsaavidt de ikke hørte til det allervulgæreste Slags Mennesker eller var blevne rent afstumpede ved det stadige Partikjævl —, maatte faa et Indtryk af noget, som indgjød uvilkaarlig Ærbødighed. Der var en god Del Maske- eller Maskeradevæsen ved ham, det er vist; men man maatte føle, at der bag Masken stak en virkelig Mand — en Mand, som havde vokset med sin Stilling og sit Ansvar, saa han var blevet en stor Personlighed.

P. A. MUNCH.

Blandt Nordens nulevende Videnskabsmænd er der neppe nogen, som har udfoldet en mere udbredt og mangeartet literær Virksomhed end Professor Munch. Han er Historiker, Lingvist, Geograf og Antikvar, og, ulig de fleste, der deler deres Tid og deres Kraft mellem forskjellige Fag, har han i enhver af disse Videnskaber indlagt sig udmerkede Fortjenester og opnaaet et betydende Standpunkt. Han er en ligesaa heldig som flittig Folkeskribent, og har gjennem en udbredt publicistisk Virksomhed, i høiere Grad end maaske nogen anden, bidraget til at bestemme Opinionen i sit Fædreland med Hensyn til flere af de paa Dagsordenen staaende vigtige Spørgsmaal. Hans Popularitet i Norge er overordentlig stor; hvad det norske Folk efter den politiske Selvstændigheds Gjenerhvervelse mest af alt savnede og mest af alt trængte til, var en national Historieskrivning, og neppe har nogen enkelt Mand i denne Henseende udrettet mere for sit Fædreland end Munch. Men ogsaa det øvrige Norden skylder ham meget i videnskabelig Henseende, og Erkjendelsen heraf vinder mere og mere Rum, trods den Uvilje, som enkelte af hans historiske og politiske Anskuelser har vakt mod ham, fornemmelig i Danmark. Vi vil her søge at give en kort Udsigt over hans Liv og literære Virksomhed.[1]

Slegten Munch skal, efter et Sagn inden denne, oprindelig være indkommen fra England. Den ældste af Slegten, som nu med Bestemthed kan opgives, er Søren Munch, der deltog med Tordenskjold i Slaget ved Dynekilen, og døde, som Kapteinløitnant, i Kristiania 1748. Han var gift med en Morsøster af de bekjendte Jurister Jacob Edvard og Christian Colbjørnsen, og havde en Søn, Peder, der i 1776 blev Sogneprest til Vaage i Gudbrandsdalen og var gift med Kristine Storm, en Halvsøster af Digteren Edvard Storm. Peder Munch havde to Sønner: Johan Storm, født 1778, der døde som Biskop i Kristianssand og er Fader til Digteren Andreas Munch, og Edvard, født 1780. Denne

[1] Vi benytter hertil fornemmelig en af P. B. Hansen forfattet, udførlig Biografi, der har staaet i Kristiania «Illustreret Nyhedsblad» for 1857, og som *for* en Del er grundet paa Meddelelser fra Munch selv.

sidste, der døde som Stiftsprovst i Kristiania 1847, var gift med Johanne Sophie Hofgaard, Datter af Sogneprest til Aal i Hallingdalen A. Hofgaard. Af dette Egteskab er Peter Andreas Munch det ældste Barn og født i Kristiania den 15de December 1810. Hans Fader var dengang Lærer ved Kadetakademiet, men befordredes nogen Tid efter til Sogneprest til Gjerpens Prestegjæld i Nærheden af Skien. I denne Bys lærde Skole blev Sønnen indsat, da han var 13 Aar gammel, og dimitteredes derfra sammen med nuværende Professor Schweigaard i Aaret 1828.

Allerede under Skolegangen lagde han en afgjort Forkjærlighed og Begavelse for historiske og lingvistiske Studier for Dagen, og lærte sig selv Oldnorsk ved Hjælp af et Par Sagaer, Rasks islandske Grammatik og Bjørn Haldorsens Leksikon, der fandtes i hans Faders Bibliothek. Da han var bleven Student, fortsatte han disse Studier med Iver under Professor Keysers Veiledning, som netop ved denne Tid efter sin Tilbagekomst fra et toaarigt Ophold paa Island havde begyndt at holde Forelæsninger over oldnorsk Literatur og Historie. Ved Siden heraf lagde han sig efter nyere europæiske Sprog, og, for det sammenlignende Sprogstudiums Skyld, tillige efter Angelsachsisk og Gothisk, og forberedede sig derved paa den grundigste Maade til sin historiske Virksomhed. Thi Historien var og blev hans Yndlingsfag.

Disse rent videnskabelige Sysler, hvormed Munch tilbragte sit Studenterliv, afbrød han for en kort Tid, da han, som de fleste andre, maatte tænke paa at vælge et Brødfag. Han valgte det juridiske og absolverede i 1834 juridisk Embedseksamen med bedste Karakter. Kort Tid efter aabnede der sig en Udsigt for ham til at gjøre Anvendelse af de Kundskaber, han havde erhvervet sig. Storthinget havde nemlig allerede længe tilforn bevilget en Sum Penge til Samling og Afskrivning af Materialier til en Udgave af Norges gamle Love. Dette Arbeide blev overdraget daværende Lektor Keyser, med Munch som Medhjælper, og i Mai 1835 begav de sig begge i hint Øiemed til Kjøbenhavn, hvorfra de efter to Aars Forløb reiste til Stockholm, for at fortsætte Arbeiderne ved de derværende Bibliotheker.

Munch kom dog ikke til at opholde sig længe paa det sidstnævnte Sted; thi i Mai 1837 udnævntes han til Lektor i Historie ved Kristiania Universitet, i den kort forhen afdøde Professor Steenblochs Sted, og maatte saaledes vende tilbage for at overtage denne Lærerpost. Fire Aar efter blev han udnævnt til Professor.

Ved Universitetet har han fornemmelig holdt Forelæsninger over den ældre nordiske Historie, men tillige over sprogvidenskabelige Emner, over Gothisk, Angelsachsisk, Olddansk og Old-

svensk, over enkelte Afsnit af Middelalderens og den nyere europæiske Historie, over Norges Geografi m. m. — Hans Lærervirksomhed har oftere været afbrudt ved Reiser, foretagne i videnskabeligt Øiemed. I tvende Somre bereiste han de dengang endnu saagodtsom aldeles ubekjendte Fjeldvidder mellem Numedal, Hallingdal, Voss, Hardanger og Thelemarken, for at indhente Oplysninger til sit Kartarbeide over Norge. I 1850 foretog han en Reise i antikvarisk Øiemed til Bergen, og i 1855 en lignende til Throndhjem, hvis berømte Domkirke han ved denne Leilighed undersøgte. — For at anstille Efterforskninger angaaende Levningerne af norsk Nationalitet og Sprog i Norges ældre Kolonilande, Normandiet og Orknøerne, samt ellers i Bibliothekerne og Arkiverne i Paris og Edinburgh søge efter Oplysninger til Norges Historie, foretog han tvende Reiser med offentlig Understøttelse, nemlig i Sommeren 1846 til Paris og Normandiet, og om Høsten 1849 til Skotland og Orknøerne, hvorfra han i Januar 1850 vendte tilbage over London. — Storthinget bevilgede ham i 1857 et Stipendium af 3000 Spdlr., for under et toaarigt Ophold ved fremmede Arkiver, navnlig det pavelige, at samle Bidrag til Norges Historie; han tiltraadte denne Reise i Oktober samme Aar, opholdt sig til Juli 1858 i Kjøbenhavn og reiste derfra over Berlin og Wien til Rom, hvor han forblev indtil Vaaren 1861, da en senere Bevilning af Storthinget i 1859 satte ham istand til at forlænge Opholdet, udover hvad der oprindelig var bestemt. Vatikanets Arkiv, der hidtil havde været lukket for Norges Videnskabsmænd, aabnede sig for ham, og den danske og svenske Regjering skyndte sig derfor at benytte Leiligheden til ogsaa at erhverve Afskrifter af Dokumenter vedkommende Sveriges og Danmarks Historie. Udbyttet af denne Reise er endnu kun delvis bekjendt, men man kan allerede af, hvad der hidtil er blevet tilgjængeligt for Publikum, se, at det har været rigt.

Kort før Munchs Hjemkomst til Norge, i Mai 1861, var Rigsarkivar Lange afgaaet ved Døden; Munch blev nu konstitueret som Bestyrer af Rigsarkivet, og samtidigt hermed afgav Regjeringen en Indstilling, der skal forelægges det til Høsten sammentrædende Storthing, og gaar ud paa, at der skal bevilges ham en ekstraordinær Gage paa 1500 Spdlr. aarlig, forat han, uhindret af Embedsforretninger, udelukkende kan anvende sin Tid og Kraft til sine vigtige fædrelandshistoriske Arbeider. Storthinget har allerede ved flere tidligere Leiligheder vist, at det forstaaer at paaskjønne Munchs Fortjenester; man kan derfor haabe, at denne Indstilling vil gaa igjennem.

I Tidens Løb er Munch bleven optaget som Medlem af en Række lærde Selskaber. Han er saaledes ordentligt Medlem af

det nordiske Oldskriftsselskab i Kjøbenhavn og Videnskabsselskaberne i Throndhjem og Kristiania, korresponderende Medlem af Videnskabsakademiet i Berlin, de geografiske Selskaber i Paris, London og St. Petersburg og det historiske Akademi i Madrid, Æresmedlem af det skotske antikvariske Selskab, det islandske Literaturselskab og Foreningen for norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. I 1857 blev han Ridder af St. Olafsordenen og i 1861 Ridder af Nordstjernen.

Munchs første større Skrift er en temmelig udførlig «Norges, Sveriges og Danmarks Historie», der udkom i 1838. Denne Bog var egentlig bestemt til Skolebrug; men ved sine mange originale Synsmaader, sin Anordning og Fremstilling kom den snarere til at faa Karakteren af et selvstændigt, videnskabeligt Arbeide. Den blev i det hele fordelagtigt bedømt af de danske Lærde Paludan-Müller og Molbech, som begge udtalte deres Anerkjendelse af Forfatterens stilistiske Talent og Lærdom, men dadlede hans paa flere Steder fremtrædende Bitterhed mod Danmark, som iøvrigt paa hin Tid var meget undskyldelig hos en norsk Historiker. En mere kortfattet Bearbeidelse af det samme Emne og en kortfattet «Norges Historie» udkom i det følgende Aar. Derpaa fulgte i 1840 «Nordens gamle Gude- og Heltesagn», som senere er udkommen i flere forbedrede Oplag og har vundet megen Udbredelse. Det er uden Tvivl den bedste Fremstilling af Nordens Mythologi, som man endnu besidder, udmerket ved en let overskuelig Anordning af det righoldige Stof, og en klar, livlig og tiltrækkende Stil. — Ved Siden heraf leverede Munch en stor Mængde Afhandlinger af historisk-kritisk Indhold til forskjellige videnskabelige Tidsskrifter, saasom til Norske Samlinger, Langes Tidsskrift for Videnskab og Literatur, Annaler for nordisk Oldkyndighed o. fl. Blandt disse maa navnlig fremhæves, som de i videnskabelig Henseende vigtigste og interessanteste, hans «Undersøgelse angaaende Danmarks ethnografiske Forhold i de ældste Tider og om Ensartetheden i Danmarks Befolkning» (Anm. f. Nord. Oldkyndighed 1848) —, i hvilken han med Skarpsindighed og udtømmende Lærdom paaviser det ugrundede i den af enkelte tyske Lærde opstillede Paastand, at den jydske Halvøs Befolkning er af tysk Oprindelse og forskjellig fra Øernes Befolkning, eller de saakaldte «Inseldänen» — samt hans Afhandling «Om Kilderne til Sveriges Historie i den førchristelige Tid» (Ann. for Nord. Oldkyndighed 1850). Denne sidste har Munch selv anseet for den bedste af sine kritisk-undersøgende Afhand-

linger, og dens Resultat, at «Sverige ei har besiddet egne nationalhistoriske Sagaer eller Sagn, ældre end Christendommen», er ogsaa forblevet uimodsagt og uomstødeligt.

Munchs Hovedverk, og et Hovedverk i hele Nordens historiske Literatur, er imidlertid hans «Norske Folks Historie», hvoraf den første Hovedafdeling, som gaar til Aaret 1319, udkom 1851—1857 med seks svære Oktavbind, og den anden Hovedafdeling, som i tre Bind skal omfatte Norges Historie i Perioden fra 1319 til 1536, begyndte at udkomme ifjor. Dette Verk er naturligvis kjendt og læst af enhver, der har gjort nordisk Historie til sit Studium; dets store videnskabelige Værd er uomtvisteligt og har ogsaa udenfor Norden fundet Anerkjendelse, idet blandt andet det første Bind er indført i den tyske Literatur som to særskilte Skrifter, og Verket benyttes og citeres af fremmede Forfattere, som en Hovedkilde til Kundskaben om og Forstaaelsen af Nordens ældre Historie. Men allerede dets uhyre Omfang viser, at det ikke kan fyldestgjøre den historiske Kunsts Fordringer til Stoffets Begrænsning og Sigtning. Det er ogsaa bleven fremhævet, at dets Stil ikke altid er saa renset og klar, som man kunde ønske, at dets Læsning stundom er trættende, fordi Fremstillingen afbrydes ved hyppige Digressioner, fordi det lærde Apparat og de kritiske Undersøgelser indføres i hele dets Bredde, og fordi Forfatteren idelig opstiller Hypotheser og Formodninger, som forstyrrer Indtrykket af, hvad Kilderne selv indeholder. Men selv om man vil indrømme, at disse Bemerkninger for en Del er rigtige, maa man dog erindre, at et Verk kun bør bedømmes efter det Maal, som Forfatteren selv har stillet sig. Munch har i Fortalen i første Bind af «Det Norske Folks Historie» paapeget, at den norske Historiografi savnede, hvad der for de fleste øvrige europæiske Landes Vedkommende allerede var opnaaet, et nogenlunde sikkert Grundlag. hvorpaa der kunde bygges, og hvortil man kunde henholde sig, som til noget givet, der ikke behøvede at bevises. Man var endog værre faren, end om Norges Historie havde været aldeles ubearbeidet, da der i Tidens Løb ved Misforstaaelser, Mangel paa Kritik og Kildestudium havde indsneget sig en Mængde Vildfarelser og vrange Meninger i Norges og den nordiske Oldhistorie overhovedet. Han havde saaledes ingen slagen Landevei at ile frem paa, men var nødt til selv Skridt for Skridt at bane sig Vei med Økse og Spade i Haand. Derfor syntes ham ogsaa Hovedvegten mindre at burde lægges paa Stoffets kunstmæssige Anordning, paa Form og Fremstilling, end paa de kritiske Undersøgelser og den omhyggelige Drøftelse af Enkelthederne; det blev snarere hans Plan at levere et Magazin for norsk Historie, der indeholdt Materialet til denne, kritisk

prøvet og i fuldfærdig Stand, end Historien selv, og fra dette Synspunkt vil ogsaa hine Anker for en stor Del bortfalde. Sikkert er det, at Munchs Verk indeholder en stor Rigdom af nye Resultater, samt Berigtigelser af vrange Meninger og Misforstaaelser, at det er et uundværligt Hjælpemiddel for enhver, der vil beskjæftige sig med den Del af Nordens Historie, som det omfatter, og at det bærer Vidnesbyrd om en Lærdom og en Skarpsindighed, som maaske ikke har havt deres Mage i Nordens historiske Literatur.

I «Det Norske Folks Historie» findes den udførligste Fremstilling af Munchs eiendommelige Theori om Nordens Bebyggelse og ældste ethnografiske Forhold, der har givet Anledning til Navnet «Den norske historiske Skole». Denne Theori er, som bekjendt, først fremsat af Keyser, men videre udviklet og udførligere begrundet af Munch. Den vakte i Begyndelsen megen Modsigelse i Sverige og Danmark, og i det sidstnævnte Land endog den heftigste Uvilje, men har efterhaanden vundet mere og mere Indgang, og er i det væsentlige bleven tiltraadt af flere af Europas første Lærde, blandt andre af Ethnologiens Skaber Pritchard. Det er muligt, at den vil dele Skjæbne med saamange af de under Videnskabens Udvikling fremsatte Theorier og Hypotheser: at fortrænges og give Plads for en nyere og bedre. Saameget er imidlertid sikkert, at den betegner et stort og afgjørende Fremskridt i den nordiske Oldforskning. Det historisk-ethnografiske System, som blev opført i forrige Aarhundrede, fornemmelig ved Suhm, og hvorved de senere danske og svenske Oldforskere i Begelen har slaaet sig til Ro, er af Munch fuldstændig tilintetgjort og dets mange Skrøbeligheder saa slaaende eftervist, at ingen kan falde paa at vende tilbage dertil. Den virkelig kritiske Behandling af de nordiske Vandringssagn og den nordiske Oldhistorie overhovedet, er først begyndt med Munch og Keyser, og selv Angrebene mod deres Lære maa rettes fra det Grundlag, som ved dem er vundet. Ingen vil kunne negte, at den norske historiske Skoles Theori om Nordens Bebyggelse er opført med en sjelden Forening af Lærdom, Kritik og kombinatorisk Talent. Det kan vistnok indrømmes, at Munch, i Følelsen af, at man aldrig kan faa stor Bevisstyrke nok for sine Meninger i en saa mørk og usikker Materie, stundom har været vel lidet kr
Valget af sine Argumenter, og at han stundom
taget feil. Men han har bygget sin Lære p
og hentet sine Beviser fra saamange
videnskaben, fra Arkæologien
foruden de nordiske Folks
en enkelt af de Støtter, hv

at svigte. Det er beklageligt — og Munch har selv for ikke længe siden offentlig udtalt sin Beklagelse derover, — at de danske Historikere, som fornemmelig har vist sig utilbøielige til at gaa ind paa den nye Lære, har indskrænket sig til at modsige eller ignorere den. Noget Forsøg paa at indlade sig i en alvorlig Diskussion er, saavidt vi ved, endnu ikke gjort fra deres Side; thi et nylig udkommet Skrift, der angiver som sit Resultat at have kuldkastet alle Munchs Theorier om Nordens Bebyggelse nordfra og om Danmarks ældre gothiske Befolkning, synes at have naaet dette sit Maal ad altfor bekvemme Gjenveie, og at være skrevet i en altfor ugenert Tone, til at der kan være stor Rimelighed for, at det vil fremkalde en Diskussion. — Munch har iøvrigt i Anledning af nogle Artikler i et svensk Blad udgivet en liden Bog, «Om den norske historiske Skole», hvori hans Lære kortelig forsvares og begrundes i Modsætning til de ældre Theorier. Det er et, saavel hvad Form som Indhold angaar, fortræffeligt Arbeide, og hører i stilistisk Henseende til det bedste, han har skrevet.

Ogsaa i kildesamlende Retning og som Udgiver og Oversætter af de gamle Sagaer har Munch udfoldet en stor og fortjenstfuld Virksomhed. Sammen med Keyser begyndte han i 1846 Udgivelsen af Norges gamle Love, hvoraf 3 Bind hidtil er udkomne. Sammen med Keyser og Unger har han udgivet Kongespeilet (1848), sammen med Unger den ældre Edda (1847), den tilforn uudgivne norske Kongesaga Fagrskinna (1847) og Snorre Sturlassons Olaf den Helliges Saga (1853). Alene udgav han i 1843 Bjørgynjar Kálfskinn, eller Fortegnelse over den Bergenske Bispestols Jordegods i det 14de Aarhundrede, 1845 Munkalif Klosters Jordebog, 1850 under Titel af Symbolæ ad historiam antiqviorem rerum Norvegicarum en paa Latin forfattet Norgeshistorie, som han under sit Ophold i Skotland havde opdaget i et gammelt, hidtil saagodtsom ubekjendt Haandskrift; i 1852 Aslak Bolts Jordebog, og i 1853 Olaf Tryggvasons Saga ved Odd Munk. I 1860 udkom fra hans Haand en Udgave af Chronica regum Manniæ, med en længere Indledning og mange lærde og interessante Noter — et Verk, der er blevet omtalt med megen Anerkjendelse i anseede tyske og engelske Tidsskrifter. — Et af Munchs tidligste literære Arbeider var en Oversættelse af Snorres Norske Kongesagaer, hvoraf dog kun første Hefte blev trykt (1833). Senere gjenoptog han imidlertid dette Arbeide, og i 1859—60 udkom en fuldstændig Oversættelse, som, i Forbindelse med endel andre -gaoversættelser fra hans Haand, vidner om, at han med Held -r at gjengive den gamle Sprogtone.

-ch til sine historisk-ethnografiske Undersøgelser ikke

har kunnet undvære et grundigt Studium af de germaniske Sprog og den nordiske Arkæologi, er selvfølgeligt. Men man maa forbauses over, at han, ved Siden af en saa omfangsrig historisk Virksomhed, har fundet Tid og Kraft til at berige ogsaa disse Videnskaber med mange og værdifulde Arbeider. Hans sproglige Forfatterskab er af den Udstrækning og Beskaffenhed, at det snarere kunde synes at være Frugten af en til Sprogforskningen udelukkende opofret Virksomhed, end at tilhøre en Mand, hvis egentlige Fag er et andet, og man har endog været tilbøielig til at mene, at han her har fundet sin Begavelses retteste Felt. De vigtigste af hans sprogvidenskabelige Skrifter er: «Det norske Sprogs Grammatik» (1847), hvilken han udarbeidede i Fællesskab med Unger. «Det gothiske Sprogs Formlære» (1848). «Fornsvenskans och Fornnorskans Språkbyggnad» (Stockholm 1849), samt en Afhandling i Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1846 «Om det fællesnordiske Sprogs Udseende og Forsøg til at bestemme den olddanske og oldsvenske Mundarts normale Orthographi, Grammatik og rette Forhold til Norrønamundarten». Hans Fortjenester af den nordiske Sproghistorie bestaar fornemmelig deri, at han, medens man tilforn betragtede Sproget i de norsk-islandske Sagaer og øvrige Sprogmonumenter som det fællesnordiske, og i Overensstemmelse dermed kaldte det Oldnordisk, har bevist, at det kun er en Green eller nyere Udvikling deraf, og at der, jevnsides med Norrønamundarten og samtidig med dennes Blomstren i den norsk-islandske Literatur, bestod en særegen olddansk og en særegen oldsvensk Mundart, hvis Afvigelser fra den norrøne eller norsk-islandske blandt andet er paavist i den ovennævnte Afhandling i Annalerne, samt i «Fornsvenskans och Fornnorskans Språkbyggnad».

Det betydeligste af Munchs arkæologiske Arbeider er den af ham leverede Tekst til Pragtverket over Throndhjems Domkirke, der udkom i 1859. Han havde allerede tidligere i flere Afhandlinger beskjæftiget sig med dette Emne, men fornemmelig ved sidstnævnte Verk er det lykkedes ham at levere mange nye Bidrag til dets Belysning. — Som Runolog nyder Munch en stor og fortjenstfuld Anseelse. Hans dybe Sprogkundskab og hans kombinatoriske Talent lader ham her overvinde Vanskeligheder, som de fleste maa give tabt for. Af hans hidhørende Arbeider kan merkes: hans Afhandlinger i «Annaler for Nord. Oldkyndighed» 1847 og i «Monatsbericht der Berliner-Academie» 1848 om Indskriften paa det ved Gallehus i 1734 fundne Guldhorn, i hvilke han bevidste, at den var ren gothisk; hans Afhandling om Tunestenen og om de nylig opdagede orknøiske Runeindskrifter m. fl.

Ogsaa Norges ældre Geografi har i Munch fundet en flittig og

dygtig Bearbeider. I «Samlinger til det Norske Folks Historie» har han offentliggjort geografiske Notiser om Orknøerne og Hetland, i «Annaler for «Nord. Oldkyndighed» en omfattende Afhandling «om Nordens, især Norges, Bebyggelse af vore Forfædre, belyst fornemmelig ved Undersøgelse af geographiske Forhold, Stedsnavne og andre topographisk-lingvistiske Data» (1846), «Geographiske Oplysninger om de i Sagaerne forekommende skotske og irske Stedsnavne» (1852), og desuden flere Bidrag til at bestemme Norges Grænser i ældre Tid. I 1849 udkom hans fortjenstfulde «historisk-geographisk Beskrivelse over Norge i Middelalderen», hvorved et føleligt Savn blev afhjulpet. — Denne Syslen med Norges ældre Geografi har tillige ledet ham ind paa den nyere. Til Keilhau's berømte Verk «Gæa Norvegica» leverede han en Oversigt over Norges orografiske Forhold. Foruden et Par Skolekarter har han udarbeidet et Generalkart over Norge, der, saavel med Hensyn til Fuldstændighed som Paalidelighed, er det bedste, man endnu besidder, og hvoraf flere Oplag er udkomne. For Tiden er han beskjæftiget med et Kart over Norge i Middelalderen hvortil Storthinget i 1857 bevilgede den fornødne Sum.

Ved Siden af saa mangfoldige og forskjelligartede videnskabelige Arbeider har Munch kunnet udfolde en ikke ringe Virksomhed som Folkeskribent og som publicistisk Forfatter. Han har udgivet flere til Almenlæsning bestemte Tidsskrifter, blandt andre siden 1856 «Norsk Maanedskrift», hvoraf 6 Bind er udkomne, og han deltog i længere Tid i «Morgenbladet»s Redaktion. Som Journalist har han fornemmelig holdt sig til Behandlingen af, hvad man kunde kalde de mere videnskabelige Dagsspørgsmaal, som t. Eks. Sprogbevægelserne i Norge, Skandinavismen o. a. Over det sidstnævnte Emne har han, saavel i «Morgenbladet» som i sit Maanedsskrift, skrevet flere længere Artikler, hvoraf et Par ogsaa er udkomne som særskilte Brochurer. Han har i dem tildels udtalt Anskuelser om Danmarks Forhold til det øvrige Norden og til Tydskland, som har vakt megen Uvilje i det førstnævnte Land og neppe synderlig Anklang hos hans egne Landsmænd. Men Munch er Videnskabsmand og ikke Politiker, og han har gjort sig skyldig i en hos Videnskabsmænd meget almindelig Feil, at tillægge videnskabelige Theorier en altfor umiddelbar Vegt med Hensyn til Afgjørelsen af det praktiske Livs Spørgsmaal.

Af den foregaaende Oversigt over Munchs Forfattervirksomhed, hvori naturligvis kun det mere betydelige har kunnet medtages, vil Læseren faa en Forestilling om hans uhyre Produktivitet, og

naar man dernæst betænker, at Størsteparten af, hvad han har skrevet, er bygget paa de mest omfattende og grundige Undersøgelser og rig paa nye Resultater for Videnskaben, vil man indse, at denne Produktivitet ikke blot vidner om Jernflid, men om den sjeldneste Begavelse. Munch besidder en fabelagtig Hukommelse, gjennemtrængende Skarpsindighed og en Kombinationsevne, der maa kaldes genial. At denne Evne stundom har bragt ham paa Afveie og forledet ham til Hypothesemageri, er vist nok. Men den lader ham ogsaa overvinde Vanskeligheder, som andre neppe vilde gaa imøde, den lader ham læse de gaadefuldeste Indskrifter, hitte Rede paa de mest forviklede Forheld og ved heldige Gjetninger udfinde Sandheden af Kildernes ofte modsigende, paa allehaande Misforstaaelser byggede Efterretninger. Hans Blik har en Skarphed, der kan lignes med, hvad der fortælles i Mythen om Thors, at Bjelker og tykke Mure springer istykker for det, og han ser, hvad der ligger bagved. Men han er maaske vel meget tilbøielig til altid at ville se noget bagved. Hans Fremgangsmaade er mere analytisk end synthetisk. Han forstaar bedre at opløse og undersøge den historiske Bygnings enkelte Dele end at give et anskueligt Billede af dens Sammensætning og Karakter. At han besidder et betydeligt stilistisk Talent og Evne til pragmatisk Historieskrivning, har han tilstrækkeligt bevist ved flere af sine Skrifter. Men denne Evne er traadt mere i Baggrunden, medens hans Evne som kritisk Gransker af det historiske Materiale i udstrakt Betydning har havt den rigeste Udvikling. Hertil var han maaske ogsaa af Naturen bedst udrustet, og i denne Retning har han kunnet udrette mest, og hvad der mest tiltrængtes.

II.

Medens jeg gik paa Latinskolen i Bergen (1849—1853), var Professor *Munch* udentvil den af Samtidens fremragende Nordmænd, som var bedst kjendt, og hvis Navn blev hyppigst nævnt blandt os Gutter. Et Par af hans Lærebøger blev brugt ved Undervisningen, særlig hans Lærebog i Verdenshistorien og hans «Nordmændenes Gudelære i Hedenold». «Det norske Folks Historie» begyndte at udkomme i 1852, og jeg mindes, at enkelte af de raskt paa hinanden følgende svære Hefter af dette Verk blev bragt paa Skolen, og at vi saa paa dem og bladede i dem, hvorved vi ikke kunde undgaa at faa et Indtryk af noget umaadelig stort, noget udover alt, hvad vi ellers kjendte af Bøger og Literatur. Latinskolen var dengang en temmelig klosterlig Indretning, hvor man levede helt udenfor Dagens Strid og uberørt af dens brændende Spørgsmaal. Vi Skolens Disciple var altfor meget optagne af Romernes Krige med de Ækver og Volsker o. s. v. til at have nogen Tid eller Interesse tilovers for, hvad der foregik i Samtiden. En Undtagelse herfra dannede paa en Maade *Munchs* Strid med danske Lærde om Nordens Bebyggelse og ældste ethnografiske Forhold og de rette Benævnelser paa Saga- og Eddaliteraturen og dens Sprog. Vor Historielærer var en ivrig Tilhænger af den «norske historiske Skole», og det hændte, at han bragte disse Emner paa Bane i Timerne, hvilket for os altid var en kjærkommen Afveksling i det evindelige Lektiehøreri. —

Da jeg kom til Kristiania for at blive Student, hørte følgelig Professor *Munch* blandt de Hovedstadens Notabiliteter, som jeg først og fremst ønskede at faa se. Han fungerede det samme Aar som Eksaminator i Historie og Geografi ved Eksamen artium, saa det Ønske fik jeg snart opfyldt. Der gik det Ord om ham, at han kunde være lei at komme ud for som Eksaminator, idet han kunde falde paa at stille de underligste Spørgsmaal. Og jeg fik da ogsaa sande det. Han begyndte med at spørge om Lübeck, og saa bar det i en Fart afsted ind i alskens Detaljer vedkommende den frie Rigsstads Historie og Geografi. Det forekom mig, at jeg blev Svar skyldig paa det meste af, hvad han spurgte om; men Karakte-

rerne blev gode alligevel. Han saa ud, som om han sad i sine egne Tanker; jeg fik et Indtryk af, at han ikke var saa særdeles opmerksom paa, hvad der blev svaret, eller om der blev svaret, og det var han vist heller ikke; han skal have sagt, naar man spurgte ham om, hvorledes han holdt ud det aandsfortærende Eksaminationsarbeide: Aa, jeg hviler mig saa deiligt ud ved det.

Jeg besøgte i mit Russeaar nogle Gange Munchs Forelæsninger og mindes, at jeg blev høflig skuffet. Docentgjerningen var aabenbart noget, han hverken havde synderligt Anlæg eller synderlig Interesse for. Hans Stemme var temmelig svag og klangløs, Foredraget ensformigt og hakkende. Han pleiede at have endel Bøger med eller endel løse Papirlapper med Notater paa; han bladede i dem, læste op noget hist og her og gjorde sine Bemerkninger derved, — som det syntes, uden nogen videre Sammenhæng og af blandet Indhold, — lingvistisk eller historisk-kritisk, eftersom det traf sig. Det var angelsachsisk Historie, han læste over. Udentvil var der i, hvad han kom frem med, mangt et Guldkorn for den, der havde Skjøn paa det, for Specialisten eller Fagmanden; for han var jo af dem, der altid fandt noget, hvor han saa grov, — noget værdifuldt eller ialfald noget rart. Men for det almindelige Forelæsningspublikum passede det ikke. Der var ikke mange Tilhørere, og jeg tænker, at de fleste gjorde som jeg, nemlig udeblev, efter at have gaaet der nogle Gange og faaet sin Nysgjerrighed tilfredsstillet. Og Munch brød sig vist ikke det mindste om, at hans Auditorium blev tomt; han var vel snarere tilfreds med at kunne slutte, — jo før, des heller, — af Mangel paa Tilhørere; for han havde saameget andet nyttigere og vigtigere Arbeide at varetage end at haspe af det reglementerede Antal Forelæsninger. —

Han stod dengang paa Høiden af sin Kraft og udfoldede en kolossal literær Produktivitet. I Aaret 1853 udkom det meste af 2det og endel af 3die Bind af «Det norske Folks Historie», — tilsammen vistnok over tusind svære tættrykte Oktavsider, — videre hans Skrift «Om den saakaldte nyere historiske Skole i Norge» og hans Udgaver af Odd Munks Olav Tryggvassøns Saga og Snorres Olav den Helliges Saga, begge med udførlige Fortaler, af hvilke navnlig Fortalen til Olav den Helliges Saga er indholdsrig og kan siges at have været banebrydende for Kritiken af den historiske Saga og for en rigtigere Opfatning af Sagaliteraturens Tilblivelse og Væsen i det hele; i det samme Aar leverede han desuden Bidrag til «Morgenbladet», «Norsk Folkekalender», «Illustreret Nyhedsblad» o. s. v. Saaledes holdt han ved Aar efter Aar, utrættelig, ustanselig, producerende efter en Maalestok, saa det skulde synes, som om endog den blotte mekaniske Nedskriv

ning af alt, hvad han lod trykke, maatte have givet et Menneske med almindelig Arbeidskraft mere end nok at bestille.

Ikke mindre merkværdig end Omfanget af Munchs Forfatterskab var, som bekjendt, dets Mangesidighed. Man har fra hans Haand Skolebøger, Lære- og Læsebøger, korte populære historiske Fremstillinger, vidtløftige videnskabelige Verker, Udgaver og Oversættelser af Sagaer eller andre historiske Kildeskrifter, Biografier, Reiseskildringer, Landkarter over det gamle og nye Norge, Avisartikler vedkommende Politik, Literatur eller andre Dagsspørgsmaal; hans strengt-videnskabelige Virksomhed gik i sproghistorisk, grammatisk, historisk-kritisk, historisk-geografisk, tekstkritisk, ethnografisk, runologisk, mythologisk, arkæologisk Retning, og paa alle disse Omraader har han frembragt noget betydeligt, værdifuldt, tildels endog epokegjørende eller banebrydende Arbeider. Den store Spredning svarede saa godt til Omfanget af hans Evner, at den ikke for hans Vedkommende førte til Overfladiskhed og Dilettantisme, som den pleier at gjøre. Om han havde begrænset sig til et enkelt Fag, vilde hans Begavelse ikke have kunnet komme til sin fulde Ret; noget af det mest karakteristiske ved hans Aand var netop dens overordentlige Smidighed og Bøielighed, dens hurtige Opfatning og Tilegnelsesevne, virtuosmæssige Flinkhed og Færdighed i at finde sig tilrette og greie alskens Vanskeligheder, og disse Egenskaber krævede en bred Plads for at gjøre sig gjældende. Paa den anden Side efterlader en Betragtning af hans Forfatterskab neppe nogen Tvil om, at han bredte sig altfor meget, — at han ved de Forhold, hvorunder han levede, blev fristet til at give sig ikast med Opgaver, som ikke laa rigtig for ham, trods al hans Mangesidighed, — at hans Kræfter i mange Tilfælde og i vid Udstrækning blev brugte paa en Maade, der næsten maa karakteriseres som et Misbrug, og hvorved Virtuosen, den flinke og behændige Haandverker i ham gjorde sig gjældende paa Bekostning af hans høiere, mere centrale Evner. —

Welhaven sagde om *Schweigaard*, at han var en ædel Araber, der spændte sig for Arbeidskjærren af Hensyn til sin fattige Moders, sit Lands Nød og Armodsdom. Det er vakkert sagt, og udentvil ogsaa forsaavidt træffende, som Schweigaard ganske vist i en usedvanlig Grad var et Pligtmenneske, altid villig til at «kaste af», hvad han evnede, — om det end var noksaa meget, — «i de nærmeste Krav», — om de end i sig selv var noksaa smaa og hverdagslige. Men forsaavidt der i disse Ord skulde ligge den Mening, at Schweigaard af sin Natur og Tilbøielighed var henvist til at være Videnskabsmanden, Tænkeren, og at det var et tungt, smertefuldt Offer, han bragte paa Fædrelandets Alter, naar han i det meste af sit Liv viede sine Kræfter til den praktiske Livs-

gjerning, til Bankadministration, Brændevinslovgivning, Toldtariffer o. s. v., — da er det udentvil et væsentligt Feilsyn. *Vinje* har snarere Ret, naar han siger om Schweigaard, at han «saag ikke ut til at hava fleire Idealer, enn han kunde gjennemføra»; han «var ikke poetisk i vanleg Meining, idet han baade var for stor og for liten til at vera det»; der var intet «tragisk» ved ham. Nei ganske vist! tvertom — der er vel ingen af vore offentlige Personligheder, om hvem det kan siges med saa stor Ret som om ham, at han var en lykkelig Mand, — lykkelig derved, at han fandt for sig et Milieu, der passede for ham, og slige Opgaver, der lod hans Evner komme til sin fulde Ret. Da han i 1857 blev anmodet om at deltage sammen med sine Kolleger ved Universitetet i Dannelsen af et Videnskabsselskab, gav han et afslaaende Svar og motiverede sit Afslag med de Ord, at han betragtede sin videnskabelige Bane som afsluttet. Man kunde mene, at dette bare var et Paaskud; men Schweigaard var en saa ærlig Mand, at Ordene vistnok maa forstaaes efter Bogstaven. Han har virkelig betragtet sin videnskabelige Bane som afsluttet, paa en Tid, da han endnu stod paa Høiden af sin Mandskraft og i sin gamle Stilling som Universitetslærer. Dette vilde aldrig have kunnet blive Tilfælde, saafremt han ifølge sin Begavelse havde været væsentlig kaldet til at være Videnskabsmand. Han var først og fremst den «korrekte» Mand, — korrekt i sit Liv, korrekt i sin Tænkning; — hans herskende Evne var en ubestikkelig skarp og sikker Forstand, — i Sambaand dermed stod hans udprægede Virkelighedssans og hans ligesaa udprægede Aversion ikke blot mod Frasemageri og forloren Ordbram, men mod alt, hvad der ikke kunde udtrykkes præcist, alt dunkelt og ubestemt, — medens han synes at have havt lidet eller intet af skabende Fantasi eller af den higende Uro og umættelige Nysgjerrighed, der pleier at følge med det store videnskabelige Kald, og hvorefter den fødte Videnskabsmand snarere føler sig hendraget til end frastødt af det hemmelighedsfuldt dunkle. Han var, i Overensstemmelse med disse naturlige Anlæg, en usedvanlig tidlig moden Mand, tidlig afgjæret og afsluttet i sin Udvikling, indtog allerede som ganske ung et fast, til alle Sider skarpt bestemt og begrænset Standpunkt. Ud fra dette Standpunkt var det, han reformerede det juridiske Studium ved vort Universitet, — saavidt jeg har forstaaet, udelukkende i negativ-kritisk Retning, ved at feie ud endel forloren Videnskabelighed, endel forældet, taaget Metafysik, men uden at engang forsøge paa at lægge Studiet over paa en ny, mere virkelig videnskabelig Grund. Og derefter maatte det offentlige Liv, Lovgivning og Administration netop blive de Omraader, hvortil han følte sig sterkest hendraget, og som passede bedst med hans

Evner og Aandsretning. Der var her i Virkeligheden aldeles ingen Grund til at tale om Misbrug af høiere, mere ideelle Kræfter i lavereliggende Formaals Tjeneste. —

Det kunde da med større Ret være bleven sagt om hans gamle Skole- og Universitetskammerat *Munch*, at han, naar han gav sig af med Avisskriveri, Udarbeidelse af Skolebøger og andre slige halvt praktiske Gjøremaal, var som Araberen, der bliver spændt for Arbeidskjærren. Munch var en fra Schweigaard helt forskjellig, i væsentlige Henseender en helt modsat Natur. *Schweigaard* fører i sine Breve fra Gutte- og Studenterdagene et saa gammelklogt-forstandigt Sprog, at man skulde tro, at han aldrig havde været Barn; ved *Munch* vedblev der at være noget i høi Grad barnsligt gjennem hele hans Liv. Schweigaard naaede tidlig frem til et Standpunkt, der tilfredsstillede ham, og levede det meste af sit Liv som en i aandig Forstand fastbosiddende, forskanset inden sine opgjorte Meninger som i en fast Borg, hvorfra han kunde gribe ind i det praktiske Livs Spørgsmaøl med den Tryghed og Styrke, der virkede saa imponerende. Munch derimod var af dem, der ikke kan slaa sig tiltaals ved et givet Resultat eller en opgjort Mening. Han søgte altid videre frem, — «aldrig træt, dog uden Hvile», som det heder i *Bjørnsons* ypperlige Mindedigt over ham; hans «Liv var en Reise»; det, som dybest karakteriserede hans Væsen, var den «guddoms-opfyldte Uro», — den «Opdagelsernes Uro, som drev Newton, drev Columbus»; derigjennem er det, at han først og fremst viser sig som den fødte Gransker, Manden med det store videnskabelige Kald. Schweigaard var af de to den i Samtiden uden Sammenligning mest bemerkede og beundrede; han blev allerede som ung juridisk Kandidat, og før han endnu havde udrettet noget andet end taget glimrende Eksamener, nævnt som Norges «bedste» eller «første Søn» (et merkeligt Vidnesbyrd om Forholdenes Ravnekrogiskhed); alle syntes enige om at se i ham et Geni, — man kaldte ham det «store Geni», — han gjaldt, ser det ud til, næsten som Geniet *par excellence*. Munch stod længe rent i Skyggen, og, eftersom ogsaa han hendrog paa sig den offentlige Opmerksomhed, blev der vel talt om hans merkværdige Hukommelse, hans store Kundskabsfylde, hans rastløse Produktivitet; men stillet som Schweigaard, paa en Plads for sig, blev han ikke; man hørte ham sjelden eller aldrig omtalt, saa ham sjelden eller aldrig omtalt som et Geni. Om hans og Schweigaards gamle Rektor heder det dog, at han skal have sagt, at af de to var det *Munch*, der havde den største Begavelse. Og at dette virkelig var Tilfælde, derom vil der vel neppe nu længer kunne raade nogen Tvil. Schweigaard var ganske vist en overordentlig, i mange Maader en virkelig stor Personlighed, — ud-

præget selvstændig, original, sandhedskjærlig, uden Fusk, — en nobel, pletfri Karaktre, et lyst og sterkt Hoved; men den Egenskab, som man i Samtiden først og fremst pleiede at tillægge ham, — Geni, d. v. s. skabende Aand, — den havde han neppe. Han tilhørte forsaavidt ikke den i aandig Forstand høiest rangerende Klasse blandt Menneskene; han repræsenterede en Klasse nedenfor, men man kan sige, at han repræsenterede den paa en aldeles glimrende, næsten idealfuldkommen Maade. Det synes, som om der ikke var andet end godt at sige om ham, — ingen Svaghed eller Skygge, ingen Rift eller Revne, — alting lyst og fast og vel sammenføiet. Helt anderledes med *Munch:* ham var der meget at sige paa; hans Liv og Personlighed tilbød Kritiken mangt et særdeles taknemmeligt Angrebspunkt; hans Karakter var svag, og selv i hans intellektuelle Begavelse var der store, iøinefaldende Lakuner; men han havde Geni; han var af dem, der bryder nye Baner, vinder ind nyt Land i Aandens Verden. Han repræsenterede, om end paa en ufuldkommen Maade, en høiere aandig Rangklasse end den, Schweigaard repræsenterede. —

Blandt *Munchs* mange Skrøbeligheder hørte, at han var en meget daarlig Økonom. Han tjente mange Penge, men brugte flere, og der fortaltes i Samtiden mange Historier om hans stadige finansielle Vanskeligheder. Det ser ikke ud til, at disse Vanskeligheder har trykket ham noget videre; — han havde et let og lyst Sind; — men de øvede dog utvilsomt en stor og langtfra altid synderlig heldig Indflydelse til at bestemme Omfanget og Retningen af hans literære Produktion. Forholdene herhjemme var dengang temmelig primitive, Literaturen fattig; der var inden samme en stor Mangfoldighed af Huller at udfylde, mange Opgaver at løse, endog af de for Almenoplysningen nærmestliggende og mest paatrængende; Arbeidsmarken var vid og Arbeidskræfterne faa. Det kunde ikke være anderledes, end at Munch ved disse Forhold og ved sin stadige Pengetrang blev ført til at paatage sig Opgaver, som han under en mere udviklet Konkurrence og en bedre gjennemført Arbeidsdeling vilde have ladet ligge og overladt til andre ringere begavede eller anderledes begavede Forfattere. Han synes at have følt slige Kjæmpekræfter i sig, at han har troet at kunne overkomme, hvad det skulde være. Der var en Tid, da han endog søgte at komme ind i Hverv af en rent praktisk Art. I Aarene nærmest efter 1850, medens han deltog i Redaktionen af «Morgenbladet» og samtidig var paa det sterkeste optaget af andet literært eller videnskabeligt Arbeide, lagde han an paa at blive Statsrevisor. Han blev ogsaa opført paa Listen over Kandidaterne og fik Stemmer i Storthinget; heldigvis fik han ikke Stemmer nok. *Welhaven* spaaede, at han vilde melde

sig til Stempletpapirforvalterposten, naar den blev ledig; heldigvis blev den ikke ledig, medens han levede. Men, om det ikke lykkedes ham at faa Del i den rent praktiske Livsgjerning, saa kunde han til Vederlag brede sig saameget friere i Literaturen, og det er øiensynligt, at Pengehensyn og Boghandlerspekulation herved altfor ofte spillede en Rolle som den egentlig drivende Kraft og bragte ham til at strække sig længere, end godt var. Om de af ham udgivne Skolebøger er der ganske vist meget godt at sige. Hans «Verdenshistoriens vigtigste Bevigenheder i kortfattet Fremstilling» er et merkeligt Arbeide ved den virkelig beundringsværdige Kunstfærdighed, hvormed en stor Stofmængde er bleven sammentrængt paa et lidet Rum; hans «Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug» udmerker sig ved en usedvanlig let Stil og grei Anordning, og baade her og i hans Fremstillinger af «Nordmændenes Gude- og Heltesagn» findes der et og andet i videnskabelig Henseende nyt, et og andet Spor af den selvstændige Forskers Løveklo. Men i pædagogisk Henseende lider disse Bøger under store og væsentlige Mangler. De er da ogsaa forlængst blevne fortrængte. Og, naar man betænker, at det er en Mand med førsterangs Granskerevne, der har brugt en stor Del af sin bedste Ungdoms- og Manddomstid til Udarbeidelsen af disse nu antikverede Skolebøger, maa man vel erkjende, at der her kunde være Grund til at tale om, at Araberen har været spændt for Arbeidskjærren, og at det har gaaet, som det pleier at gaa, naar en Araber sættes til slig Gjerning; det viser sig, at den ikke er adstadig nok for den, og Gjerningen bliver ikke saa godt udført, som den vilde være blevet af et ordinært Vognmandsøg. —

Selv i Hensyn paa *Munchs* Hovedverk: «Det norske Folks Historie» turde det vel gjælde, at han derved paatog sig en Opgave, som ikke helt ud, ikke i alle Dele svarede til hans Begavelse, saa der ogsaa her kunde være nogen Grund til at tale om Kraftspilde eller om en mindre heldig Anvendelse af en i sin Art sjelden, enestaaende Arbeidsevne. Det er overflødigt at udbrede sig noget videre over dette Verks overordentlige Betydning i videnskabelig og national Henseende. Vi har alle en Forestilling om det vældige Rydningsarbeide, som her er bleven udført, — om den store Lærdom, skarpe Kritik, geniale Kombinations- og Gjetningsevne, der kommer tilsyne i Verket, — om Mangfoldigheden af de Vildfarelser, der er blevne rettede, de Huller, der er bleven udfyldte, de Uklarheder, der er blevne oplyste, o. s. v., o. s. v. — vi ved, at dette Verk har været det uundværlige Grundlag for alle senere Arbeider over Norges Historie i det samme Tidsrum, — at alle, som sysler med Studiet af Norges eller Nordens gamle Historie og Literatur, maa have det stadig ved Haanden og søger

tilbage til det som til en uudtømmelig Fundgrube. «Det norske Folks Historie» udkom i Aarene 1851—1863. I disse Aar gjennemgik Nationalfølelsen hos vort Folk en meget alvorlig Krise. Ydre og indre Aarsager samvirkede til at fremkalde en afgjort reaktionær, pessimistisk Stemning inden Samfundets høiere, ledende Lag; det blev Mode at præke den rene Selvopgivelse eller i det ringeste at stille sig høist skeptisk, mismodig hovedrystende ligeoverfor Spørgsmaalet om Folkets Fremtidsudsigter og Evne til at føre sin egen Tilværelse. Enhver, som har gjennemlevet denne Tid, vil mindes dette, og vil tillige mindes, hvor stor en Støtte og Styrke det var for den nationale Selvfølelse under de mangehaande Anfægtelser og Angreb, for hvilde den var udsat, at den kunde pege paa de Arbeider, som netop nu fremkom fra den norske historiske Skole, og deriblandt naturligvis først og fremst Munchs store Verk. Landet var fattigt; Literatur og Kunst, overhovedet Kulturens finere Vækster vilde ligesom ikke slaa Rod i den magre Grund; det gik idethele smaat og traat med Fremadskridningen paa de fleste Kanter; Folket holdt fast ved sit gamle daarlige Stel og syntes paa mange Maader forkommet og kuet ved de trange økonomiske Kaar; de bedste flyttede ud o. s. v.; — der var meget, hvoraf der kunde hentes og blev hentet Stof til mistrøstige Betragtninger. Men saa havde vi den gamle Konge- og Sagatid; og hvor stor en Kraftudfoldelse dette havde været, derom vidnede nu for Alverden «Det norske Folks Historie». Det var neppe mange, som holdt ved med at læse Verket fra Perm til Perm, eftersom det kom ud; men mange læste dog hist og her i det, bladede i det, saa paa det, og bare Synet gav Støtte; man følte sig tryggere, ligesom med en Mur foran sig, ved at se paa den lange Række af svære Bind. Et Folk, der havde havt en slig Fortid, maatte vel ogsaa have en Fremtid. —

Vi maa da ganske vist erkjende, at det var en Lykke for os, at vi fik dette Verk, og at vi har Grund til at være den Mand taknemmelig, hvis Foretagsomhed og Offervillighed satte Munch istand til at begynde og fortsætte Verket (Forlæggeren *Chr. Tønsberg)*. Munchs økonomiske Vilkaar var saadanne, at han maatte have Penge for sit Arbeide. Dog har utvivlsomt ved dette Verk Pengehensynet ikke spillet nogen Rolle som den egentlige drivende Kraft; det vilde være urimeligt at tale her om Araberen og Arbeidskjærren. Munch har selv i Forordene til «Det norske Folks Historie» paa flere Steder talt om, hvormegen Glæde han havde ved Udarbeidelsen af Verket, — hvorledes den «i en Række af Aar har været hans kjæreste Syssel og største Opmuntring», — og det er vist al mulig Grund til at tro paa Sandheden af disse Forsikringer. For ikke at tale om den Tilfredsstillelse,

det maatte være for ham, som god Nordmand, at opføre et sligt Monument til Forherligelse af hans Fædreland, — saa fandt han jo her for sig en Række Opgaver af den Slags, som netop passede for ham, og som det derfor maatte være ham en Lyst at give sig ikast med. Han havde, som han selv udtrykker sig, «ingen slagen Landevei at ile jevnt frem paa»; han «maatte selv Skridt for Skridt bane sig Vei med Øksen og Spaden i Haanden»; han «havde ikke alene naturlige, men endog kunstige Hindringer at rydde til Side og træde under Fødder». Et sligt Arbeide var som skabt for ham; han var netop en Rydningsmand i største Stil. Han gjør i Forordet til 1ste Del sine Læsere en Undskyldning for, at Fortællingens Gang ret som det er afbrydes af Digressioner og Undersøgelser, — hele lange kritiske Afhandlinger. Det er netop disse Afhandlinger, der har givet Verket dets største, varigste Værd; det er ved dem især, at han har erhvervet sig Adkomst til at kaldes, — hvad en meget sagkyndig Forfatter, der har optraadt som en meget skarp Opponent mod enkelte af Munchs Hypotheser og Theorier (Dr. *E. Jessen* i Kjøbenhavn), har kaldt ham, — «Nordens største Historiker». For at fremhæve en enkelt inden den lange Række: — Undersøgelsen i første Del af Vikingtogenes Historie og Kilderne til samme, — et virkeligt Mesterstykke af omsigtsfuld, skarp og klar historisk Kritik, hvis Resultater ogsaa i det store og hele er bleven yderligere stadfæstet ved den følgende Tids Granskning. Men «Det norske Folks Historie» skulde jo ikke bare eller engang først og fremst være en Samling af kritiske Afhandlinger til Brug for Specialisten; det skulde være en Fremstilling af Folkets Liv bestemt for det store almendannede Publikum. Munch skulde ikke bare være Rydningsmanden, som sigter og renser det historiske Materiale og lægger det tilrette for Kunstneren og Tænkeren; han skulde selv være Kunstneren, der samler de mange spredte Træk til et levende anskueligt Billede, Tænkeren, der gjør det historiske Stof til Gjenstand for et generaliserende Ræsonnement og paaviser den indre Aarsags- og Virkningsforbindelse. Og derved kom han øiensynlig for en stor Del udenfor Rækkevidden af sin ellers saa overordentlig mangesidige Begavelse. Han havde kunstneriske Anlæg i flere Retninger; men Stilkunstner var han ikke. Hans Stil er, idetringeste der, hvor han har gjort sig nogen Umage med den, hvilket ved en saa overvældende Masseproduktion selvfølgelig ikke altid har kunnet være Tilfælde, let og grei, men den har lidet af personligt, individuelt Præg, lidet af Farve eller Varme. Den gjør et bedre, mere intelligent Indtryk end *Keysers*, forsaavidt som den fremfor denne er aldeles fri for al Slags konventionelt Væsen, al Slags udenpaahængt Stads. Men, medens vi jevnlig fristes til at

drage paa Smilebaandet ved Keysers noget pedantisk-stive Zirlighed med de omhyggelig afrundede Perioder og Anbringelsen hist og her af tørrede Blomster fra gamle stilistiske Herbarier, erkjender vi dog paa samme Tid i hans Fremstillinger Merkerne af en mere inderlig Tilegnelse af det historiske Stof end den, vi møder hos Munch. Hans Intelligens var en langt ringere end Munchs; men han havde en dybere Følelse; hans Væsen var mere intenst, mere samlet, og han havde, saa uendelig meget han stod tilbage for sin yngre Medarbeider som Gransker, alligevel mere af den egentlige Historiker ved sig, forsaavidt han laa mere for den Ting: at fordybe sig i en svunden Tidsalders Aand og blive som hjemme der, saa dens Liv ligesom fornyer sig i en. Munch havde en altfor urolig Aand, han var en altfor rastløs Opdager-Natur til det. Hans Evner gik i en altfor meget udpræget analytisk Retning til, at Synthesen kunde være hans Sag. —

I sin rette egentlige Storhed og Styrke viser han sig, ikke paa Historieskrivningens, men paa de historiske Hjælpevidenskabers, Kildekritikens og Lingvistikens, Omraade. Hans Arbeider over de ældste Runeindskrifter, over det ældste nordiske Fællessprogs Udseende, over Gammelsvensk og Gammelnorsk m. v. har ført den nordiske Lingvistik ind paa Veie, hvorpaa den siden afgjort har skredet videre frem, og sikret ham en Plads i allerførste Række blandt de skandinaviske Sproggranskere, endda han kun synes leilighedsvis at være kommet ind paa disse Emner og kun har ofret dem forholdsvis lidet af sin Tid og Kraft. Jeg traf engang (i 70-Aarene) paa en Fodtur i Gudbrandsdalen den bekjendte tyske Sprogforsker *Th. Aufrecht* (dengang Professor i Edinburgh) og foretog i Selskab med ham en Fjeldbestigning; han talte underveis med den største Enthusiasme om Munch og sagde blandt andet, at han stillede ham i Hensyn paa Begavelse fuldt ved Siden af *Jak. Grimm.*[1] Sterkere kunde ikke en tysk Sprogforsker udtrykke sin Beundring. Man maa tænke paa, hvad Munch vilde have kunnet udrette, om han havde samlet sine Kræfter paa dette ene Fag, eller, om han, — forat ikke blot Storheden, men ogsaa Mangfoldigheden af hans Evner nogenledes skulde komme til sin Ret, — idetringeste havde indskrænket sig til de Fag, der sammen med Sprogstudiet danner Kredsen af historiske Hjælpevidenskaber, — indskrænket sig til at være den kritiske Gransker, Rydningsmanden, der bereder Grunden, hvorpaa Historieskrivningens Kunst kan reise sine Bygverker, — der fremskaffer, ordner og renser Materialet, hvoraf de skal sammensættes. Han vilde, om dette var bleven Tilfælde, ikke have grebet saa dybt eller saa

[1] Jeg har hørt, at han sagde det samme til vor berømte Sprogforsker, Professor *Sophus Bugge*.

direkte ind i vor nationale Udvikling; han vilde ikke i samme Grad have staaet for os som den vældige Masseproducent, den fænomenale Virtuos eller Tusindkunstner, der viser sig «in allen Sätteln gerecht» og kan overkomme at udføre paa samme Tid de mest forskjelligartede Arbeider. — som om han havde været i aandig Forstand et Slags Trold med flere Hoveder og flere Par Arme. Men hans videnskabelige Eftermæle vilde til Vederlag have vundet derpaa; han vilde have havt et større europæisk Navn. —

Ved Udarbeidelsen af de første Bind af «Det norske Folks Historie» fandt han endnu for sig vide Felter for sin Opdager-Natur og Gransker-Begavelse, — historisk-kritiske Spørgsmaal, hvis Omfang og Betydning var saavidt stor, at de nogenledes svarede til Rangen af hans Evner, der var skabt til noget mere end den videnskabelige Kystfart, — som f. Eks. Spørgsmaalene om Nordmændenes og de øvrige germanske Stammers Indvandringsveie, Nordens ældste ethnografiske Forhold, Eddamythernes Oprindelse, de heroiske Oldsagns Tilblivelsestid og historiske Kjærne o. s. v. Dette blev mindre og mindre Tilfælde, eftersom han avancerede med sit Verk. Den norske Historie kan lignes med en Fjord, der begynder med en bred Munding ud til Havet, bliver trangere og trangere, eftersom den fortsætter sig indover, men tilsidst (i den nyere Tid) atter vider sig ud. I de sidste Bind kom Munch ind paa Behandlingen af det Afsnit, hvor den er paa det trangeste, — Unionsperioden. Det historiske Stof har her i sig selv, — d. v. s. bortseet fra Sammenhængen med det forudgaaende og det efterfølgende, bortseet fra Spørgsmaalet om Aarsagerne til den nationale Fremgang og Tilbagegang, — overmaade liden Interesse. Det frembyder vel Knuder at løse, Spørgsmaal for den kritiske Granskning, som kan være vanskelige nok, men de er paa den anden Side fordetmeste af en saa snever speciel Art, at det maa synes lidet lønnende at umage sig med dem, og at det ikke gjør nogen Forskjel i Hensyn paa Erkjendelsen og Forstaaelsen af, hvad der er væsentligt, enten de besvares saa eller saa eller slet ikke besvares. Man kunde vel mene, at en Forskerevne som Munchs var for god til at sysselsættes med Opsamlingen af et sligt Stof og Løsningen af slige Spørgsmaal. —

Han havde imidlertid neppe selv nogen Følelse heraf. Han var mindst af alt Filosof, mindst af alt de almene historisk-politiske Theoriers og Tendensers Mand. Hans Evner var forskjelligartede, men de gik alle i en speciel Retning, og han havde, trods sin Mangesidighed, i meget høi Grad Specialistens Tilbøielighed til at sætte overdreven Pris paa, hvad der er nyt og sjeldent, uden Hensyn til Nytten eller den Brug, der kan gjøres deraf, og til at vurdere et videnskabeligt Spørgsmaal ikke saameget efter

dets Betydning som efter dets Dunkelhed og Vanskelighed. Hans Forskerevne var som et Instinkt, — en potenseret Videbegjærlighed og Nysgjerrighed, der rettede sig paa smaat og stort uden Forskjel og kunde optages af at sondere Sladderhistorier og sætte sig ind i Samtidens *chronique scandaleuse* ligesaa sterkt som af at bringe Lys ind i et vigtigt historisk-kritisk Spørgsmaal. Han var, paa en Maade, i aandig Forstand et Barn med Kjæmpekræfter, — et Slags videnskabelig Sports- eller Idrætsmand, for hvem det er en Nydelse at bruge sine Kræfter, ligegodt, paa hvad det skal være. —

Der var ogsaa noget i hans Udseende, som gav Indtryk heraf. Han var en paafaldende smuk Mand, — temmelig høi af Vækst, — Hovedet usedvanlig velformet, — en mægtig hvælvet Pande, fintskaaret Næse, Mund og Hage, især Munden med den lidt fremskudte Underlæbe; men hans Ansigtstræk havde noget barnligblødt, ligesom uudformet ved sig; i hans Blik var der noget ubestemt, usikkert svævende. Han var i sine yngre Dage, paa den Tid, da jeg først saa ham, temmelig korpulent og gjorde aldeles ikke Indtryk af en, der bryder sig videre med sit Eksteriør, var heller noget sjusket i sin Paaklædning. Under sit første fleraarige Ophold i Rom (1858—1861) forandrede han sig sterkt i saa Maade, saa jeg, da han første Gang efter sin Tilbagekomst indfandt sig i Rigsarkivet, hvor jeg dengang var ansat, neppe nok kjendte ham igjen. Han var bleven mager og slank; Ansigtsfarven, som før havde været bleg, var bleven brunet; han var overmaade elegant paaklædt, duftende af fine Essenser, og saa snarere ud som en Diplomat eller Hofmand end som en Lærd. Han havde i Rom omgaaets meget fornemme Folk, og, let paavirkelig og bøielig som han var, havde han lempet sig efter sine Omgivelser og tilegnet sig helt nye Livsvaner. —

Han blev i Oktober 1861 konstitueret som Bestyrer af Rigsarkivet og stod i denne Stilling, indtil han om Vaaren 1863 for anden Gang reiste til Rom, hvor han døde den 25de Mai. Det er ikke godt muligt at tænke sig en snildere, mindre besværlig Overordnet. Han gjorde vel et og andet Forsøg paa at styre sit Kontor i mere end Navnet, men uden at der kom noget videre ud af det; han havde aldeles intet Lag for den Ting: at give Ordres og paase dem udført; der var ligesom noget forknyt og ubehjælpeligt ved ham i den Slags Forhold. Han var desuden i disse sidste Aar af sit Liv kanske sterkere end nogensinde optaget af sit Forfatterskab, arbeidende med febrilsk Hurtighed, — i bogstavelig Forstand baade Nat og Dag, — paa Fortsættelsen af «Det norske Folks Historie». Alligevel merkede vi, hans Underordnede, at han, saa ivrig sysselsat han var med sit videnskabelige Arbeide, og saa

træt han mangengang maatte være, havde Øinene og Ørene med sig allevegne, og at han i kort Tid var bleven fuldt fortrolig med Kontorpersonalets smaa Hemmeligheder. —

Idethele gjorde han ved sit Væsen og sin Personlighed det samme merkværdig blandede Indtryk som ved sit Forfatterskab: — forunderlig stor i visse Henseender og næsten ligesaa forunderlig liden i andre: — arbeidende som Forfatter og Forsker med en Udholdenhed, der syntes at forudsætte en Jernvilje, og paa samme Tid yderlig svag og næsten viljeløs eftergivende i det daglige Livs Forhold, — fyldt af Geniets Ild og Enthusiasme for sin videnskabelige Gjerning, og paa samme Tid høist interesseret i den futileste Bysladder, alvorlig sysselsat med rene Narrestreger, blotte Taskenspillerkunster (engang i sine sidste Aar drev han t. Eks. paa med at lære sig til at skrive med Foden og kom en Dag glædestraalende ind til den Familie, hos hvem han boede, for at fortælle, at det endelig efter meget Stræv havde lykkedes ham at istandbringe et læseligt Manuskript (s. v. v.!) med det nævnte Redskab), — gjennemtrængende skarpsindig og methodisk sikker og grei, naar det gjaldt Granskning af Detaljer, men famlende og svag, ofte ligetil barnlig-naiv, naar det gjaldt at reflektere og ræsonnere over den almene Sammenhæng. —

P. A. MUNCH.

I.

Slegten synes at skrive sig fra Gudbrandsdalen. En Bondegut fra Lesje, *Syver Engebretssøn*, blev Prest i sin Fødebygd i første Halvdel af det 17de Aarhundrede og efterlod sig flere Børn, som optog Navnet Munch som Familienavn. Fra en af dem stammer efter al Sandsynlighed *Søren Munch* (eller Munk, som han ogsaa stundom skrev sit Navn), som deltog under Tordenskjold i Slaget ved Dynekilen, afgik som Kapteinløitnant i Søetaten 1719, og døde i Kristiania 1748. Søren Munch var gift med en Morsøster af de berømte Jurister *Jakob Edvard* og *Kristian Colbjørnsen* og havde i dette Egteskab en Søn *Peter*, som blev Prest først til Vaage, siden til Land, og var gift med *Christine Storm*, en Datter af hans Formand i Vaage Prestekald *Johan Storm* og Halvsøster af Digteren *Edvard Storm*. I dette Egteskab fødtes to Sønner: *Johan Storm Munch*, død 1832 som Biskop i Kristiansand, og *Edvard Munch*, død 1847 som Stiftsprovst i Kristiania, *P. A. Munchs* Fader.

I Slegten har ofte kommet frem usedvanlige Anlæg, særlig i poetisk og kunstnerisk Retning. Biskop Johan Storm Munch er den første norske Digter, hvis Digtning blev inspireret af den nyere dansk-tyske Romantik, og har været betegnet som det be tydeligste Talent inden norsk Litteratur i Perioden 1815—1830, skjønt han hverken udmerkede sig ved synderlig Produktivitet eller synderlig Originalitet; hans Søn var Digteren *Andreas Munch*; en Fætter af ham var den i sin Tid meget renommerede Portrætmaler Kaptein *Jakob Munch*, hvis Dattersøn igjen Maleren *Frits Thaulow* er; en Brodersøn af Professor P. A. Munch er Maleren *Edvard Munch*.

Brødrene Johan Storm Munch og Edvard Munch blev gift med hver sin Søster, Døtre af Sogneprest til Aal, siden til Sigdal, *Andreas Hofgaard*. Edvard Munchs Hustru, *Johanne Sofie Hofgaard* († 1860), var en usedvanlig begavet Kvinde, en ypperlig Fortællerske og fuld af Vid og Lune lige til sine sidste Levedage.

Peter Andreas var disse Forældres ældste Barn, født 15de December 1810 i Kristiania, hvor Faderen dengang var Lærer ved Krigsskolen. Et Par Aar efter blev Faderen Sogneprest til Gjerpen, og her tilbragte Sønnen sine Barndomsaar, indtil han blev Student. I 13-Aars Alderen blev han sat ind i Skiens nyoprettede lærde Skole, hvor han et Par Aar efter fik *Anton Martin Schweigaard* til Klasse- og Sidekamerat. Han udmerkede sig i næsten alle Skolefag, men fandt dog Tid til at læse meget ogsaa udenfor Skolefagene. I Faderens Bibliothek stødte han paa et Par Sagaer i Originalsproget tilligemed Rasks islandske Grammatik og Bjørn Haldorsens islandske Leksikon. Disse Bøger kastede han sig over og drev det allerede i Skoledagene saa vidt, at han med Lethed læste oldnorsk Prosa. Han var, efter hvad Fætteren Andreas Munch fortæller i sit Mindedigt over ham, allerede som Gut «fuld af sit store Kald». Historie i Almindelighed og norsk Historie i Særdeleshed var hans afgjorte Yndlingsfag; han havde foresat sig at blive «sit Fædrelands Herodot».

I 1828 tog han Eksamen artium samtidig med Schweigaard, hans Ven og stadige Sidekamerat fra Skoledagene. Af Schweigaard blev han allerede i sit første Studenteraar ført sammen med *Welhaven*, til hvem han nøie knyttede sig. Baade Welhaven og Schweigaard var et Par Aar ældre og meget modnere, mere udpræget selvstændige Personligheder end Munch, som med alle sine Kundskaber og Talenter endnu var (hvad han i visse Maader vedblev at være hele sit Liv igjennem) et stort Barn eller, som Schweigaard kaldte ham, da han omtalte ham for Welhaven i sit første Møde med denne, en «rar Skrue». Det sagde sig da selv, at Munch under den store Feide, som brød løs inden Studenterverdenen omkring 1830, stillede sig paa samme Side som disse to. Han deltog med dem i Stiftelsen af «Studenterforbundet» (1832) og i Redaktionen af det af Forbundet udgivne Tidsskrift «Vidar», hvis flittigste Medarbeider han blev. Man finder her de første Frugter af hans selvstændige historisk-sproglige Studier (Artikler om norsk Sprogreformation, Oversættelser af Sagaer og Skaldedigte m. v.).

Disse allerede i Skoledagene begyndte Studier fortsatte han efter at være bleven Student med al den glødende Arbeidsiver, som pleier at ledsage den geniale Begavelse, og fandt derved den varmeste Opmuntring og kyndigste Veiledning hos *Rudolf Keyser*, som i 1828 kom hjem fra sit to-aarige Ophold paa Island og i 1829 blev udnævnt til Lektor ved Universitetet «med Forpligtelse til især at foredrage Fædrelandets Historie, dets Oldsprog og Antikviteter».

Ved Siden af Videnskaben fandt Munch det raadeligt at tænke

paa et Embeds- eller Levebrødsstudium og valgte hertil Jurisprudensen. Han tog ogsaa i 1834 juridisk Embedseksamen med bedste Karakter, men kom heldigvis ikke til at gjøre nogen praktisk Brug af denne Kvalifikation, idet samme Aar Arbeidet med Samling og Afskrivning af Materialier til en Udgave af Norges gamle Love ved kongelig Resolution blev overdraget Keyser og ham i Forening. I Mai 1835 reiste de begge i dette Øiemed til Kjøbenhavn og derfra i April 1837 til Lund og Stockholm. Under sit Ophold i Stockholm blev Munch (6te Mai 1837) udnævnt til Lektor i Historie ved Universitetet. Han blev ved denne Leilighed foretrukket for *Ludv. Kr. Daa*, hvilket i Samtiden almindeligvis opfattedes som en stor Uretfærdighed, idet Daa i nogen Tid havde været konstitueret i Embedet og var indstillet til at faa det baade af Fakultet og Kollegium og desuden baade var ældre og gjaldt for at være, om ikke saa kundskabsrig som Munch, saa dog en mere original Begavelse. Siden skulde det jo noksom vise sig, at Valget var i alle Maader det rette. I 1841 rykkede Munch efter Tur op til Professor, og i denne Stilling blev han staaende til sin Død.

Hans Virksomhed som Universitetslærer blev jævnlig afbrudt ved Reiser indenlands og udenlands i videnskabelige Øiemed og med offentlig Understøttelse. Saaledes bereiste han i Somrene 1842, 1843 og 1846 Fjeldvidderne mellem Telemarken, Numedal og Hallingdal, Voss og Hardanger for at samle Oplysninger til sine kartografiske og historisk-geografiske Arbeider over Norge. I 1846 og 1849—1850 foretog han Reiser til Frankrige, Skotland og England for at anstille Undersøgelser over Levninger af norsk Sprog og Nationalitet i Norges gamle Kolonilande og at søge Oplysninger til Norges Historie i Bibliotheker og Arkiver. I 1854 reiste han til Tyskland i videnskabeligt Øiemed, og i 1855 opholdt han sig i længere Tid i Trondhjem for at studere Domkirken i arkæologisk og historisk Henseende. I 1857 bevilgede Storthinget ham efter hans Ansøgning enstemmig et Reisestipendium paa 120 Spd. maanedlig i to Aar for at indsamle Materiale til Fortsættelsen af hans store i 1851 begyndte Verk «Det norske Folks Historie» i udenlandske Arkiver og Bibliotheker, fremfor alt de pavelige Arkiver i Rom. Kort efterat Bevilgningen var ham tilstaaet, reiste han til Kjøbenhavn, hvor han opholdt sig Vinteren 1857—1858, fortsatte saa Reisen til Wien og derfra til Rom, hvorhen han kom i November 1858, og hvor det lykkedes ham at opnaa en Adgang til de i det vatikanske Arkiv opbevarede Aktstykker langt udover, hvad der pleiede at tilstaaes Fremmede. Stadig og ivrig sysselsat med Granskning og Indsamling af det overordenlig omfattende Materiale til Norges og de andre skandi-

naviske Rigers Historie, som herved var blevet tilgjængeligt for ham, opholdt han sig i Rom til Mai 1861, da han selv reiste hjem, medens han lod sin Familie blive tilbage. Umiddelbart efter sin Hjemkomst tog han fat paa Fortsættelsen af «Det norske Folks Historie», som var blevet afbrudt i 1859 med det sjette Bind, og hvoraf der i Aarene 1862—1863 udkom endnu to Bind. Ved Paasketider 1863 drog han atter til Rom for at afslutte sine Arbeider i det vatikanske Arkiv og hente sin Familie tilbage. Kort Tid efter Ankomsten hid reves han bort af et Hjerneslag, som rammede ham, medens han sad ved sit Skrivebord (25de Mai 1863). «Han kunde ikke dø vakrere end her i Rom», skriver den tyske Historiker *Ferdinand Gregorovius*, som under Munchs Ophold i Rom var blevet hans Omgangsven, «paa Høiden af sin Berømmelse, elsket af sit Hjemland, som han saa nylig havde forladt».

II.

Skjønt Munch altsaa blev revet bort midt i sin kraftigste Manddomsalder, har han dog efterladt sig et Forfatterskab, som vel er mere omfangsrigt end nogen anden norsk Mands.

Bare hans Hovedverk — «Det norske Folks Historie» — otte Bind — udgjør tilsammen 6600 tættrykte store Oktavsider; de fire Bind «Samlede Afhandlinger» tilsammen 2500 tættrykte store Oktavsider. Hertil kommer 36 særskilt udgivne Bøger, deraf 19 Originalarbeider, 3 Oversættelser, 14 Udgaver af historiske Kildeskrifter: Sagaer, gamle Love, Jordebøger o. s. v. (besørget af ham alene eller sammen med Keyser og *C. R. Unger* og for det meste forsynet med udførlige, historisk-kritiske Fortaler og Anmerkninger), — videre en uoverskuelig lang Række Afhandlinger, Opsatser, Meddelelser i Aviser, populære eller videnskabelige Tidsskrifter, som ikke er medtagne i Udgaven af hans «Samlede Afhandlinger» — og saa endelig hans særskilt udgivne Kartarbeider.

Ikke mindre forbausende end Omfanget af hans Forfatterskab er dets Mangesidighed. Det indbefatter, foruden Oversættelser og Udgaver af historiske Kildeskrifter, Skolebøger, Lære- og Læsebøger, populære historiske Fremstillinger, Biografier, Reiseskildringer, Indlæg i Dagens politiske, litterære og nationale Spørgsmaal, lærde Monografier og strengt videnskabelige Verker. Den strengt videnskabelige Del af hans Forfatterskab gaar i grammatisk, sproghistorisk, runologisk, tekst-kritisk, historisk-kritisk, ethnografisk, mythologisk, arkæologisk Retning.

Og det mest forbausende af alt: trods det kolossale Omfang og den store Spredning er hans Forfatterskab ikke karakteriseret

ved dilettantisk Overfladiskhed eller fladt uselvstændigt Kompilationsvæsen: han har næsten allevegne, hvor han har forsøgt sin Pen, leveret noget dygtigt eller endog betydeligt, og paa ethvert af de mange Omraader, hvortil hans videnskabelige Granskning strakte sig, har han været en Rydningsmand af høi Rang, sommesteds endog Banebryder.

Hvad dette Forfatterskab vidner om, er altsaa en umaadelig Flid og en enestaaende Forening af sjeldne, endog geniale Evner.

Hans Aand synes, medens han stod i sin fulde Mandskraft, at have været i en næsten ustanselig Bevægelse. «Han var aldrig ledig og kjedede sig aldrig», heder det i et af en af hans Døtre udgivet lidet Mindeskrift. Han kunde holde paa med det mest anstrengende Aandsarbeide fra den lyse Morgen til sent paa Kveld, næsten uden Afbrydelse, saa han glemte at spise. Og strak Dagen ikke til, tog han ofte Natten tilhjælp. Det hændte, at han sad oppe Nat efter Nat uden at unde sig anden Hvile end den, han fik ved at læne sig bagover i Stolen og tage sig en Times eller et Par Timers Blund. Saa tog han fat i Arbeidet paanyt, sterk som efter en god og lang Nattesøvn. Han gik med største Lethed over fra et Arbeide til et andet, ofte af en helt forskjellig Art, og han kunde holde paa med flere Ting paa én Gang — t. Eks. tegne Landkart eller læse Korrektur samtidig med, at han deltog i en alvorlig Samtale eller fulgte sine Døtres musikalske Øvelser og rettede, hvad der skulde rettes.

Den af hans Evner, som fra først af tildrog sig mest Opmerksomhed, var hans Hukommelse. Han stod som et Vidunder for sine Kamerater i Skole- og Studenterdagene ved den Lethed, hvormed han tilegnede sig, og den Trofasthed, hvormed han bevarede alskens Kundskabsstof. Han kunde som Skolegut, efter hvad en af hans Kamerater har fortalt, «flere Bøger af Livius og Sange af Homer udenad». Og denne fænomenale Hukommelse bevarede han usvækket hele Livet igjennem. Han behøvede ikke, som andre historiske Forfattere, at samle Notater og Ekscerpter. Hvad han engang havde stødt paa under sin Gjennemgaaelse af de utallige Kildeskrifter, som han fik Brug for til «Det norske Folks Historie», havde han siden saaledes paa rede Haand, at han kunde udarbeide store Dele af Verket under Reiser, paa Hoteller, i Jernbanekupéer, og alligevel anførende lange ordlydende Citater af Kilderne med Henvisninger til Bind og Sidetal, som om han havde siddet med Bordet foran sig dækket med opslagne Bøger. Hans Hukommelse kunde endog blive en ren Plage for ham, idet den slæbte med sig store Læs af Ting, som han ikke brød sig om, men endog helst ønskede at blive kvit, dumme Romaner t. Eks., som han havde læst i Guttedagene, og

som siden, til hans Ærgrelse, vedblev at staa lyslevende for hans Minde lige indtil de mindste Detaljer.

En Evne af saa kolossale Dimensioner bliver gjerne altfor dominerende i vedkommende Besidders Aand, saa at andre Evner forkrøbles eller kommer til at savne den nødvendige Plads for sin Udvikling. Store Hukommelsesmennesker er derfor oftest uproduktive, eller deres Produktion indskrænker sig til den rent stofmæssige Udgiver- og Samlervirksomhed. En «beget Hjerne, hvorudi alting bliver hængende» (for at tale med Holberg), bliver ifølge denne sin Egenskab oftest et Magasin istedetfor et Verksted. Man fylder sit Hus med saamange fremmede Gjester, at der ikke bliver Plads for Husets egne Folk.

At denne Regel ikke slog til og i en saa paafaldende Grad ikke slog til for Munchs Vedkommende, viser bedst, hvor storbygget han har været, hvor rummelig hans Aand har været anlagt. Saa lærd han var — kanske lærdere end nogen anden Nordmand —, det er dog ikke Lærdommen, man først og fremst taler om, naar man taler om ham, men om den Brug, han gjorde af den. Hans Receptivitet, som var saa stor, at den alene vilde have gjort ham til et Fænomen, træder dog i Skyggen for hans Produktivitet. Hans Hukommelse blev med al sin Kjæmpestyrke bare Tjener for høiere rangerende Evner hos ham: hans Skarpsindighed og geniale Kombinations- og Gjetningsevne — Opdagernaturen i ham med dens aldrig hvilende Trang til at søge videre frem — «fra det tænkte mod det visse, fra det visse mod det ante», som det heder i *Bjørnsons* Mindedigt — Opdagernaturen med dens «guddomsopfyldte Uro», «den samme, som drev Newton og Columbus».

Det er denne Opdagernatur, denne Trang og Evne til at følge en Tanketraad ad de tilsyneladende mest bugtede Veie, til at drage stadig videregaaende Slutninger af en Hypothese eller bruge den som Redskab til at trænge frem der, hvor ingen før har været, til at grave i Grunden og søge, hvad der ligger bagved Tingene, altid længere og længere ind — det er den, som danner det mest karakteristiske Træk i hans aandelige Fysiognomi, saadan som det kommer frem gjennem hans videnskabelige Forfatterskab. Det er ifølge den fremfor alt, at han blev Hovedmanden for «den norske historiske Skole» — Talsmanden og Forkjæmperen fremfor nogen anden for Skolens Theorier — og tillige den, som først har brudt igjennem disse Theorier paa de afgjørende Punkter — der, hvor det har maattet erkjendes, at de var urigtige eller ensidige — Banebryderen i mangt og meget for den i vore Dage hyldede Lære om det skandinaviske Nordens ældste sproglige, ethnografiske og nationale Forhold.

III.

Keyser har, som vi ved, Fortjenesten af at have grundlagt, hvad man i Samtiden kaldte og fremdeles kalder den *norske historiske Skole.* Det var ham, som fremsatte de for Skolen eiendommelige Theorier i deres første Form. Munch var hans Discipel og blev indviet af ham i de nye Theorier, inden de endnu var blevne førte frem for Offentligheden. Disse Theorier blev saaledes Munchs videnskabelige Udgangspunkt, hans Program.

For at dømme retfærdigt om dette Program — om den nye af den norske historiske Skole opstillede Indvandringshypothese, Skolens Lære om de rette Benævnelser paa Edda- og Sagalitteraturen og dens Sprog, om Norge som «den nordiske Nationalitets egentlige Fokus og Centrum» o. s. v. — maa man stille sig for Øie de forud raadende Forestillinger om det skandinaviske Nordens ældste historiske Forhold. Det viser sig da, at de nye Lærdomme betegner et afgjort videnskabeligt Fremskridt og ikke maa opfattes, som om de skulde være bare eller væsentlig bare «Indgivelser af en naiv eller overophidset Nationalfølelse».

Hypotheserne om Nordmændenes og Svearnes Indvandring, hver ad sin Vei som «aparte Folk», hver til det for dem bestemte Land, om Blandingen af sydgermansk og nordgermansk Nationalitet i Skandinaviens sydlige Del, Forklaringen af de tidligst optrædende Forskjelligheder mellem dansk og svensk Sprog paa den ene Side, norsk paa den anden, som en Følge af denne Folkeblanding, Forklaringen af Sagnene om Braavoldkampen som Minde om den nordgermanske Nationalitets seirrige Gjennembrud ligeoverfor den sydgermanske o. s. v., har ikke kunnet holde sig ved en mere indgaaende Prøvelse. Men hvad der forud for disse Hypotheser uimodsagt blev doceret om Odins og Asernes Indvandring, om Aser og Vaner som to Folkestammer, om en finsk Urbefolkning o. s. v., laa dog endnu langt længere borte fra, hvad der nuomstunder erkjendes som det rette eller rimelige.

Den norske Indvandringshypothese havde den store Fortjeneste at sætte en Række Problemer under Debat. Den viste sig at være, om ikke Sandheden, saa dog en Ledetraad til at finde Sandheden paa adskillige vigtige Punkter, en særdeles nyttig Arbeidshypothese i Videnskabens Tjeneste. Særlig blev den dette i Munchs Haand. Han slog sig ikke paa noget Punkt tiltaals med Hypothesen i den Form, hvori den oprindelig var blevet foredraget. Han søgte stadig at give den en videre, tryggere Grundvold ved at inddrage i sine Undersøgelser hele Nordens Sagnhistorie og andre germanske Folks Vandringssagn, og virkede derved til at sprænge den. Han søgte stadig frem nye Argumenter for den og smedede

just derved adskillige af de Vaaben, som siden med størst Held har været brugte til at bekjæmpe den. Det gik ham altsaa, som det gik Alkymisterne, som søgte Guld og fandt, ikke det, men noget andet, tildels mere værdifuldt. Han søgte ved sin Behandling af de fra en forhistorisk Tid stammende nordisk-skandinaviske Sagn at reise nye Støtter under Hypotheserne om en Indvandring nordfra og sydfra og et Sammenstød mellem nordgermanske og sydgermanske Folkestrømme i det sydlige Skandinavien; — *det* lykkedes ham ikke, men han opnaaede dog ved denne Behandling at faa Nordens Sagnhistorie helt omskabt — dels direkte, dels indirekte — d. v. s. dels ved sine egne Undersøgelser, dels ved Undersøgelser af andre, hvortil han gav Stødet, eller som blev indledet og forberedt for ham, som t. Eks. den fremragende danske Forsker *C. A. E. Jessens* «Undersøgelser i nordisk Oldhistorie» (1861), hvor Forfatteren rettede meget skarpe Angreb paa Munchs Kritik af Sagnene om Braavoldkampen o. s. v., men dog paa samme Tid byggede i meget vid Udstrækning paa den ved denne Kritik lagte Grundvold, hvad han ogsaa selv bagefter paa en Maade har erkjendt, idet han har hyldet Munch i de sterkeste Udtryk som «Nordens største Historiker».

Af den overordentlig store Vegt, som den norske historiske Skole lagde paa Hypothesen om Nordmændenes særskilte Indvandringsvei og paa de dertil knyttede Forestillinger om Nordmændene som en mere ublandet nordgermansk Nationalitet end Svenskerne og Danskerne, hvorfor ogsaa hos dem Stammens gamle Sprog og Aand, Sagn og Myther skulde have været bevarede længst og bedst og renest, fremgaar det tydelig nok, at Skolens Udgangspunkt var den romantiske Historieopfatning, saadan som den forud var blevet gjort gjældende i Danmark og endnu tidligere i Tyskland — denne Historieopfatning, som mere eller mindre bevidst og bestemt gik ud fra Forestillingen om en Guldalder langt op i Tiden, forud for al Historie, og som derfor var tilbøielig til at gjøre alt godt til gammelt og alt gammelt til godt og til at se i de historiske Nationaliteter og Kulturer en Arv eller en Skat, som alene kan forvanskes ved at forandres, istedetfor et Udviklingsprodukt.

Baade Keyser og Munch hyldede fra først af en hermed i det væsentlige stemmende Betragtningsmaade. Og Keyser synes at være blevet staaende ved den hele Livet igjennem. Men Munch, den aldrig hvilende Opdagernatur med det gjennemtrængende kritiske Skarpsyn, arbeidede sig efterhaanden ud af den paa de fleste afgjørende Punkter.

Han begyndte med at opfatte Edda- og Sagalitteraturens Sprog, det norsk-islandske, som det nordiske Stam- eller Rodsprog og

saa deri en af Nordmændenes nationale Herligheder, at de havde bevaret dette Stamsprog saa meget længere og bedre end Svenskerne og Danskerne, hos hvem det tidlig skulde være blevet forvansket ved Blanding og Berøring med fremmede Nationaliteter. Men i de lingvistiske Arbeider, han udgav i Firti-Aarene, særlig den i 1846 offentliggjorte Afhandling «Sproghistorisk Undersøgelse om det ældste fællesnordiske Sprogs Udseende og Forsøg til at bestemme den olddanske og oldsvenske Mundarts normale Orthografi, Grammatik og rette Forhold til Norrøna-Mundarten» og den i 1849 udkomne Bog: «Forn-svenskans och forn-norskans Språkbygnad», har han gjort helt andre Synsmaader gjældende og banet Vei for den Opfatning af det skandinaviske Nordens sproghistoriske Forhold i Oldtiden og Middelalderen, som nu er den gjældende. Han er den første, som med afgjørende eller gode Grunde har eftervist, at Edda- og Saga-Litteraturens Sprog ikke er oldnordisk, men særlig norsk-islandsk, ikke det fælles-skandinaviske Stam- eller Rodsprog, men en Gren af samme, sideordnet olddansk og oldsvensk — at den olddanske og den oldsvenske Mundart i flere Henseender endog staar det fælles Stamsprog nærmere end den norsk-islandske, at de altsaa i sproglig Henseende rangerer lige med denne og er blevne uretmæssig tilsidesatte og oversete fordi de ikke, som Norsk-islandsken, har en rig Litteratur at opvise.

Han synes fra først af at have været tilbøielig til med Keyser (og de samtidige danske og svenske Lærde) at føre Eddakvadene tilbage til en fjern, langt forud for den historiske Tid liggende Periode, og at opfatte de i dem besungne Myther som en Slags Arv fra Stammernes Urtid — Rester af en Slags oprindelig Aandsherlighed. Men det undgik ikke hans Blik ved en fortsat Granskning, at der i de gamle Kvad findes Steder, som tyder paa kristelig eller anden fremmed Paavirkning. Han henledede Opmerksomheden paa enkelte af disse Steder og udtalte, at her var et Spor, som maatte følges videre, hvilket da ogsaa, som vi alle ved, siden er skeet, og det med et saadant Resultat, at de engang alment raadende Forestillinger om Eddakvadenes og Eddamythologiens høie Ælde og oprindelige egte-nordiske eller egte-germanske Karakter er blevet uigjenkaldelig veltet overende. Det gik op for ham, at en lignende Forgrening som den, han havde paavist paa det sproglige Omraade mellem oldnorsk, oldsvensk og olddansk, ogsaa nødvendigvis maa have fundet Sted paa Mythernes og Sagnenes Omraade, hvoraf følger, at de i den ældre og yngre Edda fremstillede Myther i den Form, de her har faaet, alene tilhører Nordmændene eller den norsk-islandske Gren af Stammen, og at de, forsaavidt de overhovedet har været kjendt hos den danske og

svenske Gren, har hos dem havt andre Former. Ligesom det er ham, som først har hævdet den olddanske og oldsvenske Sproggrens selvstændige Rang ved Siden af den oldnorske og givet dem en dertil svarende videnskabelig Behandling, saaledes er det ogsaa ham, som har givet de første Bidrag til Opstilling af en særlig olddansk Mythologi ved Siden af den særlig oldnorske eller norrøne. Disse Bidrag blev modtagne af samtidige danske Lærde med alt andet end taknemmelige Følelser. De opfattedes af dem, som om de bare var beregnede paa at faa Dansken og Svensken forsvarlig stængt ude fra «Helligdommen», d. v. s. fra ethvert Medeierskab i de saa høit beundrede Eddakvad og Eddamyther. Det tør vel ogsaa hænde, at Tanken om at hævde for Norge, hvad norsk er, og opdrage de skarpest mulige Grænseskjel til Betryggelse af norsk historisk Eiendom har været medvirkende til at føre ham ind paa disse Undersøgelser; men intet er vissere, end at han derved tillige aabnede en Vei, hvorpaa Videnskaben siden afgjort har skredet videre frem.

Han hyldede, ligesom Keyser, fra først af den af romantisk Rod stammende og særlig af danske Lærde uddannede Lære om, at Sagaen ikke blot skulde have hentet det meste af sit Stof fra den mundtlige Tradition, men endog være færdigdannet i denne i Hensyn paa Formen, saa den i det hele skulde være at betragte som et Slags Produkt af Folkeaanden, ikke af nogen enkelt Forfatter, ligesom Eddakvadene skulde være Frembringelser af det hele «syngende Folk». Men medens Keyser holdt fast ved disse Forestillinger til det sidste, brød Munch med sin skarpe og aldrig hvilende kritiske Sans igjennem dem, og det tilkommer ham en Hovedfortjeneste af at have paavist, ved sine tekstkritiske Arbeider, for Sagaernes og særlig for Kongesagaernes Vedkommende et virkeligt Forfatterskab i moderne Forstand, og at have ført Læren om den mundtlige Traditions Rolle og Betydning tilbage inden nogenlunde rimelige Grænser.

De nye Resultater, hvortil Munch kom ved sine historisk-kritiske, lingvistiske, tekstkritiske Arbeider, har ikke blot havt en stor, delvis endog epokegjørende Betydning for de særskilte Omraader eller videnskabelige Discipliner, hvortil de hører. Det kan siges om dem, at de tilsammen har havt en Rækkevidde langt udover disse specielle Omraader. Det kan siges om dem, at de har banet Vei for en rigtigere, mere videnskabelig Opfatning af nordisk-skandinavisk (og derigjennem ogsaa af germansk) Oldtidshistorie i Almindelighed ved at føre bort fra den romantiske Opfatning af denne Oldtid og lede ind paa den evolutionistiske.

Eftersom det blev paavist, at Sprog, Sagn, Myther, Aandsliv i det hele har fra de ældste historiske Tider forgrenet sig i det

skandinaviske Norden paa en til Forgreningen i forskjellige Stammer eller Folk svarende Maade, — eftersom det blev paavist, at de Verker, hvori dette Aandsliv har sat sig sine bedste og varigste Minder, er tilblevne ved et længe fortsat Arbeide og under Indflydelse af udenfra kommende Impulser, — blev det mere og mere umuligt at fastholde den germanske eller nordisk-skandinaviske Paradismythe; man blev mere og mere drevet til at henføre de Skatte, man havde modtaget fra Forfædrene, til de historiske Nationaliteter istedetfor til forhistoriske Racer og til at se i Nationaliteten ikke noget oprindeligt og én Gang for alle givet, men noget lidt efter lidt tilblevet og foranderligt, Resultat af en gjennem uoverskuelig lange Tider fortsat og aldrig hvilende Integrerings- og Differentieringsproces — en Vekst, som til den ene Side samler og til den anden adskiller, og som forudsætter en stadig Paavirkning og Optagelse af Stof udenfra.

Ifølge det historiske Grundsyn, hvortil Munchs kritiske Arbeider viste hen, maatte Spørgsmaalet om de skandinaviske Folks Indvandringsveie tabe den overvættes Interesse, som engang blev knyttet til det, og hvorefter det kunde blive den ene store Hovedpost i den norske historiske Skoles videnskabelige Program. Det blev jo ifølge disse Arbeider mere og mere indlysende, at, hvad enten Skandinavien er blevet bebygget fra den ene eller den anden Kant, saa er under alle Omstændigheder norsk, svensk, dansk Nationalitet først blevet til i de Lande, hvor Nordmænd, Svensker og Dansker bor den Dag idag. Munch havde fremfor nogen anden fulgt Indvandringshypothesen i alle dens Konsekvenser; han havde fremfor nogen anden brugt den som Hakke og Spade til at rydde Vei i Oldsagnenes Vildnis og grave frem nye Sandheder; han kunde, fra det Standpunkt, hvortil han tilsidst havde arbeidet sig frem, dimittere den som en Tjener, hvis Hjælp man ikke længere behøver.

Hvad den anden Hovedpost i den norske historiske Skoles videnskabelige Program derimod angaar, — Læren om, at Edda- og Sagalitteraturen alene tilhører den norske Gren af den skandinaviske Folkestamme, at altsaa Benævnelsen oldnordisk om denne Litteratur er falsk og vildledende og Benævnelsen islandsk ligeledes, forsaavidt derved menes noget forskjelligt fra særlig norsknational, noget i Retning af fællesnordisk, — da er det saalangt fra, at den er blevet rokket eller rystet eller skudt tilside ved det nye Syn paa nordisk-germansk Oldhistorie, hvortil Munchs kritiske Arbeider banede Vei, at den tvertom derved bare er blevet yderligere stadfæstet, lagt over paa en bredere, tryggere Grundvold. Saalænge den romantisk-historiske Betragtningsmaade var raadende, saalænge kunde den Omstændighed, at Eddakvad og Sagaer

findes optegnede hos Nordmændene paa Island og alene hos dem, gjælde som noget tilfældigt eller som et ydre Forhold, paa hvilket Hovedvegten ikke maatte lægges: «Folkeaanden» skulde jo agtes for at være den egentlige Forfatter, som benyttede Islændingernes «flittige Penne» til at «bringe i Hus, hvad sankes kunde af svundne Tiders gyldne Høst» (*S. Grundtvig*); og «Folkeaanden» var jo fælles-nordisk; den hørte hjemme ligesaavel ved Østersjøens og Kattegats som ved Ishavets Kyster. Denne Udvei for Danske og Svenske til at hævde sig «Lod og Del» i den norrøne Litteratur er blevet uigjenkaldelig afspærret ifølge det nye evolutionistiske Syn paa nordisk Oldhistorie. Eftersom man er kommet til Erkjendelse af, at den i det norrøne Sprog bevarede Litteratur er fremgaaet af en Udvikling, som vel har visse for alle nordiske og alle germanske Folk fælles Udgangspunkter, men som fra disse fælles Udgangspunkter har fortsat sig paa særegen Maade hos hver af Stammens Grene, — eftersom man er kommet til Erkjendelse af, at den norrøne Litteratur ifølge sit Væsen er, ikke en Arv eller Skat, som har været flyttet fra Land til Land, og hvis Rester er blevet saa meget bedre bevaret, jo mere den har været unddraget fremmed Berøring og Paavirkning, men Frugter af en Vækst, som just maa være blevet fremmet ved livligt Samkvem med fremmede Nationaliteter, — har man fra alle Sider maattet indrømme, at denne Litteratur tilhører Nordmændene ganske paa samme Maade, som en hvilkensomhelst moderne Litteratur tilhører det Folk, hos hvilket den er opstaaet, og i hvis Sprog den er skrevet, om den end har modtaget noksaa meget Stof og noksaa mange Impulser udenfra.

IV.

Skjønt Munch alene dyrkede Sprogvidenskaben leilighedsvis og som en Bisyssel ved Siden af, hvad han betragtede som sit Hovedfag, har han dog paa det lingvistiske Omraade (Sproghistorie, Grammatik, Etymologi, Runologi) leveret Arbeider af saa stor og gjennemgribende Betydning, at Mænd af Faget i dem har seet Vidnesbyrd om, at han her havde fundet det Felt, som passede allerbedst for hans Begavelse. Man kunde mene, at det var Skade, at han ikke koncentrerede sine Evner paa dette Felt, eller idetmindste, at han ikke koncentrerede dem om den Kreds af Fag, som man har pleiet kalde de historiske Hjælpevidenskaber: Sagn- og Kildekritik, Lingvistik, Arkæologi m. v., hvor han overalt har godtgjort en saa eminent Granskerbegavelse. Man kunde mene, at om han havde gjort det, — om Forholdene havde tilladt ham

at gjøre det, — saa vilde vi vel ikke have faaet det Indtryk af hans Begavelses overordentlige Mangesidighed, Smidighed og Bøielighed, hans lette Opfatning og virtuosmæssige Flinkhed til at greie sig ligeoverfor de forskjelligste Opgaver, som det, vi nu har faaet; men til Vederlag vilde Indtrykket af de centraleste, høiestragende, sjeldneste Evner i hans Aand være blevet saameget fyldigere og rigere.

Vi har nævnt, at hans Forfatterskab indbefatter, foruden de strengt videnskabelige Bøger og Afhandlinger, en lang Række Arbeider bestemt for den større Almenhed eller bestemt for et rent praktisk Brug eller beregnet paa at afhjælpe et eller andet øieblikkeligt Behov — Avisopsatser vedkommende allehaande Dagens Spørgsmaal, Oversættelser, populære historiske Fremstillinger, Skolebøger, Lære- og Læsebøger m. v. Vi har nævnt, at han ogsaa paa disse Omraader har frembragt meget godt og dygtigt. Man møder ogsaa i hans til rent praktisk Brug beregnede Arbeider hist og her den originale Granskers Løveklo og næsten allevegne Manden med de grundige, omfattende Kundskaber og den greie Fremstillingsevne. Men meget af dette var dog for en Aand af hans Rang et næsten uværdigt Trælearbeide, og han har maattet opfatte det saa selv. Til den store Begavelse pleier jo at svare en stor Trang og Lyst til at bruge den. Det kan vist ikke være tvivlsomt, at Munch vilde have følt det som en Lykke, om han havde kunnet vie al sin Tid og al sin Kraft til den Gjerning, hvortil Naturen havde givet ham et saa overordentligt Kald: det videnskabelige Rydningsarbeide paa Historiens og Lingvistikens Omraade. Men han levede næsten hele sit Liv igjennem under yderst trykkende økonomiske Forhold; Videnskaben bragte ikke noget pekuniært Udbytte, og han skulde tjene Penge. De litterære Forhold hertillands var endnu dengang temmelig primitive; Litteraturen frembød, endog paa de mest elementære Omraader, mange Huller, som der var et praktisk Behov for at faa udfyldt snarest muligt; Arbeidsmarken var forsaavidt meget vid og Arbeiderne meget faa, Konkurrencen meget liden. Der laa heri for en Mand med Munchs mangesidige Begavelse, bøielige Karakter og stadige Pengetrang Fristelser, som han ikke kunde modstaa. Han paatog sig en Række Opgaver, som under mere udviklede litterære Forhold og ved en bedre gjennemført Arbeidsdeling vilde have tilfaldt Forfattere af en lavere Rang, saadanne, hvis Begavelse just laa for disse og ikke for høiere Opgavers Løsning. Araberen spændte sig for Arbeidskjærren. Den drog godt, men det var dog et Misbrug af Kræfterne.

En lignende Betragtning kan vistnok ogsaa indtil en vis Grad gjøres gjældende i Hensyn paa Munchs Hovedverk «Det norske

Folks Historie», forsaavidt det kan siges, at han ved Udarbeidelsen af dette Verk, saa stort et Værd det end har, er kommet udover sine Evners rette Omraade, saa vidtstrakt end dette var. Ved de Ord af *Niebuhr*, som han har sat som Motto paa de første 6 Bind af Verket: «Ich werde suchen die Kritik der Geschichte nicht nach dunkeln Gefühlen, sondern forschend, auszuführen, nicht ihre Resultate, welche nur blinde Meinungen stiften, sondern die Untersuchungen selbst in ihrem ganzen Umfange vortragen,» har han betegnet Verkets rette Væsen og egentlige Styrke. Han havde, som han siger i Fortalen til første Bind, «ingen slagen Landevei at ile jevnt frem paa, men han maatte selv Skridt for Skridt bane sig Vei med Øksen og Spaden i Haand»; han havde «ikke alene naturlige, men endog kunstige Hindringer at rydde tilside og træde under Fødder»; «derfor har Fortællingens Gang oftere maattet afbrydes af Digressioner og Undersøgelser, formelige Afhandlinger, om man saa vil». Det er disse Digressioner, som har givet og giver Verket dets fremragende videnskabelige Betydning.

Men «Det norske Folks Historie» var ikke bare bestemt for det videnskabeligt interesserede Publikum. Det var fra først af en Boghandler-Spekulation, beregnet paa den store læsende Almenhed. Det skulde ikke bare give Historiens Kritik («die Kritik der Geschichte»), men Historien selv. Disse to Formaal var saa væsentlig forskjellige, at de ikke lod sig rigtig godt forene i det samme Verk. Og medens Munch var rustet som faa til Løsningen af den ene Opgave — de kritiske Forarbeider — strak han langtfra i samme Grad til for Løsningen af den anden: en til disse Forarbeider støttet Fremstilling af Nationens historiske Liv og Udviklingsgang. Han var Rydningsmand, ikke Bygmester. Hans Evne gik i Retning af at fremskaffe, kritisk sigte og bearbeide det Materiale, som historisk Kunst og historisk Tænkning behøver, ikke i Retning af at bruge det.

Historieskriveren maa, efter *Macaulays* bekjendte Udtryk, for at løse paa en fyldestgjørende Maade sin Opgave være noget af en Digter og noget af en Filosof. I Munchs Begavelse var vistnok ikke Digteren og endnu mindre Filosofen saaledes repræsenteret, at han kunde blive nogen rigtig god Historieskriver. Han havde kunstneriske Anlæg i flere Retninger — han var meget musikalsk og udmerkede sig allerede i Guttedagene ved sin Dygtighed som Tegner —, men Stilkunstner blev han aldrig. Han drev det, ved megen Øvelse, til stor Færdighed og Flinkhed i at udtrykke sig skriftlig; hans Stil er overalt, hvor han har gjort sig nogen Umag med Udarbeidelsen, grei og letflydende og behagelig, forsaavidt den er fri for alt tilgjort, alt uegte Væsen, men den er paa den

anden Side noget tør og bleg, lidet individuel og uden Ild. Han havde Opdagerens Fantasi, men ikke Digterens, ikke den billeddannende. Han var altfor besat af Opdagerens rastløse Uro og Higen fremover mod nye, altid nye Lande, til at kunne fordybe sig saaledes, leve sig saaledes ind i en vis givet historisk Tid, at hans Fremstilling af den kunde blive, hvad historisk Fremstilling efter *Michelets* Udtryk skal være: en Gjenopstandelse til nyt Liv *(une résurrection).* Hans Aand var ensidig anlagt paa Analyse, ikke paa Synthese, derfor heller ikke filosofisk i Ordets høiere Mening. Han var stor som Gransker, ikke som Tænker. Han udviste en gjennemtrængende Skarpsindighed, hvor det gjaldt at gjennemforske den mere stofmæssige Side af Historien eller de ydre materielle Fakta og Former, hvori det historiske Liv har aabenbaret sig; men hvor det gjaldt at paavise de indre Kilder, hvoraf dette Liv er udrundet, Motiverne, som har sat det i Bevægelse, den dybere Sammenhæng, som forbinder alle Enkeltheder til et stort lovmæssigt Hele, var han ofte ligetil naiv og røbede en endog merkelig Mangel paa Evne til at sondre mellem stort og smaat. Han var, med andre Ord, trods sin vidt omfattende Begavelse Specialist, vistnok en sjelden mangesidig Specialist, som bevægede sig med en forbausende Lethed og Sikkerhed paa forskjellige Omraader, men dog overalt den specielle Forsknings, ikke den generaliserende Tænknings eller den kunstneriske Fremstillings Mand.

Det skulde efter dette synes, som om det havde været bedre, om Munch havde indskrænket sig til at levere en Række kritiske Afhandlinger over norsk Historie istedetfor at skrive denne selv i hele dens Omfang. Afhandlingerne, som afbryder Fremstillingen i «Det norske Folks Historie» — «Digressionerne», som han gjør Publikum Undskyldning for i sin Fortale —, er ofte ypperlige, Mønstre paa skarpsindig indtrængende og omsigtsfuld Kritik; Fremstillingen selv derimod lider under visse iøinefaldende Mangler, er altfor bred og udtværet og fremhæver ikke Hovedpunkterne med tilstrækkelig Styrke og Skarphed.

Man kunde fremdeles være fristet til at ønske, at han havde holdt sig til Norges og Nordens ældste, historiske eller halvhistoriske Periode istedetfor at fortsætte saa langt frem i Tiden, som han gjorde i sin Fremstilling af det norske Folks Historie. Den ældste Periode frembyder de største og taknemmeligste Opgaver for Kritiken — just saadanne, som passede for en Gransker som Munch med hans geniale Gjetnings- og Kombinationsevne og omfattende Kundskabsfylde. Eftersom man kommer længere frem, bliver Opgaverne mindre og mindre lønnende. Det historiske Liv skrumper mere og mere ind, flyder mere og mere langsomt i det

engang fundne Leie og ophører tilsidst næsten aldeles at flyde. Dette gjælder da særlig Unionsperioden, det Afsnit, som Munch kom til at behandle i de to sidste Bind af «Det norske Folks Historie».

Det kunde vel siges, som han har sagt i Fortalen til det første af disse Bind, at hans Bearbeidelse af dette Tidsrum af Norges Historie «i næsten høiere Grad end af de foregaaende var en Fremtrængen paa aldeles ubanet Vei, et Slags Oprydden af et fuldkomment Vildnis, hvor man kun med usigelig Møie kunde arbeide sig frem». Selve Stoffet til Unionsperiodens Historie var mere spredt og vanskeligere at indsamle end Stoffet til de forudgaaende Perioders Historie. Men det var paa den anden Side i sig selv langt mindre interessant og kunde aldrig ventes at faa nogen større Interesse, hvor mange nye Fund der blev gjort, og hvor omhyggelig der blev gravet efter i alle Kroge, eftersom det jo altsammen vedkommer ikke Spirerne til et voksende Liv, men bare de visne Rester af et hendøende. Unionsperiodens norske Historie frembød vel, saa aldeles ubearbeidet som den var, før Munch tog sig for at fremstille den, nok af Knuder at løse, nok af Spørgsmaal, endog vanskelige Spørgsmaal for den kritiske Granskning; men da det her gjaldt en Periode med et svagt pulserende eller næsten stillestaaende historisk Liv, var disse Spørgsmaal, endog de vanskeligste, fordetmeste saa smaa og af en saa snæver og speciel Art, at det, i Hensyn paa Historieforskningens væsentlige Formaal, maatte synes saa temmelig ligegyldigt, om de blev besvarede paa den ene eller paa den anden Maade, eller om de overhovedet blev besvarede.

Man kunde vel mene, at en Forskerevne som Munchs var for god til at sysselsættes med Indsamlingen af et sligt Stof og Løsningen af slige Opgaver, — at det var et Misbrug af Kræfter, naar en genial Begavelse, som med saa lysende Fremgang havde drøftet de store Spørgsmaal om «Racers Udspring, Sprogs Forgrening», blev sat til at rode aarevis i et historisk Ørkenbeltes Sanddynger for at bringe paa det rene, om Kari Skindstak var en Datter af Kari Træstak, eller hvilket Aar der var det rette Dødsaar for en Mand, om hvem man ikke ved mere, end at han hedte saa og saa, og aldrig kan faa vide mere end dette, eller andre ligesaa intetsigende Ting. Selv havde han imidlertid neppe nogen Følelse heraf. Det ser ud til, at han i en meget høi Grad havde Specialisternes sedvanlige Tilbøielighed til at sætte overdreven Pris paa, hvad der er nyt og sjeldent, uden Hensyn til Nytten eller den Brug, som kan gjøres deraf. Hvor han stødte paa noget dunkelt, en uløst Knude, en uopklaret Gaade, der vaktes hans Nysgjerrighed eller Opdagerfantasi; Undersøgelsen i sig selv inter-

esserede ham saa levende — jo større Vanskeligheder den frembød, desto mere —, saa der ikke blev Plads hos ham til noget Spørgsmaal, om den ogsaa kunde ventes at ville give et Udbytte, som nogenledes svarede til Arbeidet, eller om Knuden overhovedet var værd at løse. Han gjør forsaavidt Indtrykket af et Barn med Kjæmpekræfter eller af en aandig Idrætsmand med en saa svulmende Muskelfylde, at han har en aldrig hvilende Trang til at bruge den, lige godt hvad det er paa.

Ogsaa over hans ydre Personlighed og hans Væsen vedblev der hele Livet igjennem at hvile et sterkt iøinefaldende Drag af Barnslighed, hvad jo saa ofte er Tilfældet med geniale Mennesker. Han var en statelig, ualmindelig smuk Mand, høi af Vækst, med fintskaarne, fornemme Ansigtstræk; men ved hans Mund var der noget barnlig blødt og i hans Blik noget ubestemt, usikkert svævende. Han kunde more sig paa det hjerteligste ved alskens Taskenspillerkunster og Narrestreger. Han vedblev al sin Tid at være paa det mest levende interesseret i Byens *chronique scandaleuse*, og man kunde høre ham, den enthusiastiske Gransker, optaget som han var af en stor, betydningsfuld Livsgjerning, meddele Opdagelsen af en eller anden intetsigende Privathemmelighed med en Glæde og et dybt Alvor, som om det var et stort videnskabeligt Fund.

V.

Naar det maa erkjendes, at Munch ved at paatage sig at skrive det norske Folks Historie for en Del førtes ud over de rette Grænser for sin Begavelse, og at det forsaavidt vilde have været bedre, om han havde indskrænket sig til at levere kritiske Forarbeider til en Fremstilling af Folkets Historie istedetfor denne selv, maa det paa den anden Side heller ikke glemmes, hvor stort et Savn dette Munchs Hovedverk afhjalp i norsk Litteratur, og hvor overordentlig vigtig Rolle det har spillet i Samtidens nationale Liv og Udvikling just ved at give, hvad det gav: en, ikke bare for videnskabeligt interesserede Læsere, men for hele den store Almenhed bestemt og tilgjængelig Fremstilling af det norske Folks Historie fra de ældste Tider og fremover i hele dens Omfang.

Nordmændenes Nationalfølelse fik i Femti-Aarene at gjennemgaa en meget alvorlig Krise. Ovenpaa den Wergeland'ske Norskhedsbegeistring og Romantikens Bondeforgudelse fulgte en Reaktion, som naaede sit Høidepunkt i disse Aar. Drømmen om Norges fremtidige Storhed blev afløst af mismodige Betragtninger over dets Lidenhed og Fattigdom i Nutiden. Det blev Mode inden

Samfundets høiere, ledende Kredse at stille sig høist skeptisk ligeoverfor Spørgsmaalet om det norske Folks nationale Fremtidsudsigter og Evne til at leve sit eget Liv, ja endog at præke den rene Selvopgivelse. Denne pessimistiske Stemning fandt ogsaa i de samtidige Forhold mangt og meget, hvorved den kunde næres De Tilløb, som i Norskhedsperioden og siden af Romantiken var gjort paa at grundlægge en national norsk Skjønlitteratur, syntes at være saa omtrent helt afbrudt; Landets faa Kunstnere maatte ekspatriere sig for at kunne bestaa aandigt og økonomisk; det saa virkelig ud til, at «intet vilde trives i vore aandige Urtebede» som det heder i «Norges Dæmring». Man havde slaaet sig med stor Iver paa Næringsveienes Ophjælpelse og Reformering af det økonomiske Stel; men ogsaa dermed gik det smaat og traat; Bønderne holdt seigt ved sine gamle Uvaner og vilde ikke lære at arbeide paa europæisk Vis; de bedste flyttede ud af Landet o. s. v. o. s. v. Just i denne Trængselstid var det, at den norske historiske Skole og fremfor alt Munch udfoldede sin rigeste litterære og videnskabelige Virksomhed og tilførte den vaklende og vigende Nationalaand en særdeles betydningsfuld Undsætning fra Norges Storhedstid.

Det er vel bekjendt, hvilken Indflydelse Minderne fra denne Storhedstid i al sin Uklarhed og Ubestemthed øvede til at vække den nationale Selvfølelse hos Nordmændene i Slutningen af det 18de Aarhundrede og til at forberede deres politiske Reisning i Begyndelsen af det 19de. Siden da var disse Minder blevne yderligere dragne frem og gjort til Gjenstand for flittig Granskning; men samtidig blev der ved denne Granskning kastet Skygger af Tvivl eller Usikkerhed over deres Forhold til norsk Nationalitet. For det første blev den, som før omtalt, behersket af den romantiske Historieopfatning, hvorefter det bedste i de gamle Minder, Aanden i dem, nødvendigvis skulde være noget saa uhyre gammelt, at det maatte ansees som et Fælleseie for alle skandinaviske Folk (eller, som tyske Lærde sluttede ud fra de samme Præmisser: for alle germanske Folk). Dernæst var det i første Halvdel af det 19de Aarhundrede, inden den norske historiske Skole begyndte sin Virksomhed, væsentlig i Danmark og Sverige, at Studiet af den gamle norrøne eller norsk-islandske Litteratur blev drevet. De fleste og bedste Haandskrifter, hvorigjennem denne Litteratur er naaet frem til Nutiden, fandtes samlet i danske og svenske Arkiver og Bibliotheker, og det var her de blev gransket og afskrevet og bragt frem for Almenheden. Disse Forhold fik et Slags tilbagevirkende Kraft, saa man i al Troskyldighed forestillede sig, at de litterære Skatte, som nu bevaredes i Danmark og Sverige og derfra sendtes ud i Verden, ogsaa oprindelig maatte høre

hjemme her eller idetmindste, at Danmark og Sverige maatte have Medeierret i dem.

Danske og svenske Lærde, særlig danske, arbeidede gjennem lange Tider ufortrødent og paa en Maade, som ofte gjør et høist utiltalende Indtryk ved sin Smaalighed eller aabenbare Uærlighed, paa at faa det indhamret i den almene Bevidsthed, at Forholdet virkelig var et saadant. Man brugte stadig Benævnelsen oldnordisk eller islandsk om Edda- og Sagalitteraturen; man oversatte stadig Ordet «norrøn», hvor det forekom i de gamle Skrifter, som «nordisk», aldrig som norsk, endog der, hvor «norrøn» nævntes som sideordnet Begreb med «dansk» og «svensk»; man omtalte stadig Island som en nordisk Koloni, som om det var bebygget fra alle tre skandinaviske Lande, saa Benævnelsen islandsk og oldnordisk kunde gjælde som fuldstændig enstydig. Man undgik saameget som muligt at nævne eller hentyde til Norge og norsk Nationalitet, stundom saaledes, at det næsten gjør et komisk Indtryk ved Maaden, hvorpaa det røber den onde Samvittighed. Som t. Eks., hvor det i den i Kjøbenhavn i 1845 udgivne Samling «*Antiqvitates Americanæ*» heder: «Ved Ordet norrøna forstaaes her det nordiske Sprog, som paa den Tid brugtes over hele Norden, nemlig i Danmark, Sverige, Island, Grønland, Færøerne, Orknøerne, Shetlandsøerne, Hebriderne og Dele af England og Skotland.»[1] Norges samtlige Udflytningslande nævnes altsaa, men Moderlandet springer man over; Norrønasproget omtales, som om det blev brugt i hele Norden undtagen i det Land, hvor det havde sit rette Hjem, og hvorefter det er blevet benævnt; Norges Navn maa for enhver Pris ikke nævnes, endog der, hvor dets Ikkenævnelse bliver den mest skrigende Absurditet — det giver altfor ubehagelige Mindelser. Eksemplet er virkelig betegnende for en Tendens, som i lange Tider gjorde sig gjældende inden dansk og svensk Historie- og Sprogforskning. Man lagde ligefrem an paa at faa norsk Historie i dens rigeste og glansfuldeste Tid konfiskeret til Fordel for et nordisk Fællesbo; man lagde an paa at faa norsk Nationalitet, Edda- og Sagalitteraturens rette Eneeier, nedsat til blot Medeier i samme jævnsides med den danske og svenske, ja endog at faa den ligefrem eksproprieret, kastet ud af sit eget Hus, saa at først norsk blev gjort til enstydigt med nordisk og derefter nordisk til enstydigt med dansk og svensk.

Ligeoverfor dette Uvæsen optraadte Munch som den aarvaagne utrættelige Forkjæmper for Norges historiske Ret. Samtidig med at han, som før omtalt, ved sine rent videnskabelige Skrifter forberedte eller indledede en ny almindelig Opfatning af Nordens Oldhistorie, som gjorde det helt af med Drømmen om den skandi-

[1] Munch, Saml. Afhandl. II, Side 179.

naviske Stammes oprindelige Herlighed og derigjennem ogsaa drog selve Grunden bort under de danske og svenske Paastande paa Medeierret i Edda- og Sagalitteraturen, bekjæmpede han disse Paastande paa en mere direkte og for Almenheden mere tilgjængelig Maade i en Række Avisopsatser eller populære Smaaskrifter, hvori han paaviste de mange Selvmodsigelser og Forvrængninger eller Fordølgelser, som man maatte ty til for at slippe bort fra eller dække over det sande Forhold. Han indvikledes derunder i en langvarig og meget voldsom Pennefeide.

Det var just i de Aar, da Danmark fik at bestaa sin første store Kamp mod Slesvig-Holsteinismen og dens tyske Forbundsfæller. Baade inden den norske og den svenske Almenhed gik, som naturligt, Sympathierne afgjort i dansk Retning, og derved fik den fra Danmark stammende skandinaviske Bevægelse adskillig ndgang ogsaa i Norge og Sverige, særlig inden akademiske Kredse. Munch delte ganske disse Sympathier og optraadte offentlig og med megen Varme for Danmarks Sag. Af hans personlige Forhold og tidligere Deltagelse i den offentlige Diskussion fremgaar det, at han, saa langt fra at være en ensidig Norskhedsmand, tvertom just hørte til den Kreds af Nordmænd, som havde mest Øie for det rigtige og nyttige i en nærmere Sammenslutning og Samvirken mellem de skandinaviske Folk. Men det undgik ikke hans skarpe Blik, at det skandinavistiske Program, saadan som det dengang blev formuleret og praktiseret, var beheftet med adskillig Inkonsekvens og Tvetydighed og bar altfor mange Merker af sin danske Herkomst, — at de smukke Talemaader om Broderskab og Enighed mellem Nordens Folk i adskillige Tilfælde tjente som et Forhæng, bag hvilket dansk Nationalegoisme eller dansk Nationalforfængelighed søgte at drive sit Spil, og han fandt sig opfordret til at paatale dette uden Skaansel. Særlig ansaa han det som sin Skyldighed i Egenskab af norsk Historiker at tilbagevise de Forsøg, som blev gjort paa at give den skandinaviske Bevægelse en bred historisk Grundvold ved at tilvende for hele det skandinaviske Norden, hvad der i Virkeligheden alene tilhører Norge, og ved at opfriske i Skandinavismens Navn gamle Fordomme og Misforstaaelser af Nordens Oldhistorie, gamle af dansk eller svensk Nationalforfængelighed dikterede Paastande paa Medeierret i norsk Historie. Det var fremfor alt om dette Punkt — Skandinavismens formentlige historiske Forudsætninger —, at Striden kom til at dreie sig, medens Spørgsmaalene om den skandinaviske Politiks Vilkaar i Samtiden og Fremtidsudsigter traadte mere i Baggrunden.

Munch stod alene paa sin Side, medens han havde mod sig, foruden flere danske og svenske Lærde, ogsaa enkelte norske Skan-

dinavister, navnlig Ludv. Kr. Daa, som fra at være en af Norskhedens var blevet en af den skandinaviske Enhedstankes ivrigste, mest yderliggaaende Forkjæmpere. Det maa siges, at Munch bestod Kampen med stor Glans. Det viste sig — vistnok til ikke liden Forundring for Samtiden, som var vant til at se i ham den stille Gransker —, at han i Hensyn paa Vid og Slagfærdighed kunde tage det op med en saa øvet og vel udrustet Polemiker som Daa, og da han overgik saavel Daa som alle de andre uendelig meget i omfattende Kundskabsfylde og dertil havde fremfor dem en god Sag, idetringeste i Hensyn paa Stridens Hovedpunkt, saa blev det ham, som umiskjendelig gik af med Seiren. Og det var en Seir for norsk Nationalitet og norsk Nationalaand; det maatte man have en Følelse af i Samtiden. Det maatte virke til at bortrydde Tvivlene om, at den historiske Arv, hvorpaa Nordmændenes Selvstændighedsaand havde bygget sig op i de forudgaaende Tider, virkelig ogsaa tilhørte Norge og Norge alene, og det maatte virke til at styrke Følelsen af, at man havde Historiens Stemme for sig, naar man haabede for sit Land en større Fremtid end den at være Anneks til et andet Rige.

Men fremfor alt var det ved «Det norske Folks Historie», at Munch kan siges at have kaldt det gamle Norge frem til Undsætning for det nye i en af dets Trængselsperioder. Det var, saa at sige, et Opbud i Masse af alle Sagatidens Minder. Verket, som begyndte at udkomme i 1851, fik en efter Landets Leilighed overordentlig stor Udbredelse. Det udkom heftevis, og i en Række af Aar fulgte det ene digre Hefte det andet med et Par Maaneders Mellemrum, saa det efterhaanden hobede sig op til et kolossalt Omfang. Det var vel ikke mange, som læste det altsammen, men mange læste dog i det eller bladede i det og fik ialfald et Slags almindeligt Indtryk af Rigdommen og Fylden af det historiske Liv, som her var gransket og skildret. Og bare dette Indtryk gav Styrke til at komme ud over Mismodet og staa imod den omsiggribende nationale Pessimisme.

Munch opnaaede saaledes en Folkeyndest saa stor og almen, som den vel sjelden tilfalder en videnskabelig Rydningsmand, om han end er noksaa fremragende og hans Arbeide noksaa betydningsfuldt. Han var ved sin Død vistnok Norges populæreste Mand. Budskabet om hans Død vakte da ogsaa en virkelig Landesorg, som var saa meget større, fordi Budskabet kom saa aldeles uventet; han var jo endnu en Mand i sine bedste Aar, hans Helbred tilsyneladende den bedste, og han havde i den sidste Tid af sit Liv arbeidet med en endog hos ham usedvanlig Kraft og Udholdenhed. Storthinget bevilgede, straks efter at have modtaget Efterretningen om hans Død, en ekstraordinær Pension til

hans Enke og desuden en Sum til Familiens Hjemreise fra Rom. Ved en Nationalsubskription stiftedes et Legat til hans Minde, «hvis Renter skulde anvendes til Stipendier for Studerende, fortrinsvis for saadanne, som dyrker nogen af de Videnskaber, hvori den afdøde udmerkede sig». Ved andre Subskriptioner samledes Midler til Udførelse af hans Portræt for Universitetet og til et Mindesmerke paa hans Grav paa den protestantiske Kirkegaard i Rom. Landesorgen og Følelsen af det uerstattelige Tab, Folket havde lidt, fandt et gribende Udtryk i *Bjørnsons* storslagne Mindedigt, som slutter med disse Ord:

«Men vi spørger, mens vi stirrer
efter hine Tankens Skarer,
der opløste farer hjemad:
hvem skal anden Gang dem samle?

Thi naar *han* skar op en Krigspil,
mødte Lendermænd og Bønder
og til Hjælp fra Sverige, Danmark,
England, Franken raske Skuder
fløi paa Havet mod hans Merke!

Den uhyre Kongeflaade
laa til Ankers under Landet;
vante var vi til at se den
eller til at spørge nyt fra
dens Erobringer og Togter.

Hvad den vandt, vi har for evigt;
men den selv har nu faat Hjemlov.
Sammen staar vi, ser det sidste
Seil i Horisonten tone,
vender saa og spørger sagte:
hvem skal anden Gang dem samle?»

I.

BJØRNSTJERNE BJØRNSON.

8. December 1832—8. December 1902.

Bjørnstjerne Bjørnsons Livsgjerning har været saa omfattende og saa mangfoldig og grebet paa saa mange Punkter afgjørende og omdannende ind i vort Aandsliv og vor nationale Udvikling, at det kan være rimeligt nok, at man i Samtiden har havt ondt for at samle det alt til et Billede og fastholde for Tanken den indre Sammenhæng, som jo maa forudsættes at finde Sted mellem alle de Verker, som hidhører fra en og samme Personlighed, allerhelst naar det er en saa udpræget Original og Eiendommelighed som Bjørnson, — en, som i den Grad har gaaet sine egne Veie i alt, hvad han har foretaget sig.

Om vi tænker os, at alt det Bjørnson har skrevet, var kommet til os fra en fjern Tid og uden anden Hjemmel end Sagnets for, at det var samme Mands Arbeide altsammen, vilde den historiske Kritik vistnok have faldt paa den Udvei til at forklare en Forening af saa forskjellige Evner, et sligt Mesterskab, en slig Fylde og Kraft i saa vidt fra hinanden liggende Retninger, at dette var en af de Herkules'er, som den populære Tradition har været saa tilbøielig til at skabe, idet den har personificeret hele Slegters eller Folkeslags Aandsarbeide og givet en eneste Mand Æren derfor. Og, om man derimod havde indvendt, at der dog hviler et fælles Stilpræg over det altsammen, vilde Kritiken have kunnet svare, at dette Stilpræg ikke er Nationens, men Tidsalderens eller Folkets.

Man har, som bekjendt, ogsaa pleiet at hjælpe sig overfor Bjørnson saaledes, at man har stykket ham ud, sondret skarpt mellem de forskjellige Retninger, hvori hans Forfatterskab og øvrige offentlige Virksomhed har forgrenet sig, som om de ikke havde noget med hinanden at gjøre, og som om hans rette Navn var Legio. Man har ræsonneret, som om hans Forfatterskab som Journalist og Publicist, hans politisk-agitatoriske og reformatorisk-folkeopdragende og folkevækkende Virksomhed ikke maa

lægges til hans Digtning, forat man skal faa et fuldtud rigtigt Indtryk af hans Evners Fylde og Rigdom, men heller drages fra, saa at Mandens aandelige Dimensioner kan blive nogenledes overskuelige og menneskerimelige.

Endog om man følger dette Eksempel og indskrænker sig til at betragte Bjørnson som bare Digter, bliver det et Billede, som i Hensyn paa Vidde og Rigdom ikke har noget Sidestykke i vor Litteratur. Han har havt flere Strenge paa sin Harpe end nogen anden af vore Digtere. Hans Digtning er lyrisk, episk, dramatisk, og paa ethvert af disse Omraader har man naaet op til de høieste Høider, som er blevne naaede i vor Litteratur. Han har kunnet henvende sig med en lige indtrængende Styrke til alle Aldere og til Mennesker i de forskjelligste Livsstillinger og paa de forskjelligste Oplysningstrin. I hans Digtning finder Barnet og den modne Mand, Arbeideren og Granskeren i lige Grad Trøst eller Opmuntring, noget som øger Livsmodet og beliver og befrugter Fantasien og Tanken. Den har gjennemløbet hele Skalaen af poetiske Emner, fra de enkleste til de mest sammensatte, fra Vuggevisen og Barnereglen til Oratoriet med dets mægtige Orgelklang, fra Idyllen, som lader os leve med det enfoldige, stilfærdige Liv i en Afdal borte fra Verdens Larm, til den moderne Samfunds- og Menneskeskildring, som kaster Poesiens Lys over Tidens sociale, religiøse eller filosofiske Problemer eller tvinger os til at tænke over dem. Den har paa én Gang den mest klingende Latter og den dybeste Pathos. I det samme Verk føres vi, som hos Shakespeare, fra Scener, som sprudler af Lune, og har et næsten farceagtig feiende lystigt Liv, til andre, som ryster os lige ind i Sjælens inderste Grund ved sit Alvor og sin mægtige Lidenskab. Den Bog, hvormed Bjørnson brød igjennem som Digter, betegner tillige et Gjennembrud i norsk Aandsliv idethele. Saa liden den er af Omfang, staar den og vil den altid staa som en af de store Milepæle i den norske Litteraturs Historie. Den er i sin Art et Mesterverk som faa andre, uopnaaet og uopnaaeligt, — klassisk fuldendt, helstøbt harmonisk som et Kunstverk alene kan blive, naar det fremgaar af, bygger paa en lang og forudgaaende Udvikling og paa samme Tid bringer noget helt nyt. «Synnøve Solbakken» var og virkede paa Samtiden som en Opdagelse, idet den skildrede det samtidige norske Bondeliv i Sagaens Lys. Den knyttede et nyt Baand mellem det nye Norge og det gamle og ydede derved en uvurderlig Hjælp til Nationalselvstændighedens Gjenreisning. Norsk Skjønlitteratur havde dengang længe ført en hensygnende Tilværelse og syntes nærved at dø ud; man havde fordetmeste slaaet sig tiltaals ved den Tanke, at Poesiens Tid ugjenkaldelig var forbi, idetringeste her i Norge.

Publikum var pessimistisk og grætten og stod paa Vagt færdig til at kaste sig over enhver begyndende Poet, som om det var en blot og bar Rolighedsforstyrrer. Og saa kom denne Skjønheds-Aabenbaring, uimodstaaelig virkende ved sin Forening af den fineste Kunst og den friskeste Naturlighed, fortsættende og fuldendende det bedste i den ældre Skjønlitteratur, samlende det alt, som naar Lysstraalerne samles, saa de danner et Brændpunkt og dermed forlener en ny Kraft, og samtidig aabnende Udsigt indover nye og vidtstrakte Poesiens Riger. Publikum blev ligesom henrykt, saa det glemte sine Tvivl og sine forudfattede Meninger. Kritiken afvæbnedes. «Synnøve Solbakken» hilsedes velkommen fra alle Sider; der var ikke Raad for andet, endda vistnok en og anden anede, at hun ikke var saa uskyldig, som hun saa ud til, at hun kanske havde et politisk Ærinde og kanske i al Stilfærdighed førte an et Tog af Urostiftere, som vilde gjøre Indhug i den bestaaende Tingenes Orden og trampe ned det gode gammeldags æsthetiske Regelverk.

Det andet Digterverk, hvormed Bjørnson omtrent paa samme Tid fremtraadte for Offentligheden, — «Mellem Slagene» —, var et næsten ligesaa lykkeligt Greb, — en Opdagelse svarende til den, som blev gjort ved «Synnøve Solbakken», og supplerende den samme. «Synnøve Solbakken» forklarede Nutidens norske Bonde ved at skildre ham i Lys af Sagaen. «Mellem Slagene» gik den omvendte Vei: Sagaens Liv og Personer blev gjort mere forstaaelige, mere menneskelig levende, ved at opfattes i Lys af Nutidens norske Bonde, hans Væsen og Udtryksmaade og lempes derefter. Den rette Form for poetisk Fornyelse af Sagatidens Emner var dermed fundet, en ny Epoke i norsk og nordisk Litteratur var dermed indvarslet: det indsaa eller følte man allerede i Samtiden.

Det er farligt for en debuterende Digter at gjøre saa lykkelige Greb og seire saa fuldkommen. For det første pleier Kritiken at revanchere sig for at den er bleven overvældet og afvæbnet, ved bagefter at være saameget skarpere. Dette indtraf da ogsaa for Bjørnsons Vedkommende, og det i en endog meget iøinefaldende Grad. Hans følgende Bondefortællinger og Sagadramaer fandt ikke en saa gunstig Modtagelse som «Synnøve» og «Mellem Slagene»; der blandede sig adskillig Mislyd i Kritiken over dem, skjønt de afgav Vidnesbyrd om en fortsat fremadskridende Udvikling. «Arne» til Eksempel staar vistnok betydelig over «Synnøve Solbakken» i Hensyn paa psykologisk Dybde, om den ikke har dennes harmonisk-helstøbte Karakter; «Halte-Hulda» og «Sigurd Slembe» er langt mere fremragende Digterverker end «Mellem Slagene», ja, «Sigurd Slembe» maa vel, ialfald for enkelte

Partiers Vedkommende siges, at betegne den høieste Høide, hvortil det norske Sagadrama nogensinde har naaet.

Dernæst kan der være Fare for, at den unge Digter, ved at vinde en saa afgjørende Seir, bliver stanset i sin Vækst, — at han bliver fristet til at hvile paa sine Laurbær eller til at gjentage sig selv, saalænge Publikum er villigt til at modtage det samme paa en anden Maade. Bjørnson havde i sit Væsen en altfor overstrømmende Kraftfylde og var en altfor udpræget Kampnatur til at ligge under for denne Fare. Hans Perfektibilitet har været ligesaa beundringsværdig som hans Spontanitet. En Seir har for ham altid bare været et Trappetrin paa Veien fremover og opover, Udgangspunkt for nye Landvindinger. Tiltrods for at han allerede i en ung Alder viste sig i Besiddelse af kunstnerisk Mesterskab og blev berømt og hyldet i vide Kredse, har han ustanselig og utrættelig vedblevet at arbeide paa Udviklingen af sin Aand. Han har vedblevet at tilegne sig nye Kundskaber, nye Tanker og stadig udvidet sit Livssyn og Kredsen for sine Sympathier.

Der var en Tid, da denne Tilegnelse af nyt Tanke- og Kundskabsstof optog ham saa sterkt og satte hans Aand i en saa voldsomt gjærende Uro, at hans poetiske Produktivitet derved blev hemmet. De mange og meget oprigtige Fiender, han imidlertid havde vundet sig ved sin Deltagelse i Politiken, iagttog dette med Glæde og talte med Haan om den «forhenværende Digter». Men Gjæringen satte sig efterhaanden; de nye Tanker og Livsopfatninger, som havde strømmet ind paa ham og en Tid lang syntes at ville overvælde ham, tilegnedes og bearbeidedes saaledes, at de blev fuldt ud hans aandelige Eiendom, Kjød af hans Kjød og Blod af hans Blod; det nye i hans Aand smeltede sammen med det gamle til en større, mere omfattende Harmoni, og dermed aabnedes nye, langt rigere Livskilder for hans poetiske Skaberkraft til Vederlag for, at de gamle holdt paa at tørre ud.

Den samme Digter, som brød Vei for den norske Bondenovelle med «Synnøve Solbakken» og for det norske Sagadrama med «Mellem Slagene», har siden indledet den moderne norske Problemdigtning og realistiske Menneske- og Samfundsskildring i begge dens Hovedretninger: den realistiske Fortælling ved «Fiskerjenten», det realistiske Drama ved «En Fallit» og «Redaktøren». Paa disse af ham aabnede Veie har han selv siden skredet frem, hævende sig høiere og høiere, sendende ud Verker, som vi alle kjender, og hvoraf flere har øvet en dyb og vidtrækkende Indflydelse paa Aandslivet i vort Land og andre Lande. For bare at nævne nogle af de allerypperste: — de to Romaner «Det flager i Byen og paa Havnen» og «Paa Guds Veie», — begge hørende

til vor Literaturs høiestragende Spidser, — det størst anlagte, rigeste og fyldigste af alt, hvad norsk Fortællekunst hidtil har frembragt; — det herlige Drama «Paul Lange og Tora Parsberg» som, da det endelig fik Lov til at komme frem paa Scenen, slog alle en taabelig Kritik eller borneret Hensynsfuldheds Indvendinger ned med en slig uimodstaaelig Vælde; — «Kongen», som i endnu meget længere Tid er bleven holdt borte fra Scenen, og som ved sin politiske Tendens fremkaldte en saa voldsom og vedvarende Forbitrelse, at det vistnok endnu inden store Dele af vort Publikum ikke er erkjendt for at være hvad det virkelig er: et Verk svulmende rigt paa Lune og Poesi, udmerket ved storslagen Karakterskildring, rammende med sikkert Træf Samfundsløgnen og det politiske Hykleri og Maskeradevæsen i et af deres Midtpunkter; — og endelig, fremfor alt og over alt, det vældige Dobbeltdrama «Over Ævne», gribende, betagende fremfor noget andet Verk i vor Litteratur, forenende filosofisk Dybsind, en vidunderlig mægtig Fantasi, det djærveste Lune og den fineste, skjæreste Poesi paa en Maade, som kanske ikke har noget jævnbyrdigt Sidestykke i hele den moderne Litteratur.

Det er værdt at lægge Merke til, at næsten alle disse Bjørnsons kraftfuldeste, betydeligste Digterverker har han forfattet, efterat han havde overskredet Livets Middellinje (det 50de Aar): «Det flager i Byen og paa Havnen» kom ud 1884, «Paa Guds Veie» 1889, «Over Ævne, 2det Stykke» 1895, «Paul Lange og Tora Parsberg» 1898. Og endnu for nylig, da der bare var et Par Maaneder igjen til hans 70de Fødselsdag, har han udsendt et nyt dramatisk Verk, formet med den sterkeste, sikreste Kunstnerhaand og straalende af Livsmod og Kampglæde.

I de nys udkomne første Hefter af Collins Bog om Bjørnson er det oplyst, at adskillige af de begavede, men af en eller anden Grund forfuskede og forulykkede Personer, som Bjørnson lærte at kjende i sin Barndom eller Ungdom, siden er blevne anbragte i hans Digterverker, tildels med sit fulde virkelige Navn, saa man straks kjender dem igjen. Dér —, i hans Digtning, — har disse Personer faaet Opreisning for, hvad Livet forbrød mod dem; dér har deres Evner faaet udvikle sig, saa de er blevne, hvad Naturen syntes at have bestemt dem til. Dette er vistnok et karakteristisk Træk, — karakteristisk for Bjørnsons Væsen og for hans Opfatning af, hvad Poesien eller Kunsten skal stille sig som sine Maal. Hos ham har Liv og Digtning altid gaaet Haand i Haand. Det synes at have staaet fra første Færd saa for ham, at Poesien eller Kunsten skulde supplere Livet, række en hjælpende Haand til Livets gode og byggende Magter i deres Kamp mod de onde og ødelæggende, vise Vei for Evner og Muligheder,

som ikke har formaaet at bryde igjennem i Virkelighedens Verden, — efter Wergelands Udtryk: «være foran sin Tid som fagre Luftsyn foran den susende Snekke». Allerede paa det første Stadium af hans poetiske Udvikling, — da han endnu stod paa Romantikens æsthetiske Grund, ialfald med det ene Ben — synes han at have hyldet en saadan Opfatning af Digterkaldet. Allerede «Synnøve Solbakken» havde et socialt og politisk Ærinde, og Forfatteren var sig det bevidst. Eftersom han arbeidede sig over fra Romantik til Realisme eller Naturalisme, fra Bondenovellen og Sagadramaet til den moderne Samfunds- og Menneskeskildring, har denne Opfatning, som naturligt, gjort sig mere og mere gjældende. Det har traadt mere og mere klart frem i hans Digterverker, at Digterens Opgave i hans Tanker er at være noget mere end bare Kunstner, at han tillige skal være Profet, Lærer og Læge, — at han skal stille sig som Maal ikke blot at skaffe Underholdning, men at stifte Nytte (i Ordets høiere, mere almene Betydning).

Man har ment, at det traadte altfor klart frem. Kræsne Smagsdommere (eller Folk, som vilde gjælde for saadanne) har anket over, at Kunsten endog i hans ypperste Verker har lidt derved, at den skulde tjene andre Formaal end sig selv. Det maa vel medgives, at denne Anke ikke aldeles savner Grund. Bjørnsons Reformatortilbøieligheder og sterke Trang til at forkynde, hvad der ligger ham paa Hjerte, har stundom hist og her grebet forstyrrende ind i den psykologiske Sammenhæng eller den kunstneriske Harmoni i hans Digterverker. Men for det første er dette bare Undtagelser, ikke Regel. Ingen vil falde paa at negte, at «Synnøve Solbakken» er en plastisk skjøn Skikkelse, endda hun har et politisk Ærinde, eller at «Over Ævne, 1ste Stykke», er ogsaa i rent kunstnerisk Henseende et fuldendt Mesterverk, endda det har en meget prononceret Tendens og store Ærinder udenfor det at være Kunst. Og dernæst: om det maa indrømmes, at Bjørnsons Digtning hist og her kan have lidt ved hans Opfatning af Digterkaldet som et profetisk og pædagogisk foruden et artistisk, saa kan det paa den anden Side hævdes, at den ogsaa har vundet ved den samme Opfatning, og udentvivl vundet meget mere end den har tabt, idet den ved at stilles i en saa nær og umiddelbar Sammenhæng med det arbeidende og kjæmpende Liv har faaet en Glød og et Liv, som den rent kunstneriske Stræben eller blot og bar psykologisk Interesse ikke vilde have kunnet give.

Det har ikke været tilstrækkeligt for Bjørnson at indvirke bestemmende, vækkende, opdragende paa sit Folk og sin Samtid gjennem sine Digterverker. Han har stadig ved Siden heraf følt

Drift og Trang og fundet Tid og Kraft til at henvende sig til Publikum og forkynde, hvad der ligger ham paa Hjerte, paa en mere umiddelbar Maade, og arbeide for sine Idéer med mere hurtig virkende, lettere tilgjængelige Midler. Samtidig med at han har sendt ud denne lange Række af Fortællinger og Dramaer, hvoraf flere har været epokegjørende og mange har Rang mellem Literaturens ypperste Mesterverker, — disse Digte og Sange, hvoraf mange har en saa vidunderlig Stemningsfylde og flere er blevne Nationalsange, hvori vi alle erkjender det mest gribende Udtryk for den Fædrelandskjærlighed, som forener os trods al Strid og Splid, — har han deltaget efter en kolossal Maalestok i den offentlige Diskussion af Dagens Spørgsmaal, politiske eller andre, været rastløs paafærde som Folketaler, Foredragsholder, Journalist og Theaterleder. Hans Taler og Avisopsæt, — alle merkede af hans sterkt eiendommelige Personlighed, mange ypperlige Prøver paa hans Stils Farverigdom og paagaaende Kraft eller merkelige historiske Aktstykker, ifølge den Virkning, de har øvet ved at kaste ud saadanne Ord og Billeder, som tænder og viser Vei, — vilde, om de blev udgivne i samlet Stand, fylde mangfoldige Bind, og saa kommer da endelig hertil hans private Brevveksling, som vel er den vidtløftigste og indholdsrigeste, nogen norsk Mand nogensinde har ført. Om den, eller bare et Udvalg af den, engang bliver gjort tilgjængelig for Offentligheden, vil den udentvivl minde om Voltaires Korrespondance baade ved sit Omfang og sin Interesse og staa som det mest talende Vidnesbyrd om hans Sympathiers verdensomfattende Vidde og energisk-ildfulde Karakter.

Man har vel, ogsaa inden Kredsen af Digterens Venner, kunnet finde noget betænkeligt ved denne overordentlige Spredning. Man har kunnet mene, at det vilde have været godt, om han havde økonomiseret noget mere med sine Evner, saa overflødig rige de nu end kan være, og om han ikke fuldt saa meget havde holdt sig efterrettelig sin egen (iøvrigt ganske sunde) Regel om at kaste af, hvad en evner, i det nærmeste Krav. Men herved maa dog altid erindres, at det gjælder om ham, som det gjaldt om Wergeland, og vistnok i endnu meget høiere Grad: han hører til dem, for hvem den store Ekspansion er naturlig og nødvendig. Reglerne om Begrænsning og Koncentration for at naa det fuldkomne i en enkelt Retning, som passer for mindre spontane, mindre overdaadigt udstyrede Begavelser, vilde for en Begavelse som hans have virket som en trykkende Tvang. Han har fra Naturens Haand modtaget Evner, som yderst sjelden findes forenede hos den samme Person. Han er, foruden at være den fødte Digter, med det rigt skabende kunstneriske Geni, tillige

den fødte Høvding og Handlingens Mand, med den mægtige Vilje, den bydende tillidvækkende Personlighed, det raske og rige Initiativ, den geniale Evne som Taler, Fører og Polemiker. Til enhver stor Evne svarer en Trang til at bruge og udvikle den. Om vi tænker os Bjørnson hensat til et Milieu, hvor han ikke havde Leilighed eller Adgang til at udvikle andet end sit Digtergeni, maatte Følelsen af andre uforløste Evner i ham have virket forstemmende paa hans hele Væsen. Hans Digtning vilde vel sandsynligvis, under en saadan Forudsætning, have faaet et større Omfang, men den vilde neppe have naaet op til større Høider. Og man vilde bare have lært at kjende den store Digter, ikke tillige den store Taler, den kampdjærve Stridsmand og geniale Agitator, med andre Ord: Billedet af hans Personlighed vilde idethele være blevet langt mindre rigt og vældigt, end det nu er blevet.

Ingen benegter nuomstunder, at, naar Bjørnson ikke har ladet sig nøie med at være Digter, men har kastet sig ind i den politiske Strid og lagt an paa at blive Fører for sit Folk, i videste Omfang, saa har han forsaavidt fulgt et naturligt Kald, som hans Evner har ligget derfor. Derom har man vel egentlig været enig fra første Færd. Ligesaa klart som det blev ved hans poetiske Debutarbeide, at i ham en født Digter var traadt op, ligesaa klart fremgik det af hans første Avisartikler, hans første offentlige Taler, hans første politisk-polemiske Felttog, at man her stod ligeoverfor en fremragende Begavelse som Fører og Leder. Men ligesaa enig som man vistnok har været om at anerkjende hans store oratoriske og agitatoriske Begavelse, ligesaa vidt har Meningerne gaaet ud fra hinanden i Hensyn paa den Brug, han har gjort af denne sin Begavelse.

Bjørnson har deltaget som en af Venstres Ordførere og ledende Mænd i den store og ofte saa bitre og voldsomme Partikamp som har fundet Sted hos os i den sidste Menneskealder. Han har været en af de allervirksomste inden sit Parti og ofte gaaet i Spidsen, særlig i de kritiske Øieblikke, naar det saa mest truende ud og Modet syntes at svigte hos de andre. Det var ikke til at undres paa, at denne hans Virksomhed til en Begyndelse alene blev paaskjønnet af hans Partifæller, medens den bare paadrog ham Had og Uvilje inden Modpartiet. Ikke engang Wergeland blev saa hadet og hudflettet, som Bjørnson er blevet det under Partikampens værste Rier. Det har ikke skadet ham; tvertom! han har vist bare havt godt af det.

«Kjæmpen, som hades,
hævdes til Høvding,»

heder det i «Arnljot Gelline»; han har vist tænkt paa sig selv, da han skrev disse Linjer, har ialfald kunnet tænke paa sig selv. Men nu maa Hadet have opfyldt sin Mission ligeoverfor ham. Under Kampen kan det være undskyldeligt, at man bare har Tanke for dette ene: at faa fældet sin Modstander; bagefter, naar Blodet er bleven koldere, vil man kunne se og anerkjende hans under Kampen udviste Mod og Dygtighed, saafremt man har noget af en Gentleman ved sig og ikke er altfor borneret eller smaaskaaret. Naar Partierne staar paa det skarpeste mod hinanden, kan det være undskyldeligt, endog rimeligt, at man opfatter Forholdet, som om der bare er Ret paa den ene Side, bare Uret paa den anden; eftersom Striden udjævnes eller gaar over i et nyt Stadium og antager nye Former, vil man ved at se tilbage mere og mere erkjende, — hvad der altid er Tilfælde ved en stor principiel Strid om politiske eller andre Spørgsmaal —, at nemlig Partierne, trods Modsætningen, igrunden har arbeidet for de samme store fælles Maal, bare ad forskjellige Veie.

Vi finder den bedste Illustration hertil i vor egen nyere Historie, ved at gaa tilbage til Wergelandstiden. Aldrig har Partierne staaet skarpere mod hinanden, aldrig har en Modsætning i Hensyn paa almene Synsmaader og Formaal været følt som dybere og mere uforsonlig. Norskhedsmænd og Intelligensriddere kjendte intet Prutningsmon ligeoverfor hinanden og troede ikke at kunne gjøre hinanden nogensomhelst Indrømmelse uden at forraade sin egen gode Sag, Nationens eller Civilisationens. Og dog ser nu enhver, at de af dem repræsenterede Synsmaader og Formaal, saalangt fra at udelukke hinanden, gjensidig udfylder hinanden; Wergeland og Welhaven har faaet Plads Side om Side i Folkets taknemmelige Erindring.

Det kan neppe være tvivlsomt, at det vil gaa og vistnok tildels allerede er gaaet ligedan med Opfatningen af den store Strid mellem Høire og Venstre (som jo ogsaa, i Lighed med Wergelandstidens Kampe, ikke bare har dreiet sig om Politik, men tillige om mere almene Spørgsmaal). Denne Strid er vistnok langtfra endnu afsluttet; men den har stilnet mere og mere af og synes nu for Tiden at være ifærd med at gaa over i et nyt Stadium og at antage nye Former. Tiden tør da vel ogsaa være kommet, da man fra alle Sider vil kunne faa Øinene op ikke bare for den Genialitet, men ogsaa for den varme Fædrelandskjærlighed og Sandhedskjærlighed og den sterke og aarvaagne Retsfølelse, hvorom Bjørnsons Deltagelse i vor Politik og offentlige Diskussion har vidnet, og da man fra alle Sider vil erkjende, at han ikke bare som Digter, men ogsaa som Politiker

og Reformator har gjort en Indsats i vor nationale Udvikling, som har Værd for alle Tider, og som ikke vil kunne skjæres bort, uden at vi alle blev mindre derved.

Til at bane Vei for en retfærdigere, mere forstaaelsesfuld Opfatning af Bjørnson hos hans politiske Modstandere, maa vel ogsaa et Træk i hans Væsen og hans Gjerning blive medvirkende, som kanske er det dybeste og mest karakteristiske af alle, skjønt det vel først i en senere Tid har traadt klart frem for Alverden, og det er: hans afgjorte Modsætning til al Slags Radikalisme. Saa udpræget en Friheds- og Fremgangsmand han er ifølge hele sin Natur: radikal har han aldrig været, ikke i sin Politik og allermindst i sin Digtning. En Modefilosofi, som forkynder radikal Omvurdering af alle Værdier og har virket lokkende og blændende ved sin Form og sin tilsyneladende djærve Konsekvens, saa vi sporer dens Indflydelse hos de fleste af vore yngre Forfattere, har prellet af paa hans sunde Natur og sikre Instinkt. Ligeoverfor en Digtning, som er bleven beundret for det Mod, hvormed den gaar løs paa selve Statens, Samfundets, Moralens Grundvolde og stiller Individet op mod Samfundet, Naturen eller Livet mod Moralen, som om det gjælder at vælge enten det ene eller det andet, har han stillet en Digtning, hvis Tendens gaar ud paa, at det nye bør knyttes saa meget som muligt og saa nær som muligt til det gamle, — at det gamle bør bevares, saa langt det fremdeles har Livskraft, forat det nye kan finde saa meget Grund som muligt at spire og vokse i, — at det er inden Samfundet — inden Familien og Staten, at Personligheden alene kan udvikles og frigjøres, at Moralen er en Sum af alle forudgaaende Slegters Livserfaring, og at et sundt og sterkt Menneskeliv alene kan leves paa den derved givne Grundvold. Det har ikke manglet paa Stemmer, som har udtalt, at der skulde være noget halvt eller noget fladt ved dette Livssyn. Halvheden er nok snarest paa disse Godtfolks egen Side, forsaavidt det er en halvt eller mindre end halvt forstaaet Videnskab, ud af hvilken de taler. Hvad den sande Videnskab, — baade den historiske og den filosofiske — lærer os, stemmer nok særdeles vel overens med Tendensen i Bjørnsons Digtning. Den lærer, at de store Modsætninger i Livet, som paa nært Hold synes saa uforsonlige, ved et videre Overblik viser sig at betinge hinanden gjensidig, at de forholder sig til hinanden som forskjellige Sider af den samme Sag, saa det gjælder saa meget som muligt at sammenfatte dem i sin Betragtning. Den indskjærper, at det er umuligt at reformere paa nogen varig og virksom Maade uden samtidig at konservere, ligesom det er umuligt at konservere uden at reformere, — at Radikalismen altsaa, som vil gjøre rent Bord

og vende op og ned paa alting, snarere er Afmagt end Styrke, snarere en Udartning af Friheds- og Fremgangsaanden end dens Konsekvens.

Bjørnsons Digtning rager ikke blot høiest op i vor Litteratur ved sin Poesi og Stemningsfylde; den forkynder ogsaa fremfor nogen anden en dyb og sund Livsvisdom. Den løfter en Fane, hvorom Venstremænd og Høiremænd maa kunne samles i Enighed, saavidt de virkelig er, hvad de giver sig ud foı at være: liberale inden den ene Kreds, konservative inden den anden.

II.

NOGET OM BJØRNSON SOM UNG MAND.

Jeg skal prøve paa at efterkomme den Anmodning, «Samtiden»s Redaktør har rettet til mig om at meddele noget af, hvad jeg som en af *Bjørnsons* Ungdomsvenner kan have at fortælle til Belysning af hans Væsen og Personlighed. Jeg vil vaage paa det, skjønt jeg paa Forhaand maa frygte, at mine Meddelelser vil synes enten ubetydelige eller før kjendte Ting, idet jeg forestiller mig, at ethvert Bidrag til Kundskab om en Mand, som har øvet en saa afgjørende Indflydelse paa vor nationale Udvikling, og som har grebet saa ofte og saa dybt ind i vort offentlige Liv, vil have (eller vil faa) Værdi, endog om det i sig selv bare er Smaatterier eller bare Stadfæstelse af, hvad man ved af andre Vidnesbyrd.

Det var i mit Russeaar — Vinteren 1853—1854 —, at jeg først mødtes med *Bjørnson.* Et Par ældre Kamerater fra Bergens Skole indførte mig hos ham (han boede dengang i Garver Rosenlunds Gaard i Storgaden sammen med nuværende Distriktslæge *Lindseth).* Jeg tror nok, at jeg var ganske vel forberedt paa at faa se og høre noget framifraa merkeligt: allerede Navnet med den sterke Klang var jo som et Varsel, og Kameraterne, som indførte mig hos ham, og som hørte til hans intime Vennekreds, har vist heller ikke forsømt at give mig Besked forud. Men, hvor vel jeg var forberedt, blev jeg dog alligevel overrasket og overvældet. Jeg mindes det særdeles godt; for jeg strævede bagefter af yderste Evne med at frigjøre mig fra dette første Indtryk. Jeg gjennemgik i Tankerne atter og atter, hvad den store Mand havde sagt, for at faa ud, at det dog i sig selv ikke var saa særdeles merkværdigt; jeg skaffede mig Underretning om hans Karakterer til Eksamen Artium, som var meget maadelige, og det havde dengang i mine Øine meget at betyde; men det hjalp altsammen ingenting. Jeg kom ikke udover det Indtryk, jeg havde modtaget ved det første Møde, Indtrykket af, at denne Mand, som ikke var mere

end et Par Aar ældre end jeg, som ikke havde flere Eksamener og neppe nok saamange Kundskaber, alligevel var mig saa uendelig overlegen, at han tog aldeles Magten fra mig; det blev tvertom stadig mere bestyrket. Det gik mig paa en Maade som Myggen, naar den svirrer rundt Lyset. Jeg kom, siden jeg først var bleven introduceret hos *Bjørnson*, ofte til ham, — til sine Tider, tænker jeg, hver eneste Dag. Der var naturligvis overordentlig meget, som drog mig did: jeg kunde være sikker paa at faa høre noget, som var værdt at høre, eller, rettere sagt, jeg kunde være sikker paa at opleve noget. For enten fortalte han Historier fra Hjembygden, eller han gjengav Scener af Sagaen eller Verdenshistorien, og det gjorde han slig, at vi, som hørte paa, syntes at se det altsammen lyslevende for os (jeg mindes endnu endel Historier om en fremsynt Prestefamilie oppe i Romsdalen, som bragte Blodet til at isne i mine Aarer, og som staar den Dag idag klart for mig, skjønt det nu er mange Herrens Aar, siden jeg hørte ham sidst fortælle dem). Eller han lagde ud om Fremtidsplaner for sig selv eller for os andre eller for Landet, og det med slig Magt, at endog de af os, som var mest skeptisk eller snusfornuftig anlagt, glemte sine Tvivl og blev troende og følte Hjertet vokse i Livet paa sig. Alligevel hændte det ofte, at jeg gik fra ham i en halvt eller helt ærgerlig Stemning. Jeg vilde gjerne give mit Besyv med i Laget; jeg brændte, som det heder, efter at faa Knevelen løs; men enten fik jeg ikke et Munds Ord for mig, eller det, jeg sagde, faldt til Jorden og syntes mig saa yderlig ubetydeligt, i Sammenligning med, hvad *Bjørnson* havde sagt. Det forholdt sig med mig dengang som det vel pleier at forholde sig med Mennesker i den Alder: jeg var yderst utryg paa mig selv, svævende fra den ene Yderlighed til den anden, snart meget stor udi egen Indbildning og det næste Øieblik ynkelig liden, derfor behæftet med en meget ømskindet Forfængelighed; — jeg var fuld af Omsorg for min saakaldte aandige Selvstændighed, idet jeg følte, at det stod temmelig usikkert til med den samme, og at det godt kunde behøves, at der blev passet paa den, og jeg blev derfor, naar jeg var sammen med Personer, helst da jævnaldrende, om hvem jeg skjønte eller troede at skjønne, at de ragede op over mig, sterkt optaget af Tanken om at hævde mig og af Frygt for at liggge under i denne Kamp for Tilværelsen.

Bjørnson var nu ikke bare den ubetinget sterkeste inden sin Kameratkreds, men han var ogsaa den eneste, hvis Navn var kjendt udenfor samme. Han skrev i Aviserne, inden han endnu skrev Bøger; han vakte Opsigt bare ved sit Udseende; ham sysselsatte Bysnakket sig med; om ham vidste man en hel Del at fortælle, blandt andet ogsaa det, at han, som andre Høvdinger,

havde sin Hird, som svor ved hans Navn og fulgte ham i tykt og tyndt. Enhver, som oftere saaes i hans Selskab, eller som var med paa noget af hans Foretagender, risikerede at blive regnet til denne Hird eller at gjælde som et af Nullerne til det *Bjørnson'ske* Tal. Dette var en af Grundene til, at jeg ikke vilde være med paa den af *Bjørnson* arrangerede Demonstration mod Engagement af flere danske Skuespillere ved Kristiania Theater (6te Mai 1856). Jeg havde nu andre Grunde ogsaa: jeg havde hørt *Welhavens* haanende Ord om norsk Skuespillerkunst og troede paa dem. Men en af mine Grunde og kanske den kraftigst virkende var virkelig, — jeg tilstaar det, — at jeg vilde nytte Leiligheden til at vise, at jeg ikke lod mig kommandere af *Bjørnson*, at jeg ikke hørte til hans Drabanter eller Mamelukker, eller hvad det nu var. man kaldte dem. Jeg omtalte naturligvis ikke den under mine Diskussioner med *Bjørnson* om Sagen; men han skjønte nok, hvor dan det hang sammen; for han sagde engang bagefter til mig i en triumferende Tone: Det nyttede dig ikke; du bliver nævnt blandt Piberne. Det forholdt sig virkelig saa; jeg fik vide det fra andre Kanter — til min store Ærgrelse.

Alverden ved nu, at *Bjørnson* er en meget myndig Mand og har et meget bydende Væsen. Dette kom allerede sterkt frem i hans unge Dage; han viste sig allerede da som en født Herskernatur. Han havde alskens Planer og Projekter; snart var det en Fattiggut, som skulde hjælpes frem, snart en Avis, som skulde startes, eller et Valg, som skulde sættes igjennem o. s. v., og han disponerede meget ugenert over sine Venner eller Kamerater til at faa udført, hvad han havde foresat sig. Han agerede som et Slags Forsyn for os, stak ud for os vore respektive Fremtidsbaner, anviste os de Arbeider eller Opgaver, som passede for os o. s. v. Derved kunde det selvfølgelig ikke undgaaes, at han kom til at træde paa en eller anden Ligtorn eller støde an mod en eller anden kjær Indbildning. Jeg mindes, at han engang i et af vore første Bekjendtskabsaar kom til mig og fandt mig læsende i *Humboldts* «Kosmos»: «Der er din Vei,» sagde han, «du skal være en af de hvide Prester, udenfor Dagens Strid.» Dette opfattede jeg næsten, som om han vilde have mig spærret ind i livsvarigt Fængsel, — saalidet svarede det til mine daværende Ønsker og Meninger; forsaavidt jeg dengang havde noget Livsmaal, var det snarest at blive Journalist eller sligt noget, hvorved jeg kunde komme rigtig midt op i Tummelen. Men jeg har siden mere og mere maattet erkjende, at *Bjørnson* ialfald forsaavidt havde Ret, som jeg af Naturen aldeles ikke er udrustet til at være Krigsmand.

Idethele tror jeg, at alle de, hvem han har søgt at retlede

eller vise Vei, eller i hvis Livsførelse han har søgt at gribe ind med Raad eller Daad (og deres Tal er vist meget stort), vil erkjende (forsaavidt de da er nogenledes rimelige Mennesker), at det altid var velment og oftest ogsaa rigtigt i sig selv, d. v. s. vidnende om et sundt og sikkert Instinkt og et skarpt psykologisk Blik, saa Feilen, om der var nogen, oftest bare var den, at Tanken ikke blev saa godt udført, som den var god i sig selv, idet han i sin Iver gik for bus paa, var altfor haardhændt, altfor tilbøielig til at behandle sine med fri Vilje begavede Medmennesker, som om de var Brikker i hans sterke Haand. Det skarpest fremtrædende Træk i mine Erindringer om hans Forhold til Kamerater og Venner helt fra de første Ungdomsdage af og fremover er just dette, at han stadig lagde an paa at drive dem frem til Arbeide og faa gjort noget nyttigt og betydeligt, om muligt noget stort ud af dem allesammen. Hvor han troede at skimte en slumrende Evne, der skulde den vækkes; hvor han anede en Mulighed, tog han utaalmodig fat og drev paa for at faa den omsat til Virkelighed. Denne sin Virksomhed som Fødselshjælper for andres Evner har han, eftersom han blev ældre, udvidet til stedse videre Kredse, saa den nu er kjendt af Gud og hvermand. Den har indbragt ham adskillig Spot, skjønt det skulde synes, som om alle maatte erkjende dette som et af de store Træk i hans Personlighed, et af Vidnesbyrdene om, hvor egte en Fører- og Høvdingenatur han er. Han har ofte feilet i sin Dom over andres Evner, men altid saa, at han har dømt for gunstig om dem, seet dem gjennem sin Fantasis Forstørrelsesglas, at han har været for rundhaandet i sin Ros, for sangvinsk i sine Forhaabninger om Vedkommendes Fremtid. Aldrig har han pruttet paa sin Anerkjendelse, hvor der viste sig noget anerkjendelsesværdigt, eller lagt an paa at faa reduceret den Ros, som blev andre tildel, endog dem, som skulde gjælde for at være hans Medbeilere. Jeg har aldrig kjendt noget Menneske, som i den Grad har været fri for Jalousi, eller som saa godt har forstaaet at holde sig enhver smaalig og ængstelig Mandjævning fra Livet. Han har været den utrættelige Sædemand i vort Aandsliv; han har stadig lagt an paa at faa det til at spire og vokse rundt om sig, og det synes aldrig at have faldt ham ind, at Veksten kunde blive saa frodig, at den kom til at skygge for ham eller vokse ham over Hovedet. Hans Selvfølelse har været for tryg og for velgrundet til det.

Blandt de Særegenheder ved *Bjørnsons* Væsen og Personlighed, hvorved han, efter min Erindring, skilte sig mest ud fra sine Omgivelser i Ungdomsdagene og stillede sig i den skarpeste Opposition til den dengang i Hovedstaden raadende Aand og Tone, er vel kanske denne den mest fremtrædende: hans udpræget positive

Aandsretning, hans Optimisme, hans Villighed til at anerkjende, hans Evne og Trang til at skabe Liv og faa det til at trives og vokse rundt om sig. Tonen i Kristiania-Societeten og inden de akademiske Kredse var dengang til det yderste negativ, kritisk, skeptisk. *Heine* var den mest yndede Digter, ialfald den, som øvede størst Indflydelse, og hvad man især satte Pris paa i hans Digtning, var det kaustisk-svidende, Spotten og Ironiseringen. Det afgjørende Ord i vore hjemlige litterære og kunstneriske Anliggender førte dengang fremfor nogen anden *Welhaven*, som var bleven bitter, nedsænket i et dybt Mismod, yderlig pessimistisk ligeoverfor vort nationale Stræv, samlende nu og da sin Kraft i Epigrammer, hvoraf der stod Skræk eller Kulde. *Henrik Ibsen* siger i Fortalen til 2den Udgave af «Gildet paa Solhaug»: «Og saa havde den datidige (ɔ: Tiden fra 1850 til omkring 1860) norske Hovedstadskritik en særegen Eiendommelighed, hvis Udspring jeg længe ikke kunde blive klog paa. Vore Kritikere pleiede nemlig, hver Gang en begyndende Forfatter udgav en Bog eller fik et lidet Theaterstykke opført, at geraade i en ustyrlig Vrede og at gebærde sig, som om der gjennem Bogens Udgivelse eller Stykkets Opførelse var tilføiet dem selv og de Aviser, de skrev i, en blodig Fornærmelse.» Denne Skildring er neppe overdreven. Og som Tonen var i Aviskritiken, saadan var den ogsaa i den Kritik, som øvedes i Klubber og private Selskaber. Det gik ud paa at rakke og rive ned mest muligt. Man gjaldt for at være saameget mere overlegen, jo mere skaanselsløs man var i sine Domme og jo flinkere til at finde Feil eller til at vride og vrænge paa Tingen, saa den kunde blive en passende Gjenstand for Haan og Løier. Man søgte at forsterke Virkningen af de flængende og svidende Ord ved at give sit Ansigt mest muligt Udtryk af Grættenhed eller haanlig Foragt. Man harkede som *Schweigaard* og snøftede som *Welhaven*. Man havde nu engang slaaet det fast, at Tiden var blevet prosaisk, — at det ialfald var en Taabelighed at haabe paa nogen selvstændig Blomstring af Aandslivet i dette fattige Afkrogsland, og man blev øiensynlig ærgerlig, følte sig forstyrret i sin lovlige Ro, naar nogen ved Ord eller Gjerning søgte at rokke herved, saa man kanske blev nødt til at gjøre Regnestykket om igjen.

Denne kritisk-skeptiske Stemning var saa almindelig og sterkt raadende, at endog Naturer, som syntes mest afgjort lagt an i en modsat Retning, grebes af den eller søgte at affinde sig med den paa bedste Maade. Den godslige, gemytlige *Botten-Hansen* blev noget af en Ragekniv, for ikke aldeles at forspilde sin Kredit som Kritiker. *Vinje* slog ind paa en Optimisme, som egentlig bare var en anden, mindre kjedelig Form af den raadende Pessimisme, — noget i Stil med det kjendte: «Eg e like gla eg, sa guten, han

graat». Endog *Jonas Lie* fandt ud et Slags Kompromis mellem sit enthusiastiske og fantastiske Digternaturel og Tidens raadende vrantne Prosaisme. Jeg mindes en Samtale, jeg havde med ham i denne Tid, kort efterat han havde nedsat sig som Sagfører oppe paa Oplandene; jeg talte om, at vi, hans gamle Kamerater, fandt det noget underligt, at han var kommet ind paa denne Vei istedetfor at slaa sig paa Litteraturen og blive Digter, som vi alle havde ventet, at han skulde blive; ja, svarede han, han havde nok ogsaa tænkt paa det samme; men han havde nu indseet, at Digterfantasien i vore Dage var taget i det praktiske Arbeides og Forretningslivets Tjeneste, og at den derved havde faaet noget bedre at bestille end at lave Skuespil og Romaner.

Den eneste af de yngre, som ikke i nogen Grad lod sig kue eller skræmme af al denne Kritik og al denne Skepsis, men satte Stævnen bent imod Strømmen, var, efter min Erindring, *Bjørnson*. Vistnok kunde det synes, som som ogsaa han bøiede sig for Tidsaanden, idet han i en Række af Aar, inden han optraadte offentlig som Digter, gav sig af med Kritik, skrev Boganmeldelser og Theaterrecensioner og derved ofte førte en noksaa skarp Pen. Men hans Kritik var, trods al Skarphed, af en helt anden Art end den gjængse. Dens Sigte var gjennemgaaende et positivt; den gik ikke ud paa at rette Stil og finde Feil, men at hjælpe til Forstaaelse af Verket eller af den kunstneriske Præstation, og forsaavidt den paaviste Feil, blev den fordetmeste ikke staaende derved, men søgte at udfinde, hvorledes Feilen kunde og burde være undgaaet

Man ser tydelig i disse *Bjørnsons* kritiske Ungdomsarbeider Digteren, som forbereder sig til sin egen Virksomhed ved at gaa andres efter, og dette var han sig da ogsaa altid fuldt og klart bevidst. Han talte selv midt under den værste aandige Tørkeperiode med den ham egne urokkelige Sikkerhed og Selvtillid om sit Digterkald og sin Beslutning at følge det trods alt og alle. Det gik udentvivl andre af hans Kamerater, som det gik mig: vi kunde være noksaa tilbøielige til at hylde den raadende Mening om, at Poesi og Kunst og den Slags ikke kunde have nogen Fremtid i dette Land, men vi blev dog saa imponerede af denne Sikkerhed, at vi glemte vore kritiske Tvivl og ialfald indrømmede saameget, at *han* maatte faa Lov til at blive en Undtagelse fra den almindelige Regel.

Den Opfatning, som gjorde sig saa sterkt gjældende i *Bjørnsons* Ungdomsdage (og som bl. a. har fundet et saa skarpt Udtryk i flere af *Welhavens* Digte fra denne Tid, saaledes t. Eks. «En Monolog»), at nemlig den moderne Civilisation med sine Maskiner og Fabriker, med sin Demokratisme og videnskabelige Oplysning, med sin Travlhed og sit hæsblæsende Jag efter Rigdom, blev

mere og mere prosaisk i sin Smag og sit Væsen, og at «Verdens Aarstid» allerede nu ugjenkaldelig var blevet Vinter for alt, som hører til Kunst og Poesi, — den vilde han aldrig vide noget af. Han opponerede mod den i Ord, inden han endnu begyndte at modbevise den i Gjerningen (nemlig gjennem sine Digterverker). Man vil vistnok finde mange Spor af denne Opposition i hans kritiske Forfatterskab fra Ungdomsdagene, og jeg mindes godt, hvor ofte og sterkt den kom frem i hans Samtaler med Vennerne i de samme Ungdomsdage. Han hævdede stadig, at denne Tale om Samtidens uafhjælpelige Prosaisme bare var Gammelmandssnak eller bare Afmagtens eller Mageligheddens Paaskud; det moderne sociale Liv havde sin Poesi, det gjaldt bare at faa Øinene op for den; man behøvede ikke at gaa til Sagaen eller til Kjæmpevisen eller drage tilfjelds for at finde poetisk brugbare Emner; de fandtes langt nærmere og i Overflod for den, som saa med egne Øine og ikke gjennem en konventionel Æsthetiks Briller. Just herpaa var hans poetiske Program fra først af bygget; det *gik* fra først af — d. v. s. allerede i hans kritiske Ungdomstid, inden han endnu havde brudt igjennem som Digter — afgjort mere *i* realistisk end i romantisk Retning. Naar det har hedt, at Bruddet i norsk Litteratur med Romantiken og Overgangen til Realismen først skede med «Brand» og «Peer Gynt» eller først ifølge *Georg Brandes's* Indflydelse, da er dette for *Bjørnsons* Vedkommende endnu mere urigtigt, end man skulde tro, naar man ser hen til hans første særskilt udgivne Digterverker. Der findes i disse (særlig t. Eks. i «Arne») et sterkt udpræget realistisk Element ved Siden af Romantiken, saa det viser sig, at det nævnte Gjennembrud allerede nu var i bedste Gjænge. Endda er det mit bestemte Indtryk, efter hvad jeg mindes af Samtaler med *Bjørnson*, og efter hvad jeg tror kan bevises af hans Ungdoms kritiske Arbeider, at han i sine tidligste Digterverker har slaaet noget af paa sit oprindelige realistiske Program og lempet sig indtil en vis Grad efter den raadende litterære Smag i Hensyn paa Valg og Behandlingsmaade af sine Emner, idet han har følt, at han har maattet gjøre det for at trænge igjennem, eller idet han har følt, at han endnu ikke var tilstrækkelig forberedt til at give sig ikast med de Opgaver, som laa ham nærmest paa Hjerte ifølge hans oprindelige Program.

Naar *Bjørnson*, inden han endnu brød igjennem som Digter, imponerede os allesammen saa sterkt, naar han saa ubetinget gjaldt for den første inden sin Kreds, og naar man ogsaa udenfor Kredsen knyttede større Forventninger til ham end til nogen anden blandt de yngre i Samtiden, da staar dette for min Erindring som et saameget mere talende Vidnesbyrd om Magten i hans

Personlighed og Begavelse, just fordi denne Begavelse var eller maatte synes at være af en saa helt anden Art end den, som man i de Dage pleiede at sætte høiest eller var mest villig til at anerkjende. Man heiniserede, som sagt, dengang meget sterkt inden de litterært interesserede Kredse. Ved siden af *Heine* var vel den *Heiberg'ske* og *Goldschmidt'ske* Prosa de mest yndede og hyldede Forbilleder. Hvad man satte mest Pris paa, var følgelig ikke det dybe og sterke, men det klare og glatte, — ikke den svulmende Pathos eller den himmelstormende Lyrik, men den skarpt tilspidsede Vittighed eller Aandrighed, Evnen til at forme Sarkasmer og Epigrammer ved Siden af det juridiske Ordkløveri, de logiske eller dialektiske Taskenspillerkunster, «Tvisyntheden», som *Vinje* lovpriste saa sterkt og vilde have opfattet som det sikreste Tegn paa aandig Overlegenhed. Men Tvisynthed har aldrig været og var dengang mindre end nogensinde *Bjørnsons* Sag. Til hans Væsen har det altid hørt at være helt der han er i Øieblikket, ikke at være baade her og der paa engang, ikke at se ligegodt, hvad der taler for, og hvad der taler mod den ene eller den anden Løsning af et Stridsspørgsmaal, og at opfatte de store Livsspørgsmaal som blotte Diskussionsemner, men at tage Parti, ensidigt, men til Vederlag saameget vældigere og virkningsfuldere. Han var allerede i sin Ungdom saa tryg paa sig selv og sit Kald, at han ikke følte den Trang, som pleier at hjemsøge unge Mennesker, til at anstille evindelige Refleksioner over sig selv eller til at slippe fra sin aandige Nød for et Øieblik ved at ironisere over den og slaa Volte med sine egne Tanker.

Han syntes mig dengang at være fordetmeste svært alvorlig, næsten ensformig høistemt, saa det kunde virke tyngende. Han var, som nævnt, en Mester i at fortælle, og han kunde ogsaa tale ypperlig, naar han redegjorde for sine litterære eller politiske Synsmaader eller for sin Opfatning af historiske Personligheder eller kjendte Mænd i Samtiden. Men han maatte da helst faa tale alene (hvad han jo ogsaa i Regelen fik), saa hans Fantasi kunde faa Fart. Disputere derimod indlod han sig ikke gjerne paa og var, efter min Erindring, heller ikke saa fremragende flink til det. Han var ikke saa smidig og behændig som t. Eks. *Vinje* (som af og til kom til ham i de første Aar af vort Bekjendtskab). Han kunde ikke saa godt, som *Vinje*, klare sig i en snæver Vending ved en overraskende logisk Kolbøtte eller et morsomt Indfald. Han syntes noget tung, noget massiv; hans Tale virkede ofte betagende, overvældende ved sin Billed- og Farverigdom; men den var ikke egentlig, hvad man pleier kalde morsom eller underholdende; det gnistrede ikke af den som af en Elektrisermaskine (for at bruge *Vinjes* Udtryk om *Welhavens* Konversation).

Efter det Indtryk, jeg fik af *Bjørnson* i hans Ungdom, hørte Lune og Lystighed, Sans for og Evne til at opfatte og gjengive Livets komiske Sider ikke eller ialfald ikke i nogen fremtrædende Grad til den rige Skat af Gaver, som Forsynet har lagt paa hans Vugge. Hans senere Digtning har nu tilstrækkelig godtgjort, at dette var et fuldstændigt Feilsyn. Vi ved nu, at ingen norsk Digter siden *Holberg* har raadet over et saa bredt og saftigt Lune og havt en saa klingende Latter i sig som *Bjørnson*. Men denne Evne har brudt forholdsvis sent frem; det var en Side ved hans Genius, som man ikke saa let skulde kunne blive opmerksom paa i hans Ungdom, inden han endnu havde brudt igjennem som Digter, og som man ogsaa kunde miskjende, efterat hans første Digterverker var blevne offentliggjort (skjønt den er kommen frem glimtvis allerede i dem). Jeg mindes, at jeg ved at læse nogle af *Bjørnson* forfattede Reiseskildringer fra Begyndelsen af 60-Aarene (saavidt jeg husker anonyme og trykte i «Illustreret Nyhedsblad») blev helt forundret over det lystige Lune, som kom frem i disse Skildringer, særlig i Skildringen af nogle egte norske Typer, som mødte ham ved Hjemreisen til Norge, og som ved sit Udseende og sine Ytringer gav ham den rette Landkjending. Jeg omtalte dette for *Bjørnson*, som svarede, at dette var en Evne hos ham, som der hidtil havde været stængt for, men nu skulde den slippes mere løs, og nu skulde der komme mere af den Slags — et Løfte, som han da ogsaa siden ærlig og redelig har holdt.

Saadan som jeg opfattede *Bjørnson* i vore første Kjendskabsaar, stod han for mig som en overmaade sterk, original og frugtbar, men tillige temmelig snævert og skarpt begrænset Aand. Han var orthodoks i religiøse Henseende, og denne Orthodoksi var hos ham ikke et tomt Vanegjængeri, men en virkelig Livsmagt; derom vidner hans tidligste Digtning paa det klareste. Men i min Opfatning dengang var den intet andet end et Gjærde, som stængte af for den frie Granskning eller den frie Diskussion. Og da jeg for mit Vedkommende ikke generedes af noget saadant, var jeg forud for *Bjørnson* paa Farten til de af den religiøs-filosofiske Tænkning opdagede nye Lande. Jeg var, især siden Begyndelsen af 60-Aarene, meget optaget af at læse nyere engelske og franske filosofiske eller historisk-filosofiske Verker *(Buckle, Comte, Stuart Mill, Spencer* o. s. v.) og bragte gjerne Emner og Spørgsmaal hentet herfra paa Bane, naar jeg var sammen med Venner, deriblandt ogsaa *Bjørnson*. Jeg havde længe et Indtryk af, at disse Emner endnu da laa ham temmelig fjernt, eller at han forholdt sig afvisende eller afværgende ligeoverfor dem. Det syntes meget mere lønnende at bringe den Slags Spørgsmaal paa Bane i Samtaler med *Vinje*, som dengang hørte til mine nærmeste Omgangsvenner. Han

var gjerne med straks og luede op i en Fart ved nye Synspunkter eller nye Udsigter. Men det var da ogsaa oftest som en Ild i tørt Høi. Det laa ikke for ham, ifølge hans rent lyriske Natur og fremtrædende Causeur-Begavelse, at fordybe sig i en Livsanskuelse og tilegne sig den, saa den blev hans personlige Eiendom; han var i aandig som i anden Forstand en hjemløs Mand al sin Tid og befandt sig bedst med Vandringsstaven i Haanden, paa Flytning fra det ene Standpunkt til det andet.

Bjørnson er ifølge sin Natur og Begavelse ligesaa afgjort henvist til at være fastbosiddende i aandig Forstand, som *Vinje* var det til at være nomadiserende. *Bjørnson* kan ikke lade sig nøie med at betragte de nye Livssyn, som melder sig hos ham eller trænger sig ind paa ham, som blotte Diskussionsemner eller interessante Hvilepunkter underveis. Det bliver hos ham næsten hvad man kunde kalde en Kamp paa Liv og Død. Skal han tilegne sig et nyt Livssyn, en ny filosofisk eller religiøs Anskuelse, maa det ske saaledes, at han kan handle ud derfra (for han har jo en aldrig hvilende Trang til Handling og udadvendt Virksomhed), -- at han ud derfra kan bestemme sin egen Livsførelse og gribe ind i andres og skabe livsfyldige Menneskeskikkelser i sin Digtning. Han maa tilegne sig det nye, saa det bliver hans Eiendom, en Del af hans Personlighed, Kjød af hans Kjød og Blod af hans Blod. Hans religiøs-filosofiske Udviklingsgang har derfor været ikke saameget en Flytning fra det ene Standpunkt til det andet som snarere fortsatte Udvidelser af det oprindelig givne, hvorved stadig nyt Land er bleven lagt til det gamle, fra Fædrene arvede Rige.

Men selvfølgelig har det ikke kunnet undgaaes, at han for at tilegne sig det nye har maattet opgive noget af det gamle, og at det nye, om det var tilegnet med en noksaa fast Haand, til en Begyndelse ikke rigtig har villet passe ind i Sammenhængen eller forliges med det gamle. *Bjørnson* har ved at beslutte sig til disse Opgivelser og finde sig i disse midlertidige Forstyrrelser i Harmonien og Sammenhængen i sin Livs- og Verdensopfatning maattet bringe ganske anderledes tunge Ofre end de, som bliver paalagte de allerfleste af os ved vor fremadskridende Aandsudvikling. Han er saa stort begavet baade som Handlingens Mand og som skabende Kunstner, at der til denne store Evne maa svare en mægtig Trang til at bruge den (og at det er Tilfælde, har da ogsaa, som sagt, været aabenbart nok). Men et Vilkaar for Tilfredsstillelsen af denne Trang er netop det, at Ligevegten i ens Sind, Harmonien i ens Livsbetragtning bliver nogenledes bevaret.

Bjørnson vilde ikke have kunnet skildre de norske Bønders Liv med saa dyb Sympathi og et sligt Mesterskab som i «Synnøve», «Arne» og «En glad Gut», medmindre han dengang havde indtil en vis Grad delt deres Livssyn, særlig i religiøs Henseende. Han vandt ved disse sine første Verker en stor og varmt interesseret Læsekreds, og han kunde vist have fortsat længe med at frembringe nye Synnøver og Arner, uden at Læsekredsen var bleven trættet. Han var ved sit religiøse Syn knyttet til en talrig Venneskare i Norge og Danmark, hvoriblandt mange fortræffelige, varmhjertede Mennesker, som det maatte være haardt at bryde med eller skilles fra. Men hans Sandhedskjærlighed og Trang til Ekspansion drev ham alligevel tilsidst ud af Kredsen.

Hans Overgang i 70-Aarene fra den orthodokse Kirketro til den moderne «frie Tanke» er alle bekjendt. Han sørgede for, at Publikum har kunnet følge den i alle sine Enkeltheder og paa alle Stadier. Vi ved, at det mere var praktiske Livserfaringer end videnskabelig Kritik og Ræsonnements, som fra først af førte ham til Brud med Kirketroen. Vi ved, at han først lidt efter lidt og under megen Kamp med sig selv drog Konsekvenserne af det derved givne Standpunkt. Den gamle Tro havde været ham altfor kjær og havde været altfor meget indvævet i hans Liv og Virke, til at han ikke maatte holde saameget som muligt og saalænge som muligt paa den. Betydningen heraf er vistnok ofte blevet og bliver ofte miskjendt af dem, som er komne til sit nye Livssyn ad en letvindtere Vei og uden at de har behøvet at opgive noget gammelt. Jeg mindes, at jeg engang, just som *Bjørnson* var midt opi sin Omvendelseshistorie, hørte *Georg Brandes* omtale den samme i en meget overlegen, næsten haanlig Tone: for det første var *Bjørnson*, mente han, lovlig sen i Vendingen og kom med megen Ophævelse til Resultater, som Alverden (d. v. s. alle nogenledes oplyste Mennesker) forud kjendte og anerkjendte; dernæst kunde han ifølge hele sin Natur aldrig naa saa langt som til Materialisme og Pessimisme; han vilde altsaa ikke kunne udbringe noget helstøbt og konsekvent gjennemført Livssyn af sit Stræv, men vilde blive stikkende i et Uføre af Halvhed og uklar Formidling mellem gammelt og nyt. Jeg nævner dette, fordi det giver Udtryk for Meninger, som har været og vistnok fremdeles er almindelig udbredte, endda de utvivlsomt er aldeles urigtige. For det første nemlig, at den korteste Vei til en Erkjendelse ogsaa altid og nødvendigvis skulde være den bedste. Dernæst: at en pessimistisk Verdensbetragtning skulde have et Fortrin i Konsekvens fremfor en optimistisk, en materialistisk fremfor en spiritualistisk eller idealistisk. Endelig: at ethvert Stræv med at forene gammelt og nyt i Religion og Moral skulde være at stemple

som holdningsløs Halvhed, vidnende om Mangel paa den rette Kraft og Klarhed i Tanken.

Paa det social-politiske Omraade har Radikalismen ikke længer nogen høi Kurs, og det gjælder ikke længer her for noget større og sterkere at arbeide for Omveltning end at arbeide for Rettelse af det bestaaende. Tvertom! Det er almindelig erkjendt, at Reformarbeidet karakteriserer det sunde Liv, medens Revolutionen er Sygdomsfænomener. Ingen falder paa at paastaa, at t. Eks. en *Rabaud de St. Etienne*, som vilde have omgjort hele det franske Statssamfund fra øvert til nederst, derved viste sig at være en modigere, mere vidt- og fritskuende Statsmand end *Mirabeau*, som lagde an paa at faa stanset den revolutionære Bevægelse, forat det nye kunde knyttes saa nær som muligt til det gamle. Men det ser ud til, at man endnu ikke er naaet saavidt paa det religiøse og ethiske Omraade. Her bliver fremdeles Radikalismen jævnlig lovprist som betegnende et høiere Standpunkt end det blotte Reformarbeide. Det skal ikke være modigt nok eller konsekvent nok at opstille som Maal: Forbedring og Udvidelse af de gjældende moralske Bud; overbord med hele Stasen! Omvurdering af alle Værdier, saa øverst bliver nederst og nederst bliver øverst, — se det er noget, som der er Forslag i. Arbeidet for at frigjøre Menneskeaanden for de afsjælede Former og Formler, som engang har været levende Udtryk for Menneskenes religiøse Trang, skal bare agtes som Forpostfegtninger; derefter skal det gjælde at føre en Udryddelseskrig mod selve det Livsprincip, hvoraf alle Religioner har sin Oprindelse, — selve den religiøse Trang, hvori man altsaa ikke skal se andet end en Svaghed, en Ufuldkommenhed, som Oplysningen vil frigjøre os fra.

Men det gjælder paa det religiøse og ethiske Omraade som paa det social-politiske: hvad der historisk er tilblevet og engang har havt Tilværelsens Ret, maa indtil en vis Grad vedblive at have det. De ydre Former er forgjængelige, ikke det, hvoraf de er udsprungne, ikke de Evner eller Behov, som har fundet i dem sit Udtryk. Bag Skallene er der altid en Kjerne, som maa søges bevaret og videre udviklet. Det er altsaa et Vilkaar for sand Fremgang paa det religiøs-ethiske Omraade som paa det social-politiske, at det bestaaende bliver forstaaet og anerkjendt indtil en vis Grad, nemlig saavidt, at det nye deri kan finde en Støtte og en Grund at fæste Rod og vokse i. Den religiøs-moralske Radikalisme har ikke mere Ret end den social-politiske; den er, som denne, ikke Styrke og Klarhed, men noget krampagtigt, en blind Berserksgang, i Slegt med Børns og drukne Menneskers Ødelæggelseslyst.

Bjørnson har, siden Gjennembruddet i ham fandt Sted, arbei-

det sig ustanselig videre frem, han har stadig mere og mere udvidet sit Livssyn og derved udvist en beundringsværdig Perfektibilitet og aandig Elasticitet. Men han er ikke paa noget Punkt eller noget Omraade blevet radikal, og han har derfor ogsaa været Friheds- og Fremgangsaandens sandeste, bedste Repræsentant blandt vore Forfattere. Han har stadig gjort Front mod Kritiken, naar den udartede og antog Karakteren af den blotte Ødelæggelseslyst, og han er ikke blevet træt af at indskjærpe visse saakaldte «elementære» Sandheder, som aldrig kan indskjærpes nok, saa elementære de end er.

Hvad der har frelst ham fra at drages med ind i Radikalismens Svindelaffærer, har udentvivl ikke saameget været en klar Indsigt som hans sunde Natur og merkværdig sikre og fine Instinkt. Jeg mindes, at det var et af de Træk, hvorved han allerede som ung Student skilte sig ud fra Kameraterne, at han fremfor dem gjorde saa sterkt gjældende sit Instinkt, sin Intuition; — man pleier jo i den Alder at have det paa sig med at være svært logisk og at nære en sand Kulsviertro til den ræsonnerende Forstand. Naar han kom tilkort i Argumentationen, pleiede han ofte at sige, — og det paa en slig Maade, med et sligt Eftertryk, at det virkede ligesaa kraftig som det bedste Argument —: Ja det kan være godt nok altsammen, men jeg ser det nu saa, jeg føler, at det er saa.

Det falske i den Opfatning, at det skulde skrive sig fra Mangel paa det rette moralske Mod, naar de, som indser Ufuldkommenhederne ved den bestaaende Tingenes Orden og erkjender Nødvendigheden af at rette og reformere, ikke vil være med paa at rive det hele til Grunds, har aldrig vist sig klarere, end naar denne Opfatning har været gjort gjældende ligeoverfor *Bjørnson*. For intet Træk er mere fremtrædende i *Bjørnsons* Væsen end just hans usvigelige Mod. Og saadan har det været, saalænge jeg har kjendt ham. Hvad der mest slog mig ved ham allerede i vor første Bekjendtskabstid, var, ved Siden af hans Evne til at skildre og karakterisere, just dette, at han syntes mig modigere end alle andre. Han har, saa optimistisk han er anlagt, ikke været blind for Feil og Skyggesider endog hos det eller dem, som han omfattede med sin varmeste Sympathi, og naar han har opdaget saadanne, har han ikke søgt at dække over dem eller slippe fra dem ved Bortfortolkning, men bekjendt dem aabent og uden Omsvøb og ikke betænkt sig paa at bruge Operationskniven for at skjære bort, hvad der efter hans Mening kunde blive farligt for Sundheden eller Livet. Kanske han har været altfor rask med Kniven, vil man mene, altfor haardhændt og fremfusende, især i sine yngre Dage, inden Alderen havde mildnet og modnet ham og givet ham

en Autoritet, som man bøier sig for, endog naar man protesterer mod den. Men Modet er nu, om det skeier noksaa meget ud eller antager noksaa lidet tiltalende Former, alligevel Menneskets adelige Egenskab fremfor nogen anden. Efter som det øves og opøves, udvikler sig med det alle gode Instinkter, saa ens Væsen nobiliteres, ligesom omvendt Feigheden bliver en Hovedrod til, hvad der er ondt og foragteligt i Livet.

Det forholder sig paa en lignende Maade med det moralske Mod som med den fysiske Styrke. At Kjæmper i Regelen er godmodige, er en gammel Erfaringssætning; de kjender sin Styrke og har Raad til at være overbærende og tage det med Lempe. Manden med det store moralske Mod har den samme Følelse af Overlegenhed og bliver i Kraft af den mere høihjertet og ædelmodig, mere virkelig god end andre.

Jeg tvivler ikke paa, at alle, som har kjendt *Bjørnson*, vil samstemme deri, at han, med al sin Kamplyst og alle sine Slagsbrortendenser, med alt det barske og strenge, som stundom kan være over hans Væsen, i Virkeligheden er en ligesaa udpræget god Mand, som han er en stor Mand, — god, ikke i den dagligdagse passive Betydning af Ordet, hvorefter det egentlig ikke vil sige stort andet, end at man er en magelig, indifferent Natur, som vil have det hyggeligt og lunt og se lutter tilfredse Ansigter om sig, — men i den aktive Betydning, hvorefter det betyder at være hjælpsom, hvor man ser noget, som fortjener at hjælpes, at elske Livets gode og byggende Magter, saa man er villig til at tjene dem altid og med Opofrelse, og derimod hade de onde og ødelæggende, saa man aldrig trættes ved at bekjæmpe dem.

Alle, som har kjendt *Bjørnson* i hans Ungdom, vil mindes, at det allerede dengang hørte til de karakteristiske Drag i hans Væsen, at hans Sympathi med Lidelsen, hans Retfærdighedsfølelse var saa levende og virksom. Saa sterkt optaget som han dengang var af sig selv og sin Fremtid, — Ungdommen pleier jo at være det, og han, med de rige Evner og Følelsen af de store Muligheder i sig, maatte jo være det i en mere end sedvanlig Grad, — havde han dog Tid og Kræfter tilovers, naar det gjaldt at bøde paa en Uret eller aabne Folks Øine for en Fortjeneste, som ikke blev tilbørlig paaskjønnet.

Enhver ved, hvorledes dette Træk har udviklet sig, og hvor fremtrædende det nu er blevet i Billedet af *Bjørnsons* Personlighed. Han minder om *Voltaire*, som lagde alle sine Arbeider tilside og brugte Aar af sin kostbare Tid for at faa det erkjendt, at der skyldtes en *Calas* eller en *Sirven* Opreisning. Han synes, som *Voltaire*, at opfatte enhver Uret, hvor den er begaaet og af hvem den er begaaet, næsten som om den er begaaet imod ham. Den

brænder ham paa Sindet; han faar ikke Fred, før han har været ude og slaaet et Slag for, hvad der for ham staar som den gode Sag og Retfærdighedens Krav.

Den Tid vil nok komme, da man bliver enig om at se i dette noget stort og beundringsværdigt og at mene, at de, som har kunnet finde heri en passende Gjenstand for Spot og Haan, derved bare har givet sig selv et Skudsmaal, som ikke er af det gode.

III.

BJØRNSONS PLADS I NORGES POLITISKE HISTORIE.

Det ligger nær at sammenstille *Bjørnstjerne Bjørnson* med *Henrik Wergeland.* Overensstemmelsen mellem disse to er saa iøinefaldende, at den har maattet paatrænge sig alle og enhver og det fra første Færd. Allerede ved sin ydre Apparition, — den blonde, bredskuldrede Kjæmpeskikkelse med det kneisende Hoved og den ranke, selvbevidste Holdning, — maatte *Bjørnson* gjenkalde i Publikums Erindring sin store Forgjænger. Man maatte, bare ved at se ham, faa et Indtryk af, at der stak i ham, som i *Wergeland,* en Folkefører, en Høvding, eller, som andre vilde kalde det, en Urostifter. Og Urostifteren i ham lod ikke længe vente paa sig. Han blev, som *Wergeland,* allerede i sine første Studenteraar en af Hovedstadens mest omtalte og omstridte Personligheder. Han havde, som *Wergeland,* den sterkes Kamplyst og Slagsbrorstendenser og forstod, som det er bleven sagt, til Bunds den Kunst at henlede Opmerksomheden paa sig, d. v. s. der var ved hans Stil og hele Personlighed noget saa djervt paagaaende og særmerket, at han ikke kunde optræde offentlig eller lægge sit Ord ind i nogen Sag, uden at vække Forundring eller Forargelse og bringe alle Hunde til at hyle. Han følte, som *Wergeland,* allerede tidlig Digterevnen i sig og foresatte sig allerede i Skoledagene, at han vilde blive Digter, «og naturligvis den største af alle». Men for ham som for *Wergeland* gjaldt det først og fremst at gribe ind i Livet, hvad'enten det kunde ske ved at digte eller ad andre Veie. Som han selv har udtrykt sig:

> «At være, hvor det netop gjaldt,
> det var mig næsten mer end alt,
> som ved min Pen blev fæstet.»

Samtidig med at han forberedte sig for sin Digtergjerning, og det saa godt, at hans poetiske Debutarbeide («Synnøve Solbakken») blev et helstøbt fuldendt Mesterverk, kastede han sig som en Brand ind i den offentlige Diskussion, stillede sig i Spidsen

for Demonstrationer til Fordel for et national norsk Theater, skrev i Aviserne om Politik eller andre offentlige Spørgsmaal, og saaledes har han fortsat hele Livet igjennem. Ligesom *Wergeland* endnu paa sit Dødsleie, samtidig med at han udsendte det ene Digterverk efter det andet, vedblev at være rastløs optaget af Jødesagen og andre praktisk-politiske Anliggender: saaledes har hos *Bjørnson* altid Politikeren, Agitatoren, Folkeopdrageren, den utrættelige Avis- og Brevskriver gaaet jævnsides med eller afvekslet med Digteren og Kunstneren. —

Det var, som bekjendt, i *Wergelands* Samtid og længe efter en almindelig Mening, at han spredte sig altfor meget, — at hans Politisering og Agitering var væsentlig forfeilet, og at han vilde være blevet en større Digter, om han havde indskrænket sig til at være det og ikke tillige lagt an paa at være saameget andet. Endog blandt *Wergelands* ivrigste Beundrere har der været dem, som har hyldet og hævdet denne Mening, og man har citeret hans Ord paa Dødsleiet: «Jeg var bare Digter», som Bevis for, at han endog selv, ved at se tilbage paa sit Liv, kom til det Resultat, at han helst burde have indskrænket sig til at skrive Vers. —

Det kan vel ansees for givet, at nufortiden en helt anden, helt modsat Opfatning er bleven afgjort gjældende. Det er bleven erkjendt, at den store Ekspansion var ligesaa naturlig og nødvendig for *Wergelands* Genius, som en streng Koncentration har været naturlig og nødvendig for Digtere med et mere udpræget artistisk-æsthetisk Anlæg som t. Eks. *Welhaven.* Naar man nuomstunder i *Wergelands* Ord paa Dødsleiet: «Jeg var bare Digter», finder en træffende Selvvurdering, saa er det ikke at forstaa saaledes, at hans Agitering og Politisering skulde være blotte Aberrationer fra den Vei, hvorpaa hans Digterkald viste ind, men saaledes, at vi gjenkjender Digteren i alt, hvad han foretog sig. Vi mener, at, om han havde siddet i Fred og Ro paa sit poetiske Kontor og indskrænket sig til at følge Politikens brusende Strøm paa Afstand istedetfor at kaste sig midt ud i den, vilde vi havt et meget mindre og fattigere Billede af ham, ikke bare som Menneske, som Personlighed, men endog som Digter. Vi mener, at det, som fremfor alt tiltaler os ved hans Digterverker og bevarer dem fra at synes forældede: — Friskheden, Umiddelbarheden, den flammende Glød, — for en stor Del skyldes netop dertil, at de er sprungne saa ligefrem ud af et mangfoldig bevæget, rastløs virksomt Liv, og vi mener, at den fuldkomnere Form og mere raffinerede Kunst, som kanske havde været opnaaet ved en strengere Koncentration af Evnerne, ikke vilde have veiet op herimod, — ikke paa langt nær. —

Det er vel ogsaa nuomstunder almindelig erkjendt (eller det holder ialfald paa at blive det), at *Wergelands* Virksomhed som Politiker, Avisskriver, Folkeskribent ikke bare var et naturligt og nødvendigt Udslag af hans Væsen og maa tages med, naar vi vil danne os det rette Begreb om hans Begavelses Vidde og Fylde, men at den ogsaa bortseet herfra har bragt et varigt Udbytte og havt stor Betydning for vort Folks Historie. Han gjorde sig skyldig i mange Misgreb; han kunde være til det yderste uvøren og ubetænksom i sit Avisskriveri som i sin offentlige Optræden idethele og skadede vist ofte den Sag, han vilde tjene, ved sine Overdrivelser og Fantasterier; ifølge sit udpræget lyriske og hyperidealistiske Væsen pleiede han at stile mod saa fjerntliggende Maal og at lægge slig ivei og stige saa høit tilveirs, at han ikke kunde faa Folk med sig. Men, — trods alt, — han staar dog for os som den centrale Skikkelse i den store Gjærings- og Gjennembrudsperiode i 30-Aarene, hvormed det nye Norge egentlig kan siges at begynde. Perioden bliver nævnt og medrette nævnt efter ham: *Wergelandstiden.* De Tanker og Tendenser, hvorved den er karakteriseret, har fundet det klareste og fyldigste Udtryk i hans Personlighed og hans Virksomhed, baade den politiske og den poetiske. Han kastede ved sit Geni Glans over Arbeidet med at gjennemføre det norske Folks Selvstyre og den norske Stats Suverænitet, som blev taget op i denne Periode, og der tilkommer ham allerede paa Grund deraf en Del af Fortjenesten for, hvad der blev udrettet paa disse Omraader. Og, om han end ofte opstillede Maal, hvorved han forregnede sig, forsaavidt som de laa helt udenfor Samtidens Rækkevidde, saa har det dog vist sig, at han derved gav Impulser til Vækkelse og Veiledning for senere Tiders Arbeide. —

Vi kan vel, ifølge den nære Overensstemmelse mellem *Wergeland* og *Bjørnson,* føle os saa temmelig tryg paa, at, som det er gaaet med Dommen over den enes politiske Virksomhed, saaledes vil det ogsaa komme til at gaa med Dommen over den andens. —

Bjørnsons Deltagelse i Politiken synes hidtil mest at have været iveien for den fulde og almene Anerkjendelse af hans Storhed som Digter og Personlighed. «Digterpolitikeren» har været et blandt hans Fiender meget yndet Skjeldsord, som har været slængt efter ham i det uendelige, som om dette Ord skulde udtrykke en aldeles umulig og urimelig Kombination. Høirepartiets Organer har en og anden Gang i et Anfald af Høimodighed eller streng Retfærdighedsfølelse sondret mellem Digteren og Politikeren og reserveret sin skyldige Agtelse for den første, idet de fældte Fordømmelsesdommen over den sidste;

men naar Striden var paa det skarpeste, har de gjerne ladet Digteren undgjælde for Politikeren og gjort kort Proces med dem begge, for en Sikkerheds Skyld: det var jo dog muligt, at der af den Ros, som ydedes Digteren, kunde, — trods alle Sondringer, — falde lidt Glans ogsaa over Politikeren. Eller de har bare anerkjendt Digteren for at nedsætte og mistænkeliggjøre Politikeren: de Egenskaber, som udgjør en Digters Styrke, er helt forskjellige fra, helt modsatte dem, som en Politiker har Brug for; jo mere begavet altsaa Vedkommende er i poetisk Henseende, des sikrere kan man være paa, at han vil blive et Skadedyr, naar han begiver sig ind paa det politiske Omraade. Eller de har fremhævet *Bjørnsons* poetiske Geni bare for at kunne udbrede sig over, hvor megen Skade der er tilføiet ham og Landet ved hans demagogiske Tilbøieligheder, som har ført ham paa Afveie, saa han, istedetfor at dyrke og udvikle disse herlige Gaver overensstemmende med deres Væsen, har mishandlet dem og sløset dem bort i fremmede Guders Tjeneste. —

Ikke alene Modstandere, men ogsaa Venner og Partifæller har istemmet denne Klage, over at *Bjørnson* altformeget har ladet sig bortlede fra, hvad der maa opfattes som hans egentlige Livskald. Ikke alene fra politisk, men ogsaa fra æsthetisk Standpunkt har Politikeren i ham været stillet op mod Digteren eller Digteren mod Politikeren og den ene været brugt til at nedsætte eller mistænkeliggjøre den anden. *Bjørnson* naar som Digter stundom op til de høieste Høider, — — det indrømmes selv af dem, som er mest indtagne mod ham; men han er ujævn, siger man. I hans Dramaer t. Eks., som indeholder saamange ypperlige Figurer og saamange Scener af den mest gribende Virkning, er Tekniken ofte ufuldkommen; man faar et Indtryk af, at han ikke har givet sig rigtig god Tid, og Skylden herfor bliver lagt paa hans Syslen med Politik og andre praktiske Gjøremaal. Hvilken Kunstner kunde han ikke have blevet, har man sagt, saafremt han havde samlet alle sine Kræfter om sin Kunst! Hvilke Mesterverker vilde han ikke have skjænket os, om han, uden at lade sig distrahere af Livet udenfor, havde siddet i Stilhed og filet og penslet paa de mindste Enkeltheder, indtil Fuldendelsen var opnaaet! Han forstaar, som faa, at skabe livagtige Menneskeskikkelser og har selvfølgelig sin Glæde af denne Skabervirksomhed; men stundom tager Politikeren eller Reformatoren i ham Magten fra Digteren og Kunstneren, saa han giver sine digtede Personer et eller andet praktisk-politisk Ærinde, hvormed de falder ud af sin Rolle, eller saa at Harmonien i Digterverket bliver forstyrret derved, at Digteren pludselig stikker Hovedet frem og holder en Forelæsning over et eller andet politisk eller pædagogisk Emne. Og,

naar der saa spørges, om *Bjørnsons* politiske Virksomhed har bragt et Udbytte, som nogenledes kunde veie op den Skade, den har voldt ved at hindre Udfoldelsen af hans kunstneriske Evne, skulde det synes, efter de Opfatninger, som hidtil er komne sterkest og hyppigst tilorde, at Svaret maatte blive afgjort benegtende. Mens Høirepartiet bare har havt Haansord tilovers for denne Virksomhed, har man inden Venstre langtfra været enig om at tilkjende den nogen væsentlig Betydning. Det har været noksaa sedvanligt, at *Bjørnsons* politiske Meningsfæller har fundet ham at være en ubekvem eller ubehændig Medarbeider, at de har omtalt hans Deltagelse i Partikampen med et overlegent Smil, som et Slags Krigsmusik, eller at de har klaget over hans Ustøhed, hans Indiskretion, hans Tilbøielighed til at lade sig rive med af vekslende Stemninger o. s. v. —

Nuja! — han har vist ofte syndet, været uforsigtig, altfor voldsom og paagaaende, blandet sig ind i Sager, som han helst havde burdet lade ligge. Men det vil nok blive erkjendt, — det holder, som vi af adskillige Tegn kan se, allerede paa at blive erkjendt, — at han, trods sine Feilgreb, trods det, at han saa ofte har gaaet sine egne Veie og kollideret med sine Forbundsfæller, alligevel har været den, som mere end nogen anden har samlet og holdt sammen alle Folkets fremadstræbende Elementer til et stort, liberalt og nationalt Parti, — at han fremfor nogen anden har nærmet sig til at være den «ukronede Konge», som Nationens Livsinstinkter har søgt under Kampen for indre og ydre Selvstændighed. Det vil blive erkjendt, at naar hans Deltagelse i det offentlige Liv saa ofte i de professionelle Politikeres Øine har kunnet synes at falde udenfor Sammenhængen eller bryde paa Sammenhængen i dette Liv, saa har en Hovedgrund hertil været, at han har havt sine Udgangspunkter høiere oppe eller dybere inde og lagt sine Maal længere frem, end de har gjort. Det vil, med andre Ord, vise sig mere og mere tydeligt, jo længere vi kommer bort fra denne Tid, og jo friere Overblik vi derved faar over den, at i adskillige Tilfælde, da det har seet ud, som om han brød ud af de kjæmpendes Rækker og førte Krigen for sin egen personlige Regning, har det virkelige Forhold været, at han repræsenterede en dybere, videre rækkende Sammenhæng end den, hvorpaa Almenhedens Opmerksomhed var henvendt. Det vil blive erkjendt, at det gjælder fuldt saameget om *Bjørnson* som om *Wergeland*, at hans Politisering og Agitering har været saa naturlige og nødvendige Udslag af hans Væsen og Begavelse, at der, saa langt fra at være Grund til at tro, at han vilde have blevet en større Kunstner, om han havde været nødt til at stænge sig inde med sin Kunst, heller er Grund

til at tro det modsatte. Det vil blive erkjendt, at Politikeren og Digteren i ham har været, ikke saameget Rivaler som snarere Forbundsfæller og Medarbeidere, — at han har været saameget bedre Politiker, fordi han tillige har været Digter, og saameget bedre Digter, fordi han tillige har været Politiker.

Chr. Collin har i sin ypperlige Artikel om *Bjørnson* i Salmonsens Konversationsleksikon paavist, hvorledes Digteren og Politikeren i *Bjørnson* gjensidig har styrket og støttet hinanden, — hvorledes han har søgt og fundet Revanche i sin Digtning for de Nederlag, han har kunnet lide i sin Politik, — hvorledes hans Digtning aldrig har været lysere og freidigere end just i de Tider, da Strømmen gik stridest mod ham i den politiske Diskussion, — hvorledes Digteren og Politikeren vel stundom synes at afløse hinanden, saa at snart den ene, snart den anden træder sterkest i Forgrunden, men hvorledes paa den anden Side de to dog ogsaa stundom følges helt ad, idet Digteren har udfoldet sin rigeste og betydningsfuldeste Produktivitet just samtidig med, at Politikeren har været sterkest optaget af Dagens Strid. Det falske eller ensidige ved den gjængse Opfatning, hvorefter *Bjørnson* skulde have svigtet sit Digterkald ved sin Deltagelse i Politiken, og hvorefter hans kunstneriske Udvikling skulde have lidt og bare lidt derunder, maa vel herved siges at være godtgjort. Det maa synes rimeligt, at hans Digtning har vundet mere, end den har tabt, ved at dele hans Tid og Kraft med Politiken. Den har vundet i Livsfylde til Vederlag for, at den kanske nu og da og hist og her har tabt i Hensyn paa de tekniske og formelle Fortrin, hvorpaa Kunstfilisteriet sætter en saa overdreven høi Pris. —

Kombinationen af Digter og Politiker, saadan som den er bleven realiseret af *Henrik Wergeland* og *Bjørnstjerne Bjørnson*, hører vel ingenlunde til Sjeldenhederne i Verdenslitteraturen. Det maa vel endog antages, ifølge det Forhold, hvori al Kunst og særlig Digtekunsten staar til Handlingslivet, at den snarere er Regel end Undtagelse. Men maaske kan det siges, at denne Kombination fremtræder i en sjelden udpræget og vellykket Form hos de to norske Digtere. Maaske kan det siges at være noget sjeldent, noget, som paakalder en særskilt Forklaring, at et Folk har været i den Grad historisk behersket og repræsenteret af sine Digtere, som det norske Folk har været siden 1814, med *Henrik Weryeland* som den centrale Skikkelse i den ene og *Bjørnstjerae Bjørnson* som den centrale Skikkelse i den anden af de to store Brydningstider, Folket har gjennemgaaet siden dette Merkeaar. —

Jeg skal pege paa nogle af de Forhold, hvori Forklaringen efter min Mening maa søges.

Norsk Nationalfølelse blev efter en langvarig Dvaletilstand vakt til fornyet Liv ved Oplysningstidens filosofiske og politiske Idéer. Da Folket i 1814 blev løst fra sit Forpligtelsesforhold til det danske Kongehus og greb Leiligheden til at tage sin Skjæbne i egen Haand og give sig en ny Forfatning, blev denne ogsaa, i Overensstemmelse hermed, helt og holdent bygget paa disse Idéer eller hvad man har kaldt Principerne af 1789. Den unge norske Stat blev saaledes fra første Færd stillet i det nøieste Forbund med den moderne europæiske Frihedsaand. Men Principerne af 1789 troede man fremdeles at gjenfinde i Norges politiske Forfatning i Sagatiden; man forestillede sig, at det var i dem, at Sagatidens historiske Liv havde sin rette Hovedkilde. Reisningen af det nye Norge blev opfattet (og det ikke saa aldeles uden Grund) som en Gjenreisning af det gamle, om hvis Kraft og Herlighed man nærede de allerhøieste Begreber. Man saa langt tilbage og langt frem; Norge syntes paa én Gang noget meget gammelt og noget meget ungt; der var for norsk Nationalfølelse aabnet Udsigt til at drage Næring, til den ene Side fra fjerne Fortidsminder, som endnu var lidet kjendte og derfor saameget mere modtagelige for fantastisk Udsmykning, til den anden Side fra svimlende Udsigter udover mod en uklart dæmrende Fremtid.

Grundloven af 17de Mai 1814 var paa én Gang Garanti for Folkets politiske Frihed og dets nationale Selvstændighed. Naar *Karl Johan*, med det svenske Adelsparti i Ryggen, gjennem en lang Aarrække stræved med at faa den omstøbt i monarkisk og aristokratisk Retning, blev dette med fuld Føie opfattet som Forsøg paa at bane Vei for en amalgamistisk Politik, hvorved Norge skulde trykkes ned til at blive, hvad det efter svensk politisk Program var bestemt til at blive, et Lydland under Sverige eller en svensk Provins, Erstatning for Finland. Alle norske Mænd, uden Hensyn til Stand og Stilling og Standpunkt, sluttede sig derfor enig sammen til Forsvar for Grundlovens demokratiske Principer: Valgreglerne, som aabnede Adgang for Bondestanden til at danne Storthingets Flertal, Bestemmelserne om det suspensive Veto, hvorved Folkesuveræniteten blev hævdet som Forfatningens Grundtanke. Nationalisme og Liberalisme førtes herved til at gaa op i hinanden, smeltede sammen til en eneste Strøm. I andre Lande, t. Eks. Danmark, Sverige, Tyskland, skiltes de to Retninger skarpt fra hinanden, saa man kunde være liberal uden at være national og national uden at være liberal, ja der indtraadte endog delvist et Modsætningsforhold

mellem dem. I Norge blev det umuligt at være det ene uden tillige at være det andet. —

Ved disse Forhold forberedtes et stort Gjennembrud, en virkelig Sturm- und Drangperiode i Nationens Aandsliv. Gjennembruddet lod vente en Tid paa sig: Landets økonomiske og finansielle Nødstilstand i de nærmeste Aar efter 1814, *Karl Johans* truende Holdning, med Støtte i den svenske Folkemening og den over saagodtsom hele Europa raadende politiske Reaktion, virkede som et ydre Tryk, hvorved den indre Ild blev dæmpet eller holdt tilbage. Men omkring 1830 blev Trykket hævet. Der kom Ild i det Brændstof, som længe havde været samlet, saa Flammen med én Gang slog høit tilveirs. En brusende Gjæring gik gjennem det hele Samfund. De store Løfter, som havde været knyttede til den frie Forfatning, — nu kunde det synes, som at Tiden var kommet til at indløse dem. Gjenreisningen af det gamle Norges Herlighed, som man saalænge havde drømt og sunget om, — nu følte man, at det maatte blive Alvor med den, — at der maatte tages fat. Og saa tog man da ogsaa fat med Ungdommens Uerfarenhed og Tilbøielighed til at drage altfor korte Linjer i sine Fremtids-Perspektiver. —

Norge stod, trods Grundlovens og Rigsaktens første Paragraf, i et politisk Afhængigheds- og Underordningsforhold til Sverige; det havde længe været og var fremdeles i kulturel, sproglig og litterær Henseende at anse som et Anneks til Danmark. Alt dette skulde nu blive anderledes og det i en Ruf. Norges Ret og Rang som et med Sverige fuldt ud jævnbyrdigt Rige skulde nu gjennemføres i Realiteten og i Hensyn paa de ydre Tegn og Symboler; alene Nordmænd skulde raade i Norge og over norske Statsanliggender; norsk Nationalitet skulde gjenfinde sig selv og blive sig selv igjen paa alle Omraader: Sprog og Seder, Kunst og Litteratur. Saadan var det Program, hvorom en enthusiastisk Ungdomsskare samledes med *Henrik Wergeland* i Spidsen. Men stort mere end et Program kunde det nu for det første ikke blive, — dertil var de store Opgavers Løsning endnu for lidet forberedet; eller det kunde ialfald ikke blive mere end et Slags Ouverture, i hvilken de forskjellige Themaer, hvorover Stykket er bygget, til en Begyndelse bliver slaaede an og bebudede, saa Tilhørerne forberedes paa, hvad der skal komme. Og ingen kunde være bedre skikket til at føre an i en saadan Ouverture end *Wergeland* med sit overstrømmende, lyrisk-umiddelbare Digternaturel, med sit allerede i en tidlig Ungdom opnaaede og fast tilegnede Udgangspunkt for en vidt omfattende Verdensopfatning og med sin fra Syn til Syn rastløs ilende Fantasi.

Eftersom det viste sig, at det store Program var en Antecipation

af Udviklingen, indtraadte en Reaktion i den raadende Stemning; Enthusiasmen afløstes af Tvivl og mismodig Kritik. *Wergeland* var i sine sidste Leveaar en ensom Mand, og efter hans Død blev det mere og mere stille om hans Navn, som engang ikke kunde nævnes uden at vække den voldsomste Strid. —

Imidlertid vedblev dog hans «Stjernebilled at lyse over Landet». Det store Fremtidsprogram, som var stillet op i *Wergelandstiden*, og som havde faaet en saa straalende poetisk Glans over sig ved denne Periodes sterkt bevægede Liv og freidigt ungdommelige Kampe, kunde vel skyves tilside for en Stund, men det kunde ikke blive glemt eller opgivet. Det maatte skimtes bag alle Taager som det fjerne Maal for Nationens fremadskridende Udvikling, og det maatte træde frem og gjøre sig gjældende med fornyet Magt, naar en ny politisk Stormhvirvel nærmede sig, saa der kom Uro i Luften og Taagerne fordelte sig eller feiedes væk. —

Et saadant Veirskifte indtraadte henimod Slutningen af 50-Aarene. Den voldsomme politiske Reaktion, som fulgte efter Februarrevolutionen over saagodtsom hele Europa, havde løbet Linen ud og blev afløst af en Strømning i mere liberal Retning. Ved den italienske Krig 1859 blev Nationalitetsidéen gjort gjældende som et Hovedprincip i almen-europæisk Politik. Samtidig blev der gjennem de svenske Rigsstænders Paastand om, at Grundlovens § 14 (om Statholderposten) ikke skulde kunne ophæves uden svensk Samtykke og deres i Sammenhæng dermed fastsatte Krav paa en Revision af Rigsakten til Hævdelse af Sveriges Overhøihed og principale Stilling inden Unionen, rettet et Angreb paa den norske Stats Selvstændighed, mere direkte og fornærmeligt end noget, *Karl Johan* havde tilladt sig, og saameget alvorligere, fordi det tilsyneladende fandt en saagodtsom enstemmig Tilslutning inden det svenske Publikum. —

Dermed indlededes en ny Gjærings- og Brydningsperiode i norsk Politik og norsk Aandsliv overhovedet. Traaden fra Wergelandstiden blev taget op paany. Man samledes atter til Arbeide for en Reisning eller Gjenreisning af norsk Nationalitet, svarende til det Program, som var bleven opstillet i Wergelandstiden. Dette Program var imidlertid siden dengang i Stilhed bleven forberedet; Vilkaarene for dets Gjennemførelse var derfor nu andre, end de dengang havde været, saa Bevægelsen i mangt maatte antage en anden Karakter. —

Til den ene Side var Kundskaben om det gamle Norge, Kundskaben om, hvad der af dette gamle Norge fremdeles var levende i det nye, — Traadene, som førte over fra det ene til det andet, — betydelig forøget, og dermed ogsaa Forudsætningerne for en

Gjennemførelse af det i Wergelandstiden opstillede Program: Gjenreisningen af norsk Nationalitet paa alle Omraader. Til den anden Side havde der udviklet sig nye Modstandskræfter mod dette Program. I Wergelandstiden stredes man om Veiene for Landets fremtidige politiske og nationale Udvikling; men om Maalet: et helt selvstændigt Norge, var eller syntes eller troede alle at være enige. «Hvad Norge var, det skal han atter vorde, — paa Land, paa Bølge og i Folkesang», — disse *Welhavens* «Varselsord» i «Dæmringen» svarer aldeles til, hvad ogsaa *Wergeland* har udtalt om sit Syn paa Landets Fremtid. Men nu var en Opfatning kommet tilorde, hvorefter Fremtiden skulde være at søge i en helt anden Retning. De svenske Rigsstænders Krav paa Revision af Rigsretten var motiveret paa en saadan Maade og opstillede et sligt Program for Revisionen, at det skulde synes, som om der alene kunde være Tale om at sætte det igjennem med Vaaben i Haand. Alligevel nød det indtil en vis Grad Fremgang, idet norske Statsmyndigheder lod sig bevæge til at gaa med paa det. At dette kunde ske, var ikke bare en Følge af Svaghed eller af rent praktiske Hensyn (d. v. s. Ønsket om at bevare god Fred og Forstaaelse mellem de forenede Riger, Tanken paa de materielle Fordele, som kunde være at opnaa ved en eftergivende Politik o. s. v.). Der havde virkelig i Norge dannet sig en Skole af Politikere, — vistnok ikke meget talrig, men i en Række af Aar meget indflydelsesrig —, i hvis Tanker Landets Fremtid ikke laa i Retning af en stedse videre udviklet Selvstændighed, men i Retning af en stedse videre Opgaaen i en svensk-norsk Helstat, — som mente, at det norske Folk var for lidet og fattigt til at drive en selvstændig national Forretning, og at dets materielle og aandige Hjælpekilder bedst vilde kunne udnyttes derved, at det slog sig sammen med et større Folk. —

Dette tjener til at forklare, at de to Brydningstider, skjønt den ene bare fortsatte, hvad den anden havde begyndt, alligevel artede sig saa forskjelligt. Det andet Gjennembrud kom langtfra saa voldsomt eller pludseligt som det første. Ilden tændtes først lidt efter lidt, istedetfor at slaa med én Gang ud i lys Lue, men, da den først var tændt, brændte den til Vederlag saameget varigere og sterkere. De Spørgsmaal, som blev satte paa Dagsordenen i den anden Brydningstid, var de samme almene og vidt omfattende, som allerede havde været fremme i den første, vedkommende den rette Opfatning af Nationens Fortid og den rette Kurs for dens Fremtid. Man førtes atter op paa et høit Udsigtspunkt, hvorfra man saa langt tilbage og langt frem. Men Udsigterne gik dog ikke nu saaledes ud i det endeløse Blaa, som de havde gaaet i Wergelandstiden. Forestillingerne om Norges gamle Her-

lighed, som det gjaldt at fornye, var blevne skarpere begrænsede, men havde til Vederlag faaet mere Fylde; Fremtidsløfterne var ikke saa svimlende store; men man var bedre rustet til at realisere dem. Den første Brydningstid har mest ved sig af Ungdommens Væsen, med dens overstrømmende Følelse af Mod og Kraft, dens hæsblæsende Hast og uklare Sværmerier. Den anden ligner mere den modne Manddom med dens skarpere Virkelighedssans og større Evne til at begrænse og samle sig om visse bestemte Maal. Det er en Forskjel, som nogenledes svarer til Forskjellen mellem *Wergelands* og *Bjørnsons* Personlighed og Begavelse, saa det kan siges, at de to, baade ved hvad der er fælles for dem og ved det, som skiller dem ad, har været skikkede til at repræsentere hver sin store Tid i vor nationale Udviklingshistorie. —

Tilslutningen fra norsk Side til de svenske Rigsstænders Revisionskrav, — denne merkværdige Bevægelse, saa stødende for den naturlige Følelse, saa stridende mod tidligere norsk Unionspolitik, — skete fordetmeste i Skandinavismens Navn og under Paaberaabelse af høitflyvende skandinaviske Talemaader. Man vilde have den nye norsk-svenske Helstadspolitik opfattet som «praktisk Skandinavisme», — en Konsekvens af de ved Skandinavismen givne Præmisser eller en Begyndelse til at realisere de af den opstillede Idéer. Denne Opfatning fik ogsaa Medhold af de fleste norske Forkjæmpere og Talsmænd for den skandinaviske Bevægelse — enten ligefrem eller idetringeste indirekte, nemlig derved at de vedblev at staa som Medlemmer af det i 1864 i Kristiania stiftede «Skandinaviske Selskab», skjønt dette Selskab fra første Færd blev ledet paa en med Skandinavismens oprindelige Grundtanke lidet stemmende Maade, idet alt Arbeide blev rettet paa at virke for en nærmere Sammenslutning af de to skandinaviske Riger: Norge og Sverige, medens det tredie: Danmark lodes aldeles ude af Betragtning. *Bjørnson*, som allerede længe havde hørt til Skandinavismens varmeste og virksomste Talsmænd, var en af de yderst faa, som ved denne Leilighed brød aabent ud af Rækkerne. Han kjæmpede fra nu af i flere Aar mod den Revision af Unionsakten, som den svenske og den norske Regjering havde enets om at sætte igang, og der tilkommer ham en væsentlig Del af Æren for, at det ikke skulde lykkes (hvad man øiensynlig en Tidlang lagde an paa) at liste denne store og skjæbnesvangre Sag i Stilhed ind paa det norske Folk. —

Han traadte herved aldeles i *Wergelands* Fodspor, som Norskhedsmanden par excellence, for hvem Gjennemførelsen af Norges Selvstændighed staar som et Maal, hvori der ikke maa ske Af-

kortning enten af Hensyn til Fred og god Forstaaelse med Broderfolket eller af nogetsomhelst andet Hensyn, og som ikke vil vide af nogen «klog Forsigtighed» eller «forsigtig Klogskab», naar det gjælder Selvstændighedens Ære. Men paa samme Tid vedblev han at staa paa det gamle skandinaviske Standpunkt, vedblev at hylde Idéen om en nærmere Sammelslutning og Samvirken af de tre skandinaviske Folk. Man fandt naturligvis ud, at «Digterpolitikeren», naar han paa én Gang vilde være Skandinavist og Norskhedsmand, gjorde sig skyldig i en af sine sedvanlige Selvmodsigelser, og man kunde herved henvise til *Wergeland*, som jo stillede sig skarpt afvisende ligeoverfor al Slags Skandinavisme og det just i Norskhedens Navn. Men Forholdene var forandrede siden Wergelandstiden; de Opgaver, som havde foreligget dengang, forelaa vel fremdeles, men i en anden Form og under andre Vilkaar for deres Løsning; Forudsætningerne og Udgangspunkterne for de to Digtere var, med al Overensstemmelse mellem dem, dog saavidt forskjellige, at hvad der for den ene fremstillede sig som en uforligelig Modsætning, kunde i den andens Øine synes at være noget nødvendigt samhørende. —

Wergeland følte sig, fra første Færd, ifølge det Livssyn, han medbragte fra sit Barndomshjem, som Verdensborger ikke mindre end som Nordmand. Han var med allevegne, hvor der kjæmpedes for Frihed og Nationalselvstændighed, ligemeget enten det var hjemme i hans eget Land eller i Polen, Grækenland, Amerika o. s. v. Nationaliteten var for ham væsentlig en Kraft, et Organ for den for alle Folk fælles fremadskridende Udvikling. Nationaliteten derimod som et givet historisk Produkt, — hvad den jo ogsaa er, — det racemæssige ved den, Særegenhederne, de finere Nuancer, hvorved den ene nationale Kultur skiller sig ud fra den anden, — havde han kun i ringe Grad Øie for eller brød han sig kun i ringe Grad om. Ud fra dette Standpunkt maatte Skandinavismen synes ham en Inkonsekvens eller en vilkaarlig og urimelig Begrænsning. Først ens eget Folk; det er nu engang den Virkekreds, som er anvist den enkelte; saa hele den øvrige Verden eller alle andre Folk, saavidt de er knyttede sammen ved fælles Idealer og fælles almene Kulturformaal: — saadan har det aabenbart stillet sig for ham. Men dette Syn er, med al sin Vidde, ensidigt og ufuldstændigt og sætter ud af Betragtning noget, som maa tages med, fordi ogsaa det har sin Del i den fremadskridende Udvikling. —

Til en Begyndelse maatte *Bjørnson*, ifølge sin Natur og Opdragelse, være mest skikket til at repræsentere en stik modsat Ensidighed eller mest tilbøielig til at lægge størst Vegt just paa de Sider af Nationaliteten, som *Wergeland* ikke havde Øie for

eller ikke brød sig om. *Bjørnson* er aabenbart langt mere af et Racemenneske, langt mere norsk og germansk i hele sit Væsen, end *Wergeland* var. Saa stor Forkjærlighed *Wergeland* havde for de norske Bønder, saameget han færdedes blandt dem og skrev for dem og om dem, blev han dog i visse Maader altid som en Fremmed for dem: han forstod ikke dem, og de forstod ikke ham. At *Bjørnson* derimod forstod dem, og det allerede fra sin Ungdom, har han noksom godtgjort ved de Skildringer af Bondelivet, som blev hans første litterære og vel ogsaa politiske Bedrift (det sidste nemlig, forsaavidt de medvirkede til at hæve Bonden i egne og andres Tanker og derigjennem til at forberede hans senere politiske Magtstilling). Ældre Forfattere havde skildret de mere iøinefaldende og ydre Særegenheder ved den norske Bonde; han, den fødte Psykolog og Menneskeskildrer, opvokset blandt Bønder, og hvis Fader havde været Bonde, før han blev Prest, formaaede at trænge indenfor Skallen til selve Kjernen og at give os sande og gribende Billeder af den norske Bondes indre Liv. —

Til Vederlag for, at *Bjørnson* saaledes fra første Færd havde dybere og sikrere Fodfæste inden det nationale Milieu, hvorfra han udgik, end *Wergeland*, var han ogsaa mere bundet ved dette Milieu, havde vanskeligere for at frigjøre sig fra det, saaledes at han kunde leve med i Livet ogsaa udenfor de derved givne Grænser. Han synes paa den første Del af sin Bane baade som Politiker og som Digter at være langt mere eksklusiv norsk, end *Wergeland* havde været, langt mere borneret i Hensyn paa sine politiske Interesser og Sympathier. Vi møder i dette Afsnit af hans offentlige Liv intet Sidestykke til den Flakken-om i al Verden og Følen-sig-hjemme under alle Breddegrader, som er saa karakteristisk for *Wergeland* og maaske allermest i hans Ungdomsarbeider. Men paa samme Tid som *Bjørnson* fra sit oprindelige nationale Standpunkt havde lang Vei for at naa frem til *Wergelands* Kosmopolitisme, havde han lettere end *Wergeland* for at forstaa og tilegne sig, hvad der er berettiget i Skandinavismen. Han havde fra først af mest Øie for det racemæssige, historisk nedarvede ved Nationaliteten, de finere Nuancer, de engang udviklede og fastslaaede Særegenheder, som bevirker, at det for alle Folk fælles Lys brydes forskjelligt hos hvert enkelt, og at hvert Folk, skjønt det har Maal fælles med de andre, alligevel maa arbeide sig frem til dem ad sin særskilte Vei. Men det er just ved at stille sig disse Særegenheder for Øie, at man føres til at erkjende Folkeslegtskabets Betydning. Det racemæssige ved Nationaliteten, — det, som skiller Folkene fra hverandre, saa de maa deltage i den almene Fremadskridning hvert paa sin Maade, — er just det, som knytter dem sammen i større og mindre Grupper

efter det indbyrdes Slegtskabsforhold. Skandinavismen, som for *Wergeland*, ifølge det Standpunkt, hvorpaa han stod, og ifølge de nationale Opgaver, saadan som de var lagte tilrette for ham, syntes en Fornegtelse af den norske Selvstændighedssag, kunde altsaa for *Bjørnson*, ifølge hans nationale Udgangspunkt, fremstille sig som en Bekræftelse eller Konsekvens af denne Selvstændighedssag eller som en naturlig og nødvendig Udvidelse af de Grænser, hvortil hans Nationalfølelse fra først af var knyttet. Det gjaldt nu bare, at han ikke blev staaende ved denne Udvidelse, men fortsatte videre ad den derved angivne Vei. For Erkjendelsen af Racefællesskab og Folkeslegtskab som Grnndlag for politiske Kombinationer fører konsekvent udover Skandinavismen, — til Pangermanismen og udover den til endnu mere omfattende Kredse. Saadan har da ogsaa *Bjørnsons* politiske Udviklingsgang været. Han førtes fra sit norsk-nationale Udgangspunkt til Skandinavismen og fra den igjen til Pangermanismen (og det allerede for mange Aar siden, ikke først nu, som man synes at forestille sig), og han har saaledes efterhaanden arbeidet sig frem til et lignende verdensborgerligt Stade som det, hvorpaa *Wergeland* allerede i sin Ungdom var stillet, men saaledes at han i sine kosmopolitiske Interesser og Sympathier har taget med meget, som *Wergeland* ikke havde Øie for. —

Jeg har nævnt, at Unionsrevisionen indledede et Gjennembrud i norsk Politik. Det svenske Krav paa Revision fremgik af en blindt-lidenskabelig Opinionsstorm mod Norge og blev motiveret og formet paa en saadan Maade, at det maatte kaldes en ligefrem Krigserklæring mod norsk Selvstændighed. Alligevel stillede ikke blot den svenske Regjering, men ogsaa Rigernes fælles Konge, omsider endog den norske Regjering sig til Tjeneste for at faa Kravet gjennemført. Det viste sig, at de gjængse Forestillinger om, at Rigernes fælles Konge skulde være lige meget norsk som svensk, og at han, som Følge heraf skulde fungere som den upartiske Voldgiftsmand, naar Folkene kommer i Strid, ikke svarer til de virkelige Forhold. Det viste sig, at Kongedømmet i Realiteten er svensk og bare i Formen norsk, saa at dets Magt og Myndighed altid i alvorlige Konfliktstilfælde, naar det ene Folk staar mod det andet, vil blive et Vaaben i det større Folks Haand mod det mindre. Det viste sig, at det norske Folk i et sligt Tilfælde ikke engang kunde stole paa sin Regjering, eftersom Regjeringens eller Statsraadets Medlemmer, saalænge Forholdet mellem Statsraad og Storthing vedblev at være, hvad det hidtil har været, vilde være fristet til at opfatte sig selv mere som Kongedømmets end som Folkets Tjenere og til at «staa Statsraad» (som *Bjørnson*

har kaldt det) for Kongen endog da, naar han optraadte som Repræsentant og Redskab for svensk Folkevilje mod den norske. —

Disse Erfaringer maatte vække og vakte Krav om et mere parlamentarisk Styrelsesæt inden den norske Folkemening. Man indsaa Nødvendigheden af at knytte Regjering og Storthing nærmere sammen, styrke og udvide Storthingets Myndighed, samle saavidt muligt det hele Folk, byde Mand af Huse mod den udenfra truende Fare (som var saameget mere truende, fordi de mod norsk Selvstændighed fiendtlige Magter udenfor Grænsen kunde regne paa delvis Tilslutning indenfor samme). Revisionssagen medførte altsaa, at en Række vidtrækkende politiske Reformer, Statsraadernes Deltagelse i Storthingsforhandlingerne, aarlige Storthing, Udvidelse af den kommunale og den statsborgerlige Stemmeret o. s. v. blev sat paa Dagsordenen og samlede et stadig voksende og mere tætsluttet Parti om sig. Den norske Selvstændighedssag, som fra første Færd stod i nøie Sammenhæng med Oplysningstidens Friheds- og Fremgangsidéer, blev ved det Angreb, som blev rettet mod den gjennem den svenske Unionsrevision, paany og med endnu sterkere Baand knyttet til disse Idéer i deres moderneste Form. De, som holdt fast ved Norges politiske og nationale Selvstændighed og ikke vilde gaa med paa nogen Afkortning i den, maatte, hvilket Standpunkt de end indtog forøvrigt, mere og mere føres til at hylde Demokratiets, Selvstyrets, Aandsfrihedens Principer. Og jo sterkere Strømmen løb i denne Retning, des sterkere maatte ogsaa Modstrømmen blive til den anden Side. Det udviklede sig til at blive, som i Wergelandstiden og i endnu høiere Grad end da, en Kamp over hele Linjen, hvorved de modstridende Anskuelser og Tendenser paa snart sagt alle Aandslivets Omraader kaldtes frem og bragtes til at maale Kræfter med hinanden. —

I denne Kamp var *Bjørnson* selvskrevet til at indtage en Førerstilling paa venstre Side. Han havde været med paa at aabne Kampen ved sit Brud med fordums Meningsfæller i «Det skandinaviske Selskab», og ingen kunde have bedre Ret eller sterkere Kald til at tage Del i den paa dens senere Stadier. Ingen kunde være mere skikket til at repræsentere en Bevægelse, som paa én Gang var national og liberal-demokratisk. Han var (som han er) Norskhedsmanden fremfor nogen i sin Samtid, ifølge sit Standpunkt og ifølge sit Væsen: man behøver bare at se ham for at forstaa, i hvilken Grad han er typisk for sit Folk, en Inkarnation eller Personifikation af alt det, som udgjør Styrken og Særegenheden ved norsk Nationalitet, saa Norges Selvstændighedssag maatte være for ham mere end for nogen anden en personlig Hjertesag. Og han var ikke mindre udpræget Demokrat, ifølge

hele sit Væsen og sine Traditioner, — Demokrat, som *Wergeland* var det, og som vel enhver født Hersker- og Førernatur er det. «For de smaa i Samfundet har jeg slaas fra min første Dag i Skolen,» har han sagt etsteds, «og jeg tror ikke, at noget i min Natur er sterkere end det.» —

Hos *Wergeland* var Demokratismen ikke bare en Hjertesag eller et Udslag af hans medfødte Væsen, men bygget paa visse bestemte og bevidste Principer, som havde Sammenhæng med den Verdensopfatning, hvori han var opdraget, og som blev Udgangspunktet for hans Digtning og hele offentlige Virksomhed. Med *Bjørnson* forholdt det sig fra først af vistnok anderledes i saa Maade. Hans Instinkter og Følelser gjorde ham til Demokrat, vel endog i høiere Grad end *Wergeland*; men hans Demokratisme savnede længe et Grundlag svarende til det, *Wergelands* havde i en omfattende, konsekvent Verdensopfatning. Han, som ved sine Evner som Digter og Folkefører var skabt og kaldet til at aabne vide Udsigter og bryde nye Baner for den fremadskridende Udvikling paa saamange Omraader, begyndte sin banebrydende Virksomhed ud fra et Livssyn, som i flere Henseender var temmelig snævert begrænset og sterkt bundet til gammel Vedtægt og gammel Tradition. Han holdt længe fast ved den kirkelig-religiøse Orthodoksi og mente, at den lod sig bringe i Samklang med de politiske og nationale Fremskridtsidéer, som han følte sig kaldet til at arbeide for. I Digtet til *Johan Sverdrup*, skrevet i 1869, siger han:

«Jeg staar paa Barnetroens Bund;
fra den det er, jeg Lighed kræver,
fra den mod Talefrihed stræver
og Broderskab paa Stammens Grund.»

Men Erfaringen lod ham mere og mere føle, at der var en Brest i denne Sammenhæng, og han veg ikke tilbage for det Arbeide at gaa den nærmere efter. Han viste det sjeldne Mod og den sjeldne Viljekraft: at holde et ordentligt Opgjør med sin hele aandige Status, at begynde som moden Mand Livet, saa at sige, fra nyt af, og det Gang paa Gang. Han har saaledes arbeidet sig stadig videre fremover og opover for omsider at tilegne sig en helt omfattende Verdensopfatning, svarende til den, *Wergeland* gik ud fra, men mere modern, mere gjennemført evolutionistisk. —

Det har været en tung og langsom Vei, han har havt at tilbagelægge, før han naaede denne Verdensopfatning, og adskillige lettere Hoveder i Samtiden, som var naaed did før ham, har kunnet tilraabe ham et spottende «velkommen efter». Men Sagen er, at *Bjørnson*, som en i høi Grad original og produktiv Natur, ikke har kunnet lade sig nøie med at læse sig til sine filosofiske Stand-

punkter, men har tillige maattet leve sig til dem. Og, om denne Livets Vei er langsommere end Bøgernes Vei, er den vel til Vederlag tryggere. De Standpunkter, man tilegner sig ad den Vei, bliver tilegnede paa en sterkere, mere personlig og mere frugtbar Maade, og samtidig faar man mere med af hvad, der er berettiget, uforgjængelig Sandhed i de Standpunkter, man har forladt eller gjennemgaaet underveis. Vi ser da ogsaa, at *Bjørnson* i de Digterverker, han har forfattet, efterat han har tilegnet sig en positivistisk Verdensopfatning, vel har bekjæmpet det kirkelig-orthodokse Livssyn, men altid paa sympathisk-forstaaelsesfuld Maade, og saaledes at dette Livssyns Værdi og relative Sandhed kommer til sin Ret, som t. Eks. i «Over Ævne», 1ste Stykke, hvor Mirakelpresten fremstilles i det idealeste Lys, og hvor der lægges Mirakeltroens Forsvarere de mest veltalende, dybest gribende Ord i Munden. —

Vi møder hos *Bjørnson* som Politiker en lignende Forsonlighedens og Samlingens Aand. Han har i sin Politik som i sin Digtning, særlig siden han blev Fritænker, været reformvenlig, men ikke radikal eller revolutionær. Han har sigtet paa Forbedring og Fremgang, ikke paa Omveltning, og søgt at faa det nye saameget og saanær som muligt knyttet til det gamle. Hvilket altsammen bare tjener til hans Ros og til at vise det sterke i hans Natur og sunde i hans Aandsudvikling. For, skjønt det er en meget almindelig Forestilling, at der er noget mere storslagent, mere modigt og konsekvent ved Radikalismen, som ikke vil gaa paa Akkord og ikke vil vide af noget Flikverk, end ved den Aand, som ikke sigter videre end til at rette paa det bestaaende, er det ikke desto mindre aldeles falskt. Det modsatte er nærmere Sandheden. Det mindste Barn kan «rive Spillet overende», men til at «flytte Brikker»: dertil skal der en Mand. —

Bjørnson har som Politiker været en vældig Stridsmand, utrættelig paafærde i den mangeaarige Kamp mellem Høire og Venstre, altid villig til at tage Stød, hvor det krævedes, udfoldende som Agitator en ligeud genial Evne. Ingen har forstaaet som han at sætte Masserne i Bevægelse; ingen har kastet ud saamange Slagord; ingen har formaaet endog tilnærmelsesvis saaledes som han at lyse op i Mørket og bringe Opgaverne, som det gjaldt at løse, til almen Forstaaelse ved et enkelt Billede, et enkelt malende og rammende Udtryk. Særlig ved de store Kulminationspunkter eller Kriser i Striden, — Spørgsmaalet om det kgl. Veto ved Grundlovsforandringer, 9de Junibeslutningen 1880 (Promulgation af Storthingets tredie Gang vedtagne, men ikke sanktionerede Grundlovsbestemmelse om Statsraadernes Adgang til Storthingsforhandlingerne), Beslutningen om at sætte det *Selmer'ske* Mini-

sterium under Rigsretstiltale (1883) o. s. v) — møder vi ham foran sit Parti, drivende det frem til de afgjørende Skridt. Hans Mod syntes at vokse med Faren og den dramatiske Spænding; naar de fleste andre begyndte at blive betænkelige og vilde til at reve Seilene, heiste han dem tiltops. —

Hvor betydningsfuld denne *Bjørnsons* Deltagelse som Avisskriver og Folketaler i Partistriden har været: derom tør man vel se et Vidnesbyrd i det fanatiske, ligefrem vilde Had, for hvilket han har været (og delvis fremdeles er) Gjenstand inden Høirepartiets Rækker. Efter denne Maalestok, — og den er noksaa paalidelig, for Hadets Tribut pleier gjerne at ydes i gode Penge, — har *Bjørnson* endog fremfor nogen anden, — endog fremfor selve *Johan Sverdrup*, — Skylden for eller Fortjenesten af de Skridt, som førte til Venstrepartiets Seier og Gjennemførelsen af det parlamentariske Styrelsessæt i vort Land. Selv *Wergeland* blev ikke værre mishandlet og miskjendt, end *Bjørnson* har været inden Høirepartiets Organer. Det er nu værdt at lægge Merke til, at han desuagtet, tiltrods for denne aarelange Forfølgelse, har holdt sig saa temmelig fri for at smittes af den under den skarpeste Strid saa rent overhaandtagende Fanatisme. Han har kunnet være opfarende i sin Vrede og kunnet bruge sterkt udfordrende Ord, ofte vel altfor sterkt udfordrende Ord; han har hugget til, hvor han troede det behøvedes, uden Skaansel, men uden Had, ialfald uden det indædte Had, som ikke kan slippe Taget, hvor det engang har bidt sig fast, og som roder sig stadig dybere ind i sine Muldvarpegange. Han har ikke været Fanatiker. Han er for sterk til det. For det gjælder om Fanatismen som om Radikalismen: den er ikke Styrke, men Svaghed, — Sygdommens, Afmagtens konvulsiviske Seneknytninger. Midt under den skarpeste Strid har han fremfor nogen anden ført forsonlig Tale og søgt at blive retfærdig mod sine Modstandere ved at forklare deres Standpunkt og Færd. Samtidig med at han krævede det gjenstridige *Selmer'ske* Ministerium sat under offentlig Tiltale for Rigsret, var det saalangt fra, at han pruttede paa sin Anerkjendelse af de gode eller fremragende Egenskaber, hvorved enkelte af dets Medlemmer udmerkede sig, at han tvertom omtalte dem med den mest overstrømmende Ros. Medens Høires Organer vinkede paa den mest utilhyllede Maade efter svensk Hjælp, og medens man inden Venstre fordetmeste var enig om at ville have dette opfattet som Vidnesbyrd om, at Parti- og Personhadet havde ædt op al Fædrelandskjærlighed hos disse Mennesker, gjorde *Bjørnson* stadig en mildere (og udentvivl ogsaa rigtigere) Opfatning gjældende, idet han hævdede, at der var Fædrelandskjærlighed paa begge Sider, bare af en forskjellig Art, «bekymret» paa høire Side, tillidsfuld

og troende paa venstre. Endog hos «Morgenbladet»s Redaktør, *Chr. Friele*, hvis snæversynte Bulldognatur just viste sig i sin allerværste Skikkelse i hans Forhold ligeoverfor *Bjørnson*, søgte han at udfinde og fremhæve de gode Sider (og han havde virkelig saadanne) og idealiserede og omdigtede ham saaledes, at der blev Folk af ham ogsaa. —

Bjørnson besidder i høi Grad en Egenskab, som pleier at karakterisere de store Handlingens Mænd, og hører med blandt Vilkaarene for deres Storhed, nemlig den: at kunne samle al sin Kraft og al sin Opmerksomhed paa et enkelt Punkt og være helt der, hvor det gjælder at være i det enkelte Øieblik, — der, hvor et Slag skal staa. Som alle Fortrin har ogsaa dette sine Skyggesider. Det har ført med sig, at han, naar han har mødt noget, som har syntes ham en Udskeielse eller en Forfuskning af en god Sag, ofte har taget saa voldsomt i, at det har kunnet synes, som om han var blind for, at Sagen ogsaa har andre Sider, eller at den er god i sin Grund. Kampnaturen i ham har faaet Overtaget, saa han har gaaet over Stregen. Han har ikke manglet Syn for de andre Sider; men han har maattet handle; han har maattet gribe ind og faa rettet det, som rangt er; derfor har han for det første ikke *kunnet* være upartisk i denne Sag; han har maattet for en Stund udelukkende fæste sin Opmerksomhed ved det ene Punkt, hvor det gjaldt at gribe ind; den fuldkomne Objektivitet, «Tvisyntheden», som *Vinje* kaldte det, vilde have lammet hans Kraft og hindret ham i at opfylde, hvad han ifølge sin Natur har maattet opfatte som et Kald eller en Pligt. Naar han saa siden har mødt en Udskeielse eller en Udartning i modsat Retning og, for at faa rettet paa den, har taget fat ligesaa voldsomt, ligesaa ensidigt, men til den modsatte Side (hvilket meget ofte er hændt), har det for Samtiden kunnet synes, som om han gjorde sig skyldig i en skrigende Selvmodsigelse, skjønt de to modsatte Ensidigheder i Virkeligheden udfylder hinanden, saa der bliver den bedste Sammenhæng i det hele. —

Dette er en Hovedgrund til, at *Bjørnson* saa ofte og i saa vid Udstrækning har været omtalt og opfattet som en Slingringsmand, en Veirhane, en ustø og vaklevoren Personlighed, — ligesom *Wergeland* i sin Tid blev det og af den samme Grund, nemlig fordi der ogsaa i ham stak meget (om end ikke saa meget) af en Initiativets, en Handlingens Mand, og fordi han derfor ofte kunde være for en Stund saa helt optaget af en enkelt Sag eller af en enkelt Side ved en Sag, at han tilsyneladende glemte alt andet.

Wergeland blev i Samtiden omtalt som en Personlighed, «der er revnet fra hinanden og indvortes opløst, og hvis Stumper Efterslegten neppe vil være uleiliget med at samle sammen». *Ludvig*

Kristensen Daa kaldte ham i «Granskeren» «denne vor forunderlige, bare i sin Foranderlighed uforanderlige *Henrik Wergeland*». Efterslegten har virkelig uleiliget sig med at samle Stumperne af ham sammen til et helt Billede, og Arbeidet dermed har ikke været saa tungt endda. Man har faaet Øinene op for, at noget af det merkeligste ved denne merkelige Mand, som fik høre saameget ondt for sit Vendekaaberi og sin Sønderrevethed, just var den ubrudte Sammenhæng og uforstyrrede Harmoni i hans indre Væsen. Man har faaet Øinene op for, at han i en sjelden Grad blev sine Ungdomsidealer tro, og at han i Hensyn paa Livs- og Verdensopfatning blev staaende uden Tvivl eller Vakling der, hvor han stod ved sin første Optræden som Digter og Politiker. —

Dette kan nu vistnok ikke siges om *Bjørnson*. Hans Livs- og Verdensopfatning har, som før fremhævet, undergaaet store og iøinefaldende Forandringer, siden han først traadte frem for Offentligheden. Der har været Perioder i hans Liv, da disse Forandringer foregik efter en temmelig rask Tempo, og med sin sedvanlige Aabenhed og sterke Tro paa sit Kald som Folkeleder og Ansvarsfølelse som saadan har han aldrig forsømt at lade Publikum faa Del i disse sine indre Oplevelser. Inden Kredsen af hans altid meget talrige og meget ivrige Fiender har disse Meddelelser været hilsede med Haan eller fulgte med glad Forventning. Digterpolitikerens Skude maa blive svært rank nu, har det hedt, siden han har kastet overbord Skandinavismen, Unionsvenligheden, Barnetroen o. s. v. Man har øiensynlig haabet, at han vilde kuldseile, eller at han maatte reve sine Seil, kanske lade dem aldeles falde, saa han blev liggende der som et andet Vrag. Men han har ikke revet, tvertom heist Seilene endnu høiere tiltops og sat nye Seil til, og er alligevel ikke kuldseilet. Sagen er, at det var en Øienforblindelse, naar man forestillede sig, at han kastede sin Ballast overbord, eller at han brød overtvært med sin tidligere Livs- og Verdensopfatning. Han brød ikke overtvært med den, men han udvidede den mere og mere. Hans «Signalforandringer» har ikke været en holdningsløs Slingring, men en modig og konsekvent Arbeiden-sig-videre-fremover, — Vidnesbyrd om en beundringsværdig, næsten enestaaende Perfektibilitet og Livsfylde. De forskjellige Standpunkter, han har indtaget i politisk, filosofisk, religiøs Henseende, hvori man har fundet saamegen Selvmodsigelse, og hvortil man saa ofte har henvist for at godtgjøre «Digterpolitikeren»s Uberegnelighed eller Uvederheftighed, viser sig ved nærmere Eftersyn at ligge det ene foran det andet i en og samme ubrudte og ret fremadskridende Linje. Der er mange Skridt fremover, intet tilbage. Forsaavidt kan det, *Wergeland* sa om sig selv paa sit Dødsleie, nemlig at han havde «gaat

beint frem» hele sit Liv igjennem, med samme Ret, om end i en noget forskjellig Betydning, ogsaa siges om *Bjørnson.* —

Eftersom *Bjørnsons* Livs- og Verdensopfatning er blevet en videre, mere omfattende, er hans Iver for Gjennemførelsen af Norges politiske og nationale Selvstændighed vistnok ikke i mindste Maade kjølnet, men Opgaven har aabenbart fremstillet sig for ham i et noget ændret Lys. Den mere æsthetiske Side ved Sagen, — den, som svarer til de naturlige Instinkter, til hvad Slegtsfølelsen og Racefølelsen kræver, — den, hvorefter det gjælder at tilveiebringe Harmoni i Folkets Liv og Institutioner og at knytte paany Baandene, som forbinder med de saa høit beundrede Fædre, — har traadt noget tilbage i hans Opfatning; til Vederlag har den mere ethiske Side traadt sterkere frem, — den, hvorefter politisk og national Selvstændighed først og fremst opfattes som et Vilkaar for, at Folket kan opfylde paa rette Maade sin Pligt eller sin Mission blandt Folkene og deltage paa rette Maade i det for alle fælles Kulturarbeide.

Det hænger sammen hermed, at han i den senere Tid ofte har været uenig med sine politiske Meningsfæller i Hensyn paa Veiene, ad hvilke Venstrepartiets unionspolitiske Program bør søges gjennemført; han har ikke villet være med paa nogen Lirke- eller Lurelinje, men krævet, at Kortene skulde lægges paa Bordet, og at man skulde aabent vedstaa, ikke bare hvad man vilde i de nærmest foreliggende Tilfælde, men hvad man sigtede paa som sit endelige Maal. Det hænger udentvivl ogsaa sammen hermed, at han har optraadt saa skarpt mod Forsøgene paa at fremme Maalsagen ad Lovgivningens Vei eller gjennem Foranstaltninger, som udelukkende motiveres ved Henvisning til et virkeligt eller formentligt nationalt Hensyn.

Han har vistnok ladet sig henrive til altfor sterke Udtryk ved denne Leilighed, idet han har hævdet, at Kulturen maa gaa foran Nationaliteten, paa en Maade, som om der nødvendigvis skulde være noget kulturfiendtligt ved Maalsagen. Men det maa nok erkjendes, at han i rette Tid advarede mod en Afvei eller et Skraaplan, som man er udsat for at komme ind paa ved Arbeidet for at gjennemføre norsk national Selvstændighed paa det sproglige Omraade. Der stikker fra først af en god Portion Romantik i Maalsagen, og der er altid Fare for, at dette romantiske Element skal bryde igjennem og blive dominerende, saa Maalsagen virkelig føres ind i en reaktionær Retning, hvorved Nationaliteten stilles i Modsætning til Kulturen og foran denne, og hvorved Hensynet til Fremgangen, Kræfternes frie Udfoldelse ofres for Hensynet til Hyggen og Harmonien, Tanken paa «Fædrene» o. s. v. —

Maaske har *Bjørnson* ogsaa nu og da gaaet for vidt, naar han har modsat sig alle Omveie for at naa Maalet i det unionspolitiske, eller naar han (hvad der vel har kunnet hænde) har bragt Forstyrrelse i sine Meningsfællers Planer ved at lægge ud om, hvad der maatte være den endelige Mening med det ene eller det andet Forslag. Politiken har jo sine særegne Regler og Vilkaar; det gjælder her i Almindelighed at samle sig mest muligt om saadanne Opgaver, som «foreligger» og kan ventes gjennemførte i en nogenledes nær overskuelig Fremtid, og for at kunne gjøre det bliver man ofte nødt til, om ikke at glemme, saa ialfald at sætte midlertidig ud af Betragtning de fjernere Maal eller de videre Konsekvenser. Paa den anden Side er intet vissere, end at Arbeidet for den politiske Selvstændighed bør foregaa, saavidt muligt, ad den lige Vei og uden Omsvøb eller Fordølgelser, om end det er noksaa øiensynligt, at der herved stilles større Krav til Folkets Mod og Kraft og Offervillighed; jo mere Selvstændigheden naaes ad denne Vei, des mere vil den blive tilegnet i Aand og Sandhed, des dybere Rod vil den slaa hos Folket, og des rigere Frugt vil den bringe det. —

De store Maal naaes idethele ikke ved smaa Midler; naar det stundom kan synes at ske, viser det sig snart at være et Øienbedrag: det er ikke Tingen selv, men bare dens ydre Form, som er bleven naaet. Det er derfor bare til dagligdags og i Magsveir, at de professionelle Politikere med sit Rutinevæsen og sine rent praktiske Hensyn strækker til. I sterkt bevægede Tider, naar de høieste og vanskeligste Opgaver melder sig til Løsning, kræves der Medvirkning af andre og større Kræfter. Politikerne maa da finde sig i, at Poeter og Profeter blander sig ind i deres Bedrift med sin Fantasering og Moralisering; de maa finde sig i et sligt «Poetokrati» som det, hvorved de store Tider i norsk politisk Historie siden 1814 har været karakteriseret. Politiken har, som sagt, sine særegne Regler og Vilkaar, som den har sine særegne Funktioner og Opgaver i den menneskelige Udviklingstjeneste. Det kan være rigtigt og nødvendigt, at dette særegne til sine Tider bliver stillet i Forgrunden, og at det hævdes, at Politikerne maa faa Lov til at stelle med, hvad der hører til deres Rige, uden Indblanding af Repræsentanter for andre Aandslivets Omraader, — ligesom det kan til sine Tider blive rigtigt og nødvendigt at hævde Kunstens saakaldte Suverænitet og Uafhængighed af Moralen. Men selvfølgelig er dette en Ensidighed og kan alene have en midlertidig Berettigelse, nemlig som Protest mod og Kritik af en urigtig Opfatning af den indbyrdes Sammenhæng mellem disse Omraader og som Forberedelse til en bedre og rigtigere. For, om hvert enkelt af Aandslivets Omraader har sine særegne Frem-

gangs- og Udviklingsvilkaar, saa bestaar der jo dog tillige en uløselig Sammenhæg og Solidaritet mellem dem alle. At erkjende det sidste er ikke mindre væsentligt end at erkjende det første. Det hører til *Biørnsons* store og væsentlige Fortjenester, at han ved sin Deltagelse i den offentlige Diskussion med Styrke har hævdet Sammenhængen mellem Politik og Moral, ligesom han i sin Digtning har hævdet Sammenhængen mellem Kunst og Moral. —

Hvad der gjælder om *Wergeland*, at hans Navn møder os snart sagt paa hvert Blad i vor Historie fra hans første Optræden indtil hans Død, — det samme gjælder om *Bjørnson* i det saameget længere Tidsrum, i hvilket det har været forundt ham at leve og virke. Den Lære, han har forkyndt i de bekjendte Ord: «Hvad du evner, kast af — i de nærmeste Krav», har han selv praktiseret i vid Udstrækning. Han har ikke holdt sig for god til at sysselsætte sig med endog de tilsyneladende ubetydeligste Spørgsmaal, som har været satte paa Dagsordenen, og ikke været bange for at smudse sine Hænder ved at tage et Tag med i Livets praktiske Gjerning overalt, hvor han har troet det behøvedes, — hvilket ikke har hindret ham i at blive vor største Digter. —

IV.

CHR. COLLIN:

BJØRNSTJERNE BJØRNSON.

De hidtil udkomne 11 Hefter af Collins Verk indeholder følgende Afsnit: Bjørnsons Portræt, hans Plads i Historien, Barndom i Kvikne og Romsdalen, Skoledagene paa Molde, Læreaar i Kristiania, den nye Menneskeskildrings Gjennembrud; fra «Synnøve Solbakken» til «De Nygifte». Dette sidste Afsnit er endnu ikke afsluttet. Paa Omslaget af det sidste (10de—11te) Hefte er meddelt et Brev fra Forfatteren til Forlæggeren, hvori han stiller i Udsigt, at Verket vil komme til at udgjøre 16 til 17 Hefter istedetfor, som oprindelig beregnet, bare 10, og udtaler sit Haab om, at man vil give ham Absolution for denne Overskridelse.

For mig har Læsningen af det hidtil udkomne af Collins Verk været en saa stor og saa mangeartet Nydelse, at det synes mig utænkeligt andet, end at Subskribenter og Læsere vil glædelig give ham Absolution endog for en meget større Overskridelse, om den skulde befindes at være nødvendig.

Bogens Emne er jo et saadant, som maa interessere enhver nogenledes oplyst Nordmand paa det dybeste. Det er, saadan som Collin har opfattet og behandlet det, en Skildring og Forklaring af nationalt Aandsliv i sidste Halvdel af det 19de Aarhundrede, — en Skildring og Forklaring af, hvad man kan kalde Grundkræfterne, de dybest liggende Særegenheder i nyere norsk Historie (og i den gamle med, forsaavidt nyere norsk Historie er en Fortsættelse af denne). Bjørnson vil, mener Collin, og jeg mener det samme, «for det sidste halvhundrede Aars norske Historie staa som det mest fuldstændige Modstykke til det gamle Norges Høvdinger». «En sjelden harmonisk Forening af ydre og indre Fortrin gjorde ham til en selvskreven Fører i en Tid og i et Land, hvor Aandskamp blev den vigtigste eller næsten den eneste Form af Strid, og hvor billedklædte og viljefyldte Tanker blev de sterkeste og mest langtrækkende Vaaben.» «Ingen har her i Norden» havt større Evne til at skabe selvlysende

Syner. Ingen har bedre magtet at vende ens Øine did, hvor han saa. Mange af vore Svagheder og Feil har hans Fjernsyn vist os og mange mørke Punkter, men dog især «de Steder, som Solen bærer Straaler paa», som han selv siger i «Synnøve». Bjørnson vil udentvivl for Eftertiden staa som den mest typiske Repræsentant for den nynorske Renæssance, ja, mere end det: han vil udentvivl komme til at staa som en af de mest typiske Repræsentanter for hele den store europæiske Aandsbevægelse, som er bleven kaldt «den germanske Ny-renæssance», for det fremadvendte, viljesterke, lyse, som karakteriserer den germanske Race, og hvorved den har vundet den mest fremskudte Plads inden den vesterlandske Kultur i det hele med dens «Meliorisme» og Fremgangstro i Modsætning til den østerlandske Fatalisme og Resignation. —

Det vilde i Sandhed være altfor bedrøveligt, om et Verk, som behandler et saadant Emne og behandler det med en saa dyb Indtrængen i de mindste Detaljer og saa klart Overblik over hele den store Sammenhæng som det, hvorom det hidtil udkomne af Collins Verk bærer Vidne, ikke blev modtaget af vort Publikum med Tak og Ære, og om man ikke ligeoverfor det enedes om at sige: jo mere, des bedre, heller end at blive utaalmodig over at det fra først af beregnede Heftetal bliver overskredet med nogle flere. —

Skulde Forfattere og Forlæggere enes om at blive staaende ved det nu i Udsigt stillede Tal af 16—17 Hefter uden yderligere Forøgelse, vil man maaske finde, at der bliver et paafaldende Misforhold mellem Begyndelsen og Enden. Med de første 11 Hefter har Forfatteren ikke naaet længere frem end til «Synnøve Solbakken», — Bogen, hvormed Bjørnson kan siges at have aabnet sin Forfatterbane, — det første Verk, hvormed han afgjort slog igjennem. Og hele Bjørnsons følgende, mere end tretiaarige Forfatterskab med den lange, lysende Rad af Mesterverker, hvoraf de allerfleste er, om ikke bedre end «Synnøve Solbakken», — bedre Bog end denne i sin Art findes ikke i den norske eller den nordiske Litteratur idethele, — saa dog langt mere indbydende til Diskussion, fremstillende mere sammensatte, dybere opfattede Karakterer, aabnende videre Horizonter, — skal saa affærdiges i bare 5—6 Hefter, — bare den halve Plads og knapt nok det. Dette kan synes at være en mindre rimelig Fordeling. Jeg maa imidlertid erklære mig enig med Collin, naar han gjør gjældende, at ved Skildringen og Forklaringen af en Forfatter- eller Kunstnerpersonlighed er det «les origines»,[1] som Franskmændene kalder det, hvori det især gjælder at faa sikkert Tag. Derfor maa hans

[1] Oprindelsen.

Livet og dets Opgaver dristig griber ind i det for at gjennemtrænge det med Poesi. «Natur», raaber Tiden, «Sandhed og Natur!» heder det i Bjørnsons Kritik af Welhavens «En Sjæl i Vildmarken» i «Morgenbladet» 3die Marts 1856. — Collin har videre paavist, at Bjørnsons første trykte novellistiske Forsøg, — «Aunun», «En munter Mand», med flere (trykte i «Illustreret Folkeblad» 1856) — paa en Maade aldeles svarer til dette Program. Det er djærvt realistiske Skildringer af norsk Bondeliv, for en Del meget djærvere, end hvad der gives i de berømte «Bondenoveller», «Synnøve», «Arne», hvor adskilligt af disse Udkast er optaget i en sterkt omarbeidet Form. Bjørnson bøiede mere af for Tidens romantiske Smag, idealiserede mere i «Synnøve» og «Arne». Og dog indeholder disse «Bondeidyller» saa drastisk-realistiske Scener, at Vinje fandt sig foranlediget til at nedlægge en kraftig Protest i Poesiens Navn mod al denne «Styggedom». — Collin har endelig paapeget, at det Bjørnson-Ibsenske Sagadrama er tilblevet i Kappestrid ikke blot med det Oehlenschlägerske, men ogsaa med det nyfranske Drama, — at det har laant fra dette sidste adskilligt af sin Teknik og sine Motiver. —

Og, saalidt som Bjørnson og Ibsen kan siges at have været fuldblods Romantikere i det Afsnit af deres Digtning, som er betegnet ved Bondenovellen og Sagadramaet, saalidt kan de siges at være blevne fuldblods Realister i det følgende Afsnit. Det skarpe Skille, som ifølge den gjængse Opfatning skal have staaet omkring 1870, eksisterer i Virkeligheden ikke for deres Vedkommende. Der er nogenledes jævne Overgange. I deres ældste Verker møder vi noget af en Realist ved Siden af en Romantiker; efterhaanden træder Romantikeren mere tilside for Realisten; men han forsvinder ikke; ogsaa i de to Digteres seneste Verker møder vi den samme Forening.

Collin tror, og udentvivl med fuld Ret, at deres Styrke for en god Del ligger just i denne Forening, — at den har bidraget i høi Grad til at give dem deres Betydning og Berømmelse. «Naar vi helt er kommet udover den snævre og dogmatiske «Realismes» og «Positivismes» Tid», siger han, «tror jeg man vil sande, at det var en Lykke for den nynorske Menneskeskildring, at den blev til under en Strømbrydning mellem Realisme og Romantik, som begge satte sit Præg paa al Bjørnsons og Ibsens følgende Digtning.» — — — At baade Bjørnsons og Ibsens Digtning er byggede ligesom i to Etager, — Saga- eller Sagn-Digtning og Nutids-Digtning, — vil kanske komme til at udgjøre noget af deres varigste Trylleri. Menneskene der ovenpaa, Nutidens Mennesker, er ligesom Børn af dem der nedenunder; de synes at have tilbragt sin Barndom dernede. Nora Helmer, som venter paa det vidunder-

ligste, eller Vildfuglen Hilde maa have været overspændte Romantikere som Børn. Adolf Sang og hans Hustru, eller Elias og Rakel har noget af den samme poetiske Naturfølelse som Thorbjørn og Synnøve eller Arne, Ella i »En Dag» eller Ragni i «Paa Guds Veie». Leonarda og Tora Parsberg har i sin Natur noget af den samme sangfulde Lyrik eller Følelsesrigdom som Synnøve og Fiskerjenten. Disse Menneskeskikkelser vil neppe falde for den realistiske Periodes Aldersgrænse. De skyldes ikke en enkelt Tids ensidige Kultur, men et Sammenskud fra flere Tider.

Den nynorske Menneskeskildring er tilblevet ifølge litterære Impulser fra flere Kanter — fra dansk-tysk Romantik og fra nyere, væsentlig fransk Realisme. Men den er ved Siden heraf ogsaa vokset frem af norsk Historie, af norske politiske og sociale Forhold, af norske nationale Krav og Behov. Collin har paavist dette med stor Skarpsindighed og paa Grundlag af et omhyggeligt og anstrengende Studium af det Milieu, hvori baade Bjørnson og Ibsen tilbragte sine Læreaar. —

Det var tilsyneladende et yderst ugunstigt Milieu for en vordende Digter. Hovedstaden var fremforalt kjedelig, — med en Storbys Krav, men uden Evne til at fyldestgjøre et eneste af dem, for at tale med Camilla Collett. Inden den akademiske Verden florerede Juristeriet. Publikum i Almindelighed var optaget af Madstrævet og syntes bare at interessere sig for Jernbaner og Veie og praktiske Reformer. Forsaavidt man brød sig om Poesi, maatte det ialfald være af det «tvisynte», ætsende, ironiserende Slágs. Man byroniserede og heiniserede. Man var til det yderste skeptisk, kritisk stemt og indtog paa Forhaand en afgjort kjølig, endog fiendtlig Holdning ligeoverfor alle Forsøg paa at skabe en ny national Digtning. For de to unge Mænd, som følte et saa sterkt Kald til at blive Digtere, at de vilde være det og intet andet, maatte Livet i slige Omgivelser falde forfærdelig haardt og tungt. De maatte have en Følelse af at arbeide sig frem gjennem «djævelsk prosaisk Kvæleluft» (som Bjørnson udtrykker sig i en Avisartikel fra 1858). Men jo større Kamp, des større Seir, — naar Kampens Udfald bliver Seir og ikke Undergang. Det er øiensynligt, at begge de to Digtere og ikke mindst Bjørnson har havt særdeles godt af at have gjennemgaaet i sin Ungdom denne Modgangens haarde Skole, at have passeret dette kritisk-skeptiske Ørkenbælte og at have kjæmpet sig frem gjennem den prosaiske Kvæleluft. Det har virket til at give deres Digtning noget af den Mandighed, den Kampiver, den Trang og Evne til at være med i Arbeidet for Livets praktiske Opgaver, som karakteriserer den og udgjør en af dens store Sider. Deres Idealisme bliver saameget steilere

og mere høitstræbende, fordi den fra først af fandt en saa skarp Modsætning i Omgivelsernes raadende Materialisme. De saa omkring sig et dorskt og døsigt sig henslæbende Liv, uden Spænding eller store Scener, og fik derved en saa meget sterkere Følelse af, at Kunstens Opgave er at udfylde Livet, rette paa dets Ensidigheder. «Det kan synes underligt, at netop Nordmændene, som før aldrig havde havt nogen dramatisk Kunst paa helt hjemlig Grund, har hævet det nittende Aarhundredes Scenedrama op til et af dets allerhøieste Udviklingstrin. En af Grundene er vel den, at vi trængte denne Kunstform næsten mere end alle andre. Dens Storhed er for en Del født af vore Mangler og Savn» (Collin, I. 244).

Naar Bjørnson og Ibsen, skjønt de allerede i sin første Ungdom var kjendte med og sterkt paavirkede af Samtidens franske Drama og Fortælling, alligevel længe i Valg af Emner holdt fast ved de af den dansk-tyske Romantik anviste Veie, saa kom det, som Collin udentvivl med fuld Føie har fremhævet, for en væsentlig Del deraf, at Romantiken endnu havde store og nærliggende Opgaver at løse i den norsk-nationale Udviklings Tjeneste. Inden 50-Aarenes fattige Aandsliv dannede den norske historiske Skoles Arbeider en blomstrende Oase og stod som en Forjættelse om en rig national Fremtid. Norges Historie i Sagatiden, det væsentlige Grundlag for Nordmændenes nationale Selvfølelse var i den nærmest forudgaaende Tid ved danske og svenske Lærdes Arbeider paa en Maade blevet konfiskeret til Fordel for et nordisk historisk Fællesbo. Den norske historiske Skole stillede sig som Maal at erobre den tilbage for Norge, og særlig P. A. Munch opbød i en Række af Aar al sin Lærdom og Skarpsindighed paa at tilbagevise de danske og svenske Annektationsforsøg. Men man maatte have en Følelse af, at den norske Eiendomsret til Sagatidens Herligheder ikke blot skulde godtgjøres ad Videnskabens, men ogsaa ad Digtningens Vei, nemlig derved, at det viste sig, at norske Digtere formaaede at tilegne sig denne Tids Væsen med større Styrke og gjengive den i sandere, mere livfyldte Skildringer, end danske og svenske Digtere havde formaaet. Der laa heri et Kald, som maatte øve en uimodstaaelig dragende Magt paa de unge Mænd, som drømte ærgjerrige Drømme om at grundlægge en ny norsk Nationallitteratur.

Fra det første Øieblik, da norsk Nationalaand vaktes til nyt Liv, har det været opfattet eller følt som et Eksistensvilkaar for Nationaliteten, at det nye selvstændige Norge blev knyttet saa nær som muligt til det gamle, — at der blev fundet eller bygget Broer, som kunde føre over den dybe Kløft, hvorved

det nye Norge saa øiensynlig var skilt fra det gamle i sproglig, kulturel og national Henseende. Man knyttede sit Haab i saa Maade først og fremst til Bonden, — «Odelsbonden», hvem man i Oplysningens Tidsalder og langt frem i det 19de Aarhundrede pleiede at udstyre med allehaande smukke Egenskaber efter Rousseausk Opskrift, og i hvem man saa en Afspeiling af Sagatiden, uden at kjende ham eller den Tid, han skulde afspeile. Efterat Bønderne havde dannet et Parti paa Storthinget og vakt saamegen Forargelse ved sin Klasseegoisme og sit Snæversyn, efterat Reformer paa Næringslivets Omraade var blevne Dagens Løsen og man derved havde stødt paa saamange Hindringer i Bondens seige Konservatisme, efterat endelig lægevidenskabelige og statistisk-demografiske Studier havde virket til at afsløre adskillige Skyggesider ved Bondealmuens Liv og Stel, indtraadte der en voldsom Reaktion med «Bondeforgudelsen». Denne Reaktion var paa sit høieste i 50-Aarene, i Bjørnsons Læreaar i Kristiania, og, efter hvad Collin har paavist, blev han ikke uberørt af den. Han studerede i Aarene nærmest før han skrev «Synnøve», ivrigt Eilert Sundts opsigtvækkende Arbeider over «Sædeligheds-Tilstandene» i Landet, hvoraf Samtidens nationale Pessimisme drog saa rigelig Næring. Men han lod sig ikke rive med eller overvælde af de reaktionære Stemninger som saamange andre. Hans Virkelyst vaktes, hans Trang og Evne til at lade Poesien komme Livet til Hjælp. Han søgte at stille, som Collin udtrykte sig, Digterens individualiserende Syn op mod Videnskabens generaliserende og at løse et eiendommeligt Menneske med store Evner, som Livet har stanset i Væksten, ud af den Klasse, hvori Statistiken har indkapslet ham. Saaledes er den Bjørnsonske «Bondenovelle» ikke fremgaaet af «Bondeforgudelsen», men af den og dens Modsætning paa én Gang. —

Bjørnson medbragte fra sit Barndomsliv et indgaaende Kjendskab til Bondefolket. Snorre hørte allerede i Skoledagene til hans kjæreste Læsning, og senere som Student vedblev han at læse Sagaer og fordybede sig i Munchs »Det norske Folks Historie». Det gik op for ham, at der trods al Forskjel i Liv og Seder er en dyb indre Overensstemmelse mellem Nutidens norske Bønder og de Mennesker, som er skildrede, eller som har skildret sig selv i Sagalitteraturen. Det gik op for ham, at man, for at forstaa den norske Bonde og gjengive poetisk ikke bare hans ydre Væsen og Særegenheder, men hans indre Aandsliv, maa se ham ligesom i Lys af Sagaen, og at man, for at kunne kalde Sagatidens Mennesker frem til nyt Liv i Digtningen, maa se dem i Lys af Nutidens norske Bønder. Dette var, hvad Collin med fuld Føie kalder Bjørnsons «store Opdagelse», epokegjørende i norsk Lit-

teratur og, man kan tilføie, i norsk Historie i det hele. Fra det herved vundne Synspunkt blev det muligt for ham at komme bort fra den noget vel «nøgterne og snustørre Realisme», som karakteriserer hans første Udkast til Skildringer af Bondelivet, uden at falde over i Hyrdestilens og Romantikens modsatte Yderlighed. Det blev muligt for ham at idealisere, uden at blive usand, at fortælle af Bondens Liv saaledes, at hvad der fængsler os, er det almenmenneskelig-psykologiske, ikke de almuemæssige, arkæologiske eller folkloristiske Særegenheder. Det kunde lykkes ham at skabe et Sagadrama, hvis Karakter og Sprog har Sagatidens hele Aandspræg, og som alligevel er fri for Efterdigtningens Stivhed og Unatur. Alt dette har Collin klart og slaaende paavist og dermed tillige gjort det af for alle Tider med den gjængse Opfatning, hvorefter den Bjørnsonske Bondenovelle danner Afslutningen af den norske Romantik og skal være at betragte som bare eller væsentlig bare en Fortsættelse af de Asbjørnsen-Østgaardske Folkelivsskildringer, medens det sande Forhold er, at den indleder et helt nyt Afsnit i norsk Litteratur og betegner Gjennembruddet for den nye norske, væsentlig realistiske Menneskeskildring.

Vi ved af Collins tidligere Skrifter (særlig hans Bog om «Kunsten og Moralen»), at han er en skarpsindig og selvstændig Tænker. Han har polemiseret mod adskillige filosofiske og litterær-æsthetiske Moderetninger og Modeidéer og i Forbindelse dermed optrukket, hvad man kan kalde Grundlinjerne af en almindelig kulturhistorisk Theori. Denne Theori gaar i sin Hovedgrund ud paa at hævde Sammenhængen, — den dybe indre Sammenhæng og Solidaritet mellem de forskjellige Aandsomraader, som under den fremadskridende Udvikling har sondret sig ud fra hinanden og ofte har kunnet synes indbyrdes for hinanden fremmede, ja fiendtlige Leire, —. Sammenhængen og Solidariteten mellem Religion, Moral, Kunst, Videnskab, Politik, — ligeoverfor den i vor Tid saa sterkt fremtrædende ensidige Individualisme og Negativisme og den ikke mindre sterkt fremtrædende «Artisme» eller Læren om Kunstens saakaldte Suverænitet. Den gaar ud paa at hævde, at Arbeidet med at frigjøre Menneskeaanden fra forældede Institutioners, Traditioners og Dogmers Baand, — dette Arbeide, som har spillet en saa fremtrædende Rolle i det moderne Kulturliv, — vel betegner store Fremskridt, men ikke i en saa ubetinget eller uindskrænket Forstand,

at det bare skulde gjælde at fortsætte i den derved angivne Retning, bare vedblive med at frigjøre i Ordets rent negative Betydning, — at det dog til syvende og sidst er Menneskeaanden selv, som har paalagt sig de Baand, hvorfra den siden har krævet sig løst, — at disse Baand er skabte af et menneskeligt Behov, og at de fra først af har været ikke Indskrænkninger i den menneskelige Frihed, men just dens Udtryk, at det følgelig gjælder ikke bare at løse dem, men for en stor Del ogsaa at fornye dem i en med vor Tids Kulturstandpunkt overensstemmende Form. Den gaar ud paa at hævde, at den reformative Bevævægelse ikke kan gaa over til at blive radikal uden at blive skadelig, og at en sund Udvikling paa alle Omraader kræver Bevarelse og Bekræftelse og Gjenopbyggen ved Siden af Negationen og Nedrivningen. Den henleder Opmerksomheden paa, at den Maade, hvorpaa «Frihed», «Aandsfrihed», «den frie Tanke» jævnlig opfattes og omtales hos os i den nyere Tid, fører ud paa et farligt Skraaplan og truer med at kompromittere den sande Friheds Sag. Der tales jo jævnlig, som om det gjælder at frigjøre sig ikke bare fra ydre vilkaarlig Tvang og konventionelle Forskrifter, men fra selve Moralen, selve Samfundet. Man proklamerer i al Enfoldighed noget, som kaldes «Individets Suverænitet» og saa videre. Som om politisk Frihed er tænkelig uden indenfor et lovbundet Samfund og moralsk Frihed udenfor de med Selvbeherskelsen og Ansvarsfølelsen givne Grænser! Som om Frigjørelse fra Moralen kan betyde andet end Underkastelse under det brutaleste Herredømme, — Drifternes og de blinde Lidenskabers!

Behandlingen af Bjørnsons Liv og Forfatterskab og af den nynorske Menneskeskildrings Tilblivelseshistorie i det hele har givet Collin hyppig Leilighed til at komme ind paa denne sin almenhistoriske Theori. Den nynorske Menneskeskildring svarer i sine betydeligste Repræsentanter og mest fremragende Verker, særlig de Bjørnsonske, ganske vel til Theorien. Hvad der giver disse Verker deres høie Rang og dybe Betydning, er for en stor Del deres ethiske Alvor, deres strengt moraliserende Tendens og pædagogiske Sigte, — just det, som Æsthetikere og kræsne Kunstmennesker pleier at rynke paa Næsen ad. Bjørnsons Forening af en skabende Digter og en rastløs virksom Politiker og praktisk Reformator illustrerer ypperlig Collins Lære om Kunstens og Livets indre Sammenhæng. Hos Bjørnson har Handling og Digtning stadig gaaet Haand i Haand, den ene hentende Kraft fra den anden. «Han laaner al sin Kraft til sine Fantasibørn, men saaledes at den vokser og vender tilbage med Renter, naar han

har Brug for den — — —. Denne sunde og kraftige Rythme, dette harmoniske Vekselbrug, hvorved han omsætter Handlekraft til digtende Skaberevne eller omvendt, og praktisk beviser Loven om de sjælelige Kræfters «Ækvivalens», er noget af det ogsaa i psykologisk Henseende mest fængslende ved denne Digter.»

Bjørnson har, som vi alle ved, baade som Digter og som Politiker vær et en afgjort Friheds- og Fremgangsapostel. Men ved Siden deraf gaar der et dybt konservativt Drag gjennem hans Væsen, saadan som det fremtræder i hans Verker. Vi ser, at han ofte har følt Trang til at «vende tilbage, ofte en lang Vei, for at tage med, han foreløbig havde skudt tilside». Han har kjæmpet for Reformer paa mange Omraader, ofte med voldsom Iver og Kraft; men et merkelig sikkert poetisk og filosofisk Instinkt har bevaret ham fra nogensinde at glide over i Radikalisme. Han har saa sterkt som nogen hævdet Individets Ret, Personlighedens Betydning, men han har paa samme Tid aldrig glemt eller tabt afsyne Nødvendigheden af de store Forbundsmagter i Menneskelivet. Bedre end nogen anden af vore Digtere har han forstaaet eller følt, at ved disse store og dybe Modsætninger gjælder det til syvende og sidst ikke et Enten—Eller, men et Baade—Og. Han har forlængst forladt den «Barnetroens Grund», hvorpaa han stod i sin Ungdom, og har siden paadraget sig en Række Banstraaler fra orthodoks-theologisk Hold for sit Fritænkeri; men han er aldrig blevet antikristelig, endsige antireligiøs. Det er baade sandt og vakkert, naar Collin siger, at Bjørnson «lige fra først af til den seneste Tid har indspundet en gylden Traad af den uforgjængeligste Del af Kristendommen i sin Digtning». «For mig klinger gjennem al hans Digtning Melodien i dette enkle Digt, som han i «En glad Gut» lader Baard Skolemester synge, som Summen og Kjernen af al sin Undervisning:

> Elsk din Næste, du Kristensjæl,
> træd ham ikke med jernskod Hæl,
> ligger han end i Støvet!
> Alt, som lever, er underlagt
> Kjærlighedens Gjenskabermagt,
> bliver den bare prøvet.

Noget høiere end denne Børnelærdom har den menneskelige Kultur ikke frembragt.»

Det fremlyser af hvert Blad i denne Bog, at Forfatteren nærer en enthusiastisk Beundring for Bjørnson og hans Verker. Dette er jo, som det skal være. Det er jo et Hovedvilkaar at kunne trænge rigtig dybt ind i et Emne, at man har det kjær. Og

Collin er formeget af en sandhedssøgende Videnskabsmand til, at Kjærligheden skulde gjøre ham blind. Naar han roser, giver han gode Grunde for det. Han er ikke nogen Rosiflengius, ikke ensidig eller partisk. Han beundrer ligesaavel Ibsen som Bjørnson, om han end øiensynlig har mere Sympathi for den sidste. Hans Sammenligninger mellem de to store Digtere og Forklaringer af den dybe Modsætning mellem dem saavelsom af Maaden, hvorpaa de udfylder og hjælper hinanden, indeholder meget slaaende rigtigt, klart tænkt og skarpt formuleret. Til Eksempel (1, 212—13): «Henrik Ibsen, som den fra Barn af sky og ensomme, har næret en dyb Mistro til alle Fællesmagter og al menneskelig Optræden i Fællesskab, — til Venskab og Partidannelse, Ægteskab og Statssamfund og til de religiøse Forbund. Bjørnson derimod, som den fødte Fører og Organisator, har netop sat sit store Haab om menneskelig Selvhjælp til alle Former af Forbund. Heri, tror jeg, ligger Hemmeligheden baade ved Ibsens forholdsvis mørke og ved Bjørnsons forholdsvis lyse Syn paa Livet. Hos Ibsen mislykkes fordetmeste alleslags Forbund, fra Familien til de politiske og religiøse Forbund. Naar hans Idealister er upraktiske eller vanmægtige, er det ikke mindst, fordi de mangler noget af den forbundstiftende Trang. Hos Bjørnson har endog de Forbindelser, der ender mest tragisk, som mellem Adolf og Klara Sang eller Paul Lange og Tora Parsberg, en Lykkefølelses Sødme, som opveier alt. — — — Disse Mennesker vil ikke beklages.» —

Jeg vil sammenfatte min Mening om Collins Bog derhen, at jeg kalder den en betydningsfuld Seir for norsk Aandsliv. Det har hidtil fordetmeste været den danske Kritik, som har paataget sig Opgaven at oplyse og veilede os vedkommende vor egen nyere Litteratur. Saa dygtig nu end denne Kritik ofte har været, har den ikke kunnet tilfredsstille os, om ikke af andre Grunde, saa bare fordi vi bestandig bliver mindede om, at den gaar ud fra særlig danske Synspunkter. Med Collins Bog om Bjørnson er nyere norsk Litteraturhistorie for første Gang optaget til indgaaende videnskabelig Behandling fra norsk Synspunkt, og det iøvrigt paa en Maade, hvorved norsk Kritik kan siges at have stillet sig i enhver Henseende fuldt jævnbyrdig op ved Siden af den bedste danske. Jeg kjender ikke i den nordiske Bogverden noget litteraturhistorisk Verk, som behandler sit Emne i en mere sand videnskabelig Aand, med et friere og videre Overblik og en dybere Forstaaelse af, at Litteratur er et Stykke Historie og maa, for at forstaaes, sees i stadig Sammenhæng med det historiske Liv i det hele.

Collins Bog udmerker sig, foruden ved sin videnskabelige Aand, ved saamange andre mere populære Fortrin, at den bør kunne blive en virkelig Folkebog. Dens Stil er overordentlig tiltrækkende, varm, livfuld, farverig, og den drager frem meget historisk Stof, mange interessante Træk af vort nationale og sociale Liv i et Tidsrum, som ligger Nutiden nær, men alligevel vistnok er saagodtsom ukjendt for Nutidens Mennesker.

A. O. VINJE.

I.

Vinje var alle sine Dage en hjemløs og rastløs Mand. Han trivedes ikke i sin Fødebygd, som han vendte Ryggen for altid i femogtyve Aarsalderen; han trivedes ligesaa lidt i den vestlandske Smaaby, hvor han derefter slog sig ned, og han trivedes heller ikke i Hovedstaden, skjønt han likte sig bedst her, efter hvad han selv har sagt. Naar han blev boende her de sidste tyve Aar af sit Liv, var det ikke med sin gode Vilje. Og det var desuden bare i en meget indskrænket Forstand, at man kan sige, at han boede i Kristiania i disse tyve Aar; for han var jævnlig paa Farten, baade Vinter og Sommer, enten paa Besøg, ofte langvarige, hos sine mange Kjendinger udover Landet, eller paa en af sine Fjeldfærder eller paa en af sine Forretningsreiser, som man kan kalde det, naar han blev hentet, ofte langveisfra, til et eller andet Hestemarked eller «Fæsjaa» for at skaffe lidt Moro ved Siden af det nyttige.

Han gav sig af med noget af hvert i Løbet af sit Liv. Han forsøgte sig i mangeslags Bestillinger og Leveveie: som Skolelærer, Sømand, Handelsmand, Sagfører, Departementsmand, praktisk Politiker, Journalist o. s. v. Det mindste Glyt ud til en ny Fremtid kunde være nok til at sætte hans Fantasi i slig Fart, at han troede at have Lykken ihænde og gav sig til at bygge de mest svimlende Luftslotte. I sin Ungdom, medens han var Skolelærer i Mandal, indbildte han sig engang at have for sig den lige Vei til at blive Kapitalist og stor Forretningsmand ved en Skoghandel, og han skyndte sig med at tage Borgerbrev og studere Bogholderi for at gjøre sig bekvem til den nye Karriere. Da han var færdig med disse Forberedelser, viste det sig, at Skogen var værdiløs. Efterat han havde faaet ud sin engelske Bog *(A Norseman's views of Britain and the British»* — 1863), drømte han en Tidlang om at slaa sig ned i England og blive Forfatter i det engelske Verdenssprog; det skulde blive noget andet end at ligge herhjemme og slide sig ud med disse norske Fillegreierne. I et af sine sidste Leveaar fik han sig tilskjødet et særskilt matrikule-

ret lidet Jordstykke oppe i Akers Sogn for at blive stemmeberettiget og valgbar; straks saa han sig i Tankerne som Storthingsmand, Statsraad o. s. v. og var ikke lidet optaget af Tanken paa de Opgaver, som han i disse nye Stillinger vilde faa at løse. Der var adskilligt ved ham af Peer Gynt-Naturen, og det er vel endog Grund til at tro, at han har siddet Model for «Peer Gynts» Digter.

Hans Forfatterskab giver det samme Indtryk af rastløs Uro som hans Liv. Det streifer ind paa nærsagt alle mulige Omraader, behandler de allerforskjelligste Emner, i den mest brogede Afveksling. Det er Skjemt og Alvor, Poesi og Prosa om hinanden. Det er Boganmeldelser, æsthetisk-kritiske, filosofiske, politiske, statsøkonomiske, populær-naturvidenskabelige Afhandlinger, Digte, Reiseskildringer, Folkelivsbilleder, Taler ved alskens festlige Leiligheder, Foredrag om Hesteopdrætning og Sæterstel o. s. v. Stemninger og Standpunkter veksler som Emnerne. Fordetmeste synes han at være den mest afgjorte, rent uforbederlige Optimist: Livet er godt; Skam faa den, som klager; han «kysser endog Haanden, som slaar hans værste Hjærtesaar», — undskylder og forsvarer endog det Snæversyn og den Intolerans hos det store Publikum, som han selv fik lide saa haardt under. Ofte faar man dog et Indtryk af, at hans Optimisme er at forstaa halvt eller helt ironisk; det er bare en Maske, og stundom kaster han Masken og giver Udtryk for den mest bundløse Tvivl, det mest pessimistiske Syn paa Verden eller paa det norske Folks Vilkaar og Fremtid. Stundom løfter han «Skindfelden» som sin Fane og lovpriser eller forsvarer Bondens Stel og nedarvede Skikke, som han forsvarer hans Sprog; til andre Tider er han med paa at rive ned de nationale Gudebilleder og haaner Skindfeldspoesien og Norskhedsdrømmene med en Skarphed, som ikke giver «Dæmringens» noget efter, men paa en mere lunefuld og morsommere Maade. I «Dølens» første Tid optraadte han som afgjort Bureaukrat og akademisk Aandsaristokrat; han forsvarte Regjeringen og rev ned paa Oppositionen, hvis Politik bare syntes ham at vidne om Snæversyn og «Faakunna»; siden blev han *Jaabæks* Forbundsfælle og skrev til Forsvar for «Sparetanken». I Unionspolitiken slingrede han fra den ene Side til den anden, var stundom Selvstændighedsmand paa sin Hals og stundom saa unionsvenlig, at det smagte temmelig sterkt af Amalgamisme. Hans æsthetisk-kritiske Anskuelser var ligesaa famlende eller selvmodsigende; han synes snart at hylde den mest gammeldags romantiske Idealisme og snart den allermoderneste Naturalisme eller Realisme, ja, det hænder, at han i et og samme Stykke (t. Eks. i Kritiken af «Arne») stiller sig snart paa det ene og snart paa det andet Standpunkt, eftersom

det passer bedst for hans Øiemed: at rive ned paa vedkommende Forfatter eller hans Bog.

Man har ment, at det var stor Skade, at Vinje blev en slig Slingringsmand i sin Politik og sin Æsthetik, at han spredte sig saa vidt i sit Forfatterskab og forsøgte sig paa saamange Opgaver istedetfor at samle sig om en enkelt, som laa nærmest for hans Begavelse, og man har lagt en væsentlig Del af Skylden herfor paa det uheldige Milieu, hvori han blev stillet. Dette er naturligvis indtil en vis Grad fuldkommen rigtigt. Digterevnen var aabenbart det centrale i hans Begavelse. Men for Udviklingen og Udfoldelsen af denne Evne syntes Forholdene ved den Tid, da han kom til Kristiania for at bryde sig en Vei, saa ugunstige som vel muligt. Romantiken holdt paa at blomstre af; Begeistringen for det nationale afløstes af Kritik og Tvivlesyge. Publikums Interesser droges mere og mere i Retning af det praktisk-økonomiske: Jernbaneanlæg, Telegrafer, Iudustriudstillinger o. s. v. Poesi brød man sig ikke om; man troede at være færdig med den Ting og var ikke langtfra at betragte det som et Slags Politiuorden, naar nogen ung Mand gjorde Mine til at ville etablere sig som Poet. *Bjørnson* og *Ibsen* søgte og fandt Hjælp i Danmark i Kampen mod det norske Publikums Ligegyldighed eller ligefrem antipoetiske Stemning. Vinje kunde ikke tænke paa en slig Udvei, og han var desuden af en bøieligere Art. Det hørte til de mange virkelige eller tilsyneladende Modsigelser i hans Natur, at han paa én Gang var meget oppositionelt anlagt, saa han let kom paa Kant med sine Omgivelser, og tillige meget paavirkelig, meget tilbøielig til at tage Farve af sine Omgivelser og tude med de Ulve, i hvis Selskab Hændelsen bragte ham. Han var fra Thelemarken, Norges sagn- og sangrigeste Bygd, som, efter hvad han pleiede at sige, kunde forsyne halve Verden eller halve Europa med Digtere; han begyndte allerede i sin tidligste Ungdom at skrive Vers, og han vilde udentvivl, overensstemmende med hvad der var hans mest udprægede Evne, helst være blevet Digter. Men, eftersom han merkede, at den raadende Aand og Tone hos Hovedstadens Publikum gik saa afgjort imod dette, slog han ind paa andre Veie. Han «læste Jus den ganske Dag, fordi han ei fik Lov at digte», som det heder i et Vers fra et af hans første Studenteraar. Han skrev et Digt nu og da, men bare for Leiligheden, eller naar en poetisk Stemning kom saa sterkt over ham, at han maatte give den Luft. Og saaledes burde det være, mente han, Poesien er ikke eller bør ikke være nogen Specialitet; at lægge sig paa at blive Digter af Fag, som man lægger sig paa at blive Fysiker eller Mathematiker eller Skomager eller Skrædder af Fag, er igrunden en urimelig Ting. Om han havde været stillet i et

for Kunst og Poesi gunstigere Milieu og havt for sig et litterært mere interesseret Publikum, vilde han have ræsonneret og handlet anderledes; han vilde have fulgt det Kald, som Naturen havde givet ham, og dyrket sit poetiske Talent istedetfor at spilde saameget af sin Tid og Kraft paa Arbeider, som ikke kunde bringe ham nogen Frugt; han vilde have begrænset sit Forfatterskab bedre, og det vilde hans Eftermæle og Litteraturen have vundet paa.

Der kan være noget i dette. Paa den anden Side: det kan vel siges, at den poetiske Evne var central i Vinjes Begavelse, men det er aabenbart, at den ikke paa langt nær beherskede og samlede under sig de andre Evner saaledes, at disse kunde komme til sin Ret gjennem den. Om han havde indskrænket sig til at være Digter, vilde vi bare have kjendt en liden Del af det, som giver hans Forfatterpersonlighed Interesse og Betydning. Han var en virkelig Digter, endog en stor Digter, men paa et meget snævert begrænset Omraade (det idyllisk-lyriske). Naar han forsøgte sig udenfor dette Omraade, i andre Digtslags, — Dramaet og Novellen, — var han saa afgjort uheldig, at det er tydeligt, at her var en Grænse sat, som han ikke vilde have kunnet bryde igjennem under de heldigste ydre Vilkaar og med Opbud af al sin Kraft. Han var saa improvisatormæssig anlagt, at forat et Digt skulde lykkes for ham, maatte det helst gaa i en Fart; gav han sig god Tid og stellede længe med det, blev han let Versemager istedetfor Digter; det blev Kunstleri istedetfor Kunst. Han var ifølge sin Begavelses Art i høi Grad henvist til at smede, medens Jernet var varmt, og digte ud af Øieblikkets Stemning; saadanne poetiske Opgaver, som, foruden Inspirationen, ogsaa kræver omhyggelig Beregning og langsom Forberedelse af den kunstneriske Virkning, laa aldeles ikke for ham. Om han havde været stillet i et æsthetisk mere udviklet Milieu, ligeoverfor et poetisk mere interesseret Publikum, vilde han altsaa vel som Digter have frembragt mere, men neppe noget bedre end det, han har frembragt, og neppe noget, som havde aabenbaret nye Sider ved hans Digterbegavelse.

I Hensyn paa hans Forfatterskab i andre Retninger: Politik, Æsthetik, Filosofi o. s. v., er der vel endnu mindre Grund til at mene, at Tidernes, Omgivelsernes Ugunst har hindret det fra at udfolde sig paa rette Maade. Heller maa man vel sige, at han i Hensyn paa dette Forfatterskab just fandt et Milieu, som passede ham paa det allerbedste.

De Aar, i hvilke hans offentlige Virksomhed falder, — 50 og 60-Aarene, — var i udpræget Forstand en Overgangs- og Gjennembrudstid. Ny Aands- og Smagsretninger dukkede frem, men havde endnu ikke vundet nogen rigtig Indgang, de var endnu bare

Diskussionsemner snarere end Arbeidsprogrammer. I Politiken holdt en dyb Modsætning paa at bryde igjennem; men der var endnu ingen fast Partiorganisation, endnu ingen Kamp over hele Linjen, bare Forpostfægtninger. Man delte sig i Smaagrupper, som skilte sig ud fra hinanden eller allierede sig efter Omstændighederne, og som lignede mere Koterier end Partier. Man var paa Opdagelsesreiser ind i de nye Lande, som havde aabnet sig, men havde endnu ikke begyndt Arbeidet med at tage dem i fast Besiddelse. En saadan aandig Situation maatte siges at svare ganske vel til Vinjes eiendommelige Væsen og Begavelse. Under de mere udviklede litterære og politiske Forhold, som indtraadte i hans sidste Leveaar og efter hans Død, med de faste Rammer og de skarpt optrukne Grænser mellem Partierne, vilde han have havt værre for at finde sig tilrette. Skyggesiderne ved ham: Mangelen paa Dybde, Ustøheden, Troløsheden vilde have traadt sterkere frem; hans Fortrin: Bevægeligheden, Evnen til at ironisere og se Tingen paa én Gang fra flere Sider, «Tvisyntheden» og «Klunket paa Dobbeltstrengen», vilde ikke have kunnet gjøre sig saa godt gjældende. Hvad der laa for ham, var den frie Diskussion, — Diskussionen for dens egen Skyld, som en Sport eller Leg eller sund Øvelse af Kræfterne, — ikke Partikampen med visse Maal for Øie. Han var hverken skikket til at være Fører eller Soldat. Han duede ikke til at staa i Geled. At disciplinere ham vilde være at tage Margen og Magten fra ham. Han var en Omstreifer-Natur, en underlig Sammensætning af en Vildmand og et høit udviklet Kulturmenneske: med stor Kundskabstørst, hurtig Opfatning, en revolutionær, efter Lys og Frihed higende Aand, altid villig til at optage nye Tanker, men uden Trang eller Evne til at tilegne sig dem paa en dybere personlig og inderlig Maade, derfor ogsaa udsat for jævnlige Tilbagefald fra de allermoderneste aandige Høider til den mest primitive Naturtilstand. Han trivedes bedst, naar han befandt sig paa Reise, i egentlig og figurlig Forstand, flakkende om fra Sted til Sted eller fra Standpunkt til Standpunkt, uden at binde sig til noget.

Hans ypperste Verk er da ogsaa en Samling af Reiseskildringer: «Ferdaminni fraa Sumaren 1860». Denne Bog giver os i en Sum Billedet af alt det eiendommelige ved Vinjes Personlighed og Begavelse: det mangfoldigt skiftende, de bratte Overgange, Lunet, den ironiske Tvisynthed, den poetiske Stemningsfylde, Vildmanden i ham med sine primitive Instinkter og Kulturmennesket med det rigt udviklede, sterkt bevægede Tankeliv, den idyllisk-lyriske Digter med sine Drømme langt borte fra Verdens travle Færd og «Matpresten», ivrig optaget af alskens praktisk-økonomiske Forbedringer og ivrig for at faa dem indført blandt Folk.

Han er stundom «flirande» og flængende og stundom pathetisk rørende og mildt bevæget. Han farer fra Bygd til Bygd og satiriserer over Kaksevæsen og polemiserer mod alskens Fordomme og gammelt Ustel. Men saa kommer han tilfjelds, og Barndomsminderne strømmer ind paa ham, saa det bliver til Vers, gribende og stemningsrige som faa andre i vor Litteratur. Saa fortæller han, halvt skjemtende, halvt alvorlig, om sine Kjærlighedseventyr, om Kongestadsen ved Kroningen i Throndhjem og sine fornemme Bekjendtskaber o. s. v. Alt er saa friskt, saa egte og oprindeligt, saa frit for alt tilgjort Væsen. Det er et Mesterverk i sin Art og hævder sig en Rang i allerførste Række inden den norske Bogverden.

Den af Vinjes Bøger, som kommer næst efter denne i Rang, og som fremfor nogen anden har gjort hans Navn populært inden vort Folk, er «Storegut» (første Udgave 1866), hvis Emne er Bygdesagn fra Thelemarken. Det har været kaldt et «Epos», men er dog kun dette i en meget indskrænket Betydning af Ordet. Om Helten faar man egentlig ikke vide mere, end at han var stor og sterk, og Epos'et opløser sig i Virkeligheden i en Række mindre Digte: Folkelivsbilleder, Naturskildringer, Kjærlighedsdigte o. s. v., knyttet løst sammen ved et rent udvortes Baand. Af disse Digte er mange ypperlige, udmerket ved fin poetisk Stemning eller ved en Fynd og Kraft i Sproget, som bringer en til at tænke paa Sagaer eller Eddadigte. Ved «Storegut» har Vinje fortsat og videre udviklet den thelemarkiske Folkedigtning og knyttet den op til moderne Litteratur og har derved udført en Gjerning, som vistnok kan tillægges stor national Betydning.

I den i Aarene 1883—1890 udgivne Samling «Vinjes Skrifter i Utval» (6 Bind) er optaget, foruden «Ferdaminni» og «Storegut» og hans øvrige særskilt udgivne Bøger, ogsaa en lang Række af hans politiske Artikler, Boganmeldelser o. s. v. i «Dølens» 8 Aargange. Meget af dette er, som skrevet for Leiligheden og for at fylde Bladet (han havde dertil liden eller ingen Hjælp af andre), fra Indholdets Side ubetydeligt og uden synderlig Interesse for vor Tid. Met ét Fortrin er fælles for saagodtsom alt, hvad der er flydt af hans Pen, og det er den friske, naturlige, udpræget personlige og eiendommelige Stil.

Til det meget, Samtiden havde at udsætte paa Vinje, hørte ogsaa det, at han var, som det blev sagt, «en Mand med ikke fuldt udviklet Sands for det faktiske», og det er vist, at han var alt andet end paalidelig i sine Referater og Citater, og at han stundom ikke tog det saa nøie med Sandheden, naar han blev bragt i Knibe. Men i én Henseende var han et af de sanddrueste Mennesker: han bar aldrig Maske, hyklede aldrig, paatog sig ikke

nogen høitidelig Mine for at dække over sine Skrøbeligheder, men vedstod dem altid og ofte med en til Kynisme grænsende Aabenhed. Denne Sanddruhed, denne hans Aversion mod alslags Affektation og Tilgjorthed har præget hans Stil og vistnok ogsaa medvirket til at gjøre ham til «Maalmand».

Han var saaledes aandig skabt, at han maatte tale ligefrem, skulde han tale. Rigsmaalet eller det gjængse Skriftsprog kunde derfor ikke rigtig passe for ham; det var formeget af en Parade-uniform, en Klædning, som ikke var syet for ham, og som derfor revnede i Sømmerne, naar han skulde bevæge sig frit i den. Landsmaalet laa ham meget nærmere; men ogsaa det var en Uniform og paalagde ham en Tvang, som var hans Natur imod. Saaledes førtes han til at lave sig sin egen Sprogform, saa han, som hans Ven *Botten-Hansen* udtrykte sig, kunde til sine øvrige Titulaturer og Værdigheder ogsaa føie den at være Sprogeier.

Havde ikke *Ivar Aasen* forud opstillet sit Landsmaal og sit Landsmaalsprogram, vilde Vinje maaske ikke havt Mod til at bryde saa djærvt overtvært med den herskende Skriftsprogsform. Vinje vedblev da ogsaa altid at se op til Ivar Aasen som sin store Mester og Lærer, hvem han gjerne vilde følge i et og alt, om han bare turde eller kunde, og, ligesom de to var gode Venner hele Livet igjennem, saaledes har de ogsaa siden stadig været nævnte sammen, som Foregangsmænd for «Maalreisningen», — Medarbeidere i den samme store nationale Sag.

Imidlertid bestod der i Virkeligheden en dyb Modsætning mellem begge i Hensyn paa Udgangspunktet og Maalet for deres sproglige Reform og i Hensyn paa deres Opfatning af Nationalitet og nationalt Væsen.

Udgangspunktet for Ivar Aasens Maalstræv var et væsentlig filologisk-videnskabeligt. Han opdagede, at samtlige norske Bygdedialekter danner en Gruppe for sig, adskilt fra Bogsproget og det saakaldte dannede Talesprog, som efter visse væsentlige Egenheder maa henføres til den danske Sproggruppe. Ifølge sin videnskabelig-systematiserende Aandsretning lagde han an paa at udfinde alle Skjelnemerker mellem disse Grupper og at faa disse Skjelnemerker fremhævet og slaaet fast i den mest muligt bindende Form. Han indførte i det af ham konstruerede Landsmaal alle de gamle Former, han havde kunnet opspore som endnu levende paa Folkets Mund, alt, som kunde rigtig skarpt markere Forskjellen mellem norsk og dansk Skriftsprog. At det nye Skriftsprog derved blev saameget stivere og tyngre, — at dets Indførelse til almindeligt Brug som Følge deraf maatte blive saameget vanskeligere og medføre et saameget større Tilbageskridt i kulturel Henseende: det var noget, han ikke havde Øie for.

Hvad det gjaldt om for ham, var, at det nye Skriftsprog blev saa nationalt som muligt. Og nationalt, det var i hans Tanke enstydigt med gammelt. I sin Opfatning af Nationalitetens Væsen stod han helt og holdent paa romantisk Grund. Den var for ham væsentlig noget historisk færdigdannet og afsluttet, — en Arv fra Forfædrene, som det gjaldt at bevare mest muligt uforandret. Det nye gjenfødte Norge skulde blive mest muligt ligt det gamle. Vi skulde stelle os saa, at Forfædrene kunde kjende sig igjen i sit Land, om de vilde se ned til os. Vi skulde reise igjen af Gruset det gamle Hus, som de havde bygget, og flytte ind i det; det vilde vel blive noget trangt, men til Vederlag saa hyggeligt, saa harmonisk saa frit for saadanne fremmede Tilsætninger, som virker forstyrrende ind paa Sammenhængen.

Vinje var ikke Filolog og mindst af alt anlagt for videnskabelig Systematisering. Udgangspunktet for hans Maalstræv var ikke et sproglig-videnskabeligt, men snarere et stilistisk eller rent personligt Behov. Han vilde nok helst, som han siger, have været rent norsk i sin Sprogform, og han var, som Aasen, svært glad i rigtig gamle norske Ord og Former og brugte dem ogsaa gjerne, naar Leiligheden bød sig til det. Men han vilde først og fremst blive forstaaet af saamange som muligt. Han havde en aldrig hvilende Trang til at meddele sig; han vilde frem til Folk, og helst til de forstandigste og mest oplyste inden Folket, med alt det, som laa ham paa Hjertet at faa sagt, og den Sprogform, som skulde passe for ham, maatte ikke hindre ham heri eller lægge noget Baand paa Urostifteren og Fremskridtsmanden i ham. Den blev derfor alt andet end korrekt og helstøbt, alt andet end «rent norsk», men til Vederlag meget mere af et levende Sprog end det Aasenske Landsmaal.

Vinje var nok Romantiker og havde sine idylliske Stemninger, han ogsaa, ligesom Aasen; men det var bare rykkevis. I sin Opfatning af Nationaliteten og den nationale Sag stod han saalangt fra paa romantisk Grund, at han i Regelen heller maa siges at have indtaget et helt modsat Standpunkt. Han saa mere frem end tilbage. Han synes, efter den Maade, hvorpaa han tog Maalsagen, at have ræsonneret saaledes: det faar være det samme med Harmonien og Hyggen og Forfædrene; men frem maa vi, vi maa have frit Rum til Udvikling paa alle Kanter, trangt maa her fremfor alt ikke blive. Kommer Hensynet til Nationaliteten i Strid med Hensynet til Kulturen, saa maa det første vige. «All Armodsdom og Styggleik maa døy, om han er nokso national,» skrev han engang; «vi vil inkje annat hava af Nationaliteten enn det, som hever Verd for all Verdi.»

II.

ET OG ANDET OM AASMUND VINJE.

I.

A. O. Vinje's Skrifter i Utval — 1—6 B. 1883—1890.
A. O. Vinje ved Vetle Vislie — Bergen 1890.

Vinje har nu hvilet i over tre og tyve Aar paa Grans Kirkegaard, saa det kunde være rimeligt, at den «sene Retfærds Tid» nu var kommen for ham. Det ser da ogsaa ud til det. Han har faaet en Mindestøtte paa sin Grav, og en anden er i disse Dage reist i hans Hjembygd, paa hans Fødested. Enkelte af hans Verker, særlig «Storegut», er udbredt i mange Oplag. Det meste af, hvad han har skrevet, er bleven samlet i den af «Det norske samlaget» besørgede Udgave i seks Bind. Han har fundet flere Biografer; særskilt maa fremhæves den i Overskriften nævnte Biografi af *Vetle Vislie*, der giver en udførlig, med varm Sympathi affattet Skildring af hans Liv og Forfattervirksomhed, og som holder sig nogenlunde fri for den sedvanlige Biografsynd: at rose formeget, saa Grænserne og Skyggesiderne ikke kommer til sin Ret. Flere af hans Digte har ved *Grieg's* Kompositioner opnaaet stor Popularitet og hører nu til det faste Sangrepertoire baade her i Landet og andetsteds. —

De, som kjendte Vinje og holdt af ham, har ikke kunnet være Vidne til al denne Anerkjendelse, uden at de mangengang maa have sagt til sig selv: Herregud, at han ikke selv skulde faa se og høre noget af dette, — han, som hungrede og tørstede saa efter Hæder og Ros. Han fik lidet af det Slag, medens han levede; han sad paa Hungerkvisten al sin Tid, — i denne som i andre Henseender. Det er nu ikke for det, — han vilde ganske vist ikke være bleven tilfredsstillet, om han havde faaet opleve den Hæder, som er bleven vist ham efter hans Død. De Linjer, som han saa ofte citerede (han citerede, som bekjendt, gjerne sig selv og helst sine Vers — «som eg saang eingong»):

«Ikki um vi kunde himilen naa
vi endaa var rike.
Lengtande maatte vi helvite faa,
som skapt er for slike,» —

— disse Linjer, der passer paa alle Mennesker, passede i en særdeles Grad paa ham selv. Han var en umættelig Natur. «Min hunger etter kunnskap er som haaen,» lader han Staale sige, og tænker derved utvivlsomt paa sig selv. Dette haifiskeagtig-graadige ved hans aandige Væsen prægede sig ogsaa paa en Maade i hans ydre Personlighed: Øinene, der fór urolig hid og did som Rovfuglens, naar den speider efter Bytte, — den brede Mund, som han pleiede at spærre helt op, naar han lo eller blev forundret, overrasket ved noget under Samtalen, — et morsomt Indfald eller et Udtryk, der slog an hos ham, — saa det saa ud, som naar Fisken gaber over Agnet. —

Vinje var i sine Theorier fordetmeste en stor Optimist. Verden er god, — Folket, Publikum er godt, om det synes noksaa vrangt; Skam faa den, der klager; han viser bare, at der ikke er det rette To i ham. Armodsdommen er «den beste skulemeistar», og særlig Poeten har bare godt af at leve paa Sultekur; han bør være

«som feite furutræ,
som vex i aur og yri:
om kvist og bork verdt flengde ned,
so kjem i saaret tyri.»

Han viser, at han ikke ved, hvad der tjener ham bedst, naar han kræver at være «Frifant». Det skjæmmer ham bare ud, at han bliver Gjenstand for Dyrkelse; det er, som naar Abekatten faar Sukker. Folket maa ikke forkjæle sine store Mænd, men hellere bære sig ad med dem som Simlen, der velter «den nyfødde reinskalven sin paa snjofonni for at vigja honom in til sit harde reinsliv» o. s. v. — Vinje pleiede, naar han kom ind paa Betragtninger over, hvor surt han havde slidt og hvor lidet han havde naaet af det, hvori Menneskene pleier sætte Arbeidets Løn, at trøste sig med, at hans aandige Udvikling derved var blevet fremmet paa den bedste Maade. Og det kan være, at der er nogen Sandhed deri. Det kan være, at dette, at han maatte føle sig som en utlæg Mand, der stod paa stadig Krigsfod med det Samfund, hvori han levede, har virket til at kvæsse hans Kritik, til at udvikle hans «tvisyn», hans Evne til at ironisere over sig selv, og til at holde ham fri for Affektation og Stilisteri. Men Sagen har ganske vist ogsaa en anden Side. Jeg holder det for utvivlsomt, at *Vislie* har Ret, naar han mener, at Vinje «kunde have blevet noget mere, om Folket havde faret anderledes med ham, end det gjorde», — at han «tog Skade af, at hans Arbeide ikke blev fulgt med den nødvendige Sympathi», — at han paa Grund deraf altformeget «blev sig selv, saa at sige, paa Vrangsiden», idet han drev Gjøn med sine egne Følelser og ikke turde komme med det, som boede inderst i hans Hug, fordi han stadig maatte frygte for at blive til Latter. Enhver, som mindes Vinje

paa Talerstolen, vil ogsaa mindes, hvorledes han, naar han fik Bifald eller merkede, at Tilhørerne fulgte ham med Sympathi, voksede derved og blev ligesom elektriseret, saa det gnistrede af ham. Det ligger nær at tro, at det kunde have havt en lignende Indflydelse paa hans Forfatterskab, om han havde kunnet skrive med Tanken paa et velvilligsindet Publikum. Jeg har aldrig kjendt nogen Mand, som hurtigere tog til Graaten end Vinje. Han blev let rørt, og Rørelsen fik let Magt over ham, saa Taarerne kom. Men ligeoverfor Publikum maatte han vise sig sterk, være Kar; naar han skrev, maatte det helst løbe ud i et Gapskrat altsammen, forat ikke Folk skulde faa Tag paa ham. «Eg er like-glad eg, sa guten, daa han grét,» — det er norsk det, siger *Vinje*. Aa ja! det er vel det. Men det kan vel blive formeget af det ogsaa, og det kan vel hænde, at man, naar man er for lidet aabenhjertig i en Retning, fristes til at tage sit Mon igjen ved at være altfor aabenhjertig i en anden, saa Vinjes Kynisme maaske for en Del har sin Grund i, at han saa ofte øvede Tvang paa sig, for ikke at blive pathetisk eller høitidelig.

Af de Stykker, *Botten-Hansen* skrev i «Illustreret Nyhedsblad» om *Vinje*, faar man det Indtryk, at Forholdet mellem ham og Publikum igrunden var noksaa gemytligt: — Vinje var vistnok et Slags Bajads eller Hofnar, men han trivedes godt ved den Rolle, for den laa ganske for ham, og Publikum var godsligt; det bar fordetmeste over med hans Uvørenheder og modtog ham som en velkommen Gjest, hvor han viste sig, saa han kunde «takke gud og godtfolk for drykk og mat» og føre et noksaa sorgløst Liv paa sin Fantevis. Dette er en sterkt idealiseret Skildring; — Botten-Hansen havde Sympathi for Vinje, — de var jo begge Husmandsgutter, der havde slidt sig frem, — men han var en fredelig Mand, der søgte at glatte over det, som var skakt og vrangt. Skildringen er neppe mere end halvt sand, forsaavidt angaar de første Tider af Vinjes Løbebane, medens han endnu var Drammens-Korrespondent og gjaldt for en nogenledes uskadelig Person, og endnu mindre svarer den til de virkelige Forhold, efterat han havde fremtraadt som Repræsentant for Maalstrævet, og især efterat han tillige havde begyndt at drive oppositionel Politik. Jeg mindes engang, jeg var hos Botten-Hansen, at Vinje kom ind og begyndte, straks han havde sat sig ned, at klage over, hvor ondt han havde det, — det var efter hans engelske Reise, og før han havde opnaaet den eneste Forfremmelse, han nogensinde naaede i Statens Tjeneste: Ekstraskriverposten i Benaadningskontoret, — altsaa i Aaret 1864 eller 1865. Han talte om, hvorledes han havde slidt og slæbt, fra han var Gut og taget den ene Eksamen efter den anden, med de bedste

Karakterer, og endda gik han her, — en tilkommen Kar, — og tjente ikke Saltet til Maden, baade frøs og sultede, saa han maatte være glad, naar en Kakse eller Grosserer vilde slænge et Maaltid Mad til ham eller huse ham for nogle Dage; han havde skrevet Bøger, som han turde sige, det var adskillig godt i, og endda gik han som et Skumpelskud, der blev haanet og hundset fra alle Sider; han vidste, at han havde Evner til at udrette noget stort; men han gik tilgrunde i dette Bikkjeliv; bare han kunde komme fra det altsammen og fare til Amerika og begynde Livet fra nyt af. Hans Ansigt var rødt og fortrukket, medens han talte, Stemmen hæs, og tilsidst graad han. Vi to andre sad taus og vidste ikke, hvad vi skulde sige. Det er noget af det uhyggeligste, jeg har oplevet, og det prægede sig derfor ogsaa saa dybt i min Erindring, at jeg husker det, som om det var foregaaet igaar. Det gav mig et sterkt Indtryk af, at der maatte være noget i høi Grad indskrumpet og fortørket ved vort saakaldte Kultursamfund, og det virkede sit til at drive mig over i den Opposition, som dengang holdt paa at danne sig (eller snarere maaske: omdanne sig, saa at den, fra at være blot politisk, gik over til at blive politisk-national-social-litterær). Jeg vil naturligvis ikke paastaa, at jeg dengang skjønte, hvor stor og original en Begavelse Vinje raadede over; men saameget skjønte jeg, at han var et Talent, en Kraft, og at det Samfund, som stødte ham fra sig, derved gav sig selv et daarligt Skudsmaal. Det var, som bekjendt, ikke bare ham, det gik udover. Den bureaukratisk-departementale Klik, der kaldtes det «gode Selskab» i Kristiania, og som havde Dagspressen til sin Raadighed, kunde overhovedet, ligesom Fogden Woldemar paa Anholt og af de samme Grunde, «ikke lide nye Propheter», men gjorde sit muligste for at kvæle dem og holde alt virkeligt Aandsliv nede. *Bjørnson* og *Ibsen* tog sin Tilflugt til Danmark og skaffede sig dernede saavidt Plads, at de bergede Livet gjennem den værste Vaarknipe. *Vinje* derimod, hvem denne Udvei var afskaaret, saa sig henvist til sine Landsmænds Kjærlighed. Ham kunde man tro at have fuldt Tag paa, og ligeoverfor ham viste da ogsaa Kristiania-Dannelsen sig i sin fulde Glans. Jeg har mere end én Gang været Vidne til, hvorledes der blev hujet til ham som til et Skadedyr, og hvorledes han paa Gader eller offentlige Steder blev fornærmet ved haanende Slængeord. At erkjende ham som Digter eller som overhovedet hørende Litteraturen til, derom kunde der ikke være Spørgsmaal inden det toneangivende gode Selskab. Han blev omtalt som «Overretssagføreren» uden Sager, den «afskedigede Ekstraskriver», der, i Mangel af noget bedre, drev en Geschæft som Skandalskribent, en uhæderlig Geschæft, om

hvilken man til og med ikke uden Grund antog, at den ikke kastede meget af sig. Hovedstadsbladene lagde systematisk an paa at tie ham ihjel. Naar han optraadte som Taler ved offentlige Fester, blev det ofte ikke nævnt i Referaterne, selv om hans Tale i Virkeligheden havde været Festens Glanspunkt. Hans Bøger, selv de, der havde den mest inoffensive Karakter, maatte ikke omtales eller anmeldes. Jeg skrev engang en Anmeldelse, — af «Storegut», saavidt jeg husker, — og sendte den ind til «Morgenbladet». Jeg satte mit Navn paa, forat Redaktionen kunde have Ryggen fri. Anmeldelsen var paa ingen Maade overdrevent rosende, — det var et Slags Eksperiment: man vilde søge at bringe det paa det rene, hvor snæver Intoleransen kunde være, og lagde derfor an paa at gjøre sig saa liden og fordringsløs som muligt. Den kom ikke ind. Jeg henvendte mig til «Morgenbladet»s Redaktion for at faa den tilbage og prøve, om et andet Blad vilde tage den. Den var naturligvis puttet i Papirkurven. Vinje blev virkelig ilde medfaret af det Publikum, til hvis Naade han var henvist, saalænge han levede. Han var varg i veum, — Ulven i Kristiania-Societetens Helligdom, hvor aandløst, forbenet Pedanteri og kjoleklædt Raahed forestod Gudstjenesten.

Det maa indrømmes, at der var meget ved *Vinjes* Personlighed, som maatte have gjort det vanskeligt for ham at finde en nogenledes indfredet Plads endog i et langt mere humant og tolerant Samfund end det norske paa de Tider. Der var meget ved hans Personlighed og ved det Standpunkt, han indtog i sproglig og litterær Henseende, som gjør det forklarligt og undskyldeligt, at den «sene Retfærd» for hans Vedkommende blev mere sen end sedvanlig. Han optraadte som Repræsentant for «Maalsagen», og blandt de forskjellige «nedbrydende» Tendenser, som ved de Tider begyndte at gjøre sig gjældende, var der naturligvis ingen, som maatte synes mere urimelig eller fordærvelig end den i en god konservativ norsk Borgers Øine. *Ivar Aasen* var nu vistnok den, der først tog Maalsagen op og vedblev at være dens egentlige Leder; men Ivar Aasen var Videnskabsmand; man kunde opfatte hans Konstruktion af Landsmaalet som et videnskabeligt Eksperiment; man kunde se i hans Digte i Landsmaal en sidste Udløber af Bonderomantiken eller et Slags lærd Leg eller Sport, i Lighed med nyere Tiders latinske Versemageri, — saa det hele ikke var noget at uroes videre ved. Saadan som derimod *Vinje* tog Maalstrævet, fik det en praktisk paagaaende Karakter, der ikke lod sig miskjende. Hans Forfatterskab i Maalet var ikke bare idyllisk-poetisk, det var polemisk, politisk, filosofisk; han optog alle mulige Emner til Behandling, og, naar han brugte Maalet, var det øiensynligt for at faa sagt, hvad han

havde at sige, paa den virksomste, mest indtrængende Maade, saa det fik gaa med Korrektheden, som det kunde; han tog Ord og Former, som det faldt sig, helnorske og halvnorske og danske iblandt. Saadan som Maalet blev formet under hans Haand, var det aabenbart ikke længer en Stadsklædning, der bare drages frem til Forevisning ved høitidelige Leiligheder, men en Arbeidsdragt til dagligt Brug. Det lod sig ikke længer opfatte som filologiske Øvelser i et dødt Sprog; enhver maatte se, at det var en høist levende Ting, der viste de allerbestemteste Tendenser til at brede sig og bryde indover Kulturens og Kultursprogets fredede Enemerker. —

Det var forsaavidt i sin Orden, at Forargelsen over Maalstrævet gik væsentlig ud over Vinje, og den var saa stor, at han allerede af den Grund maatte være blevet en fredløs Mand, endog om der ikke havde været andre Sider ved hans Personlighed og Forfatterskab, som maatte virke frastødende eller skræmmende. Men det var der nu ganske vist, og det i Guds Velsignelse. Om han ved sin stilistiske Smidighed og Sprækhed og sin Frihed for Affektation og filologiske Skrupler var vel skikket til at vinde Indgang for Maalsagen, var han paa den anden Side ogsaa velskikket til at bringe den i Vanrygte og til at styrke eller vedligeholde Forestillingerne om, at den var kulturfiendsk og maatte føre et Raahedens Regimente over Landet. Hans ydre og indre Væsen var et saadant, at der, om han havde levet i gamle Dage, maatte have dannet sig Sagn om, at han, ligesom Mændene af Ravnista-Ætten, stammede fra et Trold paa den ene eller anden Side eller var, som det kaldtes, et «Halvtrold». Der var noget vildmandsagtigt i hans Udseende. Ansigtet var skakt; det ene Øie sad lidt høiere end det andet, hvorfor han ogsaa i Mandal (hvor han i sin Ungdom tilbragte nogen Tid som Lærer) gik under Navnet «Olsen med det eine auge» (han kaldte sig Asmund Olsen dengang); Næsen saa ud, som om den havde været knust engang (hvad den nok ogsaa havde været); Munden var bred og næsten læbeløs, Panden rund og fremstaaende og med Huden ualmindelig stramt spændt udover; Ansigtet iøvrigt fuldt af Rynker og Furer som paa en gammel Kjærring. Portrættet foran første Bind af hans «Skrifter i Utval» ligner ret godt, men gjengiver ikke det, der var det mest karakteristiske ved hans Ansigt: den uendelige Bevægelighed, Minespillet, der, naar han talte, var saa livligt og gav et saa vekslende Udtryk, at man ikke længer saa, at han var styg. Figuren var skak som Ansigtet; Klæderne vilde ligesom ikke sidde rigtig paa ham, selv om de var gjorte til ham (ofte gik han nu med andre Folks aflagte Klædesplag, og da kunde han nu se rent afskaplig ud). Han var «lang og slaapen», som det heder i *Bjørnsons* Digt over gamle Heltberg, — «slengje-

leg og slurven», — som det heder i *Garborgs* «Bondestudentar» (Skildringen af Russelaget, hvor Vinje holder Tale); især havde Ryggen en urimelig Længde, saa vi, hans Kjendinger, skjemtede med, at han burde testamentere sit Kadaver til Universitetet som en naturhistorisk Merkværdighed, eftersom han aabenbart maatte have en eller et Par Ryghvirvler udover det normale Antal. Han slang eller hev paa sig, naar han gik, som for at bringe sig i Ligevegt, og steg med store Skridt, løftende Benene høit, som om han stadig gik i Ur eller Ulænde. Det var ikke Under, at Hunde paa to og fire kom i Bevægelse, naar han viste sig paa Gaden. —

Og noget tilsvarende til dette vildmandsagtige ved hans ydre Personlighed var der ogsaa i hans aandige Væsen. *Bjørnson* har sagt om Vinje i en Dagbladsartikel (citeret af *Vislie*, Side 319): «Hvad er den kosteligste Gammen i al hans Skrift? jo, at tage paa alt vort, især det fineste, med Vadmelsvaat. Han kunde føle ømt og dybt som faa, hvor hans oprindelige Natur blev tiltalt; men den blev let det modsatte. Sprogemnet indbød uvilkaarlig til at lægge Kjøkkenets og Borgestuens Haan paa Storstuen og hele Gaarden.» Der er noget sandt i dette. Enhver, som kjendte Vinje, vil vide, hvorledes han ikke bare i Skrift, men ogsaa i Tale stadig morede sig ved at drage ned det, der gjaldt for superfint, og faa det ligesom til at gaa istykker ved at sætte paa det et rigtig kjødfuldt, drastisk malende Ord af Folkesproget, eller ved at anbringe Fjøset i umiddelbar Nærhed af Salonen og sammenstille «Damer og Griser» blandt det meget gilde, der frydede hans Øine paa et Fæsjaa, eller ved at klæde af Stadsdragten, saa det kunde vise sig, at der indenfor bare stak et almindeligt Menneske eller endnu bedre: et almindeligt Dyr, — hvorledes han, der ikke kunde bevæge sig i en Selskabssal eller føre en Konversation med Damer, uden hvert Øieblik at støde an mod den gode Tone, lagde an paa at fremstille al «god Tone», alt sedvansmæssigt, al hævdet Skik og Brug som bare tilgjort, bare iveien, og førte en slig Krig paa Kniven mod Konventionaliteter, at det stadig væk slog over i Kynisme og Raahed. Men jeg tror ogsaa, at *Vislie* har Ret, naar han protesterer mod, at «Maalet» faar Skyld herfor, eller at det opfattes, som om Vinje, ved at præke sit, den rammeste «Naturligheds», Evangelium, talte og skrev ud af Maalets Aand og i Egenskab af Maalreisningens fuldtgyldige Repræsentant (hvad Bjørnsons Udtryk ligesom synes at pege paa). Skriftsproget og Landsmaalet svarer til de to Samfund: Bysamfundet og Bondesamfundet, og idet *Vinje* optraadte som Forkjæmper for Maalsagen, optraadte han altsaa ogsaa som Forkjæmper for Bondesamfundet og gjorde sit til at hævde dets historiske Ret; men han maatte alligevel i mange Henseender

kaldes lidet skikket til at være dets Repræsentant. Han stod næsten som en helt fremmed ligeoverfor Bysamfundet og savnede saa aldeles Sympathi for dets Traditioner, at han bare saa dem paa Vrangsiden; han følte sig naturligvis langt nærmere i Slegt med Bondesamfundet; men han stod dog paa en Maade udenfor det ogsaa, og havde heller ikke for dets Traditioner synderlig Sympathi eller Forstaaelse. Hans Haan var ikke blot «Kjøkkenets og Borgestuens ligeoverfor Storstuen», men ogsaa Bondehyttens ligeoverfor Gaardmandshuset. Jeg har hørt Folk fra hans egen Hjembygd udtale sin Forargelse over, hvorledes han opfattede Hjembygdens Skikke og Brug og gjængse Talemaader urigtig eller fremstillede dem urigtig, vrængte paa dem for at faa dem til at blive latterlige eller lægge noget urent og stygt ind i dem.

Maalreisningen er en Nationalsag, og Vinje, Maalreisningens Foregangsmand, har derfor ogsaa været opfattet som en saa rent framifraa national Personlighed, næsten som en Type for al Norskhed. Nu ja, — det er vist, at der var noget i visse Maader meget nationalt ved ham, at hans Personlighed og Forfatterskab afspeiler visse Drag eller Eiendommeligheder i det norske Folkelynne; men, at disse Eiendommeligheder skulde høre til de dybestliggende, mest centrale og karakteristiske, — at Vinje skulde kunne gjælde som Norskhedstype i en meget vid Udstrækning eller meget omfattende Betydning: det maa paa Forhaand synes lidet sandsynligt; dertil var hans Begavelse for lidet fyldig og hans Væsen formeget rent negativt, efter sit oprindelige Anlæg og sin Udvikling. Nationaliteterne er sterkt sammensatte Karakterer, og det gjælder vel ikke mindst om den norske. Landet er mangfoldigt som faa andre; det er storslagent, afskrækkende vildt og idyllisk smilende og Gud ved hvad det ikke er. Man skulde tro, at denne Landets Mangfoldighed maatte afspeile sig hos Folket. Det var en af Vinjes Yndlingstanker, at det forholder sig saa, og et Emne, han ofte udbredte sig over. «Her er mange Brøker, Generalnævneren maa blive stor, naar den engang bliver funden,» pleiede han at sige. Bygdelagene ligger fordetmeste vidt adskilte fra hverandre og har forskjellig Natur og forskjellige Livsvilkaar. Bygdenationaliteterne har i en meget fremtrædende Grad faaet udvikle sig hver paa sin Haand, og er blevne prægede heraf, saa de kjendes let ud fra hinanden. Vinje var Thelemarking, og om Thelemarkingerne siger gode Iagttagere, at de danner i aandig Henseende som en ren Modsætning til sine Naboer paa den anden Side Fjeldet, — Haringerne. De har ikke saamegen praktisk Sans som Haringerne og er ikke saa gode Forretningmænd, men er til Vederlag mere æsthetisk anlagte; —

Vinje pleiede at sige, at Thelemarken kunde forsyne hele Verden med Poeter. Thelemarken har den rigeste Dialekt, de fleste og bedste Viser, de flinkeste Træskjærere, Sølvarbeidere og Spillemænd, men staar i Økonomi og husligt Stel tilbage for en og anden af de mere prosaiske Nabobygder. Og inden den enkelte Bygd er der nu igjen ofte saa forskjelligartede Næringsveie med deraf følgende forskjellig Levevis, at der af Bygdenationaliteten ligesom udsondrer sig visse Afarter eller Grupper, der staar for sig og har sin særskilte Karakter. *Vinje* synes at have tilhørt en slig Afart. Jeg mindes, fra vore Fjeldturer, hvor godt han likte sig, naar han paa Høifjeldet traf sammen med Driftekarer, Hestehandlere, Øikeleitere, Fiskere eller Reinsjægere. Dette er ofte Folk, der ved sit omflakkende, ustadige Liv har sondret sig ud fra sine Omgivelser, — et Slags Bohemiens, ofte morsomme og gløgge, fulde af Regler og Risper, frigjorte fra meget af den sedvanlige Bygde-Bornerthed, men ofte ogsaa kyniske og slængekjæftede, sterkt individualistiske og Karer for sig. Blandt den Slags Folk fandt Vinje sig ypperlig tilrette; derimod kom han ikke rigtig ud af det med Gjennemsnitsfolk i Bygderne, og han viste sig i en forunderlig Grad lidet fortrolig med de Regler og Ceremonier, der regnes for at høre til god Levemaade inden den mere aristokratiske Del af vort Bondesamfund. Det hændte engang paa en Fodtur, at vi, — d. v. s. Vinje og jeg og et Par andre «felagar», — varme og tørstige passerede forbi en af Gudbrandsdalens gjæve Bondegaarde og besluttede at gaa indom for at faa os en Drik Melk; vi blev enige om, at Vinje skulde være vor Fører, og han tog ogsaa det paa sig, men udførte sin Mission saa slet som vel muligt, idet han mod al god Bondeskik gik bus paa med sit Ærinde. Vi fik, hvad vi bad om, men Folkene ænsede os iøvrigt saa lidet og saa paa os med en saa forunderlig Mine, at vi skjønte, at de ansaa os for et Slags Fanter. Da vi kom ud, gav ogsaa Vinje sin Vrede Luft og skjældte rigtig løs paa Bondefornemheden, som han mente var endnu meget værre at komme ud for end Byfornemheden. Og deri havde han paa en Maade Ret. Bondesamfundet er meget langt fra at være «naturligt» i Vinjes Forstand. Det har sin Stivhed, sin Ærbarhed, sit opgjorte Regelverk for, hvad der er passende Udtryksmaade, god Levemaade o. s. v., fuldt saa meget som Bysamfundet, saa det maa siges, at Vinje ved sin kyniske Ligefremhed stod ikke mindre i Opposition til den hos Bondesamfundet raadende Aand end til Byfolks Begreber om, hvad der er fint. —

Man vil i, hvad *Vislie* i sin Biografi af *Vinje* fortæller om hans Slegt, Barndom og Ungdom finde Vink til Forklaring af dette vildmandsmæssigt antisociale i hans Væsen. Slegten var oprindelig

udenbygds, og Vinjes Fader boede paa en Plads, som han selv havde ryddet. Det var en klog, morsom Mand, men han havde ikke noget godt Ord paa sig blandt Bygdens Folk, idet han gjaldt for at være en «rivbikje» og en Slagsbroder, der brugte stygge Kneb, naar han ikke kunde komme til at vinde paa anden Maade. Medens Vinje som Unggut gik paa Lærerskolen i Kviteseid, boede han hos en Mand ved Navn Lavrants Holtan, der skildres som «framifraa gaaverik, med stort vit og løgje, full af alt slags gap, men uvyrden, magtsjuk og hardhjartad», og om hvem der fortælles Historier af en rent ud oprørende Beskaffenhed. Det kan ikke være tvivlsomt, at disse Forhold har havt Indflydelse paa Vinjes Karakter og Aandsretning. Han talte og skrev ofte om sin Fader og altid med stor Beundring; han holdt ham for at have været en Mønstermand i alle Dele; han har vistnok havt meget tilfælles med ham og arvet ikke saa lidet netop af hans Rivbikje- og Slagsbrodersnatur. Han led ondt under sin Opvækst for Faderens Skyld, fik høre mangt et «sneidord» og blev «hædd og hydd» af Kameraterne som den fattige Husmandsgut og Søn af den ilde likte Manden paa «plassen» under Vinje Prestegaard. Dette har virket til at gjøre ham mistroisk og stemt hans Sind saaledes, at han følte sig som en forskudt og stræevede efter at komme ud, — «ud, om det saa bar til afgrunns». —

Og til afgrunns bar det da ogsaa i visse Maader. Han søgte et Hjem og fandt det aldrig. Han tog Eksamen efter Eksamen og prøvede paa at bryde sig Vei i de forskjelligste praktiske Livsstillinger, som Skolelærer, Sømand, Handelsborger, Skogspekulant, Politiker, Journalist, Sagfører, Departementsmand, Ølbrygger, o. s. v.; men det viste sig, at han ikke rigtig passede for nogen Stilling, det gik galt overalt. Naar han begyndte paa noget, skeede det oftest med de mest sangvinske Forventninger; en noksaa liden Fremgang eller noksaa fjern Udsigt satte hans Fantasi i den livligste Bevægelse og bragte ham til at bygge de utroligste Luftkasteller; han saa sig i Tankerne som den store Kapitalist eller som Storthingsmand og Statsraad; han drømte om at forene paa sin Haand Litteratens og Forretningsmandens Magt og Herlighed; jeg hørte ham engang, -- det var kort efter at han havde taget juridisk Eksamen, — udmale, hvorledes han agtede at etablere sig med to Kontorer —, et paa den ene Side af Gangen for Sagføreren og et paa den anden for Litteraten og Redaktøren: det kunde ikke slaa feil, at det maatte gaa herligt; paa den ene Side af Gangen vilde han sope Penge ind et Par Formiddagstimer og saa gaa over paa den anden og arbeide for «maalet», kaste nye Tanker frem eller hidse sine Blodhunde ud over Landet; — hans Appetit var storartet, og ret som det var, troede han at have for

sig et Bord velbesat med gode Retter, men, naar han saa vilde sætte sig og tage for sig, tvinte det bort altsammen som bare Luftsyner. Han fandt Folket i sin Hjembygd ukjærligt, snæversynt og vrangt; han søgte ud til Byen, arbeidede sig frem til Samfundets saakaldte Høider, og saa viste det sig, at Folket dér var ligesaa vrangt og ukjærligt, og vel saa det. Man vilde ikke vide af ham, eller man vilde ikke lade ham gjælde for en alvorlig Mand; de Adgangsbreve, han havde skaffet sig ved gode Eksamener, ved Talent og Kundskab, blev ikke godkjendte; han blev staaende udenfor, eller han slap bare ind paa Vilkaar af, at han gjorde Løier eller forlystede Publikums Ondskab ved at opføre et litterært Slagsmaal og fare i Benene paa en eller anden fremragende offentlig Personlighed. Der var Folk, som tog sig af ham iblandt og gav ham «mat og drykk»; men det hændte da ogsaa iblandt, at de lod ham føle, paa en ufin Maade, at han var deres Skyldner. En af Kristiania Bys Rigmænd, og det utvivlsomt en af de bedste, mest almendannede og almeninteresserede, fik det Indfald at agere Vinjes Beskytter ved at bede ham til sig en og anden Gang; dermed troede han at have erhvervet sig en slig Ret, at han, naar Vinje kom med noget i «Dølen», som han ikke likte, skrev til ham Skjændebrev, affattet i Udtryk, som om Vinje var en Skolegut eller havde solgt sin Sjæl til ham. Vinje var en smidig og spænstig Natur, han lod sig ikke kue; han «bøygdest og upp sig rettad»; men Forholdenes Ugunst satte dog sine dybe Merker i ham. Baade den Beskyttelse og den Forfølgelse, han blev Gjenstand for maatte virke til at skjække eller demoralisere ham. Det varme og kjærlige i hans Væsen trængtes tilbage, «rivbikkjen» i ham blev draget frem; den friske Latter i ham blev til en uvederkvægende «kaldflir». Hans Sind fyldtes med Harme og Bitterhed; den maatte have et Afløb, men kunde ikke faa det dér, den skulde have det, eller ad den sunde, naturlige Vei. Det saakaldte «bedre», toneangivende Samfund var ukjærligt, haardtdømmende, fiendtlig stemt mod snart sagt enhver aandig Bevægelse, ethvert Fremskridt udenfor det rent økonomiske; Vinje led derunder som saamange andre fremadstræbende yngre Mænd paa de Tider; men han havde nu engang stillet sig paa det optimistiske Standpunkt, at «Folket», — Samfundet, — altid var godt og forstandigt og saadant, som det skulde være. Han sled vondt, det fik saa være; det stemte med «Theorien» om, hvorlunde Reinskalven blev indviet til sit harde «reinsliv» o. s. v., og var følgelig ikke noget at klage over; men saa skulde heller ikke nogen anden Aandens Mand have det godt. For ellers svigtede «Theorien» ham, og alle de Saar, som hans Forfængelighed eller Selvfølelse havde modtaget af et Publikum uden Forstaaelse af eller Respekt for

Talentet, og som det havde lykkedes ham at faa saa nogenledes læget ved Hjælp af den nævnte Theori, brød op igjen og begyndte at verke. Herved bragtes han mangengang til at vende sine Vaaben mod dem, hvem han burde have opfattet som sine Forbundsfæller, og til at stille sig op til Forsvar for den livrædde Konservatisme, som altid var og blev hans uforsonlige Fiende, saa han, — efter sit eget Udtryk, — «kyssede den Haand, der slog hans værste Hjærtesaar». Han gjorde sig ligesom blind for, at de Mænd, der ved disse Tider førte den norske Digtning ind paa nye Baner, som *Bjørnson* og *Ibsen*, — eller, — som *Ueland* og *Sverdrup*, — søgte at faa organiseret et liberalt politisk Parti til Modvegt mod Bureaukratiet, igrunden arbeidede hen til et lignende Maal som han, om end ad andre Veie og ud fra forskjellige Forudsætninger. Han stillede sig paa den strengeste Maalstrævsorthodoksismes Standpunkt for at komme dem tillivs (medens han selv i sin sproglige Praksis viste sig alt andet end orthodoks); det skulde være et enten — eller, — alt eller intet: enten var man Maalstræver, eller man havde intet at skaffe med norsk Nationalitetsbevægelse; dette med norsk Theater, norsk Digtning, norsk politisk Folkeparti var, naar det ikke gik paa «Maalet», bare Danskhed i en anden Form, eller det var bare Uvidenhedens Opposition mod Oplysning og Sagkundskab. Og, naar nogen af de Mænd, der gav sig af med sligt, naaede frem til Anseelse og Anerkjendelse, blev det nu rent galt; for det første skulde jo deres Gjerning være merket af Halvhedens Dødssynd, og dernæst skulde de iallefald, om der var noget ved dem af den sande Poet eller Profet, have ventet paa Lønnen, til den «rette Forfaldsdagen» kom, d. v. s. til de var lagte i Jorden. Det kom dertil, at *Vinje* næsten betragtede det som en Slags Mission for sig at repræsentere «Gudernes Misundelse» ligeoverfor den lykkelige (han pleiede selv at bruge dette Udtryk), at slaa koldt Vand paa Beundringen og bringe en Mislyd ind i Bifaldet, særlig naar det blev en af de samtidige Digtere tildel. Han gjorde sig ingen Umage med at bekjæmpe eller skjule sit Anlæg til Misundelse (som udentvivl fra først af var meget sterk, ifølge hans Slagsbroders-Natur); han fik det tvertom i sine Tanker gjort om til noget godt og rigtigt, et Slags Retfærdighedsfølelse, og gav det naturligvis, i Henhold dertil, saameget friere Løb. Og det maa siges, at Publikum gjorde sig til for at styrke ham heri. Han fik mere Ros for sine Stykker mod *Bjørnson* og særlig for Kritiken over «Arne» end for det meste af, hvad han ellers skrev, endda det er meget langt fra, at denne Kritik gjør ham nogen Ære i nogen Henseende. Den er vringlet, ondskabsfuld, uklar og selvmodsigende (se *Vislie*, S. *139 ff*); den skal være «flirande», men

det er ikke nogen smittende Latter; for at være virkelig morsom maa en føle sig overlegen og skrive med god Samvittighed, og Vinje var formeget Digter til at kunne gjøre det, naar han rakkede ned paa «Arne». Endda var der blandt dem, der bare pleiede at have Haansord tilovers for Vinje og hvad han skrev, mangen en, som ved denne Leilighed slog ham paa Skuldrene og fandt, at han havde gjort sine Sager godt. —

Det viste sig nu, tiltrods herfor, at Vinje havde skudt over Maalet. Uretfærdigheden maa ikke være altfor skrigende, naar den skal naa sin Hensigt. Kritiken over «Arne» prellede af, trods det Skadefrydens Bifald, hvormed den blev hilset, og virkede i Længden mere til at nedsætte sin Ophavsmand end sin Gjenstand i det offentlige Omdømme. Men Vinje blev ikke klog af Skade og kunde ikke beherske sine Lidenskaber i dette Forhold. Hans Jalousi mod de mere lykkelige af hans Samtids Digtere og navnlig mod *Bjørnson* kommer idelig frem i, hvad han senere skrev, og giver sig ofte Luft paa en ligefrem grotesk, rent ud barnagtig Maade, som t. Eks. hvor han sætter *Anton Bang's* Fortællinger over Bjørnsons og erklærer det for «vist, at dei koma til at liva lenger» *(Skrifter I. 451)*, — en Spaadom, om hvilken man vel allerede nu trygt kan sige, at den har vist sig at være falsk. Nu er det vel saa, at Vinjes Begavelse og hele Natur var saa helt forskjellig fra, i mange Henseender saa helt modsat Bjørnsons, at det maatte være umuligt for ham rigtig at vurdere det største og bedste ved denne. Han var «tvisynt», kritisk-opløsende, skeptisk, strømmende, uplastisk, — en livlig, behændig, bevægelig, men ikke dyb eller sterk Aand, og de Fortrin og Egenskaber, han satte mest Pris paa hos andre Forfattere, var de, der mest lignede hans egne: det satirisk-flængende, det aandfuldt-legende, det stilistisk-virtuosmæssige, — Kunststykkerne mere end Kunsten. Han har derfor vistnok indtil en vis Grad været i god Tro, naar han talte mod «bjørnerusen» og mente, at Bjørnson blev sat for høit. Men det lader sig ikke negte, at Jalousi og personligt Nag var med her og bragte ham til at tale og skrive mod sin bedre Overbevisning. *Bjørnson* optraadte, trods Vinjes hadefulde Skriveri, flere Gange offentlig til Fordel for ham paa en saadan Maade, at Vinje, som jo ellers var let at røre, burde have blevet forsonet og søgt at fornye det gamle Venskabsforhold; men Agget sad for dybt i ham til det. Han kunde ikke tilgive den unge Manden, der engang havde siddet ved hans Fødder, at han havde vundet paa ham og var blevet den lykkelige; det pinte ham stadig, og ret som det var, tog det ham saa, at det maatte ud, om det saa skulde ud gjennem Sidebeinene, som det heder. — Engang i et af Vinjes' sidste Leveaar, som han og jeg sad sammen en Aftenstund paa

en Kafé, kom Bjørnson ind og slog sig til os. Det var vist Aar og Dag, siden de to havde taltes ved, og Situationen maatte synes lidt vanskelig, efter alt, hvad der var passeret dem imellem, men Bjørnson tog den paa sin vante Vis med Storm, og Passiaren blev snart livlig. Da Kaféen skulde lukkes, foreslog Bjørnson, at vi skulde fortsætte hos Vinje, som dengang havde sin Hybel hos Kopist Aas paa Hegdehaugen. Vi gjorde saa og blev siddende næsten hele Natten sammen. Det blev en morsom Nat for mig, som mest sad og hørte paa; det var et Slags Brydekamp mellem de to, som begge var Mestere i at føre Ordet, hver paa sin Vis. Men ofte sad jeg som paa Gløder, for jeg, som var Ven af begge, skulde jo sørge for, at Legen ikke udartede og blev til Alvor. Bjørnson var godmodig hele Tiden, som det sømmer sig den sterke; men hos Vinje skjød der, ret som det var, et ondt Udtryk op i Øiet; han kom med bitre, saarende Ord og stak, ligesom Ormen, bagfra. Engang siden fik jeg ogsaa den Opgave at agere et Slags Fender mellem de to. Det var et Par Maaneder før Vinjes Død, da han syg var vendt tilbage fra Opholdet hos Broderen efter sin Hustrus Død. Han kom kjørende til mig og bad mig følge med til Bjørnson, hvem han vilde takke for det Digt, han havde skrevet i Anledning af hans Hustrus Ligfærd. Bjørnsom modtog os i sit store, vakre Arbeidsværelse med de nordiske Flag paa Væggen; hans Hustru og et Par af hans Børn var tilstede; selv sad han kneisende, sund og sterk og lykkelig, og ligeoverfor ham Vinje bøiet og blev, «paa Grus af det, han tænkte» — for hvem nys var bleven «stængt det første Ly, han havde fundet i sit Liv». Det var pinligt at se paa den brudte Mand og endnu pinligere at høre, hvor knapt og tvert han tilmaalede den Tak, han havde at fremføre. «Tak skal du have, Far, for det Digt, du har skrevet til mig, — det andre Verset var ganske vakkert.» Mere formaaede han sig ikke til at yde. —

Vinje kunde ikke selv blive Høvding og undte ikke nogen anden at blive det. Der var ikke saa lidet af Biskop-Nikolas-Karakteren i ham. Han skrev mod Genidyrkelse og vilde gjerne, naar han kunde komme til, rive ned paa den aandige Storhed, men var paa samme Tid kun altfor villig til at bøie sig for Rangens og Rigdommens. Hans Livs Gang — den Modgang og Mishandling, han led, — førte med sig baade det ene og det andet. Han var gjennem lange Tider af sit Liv afhængig af Godtfolks Naade og Barmhjertighed; han maatte lade sig protegere for at leve, snart af den ene, snart af den anden; han gik saa at sige fra Haand til Haand og blev derved krybende, upaalidelig, utro, som en Hund, der skifter hyppig Herre. «Jeg gaar ikke med dig paa Gaden,» sagde jeg til ham, «dersom du hilser saa ærbødig paa en

slig Pengesæk af en Grosserer.» «Aa, du er en Nar,» mente Vinje «Pengene er en stor Magt.» Vi, hans Omgangsvenner, af den Kreds, der slog sig sammen med ham om at udgive «Vort Land» i 1867, havde ofte ondt ved at holde det gaaende med ham, naar han lod sine slette Instinkter have frit Løb, eller de mindre tiltalende Sider ved hans Væsen traadte frem. Vi drev paa med at være Idealister; vi vilde opponere mod den Materialisme, som efter vor Mening var raadende inden Samfundets toneangivende Kredse; vi vilde have Gjennemførelsen af vor nationale og politiske Selvstændighed opfattet som en Pligt, hvori der ikke maatte kortes noget af, under nogensomhelst Omstændigheder, af nogensomhelst Hensyn, enten til vore formentlig utilstrækkelige Hjælpemidler eller til det formentlig nyttige ved en nærmere Forening med de skandinaviske Broderfolk. Vort Program gik idethele ud paa at være overmaade rake i Ryggen. Og Vinje skulde nu være med paa det han ogsaa. Men hans Ryg var saadan skabt og saaledes bøiet af Livet, at han ret som det var faldt ud af Rollen. Han havde været med paa at forherlige »Madstrævet» saa godt som nogen anden og lovsunget Tilgodegjørelsen af «fisketad» o. s. v. som den mest nationale Gjerning, — i «Dølen»s første Tider, da der, som det blev sagt, stod ligesom en frisk Møgduft af den. Og han fik jævnlig slemme «guanokratiske» Tilbagefald, idet han, for at bruge hans eget Udtryk, lod den «kloke mannen» føre Ordet eller talte og skrev om «regelværket», hvilket skulde betyde saameget som de praktiske Hensyn, Hensynet til vor Fattigdom o. s. v., der skulde nøde os til at gaa paa Akkord og slaa af paa vore Selvstændighedsidealer. Det hændte iblandt, at vi ogsaa paa anden Maade fik føle, at han ikke var god at staa i Baas med, eller at han kunde blive en besværlig Ven, idet han ved hvad han skrev førte os op i personlige Ubehageligheder. Det gik et Par Gange udover mig, og det paa en saadan Maade, at jeg maatte tro, at det ligefrem havde været hans Hensigt at skaffe mig en Fortræd paa Halsen. Han tilstod ogsaa, at det var Tilfældet; han havde det ondt, og han vilde, at jeg for Kameratskabets Skyld ogsaa skulde have det lidt ondt iblandt. Jeg mente nu, at jeg ikke i nogen Henseende kunde være nogen værdig Gjenstand for «Gudernes Misundelse», og jeg sagde naturligvis til mig selv og sagde ogsaa til Vinje, at det skulde være forbi mellem os. Men jeg kunde ikke holde mit Ord, og det varede aldrig længe, før det blev godt igjen mellem os, naar der var kommet en Kurre paa Traaden.

Hvis der var meget ved Vinje, som stødte os bort, saa var der saameget mere, der holdt os fast ved ham og gjorde ham paa en Maade til en uundværlig Person for os. For det første

var det nu ham, der fra først af havde ført os sammen, og af hvem vor Kreds fik sit Navn og sit Merke. Han var den blandt os, der havde «Stilen» og i litterær Henseende sad paa egen Eiendomsgrund, og han var den, der repræsenterede «Sagen», d. v. s. Maalsagen, som efter vor Mening var central i det nationale Gjenreisningsarbeide. *Vislie* fortæller (S. 222), at Advokat *Dunker* ikke vilde skrive i «Vort Land», fordi «eit slikt menneskje som Vinje budde i kjellaren». Det er rigtigt, og den nærmere Sammenhæng dermed var saadan: Dunker tilbød sig at skrive i «Vort Land», hvis Program han symphatiserede med, paa Vilkaar af, at vi kastede Vinje paa Dør; det var til mig, han gjorde sit Tilbud, og jeg syntes naturligvis, at det var et meget smigrende Tilbud; jeg indsaa naturligvis ogsaa, at en Artikel fra Dunkers Haand vilde give Fart til vort Blad, der førte en saa temmelig haabløs upaaagtet Tilværelse; men jeg maatte svare, at der ikke kunde være Tale om at opfylde hans Vilkaar, eftersom det ikke var Vinje, der boede tilleie hos os, endda han havde sit Tilhold i Kjelderetagen, men tvertom os, der boede tilleie hos Vinje, — og dette var sandt ikke blot i en udvortes Betydning, forsaavidt nemlig «Vort Land» meldte sig selv som en Fortsættelse af «Dølen», men ogsaa i en dybere aandig Forstand. — Dernæst gjorde der sig vel gjældende hos os en Følelse af, at Vinje, med alle sine moralske Brøst og Mangler, var «a man more sinned against than sinning». Og endelig var han, naar han kom i Aande, en saa mageløs morsom og underholdende Mand, at det kunde være rimeligt nok, at de, som engang var komne ind i hans Kreds og havde havt Leilighed til at høre ham, ugjerne skilte sig fra ham. Vi, — han og hans Omgangsvenner, mest yngre, tildels ganske unge Mennesker, — samledes i en Række af Aar regelmæssig én Gang om Ugen enten hjemme hos en af os eller i Studentersamfundets Kafé, og jeg tvivler ikke paa, at alle de, som deltog i disse «kvirvingsdrykkjur» eller «Turistentage» (de kaldtes saa, fordi det fra først af havde været Meningen at komme sammen for at gjennemgaa i Erindringen de Fjeldturer, vi havde gjort, eller lægge Planer til nye), vil mindes dem som hørende til deres Livs bedste Stunder, endda Punschen ofte var vederstyggelig, og vil erkjende, at det var Vinje, hvem dette først og fremst skyldtes. Han talte gjerne selv, og han talte godt. Men han hørte ogsaa gjerne paa andre, og hans Hunger efter Kundskab, hans Glæde over at faa høre et eller andet Slagord fra nyere Tanke- og Forskningsretninger, — et eller andet Indfald eller Billede, som kunde sætte hans Fantasi i Bevægelse eller give hans Tanke noget at tumle med, — var saa stor og iøinefaldende, at den formelig virkede til at inspirere os. Vi fik

Tungen og Tanken paa Glid ligesom bare ved at se paa ham. Men, naar saa vi andre havde havt Ordet en Stund, blev han tilsidst som en ladet Elektrisermaskine, og det kunde da hænde, at han skreg op med en Stemme, som om han vilde kvæles: «Herregud, gutar, lat nu meg faa tale!» Og saa bar det løs, saa det forslog. Og, naar vi saa havde sluttet og ruslede hjemover, hæse af den megen Snak og noget medtagne af de daarlige Drikkevarer, pleiede Vinje, som var en nytsom Mand og altid betænkt paa at forøge sin aandige Staburs-Beholdning, at holde et Slags Opgjør over, hvad vi havde samtalet om, for ligesom bedre at fæste det i Mindet: «Iaften har vi gjennemgaaet et langt Register; vi har talt om det, og om det, og den Tanken har været draget frem, og den, og den . . . . Ja, ja — det har været en god kveld.»

Mest gjaldt det nu om dem, som havde den Lykke at være hans «felagar» paa Fjeldfærderne, at de maatte komme til at holde af ham og bære over med hans Skrøbeligheder. Han blev paa disse Fjeldfærder som en anden Mand; det bitre og hadefulde i hans Væsen strøg ligesom af ham; han var den snilleste, medgjørligste Kamerat, altid i godt Lune, og ofte saa straalende glad ved den friske Luft, det kolde, rene Vand silrende frem under Mosen, den herlige Hunger og den gode Maden, naar vi kom frem til Sæter eller Fiskebod, de store Syn, naar vi kom op paa et Udsigtspunkt, at det for dem, der var med ham, var umuligt andet end at smittes deraf og blive glad som han. Han siger etsteds, hvor han fortæller om, at han sad oppe paa Paradisbakkerne og saa udover Lierdalen: «Anten mæler eg ikke ordet, naar eg i gode stunder siter og ser utover slikt, eller og so fløymer det som fossen.» Dette stemmer ganske med min Erindring. Han kunde, naar han kom i Aande ved et eller andet stort eller vakkert Syn, faa det paa sig med en slig Veltalenhed, at han formelig tabte Veiret og næsten stupte i Bakken; han reciterede lange Slykker af en eller anden af sine Yndlingsdigtere, — *Byron* eller *Wergeland*, — ikke godt, — for han ligesom stødte eller buldrede Ordene frem, — men sterkt bevæget; — «mit falscher Stimme, aber wahrem Gefühle» som det heder hos *Heine.* Men et rigtig førsterangs Udsyn kunde tage ham saaledes, at han blev helt taus. Da han og jeg for første Gang saa Jotunheimen ligge udbredt for os oppe paa Stugunøse (vi havde forud bare havt et og andet Gløt af den nede paa Landeveien i Valders), fik han ikke et Ord frem i lange Tider, men sad bare og graat. Og, da vi saa kom ned til Nystuen og talte om, hvor heldig vi havde været med Udsigten, og Folket sagde til os, at vi skulde være heldige ogsaa paa en anden Maade, idet vi skulde faa til

Middags den største Ørret, som paa lange Tider var fisket i Otrovandet, og saa den fede Fisken laa for os paa Bordet, strømmede hans Taarer igjen i den oprigtigste Rørelse. Der var saameget af det primitive Naturmenneske i ham, at den gode Maden næsten synes at have havt noget helligt ved sig i hans Øine, og at det blev for ham et Slags høitidelig Handling at mætte Hungeren med den sterke, sunde Landskost.

Under sin sidste Sygdom færdedes han med sine Tanker stadig oppe paa Fjeldvidderne. Her havde han levet sit bedste Liv, og her følte han sig hjemme. Det troldske og vilde ved Fjeldnaturen, som virker skræmmende paa de fleste, drog ham til sig og stemte hans Sind harmonisk. «Aa, bræen vil meg ikkje noko vondt,» sagde han, da han mod Kameraternes Raad vilde gaa over den sprækkefulde Mjølkedalsbræ. Det synes, som om han har seet i Tinderne og Bræerne gamle Kjendinger, venlige Naturmagter, til hvem han trygt kunde betro sig. Men i det ordnede Menneskesamfund fandt han ikke rigtig Fred, og her synes han at have følt sig omgivet af bare fiendtlige Magter. Da jeg hørte, at han, øiensynlig dødssyg som han var, havde forladt Hospitalet og var reist paa Landet, havde jeg en Følelse af, at det skete ifølge et lignende Instinkt som det, der bringer det vilde eller halvvilde Dyr til at gjemme sig bort, naar det merker Dødsstunden komme. Jeg tror næsten, at jeg ikke vilde være blevet forundret, om man havde fortalt mig, at han havde lagt sig til at dø oppe i en Ur, langt borte fra Folk.

II.

Naar det maa siges, at Vinje tog Skade af den Mishandling, han blev Gjenstand for, skal dette ikke opfattes saa, at vi skimter i, hvad han har skrevet, poetiske Muligheder, — Evner, som ikke kom til Udfoldelse, — eller at hans Forfatterskab blev klemt sammen inden snævrere Grænser end dem, Naturen selv havde anvist. Han kunde have blevet noget *mere*, ved en bedre Behandling, men ikke noget *andet*, siger *Vislie* udentvivl med fuld Ret. Det gjælder neppe om ham som t. Eks. om *Wergeland*, at hans Udvikling brødes af, saa vi ikke har rigtig Greie paa Dimensionerne af hans Genius. Wergeland blev som Digter væsentlig Lyriker; men hans dramatiske Arbeider afgiver, med al deres tekniske Ubehjælpelighed og øvrige Mangler, dog Vidnesbyrd om, at han havde store Evner i Retning af objektiv Menneskeskildring, og vi tør tro, at han, om han havde levet længere og i et, litterært sect, mere gunstigt Milieu, kunde have blevet en fremragende dramatisk Digter. Noget sligt kan der aldrig være Spørgs-

maal om for *Vinjes* Vedkommende. Hans Forsøg i det novellistiske og dramatiske Genre er faldt saa uheldig ud, at der ikke kan være Tvivl om, at disse Omraader laa helt udenfor Rækkevidden af hans Begavelse. Hvad han har skrevet i denne Retning, er ikke bare ubehjælpeligt i Formen, — lige til det paafaldende ubehjælpeligt, naar man betænker, hvor smidig og mangslungen Kar han ellers viste sig at være og dertil vel belæst, — men det er, hvad der er værre, fordetmeste uden Liv, koldt og kjedeligt. Det er saalangt fra, at Omgivelsernes Ugunst har Skylden for, at Vinjes Digterbegavelse ikke kom til at sætte sig noget Mindesmerke af varigt Værd udenfor Lyrikens og Romancens Omraader, at man vel hellere kunde have Grund til at lade det gjælde som en Følge af denne Omgivelsernes Ugunst, at han overhovedet forsøgte sig paa andre Omraader end disse og spildte saa megen Tid og Kraft paa Opgaver, der laa saa helt udenfor Grænserne af hans Begavelse. Publikum var saa lidet litterært, saa lidet æthetisk fintsmagende, at lyriske Digte eller Romancer, hvor gode de end var, ikke formaaede at tildrage sig nogen videre Opmerksomhed eller skaffe sin Forfatter nogen videre Anseelse, fordi de i en rent ydre Forstand var Smaating. Man pleiede i al Troskyldighed at gjøre en grov Kvantitets-Maalestok gjældende ved Bestemmelsen af den poetiske Rang *A. Munch* blev t. Eks. meget almindelig stillet over *Welhaven*, fordi han havde skrevet mere, — «større Ting», — hele Tragedier og historiske Romaner, medens Welhaven bare havde skrevet «Smaadigte». Der laa kanske heri en Fristelse, som Vinje ikke havde Selvkritik og Selvfølelse nok til at staa imod.

Alle indrømmer vel nu, at *Vinje* paa de Felter, hvor hans poetiske Natur hørte hjemme, har frembragt Verker, der hører til det bedste, vor Litteratur eier. «Ved Rondarne», «Drivdalen», «Vaaren», «Gamle Mor», «De tri Systerne», «Guten», «Hjonlaus», det meste af «Storegut» o. s. v., er Digte, saa stemningsfulde eller saa eiendommelige, af et saa egte og oprindeligt Præg, at man maa føle sig tryg paa, at de vil sikre hans Navn mod Glemsel og bevare sin Friskhed gjennem Tiderne. Men ogsaa paa disse Felter har han gjort sig skyldig i rent utrolige Feilgreb baade med Hensyn paa Valg og Behandling af Emnerne og er sunket ned under det middelmaadige; vi møder ved Siden af Digte af den ypperste Rang meget, som er værre end mislykket: — de platteste prosaiske Rimerier, den trivielleste, bredeste Hverdagssnak sat ud paa Vers, — Ting, der synes skrevne af en Mand, som ikke har havt mindste Begreb om, hvad Poesi er for noget. Man maa finde det paafaldende, at den samme Forfatter, der har skrevet «Storegut», har kunnet rime Side op og Side ned slig

som i «Staale»; — han brød jo af tilsidst i Følelsen af, at han var kommet paa uret Vei, — men at han ikke brød af længe forud! Man skulde forsværge, at den Versemager, vi møder t. Eks. i «Dagsens Dikt» eller «1859», har kunnet skrive saa stemningsfulde, gribende Digte som «Rondarne» eller «Drivdalen».

Dette, at *Vinje* kunde vise sig saa svag, selv paa de poetiske Omraader, hvor han havde sin Styrke, hænger sammen med, at han, om han var meget af en *Digter*, saa var og blev han alle Dage overmaade lidet af en *Kunstner*, — en bevidst, beregnende Kunstner. Han havde lidet Sans og Respekt for Kunst i Almindelighed, og hvad særlig Digtekunsten angaar, synes han at have ment, at det var rent ud en Misvisning at tale om en saadan. «Poetisk gaave,» siger han etsteds, «er nokot aalmennt menneskelegt; det er ikke nokon serskild lagnad for ein ting som f. ex. evne til maaling, musik o. s. v. Det er vel so, at der skal eit særskilt musikalsk øyra til for velklang i spraaket, men den, som skal faa det fulle navn af diktare, han maa vera ein herremann i den menneskelege aands tankerike. Han er ingen sermann, sosom jurist, theolog, doktare o. s. v., og derfor er det og uforstandigt at titulera ein mann med «diktare», Ak ja, kjære guten min, vi ero alle diktarar, svarad Goethe den unge lømmelen, som titulerad seg med poet, og i dette laag og, at det var ein aalmenn eigenskap at vera diktare. Men der maa vera nokot meir en det aalmenne af denne eigenskapen, før den fær dette navn. Det er eit tillegg, nokot attpaa, eit plus, men ingenting i grunn og væsen særskilt, sosom det at vera mekanikus eller skomakare. Det poetiske i ein natur er berre liksom ei fraa det vanlege liv litt sterkare gjenomsalting af det aandfulle og fantasirike i os, og det er graden af denne saltstyrke, procenterne i den, som er den poetiske rangsklasse.» (Skrifter I. 737-38.) — Der er nu ganske vist noget rigtigt i dette, og Vinje havde paa sin Maade Ret, naar han talte haanlig om det fagmæssigt aflukkede ved den samtidige danske Skjønlitteratur og mente, at en slig «poetisk Potteplante-Kultur» ialfald ikke passede for os. Men Digteren kan dog være og maa, for at naa det høieste og fuldkomneste, være noget mere af en «sermann», end Vinje syntes at ville medgive; han har sin «Kunst» han ogsaa, og, om den ikke er saa speciel som Musik eller Malerkunst, saa har den dog adskillig flere Sider og stiller adskillig flere Krav end dette med «det musikalske øyra for velklang i spraaket». For disse Sider havde Vinje i en forunderlig Grad lidet Syn. Der var noget almueagtigt ved hans poetiske Æsthetik, saadan som den kommer frem i Ytringer i hans trykte Skrifter, og saadan som jeg mindes han ofte udviklede den i mundtlig Samtale. Han lægger i Fortalen til «Store-

gut» en urimelig stor Vegt derpaa, at han har holdt sig til det i Bygdetraditionerne faktisk givne Stof. «Det er ei sann soga det, som stend i denne boki — —. Dette, at soga er sann i sine store drag, er det, som etter mi meining maa gjeva diktet sitt meste verd; for smak og stil skifta um, men historiske grunnevne vara. — — Det er denne folkelege eller historiske beinbygning, som me finna i alle poetiske verk, som liva lengi, alt fraa Homer og vaare gamle sogor ned til Walter Scott. — — Det er af livet sjølv me maa faa vaare grunndrag; det er det, som lyt dikta fyr os, og aalmugen heve difyr i grunnen rett, naar han segjer um ei soga eller eit dikt: ja, ja, det kan vera godt og væl altsaman, men det er ikkje sannt; ho lyg den boki og ferer med fantesi.» — Han pleiede at protestere mod, at der blev lagt nogen Hovedvegt paa det, man kalder «Stemningen» i et Digt; det var, sagde han, en uklar Tale, som maatte føre til, at en rent meningsløs Lalling kom til at gjælde for sublim Poesi. Tanker og Billeder, — det var det, som det kom an paa: — sunde, rigtige Tanker, oplyst ved malende eller slaaende Billeder og udsat paa klingende Vers, — det var Recepten for et godt Digt. Han glemte herved blandt andet, at der er en «Forkortningens» Kunst, som har sin store Betydning i al Digtning, ogsaa den lyriske, — at et Digt virker ikke blot ved, hvad det udsiger, men ogsaa ved, hvad det fortier eller bare antyder, — netop fordi det bare antydes.

Medens han saaledes ofte miskjendte og vanskjøttede, hvad der kan siges at høre til Digtets indre Form, viste han til Vederlag saameget mere Sans og Omhu for den ydre Form, — Versifikation, Rim og Rhytme. Han satte saa stor Pris paa denne Versifikationens Kunst, at det iblandt forledede ham til et rent Kunstleri eller blotte Kunststykker, — sammenhobninger af rare, underligt klingende Ord eller løierlig lange Rimrækker, som t. Eks.:

«Den bekken, som siklar —
Den dropen, som tiklar —
Den straumen, som glittrar —
Den dropen, som tittrar —
Den straalen, som giddrar —
Den skuggen, som diddrar —
Den duva, som nuslar —
Den vinden, som tuslar o. s. v.

eller:

Ikring meg sukkar skog og aai tyter,
og kvite bekken fram or urdi bryter,
og dalen gjeng i krok og aldri tryter;
min tanke burt i draumens toku flyter;
paa sama tid som her eg sit og nyter,
eg for meg sjølv og alt det gamle syter
o. s. v.

Vinje havde aabenbart meget ved sig af Skalden (i Ordets gamle Betydning) eller af den sætersdalsk-thelemarkske Stevkjæmper, for

hvem det at gjøre Vers er en Idræt omtrent som at slaa Hallingkast, hvorved det gjælder at vise sig som en spræk Kar, der kan tumle med Ord og Tanke paa den behændigste Maade. Han stod som Digter i visse Maader paa en særskilt historisk Grund, idet han fortsatte Traditionerne fra den gamle thelemarkske Folkedigtning og førte dem ind i Litteraturen, og der laa baade en Styrke og en Svaghed, eftersom disse Traditioner var forligelige eller uforligelige med Kravene til moderne Poesi.

Jeg mindes, at han engang, jeg mødte ham paa Gaden udenfor Universitetet, fortalte mig, at han nu havde skrevet et Digt, som var det bedste eller noget af det bedste, han havde gjort, og det maatte han endelig straks læse op for mig. Vi gik da ind i Universitetsaulaen og satte os paa Trappen, og der læste han Digtet op; det var «Vaaren». «Læg merke til,» sagde han, «at her er baade Bogstavrim og Linjerim og Enderim, og saa er det Heksameter atpaa!» Ja, det var jo overmaade merkeligt, men kanske det merkeligste af det hele var, at det trods alle disse Kunststykker var blevet et virkeligt Digt. Ikke altid gik det saa heldigt. Skalden, Verskunstneren, den spræke Karen eller aandrige Manden kom ret som det var iveien for Digteren og skjæmte det helt eller halvt ud for ham. Det blev for megen Klang, for mange Ord, for megen Stas. Om flere af Vinjes Digte, der ellers hører til de gode, t. Eks. «Guten», «Jøtunheimen» o. s. v. gjælder det ganske vist, at de vilde have været endnu bedre, om de havde været kortere; det har været snart et eller andet sindrigt Billede eller malende Udtryk, snart en eller anden aandrig Refleksion, som han endelig har skullet have med, saa han er blevet for bred; det kunde jo, efter hans Mening, aldrig blive formeget af den Slags; et Digt skulde være som en Kiste, vel fyldt med nyttige og solide Sager, og udenpaa bemalet og udkraatet efter den gjængse Bondesmag. Naar en Stemning rigtig havde grebet ham eller et poetisk Emne laa i en saadan Grad færdigt for ham, at Formen og Rammen paa en Maade var givet (som ved meget af «Storegut»), kunde han være kort og enkel, og da digtede han sine bedste Ting. Men disse Ting pleiede han selv ikke at sætte saa høit; han satte mere Pris paa dem, hvor han havde havt mere Leilighed til at vise sig som den spræke Verskunstner eller den «tvisynte», flængende Tankens Mand. Han var ikke enig med dem, der regnede «Ved Rondarne» for en af de alleregteste Perler i hans Digtning. «Aa, det er nu etterdiktning det,» sagde han, — nemlig efter Indledningsdigtet til *Goethe's* Faust. Ved nærmere Sammenligning viser det sig imidlertid, at Overensstemmelsen ikke er saa stor, at der er nogen skjellig Grund til at tale om «etterdiktning»; det er næsten bare Versmaal og Rythme, Vinje

har laant fra det goethe'ske Digt (se *Vislie*, S. 327—28); men herpaa lagde han jo ogsaa fra sit æsthetiske Standpunkt en urimelig stor Vegt. Han havde mere tilovers for sit Digt om «Jøtunheimen»; her er mere af den Ordstas, som han var saa glad i:

«Den egg, den tind, den pigg, den klo, den kniv,
d'er skip og baatar, som fyr vinden driv»
o. s. v.

Men, skjønt «Jøtunheimen», — bortseet fra den uheldige Plads, det har faaet, — det er, som bekjendt, indflettet i «Storegut» — maa regnes for at høre til Vinjes bedre Digte, staar det dog, trods al Billedpragt og alle de malende Udtryk, i virkelig poetisk Værd utvivlsomt langt tilbage for «Ved Rondarne» og minder, ved sin noget inventariumsagtige Opregning af den skildrede Lokalitets Herligheder, paa en mindre heldig Maade om en svundens Tids naturbeskrivende Digtslags. I det hele, — man faar et Indtryk af, at Vinje er heldigst som Digter der, hvor der har været mindst af bevidst Kunst. Naar han beregner, gaar det ofte paa skakke, fordi han regner ud fra en ufuldkommen, altformeget rent udvortes formel Kunstopfatning. Han gjorde sine bedste Ting ligesom uforvarende; — det staar maaske i Sammenhæng dermed, at disse Ting har en saa uforlignelig Friskhed og Naturlighed, men paa den anden Side vistnok ogsaa, at der inden hans poetiske Produktion er saa lidet at spore af Udvikling eller Fremgang; er han den samme fra først til sidst, — d. v. s. fra den Tid, da han begyndte at skrive i «maalet», hvilket jo var det store Gjennembrud for hans Genius baade paa det poetiske og prosaiske Omraade, — lige ujævn, lige egte poetisk til sine Tider, som ram prosaisk-versmagersk til andre.

Vinjes Mangel paa Sans og Respekt for Kunst i Ordets indre og høiere Mening har nu vel ogsaa sat sine Merker i hans *Prosaform.* Inden dette Omraade blev han dog ikke i samme Grad eller paa samme Maade som ved sine Vers fristet til at sætte Kunstleri ind for Kunst. Hans Prosastil kan ofte være altfor bred, altfor lidet fastbygget, men den synder aldrig ved falsk Rhetorik eller Styltegjængeri; den er i høieste Grad naturlig, fri for alt konventionelt Uniformsvæsen. I denne Henseende kan man udentvivl sige, at han har været banebrydende ikke mindre end ved sit «maal». Det ene hjalp nu til det andet. Dette, at han skrev i et andet Sprog end Skriftsproget, maatte virke til at stille ham friere ligeoverfor den i Skriftsprogslitteraturen raa-

dende Stil og Smag og skjærpe hans Blik for, hvad der var forskruet og konventionelt ved denne. Og af Forskruethed og Konventionalisme var der nu mere end nok ved de Tider, da han optraadte som Forfatter i Maalet. Det var de skandinaviske Festtaleres og Festsanges Blomstringsperiode, — den ene saa lig den anden, som om det var en og samme Mand, der havde laget dem alle, — det samme Indhold næsten og den samme Form, — parademæssig og stram, — «uppstrokne og tvegne og kjembde talemaatar», som *Vinje* siger. Under Indflydelse af den *Heiberg'ske* eller *Welhaven'ske* Æsthetik og ifølge et altfor ensidig vedholdende Stræv med at opnaa et Slags Elegance eller Korrekthed var idethele Stilen i offentlig Tale og Skrift kommet saa langt bort fra den daglige Tale og var blevet saa kunstig, at selv de sundeste og dygtigste Mennesker, naar de optraadte som Talere eller Skribenter, ligesom ikke fandt sig selv igjen i den vedtagne Form, ligesom kom bort i den stilistiske Paradedragt og blev stive og upersonlige. Iblandt alle disse deklamerende og reciterende Forfattere hævdede «Dølen» sin Røst og talte fra Kathedret med sin naturlige Stemme og skrev i sin Avis i den samme Stil, som naar han sad hjemme og lagde ud for Kameraterne paa Hybelen. Man kan vide, at det maatte gjøre et underligt Indtryk.

Vinje var med paa Studentertoget til Kjøbenhavn og Lund i 1862 og har givet en Skildring deraf (*Skrifter*, 2det Bind). Baade Svensker, Dansker og Nordmænd sendte sine berømteste, mest øvede Talere i Marken ved denne Leilighed; ja, Vinje syntes jo nok, at det var svært flinke Folk; men de var ham fordetmeste altfor akademiske, altfor litterære. «Kulturen er traaden, og skulen er den, som rykkjer og dreger, so hallingmannen skriker og dansar.» Selv fik han nok ikke Lov til at tale. Men ved én Leilighed var det, efter hvad han selv fortæller, nærved, at han havde optraadt paa egen Haand og uden at have indhentet «Bestyrelsen»s Tilladelse. Det var ved Festen i «Nordmandsdalen» hos den danske Konge. Man spiste i det frie, og, medens man spiste, begyndte det at regne. «Og daa det stride regns-elet kom midt under maaltidi, vardt det ottande eller anelsesfuldt stillt som i ei kyrkje ein augneblink. Det var paa hengjande haaret eg hadde sprungit frem i det haglande regn, tekit av meg huva og haldit ei tale til himilen. Eg skalv af eldhug eller begeistring. Hadde eg vorit rette karlen, so hadde eg gjort det og; for her vaaro alle baand slitne og alle stodo som lamslegne. Det er den største stunn, eg hever upplivt.» Ja, — han skulde have fulgt sin Indskydelse; et sligt Emne udført slig, som Vinje vilde have udført det, naar han var kommet i sit rette Improvisatorhjørne — det vilde have virket afstikkende ligeoverfor de officielle akade-

miskė Skaaltaler, næsten som en Røst fra en anden Verden. Men nogen egentlig Lykke vilde han neppe have gjort. Man vilde vistnok have opfattet hans af Uveirsbygen inspirerede Tale, som om den selv var et Slags Uveirsbyge, mod hvilken man søger Ly eller slaar Paraplyerne op.

Saadan gik det ham herhjemme fordetmeste, — gjennem lange Tider. Repræsentanterne for den departementale «taterstil» fandt ham umulig; de Indstillinger, han forfattede som Kopist i «Benaadningskontoret», fik' han oftest kasseret eller tilbagesendt til Omskrivning med store Udstrygninger og Overstregninger, — hvorover han selv pleiede at være meget forarget, men hvad man ikke kan finde saa urimeligt endda, naar man hører, at han i den Grad manglede Sans for det departementalstilistiske Dekorum, at han kunde skrive «den Kroken» istedetfor «Angjældende» eller «Delinkventen». Og ikke meget bedre bestod han sig med sin «Stil» for den litterær-æsthetiske Kritik. Man mente, at det umulig kunde være rigtigt eller passende at fremtræde saa aldeles afklædt for Publikum, at skrive saa ligefrem, gaa saa lige løs paa paa Tingen, give i den Grad alle gode gamle Regler om Periodebygning, kunstmæssige Inddelinger og Overgange paa Baaden o. s. v. Eller forsaavidt sligt kunde gaa an, maatte det ialfald være paa «maalet», — det maatte være som «maalet» selv og «Dølen» selv, en Kuriositet, et lystigt Intermezzo for Galleri-Publikum'et noget forbigaaende, uden videre Konsekvens eller Betydning.

Imidlertid, — man hørte gjerne Vinjes Taler, man læste hans Avisartikler, og det kan neppe være tvivlsom, at disse Taler og Avisartikler har ved sin Form, saa ny, saa helt afvigende fra den gjængse, øvet Indflydelse, — i Tidens Løb vel endog en ganske betydelig Indflydelse paa Litteraturens almindelige Stilpræg. Dette her var noget spillevende, medens Samtidens akademisk-litterære Skrivemaade for en god Del var «taterstil», d. v. s. beheftet med døde Former, hvem det levende pleier at have Magt til at bryde igjennem og destruere. Det er vist, at Begreberne om god Stil er blevne forandrede i Retning henimod saadan som Vinje skrev; mange Kræfter har nu virket sammen til dette, men vi tør tro, at ogsaa han har havt sin Del deri.

Vi læser fremdeles Vinjes Taler og Avisartikler og læser dem med Fornøielse, og, hvad der har givet dem dette varige Værd fremfor saameget andet af samme Genre, er selvfølgelig først og fremst den friske, naturlige Stil. Det er, for at bruge et gammelt kjendt Ord, ikke bare en Forfatter, der fremstiller sig for os, men et Menneske, — en «Naturens Søn», som *Carlyle* vilde have sagt, — ikke bare en Maske, men et virkelig menneskeligt Ansigt, — ikke netop af de vakreste, men meget karakteristisk, — og selv

det uskjønneste, ubetydeligste levende Ansigt frembyder jo dog uendelig meget mere Interesse end alverdens Masker. Vi faar, ved at læse Vinjes prosaiske Smastykker (d. v. s. de bedre blandt dem, — han skulde jo fylde sin «Døl» og fylde den omtrent alene, saa meget blev bare Rusk og Fyldekalk, og deraf er ogsaa en Del kommet med i Udvalget), et Indtryk, næsten som vi hører Manden tale, — end aandfuld, original, genial Mand, med mange og mangeartede Kundskaber, kjendt og forfaren paa de forskjelligste Livets Omraader, fuld af Indfald og med høist vekslende Stemningsliv, — siddende i en Kreds af gode Kjendinger, saa han ikke lægger Baand paa sig, men lader sine Tanker og Følelser frit strømme. Det er et Slags Improvisationer, — Causerier om dit og dat, — gaaende fra det ene Emne til det andet, svingende hid og did gjennem allehaande Indkast og Afstikkere, saa man ikke af Overskrift og Indledning kan slutte, hvor man vil blive ført hen, — ofte halvt alvorlig, halvt spøgende.

Han pleier at være heldigst, naar han spiller saadan paa Dobbeltstrengen og bevæger sig saa at sige paa Overgangen mellem Alvor og Skjemt, mellem det positive og det negative, — naar han nok paa en Maade mener det alvorligt, men ikke saa alvorligt, at der jo ikke nu og da kan komme et Klunk paa den ironiske Understreng. Han maatte helst, forat hans Talent skulde komme til sin Ret, «godrøe» med sit Publikum, — tage sit Emne halvveis legende, skrive sine ira et studio[1] og i en saadan Stemning, at det ikke var ham saa særdeles magtpaaliggende, enten han kom hid eller did, enten han havnede i den ene eller den anden Konklusion. Han citerer selv etsteds efter *Sheridan* de Ord: «det sanne spe (humor) er godlyndt», og om hans Humor gjaldt disse Ord i en ganske særegen Grad. Det er den største Skade, Mishandlingen af ham har voldt, at den saa ofte og saa længe bragte ham ud af den Stemning, hvori han kunde «godrøe» med Publikum. Blev det helt Alvor, enten til den ene eller den anden Side, enten i negativ eller positiv Retning, pleiede han oftest at være mindre heldig; det var, ligesom han da ikke fandt den rette Tonen. Til en virkelig Krig for store, almene Formaal, enten den nu skulde føres med Satirens og Spottens eller den indtrængende Argumentations og ildfulde Veltalenheds Vaaben, var han ikke fuldt rustet. Han var for subjektivistisk, for rent personlig anlagt til det. Dyb moralsk Indignation eller flammende Enthusiasme for Frihed eller Fædreland eller for Fremgangens Sag i det hele, er Kilder, hvoraf store Forfattere eller Talere pleier at hente sine bedste Inspirationer; men did naaede han sjelden eller aldrig, — ifølge sin Natur og ifølge det Forhold, hvori han stod til sine Omgivel-

[1] Uden Vrede og Partiskhed.

ser. Det skortede ham paa Almenaand; Vreden over den Mishandling, for hvilken han blev udsat, Følelsen af den Uret, han led, vedblev derfor altformeget at være et blot personligt Sinne, der bare virkede til at nedstemme ham eller gjorde ham styg og raa, medens den, om den havde kunnet knyttes til, indordnes under en sterkere, mere levende Almenaand, vilde have kunnet vokse og udvide sig til en «hellig» Vrede, en virkelig moralsk Indignation, der havde staalsat hans Kræfter til Kampen. Han havde godt Greb paa at udfinde Skavanker og Skjævheder i Samfundsmoral eller Selskabstone; han havde et endog meget skarpt Blik for det vilkaarligt indsnævrende og tvingende ved mange af Kulturens Former paa det litterære som paa andre Omraader; men, hvad han saa og erkjendte af den Slags, fyldte ham ikke rigtig med nogen profetisk Nidkjærhed, indgav ham ikke noget Forsæt om at arbeide paa en Reform. Han havde dertil for liden Tro paa sig selv og paa det Samfund, hvori han levede; han stod dertil formeget som en fremmed ligeoverfor dette Samfund og følte sig altfor lidet solidarisk med det. Selve hans Optimisme var fordetmeste bare et halvt skjemtende Udslag af denne hans Vantro: — det kunde lønne sig at drive paa med at faa indført tidsbesparende Maskiner eller et mere rationelt Fjøsstel; men at forbedre Samfundsmoralen, løfte det sociale Niveau, — aanei! det var bare ungdommeligt Fantasteri at tænke paa sligt: — der var meget skakt og vrangt i Samfundsforhold og Institutioner, — enhver nogenledes intelligent Mand maatte se det; men det fornuftigste Parti, man kunde tage, var alligevel, at man lod det være, som det var, forsonede sig med det, saagodt man kunde, og saa det altsammen, saavidt muligt, fra den lyse Side.

Udentvivl har det ogsaa havt nogen Sammenhæng hermed, at han var saa bevægelig med Hensyn paa sine politiske og filosofiske Synsmaader og skiftede Standpunkt med saamegen Lethed og saamegen Freidighed, Han roste sig selv af dette sit bevægelige Væsen. Naar han blev kaldt en Vendekaabe, naar man kastede ham i Næsen, at han ret som det var kom i Modsigelse med sig selv og angreb den ene Dag, hvad han havde forsvaret den anden, pleiede han at svare: Ja, jeg er ikke noget «trehuvud»; mine Meninger er ikke noget, som spigres op paa Væggen eller lægges i Skuffer, men noget levende, som vokser og forandrer sig. «Eg er ingen einvis mann, men samlar up so mange meiningar som mogelegt og leitar imillom alle desse liksom etter ein generalnævner.» Eller som han udtrykker sig i et Svar til gamle *Ueland:* «Framleides segjer Ueland, at eg tidt skifter meiningar, og at han ikke likar denne meiningsskiftning, allrahelst naar det hender mange gongur om dagen. Det er for tidt dette, tykkjest eg ogsaa,

endaa det kann tidt vera det eine rette at gjera det so tidt. Eg hever tidt gjort løgi med Ueland og hans folk for den stødleiken, som dei samt og samt tala um. Eg hever tidt sagt: dersom eg var so lykkeleg at vera likso uvitande og blind for grunnar som de (!), so skulde eg ogso vera stød som eit berg; men ulykka er den, at eg granskar og leitar etter sanning og opnar mi aand for alle tankar, eg kan finna, liksom blomen opnar kalken sin for himilens regn og sol, og derfor vexer eg og er ustød. Ja, vi som læra og stræva frametter, vi ero ikki altid litande paa, for vi vraka tidt i morgon det, som vi finna er det beste i dag.» Denne Afvisning af Klagerne over hans Vendekaaberi og Selvmodsigelser er i visse Maader fuldkommen rigtig og fyldestgjørende. Kravene paa Støhed, Konsekvens, urokkelig Overbevisning etc. kan virkelig, saadan som de ofte bliver formulerede og praktiserede, særlig hos os og i vor Politik, siges at være omtrent jævngode med en Fordring om, at man maa forsyne sig med forsvarlige Skyklapper, være borneret og ufri, stænge sig af for alsidig Diskussion og Udvikling o. s. v. Og Vinje havde Ret, naar han mente, at hans «Løshed», som han fik høre saa ilde for, for en stor Del kom derfra, at han, fremfor saamange «støe» Politikere og Avisskrivere, var en søgende, stadig arbeidende Aand, og at den forsaavidt var et Fortrin. Men den var nu ikke bare det heller. Enhver maa, ved at gjennemgaa Vinjes journalistiske, politiskfilosofiske Forfatterskab, faa et Indtryk af, at der var noget af «Fanten» eller «Omstreiferen» ved hans aandige Væsen. Han giver sig ikast med alle mulige Emner, men fordyber sig ikke i noget. Naar han viste sig som en rimelig Mand, i Hensyn paa den Ting at forandre Standpunkt og erkjende, at han havde faret vild, ser det ud til, at det ikke bare kom deraf, at han havde en vaagen Aand med «sans for nye grunnar» (som han selv siger), men ogsaa deraf, at det ikke kostede stort paa ham at flytte fra det ene Standpunkt til det andet, fordi han ikke indrettede sig hjemligt nogetsteds. Han tilegnede sig ikke sine Standpunkter og Meninger paa en saadan Maade, at det kunde blive nogen synderlig smertefuld Operation for ham at opgive dem eller skille sig ved dem. Han hyklede ikke, drev ikke ligefrem Løier, men det blev dog paa den anden Side heller ikke nogen rigtig Alvorssag for ham, et virkelig personligt Anliggende i Ordets dybere moralske Forstand. Han tog det mest som et Slags Sport, en Styrkeprøve, et Eksperiment eller et Eventyr, — noget, som Omstændighederne og Hændelserne bragte ham op i, og som en fik klare saa godt som muligt, eller som det kunde være interessant at faa gjennemgaaet. Jeg sætter dette i Forbindelse med, hvad jeg vil kalde det samfundsløse ved ham, d. v. s. den Ting, at han alle

Dage var halvveis som en fremmed for det Samfund, inden hvilket han levede, og dermed, kan man gjerne tilføie, for moderne Kultur i det hele. Han færdedes inden den moderne Kulturverden næsten som en reisende Mand, — en meget intelligent, meget videbegjærlig Reisende, som iagttager opmerksomt baade Land og Folk, sætter sig godt ind i Forholdene og tager jævnlig selv et Tag med i dem for at blive bedre kjendt og af Trang til Virksomhed, men som alligevel staar udenfor og vedbliver paa en Maade at være ensom, skjønt han stadig færdes blandt Folket og deltager i dets Liv. —

Man vil pege paa «maalet» og sige, at dette var en stor Sag, mod hvilken Vinje viste urokkelig Troskab, saa han endog blev en Martyr for den; man vilde sige, at Maalsagen er enstydig med Nationalitetens Gjenreisning, saa han her viste sig som den sande «Folkets Mand» med den offervillige Almenaand. Og det er vist, baade at Maalsagen er en stor, national Opgave, og at Vinje led og stred for den. Men saa ved vi jo ogsaa, at «maalet», som før fremhævet, var for ham i en ganske særegen Grad det nødvendige aandige Eksistensvilkaar. «Norskdomen (d. v. s. Maalet) var for ham, siger *Vislie* med fuld Ret, «sjølve livet som menneskje og diktar.» Og saa ved vi dernæst, at han inden selve Maalet indrettede sig aldeles efter sin personlige Bekvemmelighed, — at han tog det meget cavaliérement med Korrektheden, slog af og blandede op med Skiftsprogs-Ord og Vendinger, eftersom det passede sig for ham. Jeg tvivler ikke paa, at han derved tjente Maalsagen allerbedst. Men det fremgaar dog heraf, at der ikke kan tales om hans Martyrium uden med adskillig Reservation, og at han ogsaa i sit Forhold til «maalet» var sig selv, — endog aldeles forbandet, — for at tale med *«Peer Gynt»*. —

Vinje har taget et stort Tag i vort nationale Kulturarbeide, og han vil udentvivl altid nævnes som en af Foregangsmændene i vor nyere Litteratur. Men det staar dog fast, at han i visse Maader havde sit Udgangspunkt udenfor det fremadskridende Samfund og den fremadskridende Kultur. Man har karakteriseret ham som en «Dilettant», — «Verdens genialeste Dilettant» (se *Vislie S. 282*). Jeg tror, at det vilde være rigtigere at sige, at der i hans aandige Fysiognomi, saadan som hans Forfatterskab afspeiler det, er noget af en Vildmand, — ligesom der var noget af en saadan i hans ydre Menneske, — en kundskabsrig, aandfuld, høit begavet Vildmand, — med alle sine Kundskaber, al sin Tankerigdom uciviliseret og ucivilisabel. Han tilhørte ved sine Idéer, sit bevidste Tankeliv den moderne Kultur, var i denne Henseende endog blandt de meget fremskredne, men hans Instinkter hørte ligesom hjemme i en anden, mere barbarisk Tidsalder. Jeg har

sagt, at man i Vinjes Digtning kjender igjen noget af den thelemarkiske Skald eller Folkedigter; jeg tror, at der i hans journalistiske Forfatterskab skimtes Drag af en anden Bondesamfundet tilhørende Type: Slaaskjæmpen, for hvem Slagsmaalsidrætten er et Slags Profession, og som, af pur Interesse for Faget, drager milevis over Fjeld og Fjord for at «prøvast» med en Kollega, hvis Kræfter der gaar Ry af. Naar en dansk Kritiker (*Clemens Petersen*) har karakteriseret ham som en varm, venlig . . . i ethvert-Fald aldeles idyllisk Skikkelse (se *Vislie, S. 221—22*), er det ikke mere træffende, end naar en dansk Litteraturoversigt fra 40-Aarene stiller op ved Siden af Bersærken *Wergeland* «den *blide*, elegiske *Welhaven*» som Repræsentanter for norsk Digtning. —

III.

BIDRAG TIL EN KARAKTERISTIK AF A. O. VINJE.

Jeg lærte Vinje at kjende allerede i mine første Studenteraar (jeg blev Student 1853). Vi mødtes hos *Bjørnson* og hos *Botten-Hansen* og ellers jævnlig paa Gader og Stræder. Vi blev snart godt kjendt og stod næsten fra første Færd paa en ligefrem kameratslig Fod til hinanden, trods Forskjellen i Alder og i andre Henseender. Vinje nærmede sig sterkt til Firtiaars-Alderen og hørte allerede til vore meget omtalte og navngjetne offentlige Personligheder, — hans Drammenskorrespondancer spillede en virkelig Rolle i denne aandige Sultefodringsperiode, og man reves ordentlig om dem paa Kaféer og i Læseselskaber, medens jeg bare var en tyveaarig navnløs Student. Men Vinje havde Brug for at tale med alle Slags Mennesker, og han forstod at tale med alle, undtagen med «fine Damer» d. v. s. saadanne, som ikke kan døie andet end den saakaldte table d'hôte-Konversation eller «small talk», og som bliver stødt, naar man prøver paa at lægge lidt tyngre ud, enten det nu sker i Alvor eller i Skjemt. Hans Videbegjærlighed var saa stor og saa oprigtig, at den maatte lukke op endog de mest afstængte Naturer, og han havde en slig Meddelelsestrang, at han gjerne satte sin «Gravitatem og Ærbarhed» tilside og glemte sin Autoritet som akademisk Borger og ældre Mand for at kunne tale fortrolig med «simple» Folk eller unge Folk, endog om de var saa unge, at han for Alderens Skyld gjerne kunde være deres Fader — et Særsyn i de Dage, da man endnu herhjemme hos os pleiede i selskabeligt Samkvem at gruppere sig saa skarpt efter Alder og Stand (i Mangel af andet at samles om).

Om Sommeren mødtes vi i disse vort Kjendskabs første Aar ofte paa Tyveholmen, hvor vi lauede os, skjønt det fordetmeste ikke saa videre fjelgt ud der langs Stranden — for at spare de 4 eller 8 Skilling, som det kostede at tage Bad paa «Hygæa» eller «Sølyst». Vinje var ikke sterk i Skillingen, og det skulde han da heller aldrig blive. Han havde vel, saalænge han var Drammens-

korrespondent, en efter Tidens Leilighed ganske god Gage som saadan; men han oppebar den, efter hvad *Botten-Hansen* fortæller i sin Biografi af ham, for en stor Del i Naturalier: Kaffe og Sukker, Ost og Smør o. desl. «Dølen» kastede ikke noget af sig. Vinje klagede over, at han satte Penge til paa sin Avis: — han havde tabt «flere hundrede Daler» eller «flere hundrede Daler, end han havde Raad til», hedte det stundom. Folk lo af dette Regnestykke og mente, at han umulig kunde tabe noget, eftersom han ingenting havde at tabe. Men det er ialfald vist, at «Dølen», saa tungt et Slid han havde med den (for han skrev jo mest selv altsammen), aldrig indbragte ham saameget, at han kunde leve af det, eller at det engang kunde være til Salt til Maden. Om hans Virksomhed som Overretssagfører blev det fortalt, at han ikke fik mere end én Sag at procedere, og det var en, som han førte for sig selv mod sin Vertinde, og som han tabte med al Honnør.

Det hørte til de mange underlige Modsætninger eller Modsigelser i hans Væsen og Begavelse, at han i visse Maader var en meget praktisk anlagt Mand og paa samme Tid yderlig upraktisk. Han havde forsøgt noget af hvert og givet sig af med mangeslags Gjøremaal og Haandteringer: gjetet Fæ, dyrket Poteter, brændt Brændevin, været Skolemester, Sjømand, Handelsmand o. s. v. Han kunde tale med Sagkundskab om Gaardsstel og Husdyravl, om Tilgodegjørelse af forskjellige Gjødningsstoffe, om den rette Maaden at koge Graut paa o. s. v. Og, hvad han talte eller skrev om den Slags Emner, vidnede ikke bare om Erfaring og Kjendskab, men ogsaa om den mest levende Interesse. Han kunde blive opglødet lige til Enthusiasme ved Udsigten til nye Rigdomskilder for Landet eller til bedre Udnyttelse af de gamle. Madstrævet havde for ham sin store Poesi. Han var svært glad i den «velsignede Maden»; men det var og blev en ulykkelig Kjærlighed. Med al sin Respekt for Penge og Pengemagt og med alle sine financielle og økonomiske Studier og Erfaringer, var og blev han al sin Tid en meget maadelig Økonom; han havde ikke noget Lag til at faa fat i Skillingen, og — hvad der er endnu merkeligere, naar hensees til, at han fra sin tidligste Ungdom havde maattet spare og spinke for at komme frem — han forstod ikke at holde paa den, naar han havde faaet fat i den. — Vi, hans «felagar» paa Fjeldturene om Sommeren, fik jævnlig iøinefaldende Beviser for denne Dobbelthed i hans Natur: dette, at han paa én Gang var saa praktisk og saa upraktisk. Han var, som bekjendt, en rigtig «fjellets mann». Han havde fra Barndommen været vant til at færdes deroppe, og han var os ofte til stor Nytte ved sin Fortrolighed til alt, som hørte Fjeldet og

Fjeldlivet til. Han havde saaledes et rent Indianer-Instinkt til at finde den rette Vei over ukjendte Ødemarker frem til Sæter eller Fælæger, hvor vi kunde faa Tag over Hovedet. Han kunde sige os, hvorledes vi skulde stelle med Fisken eller Melken, hvorledes vi skulde faa vore Sko tørket eller indrettet os et Leie for Natten paa Gulv eller Briks. Men vi fik ofte erfare, at han var sterkere i Theorien end i Praksis. Det gik ofte galt, naar han selv skulde sætte i Verk sine gode Regler, og i den Tid, vi eiede Hus sammen oppe ved Bygdin, da det var en vedtaget Skik, at en af os efter Tur skulde være hjemme og passe Huset, medens de andre var ude paa Eventyr, blev han ofte Gjenstand for berettiget Misnøie og Kritik fra Felagarnes Side, naar det var hans Tur at forestaa det huslige Stel. — Vor Skatmester paa disse Fjeldfærder, ɔ: den, som havde vor fælles Reisekasse under sin Forvaltning, var fordetmeste Marinemaler *Boll*, som iagttog en forstandig Økonomi, saa Kassen ikke skulde blive tom før Tiden. Engang syntes vi dog, at han havde været for knipen i sin Betaling til en Sæterjente, hos hvem vi havde faaet Husly og Mad: han blev afsat og Vinje indsat i hans Sted. Næste Morgen, da vi skulde gjøre op med en gammel Kjærring, i hvis Sal vi havde tilbragt Natten, begyndte Vinje sin Funktion; han spurgte Kjærringen, hvad hun skulde have; hun vilde, som sedvanligt, ikke rykke ud med Sproget, og derpaa fulgte en Akkedas mellem dem omtrent saadan: Ja, Mor, sagde Vinje, én Daler vilde være for lidet; — dette blev indrømmet uden Vanskelighed, — og to Daler vilde være formeget, — heller ikkke derimod reistes nogen bestemt Indvending; — ja — saa faar det blive halvanden Daler da — værsaagod! Vi andre hørte paa Akkedasen i maalløs Forfærdelse og Harme: vi havde ligget paa Gulvet om Natten og faaet lidt Melk om Morgenen, — det var alt, og efter den Tids Skik og Brug vilde en halv Daler have været mere end fuldtskuende god Betaling for det. Vi tog naturligvis øieblikkelig Kassen fra en saa ganske og aldeles ubrugelig Finansmand; det var indlysende, at om den skulde vedblive at være under hans Forvaltning, vilde den blive tømt i Løbet af faa Dage, og at Enden for os vilde blive at føres fra Lensmand til Lensmand som andre Omstreifere.

Vor første Fjeldfærd fandt Sted i 1863. Siden var vi hvert Aar sammen paa Tur en tre til seks Ugers Tid, sidste Gang i 1869 — Aaret før Vinje døde, og samme Aar som han var bleven gift. De faste Medlemmer af Reiseselskabet eller Felaget var Vinje, Boll og jeg; stundom var ogsaa andre med, deriblandt nuværende Borgermester *Berner* og nuværende Høiesteretsassessor *Thoresen*. Paa den første Færd flakkede vi om i Valdres, Sogn

og Gudbrandsdalen; siden havde vi fordetmeste et Slags faste Standkvarterer, hvorfra vi foretog mindre Udflugter: Høvringen og Mysusætrene under Rondane, Bessætrene ved Gjendin, Eidsbugaren ved Bygdin. Man kunde dengang reise billigt hertillands, og vi reiste meget billigt: vi spenderte næsten aldrig nogen Skyds paa os, naar det kunde undgaaes. Efter at have gaaet iland fra Dampskibet i Gjøvik, Lillehammer eller Sørum ved Bægnaelven tog vi straks Skreppen paa Ryg, og saasnart som muligt stak vi af fra Landeveien og ind paa Sæterstierne. Den første Færd, som varede i over seks Uger og maatte blive forholdsvis dyr, fordi vi paa den fór saa viden om, kostede os 20 Daler til Mands; siden, da vi holdt os inden et mere begrænset Terræn, kom vi ud med endnu mindre. Endda syntes vi vist alle, at vi levede et sandt Herreliv, og jeg tvivler ikke paa, at enhver af os siden har seet tilbage til disse Færder som til sine bedste og lyseste Minder. Til den Nydelse, som det altid i og for sig maa være for sunde og sterke Mennesker at færdes oppe paa Fjeldvidderne i den friske Luft og med de store og vekslende Udsyn, kom det nu, at slige Færder endnu dengang var noget saa nyt og kunde synes noget saa eventyrligt. Turistlivet var neppe nok begyndt hos os; Rondeknippet og Jotunfjeldene var knapt kjendte mere end af Navn. Ja — Rondane havde vel Publikum faaet et Glyt af ved at læse *Asbjørnsens* «Høifjeldsbilleder». Men Jotunfjeldene — eller Jotunheimen, som Vinje kaldte dem, — det er fra ham, Navnet skriver sig, — laa helt i Taagen; det var et Stykke Land, hvis Herligheder man ikke havde stort mere Greie paa end paa Nilens Kilder. Det meste af det var vel indtegnet paa Amtskarterne over Kristians Amt, men det havde ikke stort at betyde; Amtskarterne faldt det vist ikke dengang nogen ind at kjøbe og studere uden ifølge en eller anden speciel Faginteresse; det almindelige Publikum vidste knapt noget om, at de eksisterede.

Vi kunde altsaa betragte os som Pionerer, som et Slags Opdagelsesreisende. Naar vi drog ud paa vore Ture til Koldedalen eller Mjølkedalen eller Veodalen o. s. v., var det stadig med Udsigt til at finde nye Tinder eller Bræer, som ingen endnu havde seet og beundret. Ofte hændte det, at vi drog ud aldeles paa vona, d. v. s. uden noget bestemt Med eller Maal, uden at vide noget om, hvor vi skulde tage Kvarter om Natten, eller om vi vilde finde noget Kvarter — efter Ordene i Vinjes Digt «Ved Rondane»:

«Eg finner vel et hus, som vil meg hysa,
naar soli heim til notti vil meg lysa».

Dette var et Liv, som aldeles stemte overens med Vinjes Natur og Smag, og han blev da ogsaa derved saa smeltet og forklaret,

at den, som alene kjendte ham fra disse Fjeldfærder, maatte have det Indtryk af ham, at han bare var det morsomste og mest underholdende, men ogsaa det mindst stridbare, snildeste, medgjørligste Menneske, som tænkes kunde. Han var den ældste af Felagarne, og kunde baade ifølge sin Alder og sin Sagkundskab som Fjeldmand og sine øvrige fremragende Egenskaber have Krav paa at indtage en Førerstilling blandt os; men det var saa langt fra, at han paastod noget sligt, at det tvertom fordetmeste var ham, som gav efter, naar det kunde komme til Strid angaaende Ruten, Reiseplanen eller i andre Henseender. Han fandt sig med den største Taalmodighed i at være Skudskive for Kameraternes Løier, som naturligvis ikke altid var af den fineste Art, og tog ofte selv Del deri af Hjertens Lyst. Da han mødte frem paa Jernbanegaarden til vor første Fjeldfærd i 1863, vakte han almen Jubel ved sin Reisedragt, som oprindelig havde tilhørt en engelsk Officer, som var død af Kolera i Ostindien. Det var ogsaa tydeligt nok, at Dragten ikke var syet til ham; for Bukserne rak ikke stort mere end halvt ned paa Læggen, og Knapperne bag paa Frakken, som skulde afmerke Ryggens Ende, sad næsten midt oppe paa den; Tøiet havde oprindelig havt Striber af forskjellig Farve; men ved megen Vask og Slid var Farverne blevne bragte til at flyde sammen i regnbueagtige, ubestemmelige Overgange. Naar Vinje saa siden underveis holdt Storvask og havde ophængt til Tørking paa lange Pinder, stukne ind i Skreppen, Strømper og Skjorter, som flagrede i Vinden, medens han gik, saa han virkelig ud som et rent Fugleskræmsel. Det var ikke mere end rimeligt, at hans *exterieur* blev Gjenstand for Morskab; men han fandt sig uden Knurren i, at Morskaben gik videre end til det. Han skjemtede selv paa den mest godlyndte Maade og uden Spor af Bitterhed med sine mange brustne Illusioner, sine erotiske, politiske og økonomiske Nederlag.

Det er en gammel Erfaring, at paa slige længere Fodture i Ødemarkerne, hvor man Dag og Nat er henvist til hinandens Selskab og skal dele godt og ondt sammen, endog de bedste Venner let bliver uenige om en eller anden Smaating, og at Smaating under slige Omstændigheder let vokser op til noget stort, saa de kan give Anledning til alvorlige Rivninger og fremkalde varig Misstemning. Jeg mindes ikke noget saadant fra disse vore Fjeldfærder. Den eneste af Felagarne, med hvem Vinje af og til kunde komme i Krangel, var Boll, som ellers var en svært hyggelig og godslig Kamerat, men som havde vel megen Tilbøielighed til at agere den fine Manden og til at holde paa det civiliserede Bymenneskes og Kafégjestens Sedvaner og Fordringer. Vinje førte, som bekjendt, en ivrig Krig mod den nationale Griseskapen og

det gammeldags, ofte saa uøkonomiske Stel i vore Fjeldbygder, særlig Sæterstellet. Men han holdt nu af det paa en Maade ogsaa; han var jo opvokset med det, og hans kjæreste Minder var knyttede til det. Han tullede sig med Vellyst ind i det nationale Plag, Skindfelden, og klædte sig ofte ganske nøgen, forat Nydelsen kunde blive hel. Og saa glad han var i de lyse, renskurede østerdalske og gudbrandsdalske Sætre, hændte det dog, at han, naar vi kom ind i et rigtig svart og fælt Søgne- eller Valdressæl, hvor Gulvet var en eneste Sølepyt og Rummet var fyldt af Røg og Gammeloststank, kunde udbryde med Henrykkelse: Aanei! hvor alting er telemarkisk her! Han maatte altsaa føle sig i særlig Grad kaldet til at optræde som Forsvarer af Landsens Skik, naar denne blev Gjenstand for ubillig Kritik eller snobbisk Kræseri. Og det hændte ikke saa sjeldent, at Boll gjorde sig skyldig i noget saadant. Han laa heller og frøs, end han bekvemmede sig til at krybe ind under Skindfelden, om den var noksaa ren. Han flaaede omhyggelig Skindet af Fjeldørreten, for at føle sig tryg liveoverfor enhver Tanke om urensligt Stel ved Tilberedelsen, — til stor Forargelse for Vinje, som sagde, at han med Skindet fllaaede væk det fineste og feiteste af Fisken. Han anstillede stundom en omhyggelig og nærgaaende Inspektion af Maden, som blev sat frem for os, og tillod sig Grimaser eller Anmerkninger, som kunde tænkes at ville saare de gode Folk, hvis Gjestfrihed vi skyldte, at vi havde faaet Tag over Hovedet. Vinje mente med fuld Ret, at den Slags «Finhed» slog over i sin Modsætning, og det kom til Skjænderi mellem ham og Boll i den Anledning. Men det varede aldrig længe, og det endte regelmæssig med, at Vinje slog op et Gapskrat og lod, som han gav tabt, hvorefter alt blev som før Krigen, uden at der siden merkedes Spor af, at de haarde Ord, som kunde være blevne vekslede mellem Parterne, havde bidt sig ind hos nogen af dem.

Vanskeligst pleier det være at opretholde god Forstaaelse inden et saadant Reiseselskab, naar det bare bestaar af to Personer. Er der flere, vil gjerne en kunne være Mægler eller agere Stødpude i Kollisionstilfælde. Vort Felag talte nu, som nævnt, i Regelen tre eller endnu flere. Men en og anden Gang hændte det dog, at det skrumpede ind til at bestaa bare af Vinje og mig. Saaledes i 1868, da vi havde faaet vort Hus ved Bygdin færdigbygget og skulde op første Gang for at tage Eiendommen i Brug. Boll turde ikke betro sig til Bygdins Bølger under det opdragende Uveir, og blev igjen paa Raufjordsanden (se *Vislie's* Bog om Vinje, S. 251 ffl.). Berner, som var Trediemand i Baaden og blev med til Eidsbugaren, maatte efter nogle Dages Ophold skille Lag for at drage hjem. Og saa var altsaa bare Vinje og jeg igjen. En eneste Tu-

rist — en Tysker, som fik Kvartér hos os en Nat — forstyrrede os i vor Ensomhed. Ellers var vi to henviste til hinandens Selskab i otte Dage og mere end det. Og det gik godt, — saa godt, at disse Dage staar for mig som næsten det bedste af alle mine Turistminder. Vi forligtes paa det allerfuldkomneste; Veiret var straalende og Humøret ligesaa. Ved en saa langvarig tête-à-tête hænder det naturligvis let, at man kommer til at kjede eller trætte hinanden nu og da. Men derom var der aldrig Spørgsmaal, idetringeste ikke, saavidt jeg vidste af. Det syntes neppe muligt at kjede sig i Selskab med Vinje; han var for aandfuld til det, og fremfor alt saa bevægelig, saa vekslende og saa medgjørlig i Hensyn paa Konversationens Emne og Gang. Endog de aandsfuldeste Mænd kan ved et længere Samvær let komme til at virke trættende, idet deres Tankeliv har visse bestemte Maal, hvorom det kredser, visse særskilte Veie, som de stadig tvinger andre ind paa. Med Vinje var dette kun i ringe Grad Tilfælde; han havde vel sine særskilte Tankeveie han ogsaa; men han bøiede gjerne af fra dem og ind paa andres Veie; han var fordetmeste oplagt til at tale om, hvad det skulde være, snar til at gribe et Emne og snar til at lade det falde igjen, — tilsyneladende ifølge sin Maade at samtale paa mindre lagt for den Ting: at være Leder og Herre end at være tjenende Aand, — en framifraa flink, rent ud genial Tjener, men en Tjener.

Vi — Vinje og jeg — eiede sammen, foruden Huset (Eidsbugaren), ogsaa en Baad og havde desuden med os fra Bygden nogle Garn og Liner, saa vi kunde drive Fiskeri, som dennegang — i 1868 — slog saa godt til, at vi næsten ernærede os selv og ikke havde andre kontante Udlæg i den Tid, vi laa deroppe, end 4 Skilling daglig til Melk, som vi kjøbte hos Fækarerne i den gamle Eidsbu. Hver Morgen og Aften tog vi ud paa Vandet for at sætte eller trække vore Liner og Garn. Iøvrigt tilbragte vi Tiden med Udflugter op under Bræerne i Koldedalen og Mjølkedalen eller med at rangle om paa Skineggen eller Gravefjeldet fra det ene Udsigtspunkt til det andet, — altsammen i det nærmeste Naboskab af Eidsbugaren, saa vi kunde tage det i Ro og Mag, sætte os, naar det faldt os ind, sidde eller ligge Time efter Time paa det samme Sted, stirrende paa Tinderne rundt om, sammenlignende dem, maalende dem med hinanden for at komme efter «kven som vinner af den og denne andre haage nut».

Et sligt Rangleliv tilfjelds virker i høi Grad til at berolige ens Nerver og dysse Tanken i Søvn. Man flyder ligesom ud og bliver til ét med Naturen omkring en; man lever bare i Nuet, gaar helt op i Nydelsen af det fysiske Velvære, uden at tænke paa at se enten tilbage eller frem. Det er just en af Herlighederne ved

Livet tilfjelds dette; man hviler saa deiligt ud derved og bliver styrket til at tage fat i sit Arbeide med fornyet Kraft. Vinje kunde vel fremfor de fleste trænge en slig Hvile eller Selvforglemmelse, han, som til dagligdags førte en saa slidsom og opreven Tilværelse, og som havde saamange bitre Minder, saamange hidsende og jagende Fremtidsforhaabninger at bære paa, og en slig Tilbagevenden til Naturtilstanden maatte synes i en særlig Grad at ligge for ham, som i sit Væsen og i sine Instinkter havde saameget af Vildmanden ved sig. Det var da øiensynligt, at det var en sand Vellyst for ham at flygte ligesom bort fra sig selv for en Stund ved at kaste sig ud i dette halvt eller helt drømmende Liv tilfjelds. Han kunde fordybe sig i Nydelsen af en Rømmekolle eller en Tindeudsigt, som om hele Tilværelsen var rummet deri. Men, — som han selv har udtrykt sig: Tanken havde engang slængt sin Ild ind i ham, og den gav ham ikke længer Fred. Rastløsheden i hans Aand brød idelig igjennem de idylliske Stemninger; ret som det var, gav han sig til at filosofere og politisere og fik os andre med, og det kunde blive stor Moro af det ogsaa, — rigtig festlige Stunder, omtrent som naar vi sad ved et godt Maaltid Mad med den rette Fjeldappetit eller naaede frem til en glimrende Udsigt. For det er nu saa, at naar man paa en slig Fjeldvandring vækkes af sit Drømmeri, kan man blive vaagen rigtig tilgagns. Den friske Luft og det fysiske Velvære, som pleier at dysse Tankelivet i Søvn, kan da komme til at virke i den stik modsatte Retning. Man føler sig saa sterk og saa frigjort, at man lader det staa til med de vildeste Indfald og giver sig modig ind paa de steileste Tankeveie, uden at frygte for at bryde Halsen. Jeg mindes særlig én slig festlig Stund, da vi rigtig indbildte os at være naaet op paa et af Tankens Udsigtspunkter med vide Fjernsyn til alle Kanter. Det var engang vi var paa Flytning fra Rondane over til Jotunheimen og sad og hvilte os ved Veikanten oppe i Vaagerusten; Samtalen kom igang og fik slig Fart, at vi blev siddende der Time efter Time, glemmende, at vi havde saa og saa langt igjen til Stationen, hvor vi skulde spise Middag, og Vinje var saa tilfreds med vore og naturligvis først og fremst sine egne Præstationer ved denne Leilighed, at han udbrød: «Vi burde havt en Hurtigskriver, saa at alt det, som er bleven sagt her, kunde være bleven optegnet; det vilde have blevet en Bog saa flængende og flirende, at Heine's «Reisebilder» vilde have syntes som en Postil ved Siden.»

Jeg tvivler nu ganske vist paa, at Verden har tabt noget videre ved, at en slig Bog ikke kom istand. Men jeg har dog senere ikke uden Beklagelse kunnet tænke paa, at det aldrig faldt mig ind at holde nogen Dagbog eller gjøre nogen skriftlig Optegnelse

om mit mangeaarige Samliv med Vinje, som var saa rig paa Indfald, og som jeg burde havt saameget at fortælle om. Det staar for mig som et Vidnesbyrd om, hvor lidet gunstigt et *Milieu* i litterær Henseende vor Samfund dengang frembød, at saa faa af os, som hørte til «Dølekredsen» — og jeg mener dermed ikke bare dem, som var med paa Fjeldfærderne, men de mange flere, som deltog i «kvirvingsdrykkjurne» eller «Turistentagene» — vore ugentlige Sammenkomster om Vinteren — tænkte paa eller følte nogen større Trang til at være med i det offentlige Ordskifte, men lod sig nøie med at producere sig mundtlig. Kanske det alligevel var bedst saaledes, — idetringeste for os personlig. For vor personlige Udvikling havde disse mundtlige Diskussioner i ethvert Fald en stor og varig Betydning. De blev førte med en slig Iver og Udholdenhed, — ofte hele Natten igjennem til langt ud paa den lyse Morgen, — som om det var ikke bare Moro eller Tidsfordriv, men den aller alvorligste Sag, en Kamp for selve Livet. Og en Kamp for Livet kunde det i visse Maader ogsaa siges at være. Vi strævede med at vinde Klarhed og naa frem til faste Standpunkter under den almindelig raadende Forvirring og Opløsning; vi var i aandelig Forstand som en liden Flok ude paa Vidden, som ikke rigtig ved, hvor den skal vende sig hen, for at naa frem til Folk og finde Ly. Vi var Opponenter; vi havde brudt med meget af det, som var gammelt kjendt og anerkjendt i vor Politik og vort Aandsliv i det hele; men det nye, som vi vilde arbeide for, stod endnu for os i saa løse og svævende Omrids, at det kunde synes uvist, om det virkelig var nyt Land eller bare Taagemasser og Skybjerge; vi gik i en Slags stadig Spænding med bratte Overgange fra meget lyse til meget mørke Stemninger og følte derfor Trang til jævnlig at komme sammen for at styrke og støtte hinanden og hjælpe hinanden til at finde Form og Udtryk for, hvad der dunkelt gjærede i os. Adskillige af os var nu saavidt gamle, at det kunde synes, som om vi burde være komne ud over Livets egentlige Sturm- und Drangperiode; men man skal huske, at Tidsforholdene virkede til at gjøre det i en særlig Grad vanskeligt at skaffe sig Oversigt og naa frem til et klart og fast Standpunkt. Det var anderledes dengang, end det nu er i saa Maade. Nu er t. Eks. i vor Politik alle Grænselinjer nogenledes bestemt optrukne; Partierne staar fast organiseret ligeoverfor hinanden; deres Programmer har været formuleret og diskuteret i det uendelige, saa man ved paa en Prik, hvad der hører sammen, og hvorfor det hører sammen; man finder snart sin Plads i Rækkerne, om man føler sig draget i den ene eller den anden Retning, og bliver snart orienteret i Hensyn paa de Maal, som det gjælder at arbeide for, og de Veie, som del gjæl-

der at gaa. Noget lignende kan ogsaa siges om vor Litteratur; ogsaa der er nu Gjennembruddet forlængst saavidt fuldbragt, at alle de Tendenser, som har været virksomme derved, er traadte frem i Dagens Lys; de nye Anbrud er blevne bearbeidede; de malmførende Gange er blevne opgaaede; de forskjellige Genrer er bleven fast udformede og har sine Mønstre og Forbilleder, saa den unge Mand, som føler Evne og Lyst i sig til litterær Virksomhed, ikke behøver at famle saalænge omkring, før han finder et vel begrænset Arbeidsfelt, hvorpaa han kan bruge sine Kræfter. — I 60-Aarene stod man endnu ved Begyndelsen til en ny Udvikling, hvis Veie og Maal var ukjendte eller kun dunkelt skimtedes. Nye Smags- og Tankeretninger holdt paa at vinde Indgang, men endnu bare i usikre, flydende Omrids, uden Krav paa at gribe dybere ind i Livet, — Diskussionsemner snarere end Arbeidsprogrammer. Gammelt og nyt gik fordetmeste jævnsides og havde endnu ikke skilt sig ud for at prøve Kræfter; — endnu var der ingen ordentlige Partier med faste og omfattende Programmer, men Smaagrupper, som samlede sig om enkelt Sag og arbeidede hver for sig eller allierede sig med hinanden efter Omstændighederne, — endnu ikke nogen Kamp over hele Linjen, men Forpostfægtninger, enkelte Streifkorps ude paa Rekognoscering, — Udsigter udover, Forsøg paa at trænge ind i det nye Land, som det gjaldt at vinde, men endnu intet regelmæssigt Arbeide paa at tage det i Besiddelse.

Dette var nu i visse Maader just et saadant aandigt *Milieu*, som passede for Vinjes Evner og Naturel. Havde han levet længer, vilde han ganske vist have kunnet glæde sig ved mere Paaskjønnelse end den, Samtiden ydede ham (skjønt det naturligvis hjalp svært godt til at bringe hans Navn i Kurs, at han døde, saa hans Person ikke længer var iveien for Anerkjendelsen af hans Verker). Men han vilde have følt sig mere og mere tilovers, mere og mere hjemløs, stillet ligeoverfor Opgaver, som ikke laa for ham. Eftersom de store Partier udformede sig, vilde det være bleven krævet af ham, som af andre, at finde sin Plads i Rækkerne paa den ene eller den anden Side og holde Stand der. Og det var imod hans Natur. Han var en Diskussionens, ikke en Partikampens Mand. Han vilde ikke have kunnet finde sig i saamegen Disciplin eller udvise saamegen Støhed, som ethvert Parti maa kræve af sine Ordførere, og han vilde vist ligesaa lidt have kunnet resignere sig til at blive helt udenfor. Ogsaa som Digter vilde han have havt ondt ved at hævde sin Rang under den sterke Udvikling af norsk Skjønlitteratur, som foregik efter hans Død. For Dramaet og Novellen, som traadte saa sterkt i Forgrunden og antog saa knappe, strengt kunstnerisk afmaalte Former, havde

han ikke Anlæg. Han forsøgte sig, som bekjendt, i begge Genrer, men det mislykkedes fuldstændigt. Saa ypperlig han kan være, naar han bevæger sig paa Omraader, hvor han kan lade det staa til med sine Indfald og gaa fra Emne til Emne, uden at bindes af Hensynet til Plan og Formaal, i Causeriet, Leilighedstalen, Gjengivelsen af en enkelt lyrisk Stemning, Skildringen af et enkelt Naturbillede, — saa ubehjælpelig viser han sig at være, saa træt og plat prosaisk bliver han oftest, naar han forsøger paa at arbeide efter en fast Plan eller giver sig ikast med poetiske Opgaver af en mere objektiv Art, som kræver streng Begrænsning, omhyggelig Overveielse og langsom Forberedelse af den kunstneriske Virkning.

Vinje har, som bekjendt, ofte paa Prent rost sig af den Ustøhed og Omskiftelighed i Hensyn paa Meninger og Standpunkter, som Samtiden pleiede at lægge ham tillast. Han forklarer sin Ustøhed deraf, at han var en perfektibel, sandhedssøgende Aand. «Eg naglar sjeldan nokon tanke dogmatisk sagt,» siger han etsteds [1], «men er open for nye intrykk og betre upplysningar, og soleides opnar meg som blomen kalken sin for himmilens dogg og sol.» «Eg søker og eg søker, og derfor er eg i eit og annat so ustød» [2]. Han havde naturligvis meget Ret heri, og han kunde med fuld Føie mene, at hans «Ustøhed» var ligesaa god og moralsk værdifuld som den Støhed, hvori gamle *Ueland* [3] saa en Politikers Hoveddyd, og som dengang — i Klasse- og Interessepolitikens Tid — virkelig forudsatte ganske forsvarlige Skylapper for Øinene. Men Vinje gik nu for vidt paa sin Side han ogsaa, idet han i altfor brede og rummelige Udtryk lovpriste, hvad han kaldte «tvisyntheden» og den dermed følgende Slingring fra den ene Mening til den anden som det rette Kjendemerke paa et sandhedskjærligt, tænksomt, udviklingsdygtigt Menneske.

Dette var et Diskussionsemne, som hyppig blev taget op i Samtaler mellem ham og mig. Jeg gjorde gjældende, at «tvisyntheden» vel kan være god til sit Brug, men at det er saa langt fra, at den er noget ubetinget Fortrin, at den ofte og i mange Henseender endog snarere maa kaldes en Svaghed end en Styrke. Sandheden er vel relativ — «ikke noget fikst og færdigt, men en Proces, noget flydende» [4] —; men det gjælder dog at gribe den og gribes af den, for at faa noget ordentligt udrettet i denne Verden; enhver Sag har to eller flere Sider, og det kan være godt at have et aabent Øie for dem alle; men til Løsning af de

[1] Skrifter I, 369.
[2] I, 575.
[3] Se Vinjes Polemik mod Ueland. Skrifter V, 189 ff.
[4] Vinjes egne Ord — se Vislie, l. c. S. 71.

Opgaver, Livet stiller, kræves det dog jævnlig, at en enkelt Side bliver fremhævet paa Bekostning af de andre, at man er eller gjør sig blind for disse andre Sider og sætter dem midlertidig helt eller delvis ud af Betragtning. Hvad man vinder i Ekstensivitet ved at være stadig lige opmerksom for alle Sider, ved at være stadig «open for nye intrykk og betre upplysningar», det taber man til Gjengjæld i Intensivitet; man bliver viljeslap, — uden den rette Ild og Drift; en vis Begrænsning, en vis Ensidighed eller Bornerthed er et nødvendigt Vilkaar for at kunne blive en rigtig «Mann der That» eller for at kunne være en skabende Aand i Poesiens, Kunstens og Tankens Verden o. s. v. o. s. v. Vinje, som jo ellers var en meget rimelig Mand, gjorde sig haard ligeoverfor disse Gudsens Sandheder og søgte at bestride dem, saameget han orkede. Det var tydeligt nok, at han derved plæderede sin egen Sag. Naar han strævede med at hævde for den ironiserende Skeptiker, «den tvisynte ræsonnør», som søger og søger og aldrig finder, fordi han ikke bryder sig om at finde, Rang foran den troessterke Forkynder, den myndige, selvsikre Fører, saa tænkte han paa sig selv og paa sin stadige Antipode, *Bjørnstjerne Bjørnson*, hvis Navn da ogsaa hyppig nok blev nævnt under disse Diskussioner. Bjørnson var ikke blot i en fremtrædende Grad Gjenstand for Vinjes Jalousi, fordi han var den nye Litteraturs Aladdin, som med et lykkeligt Greb erobrede sig med én Gang en dominerende Stilling og syntes at høste, hvor saamange andre før ham havde saaet, men ogsaa for hans Antipathi, fordi disse to vel i Samtiden var de mest polært modsatte Naturer og Begavelser. Bjørnson er en udpræget Hersker- og Førernatur og en ligesaa udpræget Kunstnernatur. Hans enestaaende Kald i begge disse Henseender har krævet og paalagt ham rent instinktsmæssig en vis «hygiène cérébrale». Han har vist sig i høi Grad perfektibel og progressiv; han har siden sin første offentlige Optræden tilegnet sig mange nye Idéer og Tankeretninger og under Indflydelse af dem udvidet sin Synskreds og forandret sit Standpunkt. Man har, som bekjendt, taget stor Forargelse af alle disse hans «Signalforandringer» og vilde have ham stemplet som en rigtig Veirhane og Slingringsmand. Ingen Benævnelse kan nu være mindre træffende end denne. Det karakteristiske ved ham er just, at han altid er saa hel og sterk og samlet, der han er. Han har ikke været «open for nye intrykk og betre upplysningar som blomen for himmilens dogg og sol»; hos ham er det nye blevet modtaget, ikke eftersom det meldte sig, men eftersom det passede i hans egen aandige Sammenhæng; han har stængt af for saadanne Impulser, som kunde gribe forstyrrende ind i en vis indre Harmoni og derved hindre ham i at løse visse Opgaver, som var ham fore-

lagte ved hans Kald som Folkeleder og skabende Kunstner, — værgende om sine endnu ufuldbaarne Aandsfostre, for at tale med Vinje, «liksom den havande moder i all skapning ved eit naturinstinkt varar seg for alt, som kann skade fostret»[1] — og har først givet Rum for dem, naar disse Opgaver var løste og andre havde meldt sig. Han har derfor ofte været langsommere i sin Tilegnelse af moderne Tankeretninger end adskillige andre i Samtiden, men til Vederlag saameget sterkere og mere selvstændig; det, han har tilegnet sig, er fordetmeste for ham blevet en dyb Alvorssag, som han har været rede til at fægte for med Neb og og Klør. — I alt dette havde nu Vinje det paa en helt anden, helt modsat Vis. Han havde absolut intet Kald til at være Fører og var heller ikke som Digter eller Kunstner nogen egentlig skabende Aand. Behovet af indre Harmoni og Sammenhæng, den «havande moders naturinstinkt», som varer sig for alt, som kan skade Fostret, gjorde sig derfor ikke gjældende hos ham i nogen sær Grad, — til Hinder for en fri og hurtig Tilegnelse af alle udenfor kommende Impulser. Han var virkelig «open for nye intrykk, som blomen for himmilens dogg og sol», eller man kan sige, at hans Aand var som et Vertshus, en Skydsstation, hvor veifarende Folk uden videre kan tage ind og indrette sig, som de var hjemme; men hvor ingen slaar sig ned for Alvor. Det var for os, hans yngre Omgangsvenner, altid en stor Fornøielse at meddele ham af vor Læsning i *Comte* og *Taine*, *Stuart Mill* og *Spencer* o. s. v. Han var fordetmeste en overmaade taknemlig Tilhører; det nye fandt let Indgang hos ham og satte snart hans Aand i Bevægelse, ofte i ligefrem Ekstase, saa han kunde give sig til at fantasere rent vildt om de mange Følgeslutninger, som skulde drages, de mange ærværdige Sandheder, som man nu skulde faa se ramle overende o. s. v. Men hans Begeistring viste sig altid at være som Ild i vissent Græs; den flammede hurtig op og slukkedes ligesaa hurtig, og Udbyttet af hans filosofiske Ekskursioner var oftest ikke mere end en morsom Remse eller et enkelt rammende Billede. Om nogen Tilegnelse i dybere Forstand blev der ikke Spørgsmaal. Han havde formeget af Omstreifer- eller Fantenaturen i sig til det; hans Aand, som var saa virksom, saa utrættelig virksom, havde for lidet Stadighed, for lidet af den helstøbte Personligheds faste Greb og Assimilationsevne til det. At vinde Kjendskab til nye Tankeretninger var for ham et Eventyr, en Sport eller en Styrkeprøve; han gik fra den ene til den anden, som han gik fra den ene Eksamen til den anden; det interesserede ham at gjøre Udflugter ind i det nye Land, men ikke tage noget i varig Besiddelse og slaa sig ned der. Den Aandsfrihed, hvoraf han roste sig, denne stadige Aabenhed for nye Indtryk, var altsaa

[1] Skrifter I, 374.

et Fortrin af en temmelig negativ Art. Det forholdt sig dermed som med den stadige Spillen paa Dobbeltstrengen i, hvad han talte og skrev: det var pikant, underholdende, vækkende, men til Vederlag overfladisk, ofte selvmodsigende, uden den Overbevisningens Glød og Fart, som river med. Hans Evne laa for den Ting: at bringe Uro ind i Sindene, at rive Masken af konventionelle Selskabs- og Samfundsløgne, vække Tvivl om gamle, udlevede Sandheder, ikke for den Ting: at sætte noget nyt ind i Stedet for det gamle. Men Tiden, hvori hans Forfatterskab faldt, var jo ogsaa, som før nævnt, i udpræget Grad en Overgangstid — en saadan, da det først og fremst gjælder at sætte Folk i Bevægelse og vække dem op af et konventionelt Vanegjængeris Dvaletilstand. Man kunde altsaa vel sige om Vinje, at han forsaavidt var lykkelig i al sin Ulykke, som han fandt for sig Opgaver, som han var Mand for at løse.

Det maa fremhæves, at om Vinje selv saa sit politiske og filosofiske «Løsgjængeri» eller Slingringsvæsen i et altfor gunstigt Lys, saa blev det til Vederlag fordetmeste altfor strengt bedømt eller fortolket af andre i Samtiden. Han skrev i «Dølens» første Tider paa en haanende og uretfærdig Maade om Bondeoppositionen, om *Ueland* og *Jaabæk*, — Striden mellem dem og det ministerielle Parti skulde bare være en Strid mellem «kunna og faakunna» eller mellem dem, som drikker Vin, og dem, som drikker Øl og endda samler Flaskekorkene i Poser og sender dem hjem o. s. v., — og gik saa selv over i Jaabæks Leir. Han optraadte som ivrig Unionsven, ligetil Amalgamisme, hvilket ikke forhindrede ham fra i næste Øieblik at udtale sin patriotiske Indignation over det skandinaviske Selskabs amalgamistiske Tendenser. Der var ingen Sammenhæng eller Udvikling i dette, mente man: han bare sjanglede efter Omstændighederne fra den ene Side til den anden; han var bare et Tutarhorn for sine tilfældige og vekslende Omgivelser, eller han var rent ud en venal Slyngel, en «Frier», som fridde rundt og til og med fik Kurven allevegne. Nu ja —, det lader sig ikke negte, at han ofte lod rent personlige Forhold indvirke paa sin Politik og offentlige Optræden i en til det uanstændige og uværdige grænsende Grad. Men at han skulde være tilfals for gode Ord og Betaling, at han skulde være en «Skandalskribent», som fiskede i Folks slette Passioner, eller et blot Tutarhorn for andres Meninger, som det blev sagt, — det er meget for strenge Udtryk og delvis helt uretfærdigt. Han fik saa sjelden Ros og Anerkjendelse, at det kunde være noksaa rimeligt, at han, naar noget sligt blev ham tildel, blev saa rørt derover, at han glemte sig selv og gik over Stregen. Saaledes under hans Ophold i Sverige i 1863—64, hvor man gjorde

adskillig Stas af ham. Særlig blev han Gjenstand for Hyldest inden upsalensiske Studenterkredse, og man fik ved denne Leilighed læse i svenske Blade om det Indtryk, hans «høie» og «ædle» Personlighed havde gjort. Vi, hans Venner herhjemme, undte ham naturligvis af Hjertet den Berømmelse, han oppebar; men det syntes os jo nok, at Berømmelsen kunde have valgt mere træffende Udtryk end netop disse, og vi drev derfor adskillig Gjøn med dem og titulerede ham «Hans Høiædelhed» o. s. v., hvortil Vinje, som jo ellers var med paa at ironisere over sig selv, en og anden Gang kunde grine lidt, for Komplimenterne havde smagt ham godt, og hans Unionsvenlighed viste i den nærmeste Fremtid efter dette Traktement adskillig høiere paa Gradstokken end sedvanligt. — Sin Taknemmelighed mod den daværende norske Statsminister *Sibbern*, i hvis Hus han havde været Gjest i flere Uger, viste han ved bagefter at kaste sig over Sibberns politiske Modstandere *Birch-Reichenwald* og Advokat *Dunker*, særlig den sidste, som han tidligere havde rost i høie Toner. Det var i høieste Grad taktløst; Angrebet desuden i og for sig fordetmeste aldeles ubeføiet, — et rent Overfald paa sagesløs Mand. Det var ikke til at undres paa, at man forargedes, og at den gjængse ugunstige Mening om Vinjes Karakter derved blev bestyrket. Imidlertid tog man dog ogsaa ved denne Leilighed for lidet Hensyn til de formildende Omstændigheder og glemte altformeget, at Vinje var en saa særegen formet Natur og havde gjennemgaaet en saa særegen Udviklingsgang, at det var ubilligt at stille de samme Krav til ham eller lægge den samme Maalestok paa ham som paa almindelige Gjennemsnitsmennesker. Trofasthed mod Personer laa ligesaalidt for ham som Trofasthed mod Principper eller Grundsætninger; paa den anden Side kan man sige, at virkelig Troløshed, d. v. s. bevidst og beregnet Falskhed og Hykleri var ikke mindre stridende mod hans Væsen. Han var mindst af alt Regnemester eller Spekulant. Han fulgte sine Indskydelser, uden at tænke paa, om det vilde være ham til Nytte eller skade ham. Han var et udpræget Stemningsmenneske, en lyrisk Natur, yderst let at paavirke, let at lede og vildlede — i saa Maade et rent Barn til sin Dødsdag, trods den strenge Erfaringernes og Prøvelsernes Skole, han havde gjennemgaaet. Dette skulde være kommet ham tilgode ved Dommen over hans politiske Løshed og Uvederheftighed i personlige Forhold. Men det skete ikke; Juristeri, stivt, høitideligt Formvæsen, korrekt Hædersmandighed var dengang altformeget toneangivende, til at der kunde blive Spørgsmaal om at gjøre Indrømmelser til en saadan *licentia poetica*. —

Man kan sige, at Vinje var ikke synderlig mindre ustø og

omskiftelig i sin Æsthetik end i sin Politik. Stundom hylder han i Theori og Praksis en saa vidtgaaende Naturalisme eller Realisme, at han, om han havde levet til vore Dage, kunde med bedste Grund have sagt til Bohêmebevægelsens Førere: dette her er gammelt for mig altsammen. Stundom er han i sin Æsthetik og sin Digtning hyperidealistisk, hyperromantisk: op i Taageheimen, bort fra det hverdagslige Liv, fra alt det, som er stygt og saarer og skjærer. Stundom lægger han i Oplysningstidens Aand og paa god Bondemanér Hovedvegten paa Poesiens *Nytte* som Vehikel for sunde og vigtige Tanker. Det hænder, at han i et og samme Stykke ræsonnerer og kritiserer ud fra alle disse forskjellige indbyrdes modstridende Synspunkter. Saaledes i Recensionen af *«Arne»*, hvor han snart er forarget over det djærvt-utilslørede i Skildringen af enkelte Optrin, snart haaner det uegte ved disse idealiserede, sentimentale Bondegutter og Bondejenter. Her var han nu i en særlig Grad forhippet paa at komme Forfatteren tillivs, saa han ikke tog det saa nøie med Midlerne; men han har nok neppe selv havt nogen rigtig Forestilling om de Selvmodsigelser, hvori han gjorde sig skyldig; ellers vilde han vel have søgt at dække bedre over dem, og de kommer jo desuden frem paa mangfoldige andre Steder. — Det eneste, som han konsekvent fastholdt, og hvori han altid blev sig selv lig, var hans Aversion mod al Slags Stilisteri og Maniererthed, alt tilgjort, affekteret og konventionelt i det sproglige Udtryk, — hans Fordring om, at Stilen skal være helt naturlig, retfrem, lig den jævne Dagligtale. Han gik nu vel altfor vidt i denne Fordring; for i saadan bred Almindelighed, som han forkyndte og praktiserede den, passer den ikke allevegne eller paa alle Genrer, hvad hans eget Eksempel tjener til at vise. Men i Hensyn paa dette Punkt havde han dog virkelig en Slags Mission, og her øvede han, hvad man vel tør kalde en banebrydende Indflydelse. Han var, som før omtalt, altid villig til at høre paa sine yngre Venner og lære af dem, bøie sig for deres Kundskab eller deres Logik (i *den* havde han nu ikke sin Styrke). Men i Spørgsmaal om Stil vilde han være Autoritet; dér talte han som den, der har Myndighed, og vistnok med bedste Adkomst, ialfald ligeoverfor os. Og saa «frisindet» hans æsthetiske Samvittighed end kunde være, hændte det dog, at den, naar han stødte paa, hvad der i hans Øine var konventionel Ordbram — «uppstrokne, tvegne og kjembde talemaatar» — tvang ham til at staa stram endog ligeoverfor den Slags ydre Høihed, som han ellers var saa villig til at bøie Ryg for. Under sit Ophold i Sverige i 1863—64 havde han ogsaa Foretræde hos den daværende Arveprins *Oscar*, som læste op for ham nogle af sine Digte og bad ham sige sin Mening om dem. Vinje, som syntes, at det var,

ikke Poesi, men bare Vers eller «rader», som det heder paa svensk, formaaede sig ikke til at sige mere end dette: «Ja, Deres kongelige Høihed! — Formen er god.» Det viste sig imidlertid heldigvis at være tilstrækkeligt, for Prinsen svarede hurtig: — «Ja, dermed er jeg vel fornøiet, for hvad Indholdet angaar, saa ved jeg, at det er godt.» —

Jeg har hørt Vinje selv fortælle Historien saaledes og tvivler ikke paa, at den er aldeles korrekt; for det hørte ikke til hans Feil at skryde, og Skryderi vilde det jo have været, om han havde lagt sig selv i Munden en saapas modig Ytring ligeoverfor en saa høi Herre, mod hvad der virkelig havde fundet Sted. Iøvrigt var det, som kjendt, en af de første og af Samtiden hyppigst nævnte Poster paa Vinjes Synderegister, at han var uefterrettelig i Gjengivelsen af Fakta eller rent ud usandfærdig. Hans Ven og Velynder, *Botten-Hansen*, sagde om ham, at han var en Mand med «ikke fuldt udviklet Sans for det faktiske». Og det er rigtigt, ikke bare i den Forstand, at hans livlige Fantasi ofte løb af med ham, saa han blev, uden at vide det, unøiagtig, upaalidelig, i hvad han fortalte om sig selv eller andre, men ogsaa saa, at han ofte, naar han kom i Knibe, tog sin Tilflugt til Kneb og Kunster, til Forvrængninger eller Fornegtelser af Sandheden — rigtignok fordetmeste paa en saa yderst ubehændig Maade, at det snarere maatte gjøre et løierligt end et forargeligt Indtryk. Jeg husker mangt og meget i den Retning; men saa vil jeg ogsaa paa den anden Side hævde, at han i én, og det i en meget væsentlig Henseende, var sanddru som faa — et af de sanddrueste Mennesker, jeg nogensinde har stødt paa i mit Liv: han var i en sjelden Grad fri for det, Engelskmændene kalder «cant», i sit Væsen som i sin Stil, fri for al Slags Affektation og Tilgjorthed. Han vedstod altid sine Skrøbeligheder, ofte med en til Kynisme grænsende Aabenhed, som om han ikke havde nogen rigtig Følelse af, at det var Skrøbeligheder, men ofte saa, at han fuldt ud erkjendte dem som saadanne og alligevel vedstod dem uden Afslag eller Prutning. Det var rent mod hans Natur at bære Maske og forstille sig, at paatage sig nogen høitidelig Mine eller hykle nogen Følelse, som han ikke virkelig følte. Han viste sit aandige Fysiognomi saadan, som Naturen havde dannet det — uden Slør eller Sminke: skakt og uskjønt i mange Maader, som hans legemlige Fysiognomi, men livfuldt, spillende interessant som dette — vildmandsmæssigt troløst, raat, frastødende til den ene Side og til den anden: elskværdigt, godmodigt, lunefuldt, fint og varmt. Man læste altid i ham som i en aaben Bog og vidste forsaavidt altid og i enhver Henseende, hvor man havde ham. Vi, som hørte til «Døleringen» eller Kredsen af yngre Omgangsvenner,

som i flere Aar jævnlig samledes med ham, beundrede ham, sympathiserede med ham, holdt af ham paa Grund af hans mange virkelig elskværdige Sider og vore mange gode Fællesminder, og fordi han i vore Øine var en høist miskjendt og forurettet Mand; men om Venskab i en dybere ethisk Mening mellem os og ham kunde der ikke være Spørgsmaal; dertil vidste vi for vel, at hans Forhold til Personer var et lignende som hans Forhold til Meninger og Standpunkter. Trofasthed laa, som sagt, ikke for ham enten i den ene eller den anden Henseende, og han forsøgte da heller aldrig paa at give sig Minen af noget saadant, men sagde, efter sin Sedvane, lige ud til os, at vi ikke maatte gjøre Regning paa ham anderledes, end som man gjør Regning paa hinanden i et Reiseselskab — for Leiligheden. «Vi skal være Venner, saalænge vi kan lære af hinanden; naar jeg er kommet saalangt, at jeg *kan* jer, slænger jeg jer bort, som man slænger bort en Citron, hvoraf Saften er presset ud.» —

Det er øiensynligt, at denne hans udprægede personlige Ærlighed, denne hans Aversion mod stilistisk Stivhed og Styltegjængeri har været et Hovedmotiv, som drev ham Skridt for Skridt ind paa Maalsagen. Han skrev, som bekjendt, gjennem en længere Tid i Bogsproget, baade Vers og Prosa, som vidnede om, at han mestrede det noksaa godt. Men, eftersom han skriver, bryder ramnorske Ord og Vendinger og Former stadig sterkere igjennem. Man ser, hvorledes han ligesom river og slider i Bogsproget for at komme løs fra det. Det har paalagt ham en Tvang, en Høitidsmine, som hans Natur mere og mere revolterede imod. Han var saaledes skabt, at disse færdigsyede Klæder revnede i Sømmerne, naar han skulde bevæge sig frit i dem. Og frit maatte han bevæge sig: — Parademarsch passede mindst af alt for ham; han maatte tale ligefrem, skulde han tale, der var ikke Raad for andet. Hvad han selv siger i et poetisk Forord til en af «Dølen»s Aargange:

«Det no som fyrr eg strævar til
Det er at vera sannt meg sjøl;
Med andre Ord det segja vil:
Eg strævar for at vera «Døl»,[1]

— kan gjælde som en træffende Karakteristik af det hele Maalstræv, saadan som han forstod og praktiserede det. —

Botten-Hansen skrev om Vinje, da han havde kastet Bogsprogs-Hammen og endelig efter megen Famling fundet sit rette Maal — det vil altsaa sige: da han havde begyndt Udgivelsen af «Dølen» (1858) — at han nu til sine øvrige Titulaturer og Værdigheder ogsaa kunde føie den af at være *Sprogeier*. Man føres ved dette

[1] Skrifter I, 322.

Ord til at tænke paa Sproget som noget dødt, et Liggendefæ, en Klædning, som man tager paa eller hænger fra sig efter Omstændighederne, medens det karakteristiske ved «Dølen»s Maal just var, at det var saa overmaade levende, ikke Mandens Klæder, men Manden selv. Men forsaavidt er Udtrykket rammende, som dette Maal var hans og ingen andens; Avisen og Manden og Sproget og Stilen — det hørte altsammen paa det nøieste sammen; det var altsammen noget for sig, noget ganske individuelt. —

Vinje betragtede sig selv som *Ivar Aasens* Discipel og Kampfælle og saa altid med stor Beundring op til denne sin Lærer og Mester. Han, som saa ofte skrev og talte mod «heroworshipping» eller «frifantslæren», som han kaldte den, var selv en ren heroworshipper, naar det gjaldt Ivar Aasen. Han pleiede at have Moro af at rive ned paa andre Storheder; men jeg mindes aldrig at have hørt ham omtale Aasen uden i Udtryk af den høieste Anerkjendelse (bortseet fra, at han kunde skjemte med en og anden af hans Egenheder); han fandt endog noget beundringsværdigt i Aasens ydre Person, som for de fleste syntes meget uanselig: «Se paa den Panden og den Skalleformen; det er rent klassisk; der findes ikke Magen i hele Landet!» De to mødtes jævnlig og synes altid at have staaet paa den bedste Fod og at være kommet svært godt ud af det med hinanden. Endda er det vanskeligt at tænke sig to mere forskjellige Naturer, og den enes Maalstræv afveg da ogsaa sterkt fra den andens baade i Hensyn paa Udgangspunkt, Karakter og Retning, skjønt man i Samtiden fordetmeste slog dem sammen til ét. —

Ivar Aasen var ligesaa stilfarende og faamælt, som Vinje var støiende og megettalende, ligesaa forsigtig, forbeholden og ærbar i sine Ord, som Vinje var flaakjæftet, uvøren og kynisk oprigtig. Ivar Aasen sad helst alene i den bedst bortgjemte Krog, naar han om Aftenen nød sit regelmæssige Glas Toddy paa en eller anden Kneipe; han var ikke at formaa til at gaa i Selskab, og, naar han en sjelden Gang besøgte en eller anden Ven (som t. Eks. *Botten-Hansen)*, pleiede han altid at forsvinde, naar der kom flere. Vinje var til det yderste selskabelig anlagt; han maatte helst have en Kreds om sig, som han kunde præke for, og jo større Kredsen var, des bedre likte han sig, des mere veltalende blev han.

Ivar Aasen var og blev al sin Tid, trods sine store og mangesidige Kundskaber og dybe videnskabelige Granskning, en rigtig Bonde, ikke bare i Hensyn paa ydre Væsen og Sedvaner, men i Hensyn paa Smag og Syn og Livsanskuelse. Om Vinje gjaldt dette aldeles ikke, trods det at han kaldte sig selv og blev kaldt Dølen og opfattedes som en Personifikation af norsk Bondevæsen

i dets mest udprægede Skikkelse. Han havde i Virkeligheden, med alt det dølske i sin ydre Person, løsrevet sig aldeles i dybere aandig Forstand fra Bondesamfundet (som han nu egentlig aldrig rigtig havde tilhørt); han stod ikke mindre fremmed ligeoverfor det end ligeoverfor Bysamfundet, og, naar han førte Krig mod By- og Bogsprogskulturen paa saa mange Punkter, var det ikke for at sætte Bondekulturen i Stedet, men snarere for at hævde det rent naturlige eller rent menneskelige ligeoverfor det samfundsmæssigt konventionelle, eller man kan sige, at han førte Krigen ud fra et rent individualistisk Synspunkt. — Ivar Aasen, som blev Ophavsmand til et af de mest revolutionære Foretagender i vor Historie: den norske Maalreisning, var en i Bund og Grund konservativ Natur — ligesaa konservativ, som Vinje var revolutionær. Man kunde sige med ligesaamegen Ret om den ene, at han var glad i alt gammelt, bare fordi det var gammelt, som om den anden, at han var glad i alt nyt, bare fordi det var nyt. —

Udgangspunktet for Ivar Aasens Maalstræv var et væsentlig videnskabeligt, filologisk. Han indsaa før nogen anden, idetringeste klarere end nogen anden, at samtlige norske Folkedialekter danner en Gruppe for sig, bestemt adskilt fra Bog- og Bysproget, som ifølge sin Oprindelse og sine væsentlige Egenheder tilhører den danske Sproggruppe. Han arbeidede, i den systematiske Klassifikations og filologiske Korrektheds Navn, paa at holde begge disse Grupper skarpt ud fra hinanden, baade ved sin rent videnskabelige Granskning og ved sit Forfatterskab forøvrigt. Han skrev i Bogsproget og i det norske Landsmaal, og hvad enten han skrev i det ene eller det andet, var det altid klassisk, rent dansk eller rent norsk, sirlig afrundede Perioder, gjennemført ensartet Præg, ingen Mislyd, ingen for den sproglige Harmoni forstyrrende Blandings- eller Overgangsformer. Det af ham konstruerede norske Fællessprog eller Landsmaal er, efter alle sagkyndiges Dom, et fuldendt, helstøbt Kunstverk, men vistnok ogsaa ifølge denne sin filologiske Helstøbthed mindre skikket for Livet, mindre praktisk brugbart. —

Udgangspunktet for Vinjes Maalstræv var, som før nævnt, ikke et sproglig-videnskabeligt, men snarere et stilistisk eller rent personligt Behov: Trangen til at faa tale frit ud og være «sannt seg sjøl» i Skrift og Tale. Og til dette Behov svarede ikke det Aasen'ske Landsmaal, — det var for regelret tilskaaret, formeget af en Rustning til det, og heller ikke Hjembygdens Mundart — han havde dertil fjernet sig for langt fra det Samfund, hvori han var opvokset — men just «Dølemaalet», saadan som han fandt paa at skrive det, d. v. s. et Sprog, som i sin Grund er norsk, som han selv var, men med mange Afslag i Hensyn paa Ren-

heden, med rundelig og rigelig Tilhjælp af Ord og Vendinger og Udtryk fra Bogsproget, overensstemmende med hans Udviklingsgang og det store Omfang af hans aandige Interesser og Studier. —

Han har selv i første Nummer af «Dølen» forklaret sit sproglige Standpunkt paa følgende Maade: «Han (ɔ: «Dølen») vilde gjerne tala med Folk om Eit og Annat, som ligg honom paa Hjartat; men han veit ikki rett, hvad Maal han skal mæla. Han kunde nok tala dansk; det er ikki for det; men han vilde no helt vera norsk som han er fødd. Fullnorsk torr han dog ikki vera, for det at Mange ikki vilde forstaa honom. Det norske Folk er af det danske skakkjøjrt i Munnen, maa vita, — Byfolket meir enn Landsfolket og Bygdarfolket meir enn Fjøllfolket. Naar no derfor ein Mann — soleids som eg her, — vil tala til alle disse Folk, so er han reint i Beit; talar han godt norsk, so forstaa ikki Alle honom, og forstaat og dermed høyrd paa vil han vera framfor alt. Talar han dansk, so forstaa heller ikki Alle honom, og det Folk, som mest trængde til at bliva boklærde — — — Eg vil derfor prøva paa med eit Maal, som ligg midt imillom det norske og danske, rigtig høla (caressere) meg fram som med Smaaborn.» Eller, som han udtrykker sig et andet Sted[1]: «Eg maa stella meg so, at Folk kunna forstanda meg, og ikki støytest alt for mykit, og derfor er det berre nokot halvt med mi Norskheit.

Eg ikki paa Lesaren enno kan lessa
alt Maalets den heile og rike grandezza.

Men eg tenkjer som so: naar «Duren» berre er den rette, so kjem vel det andre, den fulle Utfylling. smaatt i Senn.» — Denne Forklaring er vistnok rigtig, men ikke udtømmende. Han har været fyldt af en brændende Trang til at meddele sig; han har villet frem til Folk, tale til saamange som muligt, virke paa saamange som muligt; Hensynet hertil har for ham havt større Vegt end Hensynet til sproglig Harmoni og Korrekthed. Men ved at stille sig paa det sproglige Standpunkt, hvorpaa han stillede sig, og lage sit særskilte Dølemaal, har han ikke bare rettet sig efter Hensynet til andres, men ogsaa efter Hensynet til sin egen Bekvemmelighed. Han var norsk og vilde være det ogsaa i Tale og Skrift, men ikke saaledes, at det skulde hindre ham i den frie Bevægelse eller lægge noget Baand paa Fremskridtsmanden og Urostifteren i ham. Altsaa skrev han, for at bruge hans eget Udtryk, «som en Døl vilde tala, dersom han havde lært litit meir, en han vanlig veit», — en Døl, som har brudt helt ud af Bonde-

[1] Skrifter I, 188.

livets og Bondekulturens snævre Rammer, saadan som han selv havde gjort. Han var glad i Skindfelden og har skrevet til dens Pris, men han vilde ikke stille sig under den som Fane. Forskjellen mellem hans sproglige Standpunkt og Maalstræv paa den ene Side og Ivar Aasens paa den anden svarede til, hang sammen med en Forskjel mellem begges Opfatning af det nationale Væsen i det hele. —

For Ivar Aasen stod Nationalitet, Norskhed væsentlig som noget historisk færdigdannet og afsluttet. Den norske sproglige og nationale Reisning var i hans Øine en Gjenreisning; det gjaldt:

«at rette det, som rengt er,
reise det, som velt er.»

Derfor tog han med i sin «sproglige Generalnævner» (Landsmaalet) alle de gamle Former, han kunde opspore og paavise som levende (og stundom ogsaa saadanne, som faktisk har ophørt at leve), idet han ikke tænkte saameget paa, at Maalet kunde blive et saavidt muligt letvindt og bekvemt Organ for det fremadskridende Aandsliv, som derpaa, at det kunde blive saa fornt, saa ligt det gamle klassiske Norrønasprog som muligt. Hans nationale Ideal var et helt idyllisk: vi skulde flytte ind i det gamle, gjæve Hus, som Forfædrene havde bygget, naar det var bleven behørig repareret; det blev kanske lidt trangt, men det fik ikke hjælpe; Hovedsagen var, at det blev rigtig hyggeligt og koseligt, helt i den rette Stil, uden fremmede forstyrrende Tilsætninger og Tilbygninger. Vinje havde nu sine idylliske Stemninger, han ogsaa; men hans Grundsyn var alligevel et helt andet, et helt modsat. For ham stod aabenbart Nationaliteten væsentlig som en Kraft, hvis Væsen er Udvikling, Fremadskridning. Ifølge det Synspunkt, hvorpaa han havde stillet sig, maatte han ræsonnere og ræsonnerede han ogsaa saaledes: det faar gaa som det kan med Sammenhængen og Harmonien og Hyggen; men Fremgang maa her være fremfor alt; vi maa have Plads til vor Udvikling, trangt maa det fremfor alt ikke blive. Han glæder sig, ligesom Aasen, over rigtig gamle norske Ord og Former og optræder af og til, ligesom Aasen, som Purist og fører Krig mod fremmede Kunstord. Men for Aasen var dette en helt alvorlig Sag, for Vinje er det mest en Sport eller en Leg eller ligefrem Løier, som naar han oversætter Inkarnation ved «ikjøting», Krinoline ved «sprikestakk», Forstmand ved «tremann» o. s. v. Hans nationale Grundsyn førte ham egentlig til den stik modsatte Opfatning, som han ogsaa oftere har udtalt, at nemlig det norske Maal burde tilegne sig rigtig mange slige fremmede Kulturudtryk, for at vise sin Styrke og med det samme forøge den. «At afspegla Aalmugamannen

liksom med Hud og Haar,» siger han etsteds, «kan vera «idyllisk» og forvitnelegt nok; men eg vilde nokot meir eg, eg vilde hevja Bondens Maal hægri upp, so at det, blandat med det gode i Bokmaalet, kunde verda ein Reidskap, som det fortener, for det Djupsinn og Storvit, den Finleik og Lettleik, som dei lærdaste og aandrikaste Menner hava.» Ivar Aasen lagde os paa Hjerte, at først og fremst skulde vi holde Arven fra Forfædrene istand, saa at de, naar de «sjaa att paa Jordi», kunde «kjenna sit Folk og sit Land». *Vinje* mente helst, at vi burde se til at komme saalangt bort fra den gamle. Vildmandskab, at disse samme Forfædre slet ikke vilde kjende Landet, om de fik se det igjen (se t. Eks. hans Skildring af «Vaarstien» i «Ferdaminni»). Hans Løsen var: «all Armodsdom og Styggleik maa døy, om hon er nokso national, — vi vil inkje annat hava af Nationaliteten enn det, som hever Verd for all Verdi» — og ud fra dette Synspunkt polemiserede han jævnlig mod den nationale Romantik, oftere endog paa en rent ud ubillig og ensidig haanende Maade.

Begge disse Synsmaader har nu Ret hver paa sin Maade og tjener til at udfylde hinanden som Liberalismen og Konservatismen paa det politiske Omraade. Det maa siges at have været et stort Held for den norske Maalreisning, at de begge blev allerede paa dens første Stadium saa vel repræsenterede, som de blev det ved *Ivar Aasen* og *Aasmund Vinje*.

FORORD TIL BOGEN OM WERGELAND AF SKAVLAN.

Jeg havde den Lykke gjennem en lang Række af Aar at høre til Professor Olaf Skavlan's Omgangskreds, og jeg kan af ganske Hjerte slutte mig til de Lovord, der blev offentlig udtalt over ham ved hans Død. Han var en helt igjennem sanddru, nobel Personlighed. Han udmerkede sig ved en Dannelsens Finhed, et Maadehold, en Takt og Hensynsfuldhed i al sin Færd, der er sjelden allevegne og maaske særlig hos os, — i et Nybyggersamfund, som vort jo i mange Maader maa siges at være. Hans Interesser og Studier var mangeartede og omfattende; han havde udviklet sin Aand ved langvarige Udenlandsreiser og den mest udbredte Læsning i gammel og ny Litteratur.

Det var udentvivl hans Ungdomsdrøm at blive Digter, særlig dramatisk Digter, og han havde udentvivl mange Betingelser herfor: en skarp og sikker Iagttagelsesevne, et godt Blik for det karakteristiske ved Personer og Tilstande, ikke lidet af Lune og rammende Vid. Han debuterede ogsaa allerede i Studenteraarene som dramatisk Digter, og det med et Held, der kunde synes at give tilstrækkelig Opmuntring til at fortsætte. Men for ham, hvis Selvkritik var saa streng, maaske saa overdreven streng, var det ikke nok. Han mistvivlede om sit Digterkald og samlede sine Kræfter om et andet Maal: at blive Kritiker og Litteraturhistoriker. Han havde ialfald saameget af Digteren, som behøves for at blive en fuldt kompetent, fuldt forstaaende Dommer over andre Digteres Verker. Og velrustet som han var til Kritikerens Opgave i intellektuel Henseende: ved sin poetiske Begavelse og sine grundige litterære Studier, var han det ikke mindre i moralsk: ved sin usvigelige Sandhedskjærlighed og sin strenge, ubestikkelige Retfærdighedsfølelse. Enhver, som kjendte Professor Skavlan, vil mindes, hvor fremtrædende et Drag denne Retfærdighedsfølelse dannede i hans Væsen, — hvor dyb en Aversion han viste mod Partigjængeriets Overdrivelser og Fanatisme, — hvor omhyggelig han vogtede over sine Ord, endog i de allerprivateste Ytringer, at han ikke skulde gjøre nogen Uret eller sige mere, end hvad han fuldt ud kunde staa ved. Naar han udtalte en Dom over en ny

udkommet Bog, kunde man være vis paa, at den var rigtig, d. v. s. at den kom til at svare saa nogenlunde til, hvad der blev Resultatet af den almindelige kritiske Drøftelse. Jeg har ikke kjendt nogen, hvis Skjøn i litterær-æsthetiske Materier gav bedre Veiledning eller var mere trygt at lide paa. Men han var bedre Dommer end Advokat, og den kritisk-litteraturhistoriske Forfatter maa være begge Dele, vekselvis det ene og det andet; — han skal opgjøre sig en Dom, og han skal, forat Dommens Rigtighed kan blive indlysende for Læserne, plædere Sagen fra dens forskjellige Sider. Og for at plædere godt, kan det en og anden Gang være nyttigt eller nødvendigt, at Advokaten bliver saa optaget af den Side af Sagen, som det gjælder at fremholde, at han for en Stund glemmer eller gjør sig blind for, at Sagen ogsaa har andre Sider. Man faar et Indtryk af, at Skavlan som Forfatter har havt for lidet af dette advokatoriske Ensidighedens Talent, — at hans ængstelige Omhu for ikke at blive overdreven eller partisk altfor ofte har bragt ham til at stanse i sine kritiske Udredninger og spørge sig selv: er ikke dette for meget sagt? — gaar jeg ikke nu for vidt? — saa Ilden i ham er slukket, og Stilen er bleven tung og ligesom ophakket ved de mange indskudte Parentheser og Reservationer. Man faar et Indtryk af, at hans altid aarvaagne Retfærdighedsfølelse paa denne Maade har, i Forbindelse med hans strenge Selvkritik, virket i høi Grad til at hemme og hindre ham i hans Produktion.

Skjønt han alle Dage var overmaade flittig, blev hans Forfatterskab ikke stort. Den eneste Bog, han fik udgivet, er Bogen om «Holberg som Komedieforfatter», der udkom i 1872. Den er almindelig erkjendt som en af de ypperste litteraturhistoriske Monografier i norsk og dansk Litteratur. Kilderne og Forbillederne for den Holbergske Komediedigtning er her eftersporede og drøftede med en enestaaende Grundighed, og, medens Bogen er præget af den varmeste Sympathi og dybeste Beundring for Holberg, bliver hans Genis Begrænsning saa skarpt og bestemt fremhævet som kanske intet andet Sted; Sammenligningen mellem ham og Molière er udført paa en Maade, der i lige Grad vidner om fin Skjønsomhed og den strengeste Upartiskhed.

Bogen om den Holbergske Komediedigtning var oprindelig tænkt som Afsnit af et stort Verk, der skulde behandle Holbergs Forfatterskab i hele dets Udstrækning, — en Opgave, som vel uden Sammenligning er den betydeligste og taknemmeligste, den nyere skandinaviske Litteraturs Historie har at byde paa, og som endnu venter paa sin Løsning. Men han opgav snart denne Plan, udentvivl i Forudfølelsen af, at hans Liv og Kræfter ikke vilde strække til, og valgte et andet, nærmere liggende og i visse Maa-

der mindre omfattende Emne: Henrik Wergeland. Den første Frugt af hans Wergeland-Forskning, der blev Offentligheden forelagt, var hans Afhandling i «Nyt norsk Tidsskrift» 1877 og 1878. Der var inden Tidsskriftets ikke meget talrige Læsekreds bare én Mening om, at denne Afhandling kastede nyt Lys over den Wergelandske Digtning, og at den i stilistisk Henseende udviste et afgjort Fremskridt ligeoverfor Bogen om Holberg. I de følgende Aar vedblev Skavlan stadig at sysle med det samme Emne, og det blev fra nu af hans Livsopgave: at give en udførlig og indgaaende Skildring af Wergelands Liv og Forfatterpersonlighed. Han forberedte sig paa det omhyggeligste til Opgavens Løsning; han opsøgte Wergelands Forbilleder og filosofisk-æsthetiske Forudsætninger i fremmede Litteraturer og i den forudgaaende dansk-norske Fælleslitteratur; han studerede, — hvad hans efterladte Optegnelser noksom viser, — i den yderste Detalj de politiske, sociale og litterære Forhold inden det Samfund, der blev det vistnok snævre, men i andre Maader noksaa gunstige Milieu for denne Kjæmpeaands Udvikling. Frugterne af dette mangeaarige flittige Arbeide gik for en stor Del tabt ved Skavlans Død. Han gav i Forelæsninger ved Universitetet en Udsigt over Wergelands lyriske Digtning i dens Helhed, der efter Tilhøreres Vidnesbyrd var overordentlig interessant og vækkende. Han havde gjort Wergelands dramatiske Verker til Gjenstand for en indgaaende Granskning, og jeg ved af Samtaler med ham, at han særlig glædede sig til at komme til dette Emne under Indarbeidelsen af sin Bog, da han her troede at have fundet nye Synspunkter og mente at kunne hævde for Wergeland en mere udpræget dramatisk Begavelse, end man hidtil har villet erkjende. Hvad der fandtes heraf blandt hans efterladte Papirer, var mest bare korte Antydninger, Henvisninger og Notater til Støtte under det mundtlige Foredrag. — Denne Bog, saadan som den nu fremtræder, svarer da ganske vist ikke til, hvad Forfatteren havde planlagt og villet give, om han havde faaet leve længere. Jeg tvivler alligevel ikke paa, at den vil modtages af Publikum med Taknemmelighed, — at det vil erkjendes, at den giver mange og værdifulde Bidrag til Kundskab om Wergelands Liv og Forfatterskab. Den vil, trods sin fragmentariske Karakter, staa som et Vidnesbyrd om Forfatterens omhyggelige Granskning og fordomsfrie, sikkert og klart afveiende Kritik.

FORORD TIL BUCKLE, CIVILISATIONENS HISTORIE I ENGLAND.

Henry Thomas Buckle, født 24de November 1821, var Søn af en rig Kjøbmand i London. Han havde som Barn en meget svag Helse og blev af den Grund ikke sat i Skole eller sendt til noget Universitet. Det blev fordetmeste overladt til ham selv at tilfredsstille den sterke Læse- og Lærelyst, der tidlig vaagnede hos ham, saa godt han kunde. Han blev altsaa i visse Maader en Autodidakt (en selvlært Mand), og deraf bærer hans Forfatterskab ogsaa dybe Merker. Efter Faderens Død i 1840 tilbragte han et Par Aar paa Reiser i Frankrige, Tyskland og Italien, hvis Sprog og Litteratur han studerede. Ved denne Tid fattede han den Plan at samle sine Kræfter om et stort Verk, hvis Gjenstand skulde være den engelske Civilisations Historie, og i de 17 Aar, han siden levede, arbeidede han regelmæssig hver Dag 10 Timer paa Gjennemførelsen af denne Plan. Første Bind af hans engelske Civilisations Historie udkom i 1857, det andet i 1861. Samme Aar foretog han en Reise til Orienten for at gjenvinde sin Helbred, der var nedbrudt ved det strenge Arbeide. Paa denne Reise døde han i Damaskus i Syrien 29de Mai 1862.

Han efterlod ved sin Død det Verk, hvortil han havde viet sine Kræfter, ufuldendt. I de to Bind er han endnu ikke kommet til, hvad der efter Titelen skulde være hans egentlige Sujet; hvad der foreligger, er altsaa bare en Indledning, og selv den er ikke helt gjennemført efter Verkets Plan. Saa meget viser sig imidlertid klart, at denne Plan var i væsentlig Henseende en forfeilet, og at Buckles Verk, om han havde levet noksaa længe og faaet noksaa mange Bind føiet til de to, altid vilde have beholdt den samme brudstykkeagtige Karakter, som det nu har. Den Opgave, han havde stillet sig, var altfor omfattende, og han slog heller ikke ind paa den rette Vei til dens Løsning.

Han mente, at en virkelig historisk Videnskab, — en saadan, der nogenledes kunde sidestilles med Naturvidenskaberne i Hensyn paa Methodens Strenghed og Resultaternes Sikkerhed, — endnu ikke var til, ikke engang i de allerførste Grundlinjer. Disse

Grundlinjer havde han foresat sig at drage; han vilde paavise de ledende Principer i Menneskehedens Udvikling, formulere Grundsætningerne for en almindelig historisk Videnskab, der kunde lade os erkjende Begivenhedernes indre Sammenhæng, saa at vi af, hvad der er skeet, skulde kunne slutte til, hvad der vil ske, for saa dernæst at bringe disse Grundsætninger i Anvendelse paa det specielle historiske Stof, han havde valgt til Behandling. Denne Opgave krævede til sin Løsning ikke blot stor Kundskab, men fremforalt en mægtig Generalisationsevne, et frit, vidtomfattende, dybt indtrængende filosofisk Blik. Og det har Buckle aabenbart ikke havt, med al sin Evne forresten.

Hans Ræsonnement er, hvor han kommer ind paa abstraktfilosofiske Spørgsmaal, ofte baade uklart og overfladisk. Forudsætningen for en historisk Videnskab, som den, han havde foresat sig at grundlægge eller bane Vei for, er naturligvis, at der inden de historiske Kjendsgjerningers Verden raader en lignende Lovmæssighed som inden Naturen. Idet Buckle søger at vise, at denne Forudsætning finder Sted, polemiserer han mod Læren om den menneskelige Viljes Frihed paa en saadan Maade, at man skulde tro, at denne Lære er uforenelig med Antagelsen af Lovmæssighed inden de historiske Fænomener, hvad den ikke er, og hvad ogsaa Buckle erkjender, at den ikke er, idet Viljen, hvor fri den end er, dog altid maa tænkes at bestemme sig ifølge visse Motiver. Han anfører Uniformiteten af visse statistiske Gjennemsnitstal som det bedste Bevis for den af ham paastaaede Lovmæssighed, og ræsonnerer derved, som om det ikke blot er en almindelig «Lov», at saa og saa mange Mennesker aarlig tager Livet af sig i London, men som om deraf følger, at der maa være tilsvarende specielle «Love», der bestemmer den enkelte Selvmorder til sin Handling, og som om der maa være en indre Sammenhæng mellem disse specielle Love og den almindelige Lov, — hvilket ikke er meget bedre, end om nogen vil slutte, at der maa være specielle «Love» for, hvad der skal komme ud ved hvert enkelt Kast i et Hazardspil, — rouge et noir t. Eks., — deraf, at man paa det nøiagtigste kan forudsige, hvormange Gange rødt eller sort vil komme ud ved et stort Antal, t. Eks. 1 000 eller 10 000 Kast.

Hans Aand har aabenbart været sterk og ildfuld, men noget snæver; han indtager derfor ofte i sine historiske Betragtninger et Standpunkt, hvorfra han ser skarpt og klart en enkelt Side af den Sag, han omhandler, men næsten ikke eller aldeles ikke en anden ligesaa væsentlig. Hans Enthusiasme for den moderne Videnskab, særlig Naturvidenskaben, bringer ham saaledes til at lægge altfor udelukkende Vegten paa den intellektuelle Faktor

i Menneskehedens Udvikling. Han gaar endog saavidt som til at paastaa, at det er den, der alene betinger Fremskridtene, medens den moralske Faktor ingen Rolle spiller, eftersom Moralen er væsentlig stillestaaende, — Kristendommen forkyndte ikke andre «moralske Sandheder» end saadanne, som var kjendte længe forud, og der har ikke siden været opstillet nogen ny «moralsk Sandhed» af væsentlig Betydning, — hvorved først er at bemerke, at det er ét, at en moralsk Forskrift bliver theoretisk erkjendt, noget andet, at den bliver praktisk gjennemført og gjort gjældende som Livsregel, — dernæst, at intet er vissere, end at der siden Kristendommens første Tider og inden den kristne Kirkes Omraade er bleven opstillet en Række nye moralske «Sandheder», som man nuomstunder ikke let vil falde paa at bestride, medens de tidligere ikke var erkjendt eller engang kjendt. Hans Afsky for Aandstvang, kirkeligt Formelvæsen og Skinhellighed er saa intens, at den ofte bringer ham til at glemme, at hvad der nu er en død Bark engang kan have været en levende Hinde, og at det, der til en Tid viser sig at være en Hindring for Fremskridtet, til andre Tider kan have været et nødvendigt Udviklingsvilkaar. Han betragter «Overtro» og Prestevælde af enhver Art og til enhver Tid næsten paa samme Maade som det 18de Aarhundredes Oplysningsmænd og føres derved, ligesom disse, til at miskjende Middelalderen, hvilket igjen vil sige det samme som at miskjende den almeneuropæiske Udvikling, hvori Middelalderens saakaldte «Barbari» og «Overtro» danner et saa væsentligt Led. Han ser i, hvad han kalder «Protektion» eller «protective spirit», hvorunder han indbefatter al Slags Tvang og Formynderskab, kirkeligt eller politisk, enhver Art af Pietet og Autoritetstro eller Tilbøielighed til at holde fast ved nedarvet Tro og Lære og til lydig at følge de givne Myndigheder, den store Hindring for Kulturens Fremadskridning, — omvendt er, hvad han kalder «Skepticisme», d. v. s. en Disposition til at tvivle paa og granske de nedarvede Lærdomme, en Tilbøielighed til at unddrage sig enhver Art af Formynderskab og Ledelse fraoven, i hans Øine det første og største Vilkaar for Fremgang. Han søger at godtgjøre Rigtigheden heraf ved en Gjennemgaaelse af visse Partier af Frankriges og Englands nyere Historie; her passer det ogsaa saavidt godt, at han paa en Maade kan gjennemføre sine Satser; men man behøver bare at gaa længere tilbage i de samme Landes Historie for at overbevises om, at disse Satser ikke slaar til allevegne. Idet han forklarer Spaniens Tilbagegang siden det 17de Aarhundrede, finder han en Hovedgrund dertil i det spanske Folks strengt kirkelige og monarkiske Aand, — hvilket er rigtigt og stemmer med hans almindelige Theori om «protective spirit» og Skepticisme; men

intet er paa den anden Side vissere, end at den samme, strengt kirkelige og monarkiske Aand i forudgaaende Aarhundreder havde været en af Hovedkilderne til Spaniens nationale Blomstring, — noget, som det ikke har lykkets ham og ikke har kunnet lykkes ham at bringe i Overensstemmelse med den samme almindelige Theori. Han polemiserer med god Ret mod, hvad der er bleven kaldt «the backstairs view of history», d. v. s. den Slags Historieforskning og Historieskrivning, der er væsentlig optaget af Detaljer vedkommende Rangspersoner i en ydre Forstand: Konger, Hofmænd, Diplomater o. s. v. (Historien maa blive, siger han, «rescued from the hands of biographers, genealogists, chroniclers of courts, of princes and of nobles, these babblers of vain things, who lie waiting at every corner and infest this the public highway of our national litterature» [1]; men hans demokratiske Aandsretning har til den anden Side ført ham paa en Afvei, naar han søger at reducere Betydningen af Historiens virkelige Stormænd, d. v. s. Geniets, ikke Rangens, til lidet eller intet; der er ingen Modsætning mellem Opfatningen af Historien som en lovmæssig Udviklingsproces og den saakaldte heroworshipping ret forstaaet; tvertom! de hører sammen; man skal forklare den store Mand, men ikke bortforklare ham; han er et Produkt af sin Tid og sine Omgivelser og dog tillige den nødvendige, umistelige Leder, uden hvilken Folket bliver som en hovedløs Krop.

Buckle har paa første Side af andet Bind af sin Civilisationshistorie resumeret Indholdet af det første Bind, hvor Grundlinjerne af den nye historiske Videnskab skulde være opdragne; — han har, siger han, i dette Bind søgt at godtgjøre følgende fire Hovedsætninger, hvilke efter hans Mening maa blive at opfatte som Basis for Civilisationens Historie, nemlig: «1) at Menneskehedens Fremgang beror paa det Held, hvormed Lovene for de forskjellige Slags Fænomener bliver granskede, og det Omfang, hvori Kundskaben om disse Love bliver udbredt; 2) at forud for den videnskabelige Granskning maa gaa en Tvivlens Aand, som driver Granskningen frem og selv drives frem af den; 3) at de Opdagelser, hvortil den videnskabelige Granskning fører, forøger den intellektuelle Faktors Betydning og formindsker — relativt, ikke absolut — den moralske Faktors Betydning, idet de moralske Sandheder er mere stationære og modtager færre Tillæg end de intellektuelle Sandheder; 4) at den store Hindring for denne Bevægelse og derfor ogsaa Civilisationens store Fiende er den «protektive Aand», hvorved menes den Forestilling, at Samfundet

[1] ɔ: friet ud af Hænderne paa Biografer, Genealoger, Hof-, Fyrste- og Adels-Kronikører, som sludrer om indholdsløse Ting, og som ligger paa Lur paa hvert Hjørne og gjør vor nationale Litteraturs Landevei usikker.

ikke kan trives, medmindre der vaages og gjætes over ethvert Livets Anliggende af Stat og Kirke, saaledes at Staten anviser Menneskene, hvad de skal gjøre, og Kirken, hvad de skal tro». — Om disse Sætninger maa det siges, for det første, at de enten ikke er helt rigtige eller ikke udtrykker den Sandhed, der ligger i dem, paa en fuldt tilfredsstillende grei og bestemt Maade, og dernæst, at, selv om de havde været fuldkommen rigtige i sig selv og fuldkommen rigtig formulerede, vilde de ikke have forslaaet langt til at danne Grundvolden for den nye historiske Videnskab, hvorom Buckle drømte.

Tiltrods for alt dette, — tiltrods for at Planen for Buckle's Verk maa siges at have været fra første Færd en forfeilet, og at dens Gjennemførelse vidner om Ensidighed i flere Henseender, — tiltrods for de mange Skjævheder og Unøiagtigheder i det enkelte, som Kritiken har kunnet pege paa, — staar det dog fast, at denne Bog er en af de merkeligste og betydningsfuldeste, som er fremkomne i den nyere Tid. Den vakte, straks den var kommet ud, en umaadelig Opsigt; den er bleven oversat paa mange europæiske Sprog og har øvet og øver fremdeles en meget stor Indflydelse. Man vil forstaa dette, naar man har læst Bogen. Den lægger høit an, og det er sjeldent at støde paa en Forfatter, der viser sig saa glimrende udrustet til at give sig ikast med store Opgaver. Om end Buckle har stolet altformeget paa sin Hukommelse og sin Viden, — hans Anførsler vedkommende faktiske Ting er ikke sjelden unøiagtige eller upaalidelige, — saa er det vist, at faa Mennesker har raadet over et saa stort og saa mangeartet Kundskabsforraad. Han har forstaaet ypperlig at bruge dette Kundskabsforraad, indordne det under visse ledende Tanker, hente Bidrag fra de forskjelligste Forskningsfelter og samle dem til Oplysning af den Gjenstand, han behandler. Hans Stil har man fra alle Sider været enig om at rose; den er, har en kyndig Autoritet sagt, gjennemsigtig og let, hvor det gjælder at beskrive eller forklare, og den hæver sig, naar Forfatterens Sympathi for de Undertrykte eller Uvilje mod Undertrykkeren griber ind, til en Veltalenhed, der kunde være selve Burke værdig. Man kan maaske forarges en og anden Gang over hans Ensidighed eller voldsomt afgjørende Tone, men saa maa man paa den anden Side beundre, rives med af hans glødende Enthusiasme for Frihed og Fremskridt, hans frygtløse Sandhedskjærlighed og urokkelige Tro paa Sandhedens Magt. Om han ikke har løst den Opgave, han stillede sig, saa er det dog vel utvivlsomt, at han har ydet et stort Bidrag til dens Løsning, — at han har virket til at bane Vei for den nye Videnskab, som han drømte om at grundlægge. Hans Bog er ved den Kraft, hvormed den

rusker op i gammel Slendrian paa det historiske Studiums Omraade, ved de nye, tildels svimlende vide Syner, den aabner for dette Studium, i en ganske særdeles Grad skikket til at vække Diskussion. Og saa tør det vel have Anvendelse paa den, hvad Buckle selv etsteds siger: «the great enemy of knowledge is not error, but inertness. All that we want is discussion, and then we are sure to be well, what our blunders may be.» [1]

[1] ɔ: Kundskabens store Fiende er ikke Feiltagelser, men Træghed. Alt, hvad vi behøver, er Diskussion; da er vi sikre paa at være paa ret Vei, hvad vi end maa begaa for Bommerter.

THOMAS CARLYLE OM DE GAMLE NORSKE KONGER.

I.

Taine har i sin *Histoire de la littérature Anglaise* stillet *Carlyle* og *Macaulay* ved Siden af hinanden som de to mest fremragende Repræsentanter for Englands Historieskrivning i dette Aarhundrede. Begge er, ifølge hans Opfatning, typisk-nationale; men indenfor den derved givne Begrænsning staar de saa langt fra hinanden, som det vel er muligt. Naar en Franskmand vil trænge ind i det engelske Folks Nationalaand, har han to lange Reiser at bestaa. Ved Enden af den første lander han hos Macaulay; saa maa han atter indskibe sig, og først efter en anden ligesaa lang og ligesaa møisommelig Overfart kommer han til Carlyle. Macaulay, som baade ved sine Feil og Fortrin — sin praktiske Bonsens og skarpe Syn for karakteristiske Enkeltheder, men til Gjengjæld noget svage Generalisationsevne og næsten spidsborgerlige Bornerthed, — synes saa egte engelsk, og hos hvem Johnbullismen mangengang fremtræder paa en saa stødende Maade, — betragtes alligevel af sine Landsmænd som en halvveis fransk Aand; der er baade i hans Navn og hans Væsen noget keltisk. *Carlyle* derimod er en «esprit foncièrement germanique»; først naar man er kommen til ham, er man paa egte engelsk Grund [1].

I Macaulay's historiske Forfatterskab gjenkjender vi først og fremst Taleren og den praktiske Politiker; i Carlyle's Tænkeren og Digteren. Macaulay's sterke Side er det rhetoriske; hans Manér er det advokatmæssige Indlægs, i hvilket Argumenterne tropper op i snorlige Rader som veleksercerede Soldater, og hvorved den endelige Dom over en Begivenhed eller historisk Personlighed kommer ud som Faciten af et Additionsstykke. Hans Stil er rig paa Antitheser og Billeder, men paa samme Tid jævn, glat, ensartet, næsten ensformig, uden bratte Overgange. Han kræver ingen Anstrengelse af sin Læser. Hans Skildringer er saa omstændelig og omhyggelig udførte, at Fantasien næsten intet faar at gjøre med at udfylde dem; han opstiller ingen Sats uden at bevise den, og hans Bevisførelse er saa logisk, saa sammenhæn-

[1] H. d. l. litt. Angl. V. 325.

gende, saa fri for ethvert Spring i Tanken, at endog den sløveste Forstand kan følge med; men Skildringen holder sig til Gjengjæld mest paa Overfladen og savner de Streiflys, der lader os skimte Begivenhedernes inderst inde virkende Drivfjædre; Satserne er ofte commonplace-Sandheder, for hvilke det maa synes overflødigt at argumentere, eller hvis Fattigdom ikke den bedst udførte Argumentation kan afhjælpe. Han er klar og glimrende, men noget fladbundet, — den fuldendte Fremstiller af hverdagslige Tanker, et stort Talent og liden Originalitet. Carlyle derimod er i høi Grad original; men han ikke blot er det, han lægger ogsaa an paa at være det; deraf kommer det, at man ved Læsningen af hans Skrifter faar Indtrykket ikke blot af megen virkelig Styrke i Fantasi og Tanke, men ogsaa af noget skruet og krampagtigt «Il se chauffe pour rester ardent,»[1] som *Taine* siger. Hans Stil er ligesaa voldsom og regelløs, som Macaulay's er jævn og poleret. Vi møder hos ham ingen kunstmæssig udførte Skildringer, ingen logisk ordnede Argumentrækker; — vi synes at have for os, ikke en Forfatter, der i Ro og Mag afrunder sine Perioder og grupperer sit Stof, men en Mand, der taler under Indflydelse af Øieblikkets Lidenskab og overvældes af de Tanker, der strømmer ind paa ham. Endog hans mest udarbeidede Skrift gjør et fragmentarisk Indtryk; det synes en kaotisk Samling af Stubber og Stykker, løsrevne Noter, Materialier, hvoraf det fuldendte Kunstverk ved en videre Behandling skulde fremstaa. Enkelthederne er ofte ypperlige og af den høieste Virkning; men de staar for sig; Fremstillingen mangler Ensemble og Harmoni og bevæger sig fremad gjennem de underligste Vridninger og Vendinger. Det gaar over Stok og Sten; Sarkasmer og pathetiske Deklamationer, sublime Billeder og løierlige Sammenstillinger, Allusioner hentede langveisfra og lagte an paa at vække Latter, afløser hinanden i broget Mangfoldighed; man føres i de bratteste Overgange fra det ophøiede til det platte og hverdagslige; man er snart oppe i Skyerne og snart nede paa Jorden og synes snart at høre en Profet og snart en Bajads. At læse Macaulay er en Nydelse og en Hvile; at læse Carlyle er altid anstrengende, ofte en ren Lidelse. Men paa den anden Side: hvad man læser af den sidste, sysselsætter i Regelen en langt mere bagefter, end hvad man læser af den første. Carlyle's Bøger, mindre behagelige at læse, er mere «suggestive», frembyder et rigere Stof for Læserens Tanke og Fantasi. Macaulay optraadte som den glimrende Advokat for det engelske Puklikums Gjennemsnitsmeninger; han skrev til Forherligelse af det Samfund, han tilhørte, med baade dets Lys- og Skyggesider; han dækkede over, hvad der kunde vække Tvivl om altings For-

[1] Han heder sig selv op for at holde sig brændende.

træffelighed i den fortræffeligste af alle Stater, og var opfindsom i at omgjøre Lyder til Dyder, saa at John Bull, efter at have læst ham, kunde strække sig med dobbelt Velbehag paa sin Egoismes og sine Fordommes Puder. Derfor blev han i en Fart Englands populæreste Forfatter, læst og beundret af hele det store Publikum. Carlyle derimod har lagt an paa at vække til Erkjendelse af Skyggesiderne ved en Udvikling, der kan opvise saa glimrende statistiske og statsøkonomiske Resultater. Han ser Opløsningens Merker i det moderne engelske Samfund; han finder det sjælløst midt i al dets struttende Fylde og omtaler ved enhver Leilighed dets Institutioner og ledende Idéer: — det parlamentariske System, den frie Konkurrence, the greatest happiness principle,[1] Utilitarianismen, Industrialismen, det regjerende Aristokrati af høibyrdige Lediggjængere eller pengegriske Bomuldslorder, — med den bitreste Haan og dybeste Uvilje. En Forfatter, der stiller sig saa skarpt mod den raadende Opinion, og som udmerker sig ved en saa steilt afstikkende Originalitet, faar ikke let Indgang inden de menige Læseres Kreds. Carlyle har ikke taget Publikum med Storm som Macaulay; han stod længe næsten ensom inden det engelske Aandsliv og maatte lade sig nøie med en forholdsvis indskrænket Læserkreds; men hans Indflydelse paa denne var til Gjengjæld en saameget varigere og virksommere, og derved har han tilsidst opnaaet mere end Popularitet; han er blevet en Magt og har stiftet en Skole. «Hans Indflydelse», siger en nyere engelsk Kritiker, «er næsten uden Sidestykke i Litteraturhistorien. Gjennem hele vort Lands aandige Athmosfære har hans Aand udbredt sig, saa at der sandsynligvis ikke er en dannet Mand under firti Aar fra Cornwall til Caithness, som med Sandhed kan sige om sig selv, at han ikke er bleven paavirket af den. Man kan — for nu ikke at tale om hans ligefremme Efterlignere, — neppe tage en Bog eller et Tidsskrift i sin Haand uden at støde paa et eller andet Udtryk, en eller anden Synsmaade, der bærer hans Genius's Stempel.»

Carlyle er nu en meget gammel Mand. Han feirede for et Par Aar siden sin ottiaarige Fødselsdag og var ved denne Leilighed Gjenstand for megen Hyldest baade blandt sine egne Landsmænd og inden Tysklands litterære Kredse. Til dette sidste Land er han ogsaa knyttet med de sterkeste Baand. Han kastede sig allerede som ung Mand med Forkjærlighed over Studiet af tysk Filosofi og Litteratur, og en stor Del af hans litterære Virksomhed har havt til Formaal at udbrede dette Studium blandt hans Landsmænd. Han har oversat flere af den tyske Litteraturs klassiske Verker (deriblandt Goethe's Wilhelm Meister) og skre-

[1] Principet om den størst mulige Lykke.

vet en Række kritiske og biografiske Afhandlinger over nyere tyske Forfattere (Goethe, Schiller, Tieck, Jean Paul o. fl.); hans omfangsrigeste historiske Verk er viet Preussens Fredrik den Store. Samtidig med at han fyldte sit ottiende Aar, udgav han den Bog, som vi her nærmest skal omtale, og som efter al Sandsynlighed vil blive hans sidste, — «The early kings of Norway» (1875).

Det har maaske vakt Forundring herhjemme hos mange, at den gamle engelske Humorist og Historiker valgte at afslutte sin Bane med Behandlingen af et saadant Emne. Man kunde paa Forhaand mene, at dette Emne maatte ligge fjernt for Schillers, Cromwells og Fredrik den Stores Biograf og Skildreren af den franske Revolution. Ved at gaa noget nærmere ind paa hans historiske og filosofiske Livsanskuelse, hans aandige Forudsætninger og Udviklingsgang, vil man imidlertid snart indse, at dette ikke er Tilfælde, — at det ikke er nogen blot Kaprice eller Hændelsen, der har bragt ham til at sysselsætte sig saa sterkt med Snorres Heimskringla og de gamle norske Heltekonger.

Carlyle hører til, hvad man pleier at kalde den romantiske Skole. Hans Ungdomstid faldt sammen med den store Reaktion mod det attende Aarhundredes «Oplysning», der satte ind efter Revolutionen i alle Europas store Kulturlande og gjennem lange Tider beherskede Aandslivet. Hans eiendommelige Stil og Smag, hans Filosofi, hans Opfatning af Historie og Politik er blevet til under Indflydelse af denne Bevægelse, der har grebet ham paa det sterkeste, fordi den i ham fandt en beslegtet Aand. Det attende Aarhundredes raadende Smag var fransk og romansk. Hvad denne Smag først og fremst krævede af en Forfatter, var Klarhed og Korrekthed, stilistisk Elegans og Bienséance, klassisk afrundede Perioder. Oplysningstiden var helt optaget af Idéen om den fremadskridende Civilisation; den saa frem og ikke tilbage, eller, naar den saa tilbage, var det kun for at fylde sig med Afsky for det middelalderske Barbaris Ulykke og Nedværdigelse og derigjennem at paaskynde Farten fremover. De Ensidigheder, som denne Smags- og Aandsretning førte med sig: — Stylisteriet og Overfladiskheden, den overdrevne Respekt for de engang vedtagne almindelige Smagsregler, Undertrykkelsen af de individuelle eller nationale Særegenheder, Forgabelsen i Civilisationens blot ydre og tilfældige Former, Forglemmelsen af, at Fremgang paa visse Felter oftest i Historien har været ledsaget af Tilbagegang paa andre, — fremkaldte igjen i Reaktionens Periode modsatte Ensidigheder, og disse sidste kjender vi igjen i en meget udpræget Skikkelse hos Carlyle.

Vi har omtalt, at hans Stil savner Korrekthed og Elegans;

han sætter heller ingen Pris paa disse Fortrin, men er nærved at betragte dem som Mangler. Hensynet til kunstnerisk Afrunding, Stræevet med at gjennemføre Harmoni og regelret Orden i alt, hvad man har at sige, synes ham uforeneligt med fuld personlig Sandhed og Ærlighed. «Your freest utterances,» siger han etsteds, «are not by any means always the best; they are the worst rather, the feeblest, triviallest; their meaning prompt, but small, ephemeral.»[1] Den sterke Følelse pleier ikke at vælge sine Udtryk; Inspirationen, de store, omfattende Syner griber altfor sterkt den, hvem de bliver tildel, til at han allevegne kan tænke paa Regel og Orden eller bevare det kolde Overlæg, den beregnende Refleksion, som Stilen kræver til sin Afrunding. Og hvad der giver en Forfatter, — Digter eller Filosof — det rette Værd, er, at han betragter Verden med den troende Seers Øie, der trænger ind til det hemmelighedsfulde Mørke bagved Tingene, og ikke med Kritikens eller Logikens Briller, der holder sig til, hvad der kan grupperes og arrangeres og formuleres, d. v. s. til Overfladen; hvad det gjælder om, er ikke at kildre Øiet eller Øret ved Harmoni og vel proportionerede Former, men at vække til levende Erkjendelse af, at der er noget indenfor og over alt, hvad Formler kan udtrykke eller menneskelig Kunst fremstille. Carlyle taler ofte om «den guddommelige Taushed». Han beundrer hos en af sine Helte ikke saameget hans «eloquence» som hans «ineloquence, his great admirable talent of silence».[2] *Voltaire's* formelle Mesterskab indgyder ham Mistillid; han kan ikke forestille sig, at en Forfatter, hvis Stil allevegne er saa gjennemsigtig klar, saa jævn og zirlig, har havt det dybe Blik, den rette intuitive Evne (insight), der formaar at hæve sig fra de blotte Enkeltheder til Opfatningen af det store Hele, eller engang at han har ment det rigtig ærligt med de Formaal, for hvilke han kjæmpede; havde han været dybere grebet af sit Stof, vilde det ogsaa af og til have overvældet ham; hans Tale vilde have været mindre flydende; han vilde af og til have glemt at være enten vittig eller elegant. Manglerne ved *Cromwells* Stil, der var Gjenstand for saamegen Haan hos det attende Aarhundredes Historikere, gaar i Carlyle's Betragtning næsten over til at blive Fortrin. Han skimter gjennem de uklare, forvirrede, ilde sammensatte Ordføininger Trækkene af en Mands Sjæl, større end nogen Tale. «Cromwell, emblem of the dumb English, is interesting to me by the very inadequacy of his speech. Heroic insight, valour and belief,

[1] Ens frieste Ytringer er paa ingen Maade altid de bedste; de er snarere de daarligste, de svageste, mest hverdagslige, deres Betydning tydelig, men uvæsentlig, forbigaaende.

[2] Mangel paa Veltalenhed, hans store, beundringsværdige Talent for Taushed.

without words, — how noble is it in comparison to the adroitest flow of words without heroic insight!»[1]

Carlyle er Germaner med Liv og Sjæl. Han kalder sig selv en «Urokse fra de germanske Skogmarker» og synes at føle sig mere som tilhørende Racen end Fædrelandet. Hans Sympathier og Antipathier er bestemte af denne sterke Racefølelse. Den moderne Civilisation er ham for romansk. Den synes at gjøre et lignende Indtryk paa ham som Byen med sin Trængsel og ufriske Luft paa et Menneske, der har levet sit Liv i landlig Ensomhed. Han har et saa skarpt Øie for dens Skyggesider, at han synes nærved at miskjende Lyssiderne. Det konventionelt indsnævrende ved Kulturlivet, de mange afsjælede Former, som Civilisationen slæber med sig, det meget usande eller halvsande, der faar Indpas ved Modevæsenet og de sociale Raffinements o. s. v., er stadig Gjenstand for hans Udfald. Han stiller op Kravet paa Naturlighed og Ærlighed som det ypperste og synes at mene, at dette Krav er bleven opfyldt sjeldnere og mindre fuldkomment, jo videre man er kommet i Udviklingen af alle de moderne Herligheder. «Son of Nature» er en af de Hæderstitler, han hyppigst tildeler sine Helte, eller superlativisk, naar han rigtig varmt skal udtrykke sin Sympathi og Beundring: «rugged Son of Nature». Hans Aversion mod alskens Dilettantisme og artificielt Væsen er saa stor, at han er nærved at betragte selve Uslebenheden som et Fortrin og at lade Skallets Ruhed gjælde som Vidnesbyrd om, at der er Kjerne indenfor. Han har en saa ensidig Forkjærlighed for den frit og sterkt sig udfoldende Individualitet, at han jævnlig tager den blotte Hensynsløshed i Forsvar og synes at forveksle Brutalitet med Kraft.

Det attende Aarhundredes Filosofer og Historikere forgudede sin egen Tid og saa med den dybeste Ringeagt ned paa Middelalderen. Fra det Standpunkt, Carlyle indtager, falder Dommen over de to Tidsaldere helt modsat ud. Han udtaler i Indledningen til sit Verk over Fredrik den Store, at det attende Aarhundrede efter hans Mening ikke har andet stort at opvise end det store almindelige Selvmord, som man har kaldt den franske Revolution, hvori Tidsaanden gik tilgrunde som en Ødeland eller Svindler, der tilsidst skyder sig en Kugle for Panden og saaledes ender en foragtelig Tilværelse med idetmindste en agtværdig eller modig Handling; han erklærer, at han derfor i sin Skildring af Fredrik kun vil medtage saameget af Aarhundredet, som er absolut nødvendigt, og ikke mere — so much of is as by nature

[1] Cromwell, Billedet paa de umælende Englændere, interesserer mig netop ved sin Tales Utilstrækkelighed. Heroisk Indsigt, Kraft og Tro, uden Ord — hvor ædelt er ikke det i Sammenligning med den behændigste Ordflom uden heroisk Indsigt.

adheres; what of it cannot be disengaged from our Hero and his operations: approximately so much and no more![1] — og han gjennemfører dette sit Program paa en saadan Maade, at man faar et yderlig lemlæstet Billede af hans Helt, der med al sin Egoisme var gjennemtrængt af Tidens almene Idéer, og som, trods sit tyske Blod, var saa helt fransk i Smag og Aandsdannelse. For Middelalderen derimod har han en enthusiastisk Veneration. Den var, siger han, med al sin Haardhed og Snæverhed, «organisk», medens de følgende «industrial ages» har været og fremdeles er «uorganiske» — «requiring desperately to harden themselves into some organism».[2] Den savnede mangt og meget, som den moderne Kultur har tilført Menneskeheden, men den havde til Erstatning noget, som er mere værdt end alt dette, og som Nutiden savner: Tro, Religion. Mennesket følte sig dengang omgivet af Undere paa alle Sider; hans Tilværelse fyldtes af Mirakler; Himmelen var over ham overalt hvor han gik og stod, gjørende hele Jorden til et mystisk Tempel for ham, alt jordisk Arbeide til et Slags Gudsdyrkelse. Og tal ikke her om «barnlig Fantasi», «primitiv Enfold»; der er en Sandhed i denne Livsopfatning, som vil beholde sit Værd til alle Tider, og som Nutiden til sin Ulykke har tabt afsyne. «Vi har glemt Gud —; vi har lukket vore Øine for Tingenes evige Substans og holder dem alene aabne for deres ydre Skin og Former .... Der er ikke længere nogen Gud for os! Guds Love er blevne omdannede til et «greatest-happiness-principle», til parlamentarisk «expediency»; Himmelen hvælver over os alene som et astronomisk Urverk, en Gjenstand for teleskopiske Undersøgelser ... Mennesket har tynt Sjælen ud af Livet paa sig og begynder nu, efterat tilstrækkelig lang Tid er gaaet, at føle Savnet af den. Dette er den sande Pestbyld, Udgangspunktet for den almindelige sociale Gangrene, der truer alle moderne Ting med en frygtelig Opløsning. ... Der er ingen Religion, ingen Gud; Mennesket har tabt sin Sjæl og søger forgjæves efter et Salt, der kan stanse Forraadnelsen. Forgjæves: det hjælper ikke at slaa Konger ihjel eller at gjennemføre Reformbiller; franske Revolutioner forslaar saa lidt som manchesterske Gadespektakler. Den fæle Spedalskhed, der er bragt til at forsvinde for en Stund, bryder i næste Øieblik frem igjen med ny Kraft og ny Fortvivlelse.»

Man maa nu ikke af disse voldsomme Deklamationer mod vor Tids «*Gudløshed*» slutte, at *Carlyle* er orthodoks i theologisk Forstand. Skjønt paavirket af den reaktionære Tidsstrømning, har

[1] Saa meget af det som hænger ved af sig selv, det af det som ikke kan rives løs fra vor Helt og hans Gjerning, tilnærmelsesvis saa meget og ikke mere.

[2] Som fortvivlet stræver efter at hærde sig til en Slags Organisme.

han dog havt et klart Blik for det umulige og upraktiske i de religiøse Restaurationsarbeider, som Reaktionens menige Tilhængere satte igang, og hvorpaa der til ingen Nytte er ofret saameget Kraft; han er en altfor fritskuende og vidtskuende Aand, til at han kunde dele Indbildningen om, at den gjenvakte Troestrang vilde tilfredsstilles ved en Fremdragning og Oppudsning af de gamle Former, hvori denne Trang engang har fundet sit Udtryk. Han omtaler med den yderste Haan den Slags «Konservatisme», der i vore Dage praktiseres i en saa vid Udstrækning og lovprises saameget, skjønt den ikke er andet end dorsk Feighed, foragtelig Ligegyldighed ligeoverfor Sandheden, ifølge hvilken man opretholder afsjælede Former og galvaniserer dem, saa at de ser ud som levende, medens en forstandig aandig Hygiene kræver, at alt, hvad der er dødt, hurtigst muligt begraves: Menneskene havde engang Næser, saa at de kjendte Stanken «of a deceased reality fallen putrid, of a once dear verity become mendacious»;[1] men de har nu i en foruroligende Grad tabt denne Sans og lever nu noksaa komfortabelt omgivne af en hel Mængde slige aandige Kadavere. Det attende Aarhundredes Skepticisme er ham af Hjertet imod, han betragter den som en aandig Paralyse, der tilintetgjorde Evnen til heroisk Daad; men han erkjender paa samme Tid, at den var nødvendig til at fuldende «the decay of old ways of believing» og forberede «new better and wider ways».[2] Han skildrer Cromwell's Puritanere med en saa enthusiastisk Forkjærlighed, at man kunde fristes til at mene, at han selv er en rettroende Kalvinist; men han ser i en katholsk Abbed fra det 12te Aarhundrede en ikke mindre fuldgod Repræsentant for den sande Kristendom. Og hvad der især synes ham beundringsværdigt hos denne Abbed, det er, at man aldrig ser ham anstille Betragtninger over sin Tro; den var hans daglige Brød, — den Luft, han indaandede, uden nogen Anstrengelse, uden Refleksion. «This is Abbot Samson's Catholicism of the Twelfth Century, — something like the Ism of all true men in all true centuries, I fancy! Alas, compared with any of the *Isms* current in these poor days, what a thing! Compared with the respectablest, morbid, struggling Methodism, never so earnest; with the respectablest, ghastly, dead or galvanised Dilettantism, never so spasmodic! Methodism with its eye forever turned on its own navel; asking itself with torturing anxiety of Hope and Fear: Am I right, am I wrong? Shall I be saved, shall I not be damned? — what is this, at bottom, but a new phasis of *Egoism*, stretched out into the Infinite, not

[1] Af en død Virkelighed som er gaaet i Forraadnelse, af en engang kjær Sandhed som er blevet til Løgn.

[2] Gamle Trosformers Undergang — nye, bedre og rummeligere Former.

always the heavenlier for its infinitude?»[1] — *Carlyle hævder*, at alle Religioner indeslutter eller har indesluttet en Sandhed; ellers vilde de ikke have fundet Udbredelse. Dalai-lama-Dyrkelsen og Papismen er begge Udtryk for Følelsen af det guddommelige; derfor har de begge sin Ærværdighed; selve Papismen maa faa Lov til at leve, saalænge den kan [en Indrømmelse, som, efter hvad *Taine* anmerker, i en Engelskmands Mund kan gjælde som Vidnesbyrd om en ganske usedvanlig Fordomsfrihed]. Man kalder den «Idolatri» —; lad saa være, at den er det; hvad er et Idol andet end et Symbol, en synlig Ting eller en Forestilling, hvorved det guddommelige er repræsenteret? Og hvilken Religion er ikke i denne Forstand en Dyrkelse af Idoler? Kun den Idolatri er forbandelsesværdig, fra hvilken al virkelig Følelse er vegen bort, og som har forstenet sig i en blot udvortes Bekjendelse eller mekanisk Iagttagelse af Former og Ceremonier. Den dybe Veneration hos en Munk fra det tolvte Aarhundrede, henstrakt i Støvet foran den hellige Edmunds Relikvier, havde tusinde Gange mere Værd end en Nutids-Protestants konventionelle Fromhed og kolde filosofiske Trossystem. Hvad det kommer an paa, er ikke Religionens Indhold, men den Følelse, der knytter sig til dette Indhold, og af hvilken Menneskene henter Kraft til at bekjæmpe sine onde Tilbøieligheder. Alle Religioners Væsen og Formaal lader sig føre tilbage til dette ene: at nære den indre Flamme, som man kalder Samvittigheden. Deres Opgave er at minde os om, hvad vi allerede forud ved, at der er en uendelig Afstand mellem en god Mand og en slet Mand, at formane os til at elske den ene uendeligt og hade den anden uendeligt og at stræve uendeligt for at blive som den ene og ikke som den anden.

Man ser, at det ikke er uden Grund, at Englands Theologer har lyst Carlyle i Ban; vore egne vilde neppe have behandlet ham bedre. Man ser tillige, at Modsætningen mellem kristelig Rettroenhed i theologisk Forstand og Vantro just ikke altid falder sammen med en Modsætning mellem Idealisme og Materialisme, — hvad enkelte herhjemme synes i al Troskyldighed at bilde sig ind. *Carlyle*, der afskyr Theologien endnu mere end selve Vantroen og omtaler det kirkelige Ceremoni- og Dogmevæsen i vore

[1] Dette er Abbed Samsons Katholicisme fra det tolvte Aarhundrede, — noget lignende af alle sandfærdige Mænds «Ismer» i alle sandfærdige Aarhundreder, tænker jeg! Ak, hvad er det for en Ting i Sammenligning med alle de «*Ismer*» som er i Omløb i disse ynkelige Tider! Sammenlignet med den mest respektable, sygelige, kjæmpende Methodisme, aldrig saa alvorsfuld; med den mest respektable, ligblege, døde eller opgalvaniserede Dilettantisme, aldrig saa krampagtig! Methodismen som altid har sit Øie vendt mod sin egen Navle, som spørger sig selv med pinefuld Vaklen mellem Haab og Frygt: Har jeg Ret, har jeg Uret? Bliver jeg frelst, bliver jeg ikke fordømt? — hvad er den paa Bunden andet end en ny Form for *Egoisme*, udstrakt ind i Uendeligheden og ikke altid nærmere Himlen for sin Uendelighed?

Dage som blotte tomme Masker, i hvilke alene Edderkopper og andet urent Kryb driver sit Spil, medens Masken stirrer paa en med sine Glasøine «in ghastly affectation of life»,[1] repræsenterer i filosofisk Henseende den mest vidtgaaende Idealisme. Han har fremstillet denne sin idealistiske Filosofi under en humoristisk Indklædning i Bogen *«Sartor Resartus»*, hvormed han egentlig grundlagde sin Berømmelse. Han lægger her sine Anskuelser i Munden paa en tysk Professor Teufelsdröckh, der vil udfylde et Hul i Videnskaben ved at skrive Klædernes Filosofi. Dette Emne befindes ved nærmere Eftertanke at være et alt omfattende. Hele det ydre Univers er igrunden kun en Klædning for Idéerne [the inner facts], saa at man ved at filosofere over Klædernes Art og Væsen føres lige ind i selve Videnskabens Midtpunkt og Kjerne. Alle synlige Gjenstande er blotte Emblemer, — Vinduer, gjennem hvilke det filosofiske Øie skuer ind i Uendeligheden; hvad du ser, er ikke til for egen Regning, ja det er, strengt taget, slet ikke til; Materien eksisterer alene i aandig Forstand og for at repræsentere Idéerne eller give dem Form.

Det er ikke tilfældigt, at Carlyle har ladet det være en *tysk* Professor, der fremsætter denne Livsopfatning; den stammer i Virkeligheden fra tyske Kilder. Medens Frankriges og Englands Aandsliv gjennem hele det forrige Aarhundrede og lige indtil den nyeste Tid blev behersket af Empirisme og sensualistisk Filosofi, var Tyskland Idealismens rette Hjem; den af *Descartes* grundlagte Aandsfilosofi, der gaar ud fra Selvbevidstheden eller de medfødte Idéer, er hovedsagelig bleven fortsat og videre udviklet af tyske Tænkere, og af dem har Carlyle lært; han er en Discipel af *Kant* og *Fichte, Hegel* og *Schelling*. Men han har ikke ladet sig nøie med at laane af disse sine Mestere; han har transformeret deres Idéer og omsat dem paa engelsk; den tyske Metafysik er, for at bruge *Taine's* Udtryk, hos ham gaaet over til at blive engelsk Puritanisme, d. v. s. den har faaet en praktisk Karakter, en særlig Retning mod det moralske.

Utilitarianismen hænger sammen med Sensualismen; den Filosofi, der gaar ud fra vore ydre Erfaringer eller Sanseindtryk, fører konsekvent til at opstille som Maalestok for det moralsk gode eller rigtige «the greatest happiness-principle» ɔ: Hensynet til Udbredelsen af den størst mulige Tilfredshed eller Lykke blandt de flest mulige. Mod denne Lære, ifølge hvilken det moralske alene har en relativ Karakter, er det, Carlyle særlig vender sig. Alle Gjenstande, der frembyder sig for vor Iagttagelse, er ifølge ham, Vinduer, hvorigjennem det filosofiske Øie skuer ind i Uendeligheden, og først og fremst gjælder da dette om Mennesket

[1] I en uhyggelig Efterligning af Liv.

selv. Der er en Uendelighed over os og under os og i os. Vort Væsen er, som den øvrige Verden, i sin inderste Kjerne et Vidunder, et Mysterium og vil vedblive at staa som et saadant for enhver ærlig Tænker, trods al Videnskab. Der er et hemmelighedsfuldt Dyb i vort Indre, ukjendte Kræfter, som kan hæve Sjælen udover enhver egoistisk Beregning. Til dette hemmelighedsfulde Dyb gaar Moralen tilbage, der har den sin Grund. Den er en Aabenbarelse af det evige, guddommelige i vort Væsen; derfor er dens Bud absolute og skal og maa opfattes som saadanne. Det er en Bagvaskelse mod Menneskene at sige, at de drives til heroisk Daad ved Udsigt til Nydelse og Tilfredshed, ved Haabet om Belønning af en hvilkensomhelst Art, i denne Verden eller i den næste. Hos den usleste dødelige rører der sig en ædlere Trang. Den menige Soldat, der leies for at tjene som Kanonfoder, har sin Krigerhonnør, der intet har med Eksercer-Reglement eller Sold at bestille. Hvad enhver Adams Søn mere eller mindre ubevidst stunder efter, er ikke at nyde Livet i Ro og Mag, men at udføre noget ædelt og stort og hævde sig selv som den i Guds Billede skabte. Vis den sløveste Arbeidstræl en Udvei hertil, og du vil se ham blusse op til at blive en Helt. Ikke Nydelse, men Selvfornegtelse, Martyrdom, Fare og Død er de Lokkemidler, der øver den største Tiltrækning paa det menneskelige Hjerte. Man er derfor helt paa Vildstraa, naar man, med *Bentham* eller *Paley*, tager det moralsk rette og urette og beregner Gevinst og Tab ved begge og saa finder ud som Grund til at gjøre det rette, at det giver et større Overskud. Det er ikke *bedre* at gjøre det ene end at gjøre det andet; det ene forholder sig til det andet som Liv til Død, som Himmel til Helvede. — — — «Foolish word-monger and motive-grinder, who in thy logic-mill hast an earthly mechanism for the Godlike itself and wouldst fain grind me out virtue from the husks of pleasure, — I tell thee, Nay!»[1]

Men, gjælder det om ethvert Menneske, at der er nedlagt hos ham en Evne til heroisk Opofrelse, en Trang til at leve for høiere Formaal end den blotte Nydelse, saa gjælder det dog først og fremst om Historiens repræsentative Mænd, Genierne og Heltene. Og er denne Trang en Udstrømning af det evige, guddommelige i vor Natur, saa man altsaa hine Helte, hos hvem den gjør sig sterkest gjældende, betragtes som særlig «gudebaarne» — «god-missioned men», der havde en guddommelig Ret til at herske over sine Medmennesker og at føre dem. Den hele Skabning, saadan som den udbreder sig for vore Øine, kan lignes med en

[1] Du taabelige Ord-Kræmmer og Motiv-knuser, som i din Logik-Mølle har en jordisk Mekanisme for selve det guddommelige og som gjerne vilde male Dyd af Forlystelsernes Skaller.

Regnbue: Solen, af hvilken den er en Refleks, staar bag os og er unddraget vort Blik. Vi ser altsaa blotte Skin og Skygger —, mere eller mindre ufuldkomne og forgjængelige Aabenbarelsesformer af det evige, uforgjængelige Væsen, der er den sande Eksistens; men den høieste, fuldkomneste af disse Aabenbarelsesformer er den store Mand, Geniet eller Heros'en, om hvem det med Sandhed kan siges, at han kommer som et Budskab fra det uendelige ukjendte med Tidender til os — «direct from the inner fact of things». Herpaa bygger Carlyle sin Lære om store Mænds Betydning i Historien og den Veneration, der skyldes dem og deres Minde. Denne Lære er Kjernepunktet i hans historiske Filosofi, og gjennem den faar hans Idealisme en praktisk Afslutning og gaar over fra at være en blot Theori eller conception de monde til at blive, hvad man kan kalde en Religion eller Kultus.

Efter hans Mening er denne Kultus den oprindeligste af alle, Grundvolden for alle eksisterende Religioner. «Hvad jeg har kaldt Hedenskabets tæt forviklede Junglekrat, vokste op af mange Rødder; enhver Følelse af Forundring eller Beundring ligeoverfor en Stjerne eller hvilkensomhelt anden Natur-Gjenstand var en Rod eller Rodfibre; men hero-worship er den dybeste af alle Rødder, Pæleroden, fra hvilken for en stor Del hele Resten har draget Saft og Næring — — — Og, naar endog Tilbedelsen af en Stjerne har nogen Mening, hvormeget mere gjælder da ikke dette om Tilbedelsen af en Heros! — — — Ingen ædlere Følelse rører sig i det menneskelige Bryst end denne tilbedende Beundring for den, der er høiere udrustet end en selv. Det har til alle Tider været den vækkende og løftende Indflydelse i Menneskenes Liv. Fra den udgaar, hvad man kalder Religion, ikke blot Hedenskabet, men meget høiere og sandere Religioner, ja enhver hidtil kjendt Religion. Heltetilbedelse, — brændende, grænseløs Hengivenhed og Beundring for en ophøiet, Guddommen afspeilende menneskelig Skikkelse, — er ikke dette selve Kristendommens Spire? Den største af alle Heroer er en —, som vi ikke vilde nævne her!» — «Heroworship» er den eneste Tro, der til ingen Tid og ingensteds kan blive forældet. Det maa da siges at være Vantroens Fuldendelse at tvivle paa de store Mænd, og det maa erkjendes at være et af de sørgeligste Tidens Tegn, — et Vidnesbyrd om den materialistiske Retning, som Tidsaanden har faaet under Indflydelse af det meget Maskinvæsen, — at Kritiken i vore Dage har det saa travlt med at reducere de store historiske Personligheders Betydning, at drage dem ned til Massernes Niveau og putte dem ind i de menige Geledder blandt de «mange Kræfter», der har været med om at fremkalde et afgjørende Omslag, en stor Epoke i den historiske Udvikling. Taler man til disse Kritikere

om «a high, majestic *Luther*» t. Eks., giver de sig straks ifærd med at «forklare» ham, som de kalder det; Tiden kaldte ham frem, siger de, Tidsomstændighederne gjorde alt, han selv intet, — uden hvad vi, de smaa Kritikere, ogsaa vilde have kunnet gjøre under de samme «Omstændigheder». Dette Ræsonnement har ikke andet at hvile paa end en Lignelse, og det en, som halter adskilligt. Vi lever i Maskinernes Tid; vi forestiller os altsaa ogsaa Samfundet som en Maskine og mener, at den ene Sjæl forholder sig til den anden som det ene Legeme til det andet, hvoraf følger, at to eller idethøieste ti smaa Sjæle skulde repræsentere en ligesaa stor Sum af Kræfter som en stor Sjæl. En høist paafaldende Absurditet! Thi den ligefremme — meget ligefremme — Sandhed er jo dog, at Sjælene forholder sig til hinanden paa en ganske forskjellig Maade, og at én Mand, der har en høiere Visdom, en hidtil ukjendt aandig Sandhed i sig, er sterkere, — ikke end ti eller titusind, — men sterkere end alle de Mænd tilsammen, der ikke eier denne høiere Visdom; — at han staar blandt dem udrustet med en ligefrem overjordisk Magt, som med et Sverd fra selve Himmelens Rustkammer, mod hvilket intet Menneskeligt Vaaben eller Værge kan staa sig.» — — — «Tiden kaldte den store Mand frem, siger man, som om han dermed var givet. Vi har kjendt Tider, som kaldte høit nok paa sin Mand; men de fandt ham ikke. Han var der ikke; Forsynet havde ikke sendt ham; Tiden maatte gaa under i famlende Fortvivlelse, fordi han ikke vilde komme, da der blev raabt paa ham. Jeg sammenligner matte usle Tider med deres Vantro, deres Nød og Forlegenhed, deres vaklende viljeløse Personligheder, medens Vanskelighederne taarner sig stedse høiere op, saa Tiden bliver værre og værre, — jeg sammenligner alt dette med det tørre døde Brændstof, der venter paa Himmelens Lyn for at blive antændt. Den store Mand, med sin frie Kraft umiddelbart fra Gud, er Lynet. — — — I alle Perioder af Verdenshistorien vil vi finde, at den store Mand var sin Tids uundværlige Forløser, — Lynet, uden hvilket det brændbare Stof aldrig vilde være bragt i Flamme. Verdenshistorien er de store Mænds Levnetsbeskrivelse.»

I Overensstemmelse med denne Lære er det hos Carlyle altid den enkelte Heros, der optager Scenen; om ham samles alt Lys, forat hans Skikkelse kan tegne sig saameget skarpere paa den mørke Baggrund. Den, hos hvem der findes «Originalitet, naturligt Stof, Genius», særlig Genius for den Ting at herske over sine Medmennesker, er i Carlyles Øine Konge «af Guds Naade». Han alene er en «Realitet»; Resten er Formler, Masker, «udstoppede Klæder». Han er Forkjæmper i den store Menneskehedens Sag «Cosmos versus Chaos»; at modsætte sig ham er derfor en For-

brydelse, en Lovløshed, om det end nok saa meget sker i Lovens Navn og under Iagttagelse af dens Former. Han har en Mission fraoven, og for at opfylde den maa han først og fremst følge sin Inspiration og egen frie Vilje, uden at lade sig synderlig genere af de juridiske eller endog de moralske Forskrifter, der gjælder for almindelige Mennesker. Over *Mirabeau*, der selv pleiede at sige, «at den lille Moral er en Fiende af den store», anstiller saaledes Carlyle følgende Betragtning: «Fra den gjængse Morallæres Standpunkt vil man finde meget fordømmelsesværdigt ved denne Mand; men den Moral, der alene kan afgive det rette Standpunkt for Bedømmelsen af ham, er endnu ikke bleven formuleret i noget menneskeligt Sprog. Vi vil gjentage om ham dette: han var en Realitet, ikke en blot Skygge; en levende Søn af Naturen, vor fælles Moder, og ikke en hul Maske eller Mekanisme sat sammen af konventionelle Regler, Søn af intet, Broder til intet. Lad den alvorlige Mand, der med Sorg vandrer om i denne Verden af udstoppede Klæder, som klaprer spøgelsesagtig og griner meningsløst paa ham, betænke, hvad Betydning der ligger i disse Ord!» — Jo mere hensynsløst en saadan af Forsynet udsendt Samfundsforløser har gaaet tilverks i Gjennemførelsen af sin Mission, desto varmere er Carlyle's Beundring for ham; denne Hensynsløshed er ham et Vidnesbyrd om, at hans Helt har været alvorlig gjennemtrængt af sit Kald, at han har været en rigtig «Konge af Guds Naade», der jo ikke skal bære Sverdet forgjæves, og hvis Scepter egentlig havde Formen af en Hammer og var bestemt til leilighedsvis at slaa istykker slige Hoveder, der ikke lod sig overbevise. Den værste Vilkaarlighed, den mest oprørende Despotisme finder i ham en Forsvarer eller endog Lovpriser, naar den udgaar fra en saadan Mand, i hvem han ser Geniets Guddomsgnist, eller hvem han betragter som en af disse «Naturens Sønner», der er udkaarede til at gjøre Ende paa Anarkiet — «the hatefullest of things» — og prygle Menneskene sammen til ordnede Samfund. Middelalderen, da Sagen «Cosmos versus Chaos» procederedes saa ivrigt, og da den bydende Selvhersker var saa øiensynligt en uundværlig Repræsentant for Cosmos, at endog det strengeste Regimente af en slig «Haardraade» kunde føles som en Frigjørelse ligeoverfor Smaaherrernes Plagerier, er ogsaa af denne Grund hans Yndlingsperiode, hvorfra han helst vælger sine Eksempler og Forbilleder. *Fredrik Barbarossa*, den tyske Keiser, lod en ulydig Guvernør ligge lænket som en Hund under sit Bord i tre Dage; denne Maade at behandle «anarkiske» Embedsmænd paa finder Carlyle meget mønsterværdig og udbreder sig i den Anledning over, hvor «alvorlige» disse gamle Tider var i Sammenligning med Nutiden. Fredrik Wilhelm af Preussen, Fredrik den

Stores Fader, en af de brutaleste Tyranner, der nogensinde har siddet paa en Throne, — en Skræk for sine Undersaatter, der flygtede for ham som for en gal Hund og stængte sig inde, naar han viste sig paa Berlins Gader, — en halvforrykt Drukkenbolt, der havde sin Glæde af at mishandle alle dem, der kom i hans Nærhed, saa at det engang, da han var syg, berettedes i en offentlig Bulletin som Tegn paa hans tilbagevendende Sundhed, at Hans Majestæt havde værdigets med egen Haand at prygle en af sine Pager, — er i en ganske særdeles Grad Gjenstand for Carlyle's beundrende Sympathi. Man faar endog et Indtryk af, at Carlyle holder vel saa meget paa ham som paa hans Søn. Denne sidste havde vistnok ulige mere Geni, men var til Gjengjæld langtfra saa «rugged» og havde altformegen Ærbødighed for fransk Civilisation, yndede altformeget glatte Vers og stilistisk Elegans, skrev selv altformeget og altfor zirligt til rigtig at passe med det Carlyle'ske Ideal af en Helt. Fredrik Wilhelm, der var saa illiterat som nogen germansk «Urokse», og som næsten ikke synes at have sat Pris paa andre af den moderne Civilisations Herligheder end Tobak og Brændevin, passer forsaavidt bedre. Man sporer i ham en Naturmagt, der endnu raser iblinde, men som til Gjengjæld heller ikke kjender til Forstillelse, — et vældigt Raastof, ligesaa ærligt som uslebent. Ham viser da ogsaa Carlyle med mange pathetiske Ord ind til sit Valhal blandt «the primeval sons of Thor», og mener, at ingen af disse eller af Odins egne Bersærker «was a bit of truer human stuff».[1] Fredrik Wilhelm behandlede sine Undersaatter med stor Vilkaarlighed og viste ingen Agtelse for Pressefrihed eller Handelsfrihed eller andre Friheder; men hvad havde Preussen været, om man stadig havde ladet det være «frit»? «I am sorry his Majesty transgresses the limits; — and we, my friends, if we can make our Chaos into Cosmos by firing Parliamentary Eloquence into it, and bombarding it with Blue-Books, we will much triumph over his Majesty, one day!»[2] — Han var en Tyran, siger man, der gjorde sit Rige til en eneste stor Kaserne og ikke syslede med andet Aar ud og Aar ind end at eksercere sine Soldater. Ja vel! Men hvad et Folk først og fremst trænger til, det er at blive ekserceret, og intet Folk, der ikke fra først af har været regjeret af saakaldte Tyranner og er bleven holdt rigtig stramt under Pisken, saa at det har lært at gaa i Takt og at elske Lov og Regel og at hade al Uorden, har nogensinde drevet det synderlig vidt i denne Verden. Der gives endnu ad-

[1] Var et Stykke mere sandt menneskeligt Stof.

[2] Jeg beklager at hans Majestæt gaar over Stregen, — og vi, mine Venner, hvis vi kan gjøre vort Kaos til Kosmos ved at fyre paa det med Parlamentsveltalenhed og bombardere det med Blaabøger, vi vil engang feire en stor Triumf over hans Majestæt.

skillige enfoldige Mennesker i England, der klager gudsjammerligt over Wilhelm Erobreren og de øvrige haardtraadende Konger af det normanniske og anjouske Hus. Men, hvad vilde vel England, ret betænkt, have været uden dem? Hvad andet end en slugvoren Race af Juter og Angler, udygtig til en hvilkensomhelst stor Kombination, sløsende Livet hen i rundmavet Ligegyldighed, aldrig drømmende om heroisk Arbeide og taus Udholdenhed, — en saadan, der fører til Høiderne i denne Verden, de solbeskinnede Fjeldtinder, hvor Lysets Aander dvæler?

Carlyle betragter det ikke alene som et uundgaaeligt Gjennemgangsled, en nødvendig Forskole for et Folk, der skal hæve sig til Storhed i nogen Retning, at staa under uindskrænkede Herskeres strenge Aag; han synes at mene, at det til alle Tider vil vedblive at være den rette Regjeringsform, at en enkelt Mand — den, der har faaet Kaldet og Evnen til at herske — har den ubetingede Ledelse, og at hele Resten følger ham i taus Underkastelse. Han ser i den moderne «Frihed», i Selvstyrelsen og det parlamentariske System, saadan som det praktiseres i hans eget Fædreland, en blot og bar Overgang, et Anarki, der blev uundgaaeligt ved de styrendes Mangel paa Evne og Kald, men hvorved man umulig kan blive staaende i Længden. Det er i hans Tanker en urimelig Forestilling, at det sande og rette skulde være at udfinde derved, at man «lader to Millioner Skjørhoveder votere»; han kalder Parlamentet en «Ordmølle», et «talking-apparatus», og konstitutionelle Reformer «improvements in the art of producing zero».[1] Ministeren *Walpole*, der forstod sig saa godt paa at haandtere Parlamentet og holdt dette Englands «talking-apparatus» i en saa fortræffelig Stand, medens samtidig Englands «fighting-apparatus» (Hær og Flaade) var i den bedrøveligste Ustand, anvendte som Middel hertil Bestikkelse — ligefrem Kjøb af Stemmer. «Det er den direkte Vei dette, mente Walpole, og gives der i Virkeligheden nogen anden (naar et Land skal regjeres ved Hjælp af en repræsentativ Forsamling)? Et forfærdeligt Spørgsmaal, rettet til alle konstitutionelle Riger, og som, efter hvad jeg hører, ikke til denne Dag har kunnet besvares bekræftende, trods alle moderne videnskabelige Forbedringer. Forandringer i Form er blevne indførte; den ydre Fremgangsmaade er nu, som jeg hører, en helt forskjellig» (men Tingen er og bliver den samme, mener han). Det var, siger han et andet Sted, hvor han omtaler den parlamentariske Styrelsesskiks Triumf under Georg den Første, en meget beundret Invention i sin Tid denne, at lade Roret gaa, som det vilde, eller at sætte en Træmand, kostbart udstafferet, til at passe paa det, idet man beregnede, at Skibet da vilde komme til at seile

[1] Forbedringer i den Kunst at producere Nul.

saameget lettere. . . . *Georg den Første* var en slig Træmand, som Engelskmændene hentet ind fra Hannover, forat han skulde gaa i Spidsen for dem paa Heroismens Veie og lede dem og deres Affærer ved sit Eksempel og sin Befaling «heaven-wards», — mod et ophøiet Maal. Og de indbilder sig nu, at han er den rette Mand hertil, eller maaske at deres Affærer af sig selv vilde gaa did. «Always a singular people!»[1] — En saakaldet parlamentarisk Styrelse, en Regjering, der paa ethvert Punkt af sin Bane søger Støtte i Flertallets Bifald og optræder som Organ for dets Vilje, er i Carlyle's Øine ingen Regjering; den ledes istedenfor at lede og kan ikke stille sig noget høiere Formaal end at overholde politimæssig Orden og besørge Indkrævningen af de offentlige Afgifter. Det maatte komme derhen — ifølge den Maade, hvorpaa Magten gjennem lange Tider misbrugtes af demoraliserede Aristokratier og Konger, der sagdes at være af Guds Naade, fordi man havde salvet og kronet dem, skjønt det heller burde hede, at de var af Djævelens Naade, fordi de savnede det guddommelige Kald til at styre, — at Menneskene tilsidst greb til den fortvivlede Udvei at leve uden nogen Regjering. Vore Dages demokratiske Bevægelse maa have sin frie Gang. De arbeidende Millioner vil i sin lidenskabelige, instinktmæssige Trang til en virkelig Ledelse, gjøre det af med enhver falsk Ledelse (False-Guidance), og haabe, for en Stund, at Ikkeledelse (No-Guidance) vil tilfredsstille dem; men det kan ogsaa kun være for en Stund. Blandt alle de Tryk, der hviler paa Menneskene, er det, der øves af falske, uduelige Ledere (mock-superiors) det mest iøinefaldende, skjønt i Virkeligheden det mindste. Lad dem kaste dette Aag af sig og trampe det under Fødder; det er i sin Orden. Men, naar man vel er bleven kvit sine «mock-superiors», staar den store Opgave tilbage at løse: at faa istand en Styrelse ved de sande Ledere. Botemidlet mod det indbrydende Anarki ligger ikke i at reformere Parlamentet, men i at reformere Downing-Street (ɔ: Regjeringen, Ministeriet). Et Parlament, der er et tro Udtryk for Folkeviljen, hjælper til intet, medmindre den store Masse hændelsesvis skulde blive ligesaa vis, som den er nødlidende. Det gjælder at finde en Konge — en saadan, der kan gjennemføre for Folket, om ikke dets udtrykkelig udtalte Ønsker, saa desto mere hvad der svarer til dets ubevidste Trang, hvad det selv engang vil erkjende for at have været dets instinktsmæssige Vilje. . . . Ethvert Samfund maa have en Leder. At finde den, der er skabt dertil, den rette «Ableman» (king, könning ɔ: «den, der kan», ifølge Carlyle's, som man ser, ikke synderlig sprogrigtige Derivation), er til syvende og sidst Tanken i alt politisk Stræv. Naar han er funden og saa

[1] Bestandig et enestaaende Folk!

alle de øvrige lojalt og uden Forbehold underordner sig ham og følger hans Ledelse, har man den fuldkomne Stat — an ideal country —, der ikke kan blive en Døit bedre ved Ballottering, Votering, parlamentarisk Veltalenhed, Forfatningsparagrafer eller hvilketsomhelst Maskineri af samme Art. Friheden bestaar netop i en saadan lojal Underkastelse under den af Himmelen kaarede Leder, — er ligefrem utænkelig uden den.»

Man vil, efter hvad der nu er anført om Carlyle's historiske og politiske Theori og Sympathier, let kunne forstaa hans Enthusiasme for Snorres Heimskringla. Han har her fundet skildret en Række Konger, saa «antianarkiske», som han vel har kunnet ønske det, «rugged sons of nature», som for ramme Alvor troede sig kaldede til at være sit Folks Ledere, ikke de blotte Redskaber for dets Vilje, — der ofte besjæledes af Tanken paa et ophøiet Maal, men ikke kjendte noget Hensyn, hvor det gjaldt at naa frem til dette Maal, medens hos Folket den trodsigste Uafhængighedsaand grænsede lige op til en næsten ubetinget Underkastelse under den, i hvem det erkjendte sin sande Overmand, sin fødte Konge. Han har her fundet forenet alt det, der er Gjenstand for hans særlige Forkjærlighed: det urgermanske og det middelalderske; den frygtløse, rastløse Krigeraand og den brændende Tro, der ikke ræsonnerer over sig selv, men som inspirerer desto kraftigere til Handling —, Vikingen og Apostelen i en og samme Person; — Heroer og Heroworshippere i bedste Udvalg — den ubændige Naturmagt, der gaar bent løs paa sit Maal, og den dybe Respekt for al medfødt Storhed.

II.

Carlyle's Bog om de norske Konger hører vistnok til hans mindst heldige Arbeider. Man faar af den kun en svag Forestilling om de Fortrin, der har hævet ham til Rang af en af den engelske Litteraturs repræsentative Mænd; desto mere træder de for hans historiske Forfatterskab karakteristiske Mangler frem. Grundigt Kildestudium, omhyggelig Samling og Sigtning af det historiske Materiale har aldrig været hans Sag. Han omtaler gjerne den Slags Arbeider med et Slags Ringeagt; han personificerer dem under Navn af «Dryasdust» og gjør den stakkels «Dryasdust» til Skive for sine Vittigheder, istedetfor at benytte sig af hans Flid. I Biografien af *Fredrik den Store* klager han idelig og altid over sine Forgjængere, der har skrevet sammen saa urimelig tykke og kjedelige Bøger og til og med ofte har glemt at forsyne dem med Registre; et godt Register synes i hans Øine at være en nødvendig Betingelse for, at man overhovedet skal give sig af med slige Bøger; at læse dem, og ikke blot slaa op i dem, — at rode sig igjennem disse «mountains of marine stores», —

er noget, der, efter hvad han selv tilstaar, i Regelen har overskredet hans Taalmodighed. Til Bogen om de norske Konger synes han ikke at have benyttet andre Kilder end *Snorres Heimskringla* i *Laings* engelske Oversættelse, og af moderne Bearbeidelser nævner han selv i Indledningen kun «den nøiagtige, lærde og utrættelige *Dahlmann*» (hvis *«Geschichte von Dännemark»*, 2det Bind, er en kortfattet, men for sin Tid meget fortjenstfuld og velskreven Oversigt over Norges og Islands Historie indtil Kalmarunionen). *Munch* citeres et Par Steder i Hensyn paa kronologiske Spørgsmaal, men vistnok paa anden Haand. «Det norske Folks Historie» vilde vel, om den nogensinde skulde være kommet Carlyle for Øie, alene ved sit Omfang havde skræmmet ham og paa Forhaand være bleven dømt som et Verk af en norsk «Dryasdust», hvormed det ikke er raadeligt at indlade sig nærmere. Selv det Par Bøger, hvorfra han har hentet Stoffet til, hvad han kalder sine «rough notes of the early Norway kings», lader det til, at han ikke har overkommet at læse nøiagtig eller at benytte paa nogen ordentlig Maade. Han udtrykker sig paa flere Steder, som om han har nedskrevet sine «Noter», uden engang at have havt Snorre ved Haanden, idet han alene har gjort Brug af hvad hans Hukommelse havde bevaret fra tidligere Læsninger af denne, og, efter de mange Feiltagelser, hvori han gjør sig skyldig, og som han med største Lethed havde kunnet undgaa, om han havde slaaet efter i de af ham citerede Bøger, skulde man næsten tro, at hans Fremgangsmaade virkelig har været en saadan. Han taler om *Harald* Herdebred [= Haakon Herdebred] og om *Harald* Wry-Mouth [= Sigurd Mund], som, saavidt han «husker», var den sidste af «Gylle-Kongerne» [d. e. Harald Gilles Efterkommere]. Han fortæller, at Olaf den Helliges Hirdmand Kolbein, der slog Thorsbilledet overende paa Thinget i Gudbrandsdalen, var den samme «immense fellow», der fegtede ved Haakon den Godes Side i Slaget paa Stord og fældte Gunhild Kongsmoders to Brødre, — at Ladejarlen Eirik Haakonssøn efterlod blandt flere Sønner en, der ogsaa hed «Eric», og som blev en «continual stone of stumbling» for en ny Generation af Haarfagre-Konger o. s. v. Han klager etsteds over, at han ikke har været saa heldig at overkomme noget «decipherable» Kart over Norge, hvoraf Følgen har været, at Historiens Vei i disse vilde Regioner er bleven for ham «an extremely dim and chaotic one». Paa et andet Sted, hvor han omtaler Slaget ved Helgeaaen i 1027, klager han over, at han ikke har kunnet finde denne paa «sit elendige Kart», hvilket maaske ikke er Kartets Skyld, da man ser, at han ikke har læst Snorre bedre, end at han kan forestille sig, at Helgeaaen render ud i Limfjorden m. v. Man vil imidlertid ikke undres saameget over disse Bommerter i skandinavisk Historie og

Geografi, naar man bemerker, at Carlyle er i den Grad ukjendt med sit eget Fædrelands historiske Litteratur, at han kan sige, at det eneste Verk over Englands Historie, der tager nogen Notis af de ældre Forbindelser mellem England og Norge, er *Rapin's!*

Carlyle er, som sagt, mere Digter og Filosof end Historiker. Han ser i det historiske Emne, han har valgt, væsentlig et Thema at variere over, et psykologisk Problem eller en Illustration for sine politiske og filosofiske Theorier. Man venter altsaa hos ham, til Erstatning for den manglende Kritik og Grundighed, at finde poëtiske Billeder, lunefulde Sammenstillinger, originale Refleksioner. Men ogsaa i denne Henseende hører Bogen om de norske Konger til Carlyle's svageste. Det er let at se, at han er bleven gammel. Han gjentager sig selv; hans Lune har tabt sin Kraft; hans Stil synes mindre original end maniereret og affekteret.

Alligevel savner dog heller ikke denne Bog sin Interesse. Det vil lønne sig at læse den, — især for dem, der ikke kjender Carlyle's tidligere Skrifter. Med al sin Ensidighed indeslutter den for Carlyle eiendommelige historiske Betragtningsmaade en dyb og ofte miskjendt Sandhed, og ikke mangesteds i den hele Verdenshistorie finder denne Sandhed en bedre eller mere iøinefaldende Illustration end i det Emne, han her har valgt. Det er aabenbart, at Emnet har grebet ham ved sine store Træk, saa liden Greie han end viser sig at have paa dets Detaljer, — at følgelig Bogen, saamange Feil den har, dog ikke har den Feil, som er den værste af alle: at være et Haandverksarbeide, — at der virkelig gaar en Sjæl gjennem den. Selvfølgelig er det de to Apostel-Konger *Olaf Tryggvessøn* og *Olaf den Hellige,* der stilles i Forgrunden. Man vil af, hvad der i det foregaaende er bleven anført, kunne skjønne, hvor fuldkommen disse to svarer til Carlyle's Helteideal. Han kalder dem «two Heroes of a high, or almost highest type», — «two high, almost among the highest sons of Nature». Hvad der for de fleste fremstiller sig som den mørke Skygge over deres Karakter og Styrelse: — Hensynsløsheden i deres Reformiver, den barbariske Grumhed, hvormed de ryddede al Modstand tilside, — gjør intetsomhelst Skaar i hans Beundring, tvertom! De slog ned forskjellige Arter af Anarki ved forskjellige Methoder; den ene Methode kunde være bedre end den anden, men ingen fortjener at dadles, mener han, naar hensees til det store Formaal, og havde de veget tilbage for nogen, havde der manglet dem noget i deres kongelige Kald. Ordet «vild» er et af de Epitheter, som han jævnlig bruger i denne Sammenhæng og øiensynligt ikke i nogen nedsættende Mening; han taler om Olaf Tryggvessøns «great, wild, noble soul», han kalder ham en «wild bit of real heroism», «the wildly beautifullest man, in body and

soul» o. s. v.; man faar et Indtryk af, at han sætter næsten ligesaa megen Pris paa Vildheden som paa Storheden. Det er, ved Siden af den store Overensstemmelse, tillige en iøinefaldende Modsætning mellem de to Olaf'er i Hensyn paa Karakter og Skjæbne; Olaf Tryggvessøn gjør Indtryk af at have været en langt noblere og mere høitreist Helteskikkelse end Olaf den Hellige; den sidste eggede Modstanden op til det mest brændende Had, medens den første rev uimodstaaeligt med sig og samlede Folket i en Beundring, for hvilken enhver fiendtlig Følelse eller Interesse synes at have maattet forstumme. Carlyle udtrykker denne Modsætning paa sin Vis, idet han siger, at Olaf den Helliges «laugh was not so loud as Tryggvesons», om hvilken sidste det heder, at han havde «a fine ringing laugh in him», «a jovial burst of laughter».[1] Men, skjønt mindre lysende end Olaf Tryggvessøns, er dog ogsaa Olaf den Helliges Billede, saadan som det fremstilles af Carlyle, uden Skygger. Man faar intet høre om de Træk af rent personlig Herskesyge, af fanatisk Haardhed og en næsten smaalig Forfølgelsesaand, der skimtes gjennem Sagaskrivernes Beretninger, saameget end disse lægger an paa at stille den nationale Helgens Karakter i et opbyggeligt Lys. Der er ikke Spor til Erkjendelse af, at der ogsaa paa den anden Side kunde være nogen Ret, noget af en historisk Tanke eller Sammenhæng; Modsætningen mellem Olaf og de forenede Bondehøvdinger opfattes helt og holdent og udelukkende som en Modsætning mellem Kosmos og Kaos; Bondehøvdingerne kaldes slethen Anarkister, og om Olaf heder det tilsidst, at han var for god for «dette Hundehul af en Verden» [this doghole of a world].

Carlyle's Skildring er altsaa ikke blot unøiagtig i Hensyn paa de ydre historiske Detaljer: den lider af en iøinefaldende Skjævhed i selve Grundsynet. Hans Heroworshipping-Theori er her, som i hans øvrige Skrifter, skruet op til en ligefrem karikaturmæssig Ensidighed. Han stiller sig paa et Standpunkt, hvorfra en Række af de betydningsfuldeste historiske Kjendsgjerninger er fuldkommen usynlige, og Resten kan da heller ikke fremstille sig for ham i deres sande Forhold; han løfter sine Helte saa høit, at de taber ethvert Fodfæste og gaar over til blotte Luftsyn; man faar saa idelig høre om deres Lyssider og ser saalidet til deres menneskelige Skrøbeligheder, at de næsten holder paa at blive kjedsommelige. Men ved Betragtningen af denne Ensidighed maa man ikke glemme, at den staar ligeoverfor en anden Ensidighed, der har gjort sig gjældende i den moderne Historieskrivning, og som den tjener til at opveie.

[1] Latter var ikke saa høi som Tryggvesons. — En fin klingende Latter i sig. — Et muntert Udbrud af Latter.

Vor Tidsalder har, som vi alle ved, en sterkt fremtrædende demokratisk Karakter. Der appelleres overalt og stadigt til den offentlige Opinion; Pressen behersker Regjeringerne, og Abonnenterne behersker igjen Pressen. «Det er Folkene, Partierne, Masserne selv, som er den nyere Tids Helte,» siger *Heine*; «den moderne Tragedie adskiller sig fra den antike derved, at det nu er Korene som agerer og spiller den egentlige Hovedrolle, medens Guderne, Heroerne, Tyrannerne, der tidligere var de handlende Personer, nu er sunkne ned «zu mässigen Repräsentanten des Partheiwillens und der Volksthat». Man har forlangt at vide, hvorledes disse den moderne Tids Helte havde det i fordums Dage, og Granskningen har fulgt dette Kald ved at drage frem af Arkiverne og lægge Vegt, endog den fornemste Vegt, paa Efterretninger, som Fortidens Historikere vilde have anseet det for meget under sin Værdighed at befatte sig med, — vedkommende Menigmands Kaar, Handelens, Industriens, Agerbrugets Udvikling, kort sagt hvad man pleier sammenfatte under Navn af de «indre Forhold», — det stille Arbeide, der har gaaet jævnsides med de store dramatiske Optrin paa Valpladsene og i Kabinetterne. Indflydelsen af den eksakte Naturvidenskab paa de historiske Studier har virket i samme Retning. Man har overalt i Historien, ikke mindre end i Naturen, villet finde Lov og Sammenhæng, og denne Stræben har ligeledes ført til, at man mere og mere har stillet de indre Forhold i Forgrunden og henvendt sin Opmerksomhed fortrinsvis paa Historiens saakaldte «faits généraux»,[1] der ikke lader sig henføre til noget bestemt Sted eller nogen bestemt Tid, og som ikke destomindre er ligesaa virkelige Fakta som Feltslag eller Thronskifter eller Fredstraktater. Ligesom den moderne Geologi har lært, at de store Forandringer, som Jordens Overflade har undergaaet, i langt høiere Grad er tilveiebragt ved de Kræfter, der virker stille og ubemerket, men stadigt — som Frosten, der sprænger Stykke for Stykke den haardeste Sten, eller Isen, der skurer, og det rislende Vand, der huler ud og skyller op, — end ved dem, der virker gjennem voldsomme Udbrud, som Jordskjælv og Lynslag, — saaledes har ogsaa Historiegranskningen erkjendt, at det just ikke altid er til de Begivenheder, der gjør mest Bulder, at der knytter sig den dybeste og varigste Virkning. Paa et mere primitivt Udviklingsstadium, da Fantasien har en ubetinget Overvegt over de øvrige Aandsevner, kan de historiske Processer alene opfattes og fastholdes i Erindringen ved at sammentrænges i et enkelt dramatisk Optrin eller knyttes til en enkelt fremragende Personlighed. Den populære Tradition skaber derfor gjerne Herkules'ser; Nationernes eller

[1] Almene Kjendsgjerninger.

Videnskabernes Udvikling personificeres; hele Tidsaldres aandige og politiske Arbeide sammentrænges i en eneste stor Skikkelse, som derved tilsidst antager overnaturlige Dimensioner. T. Eks.: de store Krige mellem England og Frankrige i det 15de Aarhundrede ryddede dygtigt op blandt den franske Adel, hvilket havde tilfølge, at meget Jordegods gik over i Menigmands Eie; denne lykkelige Forandring kom, som *Michelet* siger, i den monarkiske Tidsalders Tradition til at hede: den gode Konge Ludvig den Ellevte; Religionskrigene i det 16de Aarhundrede havde en lignende Virkning, som ogsaa dennegang blev døbt med et kongeligt Navn og kaldt den gode Konge Henrik den Fjerde. Denne traditionelle Forestillingsmaade gik nu over i de skriftlige Fremstillinger af Historien. Ogsaa disse vedblev længe at henføre til en enkelt fremragende eller stundom blot høitstillet Personlighed, hvad der i Virkeligheden var Frugten af en gjennem Generationer fortsat Udvikling, som han i det høieste kun havde fuldendt eller trykket sit Segl paa. Og forsaavidt de store Forandringer i Nationernes Kaar ikke knyttedes til enkelte Mænd, antoges de ialfald for at være Virkning af enkelte Begivenheder. Ligesom de geologiske Perioder engang forestilledes at have afløst hverandre gjennem voldsomme Kataklysmer, saaledes opfattedes og skildredes Historien som en Række af skarpt begrænsede Tidsrum uden indbyrdes Overgange; indenfor hvert Tidsrum tænktes alle Tilstande at have været uforandret de samme; men saa skulde en pludselig Omveltning være indtraadt og en ny Verden være stegen fuldt færdig frem af Kaos'et, — omtrent som paa et Theater, hvor Teppet gaar ned for et Optrin, og saa, naar det gaar op igjen, er det nye Personer og et nyt Sceneri, der viser sig for Tilskuernes Blikke. Dette var meget dramatisk og tiltalende for Fantasien; men paa denne Betragtningsmaade er der bleven gjort en Ende ved den nyere Tids dyberegaaende Granskning, der har godtgjort, at saamangt et tilsyneladende pludseligt Omslag i Historien i Virkeligheden har været længe forberedt, at den voldsomste Revolution, den mest himmelfaldne Omveltning, nærmere beseet, dog kun har været det sidste Led i en lang Kjæde af Begivenheder, den mest fremragende historiske Personlighed kun Fuldenderen af et Arbeide, der er bleven begyndt længe forud.

Det er imidlertid en gammel Erfaring, som ogsaa i dette Tilfælde har stadfæstet sig, at, naar en ny videnskabelig Sandhed er draget frem, vil mange være tilbøielige til at overvurdere dens Bærevidde, — at man i videnskabelige som i politiske Revolutioner begynder med at rive mere ned, end der er nødvendigt, forat det nye skal faa den Plads, som tilkommer det. Man

synes stundom at have glemt, at en Abstraktion er en Abstraktion og ikke en Realitet, at, hvad man kalder Lov i Historien, er, ikke en særskilt Aandsmagt, der griber ind i Begivenhederne og bestemmer de ledende Personers Handlemaade, men alene en Formel, hvori den videnskabelige Erkjendelse af en vis Regelmæssighed i Udviklingens Gang har fundet Udtryk. Man synes at have glemt, at Tidsaanden, de almindelige Tendenser eller Retninger, hvortil man saa ofte kommer tilbage i den moderne historiske Videnskabelighed, dog i og for sig selv intet er, at Tidsaanden ikke selv skriver eller handler, men alene kommer tilsyne gjennem de enkelte handlende eller skrivende Personer. Det synes, som om der under den videnskabelige Iver for at udfinde en lovmæssig Sammenhæng inden de historiske Fænomener stundom har forstukket sig en demokratisk Nivelleringslyst, en Antipathi mod de store og en Sympathi for det lidende og undertrykte Folk, der har bragt Vedkommende til at glemme, at Folket uden de enkelte Føreres Initiativ overalt og altid har vist sig at være en blot inert Masse, der kun formaar at lide eller at gjøre passiv Modstand. *Buckle* t. Eks., den berømte Forfatter af Englands Civilisationshistorie, viser sig i sin historiske Betragtningsmaade at være en ligesaa voldsom og yderligtgaaende Demokrat, som Carlyle er Aristokrat. Hos ham er Folkene alt, deres Styrere lidet eller intet. Han omtaler med den yderste Haan Troen paa de af Forsynet udkaarede Samfundsreddere, — Indbildningerne om, at Statsmænd, Diplomater, Generaler, hvis Handlinger og Karakterer er de ordinære Kompilatorers Hovedstudium, skulde kunne have nogen bestemmende Indflydelse paa Verdensbegivenhedernes Gang. Han behager sig øiensynligt i at ydmyge disse Jordens Mægtige og i at vise, hvorledes de i Virkeligheden kun er Redskaber for de Kræfter, som de indbilder sig at styre; saa stor end deres Magt kan synes, maa de dog ikke betragtes som noget mere end de tilfældige og utilstrækkelige Repræsentanter for Tidsaanden; den holder Traaden og lader dem sprælle en Stund som Marionetter paa deres snævre Scene, medens der rundt om dem i Folkedybet dannes Opinioner, om hvilke de neppe har nogen Forestilling, og som vil styre Udviklingens Gang, længe efterat deres Handlinger, hvormed Samtiden havde det saa travlt, har tabt den sidste Rest af Indflydelse.

Buckle's Verk, hvis Renommé udbredte sig saa hurtigt over hele Verden og trængte saa dybt ned (saa at det f. Eks. endog er blevet en af Visdomskilderne for det norske «Morgenblad»!), har hos det store Publikum, særlig da hos det i England, gjældt som fuldgyldig Repræsentant for den nye Granskningsretning, der søger at grunde en eksakt og abstrakt historisk Videnskab

ved at paavise Lovene for de historiske Fænomeners Rækkefølge. Man har derefter ofte forestillet sig, at der mellem den nye historiske Videnskab og en Heroworshipping, saadan som Carlyle har forkyndt den, skulde bestaa en uforsonlig Modsætning, — at Erkjendelsen af den nødvendige Sammenhæng i Historien vil trykke de historiske Helte ned til Niveauet af almindelige dødelige og bringe os til at se i Venerationen for dem en Rest af den overtroiske Frygt, hvormed man hos barbariske og halvbarbariske Folk ser op til overlegen Styrke eller overlegen Begavelse. Dette er dog ganske vist ikke Tilfælde; — ialfald er Modsætningen mellem disse to Retninger i den historiske Betragtning langtfra en saa skarp, som Buckle's Ord giver det Udseende af. Buckle var et mere enthusiastisk end klart Hoved; hans Lærdom var mere omfattende end dyb, og han stod i et altfor lidenskabeligt polemisk Forhold til visse raadende Magter i hans egen Tid og eget Samfund til at kunne dømme fuldt upartisk, hvor noget med disse Magter beslegtet mødte ham i Fortiden. Andre til den samme Skole hørende Forfattere, som med større Klarhed havde erkjendt den nye Videnskabs Væsen og Methode, og som bedre havde forstaaet at gjennemføre Relativitetens Grundsætning i deres Betragtningsmaade, — blandt dem først og fremst *Comte* —, stiller sig langtfra saa fiendtligt ligeoverfor en ældre Tids sterke Fremhæven af det biografiske Element i Historien. Comte er paa sin Vis Heroworshipper ligesom Carlyle og ser i Venerationen for Historiens store Mænd paa alle Felter det væsentlige Grundlag for en fremtidig, med Videnskaben stemmende religiøs Kultus.

Det er vistnok saa, at man, naar man i den historiske Udvikling ser en Naturproces, hvis Love det staar i Menneskeaandens Magt at udfinde, ikke vil kunne blive staaende ved den Carlyle'ske Mystik, hvorefter Historiens Helte opfattes ligefrem som «godmissioned», — kommende «direct from the inner fact of things», fra den «ukjendte Uendelighed» o. s. v. Man vil, naar man stiller sig paa dette Standpunkt, prøve paa at «forklare» dem; men dette vil ikke sige at bortforklare dem; man vil ikke dermed have negtet, at der er mere end en Gradsforskjel mellem Geniet og den jævne Spidsborger eller Kompagnitraver, eller at der er noget, som alene den store Mand kan udrette og ikke alverdens Middelmaadigheder, om de slog sig sammen, og at dette «noget» netop er, hvad vi forstaar ved Historie, — at Historie i Betydning af Fremskridt og Udvikling er utænkelig og umulig uden Helte og Genier. Videnskaben erkjender i det organiske Liv en Gruppe Fænomener af en høiere Orden end dem, der studeres af Fysikeren og Kemikeren; det omslutter disse og forudsætter

dem, men gaar tillige udover dem; det er, for at granske Lovene for de organiske Fænomener, nødvendigt at kjende Lovene for de anorganiske; men hine kan ikke helt og holdent udledes eller forklares af disse. Man har her et Billede paa Forholdet mellem de historiske Stormænds Arbeide og det Arbeide, der udføres i det stille af Masserne, ifølge de alle Mennesker indplantede Drifter; dette sidste er den nødvendige Forudsætning, — Grunden, hvoraf hint spirer op og henter Næring; men, om Hverdagsmenneskenes Arbeide fortsættes noksaa længe og under noksaa gunstige ydre Omstændigheder, vil der dog aldrig blive nogen Historie af det. Den nye Videnskab vil prøve paa at «forklare» de historiske Helte, d. v. s. den vil paavise de almindelige Tidsomstændigheder, der muliggjorde Heltens Optræden og betingede hans Virksomhed, — de Opgaver, som den forudgaaende Udvikling havde stillet, og i hvis Løsning hans Storhed alene kunde komme tilsyne; men dermed kan den ikke ville hævde, at Helten er et blot og bart Produkt af Tidsomstændighederne, eller at de Opgaver, som maatte ligge færdige til Løsning, forat han kunde blive, hvad han blev, vilde have været løste ligegodt, om der hændelsesvis ikke havde fremstaaet nogen stor Mand. Verdenshistorien har altid havt en aristokratisk Karakter; det er almene Idéer, der styrer Udviklingen, og der er Konsekvens i den Orden, hvori disse Idéer afløser hinanden; men det har altid været enkelte fremragende Mænd, ved hvem denne Konsekvens er bleven bragt til Bevidsthed, og som derved har banet Vei for ethvert nyt Fremskridt.

Heroworshipperen, der klager over, at den moderne historiske Videnskab ved sin Fremhæven af de almene Tendenser og Begivenhedernes nødvendige indre Sammenhæng slaar af paa de historiske Heltes Storhed, skal dog ikke kunne negte, at de derved ogsaa unddrages den vilkaarlige Behandling efter Smag og Behag, for hvilken de har været og stedse vil vedblive at være Gjenstand, saalænge ikke deres Virksomhed opfattes i Sammenhæng med hine almindelige Tendenser, hvis Love er ubønhørlige. Den stykkevise Betragtning vil være istand til at vrage og fordømme endog det største. Medens den fremragende Statsmand, der har kjæmpet heldigt mod mangfoldige Fiender og gjennemført ved Blut-und-Eisen-Politik et System, som har faaet varig Betydning, løftes til Skyerne af dem, der hylder dette System eller er oplagte til at beundre den hensynsløse, viljekraftige Herskeraand, vil han kun bestaa maadeligt for et andet Tribunal, hvor andægtig Bornerthed, spidsborgerlig Dydzirethed eller en doktrinær Vedhængen ved et andet System sidder tildoms. Hvorledes har t. Eks. ikke Dommen over *Richelieu* svaiet fra den ene Yder-

lighed til den anden! Man har i de gjængse historiske Fremstillinger været enig om at tillægge hans Virksomhed de mest vidtgribende Følger. Ved ham knustes, heder det, den franske Adel og Huguenotterne, der truede med at opløse Frankrige eller at gjøre det til Spaniens Vassal; han brød det spansk-østerrigske Hus' Overmagt og banede derved Vei for Europas nyere Statssystem; han indblæste det franske Monarki den Aand, hvorved det blev toneangivende i Verden, og grundlagde den stramme Centralisation, der har været Kilden til Frankriges Storhed i den følgende Tid. En Mand, der har udrettet alt dette, medens han stod personlig paa en utryg Grund og idelig maatte være paa sin Post mod farlige Intriger blandt sine nærmeste Omgivelser, har naturligvis maattet finde sine Heroworshippere, i hvis Øine han synes høit opløftet over enhver Kritik. Men paa den anden Side: — den, der har grundlagt «l'unité francaise», har ogsaa gjort det af med de Spirer til Parlamentarisme, som fandtes i Frankriges ældre Forfatning, og ugjenkaldelig afbrudt en Udvikling, som i det 15de og 16de Aarhundrede gav Frankriges Historie en saa nær Overensstemmelse med Englands; han synes at have havt to Systemer at vælge imellem, af hvilke det ene førte til militær Storhed og det andet til politisk Frihed, og han valgte det første; han valgte at føre Frankrige ind paa Centralisationens Bane, og opofrede saaledes, for at give Hoffet, Regjeringen, Hovedstaden Glans og Magt, Selvstyrelsen eller det frit sig udfoldende politiske Liv i de enkelte Landsdele. I alle deres Øine, som uden at erkjende det relative i Institutionernes og de politiske Systemers Værd, d. v. s. den nødvendige Sammenhæng, hvori de staar til visse Tidsomstændigheder, visse historiske og nationale Forudsætninger, — paa en doktrinær Maade hylder det parlamentariske System, vil dette synes en Feil og en Forbrydelse mod Landet. De bliver fra dette Synspunkt ligesaa uretfærdige i sin Dadel over Richelieu, som andre er overdrevne i sine Lovtaler. Enddog *Montesquieu*, der er en af dem, som tidligst og skarpest har udtalt Nødvendigheden af at opfatte det sociale Livs Fænomener i den samme relative Aand, i hvilken Naturens bliver opfattede af den eksakte Videnskab, men som gjorde Brud paa dette sit Princip til Fordel for den engelske Parlamentarisme, hvis Fortrin han havde studeret under sit Ophold i England, har sagt, at *Richelieu* og *Louvois* var Frankriges to sletteste Borgere («les plus méchants citoyens de France»). En ræsonnerende og moraliserende Historiker som *Sismondi*, der mener, at Historien skal give os «des leçons utiles»,[1] og som jævnlig afbryder sin Fortælling for at holde moralske og politiske Forelæsninger, i hvilke en snæver Doktrinar-

[1] Nyttige Lærdomme.

isme og en temmelig forskriftmæssig Opfatning af Moralen fører Ordet, finder i Richelieu's Ærgjerrighed, grusomme Behandling af sine Modstandere, despotiske Styrelsessæt m. v. velkomne Tekster at præke over. Mange af den store Kardinals betydningsfuldeste Foretagender forklares i Sismondi's franske Historie deraf, at han, for at holde sig ligeoverfor Ludvig den Trettende, som hadede ham, men erkjendte hans overlegne Dygtighed, maatte søge at skabe stedse nye Vanskeligheder, styrte Landet i nye Farer, under hvilke Kongen vilde komme til at behøve ham. Endog hans Udenrigspolitik, som er den mest storartede og mindst angribelige Del af hans Virksomhed udledes af lignende smaalige Motiver. Om hans mangeaarige Kamp mod det spansk-østerrigske Monarki, som blev epokegjørende for Europas politiske Historie, heder det saaledes, at den kun var et Udbrud af «de onde Lidenskaber hos Richelieu og den spanske Minister *Olivares*». Mod saadanne Attentater paa at forhutle en stor Mands store Tanker kan alene en Forskning, der «forklarer» ham og paaviser, hvorledes hans Virksomhed indordner sig i den store Sammenhæng af Historiens «faits généraux», yde fuld Betryggelse. Med denne Sammenhæng for Øie vil man ikke kunne paastaa, at det var Richelieu, som grundede den franske Enhed og førte Frankrige i Politik, Administration og Litteratur ind paa en modsat Vei af den, England havde slaaet ind paa. Dette er meget for meget til at være én Mands Verk. Det franske Monarkis stramme Centralisation viser sig for en Betragtning, der gaar lidt indenfor de paa Overfladen liggende Kjendsgjerninger, at være Resultatet af Frankriges hele forudgaaende Historie. Man kan gaa tilbage til medfødte Raceanlæg og til Frankriges oprindelige Stilling som Overgangsled mellem den antike og moderne Verden, og man kan derfra følge Tendenserne mod en sterk Enhedsstat fremover; der er Bagevjer i denne Bevægelse som i enhver Strøm; stundom opstaar der Hvirvler, saa at man ikke rigtig ser, i hvad Retning Strømmen gaar; men snart vinder dog Hovedløbet atter Overhaand, og ved Richelieu udjævnes endelig alle Hindringer, saa at det derefter gaar fremad i den engang indslagne Retning som en bred Elv med et jævnt og sikkert Løb. Man kan fra det Standpunkt, der er opnaaet ved en saadan Betragtning, umulig gjøre det til en Anke mod Richelieu, at Frankrige blev Centralisationens og ikke den lokale Selvstyrelses Land, at det fandt sin Storhed i et mægtigt Kongedømme, om hvilket alle Folkets Kræfter, de aandige saavelsom materielle, samlede sig. Det kunde ikke finde Storheden i nogen anden Retning. Idet Frankriges verdenshistoriske Opgave, i Kampen mod det spansk-østerrigske Monarki, som var forelagt det af dets Historie og Beliggenhed, og som mere eller mindre

tydeligt havde foresvævet dets forudgaaende Herskere af nogen aandig Rang, stillede sig for ham, og idet han søgte at samle dets Kræfter til denne Opgaves Løsning, kunde han ikke andet end slutte sig til det Element i det franske Samfund, der var det livskraftigste og bedst repræsenterede Nationens tidligere Forfatningsliv; han greb, hvad man kunde kalde den inderste Tanke i Frankriges Historie, eller rettere: den greb ham, og han blev dens vældigste Repræsentant, uimodstaaelig ikke blot ved sit Geni, men ogsaa og endnu mere derved, at de fleste, endog blandt hans Fiender, instinktmæssig følte, at han havde den historiske Ret paa sin Side, — saaledes som vi ser, det var Tilfælde med Kongen, der hadede ham, men lod ham regjere, eller *Montmorency*, der gjorde Oprør mod ham, hvem han ubarmhjertig sendte paa Skafottet, og som dog betænkte ham i sit Testamente og gav sin Beundring for ham et Udtryk paa sit Yderste. Havde han levet i England, vilde han have sluttet sig til Parlamentet; han var blevet en Cromwell og havde ladet Kongen henrette; i Frankrige blev han Kongens Førsteminister og traadte under Fødder Spirerne til en parlamentarisk Forfatning. Og, saalidt man, naar man har Øiet opladt for hele den store Sammenhæng, i hvilken han var stillet, vil kunne bebreide ham det som en Forbrydelse, at han gjorde dette og ikke heller valgte at slaa ind paa en modsat Vei, — saalidt og endnu mindre vil man da falde paa at udlede hans Politik: — hans Kamp mod Aristokratiet og det huguenottiske Parti f. Eks. — fra alskens smaa personlige Hensyn eller onde Lidenskaber og fremstille ham som en blot og bar Egoist eller ligefrem Forbryder. Man vil forstaa den Sindsro, hvormed han, den blodige Mand, der havde behandlet sine Modstandere med en saa skaanselløs Strenghed, saa tilbage paa sit Liv, da han laa paa det yderste, og deri ikke blot se et Vidnesbyrd om en forhærdet Samvittighed eller et Hykleri, der er gaaet over til en anden Natur. Da Presten var kommen for at berede ham og den hellige Hostie blev bragt frem, sagde han: «Der er min Dommer, som snart skal afgive sin Kjendelse over mig; jeg beder ham fordømme mig, om jeg i mit Ministerium har havt noget andet Formaal for Øie end Religionens og Statens Vel.» Da Presten dernæst spurgte ham, om han tilgav sine Fiender, svarede han: «Jeg har aldrig havt andre Fiender end Statens». De fleste af de tilstedeværende, heder det, betragtede den døende med Beundring, nogle med Skræk. Biskoppen af Lisieux mumlede halvhøit hen for sig: Voilà une assurance qui m'épouvante.»[1] Ved at fortælle dette i sin *«Histoire de France»* føier *Henri Martin* til følgende Refleksion: «C'est qu'apparemment ces grands envoyés de la Providence

[1] Det er en Sikkerhed som forfærder mig.

sentent qu'ils seront jugés sur des principes que ne sauraient comprendre les âmes vulgaires.»[1] I de sidste Udgaver af Verket er dette Sted strøget; det havde vakt Forargelse, fordi man deri saa et Udtryk for den berygtede Lære, til hvilken bl. a. *Sainte-Beuves* Navn er knyttet, om «de to Moraler», hvoraf den ene skulde være for store Mænd, den anden for Smaafolk. Denne Forargelse er ikke til at undres paa. En Frifantlære som den om de to Moraler er visselig, naar den fremsættes i en saa kynisk Form, som t. Eks. enkelte af Napoleonskultus'ens Repræsentanter har gjort, forargelig og skikket til at undergrave al Moral; men det gjælder paa den anden Side ikke at opfatte Moralen altfor forskriftmæssig snævert. — Det, vi kalder vor Viljes Frihed, føler vi egentlig kun da fuldkomment, naar det gjælder at fatte Beslutning i dagligdagse Smaaspørgsmaal. Jo mere betydningsfuldt det Valg er, som vi skal gjøre, jo mere føler vi os bundne til at vælge saa og ikke anderledes. For den, der handler paa et helt Folks Vegne, der skal kaste det afgjørende Lod i en stor Parti- eller Principstrid, vil som oftest Motiverne til at vælge saaledes og ikke anderledes være saa overvældende sterke, idet de hænger sammen med alt, hvad han har læst og tænkt og følt, med hans Opdragelse og Omgivelser og derigjennem med hans Folks hele forudgaaende Historie, at han føler sig som ledet af en høiere Haand og siger som *Luther:* Her staar jeg, jeg kan ikke andet. Deraf kommer det ogsaa, at saamange store Mænd har været Fatalister, medens det gjerne er Smaafolk, hvem Livet aldrig har stillet ligeoverfor skjæbnesvangre Afgjørelser, der paastaar Viljens ubetingede Autonomi. De har været Fatalister, det vil sige: de har havt en Følelse af, at det, som bestemte deres Optræden, var, ikke slige smaa personlige Hensyn, der pleier at være de raadende i dagligdagse Forhold, som vi saa let kan overskue, og som vi derfor ogsaa saa let kan sætte os udover, naar vi ønsker at godtgjøre for os selv eller andre vor Viljes Uafhængighed, men noget uendeligt større og mægtigere, der ikke paa samme Maade lod sig overskue eller analysere, fordi det vel virkede gjennem deres Natur som et personligt Motiv, men dog synes at have sin Urgrund udenfor dem og at pege mod Formaal, der laa altfor fjernt til at kunne gjælde for personlige, og saaledes fremstillede sig for dem som et Kald, hvilket det ikke var dem tilladt at vise fra sig. Og, idet den videnskabelige Granskning forklarer denne Følelse ved at paavise den store Sammenhæng, af hvilken deres historiske Bedrift er et enkelt Led, — ved at paavise, hvorledes der af visse Forudsætninger med Nødvendighed udvikler sig visse

[1] Disse Forsynets store udsendte føler rimeligvis, at de vil blive dømt efter Principer som ringere Aander ikke kan forstaa.

Tendenser, hvorledes disse forplanter sig fra Slegt til Slegt, idet de underveis vinder i Styrke, saa at de tilsidst bliver uimodstaaelige, idetmindste i den Forstand, at den fremragende Mand, for at udrette noget stort og varigt, maa slutte sig til dem og lade sig gjennemtrænge af dem, — vil den bringe det til Erkjendelse, at den gjængse Manér: at udlede de repræsentative Mænds Handlinger af lignende rent personlige Bevæggrunde som de, der raader i det dagligdagse Liv, og de derpaa byggede Fordømmelsesdomme som oftest er en stor Uretfærdighed, — at de moralske Grundsætninger vel maa være de samme for alle, men at de dels ikke maa opfattes i en altfor bogstavmæssig Aand, dels at de repræsentative Mænds Ansvar ligeoverfor disse Principer, der er over dem som over alle, har Sted i den Maade, hvorpaa de gjennemfører sine Formaal, derimod ikke eller kun i ringere Grad i deres Valg af disse, saasom dette paa en Maade kan siges at være dem foreskrevet.

Skulde altsaa end de historiske Helte skrues noget ned, tabe noget af den Plads, de engang indtog i de historiske Fremstillinger, ved den moderne Retning i Videnskaben, der gaar ud paa at indordne de enkelte Begivenheder og Personligheder under en mere almindelig Sammenhæng: saa vil de til Gjengjæld hævdes i en saameget tryggere Besiddelse af Resten. Ja, man tør vel endog mene, at det kun er tilsyneladende, kun i en udvortes Forstand, at de vil skrues ned. En Betragtning, der samler alt, hvad vi ved om Fortidsbegivenheder under Forestillingen om en sammenhængende Udvikling, giver Historien en ganske anderledes ophøiet Karakter end en Betragtning, ifølge hvilken den synes en Række af mere eller mindre løsrevne Optrin, hvori personlige Formaal og Lidenskaber figurerer i første Række. Idet den store Mand fremstilles som den, der fuldender, hvad Slegt efter Slegt har arbeidet paa, kommer han til at dele Æren for det udførte Verk med mange; men Verket faar en saameget større Betydning, saa han desuagtet vinder. Den moderne historiske Videnskab vil maaske, eftersom den faar frigjort sig fra den polemiske Ensidighed, som endnu tildels hefter ved den, slutte sig nærmere til den naive traditionelle Forestillingsmaade, saadan som denne t. Eks. fremtræder i vore Kongésagaer; den vil optage Carlyle's Sætning, at Verdenshistorien er de store Mænds Biografier, om end i en ny Aand. De store Mænd vil ikke fremstilles som kommende udenfra eller staaende i en ensom Majestæt ligeoverfor den anarkiske Mængde; de vil opfattes som repræsentative —, Organer for en almindelig Udvikling, der aabenbarer sig gjennem dem, og som uden dem ikke vilde kunne fortsættes. Den repræsentative Mand kommer saaledes til at staa baade som Udviklingens Maal og

Middel; han er Aabenbarelsen af et Ideal eller en Tanke, paa hvilken der har været arbeidet i Stilhed og Mørke af Slegt efter Slegt, som uden en saadan Aabenbarelse vilde have levet forgjæves, uden Udbytte for Nationen eller Menneskeheden.

Vi har seet, at der hos Carlyle til hans historiske Heroworshipping svarer en politisk Doktrin, som betragter den moderne Liberalisme og Parlamentarisme med den mest afgjorte Ugunst og kræver en sterk Regjering, — en Mand med fuldt Ansvar og fuld Magt og Myndighed istedetfor det sindrige konstitutionelle Maskineri, der har sin Styrke hovedsagelig i «the art of producing zero». Ogsaa dette Yndlingsemne finder han jævnlig Leilighed til at komme tilbage til i Bogen om de norske Konger. «Disse Haarfagre-kongers Historie har, siger han etsteds, vakt hos mig mange Betragtninger: — over Despotisme og Demokrati, vilkaarlig Styrelse ved én og Selvstyrelse ved alle (hvilket sidste er enstydigt med ingen Styrelse eller Anarki), — over Diktatorskab med mange Feil og almindelig Stemmeret med liden Udsigt til at opnaa noget Fortrin: thi Modsætningen mellem Olaf Tryggvessøn og et universal-suffrage parliament er i disse nihundrede Aar bleven en meget stor; — hist, indhyllet i stormfulde Lidenskaber og Instinkter, der ikke ved af noget andet Formaal end deres egen Tilfredsstillelse, den velsignede Begyndelse til et ordnet Samfund og en virkelig Regjering; her, iført et meget forskjelligt, men ligesaa vel til Gjenstanden passende Klædebon af Lidenskaber og Instinkter, der ligesaa lidt kjender sit sande Formaal, den forbandede Ende paa al Orden og al Styrelse.» Han udtaler et andet Sted, at han vistnok ved, at de Dyder, hvorved disse gamle Rigsstiftere, der slog al Modstand ned, udmerkede sig, nuomstunder er komne «hugely in discredit»,[1] men at han ikke tvivler paa, at Behovet af de samme Dyder atter vil gjøre sig gjældende engang i Fremtiden, til stor Forundring for tankeløse Personer o. s. v., o. s. v. Man vil maaske paa Forhaand mene, at en slig Lovprisning af barbariske Tiders raa Despotisme er altfor absurd til at fortjene Diskussion, og indskrænke sig til at ønske, at der havde været Anledning for Carlyle til i egen Person at prøve Behagelighederne ved at leve under en «rigorous» Olaf eller en «serious» Fredrik Barbarossa. Men, ved at læse enkelte af Carlyle's politiske Brochurer (t. Eks. «*Chartism*», «*Past and Present*» o. fl.), vil man snart indse, at hans politiske Doktrin er noget mere end en romantisk Grille, opstaaet hos en Stuelærd, der har gravet sig saa grundig ind i en forsvunden Tidsalder, at han er bleven fremmed for sin egen, — at den tvertom er fremgaaet af en alvorlig Betragtning af Nutidsforhold, og at den, trods den ekstravagante

[1] I umaadelig Miskredit.

Form, hvori den fremtræder, har Krav paa at finde Opmerksomhed, hvad den ogsaa har fundet, og det i selve Parlamentarismens Hjemland. Carlyle er saalidt reaktionær eller Legitimist i politisk Henseende, som han er orthodoks i Hensyn paa Theologi eller Filosofi; han kalder *Cromwell*, der lod den legitime Konge henrette, Englands sidste sande Konge, og for det moderne Kongedømme, baade det forfatningsmæssigt indskrænkede og det uindskrænkede, udtaler han jævnlig den største Ringeagt; det er «sham-kingship»[1] alt tilhobe, fordi det er en blot Form, og fordi de rette Mænd til at beklæde Thronerne nuomstunder ikke findes ved at holde sig til Arvefølgen; naar han optræder som Talsmand for Despotismen, saa er det ialfald Geniets eller den fremragende Herskeraands Despotisme, og af al Slags Depotisme er dog denne den fornuftigste, ja om den maa vi vel med Carlyle tro, at den ogsaa i Fremtiden, trods alle Fremskridt og alle Forbedringer i det forfatningsmæssige Maskineri, af og til vil blive nødvendig, saafremt det nemlig forholder sig saa, at der i Politiken som paa ethvert aandigt Felt frembyder sig Opgaver, som alene den store Mand og ikke alverdens Middelmaadigheder sammenlagte formaar at løse. — Det parlamentariske System er i England (og andensteds) Udtryk for en enkelt Klasses Herredømme over Samfundet. Denne Klasse maa, uanseet Optagelsen eller Tilsætningen af gammeladelige Ætter, væsentlig betegnes som Trediestanden eller Bourgeoisiet. Det er det kommercielle og industrielle Aristokrati, der har afløst det gamle militære. Nu er dette Bytte vistnok i flere Henseender et Fremskridt, men ikke i alle. Bourgeoisiet har overalt, hvor det er blevet herskende — baade i Frankrige og England og andensteds — vist sig fremfor den gamle Adel, hvis Herredømme det har arvet, meget beregnende og lidet opofrende, hvad der jo ogsaa er let forklarligt efter dets Oprindelse og Grunden, hvorpaa det har bygget sin Magt. Der er noget særlig antiheroisk, noget frastødende materialistisk og egoistisk ved disse moderne «Samfundsstøtter», som Stand betragtet. Folkets store Masse har en instinktmæssig Trang til at underkaste sig fremragende Ledere og følger ofte i blind Hengivenhed den fødte Hersker, naar han er fremtraadt; hos de høiest oplyste kommer dette Instinkt igjen som en bevidst Erkjendelse af Geniets Værd; men Middelstanden er i Regelen altfor meget oplyst til at følge Mængdens Instinkt og altfor lidet oplyst til at fatte den Sandhed, der ligger til Grund for Instinktet. Den er desuden i Besiddelse af alle de herskende Klassers Fordele; ogsaa af denne Grund er den uvillig stemt mod heroiske Naturer og sterke Regjeringer; dens Ideal af en Styrelse er netop en saadan, som er væsentlig optaget

[1] Skinkongedømme.

af den af Carlyle saa haanligt omtalte «art of producing zero»; hvorfor skulde der gjøres noget? «Vi har det jo saa godt i alle Maader,» som Grosserer Bang siger i *Bjørnsons* «Kongen». Overensstemmende hermed er der nu bleven sat Skik paa det parlamentariske System; Magt og Ansvar er bleven saa kunstig fordelt, at man ikke rigtig ved, hvor de er at finde; den ene Myndighed er sat til at passe paa den anden, saa de tilsammen udretter saalidt som muligt; Lederne er saa sterkt bundne ved Partidisciplinen, at de heller synes at ledes end at lede; i Spidsen for det hele er stillet en Gliedermann, som man viser al mulig Respekt paa Betingelse af, at han saalidt som muligt fortjener den, — en Konge, «qui règne mais ne gouverne pas». Alt dette er meget vel beregnet til at hindre Misbrug af Magten og maatte synes fuldt ud tilfredsstillende, saafremt der ikke forelaa andre Opgaver end den at holde alting i den gamle Stand; men man kan ikke finde det saa særdeles urimeligt, om en og anden, ved Betragtningen af Englands sociale Forhold, kommer til det Resultat, at ogsaa her er andet for en Regjering at gjøre end dette. Og desuden: et System, der er karakteriseret ved saamange Fiktioner og Halvheder, synes, saamange gode Sider det end ellers kan have, ikke at kunne være skikket til at opdrage Karakterer; Usandheden virker demoraliserende, hvor vel draperet, hvor «nyttig» den end kan være, og Demoralisationen udbreder sig hurtig, naar den kommer ovenfra. *Bjørnson* har udentvivl i sin geniale Digtning «Kongen» rammet et af de saare Punkter i den moderne politiske Udvikling.

OM FORHOLDET MELLEM RELIGION OG MORAL OG OM DEN DETERMINISTISKE ELLER EVOLUTIONISTISKE MORALLÆRE.

I.

Det er store Spørgsmaal dette her, og, naar jeg giver mig i Kast med dem, maa jeg udtrykkelig fremhæve, at det er Leiligheden, som har opfordret mig dertil. Disse Spørgsmaal har jo nemlig staaet paa Dagsordenen blandt os i den seneste Tid. De blev gjorte til Gjenstand for offentlig Diskussion paa Sagatunmødet i Sommer, og siden har der mellem *Bjørnstjerne Bjørnson* og *Christopher Bruun* været ført en Strid om Forholdet mellem Religion og Moral, hvorved de modstridende Synsmaader er blevne pointerede med megen Skarphed, saa Folk maa være bleven bragt til at tænke over Sagen og maa have faaet et Indtryk af, i hvilken Grad det bliver bestemmende for ens Livsopfatning, om man stiller sig paa den ene eller den anden Side i dette Spørgsmaal.

Chr. Bruun har lagt et godt Ord ind for den kristelige Intolerance, idet han hævder, at Religionen er Moralens «Rod», og at følgelig den, der angriber «Religionen», — og det gjør naturligvis enhver «Fritænker», som aabent vedgaar sit Standpunkt, — han angriber med det samme ogsaa Moralen og virker til at fremkalde et sedeligt Forfald. Som Bevis for, at Forholdet virkelig er et saadant, — at om end *Bjørnsons* Paastand, at det er Folkenes moralske Følelse, der har skabt Religionernes Billedskrift, kan have sin Rigtighed, forsaavidt at «en enkelt Mythe godt kan være udsprunget af et eller andet Fremskridt i moralsk Erkjendelse», saa gjælder dette dog ikke om Religionen som Helhed, — at naar Talen er om selve den religiøse Følelse, som er det rette Udspring for de hedenske Religioners «Billedskrift», da er *den* ikke den moralske Følelses Datter, men tvertom dens Moder, — anføres først «Oldtidsfolkenes» egen Opfatning; for dem «stod Moralen som det afledede, Religionen som det oprindelige». Dernæst henvises man til «Historien». «Den kriste-

lige Religion er aldeles ikke en Frugt af et forudgaaende moralsk Opsving, — tvertimod. Den moralske Tilstand i Verden var overmaade daarlig, da Kristendommen kom. Men et moralsk Opsving uden Lige blev Frugten af Kristendommen. Her er altsaa Religionen Moderen, Moralen Datteren» . . . «Ved Reformationen var det samme Tilfælde. Moralen var i yderligt Forfald, da *Luther* fremstod. Den religiøse Strømning, der udgik fra ham, hævede den, og det ikke blot inden den protestantiske Verden, men inden hele Kristenheden. Ogsaa her er det moralske Opsving født ud af det religiøse. Og dette er noget, som gjælder ikke den *sande* Religion alene.» Ogsaa ved *Muhamedanismen* . . . er det «aabenbart den religiøse Begeistring, som bærer det moralske Fremskridt, ikke Moralen, som frembringer den nye Religion» . . . . «Det samme skal have været Tilfældet med *Zoroaster*, det samme med *Buddha*» . . . «Og det samme har sikkert været Tilfældet med alle de Oldtidsreligioner, som blot i nogen Mon har baaret det guddommeliges Stempel» . . . . «Verdenshistorisk er det de religiøse Opsving, som har baaret de moralske. Og Religionernes Forfald har draget Moralens efter sig. Oldtidens Religioner blev opløste af Filosofien og af den gjennemgaaende Tvivls-Tilstand, som blev Filosofiens Frugt. Og med Religionerne sank Moralen. Det største sedelige Forfald, vi ved af, er det, som indtraadte over hele Verden med de gamle Religioners Fald, før Kristendommen endnu var kommet med Lægemidlet. Og hvad Oldtidens Filosofi gjorde overfor Oldtidens Religioner, det arbeider Nutidens Filosofi . . . trolig paa at gjøre ligeoverfor Kristendommen. Der foregaar et mægtigt religiøst Opløsningsarbeide rundt om i Kristenheden. Taler saa ikke al historisk Sandsynlighed for, at Følgen ogsaa nu vil blive den samme: at den religiøse Opløsning vil blive efterfulgt af det sedelige Forfald?» . . . Jo, ganske vist! «Moralen vil visne, naar den bliver afskaaren fra sin Rod, Religionen.» Følgelig er det i sin Orden, at «Fritænkeriet» bliver gjort til Gjenstand for Had og Forfølgelse, og at «Fritænkeren» straffes, idetringeste saavidt, at man negter ham den Støtte og Løn af Statskassen, hvorpaa han ellers — d. v. s. bortseet fra hans Fritænkeri — kunde have Krav.

Dette klinger nu vel som en Røst fra en svunden Tidsalder, og det kan vel synes, at man maa have siddet længe og godt forvaret i den theologiske Jordhaug for at kunne føre en slig Tale saa trøstig, som den her er ført. Alligevel er det meget langt fra, at den hævder det korrekte, strengt-orthodokse theologiske Standpunkt. Akkordens Aand har været ude og lempet Udtrykkene og tøiet Begreberne, saa Pointen holder paa at komme bort og en ny Mening bliver lagt ind i de gamle Ord.

Naar det fra orthodoks-theologisk Standpunkt hævdes, at Moralen er Religionens Datter, sker det ikke paa den Maade, at man lader Begrebet Religion staa hen i det blaa og svævende, saa det snart kan betyde det ene og snart det andet, men man forstaar ved dette Ord altid og uden Omsvøb et og det samme, nemlig et bestemt System af Dogmer eller en bestemt Lære om de oversanselige Ting. Den orthodoks-theologiske Paastand er, at Religion i denne Betydning af Ordet er Moralens nødvendige Forudsætning; det er først ved den guddommelige Viljes Aabenbarelse, at der drages en Grænse mellem godt og ondt; godt er, hvad der stemmer med denne Vilje, ond, hvad der strider mod den, og det eneste alment gyldige og alment virksomme Motiv til at handle moralsk maa søges i Ærbødigheden eller Frygten for de guddommelige Magter, Frygten for Straf eller Haabet om Belønning i dette eller et andet Liv; den Sanktion af Pligtbudene altsaa, som ligger deri, at Religionslæren har knyttet Trusler om Straf og Løfter om Belønning til dem, skal opfattes ikke blot som en Støtte for Moralen, men ligefrem som dens Udspring.

Dette er et greit og klart Standpunkt, og hos den, som holder fast ved det, kan der ikke raade Tvivl om, hvad der skal forstaaes ved «Fritænkeri», saalidt som derom, at «Fritænkeri» er den værste og farligste af alle Forbrydelser, for hvilken ingen Straf er for streng. Enhver virkelig troende orthodoks Theolog er derfor theoretisk Kjætter-Forfølger og vil være det praktisk, saalangt Forholdene tillader ham at være det, — lige til Baal og Brand, hvor ikke en «vassen» Humanitetsaand har nedlagt Forbud mod det Slags Desinfektionsmidler. Men hvad skal der forstaaes ved «Fritænkeri», og hvad Mening bliver der i at omtale «Fritænkeriet» som noget, der virker til at afskjære Moralen fra dens nærende Rod i Religionen, naar Religion tages i Betydning af en «Følelse» eller en «Strømning», og naar der ikke sondres anderledes skarpt mellem den «sande» og de «falske» Religioner, end at baade den ene og den anden af disse to Sorter forestilles at medføre et «moralsk Opsving»?

Schiller erklærede, at han ikke bekjendte sig til nogen Religion, af religiøse Grunde, d. v. s. fordi hans Religion forbød ham det. Det er et hermed overensstemmende Standpunkt, der indtages af de allerfleste saakaldte «Fritænkere». Hvad de drager tilfelts mod, er det ene eller det andet bestemte Religionssystem, ikke Religion i Almindelighed; det er mod Dogmerne, de fører Krig, ikke mod den «religiøse Følelse». Tvertom er det ofte deres Formaal at vække og styrke denne ved at frigjøre den fra det visne Dogmekram, som den saa jævnlig faar at slæbe sig halvt eller helt ihjel paa. De negter ikke, at Dogmerne fra først af

er blevne skabte af den religiøse Følelse; men de paastaar, at det gjælder her som paa ethvert andet Omraade af den menneskelige Udvikling, at de Udtryk, som Livet giver sig, efterhaanden bliver forældede og utilfredsstillende, og at det, der begynder med at være Organ for den fremadskridende Vækst, ender med at være en død Skal, som maa sønderbrydes, forat ikke Væksten skal stanse. Hvorledes man vil slippe for at erkjende, at dette er en i sin Almindelighed velgrundet Paastand, er ikke saa let at se, da det dog vel maa siges at være en Kjendsgjerning, at de største religiøse Opsving, hvorom Historien fortæller, har været forberedte ved «Fritænkeri», forsaavidt de er blevne indledede ved Opposition mod og Kritik af herskende Religionssystemer eller herskende religiøse Ceremonier og Institutioner.

Endog om det skulde have lykkets *Chr. Bruun* at bevise sin Sats, at den «religiøse Følelse» er Moder eller Kilde til Moralen, vilde han altsaa ikke dermed have godtgjort, at «Fritænkeri» er noget umoralsk, og at man har Ret til at gjøre Fritænkere til Gjenstand for en efter Tidens Leilighed afpasset Forfølgelse — i Moralens Navn. Men det er meget langt fra, at hans Beviser kan erkjendes for at være fyldestgjørende.

Hvad han siger om «det yderlige Forfald», hvori Moralen befandt sig, da *Luther* fremstod, og om, hvorledes den fra *Luther* udgaaede «religiøse Strømning» raadede Bod herpaa over hele Kristenheden, stemmer vistnok fuldkommen overens med Maaden, hvorpaa Sagen pleier at fremstilles inden den orthodokse luthersk-kirkelige Historieskrivning; deraf følger imidlertid ingenlunde, at det er sandt. Man ved, at de kristelige Kirkehistorikere har tilladt sig en temmelig fri Omgang med den historiske Sandhed under Paaskud af at tjene en Sandhed af høiere Art. *Eusebius*, hvem en bekjendt tysk Forfatter *(Burkhard)* kalder *«den widerlichsten aller Lobredner und den ersten durch und durch unredlichen Geschichtsschreiber des Alterthums»*, aabner forsaavidt paa en værdig Maade deres Række. Han gik temmelig plumpt tilverks og roste sig endog ligefrem af, at han havde rettet hist og her paa det faktiske, til den sande Troes Ære og Gudsrigets Fremme. Siden har man efterhaanden lært at være mere forsigtig uden derfor at opgive sit formentlige Privilegium ligeoverfor den historiske Sandhed. Og de lutherske Kirkehistorikere har i saa Maade aldeles ikke vanslegtet fra sine katholske Forgjængere. Billedet af Reformationen, dens Forudsætninger og Virkninger blev under deres Haand saaledes beklippet og tilstelt, at det tilsidst kun beholdt liden Lighed med Virkeligheden. *Luther* selv blev, for at tale med en moderne tysk Historiker *(Maurenbrecher)*, *«aus der populären revolutionären Athmosphäre in die reinere und*

beliebtere Luft des correcten Theologen verpflanzt». Da de fyrstelige Hoftheologer i Tyskland kun vilde lade den passere for en sand Kristen, der ikke afveg i et Bogstav fra den lutherske Orthodoksi, saa maatte naturligvis Billedet af *Luther* renskes fra alle Drag, der kunde vidne om hans aandige Sammenhæng med Demagoger og andre urolige Mennesker, og hans Personlighed maatte fremstilles i et saadant Format og saaledes indskrumpet og indtørket, at han kunde staa som Mønstermanden for alle gode Theologer, hos hvem den religiøse Følelse er bleven tilbørlig dogmatisk dresseret og paralyseret. Den voldsomme Gjæring hos det tyske Folk i Reformationstidsalderen blev til denne Ende reduceret og afdæmpet, saa den svandt ind til noget uvæsentligt; Bondekrigen fremstilledes som en isoleret Begivenhed, der omtrent ingen Sammenhæng havde med den reformatoriske Sag og følgelig maatte komme til at staa som noget omtrent aldeles ubegribeligt; der levnedes intet Spor af *Luther's* Forbindelse med Humanisterne; det maatte naturligvis helt glemmes, at denne fromme *Luther* en Tidlang havde gaaet Haand i Haand med den liderlige *v. Hutten*, o. s. v.

I denne orthodoks-lutherske Historieskrivning, som udentvivl er den autoriserede den Dag idag blandt vore Theologer, bliver Reformationen fremstillet, som om den var næsten den absolute Begyndelse til alt godt. Hvad der ligger forud, skildres som idel Mørke og Forfald. Med Reformationen oprinder Lyset. Og i Reformationen ser man igjen først og fremst og først og sidst en theologisk-dogmatisk Begivenhed: — Opdagelsen eller Gjenopdagelsen af den «rene» Lære, af Dogmet om Menneskets Retfærdiggjørelse ved Troen paa Jesus Kristus. Dette skal da være det store Vendepunkt; med den nye Lære begynder det nye Liv, — Fremgangen i Moral og andre Henseender «ikke blot inden den protestantiske Verden, men over hele Kristenheden». Paa denne Maade bliver ganske vist Reformationens Historie et Vidnesbyrd om, at Religionen er No. 1, Moralen No. 2, eller at den moralske Følelse er Datter af den religiøse. Men Virkeligheden fortæller os noget helt andet.

At de orthodoks-theologiske Forestillinger om den væsentlige Rolle, som den *Luther*'ske Retfærdiggjørelseslære skal have spillet i Reformationen, ikke kan være rigtige, fremgaar allerede deraf, at denne Lære jo ikke var andet end i Hovedsagen en Gjentagelse af, hvad der allerede var bleven lært af *Augustinus*, den katholske Kirkes til alle Tider erkjendte store dogmatiske Orakel. Augustins Lære om Retfærdiggjørelsen ved Troen havde gjennem en stor Del af Middelalderen været trængt i Baggrunden uden at blive ligefrem fornegtet; men længe før Luther og Gang paa Gang var

den bleven draget frem i hele sin Skarphed og forkyndt med stor Styrke og glødende Iver uden at fremkalde nogen nævneværdig almindelig Bevægelse. Og de Forhandlinger, som paa Reformationens første Stadier blev drevne mellem Førerne for de to religiøse Partier, og som sigtede til at opretholde Kirkens truede Enhed, strandede aldeles ikke paa dette Dogme. Tvertom! det lykkedes uden synderlig Vanskelighed at finde en Formulering deraf, som begge Parter kunde erklære sig tilfreds med. Det store Differencepunkt, der førte til Kirkespaltningen, det afgjørende Moment i den protestantiske Bevægelse laa følgelig andetsteds end der.

Reformationen viser sig, naar man ser den i sin sande Udstrækning og ikke i den theologiske Forkortning, at være som enhver anden stor historisk Bevægelse forberedet ad mange Veie, opstaaet ved et Sammenløb af mange Kilder. Den blev forberedet ved den katholske Kirkeorganisations indre Opløsning, ved Humanismens Aandsvækkelse og «Fritænkeri», ved den voksende moralske Indignation over Presteskabets Uvidenhed og fordærvede Seder, ved Tyskernes patriotiske Opposition mod det italienske Pavevælde, Borgerklassens stigende Velmagt og Uvilje mod Lensadelen o. s. v. Den har paa én Gang Karakteren af en moralsk, filosofisk, kirkelig-religiøs, national, politisk og social Bevægelse, og dens epokegjørende Betydning er knyttet til alle disse Forhold. De rent dogmatiske Stridsspørgsmaal, som i den autoriserede kirkehistoriske Fremstilling optager næsten al Plads, spillede i Virkeligheden en underordnet Rolle, idetringeste i Reformationens første Tider, da Bevægelsen havde det videste Omfang og øvede sin verdenshistorisk betydningsfuldeste Virkning. Siden blev det vistnok efterhvert anderledes, og det er her, den orthodoks-lutherske Historieskrivning tager sit Stade. Hvad den lægger Vegt paa af *Luther's* Liv og Virksomhed, er den senere Del, da han gik over fra at være Folkets Mand til at blive Fyrstetjener, og da han vendte sig mod sine fordums Kampfæller og traadte i Skranken for Middelalderens religiøse Livsanskuelse ligeoverfor den nye Tidsaand, som han havde været med paa at kalde frem. Netop der, hvor den reformatoriske Bevægelse i en vis Forstand kan siges at ende, seet fra almenhistorisk Synspunkt, nemlig der, hvor den ophører at være fremadskridende og gaar over til at blive reaktionær, — *der* er det, at den orthodoks-theologiske Historieopfatning lægger Bevægelsens rette Tyngdepunkt. Paa dette Stadium gjælder det vistnok, at de rent dogmatiske Spørgsmaal bliver stillede i Forgrunden, medens de nationale og social-politiske Fermenter skydes tilside, saa den reformatoriske Bevægelse skrumper ind til at blive en «religiøs Strømning») i

dette Ords theologiske Mening). Men om, hvorvidt denne «religiøse Strømning» kan siges at have medført noget «moralsk Opsving» eller overhovedet at have fremmet noget andet end Prestepræk og geistlig Forfølgelsesaand, derom maa det vel synes tilladt at nære nogen Tvivl, naar hensees til, hvad de historiske Aktstykker udsiger. Reformatorernes og deres nærmeste Disciples Skrifter er fyldte af de bitreste Klager over, de mest uforbeholdne Tilstaaelser af, at overalt, hvor den «rene Lære» udbredte sig, fulgtes den i Hælene af et dybt moralsk Forfald. Intet Baand blev længer holdt helligt; Drukkenskab og Horeri og alskens Ulevnet tog Overhaand hos høie og lave, og Sammenligningen mellem de protestantiske og de katholske Menigheder i denne Henseende udviste et Resultat, der saa langt fra at stadfæste den theologiske Sætning, at Liv og Lære er ét, og at altsaa den rene Lære maa føre til et rent Liv, tvertom pegte i den stik modsatte Retning. Reformatorerne hjalp sig nu ligeoverfor disse uventede Følger af den formentlige Kirkeforbedring paa sin Vis, idet de forklarede den moralske Uhumskhed, hvoraf de saa sig omgivne paa alle Hold, af ulykkebringende Konstellationer eller deraf, at den yderste Dag var nær forestaaende, og at Fanden i Betragtning heraf fordoblede sin Virksomhed blandt Menneskene, og naar Tilstanden var saameget værre inden de protestantiske Menigheder end inden de katholske, fandt man deri et Vidnesbyrd om Fandens specielle Vrede mod det «rene Evangelium», hvoraf nemlig fulgte, at han særlig lagde an paa at friste og forføre dette Evangeliums Bekjendere, medens han lod dem, der holdt fast ved den gamle Lære, forholdsvis med Fred. «Die Welt hat Frieden,» siger en af Reformatorerne (*Spangenberg*), «wenn sie thut, was ihr Fürst, der Teufel, will, wie es bisher unter dem Pabstthum gegangen ist. Da wusste der Teufel vor gutem Frieden und Ruhe nicht, was er thun sollte, richtete ein Grümpel an in den Häusern, begehrte als eine arme Seele Vigil und Seelmessen und trieb überaus viel Gaukelspiel. Jetzund aber, weil man ihn ernstlich mit Gottes Wort angreift, da steht er des Gaukelns fein ab, richtet Krieg, Unfried und Empörung an, hetzt Land und Leute zusammen, versammelt Rotten und Sekten und bringt die armen Seelen erbärmlich um.» Ogsaa *Luther* og *Melanchthon* hyldede denne for dem selv saa overmaade bekvemme Forklaring af de bedrøvelige moralske Tilstande inden det af dem stiftede Kirkesamfund; men nuomstunder vil vel endog den stiveste lutherske Orthodoksi kvie sig ved at erkjende Fandens Herredømme over denne Verden i en saa vid Udstrækning, at hans Vrede mod det «rene Evangelium» skulde være istand til at forspilde alle Evangeliets Frugter i moralsk Henseende. Og for dem, der ikke staar

paa orthodoks-theologisk Standpunkt, vil det fremstille sig som den naturligste Ting af Verden, at en Lære som den lutherske, hvorved der tillagdes Menneskene Retfærdighed uden nogen deres Medvirkning, virkede til at fremkalde en skadelig Syndesikkerhed; de vil mene, at intet er lettere end at forklare, at Luther's Hjertesuk: «Herr, himmlischer Vater! lass uns vielmehr in allem Schmutz und Koth der Sünde untersinken, nur bewahre uns vor Verblendung»! — blev opfyldt paa en for ham og hans Medarbeidere mindre behagelige Maade, uden at man behøver at tage sin Tilflugt til Hypothesen om, at Fanden har havt sin Finger med i Spillet.

Under alle Omstændigheder staar det fast, at Kjendsgjerningerne ikke saa ganske harmonerer med den Paastand, at Reformationens Historie skulde afgive Vidnesbyrd om, at de moralske Opsving fødes ud af de religiøse. Det er urigtigt, at Reformationen, forsaavidt man vil datere denne fra *Luther's* Optræden, skulde betegne et saa afgjort Vendepunkt, at med den begynder Fremgangen, medens der forud var idel Tilbagegang; det er specielt urigtigt, at Moralen først nu skulde have begyndt at hæve sig, medens den forud befandt sig i et «yderligt Forfald», og allerurigtigst, at dette moralske Opsving skulde være at føre tilbage til den fra *Luther* udgaaede «religiøse Strømning», d. v. s. den lutherske Troeslære, som til sin eneste eller væsentligste Grund. Regnestykket er ikke saa ligetil at opgjøre; Sammenhængen er altfor meget kompliceret, Overgangene altfor jævne og altfor mangfoldig betingede til det. Der gik et moralsk Opsving forud for Reformationen; Fordærvelsen inden den katholske Kirkes ledende Kredse fremkaldte en Reaktion, en Strømning i modsat Retning, og heri havde den reformatoriske Bevægelse en af sine Kilder eller Udgangspunkter. Man kunde forsaavidt snu op og ned paa *Chr. Bruuns* Paastand og hævde, at hvad Reformationen viser, er netop, at de religiøse Opsving fødes ud af de moralske. Hvad dernæst angaar Reformationens Eftervirkninger, saa var disse ingenlunde ublandet eller ubetinget gode, særlig ikke i Hensyn paa Sederne, og naar den alligevel kan og bør opfattes som en Gjennemgang til bedre, friere Tilstande for den europæiske Menneskehed, da gjælder dette alene paa Vilkaar af, at man tager med alt, hvad der hører med, og stiller for Tanken alle de Faktorer, der var virksomme i den reformatoriske Bevægelse, og hvortil dens Betydning er knyttet, — ikke blot de kirkelig-religiøse, men ogsaa de alment-kulturhistoriske, nationale og politisk-sociale.

Paa en tilsvarende Maade forholder det sig nu ogsaa med *Kristendommen.* Det kan være sandt nok, at «den moralske Tilstand i Verden var overmaade daarlig, da Kristendommen kom».

Og der kan være noget i, at dette moralske Forfald blev hidført ved Opløsningen af det hedenske Religionsvæsen, dels direkte, dels — og fornemmelig — indirekte, nemlig ved Opløsningen af de gamle politiske Organismer, der igjen stod i en saa nøie Sammenhæng med Religionsvæsenet. Men Sagen har ogsaa en anden Side. «Filosoferne» faar Skylden for at have opløst Oldtidens Religioner «ved den gjennemgaaende Tvivls-Tilstand, som blev Filosofiens Frugt», og saa heder det dernæst slet og ret, «at med Religionen sank ogsaa Moralen». Men det burde dog i denne Sammenhæng ikke være tilladt at glemme eller undlade at nævne, at disse samme Filosofer repræsenterede et stort og betydningsfuldt moralsk «Opsving», og at det for en stor Del netop var af denne Grund, at de kom til at stille sig som Tvivlere eller Fornegtere ligeoverfor de gamle nationale Religioner. Det var her som ved Reformationen den moralske Følelse, der brød igjennem religiøse Former, som havde ophørt at være et Organ og var gaaet over til at blive en Skranke for dens Fremadskridning, og derved banede Vei for en ny, høiere og renere Religion.

I Grækenlands filosofiske Skoler udvikledes før Kristendommen en Morallære, som ikke giver den kristne noget efter i Renhed og Høihed og i visse Maader endog maa siges at være denne overlegen, forsaavidt den ikke er knyttet til Løfter om Belønning eller Trusler om Straf og tillige har en mere omfattende og mere positiv Karakter. Og det var ikke blot Lære, men Liv. Stoikernes Moralfilosofi t. Eks. viste sig at udøve en Magt over Sindene, saa den kunde opstille Vidner, hvis Levnet ikke blot havde den kristelige Askets Renhed, men ved Siden deraf tillige et sterkt fremtrædende Drag af virksom Borgeraand og Næstekjærlighed, som den kristelige Asket i Regelen aldeles savnede. Denne Moral-Filosofi antog til og med i Tidens Løb en mere og mere fremtrædende religiøs Karakter, saa man har kunnet opfatte Stoikernes senere Skrifter næsten som et Slags Opbyggelseslitteratur, idet Moralbudene mere og mere stilledes under Belysning af et Fuldkommenhedens Ideal, som erkjendtes for at være uopnaaeligt, men som man alligevel stadig skulde have for Øie og stræve med at naa.

I Folhold til denne Bevægelse synes Kristendommen snarest at betegne en Tilbagegang i moralsk Henseende. Det er ikke i og for sig et Fremskridt, men heller det modsatte, at den egoistiske Lønsbegjæring ved Kristendommens Morallære atter stilledes i Forgrunden som det egentlig drivende Motiv for Menneskene til at opfylde deres Pligter; saalidt som det i og for sig er et Fremskridt, at der bliver slaaet en Streg over Stat og Fædreland, og at den servileste Underkastelse under en uretfærdig og tyran-

nisk Øvrighed, den fuldkomneste Ligegyldighed ligeoverfor det offentliges Vel bliver indskjærpet som Pligt; — det er ikke noget Fortrin, men heller det modsatte, naar det kristelige Moralideal i det hele adskiller sig fra Stoikernes derved, at det har en mere passiv og negativ Karakter, saa «du skal ikke» bliver Moralbudenes herskende Form . istedetfor «du skal» (som bl. a. *Stuart Mill* har fremhævet), og saa at det opstilles som Maal for det moralske Arbeide snarere at holde sig fri af Syndens Urenhed end at udfolde virksom Dyd og Daadskraft. Naar alligevel Kristendommens Seir i den antike Verden bør opfattes som Kilden for et almindeligt moralsk Opsving, saa er det hverken i en saadan Udstrækning eller ifølge saadanne Grunde som de, der pleier at hævdes fra orthodoks-theologisk Side.

Naturligvis er der i den orthodokse Historieskrivning bleven stelt med Kristendommen paa et lignende Sæt som med Reformationen. I Egenskab af guddommelig Aabenbaring skulde den ikke blot være det store Vendepunkt i Menneskehedens Historie, men Udgangspunktet for al sand Fremgang. Med dette paa Forhaand givne Resultat for Øie har man ikke kunnet eller ikke villet se Kilderne, hvoraf den er fremgaaet; man har løsgjort den fra dens historiske Forudsætninger, medens dens Virkninger er blevne skruede op i det endeløse. Man har tillagt den Fremskridt, som enten er den uvedkommende, eller hvori den kun har Del sammen med andre Potenser, og man har vedblevet dermed uden at lade sig anfægte af videnskabelige Gjendrivelser. Ligesom det stadig opføres blandt den lutherske Reformations skjønne Frugter, at ved den Universitets- og Skolevæsenet bragtes paa Fode, medens Sandheden snarere er det stik modsatte, at nemlig et velbegyndt Arbeide for at hæve Universiteterne og de lærde Skoler blev afbrudt eller sinket ved den lutherske Reformation: saaledes vedbliver man med at omtale som en Kristendommen udelukkende tilkommende Fortjeneste, at Trælevæsenet blev afskaffet, skjønt det forlængst er bleven godtgjort, at dette Fremskridt væsentlig hidrører fra andre Forhold og kun i anden Række skyldes kristelig Indflydelse. Man vedbliver at paastaa, at det først er Kristendommen, der har opstillet saa ophøiede Moralbud som de, at vi skal gjengjælde Ondt med Godt, elske vor Næste som os selv, handle mod andre, som vi vil, at andre skal handle mod os, o. s. v., medens intet er vissere, end at disse Bud har været erkjendte og forkyndte, længe før Kristendommen kom ind i Verden. Det sande Forhold er, at Kristendommen aldeles ikke fra først af opstillede nogen ny Morallære. Den byggede paa eller optog i saa Henseende, hvad der forud var udviklet, til den ene Side hos Jøderne, til den anden hos Grækerne. Det nye og store ved Kristendom-

men, — det, hvorved den fik en epokegjørende Indflydelse paa den moralske Udvikling, — er, at den fremfor de Religioner, som den afløste, var en væsentlig moralsk Religion, d. v. s. en Religion, hvori Moralen indtager en iøinefaldende og fremtrædende Plads. Naar vi til den ene Side maa hævde, at det i og for sig var et Tilbageskridt, at de Moralbud, som den græske Filosofi havde opstillet, uafhængig af enhver religiøs Sanktion, ved Kristendommen blev knyttede til en saadan og gjort afhængig af Løfter om himmelsk Belønning eller Trusler om Helvedes Straf, — saa maa vi til den anden Side erkjende, at denne religiøse Sanktion paa Menneskehedens daværende Standpunkt var absolut nødvendig for at skaffe en saavidt ophøiet Morallære almindelig Indgang. Naar det til den ene Side er uimodsigeligt, at den kristelige Morallære lider under en stor Lakune, idet den ser bort fra Pligterne ligeoverfor Stat og Fædreland og henviser Mennesket til en blot privat Tilværelse, saa kan det til en anden Side ikke være tvivlsomt, at Kristendommen netop ifølge denne Mangel kom til at virke saameget kraftigere til at frigjøre Moralen fra det strenge Underordningsforhold, hvori den hos den antike Verdens Folk havde været stillet til Politiken, hvilket i og for sig var et Fremskridt og et Hovedvilkaar for andre Fremskridt. Resultatet bliver altsaa, at det vistnok forholder sig saa, at Kristendommens Indførelse havde til Følge, direkte eller indirekte, et stort moralsk Opsving, men uden at deri ligger noget Vidnesbyrd om, at den moralske Følelse er Datter af den religiøse, eller at Moralen har sin Rod i Religionen og maa visne ved at afskjæres fra den. Det høieste, som kan siges at være godtgjort ved det moralske Opsving, der skyldes Kristendommens Indførelse, er, at Moralen paa et vist Udviklingsstadium har behøvet Støtte i religiøse Forestillinger eller Dogmer, hvoraf ingenlunde flyder, at den til alle Tider og paa ethvert Udviklingsstadium vil behøve denne samme Støtte.

Saavidt om den «sande» Religions Historie og de derved afgivne Vidnesbyrd om Forholdet mellem Religion og Moral. Hvad nu dernæst de «falske» Religioner angaar, da har *Chr. Bruun* været særlig uheldig, naar han nævner *Buddhismen* som et Eksempel paa, hvorledes de moralske Opsving «fødes ud af» eller «bæres» af de religiøse. Buddha's «Religion» var nemlig som bekjendt noget saa nær det modsatte af, hvad Theologer pleier at forstaa ved dette Ord, idet han negtede baade Gud og Udødelighed og henviste Menneskene helt og holdent til denne jordiske Tilværelse. Det gaar da umulig an at tale om et til Buddha's Navn knyttet «religiøst» Opsving, naar man staar paa det af *Chr. Bruun* hævdede Standpunkt. Derimod er der under alle

Omstændigheder fuld Grund til at tale om et «moralsk» Opsving. Buddha's Morallære var i sig selv meget ophøiet, og dens Forkyndelse blev paa ingen Maade virkningsløs, skjønt den ikke udlovede nogen himmelsk Præmie for Dydens Udøvelse. «Det er merkværdigt,» siger *Max Müller*, «at den høieste Moralitet, som nogensinde er bleven forkyndt forud for Kristendommen, blev forkyndt af et Menneske, for hvem Guderne var et blot Intet, og som ikke kjendte noget Alter, ikke engang Alteret for den ubekjendte Gud». Mere end merkværdigt — ligefrem ubegribeligt og uforklarligt maa det synes at være for den, der gaar ud fra, at den moralske Følelse er «Datter» af den religiøse, saa det er noksaa langt fra, at man her har et Vidnesbyrd for Rigtigheden af denne Sætning, at meget mere det modsatte er Tilfælde.

Chr. Bruuns Paastand, at «Moralen for Oldtidsfolkene stod som det afledede, Religionen som det oprindelige», kan være rigtig nok; men det er dog altfor naivt at se deri et Bevis for, at Forholdet virkelig har været et saadant. Af «Oldtidsfolkenes» Opfatning lader sig naturligvis intet andet udlede end dette, at Moralbudene hos dem har staaet i et direkte eller indirekte Afhængighedsforhold til Religionen. Deraf følger naturligvis ikke, at de har havt sin Oprindelse eller Rod i denne. Det er noksom kjendt, at de allersimpleste og mest selvindlysende hygieniske eller sanitære Forholdsregler hos mange Folk har været opfattede og praktiserede som religiøse Bud eller bliver det fremdeles. Saaledes bliver t. Eks. Omsorgen for at holde sin Krop ren underlagt et religiøst Motiv; man faar det indprentet som Gudernes Vilje, at man skal vaske sig til regelmæssige Tider af Døgnet. Hvad dette viser, er naturligvis ikke, at Renligheden har sin Oprindelse i Religionen, men kun, at om end den Skik at vaske sig skriver sig fra et legemligt Behov og en Erkjendelse af det nyttige derved, saa har denne Erkjendelse gjennem lange Tider ikke været klarere eller sterkere, end at den trængte en kunstig Støtte og fandt en saadan i overtroiske Forestillinger, eller hvad man kalder Religion. Det er videre noksom kjendt, at ligefremme Kimærer har havt en stor Andel i at føre visse Videnskaber frem paa deres første Udviklingsstadier. Kemien begyndte jo for en god Del som Alkemi, Astronomien som Astrologi. Hvis man vil sige, at Videnskaben i disse Tilfælde har havt sin Rod i Vildfarelsen, saa er det ialfald en Rod, som den godt har kunnet taale at «afskjæres» fra uden at visne.

Inden Menneskene har lært at iagttage, og inden de endnu har faaet Øiet nogenledes opladt for Lovmæssigheden i Naturen, føler de sig paa alle Kanter omgivne af Vidundere og ser i de mest dagligdagse Begivenheder en Virkning af høiere Væseners Ind-

griben. Deres Aand sysselsætter sig i en vis Forstand mere med den overnaturlige Verden end med den naturlige. Fantasien har ubetinget Overvegten over den ræsonnerende Forstand. Den naturlige Følge heraf er, at hos Oldtidsfolkene og Folk, der staar paa det af dem indtagne Standpunkt, spiller de religiøse Forestillinger en dominerende eller ledende Rolle paa Omraader, hvor en videre fremadskreden Civilisation ikke blot har sat dem af med Kommandoen, men vist dem helt ud.

I disse religiøse Forestillinger skaber Menneskene sig en Tugtemester eller et pædagogisk Middel, der er nyttigt, ja ligefrem uundværligt for Civilisationens Fremgang paa dens tidligste Stadier. Religionen har fra først af en Hovedkilde i Menneskenes Frygt og Følelse af Svaghed og Uafhængighed, — *primus in orbe deus fecit timor* —; jo mere uciviliseret Menneskene er, des rigeligere strømmer denne Kilde, des mere er deres Religion fyldt af en opskræmt Fantasis Skrækkebilleder; men netop derved bliver den saameget bedre skikket til at udføre sin Mission i den fremadskridende Civilisations Tjeneste. Menneskene trænger paa dette Udviklingstrin fremforalt til at disciplineres; Dyret hos dem er saa sterkt, at alene Trælefrygt og den strengeste Tvang formaar at age det. Det er nødvendigt at bruge Pisken for at faa dem af Flekken. De høieste Instinkter og Evner i den menneskelige Natur, — de; som er modtagelige for en stadig videregaaende Udvikling, og hvis Udvikling netop er Kulturens eller Civilisationens Væsen, — saadanne som Retsfølelsen, Skjønhedssansen, Sandhedskjærligheden o. s. v., — har endnu saa liden Magt, at de vilde ligge rent under, saafremt de ikke blev støttede ved kunstige Stimulanser. Det er først paa et vidt fremskredet Kulturtrin, at Menneskene kan gjøre sig fortrolige med Tanken om, at Dyden har sin Løn i sig selv, og lære at sætte Pris paa Sandheden, saa de underkaster sig Anstrengelser og Møie for at finde den uden at spørge efter, hvortil den nytter. For Vildmanden eller det lidet civiliserede Menneske er dette en aldeles umulig og ubegribelig Ting. Forat han skal tvinge sin Natur eller spæge sit Kjød eller arbeide for noget andet end Tilfredsstillelsen af de rent dyriske Drifter, maa han drives af Frygt for haarde Straffedomme, eller der maa være stillet ham en Ekstrapræmie i Udsigt. De falske Idealer maa gjøre Tjeneste, indtil de sande har vundet tilstrækkelig Klarhed og tilstrækkelig Magt over Sindene. Enhver Tendens, enhver Arbeidsretning, der har et idealt Moment i sig og bereder Grunden for en høiere menneskelig Tilværelse, maa fra først af knytte sig til religiøse Forestillinger, søge Ly hos dem for at vinde Fremgang, og Religionen bliver paa denne

Maade *tilsyneladende* det Moderskjød, hvoraf al Civilisation fremgaar.

Hvad der gjælder om Moralen hos Oldtidsfolkene, at den nemlig var stillet i et Underordningsforhold til Religionen, gjælder ikke mindre om deres Videnskab, Kunst, Haandverk, Lovgivning, Statsvæsen o. s. v. Hos Verdens ældste Kulturfolk repræsenteredes Videnskaben udelukkende af Presteskabet, og den videnskabelige Granskning var et Underbrug under Theologien. Ingen vil dog vel paastaa, at Videnskaben har taget Skade ved at sætte Foden under eget Bord og blive repræsenteret af Mænd uden Prestevielse. I Middelalderen kaldtes Filosofien «Theologiens Tjenestepige» og fungerede ogsaa som saadan; nuomstunder filosoferer man uden at tage det allerringeste Hensyn til de theologiske «Sandheder» og filosoferer ikke mindre godt for det. Enhver af de store Kunstarter har fra først af udviklet sig i den allerintimeste Sammenhæng med den religiøse Kultus; men, hvad enten man tænker paa den græske Billedhuggerkunst eller Renæssancens Malerkunst eller den moderne Kirkemusik, — overalt gjælder det, at netop der, hvor Kunsten begynder at blive rationalistisk, d. v. s., hvor den løsriver sig fra det oprindelige Afhængighedsforhold til Religionen, *der* begynder ogsaa dens sande Blomstring. I alle disse Tilfælde har altsaa de religiøse Forestillinger spillet en Rolle som Stilladserne ved Opførelsen af en Bygning, der fra først af er uundværlige, men som tilsidst maa tages bort, forat Bygningen skal kunne komme til sin Ret.

Historien viser nu, at Forholdet mellem Moral og Religion forandrer sig paa lignende Maade under Kulturens Fremadskridning: den religiøse Sanktion, som begynder med at være nødvendig for Moralen, gaar over til at blive overflødig og ender med at være ligefrem iveien.

II.

I Nutidens videnskabelige Diskussion spiller den theologiske Morallære ingen Rolle. Der har været opstillet forskjellige, indbyrdes afvigende eller ligefrem modstridende Theorier om Moralens Væsens og Oprindelse, og mellem Tilhængerne af disse forskjellige Theorier har der været ført og føres der den Dag idag en livlig Polemik. Men den theologiske Theori hører ikke nu fortiden med blandt de krigførende Magter, og det er endog længe siden, at den kan siges at være fuldstændig udmønstret af den videnskabelige Diskussion. Inden denne er man enig om, at Moralen ikke har nogen overnaturlig, men en rent naturlig

Oprindelse, at dens Rod maa søges ikke i et Kommandoord ovenfra, men i Menneskenes eget Væsen.

Uenigheden begynder først, naar der spørges om, hvilke Sider eller Egenskaber ved det menneskelige Væsen det er, som her først og fremst maa komme i Betragtning.

Man har fremhævet Menneskenes naturlige Selvkjærlighed og Trang til Selvhævdelse eller deres ligesaa naturlige Sympathi for sine nærmeste, og idet man ensidig lagde Vegt paa den ene eller anden af disse to Egenskaber, har man opkonstrueret to hinanden modstridende Moralsystemer eller Theorier om Moralens Oprindelse.

Man har talt om et naturligt Instinkt, der tilsiger os, hvad der er godt og moralsk rigtigt eller det modsatte; man har ført Moralen tilbage til visse Menneskene medfødte Idéer om Ret og Pligt, og idet man stiller sig paa dette Synspunkt, har man ved Spørgsmaal om en Handlings moralske Værd udelukkende lagt Vegt paa Motivet, hvorfra den udgaar. Man har sagt, at der ikke skal ræsonneres saa: dette er godt, altsaa bør vi gjøre det, men at der skal ræsonneres saa: vi føler, at vi bør gjøre dette, altsaa er det godt. En Handling har moralsk Værd, naar Vedkommende foretager den ifølge en Følelse af Pligt og mod sin Lyst, om den end i sig selv er noksaa unyttig eller endog ligefrem skadelig. Omvendt ophører den i sig selv nyttigste Handling at have moralsk Værd og bliver moralsk indifferent eller endog ligefrem umoralsk, naar den ikke sker ifølge Pligt, men ifølge Tilbøielighed eller Vane. Moralbudene har altsaa og maa vedblive at have Formen af det kategoriske Imperativ. Samvittighedens Stemme hos hver enkelt er og maa vedblive at være øverste Instans ved Afgjørelsen af Spørgsmaal om Ret og Pligt; dens Kjendelser er inappellable, og den giver ingen Grunde; den siger: *sic volo, sic jubeo.*[1]

Herimod kan indvendes og er bleven indvendt, at saafremt Moralbudene virkelig var at føre tilbage til visse Menneskene medfødte Idéer, maatte de have havt en nogenledes uforanderlig Karakter; men det ved vi ikke har været Tilfælde. Samvittighedens Stemme fører et helt andet Sprog hos Barbarer end hos civiliserede Mennesker; hvad den engang har paabudt som en uafviselig Pligt, stempler den ofte senere som en oprørende Umenneskelighed; den lyder forskjellig til de forskjellige Tider og hos de forskjellige Mennesker, og en Morallære, der ophøier den til det ene ledende Princip, kan derfor ikke faa nogen virkelig almengyldig objektiv Karakter, men vil altid have noget af subjektivistisk Vilkaarlighed ved sig.

[1] Saa vil jeg, saa befaler jeg.

Dernæst: Dydens Øvelse medfører uundgaaelig, at den mere og mere bliver en Vane eller endog en Lyst. Jo oftere en og samme gode Handling gjentages, des lettere vil den falde; om man fra først af foretager den noksaa meget mod sin Tilbøielighed, under en streng Følelse af moralsk Forpligtelse: tilsidst vil det dog komme derhen, at den saa at sige falder af sig selv, — at man foretager den uden Kamp med sig selv, uden Tanke paa, at derved en Forpligtelse bliver opfyldt. Arbeide er noget, Menneskene i Regelen fra først af tvinger sig til, idet de har et eller andet Maal, en eller anden Nydelse for Øie, som det gjælder at naa; men efterhaanden vænner man sig dertil og finder Glæde i Arbeidet uden Hensyn til den Pris, som derved kan være at vinde. Derfor bliver det ikke mindre godt. Den arbeidsomme taber ikke sit Fortrin i vore Øine fremfor den dovne derved, at vi ved om ham, at han arbeider med Lyst. Tvertom! vi agter ham saa meget høiere i samme Grad, som vi føler os overbevist herom. Naar vi skal forestille os Væsener, som er idealt fuldkomne i moralsk Henseende, maa det jo netop være saadanne, for hvem Følelsen af Pligt og Ansvar er helt fremmed, idet de ikke behøver at kjæmpe med sig selv, ikke har noget at overvinde i sin Natur for at komme til at handle moralsk godt og rigtig. At nærme sig mere og mere til dette Ideal maa staa for os som den bedste Frugt af al Dydsøvelse, og en Moraltheori, der lader en Handlings moralske Værd helt og holdent være afhængigt af, at Handlingen sker ikke af Tilbøielighed, men af Pligtfølelse, ifølge et «du skal», kan derfor umulig være tilfredsstillende, om end dette «du skal» føres tilbage til en indre Stemme istedetfor til en ydre Autoritet.

Menneskene vil nu engang have Grunde for, hvad der kræves af dem, og i Længden bøier de sig ikke for noget kategorisk Imperativ. Naar Samvittigheden gjøres til en vilkaarlig Despot, ender det med, at man ligefrem reiser sig mod den og erklærer den Krig. Ligeoverfor en Theori, der sætter Moralens Væsen deri, at man øver Tvang mod sin Natur, og fører de moralske Forskrifter tilbage til et *sic volo, sic jubeo* som deres inderste Grund, stilles ved en naturlig Reaktion en Theori, der ligefrem negter Moralbudenes Almengyldighed og sætter moralsk Ansvar og Ansvarsfølelse i Klasse med Spøgelsefrygt og anden Overtro, som den fremadskridende Oplysning vil gjøre Ende paa. I vore Dage bliver denne Lære stundom tillagt Navn af *Determinisme*; tidligere har den samme eller en dermed paa det nøieste overensstemmende Lære været doceret under andre Navne. Determinisme kaldes den, fordi den gaar ud fra, at der i Menneskenaturen raader den samme lovbundne Kausalsammenhæng som i al anden Natur. Hvad man kalder den frie Vilje eller Valgfriheden hos

Mennesket, er bare et metafysisk Hjernespind. Vi handler altid ifølge Motiver, og disse Motiver har altid sin tilstrækkelige Forklaringsgrund i vore Naturanlæg, vor Opdragelse og de Omstændigheder, under hvilke vi har levet, eller i hvilke vi er stillet. Om vi end noksaa meget føler os fri, er vi derfor alligevel faktisk bundne til at handle i ethvert givet Tilfælde saa og ikke anderledes, og da nu Forestillingen om Synd og Skyld hænger sammen med Forestillingen om vor ubundne Valgfrihed, saa sluttes, at den ene Forestilling maa være ligesaa meget Hjernespind som den anden, — at vi følgelig ikke staar moralsk til Ansvar for vor Handlemaade, at Moralbudene bare er noget konventionelt, og at den Tvang, som man i deres Navn vil paalægge os, er et Tyranni, som vi bør se til at faa kastet af Nakken.

Det er nu øiensynligt, at denne Lære bare hugger Knuden over istedetfor at løse den. Hvad det gjælder om, er at forklare Pligtfølelsen, ikke at bortræsonnere den, og en Lære, som indskrænker sig til det sidste, og som deraf, at Moralbudene ikke er blevne begrundede paa en tilfredsstillende Maade, slutter, at de overhovedet ikke lader sig begrunde, og at det beror paa Indbildning, naar man tillægger dem en forpligtende Karakter, fortjener ikke Navn af videnskabelig Theori. Den er en blot og bar Negation, — et Paradoks, som kan virke vækkende, naar det udføres med Aand, men hvorved man ikke for Alvor kan blive staaende.

Sin egentlig videnskabelige Modsætning har den Theori, der fører Moralbudene tilbage til visse Menneskene medfødte Idéer (den *intuitive Morallære*), i, hvad man i den nyere Tid har pleiet at kalde *Utilismen* eller *Nyttemoralen*. Utilismens Grundprincip er det *Bentham*'ske *greatest-happiness-principle*. Ifølge dette er en Handling moralsk, naar den tjener til at fremme Velfærd og Tilfredshed blandt Menneskene, umoralsk i modsat Tilfælde; Moralbudenes Ophav søges i det for alle Mennesker fælles Ønske om at have det godt og leve lykkelig, og Maalet, hvortil al moralsk Handlemaade sigter, bevidst eller ubevidst, bliver derefter Udbredelsen af den størst mulige Lykke til de flest mulige. Medens den intuitive Moraltheori lægger Vegt paa Handlingens Motiv, lægger Utilismen Vegt paa dens Virkning og Følger. Intuitionsmoralens Maalestok er subjektiv, Utilismens objektiv. Ifølge den første er de moralske Sandheder af sig selv og *a priori* indlysende, ifølge den sidste bliver de udfundne ved Observation og Eksperiment. For Intuitionsmoralen staar Pligtfølelsen og de moralske Instinkter som noget oprindeligt; Utilismen opfatter dem som tilblevne lidt efter lidt ved Erfaring og Idéassociation. Man iagttager, at visse Handlinger tjener til at fremme ens egen eller

andres Lykke, og foretager dem fra først af med denne deres Virkning for Øie, men vænner sig efterhaanden til at foretage dem uden bevidst Tanke herpaa og ender med at opfatte dem som gode i og for sig uden Hensyn til deres Virkning ifølge den samme Idéassociationens Lov, hvorefter t. Eks. Penge ved stadig at forbindes med Forestillingen om de Nydelser, der kan opnaaes ved deres Hjælp, gaar over fra at være Middel til at blive Maal. Det mystiske ved Samvittighedens indre Stemme med dens kategoriske Imperativ falder paa denne Maade helt bort; de moralske Forskrifter føres tilbage til en rent forstandsmæssig Basis med ligefremme Kvantitetsbestemmelser, og man faar, hvad *Bentham* kaldte en «moralsk Arithmetik».

Utilismen har naturligvis fremkaldt mange indignerede Protester, og den bliver i England, hvor den i den nyere Tid har fundet sine dygtigste Forkjæmpere, jævnlig stemplet som *«pig-philosophy»*, d. v. s. som en Doktrin, der kunde passe for Svin og ikke for Mennesker. *Stuart Mill* siger herom, at det ikke er Utilitarianerne, men netop deres Anklagere, der fremstiller den menneskelige Natur i et nedværdigende Lys, idet Anklagen synes at forudsætte, at Menneskene ikke skulde være tilgjængelige for anden Glæde eller andre Nydelser end dem, som de har fælles med Grisen. Hvad Utilismen opstiller som Maal, er at tilveiebringe den størst mulige Sum af Lykke eller Glæde for de flest mulige, og da Erfaringen viser, at det er en ganske anderledes ublandet og varig Glæde, Menneskene bereder sig ved at bruge sine høiere Evner, end den, de kan opnaa ved Tilfredsstillelsen af sine rent sanselige Drifter, og at enhver, som har lært at kjende de høiere Nydelser, foretrækker dem for de lavere, som han har fælles med Dyret, saa er det saa langt fra, at man ved at opstille et saadant Maal nedværdiger Menneskene til Dyr, at tvertom de Egenskaber og Drifter, hvorved Menneskene hæver sig over Dyrene, faar al den Ret og Rang, der tilkommer dem.

Dette er nu i sig selv meget rigtigt. Men det kan vel tillige siges, at *Stuart Mill*, idet han opstiller en Rangordning mellem de forskjellige Slags Nydelser eller Glæder og gjør Kvaliteten gjældende ved Siden af Kvantiteten, paa en Maade er kommet ud over Omraadet af «the greatest-happiness-principle» og har opgivet den «moralske Arithmetik». Og dernæst: endog saaledes udvidet, som den utilistiske Theori bliver ved Stuart Mill's Fremstilling, giver den ikke Plads for alle Ytringsformer af den moralske Følelse eller giver dem ialfald ikke den Plads, de kan synes at have Krav paa. Det kan være sandt, at Dyden har sin Løn i sig selv, og at forsaavidt enhver Dydsøvelse kommer ind under Utilismens Grundprincip; men det maa da ogsaa føies til, at den

Glæde, man føler ved at have levet et dydigt Liv eller at have udført en god Handling, i Regelen kun opnaaes paa Betingelse af, at det ikke er den, man har søgt. Fra utilistisk Synspunkt kommer Motivet, hvorfra en Handling udgaar, ikke i Betragtning, medens det dog er uimodsigeligt, at en og samme Handling kan være udgaaet fra de allerforskjelligste Motiver, og medens det maa synes urimeligt, at en Handling, hvis Motiv er simpel Egennytte, skal stilles moralsk over en Handling, der er inspireret af den reneste, nobleste Livsopfatning, fordi den første stifter mere Nytte end den sidste. Og endelig maa det vel siges, at naar Utilismen lader de moralske Forskrifter blive udledede ved Iagttagelse af de Følger eller den Virkning, som vore Handlinger viser sig at medføre, saa faar man ikke dermed nogen fyldestgjørende Forklaring af, at de moralske Forskrifter for den almindelige Bevidsthed staar i en Klasse for sig og tillægges en ubetinget bindende eller forpligtende Karakter, medens en saadan ikke tillægges de almindelige Klogskabs- eller Forsigtighedsregler, der ligeledes er udfundne ved Observation og Eksperiment og ligeledes sigter til at fremme ens egne eller andres Velfærd.

Enhver af disse Theorier om Moralens Grundlag og Væsen har altsaa sine øiensynlig svage Sider. Men fra *theologisk* Synspunkt kan man alligevel ikke bekjæmpe dem med nogen Virkning. Den theologiske Moral er selv en Nyttemoral og stiller op ligeoverfor Utilitarianernes «worldliness» en «otherworldliness», der ikke er det mindste noblere, — heller omvendt, eftersom Utilismen giver Plads for Tanken paa andres Lykke, medens den theologiske Moral gjør Egennytten til det ene raadende Hensyn. Ligeoverfor Determinismens Fornegtelse af den frie Vilje og dermed af ethvert moralsk Ansvar staar Theologen ligeledes saa temmelig vaabenløs; for den menneskelige Valgfrihed er ikke fra nogen Side bleven bekjæmpet saa voldsomt og i saa stødende Udtryk som netop af den kristelige og særlig den orthodoks-lutherske Theologi. Og naar man med god Ret mener, at den intuitive Morallære ikke har løst sin Opgave, eftersom den bliver staaende ved et kategorisk Imperativ, som den ikke giver Grunde for, saa gjælder jo det samme, bare i en endnu mere udpræget Grad, om den theologiske Morallære, der lader Guds Vilje være det ene afgjørende ved Adskillelsen mellem Godt og Ondt. Man vil dog vel, naar galt skal være, heller slaa sig tiltaals med, at Moralens Væsen sættes i Underkastelse under en *indre* Autoritet, end at det skulde sættes i Underkastelse under en *ydre*.

Om nu iøvrigt de før omtalte Moraltheorier viser sig at være mangelfulde og at have sine svage Sider, saa gjælder det dog tillige om dem alle, — baade den egoistiske og den altruistiske, den intuitive og den utilistiske, — i visse Maader ogsaa den determi-

nistiske Moraltheori, — at der er noget uimodsigelig rigtigt og sandt i dem, — at enhver af dem paa en Maade indeslutter en Del af Sandheden. Hvad det altsaa gjælder om, er ikke at bekjæmpe dem, men at finde en Theori, der forener dem paa en saadan Maade, at de gjensidig retter og udfylder hinanden.

Vi tør tro, at denne Theori allerede er fundet i den *evolutionistiske* Morallære, saadan som den især er bleven udviklet af den engelske Filosof *Herbert Spencer*.

Den evolutionistiske Morallære søger, ligesom den utilistiske, en objektiv Maalestok for det moralske Værd og finder denne ligesom Utilismen i, hvad man med et dagligdags Udtryk kalder den Nytte, en Handling stifter, — den Glæde og det Velvære, som Handlingen virker til at fremkalde hos den, der øver den, eller hos den, mod hvem den øves. Men, medens Utilismen bliver staaende herved, gaar den evolutionistiske Moraltheori et Skridt videre eller dybere ind, idet den søger at forklare, af hvilke almengyldige Grunde, d. v. s. ifølge hvilke Egenskaber ved Menneskene og Menneskelivet visse Handlinger nødvendigvis maa opfattes som bringende Nytte paa en eller anden Maade, for den ene eller for den anden, medens andre Handlinger ligesaa nødvendig maa opfattes som bringende Skade. Den tager da herved til Udgangspunkt Udviklingens almindelige Lov som beherskende det menneskelige Liv. I samme Grad, som vort Liv stilles under slige Vilkaar, at det kan fyldestgjøre denne Lov, i samme Grad bliver det værdt at leve, i samme Grad bliver Livet det sande *summum bonum*. Alt, hvad der virker til at gjøre Livet — det sociale saavelsom det individuelle — rigt og sterkt og mangfoldigt, er derfor moralsk rigtigt, — alt, hvad der virker til at deprimere eller fattiggjøre Livet, er moralsk urigtigt.

I den menneskelige Natur er nedlagt en Mangfoldighed af Evner og Kræfter; til enhver Evne svarer en Trang til at faa den brugt, og forat Udviklingen skal blive harmonisk gjennemført, kræves det, at alle Evner bliver brugte og kommer saa vidt muligt til sin Ret. Som *Spencer* udtrykker sig: «*the ideally moral man is one in whom the functions of all kind are duly fulfilled*[1]». Endog Opfyldelsen af Menneskets laveste Funktioner, Tilfredsstillelsen af dets rent sanselige Drifter, kan forsaavidt tillægges et moralsk Værd. Men medens disse rent sanselige Drifter allerede paa Menneskenes første Udviklingstrin optræder i sin fulde Styrke og ikke kan opnaa nogen forøget Betydning eller noget mere vidtstrakt Raaderum, nogen mere mangfoldig Anvendelse ved den fremadskridende Civilisation, forholder det sig omvendt med de i Menneskenaturen nedlagte høiere Evner og Drifter. Disse er

[1] Den ideelt moralske mand er den hos hvem alle slags Funktioner bliver rettelig opfyldt.

fra først af meget svage og gjør sig næsten ikke eller kun umerkelig gjældende, men er til Gjengjæld modtagelige for den rigeste Udvikling, hvorved de stadig faar mere Plads og større Styrke, og hvorved de i stadig voksende Grad bliver Kilden til Nydelser og Velvære. Paa denne Udvikling beror det følgelig, hvorvidt Menneskene skal naa det Maal, der er dem forelagt ved det dybeste og mest omfattende af alle Instinkter, og hvori Moralen har sit rette Sigte, dette nemlig at faa sit Væsens Indhold gjort gjældende, saa langt det rækker, saa Livet kan blive saa rigt og sterkt og mangfoldigt som muligt. Og hertil knytter nu den evolutionistiske Morallære en Forklaring af Skyld- og Pligtfølelsen hos Menneskene, af den ubetinget forpligtende Karakter, som uvilkaarlig tillægges Moralbudene fremfor andre Velfærdsregler, saa man i mange Tilfælde maa føle og sige til sig selv: det og det skal du gjøre, om det noksaa meget strider mod din Lyst, og om du end ikke kan vente at opnaa nogetsomhelst nyttigt (i Ordets ydre Forstand) for dig eller andre, ja endog uden Hensyn til, om du ved at handle modsat kunde stifte mere Nytte. Eftersom nemlig de Evner og Drifter hos Mennesket, hvoraf hans Perfektibilitet afhænger, oprindelig er saa svage, at de kun med Nød formaar at gjøre sig gjældende og først lidt efter lidt vinder Styrke og Raaderum i samme Grad, som de rent sanselige Drifter tøiles og tæmmes, vil Udviklingstrangen, som er nedlagt i alt, hvad der er udviklingsdygtigt, ofte maatte ytre sig som en tilsyneladende Strid med vor egen Natur, d. v. s. med det, som i Øieblikket er det sterkeste i denne Natur, men som tillige er dens ikke-perfektible Del. Vi vil i Regelen have en umiddelbar, rent instinktmæssig Følelse af Tilfredshed med os selv, naar vi har udført Handlinger, hvorved vore høiere Evner eller Drifter bliver gjort gjældende, og hvorved disse følgelig styrkes (thi at bruge en Evne er tillige at styrke den), fordi vi derved har arbeidet for vor indre Udvikling, medens vi ikke vil have en saadan Følelse, naar vi har givet efter for den rent sanselige Appetits Tilskyndelser, fordi vi derved ikke har udrettet noget for vor Udvikling. Og denne Erfaring, at visse Slags Handlinger fremfor andre medfører en slig Selvtilfredshed eller Selvapprobation hos den, der øver dem, uden Hensyn til Handlingens ydre Følger eller Virkninger, vil nu, saalænge endnu Udviklingsloven ikke er bleven erkjendt som den alt Liv omfattende, naturlig omsætte sig i en Forestilling om, at disse Handlinger er gode i og for sig og har i og for sig en ubetinget forpligtende Karakter. Samvittigheden eller den Stemme i os, der sanktionerer vore Handlinger eller plager os med sine Bebreidelser, vokser op til at synes en af alle jordiske Hensyn upaavirkelig, over vor menneskelige Natur helt ophøiet Dommer.

Heri ligger tillige en Forklaring af, hvorfor vi maa kræve, at man ved Spørgsmaal om en Handlings moralske Værd altid tager Hensyn ikke blot til Handlingens Virkninger, men ogsaa til Motivet, hvorfra den udgaar. Naar en Handling, der udgaar fra Menneskets Altruisme eller Sympathi med sine Medskabninger, ofte i vor Bevidsthed stilles moralsk høiere end en Handling, der er dikteret af den pure Egenkjærlighed, endog om den sidste stifter Nytte og den første ikke, da er Grunden dertil den, at omend ogsaa Egoismen er en drivende Kraft i den menneskelige Udvikling og følgelig spiller en nødvendig Rolle i Moralen, saa er den dog mindre perfektibel og har til Gjengjæld en større oprindelig Styrke end Altruismen. En Opøvelse af denne sidste er derfor et mere indispensabelt Vilkaar for, at Menneskelivet skal faa den rette Fylde og Vidde, end en Opøvelse af Egoismen, og de Handlinger, hvis Virkning er at styrke Altruismen hos den der udøver den, har deri et Fortrin i moralsk Henseende fremfor de Handlinger, der ikke kan medføre en saadan Virkning, fordi de udgaar fra et blot egoistisk Motiv.

Medens den egoistiske og den altruistiske Moraltheori fremhæver hver sin Side af den menneskelige Natur, samler altsaa Evolutionismen dem til et Hele og lader baade Selvkjærligheden og Sympathien for andre komme til sin Ret som moralske Faktorer. Medens Determinismen (idetringeste i den Form, hvori man stundom har seet den fremsat hos os) sætter Ansvars- og Skyldfølelsen ud af Betragtning og derved ligefrem fornegter vitterlige og uimodsigelige Kjendsgjerninger, forklarer den evolutionistiske Moraltheori disse Kjendsgjerninger, afklæder dem den Mystik, der synes at omgive dem, og stiller dem ind i Rækken af rent naturlige Aarsager og Virkninger. Medens den intuitive Morallære bliver staaende ved Samvittighedens indre Stemme, hvis Domme er uden Motivering, paaviser Evolutionismen Moralbudenes objektive Gyldighed og forklarer tillige, hvorfor de, skjønt de som alle andre Velfærdsregler er relative til de i Menneskenaturen givne Vilkaar, alligevel har den absolute Form og opfattes som ubetinget forpligtende. Medens Utilismen ved Opgjøret af en Handlings moralske Værd alene tager Hensyn til Handlingens ydre Følger eller Virkninger og ser bort fra dens Motiv, lader Evolutionismen begge Hensyn komme til sin Ret. Og medens Utilismen ved at opstille »happiness» — Lykke eller Velvære — som det direkte Maal for al moralsk Vandel maa siges at berøve Moralen noget af dens Idealitet og at drage op altfor snævre Grænser om den, saa nogle af dens mest ophøiede Ytringsformer falder helt eller halvt udenfor, retter Evolutionismen fuldkommen herpaa, idet den hævder, at «happiness» ikke er

det direkte Maal for den moralske Vandel, men det indirekte Maal derfor eller den nødvendige Følge deraf, forsaavidt som moralsk Vandel er den, der tjener til at fremme en alsidig og harmonisk Udvikling af Menneskenaturen, og forsaavidt som sand og stadig «happiness» alene er at finde i en saavidt muligt fuldstændig Udvikling af alle vore Evner og Kræfter.

Man kan anvende paa disse forskjellige Moraltheorier den *Comte*'ske Lov om de tre Stadier, som den menneskelige Opfatning af Udenverdenen har havt at gjennemgaa: — det theologiske eller volitionale Stadium, da Fænomenerne opfattes som frembragte ved overnaturlige Væseners frie, uberegnelige Viljesakter, — det metafysiske eller ontologiske, da man istedetfor de overnaturlige Væsener eller Guder indsætter visse Entiteter eller Essenser, hvis Virksomhed vel, i Modsætning til Guderne, tillægges en regelmæssig og uforanderlig Karakter, men som paa den anden Side opfattes i Lighed med Guderne, ikke som en Egenskab ved Tingen sammen med andre Egenskaber, men som noget udenfor eller over Tingen, — en mystisk Kraft, der har frembragt Tingen eller styrer og tvinger den uden Hensyn til andre Kræfter; — endelig det positive eller fænomenale Stadium, da enhver Spekulation over Fænomenernes Grundaarsag eller *causa efficiens* er opgivet og man istedet derfor gaar til Iagttagelse af den Orden, hvori de følger hinanden, og søger at udfinde de almindelige Regler eller Love for denne Orden; — da en Kraft, som vi ser virksom i Naturen, ikke længer opfattes som et Princip over eller bagved Tingene, men som en Egenskab ved Tingene, hvis Ytringsformer ikke kan forstaaes uden ved at sees i Sammenhæng med Tingenes øvrige Egenskaber.

Til det volitionale Stadium i Opfatningen af Naturfænomenerne svarer nu aabenbart den theologiske Morallære, der udleder Adskillelsen mellem Godt og Ondt fra en guddommelig Viljesakt. Til det ontologiske Stadium svarer den intuitive Morallære. Naar denne opfatter Samvittigheden som et af den øvrige Menneskenatur uafhængigt Princip, der frembringer de moralske Fænomener, og naar Moralbudene forestilles dikteret af Samvittigheden uden nogen nærmere Motivering, saa er dette en fuldkommen Analogi til de metafysiske Forklaringer af den ydre Verdens Fænomener, som var i Mode, inden de positive Naturvidenskaber blev grundlagte, idet man t. Eks. udledede Dyrs og Planters Vekst og Organisation af en Organismerne iboende plastisk Evne eller Vitalkraft, der frembragte Fænomenerne uden nogen Tilhjælp at andre Kræfter, eller idet man udledede de magnetiske Fænomener af en *materia striata*, der skulde have den Evne at drage til og støde fra, eller idet man tillagde

Naturen en *horror vacui* eller udstyrede Legemerne med en Tendens til at bevæge sig i nedadgaaende Retning o. s. v. Derimod gjælder det baade om den utilistiske og den evolutionistiske Moraltheori, at de repræsenterer det positive Stadium, forsaavidt de begge bygger paa Iagttagelse i Modsætning til den theologiske og intuitive Morallære, der gaar ud fra visse givne Forudsætninger, og forsaavidt begge i Modsætning til den theologiske og intuitive Morallære har en rent relativ Karakter og derfor ogsaa er i alle Dele modifiable, progressive, modtagelige for en stadig fremadskridende Udvidelse og Uddybelse. Men det kan siges om den evolutionistiske Theori, at den repræsenterer dette Stadium paa en bedre, fuldkomnere Maade end den utilistiske, idet denne sidste alene henviser til Erfaring og Iagttagelse som Kilden, hvoraf moralske Sandheder kan udvindes, medens den første knytter flere Klasser af Fænomener sammen paa en saadan Maade, at i mange Tilfælde den direkte Observation bliver overflødig, og at den deduktive Methode kan komme til Anvendelse ved Siden af den induktive.

Selvfølgelig gjælder det, naar Talen er om theologisk eller metafysisk eller positiv-videnskabelig Moral, ikke at glemme, at ét er Lære, et andet Liv. Den *Comte*'ske Lov om de tre Stadier har i ligefrem Forstand alene Anvendelse paa den rent intellektuelle Udvikling, og naar den overføres til det moralske eller politiske Omraade, maa det altid ske med den Reservation, at man herved alene tænker paa de herskende Theorier om Statens eller Moralens Oprindelse og Grundlag, ikke paa dette Grundlag selv eller paa de faktisk virkende Kræfter og ledende Motiver i Statslivet eller det moralske Liv.

Det har udentvivl altid i Politiken hørt til de sjeldne Tilfælde, at der er bleven handlet udelukkende og helt og holdent ud fra en bevidst Theori, og dette vil vel altid vedblive at være sjeldent. Rent-theoretiske eller videnskabelige Argumenter pleier vel at blive stillede i Forgrunden, naar en Sag skal drives igjennem; men de er alligevel i Virkeligheden oftest bare Hjælpetropper, medens de egentlig afgjørende Motiver har en helt anden Karakter og Oprindelse. I endnu høiere Grad gjælder det vel paa det moralske Omraade, at Livet kun i underordnet Grad har været bestemt eller betinget ved Læren. Paa en Tid, da den theologiske Theori om Moralens Oprindelse blev hyldet af Alverden, og det uden nogen Tvivl eller Indskrænkning, og da Kjærlighed til Gud eller Lydighed mod Guds Vilje gjaldt ikke blot som det vigtigste, men som det eneste Motiv for vor moralske Handlemaade, blev denne alligevel faktisk i væsentlig Grad bestemt ved de samme Motiver, der er virksomme hos Nutidens

oplyste Mennesker, for hvem Theologi og theologisk Livsopfatning er noget helt fremmed. Moralbudene, der gjaldt for en fraoven dikteret fiks og færdig Lovkodeks, var jo i Virkeligheden tilblevet gjennem en langsom, rent naturlig Udviklingsproces, og om man end noksaa meget lagde Moralens Rod i Himmelen, laa den derfor lige godt *der*, hvor en fremadskreden Tænkning har erkjendt, at den ligger, nemlig i Menneskenes eget Væsen, og drog sin Næring derfra. Dette viser sig paa den mest iøinefaldende Maade deri, at det moralske Liv ogsaa under den theologiske Doktrins Herredømme har forandret Karakter og skiftet Retning, medens Doktrinen vedblev at være den samme. Man taler fra theologisk Standpunkt om «den kristelige Moral», som om denne havde holdt sig uforandret fra Kristendommens første Tider og indtil nu, medens intet er vissere, end at «kristelig Moral», d. v. s. den Moral, som blev og bliver praktiseret af troende Kristne i Henhold til Kristendommens Bud og Forskrifter og de dertil knyttede Trusler om Straf eller Løfter om Belønning, til de forskjellige Tider har været noget meget forskjelligt. I Kristendommens første Tider gjaldt Kjærligheden som den kristelige Kardinaldyd, og forat denne Kardinaldyd rigtig skulde komme til sin Ret, sluttede de Kristne sig paa det tætteste sammen i halvt eller helt kommunistiske Samfund; siden blev Kristendommens moralske Ideal sat i Renheden, som man søgte at naa ved at leve ensomt og sky ethvert Samkvem med sine Medmennesker; i en følgende Tid har dette Ideal atter hos den kristelige Tros Bekjendere maattet vige for et nyt, som hverken falder sammen med de første Kristnes altruistiske eller med de middelalderske Munkes asketiske.

Men om det end herved bliver godtgjort, at den moralske Praksis til alle Tider i en væsentlig Grad har været bestemt ved de i det menneskelige Væsen og den menneskelige Udvikling liggende Vilkaar uden Hensyn til, hvad der har været gjældende Doktrin, saa er det dog paa den anden Side vist, at de til enhver Tid gjældende Doktriner har øvet en stor praktisk Indflydelse. Det er vist, at saalænge og saavidt som dogmatisk Religion er en virkelig Aandsmagt, og saalænge og saavidt som den theologiske Lære om Moralens Oprindelse og Væsen er Gjenstand for en oprigtig Tilslutning, — saalænge og saavidt vil de rent-naturlige Motiver til en moralsk Handlemaade — d. v. s. de, der virker paa os umiddelbart og uden Mellemkomst af nogen Doktrin — have en Støtte og Forbundsfælle i Motiver af religiøs Art. Den troende Kristne vil i sit Haab om evig Salighed eller i sin Frygt for Helvedes Pine have en Ekstragrund til at sky Synden, som den Vantro ikke har.

Vi kommer her ind paa, hvad der i den moderne Diskussion er det hyppigst brugte og vistnok ogsaa virksomste Argument mod «Vantroen» eller «Fritænkeriet» og til Fordel for religiøs-dogmatisk Konservatisme. Man gaar nuomstunder for visse Aarsagers Skyld ikke saa freidig til at bevise Dogmernes Sandhed eller Sandsynlighed som i fordums Tider. Endnu mindre indlader man sig paa at indbyde Nutidens Mennesker til at tro Dogmerne, *fordi* de er usandsynlige eller urimelige. Men man fremhæver i Overensstemmelse med Tidens almindelige Aandsretning deres praktiske Nytte, deres formentlige Uundværlighed for gode Seder og et ordnet Samfundsliv. Det moralske og det dogmatiske Element i Religionen har helt byttet Plads. Engang var det Dogmerne, der tog Moralen under sin Beskyttelse. Nuomstunder søger man at frelse Dogmerne ved Hjælp af Moralen. Nuomstunder stiller selv den stiveste Orthodoksisme uvilkaarlig Religionens moralske Element i Forgrunden, og naar den hævder en Plads for Dogmerne ved Siden, er det ikke i Egenskab af Herrer, men som Tjenere. Man paastaar ikke nuomstunder, selv fra det allerkonservativeste Standpunkt, som der kan være Tale om at tage Hensyn til, at Adskillelsen mellem det moralsk gode og onde udelukkende skulde bero paa en guddommelig Viljesakt. Man negter ikke, at Moralen har sin Grund i det menneskelige Væsen, og at de moralske Forskrifter er Resultater af en historisk, rent-naturlig Udviklingsproces. Men man paastaar, at det er og altid vil vedblive at være nødvendigt eller idetringeste overmaade nyttigt for Opretholdelsen af den moralske Orden, at disse Forskrifter er forsynede med en religiøs-dogmatisk Sanktion. Menneskenaturen er saa svag; den trænger en ydre Støtte for ikke stadig at ligge under for sine Fristelser. Menneskene maa tro og vide med sig selv, at de skal staa til Regnskab; de maa føle sig ansvarlige ligeoverfor en Dommer; Ansvaret faar først derved sin fulde Betydning; at føre det tilbage til ens egen Natur er det samme som at ophæve det. Naar det Motiv til pligtmæssig Handlemaade bortfalder, som ligger i Lydighed mod Guds Vilje, Haab om Løn eller Frygt for Straf i et andet Liv, saa vil de fleste ophøre at øve den Tvang og Kontrol ligeoverfor sig selv, som al moralsk Opdragelse og al Pligtopfyldelse forudsætter. Dogmerne vil altsaa drage Moralen med sig i sit Fald, eller idetringeste vil den moderne Vantro, naar den faar Overhaand, medføre en almindelig Slappelse af de moralske Baand.

Det maa vel siges, at den historiske Erfaring allerede har givet et fuldkommen fyldestgjørende Svar herpaa. Intet er vissere, end at Troen paa de religiøse Dogmer i de sidste Aarhundreder er blevet baade sjeldnere og svagere inden den euro-

pæiske Menneskehed, og at vor Tid i denne Henseende frembyder en bedrøvelig Modsætning til Reformationens og Religionskrigenes Tidsalder, da «Bekjendelsen» var den store Hovedsag, hvorom Europas Stats- og Folkeliv dreiede sig, og da Fællesskab i Tro gjaldt mere for de fleste Mennesker end Landsmandskabet eller fælles politisk Interesse. Og ligesaa vist er det, at denne Troslivets Henvisning paa ingen Maade har været ledsaget af nogen Tilbagegang i moralsk Henseende. Tvertom! ingen uhildet vil kunne negte, at Moraliteten gjennemgaaende staar meget høiere i denne Vantroens og den religiøse Indifferentismes Tidsalder, end den stod dengang, da Troen var saa ildfuld, at den satte hele Verden i Brand, og da man altid var parat til at rive hinanden istykker for et Dogmes Skyld. Man gjør nuomstunder faktisk og praktisk aldeles ingen Forskjel mellem Faarene og Bukkene i dogmatisk Henseende. Hvor oprigtig man end kan tro sig overbevist om, at «Vantroen» er det onde Princip, og hvor meget man end kan afsky den saadan i Almindelighed og i Theorien, saa viser det sig, at det ikke har nogen rigtig Art med denne Afsky, naar det kommer til Handling, eller naar man skal til at gjennemføre sit almindelige Standpunkt i det enkelte. Det er ikke som i de gode gamle Dage, da den, hvem Kirken stødte ud, blev skyet som en pestsmittet, og da Moral og Religion (i Ordets dogmatiske Forstand) stod for den almindelige Opfatning som saa uadskillelig forbundne, at t. Eks. et Ord som *mécréant* — Vantroende — kunde gaa over til at betyde ligefrem og ret og slet en Slyngel eller Kjeltring. En saadan Overgang vilde have været utænkelig i vore Dage. Erfaringen har talt altfor længe og altfor sterkt i en modsat Retning til det. Man ved altfor godt nu, at enten en Mand tror ret eller rangt eller han slet ingenting tror, kan han være lige brav og paalidelig i moralsk Henseende, og man indretter sig uvilkaarlig derefter i Praksis, hvorledes man saa end stiller sig i Theorien. Det er endog saa langt fra, at den Omstændighed, at en Mand er deklareret Fritænker, skader hans moralske Kredit, at heller det modsatte er Tilfælde. Men ræsonnerer heller saa, at han ved at aabent vedstaa en religiøs Anskuelse, der staar i Strid med den nedarvede, af Mængden officielt hyldede, har vist en Ærlighed i ét Forhold, der giver Grund til at tro, at han ogsaa vil vise sig ærlig i andre.

Naar det er en uimodsigelig Kjendsgjerning, at den europæiske Menneskehed i de sidste Aarhundreder er blevet mindre religiøs og alligevel paa samme Tid mere moralsk, saa er det dermed godtgjort, at den samme Udvikling, der undergraver Troen paa de religiøse Dogmer og dermed svækker eller rent ophæver det i dem liggende Motiv til Opfyldelse af Moralbudene, til Gjengjæld

fremhæver og styrker andre i vor Natur liggende Motiver til pligtmæssig eller moralsk Handlemaade, der ikke blot er istand til at helt udfylde det religiøse Motivs Rolle, men meget mere end det. Hvorledes dette sker, vil allerede være klart af, hvad der i det foregaaende er bleven sagt i Hensyn paa den evolutionistiske Moraltheori. Ved den fremadskridende Civilisation lærer vi vor Natur bedre at kjende; dens Perfektibilitet kommer mere og mere til sin Ret; de Evner eller Instinkter, der fra først af gjør sig mindst gjældende, men som er modtagelige for den rigeste Udvikling, træder stadig sterkere frem, og den til dem svarende Udviklingstrang vokser; hvad Menneskene paa mere primitive Civilisationstrin ikke bekvemmer sig til at gjøre uden ifølge Tvang eller Selvovervindelse og med en vis ydre Præmie for Øie, bliver efterhaanden en Vane, og tilsidst finder man deri Nydelser, som de, der engang har lært dem rigtig at kjende, sætter over alle andre; moralske Traditioner og Tilvænnelser gaar som en stadig voksende Arv fra Slægt til Slegt, og hver ny Generation kommer til Verden udrustet med gjennemgaaende større moralske Anlæg: mere Arbeidsevne, rørigere Intelligens, mere letvakt Pligtfølelse og Sympathi for andres Lidelser o. s. v., — til Gjengjæld en mindre voldsom dyrisk Appetit, saa de høiere Evner ikke har saa megen Modstand at overvinde for at komme til at gjøre sig gjældende.

Paa denne Maade bliver alle Tvangsmidler — indre eller ydre — og alle Ekstrapræmier for moralsk Handlemaade — deriblandt ogsaa den til visse Moralbud knyttede religiøse Sanktion — efterhaanden overflødige. Og overflødig vil her sige det samme som skadelig, eller der er ialfald bare et Skridt fra det ene til det andet. Barnet har Brug for Gangstol, indtil det har lært at gaa, men at lade det beholde Gangstolen ogsaa efter, at det har lært at gaa, er bare at hindre dets frie Bevægelse. Det forholder sig ikke anderledes med de religiøse Dogmer i Egenskab af Støtte for Moralen. Ogsaa her gjælder det, at hvad der er Støtte, tillige er Skranke. Moralen faar en Garanti ved at stilles under Religionens Vern, men dens Vekst bliver derved ogsaa paa mange Maader kuet og stanset. Et saadant Beskyttelsesforhold har fra først af sine store Skyggesider for den eller det, som bliver beskyttet, og det vil uundgaaelig komme derhen ved den fremadskridende Udvikling, at Garantien bliver unødig eller ophører at være effektiv, medens disse Skyggesider træder skarpere frem; det vil komme derhen, at Religionen ophører at virke som Motiv til Opfyldelse af de Pligtbud, som den udtrykkelig har sanktioneret, men vedbliver at afgive et bekvemt Paaskud til at undlade at opfylde de Pligtbud, som den *ikke* udtrykkelig har sanktioneret.

Enhver theologisk eller af Religionen sanktioneret Moral er og maa være i sit Princip stationær. Den er ved at tillægges guddommelig Oprindelse eller Stadfæstelse stillet udenfor, over Livet og derved unddraget Livets Vilkaar, som er Forandring og Udvikling. Dens Bud maa tages efter Bogstaven, saa mange og saadanne, som de engang er blevne formede, og i den Orden og Række, hvori de engang er blevne opstillede. Den fremadskridende Udvikling aabner imidlertid nye Virksomhedsfelter; der indtræder nye Tilfælde, som den givne Moralkodeks ikke har forudseet, og for hvilke den ingen Forskrift har, eller hvorpaa dens Forskrifter ikke kan finde Applikation uden ved at udvides eller modificeres. Men den givne Moralkodeks er ifølge sit guddommelige Udspring uimodtagelig for Udvidelse eller Rettelse. Følgen heraf maa da blive, at der paa de nye Virksomhedsfelter kommer til at raade et moralsk Anarki, eller at der ved Siden af den officielle theologiske Moral danner sig en Række Særmoraler, som netop derfor at de er begrænsede til visse Omraader og paa en Maade stillede udenfor Sammenhæng med de store, almengyldige Grundsætninger, maa faa en lav og uren Karakter.

I den givne Moralkodeks vil der altid ved Siden af almengyldige og virkelig moralske Maksimer findes optaget Leveregler der er afpassede efter tilfældige Tids- eller Modekrav, eller Forskrifter, som har en rent konventionel Karakter, og for hvilke der ikke kan gives nogensomhelst fornuftig Grund. Og da nu alt i lige Grad og paa samme Maade skal være Udtryk for den guddommelige Vilje, maa disse blotte Klogskabs- eller Konveniensregler fremstille sig som ikke mindre hellige og forpligtende end de allerdybestliggende Moralprinciper. Det smaa og tilfældige faar Rang ved Siden af det store og almengyldige, — et Forhold, som ikke kan andet end virke til at hindre eller forkludre den moralske Udvikling. Ligesom det efter *Luther*'s Forsikring er Troens Mesterstykke at tro det urimelige, — det, hvorimod vor Fornuft og Følelse oprører sig, — saaledes vil man endog fra rent-theologisk Standpunkt kunne komme til at sætte Iagttagelsen af de blotte Konveniensregler høiere end Opfyldelsen af de virkelige Moralbud. De første henter nemlig fremfor de sidste udelukkende sin forbindende Kraft fra den religiøse Sanktion, og ved deres Iagttagelse gjør selvfølgelig det theologiske Moralprincip: Lydighed, blind Underkastelse under Goddommens Vilje, sig gjældende paa den klareste, mest umiskjendelige Maade. Den af buddhistiske Prester i *Siam* istandbragte Moralkodeks paa 227 Bud, hvor det bliver gjort til Synd at ikke rage Hovedet og Øienbrynene, at strække Fødderne ud, naar man sidder, at gaa paa Gaden uden at have den øverste Knap i Frakken knappet til eller

at gaa i en Baad, uden at knappe den op igjen o. s. v.,[1] kan saaledes nævnes som et typisk Eksempel paa et af det theologiske Princip behersket og bestemt Moralsystem, og det er i bedste Overensstemmelse med dette Princip, naar en Araber, tilhørende den wahabitiske Sekt af Mohamedanismen, forklarede for den engelske Reisende *Palgrave*, at der var to store Synder, nemlig den første Flerguderi, den anden Tobaksrøgning, medens han til Palgraves Spørgsmaal: end Mord da? — end Horeri, falsk Ed? — bare svarede: Gud er god og barmhjertig, — med andre Ord: dette er ikke andet end Smaasynder.[2]

I Forhold hertil maa nu *den kristelige Moral* ganske vist siges at have en lidet udpræget theologisk Karakter. De Grundsætninger for Livet, der bliver indskjærpede i det nye Testamente, og særlig de, der i Evangelierne tillægges Religionsstifteren selv, er for det meste saadanne, at de aldrig kan tabe sit Værd eller ophøre at blive holdt i Agt og Ære af ethvert godt Menneske. Det er ikke blotte Konveniensregler eller vilkaarlige Forskrifter, som man alene underkaster sig af blind Lydighed mod en formentlig guddommelig Vilje, men virkelige Moralbud, der svarer til Menneskenes inderste Væsen og Udviklingstrang, og som følgelig har Magt til at gjøre sig gjældende ogsaa uden nogen religiøs Sanktion. Idet en saadan bliver knyttet til dem ved Kristendommen, stilles de alligevel under det theologiske Princips Herredømme, og det gjælder da ogsaa her, at dette Herredømme nødvendigvis i Længden maa blive til Hinder for deres frie Udfoldelse og alsidige Gjennemførelse.

Den kristelige Morallære har trods sin sammenligningsvis rene og ophøiede Karakter alligevel den Grundmangel fælles med al theologisk eller af Religionen sanktioneret Moral, at den ensidig fremhæver et rent egoistisk Motiv som det afgjørende i Opfyldelsen af vore Pligter og derved kommer til at modvirke Fremveksten af de nobleste Følelser og Instinkter i det menneskelige Væsen. Den har fremdeles den Grundmangel fælles med al theologisk Moral, at den aabner Udveie til Afslag i vor Pligt og en Gaaenpaa-Akkord med vor moralske Ansvarsfølelse. *«On trouve avec le ciel des accommodements,»*[3] som *Tartuffe* siger. Saalænge man vedbliver at opfatte Moralen helt eller delvis som et Regnskabsforhold til Gud istedetfor at føre den helt tilbage til vor egen Natur og lade det gode faa sin Løn og det onde sin Straf *der*, saalænge vil der altid være Plads for Afladshandel, og saalænge vil Afladshandel altid blive drevet, — i mere og mere subtile Former, for-

[1] Efter det *danske geografiske Selskabs Tidsskrift for 1877.*
[2] Spencer: *The study of sociology.*
[3] Man kan nok affinde sig med Vorherre.

staar sig, paa en mere og mere indirekte Maade, men altid og under alle Omstændigheder en demoraliserende Trafik, hvorved man døver sin Ansvarsfølelse og tror at frikjøbe sig fra en Del af sin moralske Skyldighed ved Præstationer af en anden, lettere eller behageligere Sort.

Endelig følger det af sig selv, at den kristelige Moral, saavidt den bliver behersket af det theologiske Princip, har den samme Karakter af Ubevægelighed som al anden theologisk Moral og fremstiller sig som et én Gang for alle givet Hele, hvilket der ikke kan tages noget fra og ikke lægges noget til. Vistnok har som før omtalt de troende Krisne i forskjellige Tidsaldere hyldet forskjellige moralske Idealer, hvoraf følger, at den kristelige Moral i Praksis har varieret. Men derved modbevises ikke dens principielle eller theoretiske Ubevægelighed. Thi ét er Theori, et andet Praksis. Kristendommen opstillede ikke fra først af noget egentligt Moralsystem. Hvad der i det nye Testamente findes af moralske Forskrifter eller Grundsætninger, fremkommer leilighedsvis og uden at det nogetsteds bliver samlet og ordnet til et systematisk Hele. Herved er indenfor den af disse Grundsætninger opdragne Ramme en vis fri Bevægelighed blevet mulig. Og da Grundsætningerne for det meste har en ophøiet og almengyldig Karakter, saa er ogsaa Rammen sammenligningsvis en meget vid. Alligevel er det meget langt fra, at den tager alt det med, som hører med. Der er Dyder, virkelige Dyder, som Kristendommen ikke erkjender og efter sit Væsen ikke kan erkjende, — som aldrig har havt og aldrig kan faa Plads indenfor den ved den kristelige Moral opdragne Ramme. Saaledes den mandige Selvfølelse eller Selvagtelse, ifølge hvilken man for sin egen Værdigheds Skyld skyr, hvad der er feigt og ignobelt; — denne mandige Selvagtelse, hvori den antike Verdens Folk satte Moralens Kjerne *(virtus)*, og hvori man ogsaa i Nutiden erkjender et af de allerøverste Moralprinciper, der maa tages med til Udfyldning af den af Kristendommen indskjærpede Ydmyghed og Erkjendelse af egen Ufuldkommenhed, forat der ikke skal fremkomme en lavtliggende, servil og uædel Moraltype. Heller ikke den ubetingede Sandhedskjærlighed kan siges at høre med blandt de særlig kristelige Dyder, allermindst i vore Dage, da man for at bevare sin Tro ren og uden Anfegtelse mere og mere bliver nødt til at sondre mellem sund og usund Oplysning og til at indtage ligeoverfor den sidste Sort en Holdning, der ikke ret vel lader sig forene med Hensynet til Sandheden. Men ifølge det theologiske Princip og som sanktioneret fraoven maa jo den kristelige Moral ubetinget kræve at opfattes som fuldkommen udtømmende og tagende med alt, hvad der hører med. De Pligter, som den ikke udtrykkelig

indskjærper, fornegter den altsaa *eo ipso.* De Dyder, som den ikke har givet Plads inden sin Ramme, kommer den ligefrem til at modarbeide. Den kan ikke saaledes som den evolutionistiske Moraltheori i lige Grad erkjende de modsatte, men alligevel samhørende Sider af det i Menneskenaturen begrundede moralske Ideal — den positive og den negative Side — den indadvendte og den udadvendte — den personlige Renhed og den almennyttige Virksomhed — Ydmygheden, Erkjendelsen af Maalets Fjernhed og den modige Drift til at arbeide videre fremover — Følelser, som i det enkelte udelukker hinanden, men som i det store udfylder hinanden, og som begge spiller en i lige Grad nødvendig Rolle i Menneskehedens moralske Udviklingshistorie. Fra den kristelige som fra enhver theologisk Morals Synspunkt gjælder det her et enten — eller. Naar Ydmygheden faar religiøs Sanktion, saa er dermed den modsatte Følelse — Stoltheden, Selvagtelsen, Følelsen af Kraft til Fremgang og Forbedring — stemplet som noget ondt. Paa denne Maade vil det theologiske Princip altid virke til at indsnevre de moralske Idealer og gjøre Udviklingen ensidig, og det viser sig, at om den religiøse Sanktion indtil en vis Grad eller indtil et vist Standpunkt er nødvendig for Moralen, saa er den ialfald et nødvendigt Onde. Jo før og jo fuldstændigere den kan undværes, desto bedre.

Man behøver da ganske vist ikke at ængste sig paa Moralitetens Vegne over Dogmernes i vor Tid saa øiensynlig aftagende Magt over Menneskenes Sind. Det vil gaa herefter, som det har gaaet hidtil. Pligtopfyldelsen har ikke taget Skade deraf, at det religiøse Motiv er blevet svækket; den vil ligesaa lidt tage Skade af, at det rent falder bort. Det vil være herefter som hidtil, at nemlig bevidst Refleksion og theoretiske Overveielser kun har den mindste Del i at lede Menneskene til en moralsk Handlemaade og i at afgjøre Spørgsmaalet om, hvad der i hvert enkelt Tilfælde er moralsk rigtigt eller urigtigt. Moraliteten vil herefter som hidtil have sin væsentligste Støtte i Tradition, nedarvede Sedvaner og Følelser, Opdragelse og raadende Folkemening. Og denne Støtte bliver den samme, hvordan det saa gaar med de religiøse Dogmer. Hvad der her er Spørgsmaal om, er alene om en Forandring i Hensyn paa Moralens erkjendte theoretiske Grundlag, og det en saadan Forandring, hvorved vore moralske Forestillinger bringes i Harmoni med den paa den positive Videnskab grundede Verdensopfatning i det hele, og hvorved de følgelig stilles ind i en Sammenhæng, som er den tryggeste af alle, og som bliver stadig tryggere ved den fremadskridende Udvikling. I samme Grad, som man lærer at indse, at Moralbudene helt og holdent har sit Udspring fra vor egen Natur, at vi ved at følge

dem følger Naturens Kald, at hvad der fra først af kan synes et Baand, der er lagt paa os, i Virkeligheden er et Livsinstinkt i os, et Krav af Kræfter, som vil frigjøres, og hvis Frigjørelse vil give Livet høiere Værd for os — i samme Grad vil man i denne Opfatning faa et Motiv til moralsk Handlemaade, der i Styrke fuldt ud vil kunne komme til at hamle op med det religiøse Motiv, og som har det store Fortrin fremfor dette, at det ikke er knyttet til en enkelt eller enkelte Sider af Moralen med Fortrængsel af de øvrige, men i lige Grad kan udstrækkes til dem alle efter Udviklingens vekslende Medfør.

Herbert Spencer fremhæver i sine *«First principles»*, hvorledes Religion og Videnskab mere og mere har udsondret sig fra hinanden, og hvorledes deres indbyrdes Konflikter har været og er en Følge af, at denne Udsondring ikke er bleven fuldkommen gjennemført. Religionens Sfære er det absolute; dens Funktion at minde Menneskene om den ene store Sandhed, at alting er Manifestationer af en Magt eller et Væsen, hvorom vi intet ved og aldrig kan faa vide noget. Men Religionen har aldrig løst denne sin Opgave paa nogen tilfredsstillende Maade, fordi den aldrig har holdt sig strengt inden Grænserne for sin Sfære. Den har modsagt sig selv og fornegtet den ene Sandhed, som den har at forkynde, ved at tillægge det ukjendte og ukjendelige Væsen, der er Universets Ophav, visse bestemte Attributer og ved at give sig ud for at kunne meddele positiv Kundskab om det, hvis Ufattelighed det netop er dens Mission at hævde. Religionen har forsaavidt altid været indtil en vis Grad irreligiøs og er det fremdeles; den har altid indesluttet og indeslutter fremdeles et irreligiøst Element, som udsætter den for Nederlag, og hvorved dens Sag bliver kompromitteret (skjønt det netop er det, som i de fleste Menneskers Øine er dens Kjerne og hvad de kalder sit «dyreste Eie»). Omvendt har Videnskaben indesluttet et uvidenskabeligt Element, forsaavidt den har (gjennem den metafysiske Spekulation) gaaet ud over Relativitetens Verden og indladt sig paa at give Forklaringer af Tingenes første Grunde, hvilke tilsidst altid maatte vise sig at være tomme Ordkunster, hvorved dens Kredit alene kunde svækkes. Jo mere skarpt disse to — Videnskab og Religion — holdes ud fra hinanden, — jo mere Religionen indskrænker sig inden sin Sfære, hvor den er uangribelig, og Videnskaben inden sin, hvor den er sikker paa at overvinde enhver Konkurrence, — des bedre løser hver af dem sin Opgave, og des mere vil de komme til gjensidig at støtte hinanden istedetfor at ligge i indbyrdes Krig.

Et lignende Ræsonnement gjælder nu ogsaa i Hensyn paa Forholdet mellem Religion og Moral. Ogsaa Moralen maa kræve den samme Selvstændighed paa sit Omraade, som Videnskaben har

opnaaet paa sit. Religionen maa afstaa fra at give eller sanktionere specielle moralske Forskrifter, ligesom den har maattet afstaa fra at give specielle Forklaringer af Fænomener, der hører hjemme paa de positive Videnskabers Omraade, og dens Opgave maa blive ligeoverfor Moral som ligeoverfor Videnskab: at hindre Menneskene fra at gaa helt op i Endelighedens Verden og minde dem om den Grænse, som de ved alt sit Arbeide stræber at nærme sig, men som de aldrig kan naa.

Med andre Ord: Religionen maa ophøre at være Theologi.

EN BETRAGTNING VED AARHUNDRED-SKIFTET.

Der har, som bekjendt, været Strid om, hvorvidt man skulde regne det nye Aarhundrede fra 1ste Januar 1900 eller fra 1ste Januar 1901. Hos os, som hos de fleste europæiske Folk, har man bestemt sig for det sidste; vi begynder altsaa imorgen det tyvende Aarhundrede.

Spørgsmaalet har i og for sig ikke stor Interesse. Historiens Inddeling i Aarhundreder er en rent vilkaarlig eller kunstig og har ingenting at skaffe med den virkelige Udvikling. Den historiske Videnskab har ikke sat nogen Epoke eller ny Periode ved Aar 1800 eller Aar 1801, og den vil neppe heller komme til at sætte nogen Epoke ved Aar 1900 eller Aar 1901.

Aarhundreds-Inddelingen er imidlertid saa gammel og saa bekvem — vi er saa vante til at gruppere historiske Begivenheder og Personer efter den og at orientere os ved Hjælp af den i Hensyn paa Gangen i den historiske Udvikling, — at vi, idet vi gaar ind i et nyt Aarhundrede, har en uvilkaarlig Følelse af et Skifte i mere end rent ydre Forstand, — at vi uvilkaarlig stanser op som ved en Milepæl paa Veien og ser tilbage eller ser os omkring. Og det kan have sin Nytte, at det sker. Det kan være ganske godt, at man nu og da drives til at holde et Opgjør med sig selv, sit Folk og sin Tid, enten saa Stødet kommer indenfra eller udenfra, — enten det er en virkelig eller en kunstig Grænse, som bringer en til at stanse for at se tilbage.

•

Det, som udentvivl hos de fleste vil fremstille sig først og sterkest for Tanken ved et Opgjør over, hvad der er vundet for den europæiske Menneskehed i det nu afsluttede Aarhundrede, er de mange Opfindelser, hvorved Naturkræfterne efter en saa storartet Maalestok er bleven underlagt Menneskets Herredømme: Jernbanerne, Dampskibene, de elektriske Sporveie, Telegrafen, Telefonen o. s. v., o. s. v. Man vil, idet man sammenligner Menneskenes Vilkaar ved Indgangen til det tyvende Aarhundrede med deres Vilkaar ved Indgangen til det nittende, først og fremst stille

sig for Øie, hvor uendelig meget disse Opfindelser har virket til at udvide den enkeltes Synskreds og gjøre Livet rigere og mangfoldigere. For hundrede Aar siden levede Menneskene i Europas mest fremskredne Lande endnu for det meste som et Slags «*glebæ adscripti*»[1], — enhver indesperret i sin By eller Bygd som i et Fængsel, hvorfra han ikke kunde slippe bort uden de største Vanskeligheder og i rene Undtagelsestilfælde, og hvortil der kun sjelden kom noget Bud fra Verden udenom. Ved det nittende Aarhundredes store Opfindelser er Fængselsmurene brudte igjennem paa alle Kanter. Afstande, som engang var store nok til at hindre enhver Samfærdsel, kan næsten siges at være helt ophævet; man samtaler med hinanden over Verdenshavet som før bare over Gaden fra Hus til Hus; man reiser saa hurtigt og bekvemt i Virkeligheden som før bare i Eventyret og kan se og opleve mere paa en Dag end før i Maaneder eller Aar.

Paa en anden, mindre iøinefaldende og mindre bemerket, men maaske ikke mindre virksom Maade er der i vore Dage aabnet Adgang til at leve et rigere, mangfoldigere Liv, end man kunde leve for et hundrede Aar siden, nemlig ved det nittende Aarhundredes historiske Videnskab. Ligesom Jernbanerne, Dampskibene, Telegrafen, Telefonen har ophævet eller reduceret Afstandene i Rummet, saaledes — kan man sige — har historisk Forskning og Fremstilling ophævet eller reduceret Afstandene i Tiden. Ved de forbedrede Kommunikationsmidler er man bleven sat istand til at leve med i Samtidens Liv i videre Udstrækning, efter en større Maalestok end før; ved den historiske Videnskab er man bleven sat istand til at leve opigjen svundne Tiders Liv paa en dybere, mere bevidst Maade end før. Naar vi sammenligner Menneskehedens aandelige Vilkaar nuomstunder med dens Vilkaar for hundrede Aar siden, vil vi finde, at den store Forskjel mellem da og nu ikke bare er, at man dengang var i saa langt høiere Grad henvist til den Krog af Verden, hvor Skjæbnen havde sat en, men ogsaa, at man dengang var i saa langt høiere Grad bundet og borneret til sin egen Tids Idéer og Interesser, dens Tanke- og Følelsesliv.

Man læste vel og studerede Historie dengang ogsaa, men uden den Sympathi, som giver den virkelige Forstaaelse. Programmet for den moderne historiske Videnskab blev allerede opstillet i forrige Aarhundrede; men der kunde endnu dengang ikke være Tale om at gjennemføre det. Endog de videst- og friestskuende Aander var dengang endnu altfor bornerede, altfor selvgodt optagne af sin Samtids Civilisation til, at de kunde opfatte Hi-

[1] Stavnsbundne.

storien som en sammenhængende Udviklingsproces anderledes end glimtvis eller stykkevis. Enhver dyberegaaende Afvigelse fra deres Samtids Civilisation frastødte dem og fremstillede sig for dem som noget barbarisk og ufornuftigt, og, naar de alligevel søgte at hævde Tanken om en historisk Fremadskridning, indviklede de sig i de mest aabenbare Selvmodsigelser. Det blev en Konklusion, som ikke svarede til Præmisserne, en Række negative Størrelser, hvis Sum alligevel skulde være positiv, — Forbrydelser og Dumheder, Tyranni og Overtro, hvoraf alligevel tilsidst skulde være fremgaaet en høi eller endog fuldkommen Civilisation.

Først i det nittende Aarhundrede er Udviklingstanken bleven tilegnet saaledes, at den danner Udgangspunkt eller Midtpunkt for en sammenhængende Livs- og Verdensopfatning. I Lys heraf er Historien blevet, hvad den efter Michelets Udtryk skal være: en *Résurrection* (ɔ: en Opstandelse fra de Døde). Man har fra dette Standpunkt kunnet trænge saaledes ind i længst svundne Tiders Liv, at man, trods alt det fjerne og fremmede, sympathiserer med det og lever det med. Man forstaar, at dette Liv, trods alt det fjerne og fremmede, dog inderst inde fremdeles er vort. Man har indseet, at de tilsyneladende Modsætninger, mellem hvilke den historiske Udvikling bevæger sig paa alle Omraader, i Virkeligheden ikke udelukker, men udfylder hverandre. Man har indseet, at de almene Formaal og Idealer, som Menneskeaanden engang har opstillet paa sin Fremgangsvei, altid kommer op igjen, omend i stadig nye Former, — at de vel skifter, forsaavidt det ene afløser det andet i den ledende Forgrundsstilling, men at de aldrig ophører helt at være gyldige. Man erkjender altsaa, at intet ærligt Arbeide i disse Formaals Tjeneste kan være spildt, men tillige, at Arbeidet aldrig paa noget Punkt vil kunne afsluttes, — at man aldrig ligeoverfor de store Opgaver, som Menneskeaanden har stillet sig i Moral, Politik, Videnskab eller Kunst, — vil kunne sige: nu er den løst, — vi er færdige med det!

Vor Tids historiske Fremstillingskunst har et Perspektiv, som savnes i det attende Aarhundredes historiske Verker, endog de høiestragende. Man har faaet Øiet saaledes opladt for de store Afstande, at man formaar at gjengive dem, og just derved har man overvundet dem, saa de ikke længer hindrer Forstaaelsen, og saa at Afvigelserne fra vor egen Tids Begreber og Smag, som virker stødende, naar de ikke sees paa den rette Afstand, fremstiller sig som noget naturligt og fornuftigt. Man har erkjendt, at der er Sammenhæng overalt, men tillige, at denne Sammenhæng hverken har Begyndelse eller Ende. Historien er sat i

Forbindelse med Naturvidenskaben og opfattes ikke længer som noget for sig, men som en Del af et grænseløst Hele, hvorved der ikke kan være Tanke om at give Svar paa Spørgsmaalene om hvorfra og hvorhen.

Det gjælder altsaa om dette Fremskridt, som maaske mere end noget andet har virket til at give vor Tid dens særegne Præg: — denne dybere, sandere Forstaaelse af Historiens Væsen, denne Evne til at leve opigjen andre Tiders Liv, — det gjælder om det, som vel om ethvert stort Fremskridt i den menneskelige Udvikling, at det ikke er den bare pure Gevinst, — at det har sine Skyggesider og bliver kjøbt med, hvad der iallefald i visse Maader eller visse Henseender maa kaldes et Tab. Det er umuligt for vor Tids høiest oplyste Mennesker, med vor Tids historiske Syn, at være saa tryg paa sit Standpunkt, saa inderlig overbevist om at have naaet det fuldkomne i litterær og kunstnerisk Smag, det sande og rigtige i Filosofi, i Livs- og Verdensopfatning, som det endnu var muligt at være for de høiest oplyste i det attende Aarhundrede. Det er umuligt, med vor Tids historiske Syn, at nære en slig Tro, som den vi finder saa mange fremragende politiske og sociale Reformatorer eller Revolutionsmænd i Slutningen af det attende og Begyndelsen af det nittende Aarhundrede besjælet af, — en slig Tro paa Muligheden af at afhjælpe alle Samfundets Brøst paa én Gang og ved en radikal Kurbehandling, — en slig Tro om at sidde inde med Nøglen til et jordisk Paradis, et Tusindaarsrige, hvor alt er Fred og Lykke. Revolutionsaanden, som endnu for et Par Generationer siden stod omgivet i Alverdens Øine med en slig Glans, har fundet sin virksomste Fiende i den moderne historiske Videnskab. De revolutionære Udbrud bliver, i Lys af denne Videnskab, opfattede ikke som Historiens mægtigste Kraftudfoldelse eller Kulminationspunkterne i den fremadskridende Udvikling, men snarere som Svaghedsmomenter, da Pulsen slaar saa hurtigt, at det bliver Feber, og da den sunde og frugtbare Fremgangsaand udarter til en blind Lidenskab, som ødelægger istedetfor at rette og reparere, og som afløses af en Tilstand af Mathed og Modløshed, i hvilken Patienten kan blive et let Bytte for alskens Eventyreres Spekulationer. Radikalismen, baade den filosofiske og den politiske, er idethele kommet i Miskredit. Naar nogen nuomstunder optræder som filosofisk eller politisk Sekterer, — naar nogen nuomstunder opstiller som Løsen for det politiske eller sociale Reformarbeide: alt eller intet! ikke noget Stykkeverk, men Fornyelse fra Grunden af! — naar nogen nuomstunder forkynder Pessimisme eller Optimisme, Individualisme eller Kommunisme o. s. v. som det ene eller rette eller som den i absolut Forstand

dybere, sandere Livsopfatning, eller naar nogen nuomstunder giver sig af med at føre Krig mod religiøs Tro i den videnskabelige Tænknings Navn eller mod Stat, Egteskab, Moral i «Naturens», Livets, Livstrangens, Livsnydelsens Navn: — maa det være nok til at stemple ham som en halvstuderet Røver, — en Person, som ikke har fulgt ordentlig med, saa han staar paa Høide med sin Tid. Han vilde, om han havde gjort det, have vidst, at disse Modsætninger ikke er nye, men i visse Maader saa gamle som al Historie, og at de ifølge Historiens Vidnesbyrd hører sammen og gjensidig betinger hinanden. Han vilde have vidst og forstaaet, at der vel har været og vil vedblive at være Strid mellem dem, men at Stridens Mening ikke kan være, at den ene skal fortrænge den anden, men at de tvertom skal gjennem stadig fornyet Strid naa frem til stadig dybere Udsoning. Han vilde have vidst, at al Udvikling, alt organisk Liv forudsætter en Samvirken af forskjellige Kræfter og Principer, og at ethvert Forsøg paa at gjennemføre et enkelt af disse Principer med Fortrængsel af de andre maa ende i Ruin eller Nederlag. Han vilde have vidst, at det ikke er muligt at reformere uden at konservere, saalidt som det i Længden er muligt at konservere uden at reformere.

Man kunde mene, at Erkjendelsen af Modsætningerne i det menneskelige Liv ikke er saa skarpe, som de synes at være, — at det ved dem gjælder ikke saa meget et enten-eller som baadeog, — maa virke slappende paa Viljen og Følelseslivet. Man kunde mene, at det dybere og friere historiske Syn, som skulde være vor Tidsalders største aandige Fortrin, ikke bare har den Skyggeside, at man ikke længer kan være saa lykkelig tilfreds med, hvad der er opnaaet, men ogsaa den, at man ikke længer vil kunne opdrive en saa glødende Kampiver for det nye og mod det, som hindrer Fremgangen. Denne Frygt er vist ikke helt ubeføiet. Det kan vist ikke være anderledes, end at man tager det med større Ro, naar man ved, at hvad der kan opnaaes, bare er en Forbedring, end naar man forestiller sig, at det gjælder en hel Fornyelse, — naar man ved, at den Sandhed, man kjæmper for bare er relativ, end naar man forestiller sig, at den har absolut Gyldighed. Men, om der er Tab ved dette, saa er dog Gevinsten uberegnelig meget større. Om Ilden ikke blusser saa sterkt op i det enkelte Moment, vil den til Vederlag blive saa meget varigere. Og man vil ikke mere blive udsat for de Paniker og Reaktioner, som pleier at følge efter den revolutionære Berserkergang. Vi maa derfor opfatte det som et af de store Fremskridt, hvorpaa der kan peges ved et Opgjør over, hvad der i det nu forløbne Aarhundrede er indvundet for den

menneskelige Civilisation, at slige pludselige og voldsomme Omveltninger som Julirevolutionen eller Februarrevolutionen neppe længer er mulige, — at en slig Omveltning iallefald i vore Dage ikke længer vilde kunne udøve en saa uimodstaaelig henførende Virkning som den, Julirevolutionen og Februarrevolutionen udøvede paa sin Samtid, — at alle tænkende og alvorlige Mennesker i vore Dage mere og mere afgjort samler sig i Erkjendelse af, at den engelske Methode til Løsningen af de politiske Forfatningsspørgsmaal: — smaa, men sikre Skridt, Reformer, som slutter sig paa det nøieste til det Bestaaende, og hvorved man ikke tager det saa strengt med Konsekvensen eller Symmetrien, naar bare den historiske Kontinuitet bliver opretholdt, — har Fortrinnet fremfor den franske Methode med sine Omkalfatringer af det Bestaaende i et enkelt Princips Navn og sin Byggen-op af helt nye Forfatninger, og det trods det poetiske og det dramatisk virkningsfulde ved disse store Sceneforandringer.

Vi tør tro, at ogsaa Arbeidet for en Løsning af de sociale Spørgsmaal vil stadig mere og mere blive fremmet i denne Realitetens, Forsonlighedens og den historiske Kontinuitets Aand. Det er udentvivl disse Spørgsmaal, som i vore Dage mest sysselsætter Menneskenes Sind. Ved Begyndelsen af det nu afsluttede Aarhundrede var man endnu ikke kommet ud over de rent politiske Forfatningsspørgsmaal: Folkesuverænitet eller Fyrstesuverænitet, Grænserne for Stemmeretten, Fordelingen af den offentlige Myndighed mellem de forskjellige Statsmagter o. s. v. Ifølge de mange Opfindelser og Fabrikindustriens kolossale Udvikling har Spørgsmaalene om en industriel Organisation, en Ordning af Forholdet mellem Kapitalister og Arbeidere trængt sig mere og mere frem og faaet en mere og mere for Alverden indlysende praktisk Betydning.

Da disse Spørgsmaal først for Alvor blev satte paa Dagsordenen i den offentlige Diskussion (i Tiden nærmest forud for Februarrevolutionen), skede det i den samme absolute, uhistoriske Aand, hvori de politiske Forfatningsspørgsmaal pleiede at blive behandlede; det syntes ogsaa her at gjælde et enten-eller, — alt eller intet. De socialistiske og kommunistiske Theoriers Grundlæggere og første Forkyndere samstemmede i at fælde en ubetinget Fordømmelsesdom over den bestaaende Ordning eller Ikke-Ordning af Forholdet mellem Kapital og Arbeide. I Hensyn paa Principerne for den nye Ordning var der Strid mellem dem, men deri var de alle enige, at det gjældende Princip, hvorefter det var overladt til den frie Konkurrence at bestemme Arbeidspriserne og Arbeidernes Forhold til sine Herrer, var af det onde, noget blot negativt og anarkisk, som ikke vilde kunne faa Plads

i en virkelig Organisation. Fra den anden Side (det vil sige af Repræsentanterne for de raadende statsøkonomiske Skoler) blev det hævdet paa en ligesaa ubetinget Maade, at det frie Konkurrence-Princip var det ene rette, at Arbeidet var en Vare som andre Varer og undergivet de samme uforanderlige «Jernlove» i Hensyn paa Prisernes Falden og Stigen, og at allle Forsøg paa at regulere disse Forhold ved en Indskriden af Staten var Utopier eller noget endnu værre.

Eftersom man har stillet sig paa den moderne historiske Videnskabs Standpunkt og betragtet de sociale Spørgsmaal i Lys af den historiske Udviklingstanke, har man mere og mere maattet indse, at hverken det ene eller det andet kan være helt rigtigt. Principet om den frie Konkurrence hører med som et Led i den store Emancipationsproces fra middelaldersk Autoritets- og Organisationstvang, som begyndte i Renæssancen. Det er en Hævdelse af Individets Frihed og Selvbestemmelsesret paa det industrielle Omraade, svarende til Protestantismens Hævdelse af det personlige Gudsforhold og Oplysningsfilosofiens Hævdelse af den frie Tanke. Det maa kaldes et kritisk-negativt Princip, forsaavidt det er fremgaaet af Kampen mod middelaldersk Haandverkslaug og Klasseprivilegier og generaliserer en gjennem Aarhundreder fortsat Opløsning af en forældet, paa et altfor snevert Grundlag hvilende Organisation. Men det har ogsaa en positiv Side, forsaavidt det tjener til at forberede og indlede en ny Organisation, som giver videre Rum for Udfoldelsen af de menneskelige Evner og Kræfter. Vi ser, ved en Betragtning af den historiske Udviklingsgang, at det gjælder om Industrien som om Staten, Kirken, Religionen, Moralen, at den til sin Vækst har havt Brug for flere Principer, som da ogsaa i Overensstemmelse hermed er blevne opstillede, det ene efter det andet. Vi ser, at disse Principer kjæmper mod hinanden, og at de afløser hinanden i Herredømmet, men vi ser tillige, at det gjælder om dem alle, at de svarer til en Side i den menneskelige Natur og tjener til at imødekomme et stedsevarende menneskeligt Behov. Og vi indser heraf, at Opgaven i det store og hele maa blive at skaffe dem saavidt mulig Plads ved Siden af hinanden og faa dem saavidt mulig til at samvirke, istedetfor at modvirke hinanden. Om Konkurrenceprincipet blev helt sat ud af Kraft, overensstemmende med kommunistiske og socialistiske Samfundsidealer, vilde et af de virksomste Motiver til Fremgang ophøre at gjøre sig gjældende. Udviklingen vilde stanse, og man vilde faa «Kjedsommelighedens Søndagseftermiddag Aaret rundt» (som det heder i Bjørnsons «Over Ævne», 2det Stykke). Paa den anden Side, naar den frie Konkurrence («free trade, competition, and devil take the hind-

most!»[1] efter Carlyles Udtryk) faar uden Kontrol eller Indskrænkning raade for Bestemmelsen af Forholdet mellem Kapital og Arbeide, skaber uundgaaelige Tilstande, som mere og mere oprører Humaniteten og Retfærdighedsfølelsen og hindrer Dannelsen af et saadant Samfund, som Menneskeaanden kræver og trænger for sin Trivsel: — et Samfund, som ikke bare holder sammen ved ydre Baand, men som hviler paa en moralsk Grund og har en virkelig organisk Karakter. Med andre Ord: de socialistiske Forfattere har Ret, naar de opstiller Krav paa en af Statsmyndigheden gjennemført og kontroleret «Organisation af Arbeidet»; men det maa være en Organisation, som giver Rum for Kappestriden og det private Initiativ.

Det er denne Vei til Løsningen af de sociale Spørgsmaal, hvorpaa Bjørnson viser hen i «Over Ævne, 2det Stykke», — bort fra Radikalismens enten-eller, bort fra den politiske Geometri med sine rette Linjer, som skjærer over og halverer Mennesket og Menneskelivet i Logikens og Konsekvensens Navn, — bort fra «disse Regnestykker i det store, som springer over det menneskelige, skjønt der alene er Frelse i det». Den Forsoningens og Formidlingens Aand, som gaar igjennem dette storslagne og dybsindige Drama, er den i Sandhed moderne, og vi tør haabe og tro, at den vil i stigende Grad komme til at præge den europæiske Civilisation i det Aarhundrede, som nu begynder.

[1] Frihandel, Konkurrance og Fanden tage den som kommer sidst.

NAVNEREGISTER OG LITERATURHENVISNINGER TIl BIND III «HISTORISKE OG POLITISKE AFHANDLINGER» OG IV «PORTRÆTTER OG ESSAYS».

I. henviser til Bd. III., II. til Bd. IV. — De kursiverede Tal henviser til Siderne i de af Sars benyttede Værker.

J. E. SARS'S LITERÆRE ARBEIDER, KRONOLOGISK ORDNEDE.

For Tiden før 26. Oktbr. 1896 er Oplysningerne taget fra *Halvorsens* Lexikon, hvortil henvises for Anmeldelser, Modskrifter o. lign. Det senere Stof er samlet ved *W. P. Sommerfeldt.* De med * betegnede er optagne i denne Udgave.

Bergen og Bergenserne. I. [eneste] (Illustreret Nyhedsblad 1855. No. 44.)

Udvikling av de Forholde og Omstændigheder, som fremkaldte Calmarunionen, og navnligen af Norges Stilling før og efter Indtrædelsen i samme. Akademisk Priisafhandling. (Nordisk Univ. Tidsskrift III. H. 3. Chra. 1857). S. 1—80.

Anmeldelse af R. Keyser: Den norske Kirkes Historie. (Illustreret Nyhedsblad 1857. No. 8, 9 og 10).

Anmeldelse af A. Munchs «Lord William Russell». (Christiania-Posten 1858 No. 58.)

Anmeldelse af Aalls Erindringer, 2. Udg. ved Chr. Lange. (Christiania-Posten 1858. No. 348, 1859 No. 8, 24).

Anmeldelse af N. M. Petersens Bidrag til den danske Literaturs Historie. (Christiania-Posten 1859. No. 78.)

I Nordisk Conversations-Lexicon 1. Udg. Kbh. 1859 skrev han de særlige norske Artikler for Bogstaverne C—E.

Udvalg af norske Herredagsdomme. Med Indledninger og Anmærkninger. (Norske Samlinger. II. Kr.a 1860. S. 1—40.)

«Nye Bidrag til Kalmar-Krigens Historie» trykt efter de af Sars i Kjøbenhavn tagne Afskrifter. (Norske Samlinger II. Kr.a 1860. S. 41—80 og 273—310).

Anmeldelse af [Dansk] historisk Tidsskrift 3. R. II. (Illustreret Nyhedsblad 1861, No. 11.)

*Biografi af P. A. Munch. (Illustreret Tidende III. No. 150. Kbhvn. 1861—62.)

*Biografi af J. S. Welhaven. (Illustreret Tidende IV. No. 177. Kbhvn. 1862—63.)

Nye historiske Skrifter (1. L. Daae: Throndhjems Stifts gejstlige Historie. 2. A. Faye: Norge i 1814.) (Aftenbladet 1864 No. 63.)

Norge under Foreningen med Danmark (1537—1814). (Nord. Univ. Tidsskrift IV. H. 3. (Chra. 1858), S. 50—63; VI. H. 3. (Chr.a 1861), S. 1—122; IX. H 3. (Chr.a 1863), S. 1—128; X. H. 3. (Chr.a 1865), S. 1—76)

Om Anvendelse af det Hjelmstjerne-Rosencroneske Legats Midler. (Aftenbladet 1866. No. 119.)

Om den nyeste nordiske Heelstatspolitik. Et i Studentersamfundet den 9de Marts [1867] holdt Foredrag. Chr.a 1867. (Ogsaa i «To Foredrag om

Skandinavisme og Norskhed». Chr.a 1867. S. 19—61.)
Svenske Amalgationsplaner og Helstatstilbøieligheder. (Vort Land 1867. No. 4.)
Om Carl-Johansmonumentet. (Vort Land 1867. No. 4.)
Hvad vi frygte og hvad vi ikke frygte. (Vort Land 1867. No. 5.)
*Anmeldelse af R. Nielsen «Om Holbergs Kirkehistorie og Theologi». (Vort Land 1867. No. 8.)
Assessor Løvenskiolds Udtalelser i det skand. Selskab om mit Foredrag i Studentersamfundet om den nyeste nordiske Helstatspolitik. (Vort Land 1867. No. 9.)
Nogle Bemærkninger om Udvandring, Madstræv og Maalstræv. (Vort Land 1867. No. 15, 16, 19, 24, 25 og 26.)
Et nyt Udbrud af den kjøbenhavnske Nordiskhed [ɔ: Svend Grundtvigs «Anmeldelse og Indsigelse» mod R. Keysers «Fremstilling af Nordmændenes Videnskabelighed og Litteratur i Middelalderen]. (Vort Land 1867. No. 20. 21.)
Kjøbenhavnsk Nordiskhed [i Anledning af C. Rosenbergs Anmeldelse i «Fædrelandet» af forannævnte Skrift af S.Grundtvig]. (Vort Land 1867. No. 23.)
Bidrag til Oplysning om Norges Folkemængde, Skattevæsen, Handel o. s. v. i Tiden nærmest før Reformationens Indførelse. (Meddelelse fra det norske Rigsarchiv I. Kr.a 1867. S. 184—266.)
Anmeldelse af P. M. Søegaard: «I Fjeldbygderne». (Dagbladet 1869. No. 1.)
Tre Billeder fra Jotunheimen (med Tegn. af R. Boll). (Turistforeningens Årbog 1869. S. 86—90.)
Anmeldelse af L. Kr. Daa: «Om Nationaliteternes Udvikling». (Dagbladet 1869. No. 247, 248, 253, 259.)
I *Norsk Folkeblad*, udg. af Bj. Bjørnson, skrev han i Aarene 1867—71 den ugentlige Oversigt over *de sidste Begivenheder*.
Om Forholdet mellem Religion, Familje og Stat hos de germaniske Folk. (Uddrag af et i Videnskabs Selskabet den 26. Maj 1871 holdt Foredrag.) Chr.a 1872. 8. 14 S. (Referat findes i Selskabets Forhandlinger for 1871. S. 533—545.)
Prof. Keilhaus [og Chr. Boecks] Opdagelse af Jotunheimen. (Turistforeningens Årbog 1872. S. 54—57.)
Om Harald Haarfagres Samling af de norske Fylker og hans Tilegnelse af Odelen. (Historisk Tidsskrift 1. R. B. II. 1872. S. 171—237.)
[Svar til Professor Lochmann.] (Aftenbladet 1874. No. 244, 250, 256. Se forøvrig Halvorsen Bd. V. S. 43.)
Et Forord. (Nyt norsk Tidsskrift. I. 1877. S. 1—26.)
I de staaende Artikler i «Nyt norsk Tidsskrift Bd. I—III. 1877—78,«Bognyt» og «Dagbog» har han deltaget i Diskussionen om følgende Spørgsmaal: I. 1877. S. 69—72: Universitetets Negtelse af Lokale til Dr. G. Brandes' Forelæsninger over S. Kierkegaard; S. 161—180: Den moderne Vantro; S. 196—202: De norske Retskilder af L. M. B. Aubert; S. 301—316: Tyske Skrifter over norsk Historie (K. Maurer's «Island» og Ph. Zorn's «Staat und Kirche in Norwegen). II. 1877. S. 70 fg.: «Morgenbladets» Nekrolog over Professor L. Kr. Daa; S. 72—88: Religionsfriheden og de kirkelige Blades Diskussjon; S. 313—336: Positivisme og Evolutionisme i England. — III. 1878. S. 83—104: «Luthersk Ugeskrift» om Vantroens Moral; S. 357—368: Læren om evig Straf.

Anmeldelse af G. Storm: «Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie.» (Dagbladet 1878. No. 129.)
Taine om den franske Revolution. (Nyt norsk Tidsskrift. IV. 1878. S. 170—211.)
*Thomas Carlyle om de gamle norske Konger. (Nyt norsk Tidsskrift. III. 1878. S. 288—313, 432—455.)
Et stenografisk Referat af hans Foredrag om det norske Flags Historie i Kristiania Arbeidersamfund den 13. Marts 1879 er trykt i samtlige Kristianias Dagblade for 14. Marts s. A. og i den senere udgivne Brochure «Flagsagen» Kr.a 1879. S. 11—25.
Nationalflaget og Unionsmærket. (Dagbladet 1879. No. 59.)
Stemninger og Tilstande under Dansketiden. (Et Foredrag.) (Verdens Gang 1881. No. 31.)
Anmeldelse af Vullums Bog om Wergeland. (Dagbladet 1881. No. 194.)
Til Oplysning om Folkemængdens Bevægelse i Norge fra det 13. til det 17. Aarhundrede. (Historisk Tidsskrift. 2. R. Bd. III. 1882. S. 281—387.)
Historisk Indledning til Grundloven. Kr.a 1882. 8. 4. Bl., 220 S. — 2. Opl. (5. Tusinde). Kr.a 1882. 8. 2 Bl., 224 S. — 3. Opl. Kr.a 1884. 8. 2 Bl., 224 S. Ny [4.] af Forfatteren tildels ændret Udg. Kr.a 1887. 8. 2 Bl., 224 S. (I «Bibl. for de 1 000 hjem», No. 59—62.)
Et og andet om vor politiske Situation I.—III. (Nyt Tidsskrift. I. 1882. S. 71—89, 247—292, 361—388.)
Anmeldelse af Dr. Bangs «Julian den Frafaldne». (Nyt Tidsskrift. I. 1882. S. 194—197.)
Anmeldelse af A. O. Vinjes Skrifter i Utval. (Nyt Tidsskrift. I. 1882. S. 208 fg.)
Anmeldelse af Kr. Erslev: «Dronning Margrethe og Kalmarunionen». (Nyt Tidsskrift. I. 1882. S. 404—409.)
Historisk Polemik. (Nyt Tidsskrift. I. 1882. S. 409—507.)
Dagbog. (Nyt Tidsskrift. I. 1882. S. 608—620.)
Et sammentrængt Referat af Prof. J. E. Sars's Foredrag: «Om Flertalsstyret.» Holdt i Studentersamfundet Lørdag den 17de Februar 1883. Ved Cand. mag. Irgens-Hansen. [Kr.a 1883.] 8 s. ÷ 1 bl. Theses. Uddragne af Foredraget.
Dagbog [Rigsretstiltalen mod Ministeriet Selmer]. (Nyt Tidsskrift. II. 1883. S. 230—256. Udkom ogsaa i Særtryk med Titel: Vort Embedsparti. En Tidsbetragtning. Kr.a 1883.)
Vort Embedsparti. En Tidsbetragtning. (Udkom oprindelig under Titel: Dagbog i Nyt Tidsskrift. II. 1883. S. 230—256.)
Dagbog. [Efter Rigsretsdommen.] (Nyt Tidsskrift. III. 1884. S. 260—72.)
Kristendom og Politik. I. II. III. (Nyt Tidsskrift. II. 1882. S. 514—531. III. 1884. S. 62—97 S. 295—330).
Populære Skrifter over Norges Historie [af O. A. Øverland og V. Poulsen]. (Nyt Tidsskrift. III. 1884. S. 632—634.)
Foredrag ved Universitetets Holbergs-Fest. (Dagbladet 1884. No. 426.)
*Foredrag ved Universitetets Holbergfest den 3die December 1884. (Univ.- og Skoleannaler. 3. R. Bd. XXI. Kr.a 1885. S. 92—120.)
Holbergsjubilæet. G. Brandes Festskrift. (Nyt Tidsskrift. IV. 1885. S. 80—96.)
Alex. Kiellands Digtergage. (Nyt Tidsskrift. VI. 1885. S. 327—336.)
Storthingsvalgene. (Nyt Tidsskrift IV. 1885. S. 396—416.)
Unionsspørgsmaalet. (Nyt Tidsskrift. IV. 1885. S. 610—627.)

Endnu nogle Ord om Pressefriheden. (Nyt Tidsskrift. V. 1886. S. 211—227.)
Diplomatiske Sagers Behandling. Kr.a 1886. 8. 31 S. (O. m. T.: «Norsk Folkebibliothek». Tillæg til «Verdens Gang». Bd. 16. I.)
Norges Venstreforenings Resolution angaaende de diplomatiske Sagers Behandling. En Redegjørelse. Udgivet af Norges Venstreforening. Kr.a 1886. 8. 31 S.
Dagbog [Den politiske Partikamp og Højres Samfunds- og Livsopfatning]. (Nyt Tidsskrift V. 1886. S. 457—487.)
Unionsspørgsmaalet. (Dagbladet. 1886. No. 52.)
En Redegjørelse [ang. hans i Udsigt stillede Deltagelse i en Adresse til Regjeringen om Ophævelse af Aktionen mod Hans Jæger, hvortil Bem. af Jæger i No. 75 og Svar fra S. i Nr. 76]. (Dagbladet 1886. No. 71.)
Foredrag [ang. Venstres Program] ved den liberale Forenings Aarsfest. (Dagbladet. 1886. No. 134.)
Om determinismen og om pressefrihedens grænser. (Den frisindede Studenterforenings Foredrag. Kr.a 1886. II. S. 15—31.)
*Om Forholdet mellem Religion og Moral og om den deterministiske eller evolutionistiske Morallære. I. II. (Nyt Tidsskrift. V. 1886. S. 781—796. VI. 1887. S. 104—130.)
Anmeldelse af Mankell: Fälttåget i Norge år 1814». (Nyt Tidsskrift. VI. 1887. S. 341—343.)
Dagbog [«Hamarresolutionen», m. m.]. (Nyt Tidsskrift. VI. 1887. S. 464—488.)
Til Abonnenterne. (Nyt Tidsskrift, VI. 1887. S. 929—931.)
An outline of the history of Norway. (Norway illustrated. I. Bergen 1888. S. 22—32.)
Outline of the history of Norway since the union with Sweden 1814. (Norway illustrated. I. Bergen 1888. S. 33—39. — Jfr. Bemærkninger i Berg. Aftenblad 1888, 8. Juni, hvortil Modbemærkninger i Bergensp. s. A. No. 134.)
Den nye Bondepolitik. (Verdens Gang 1888. Nr. 21.)
Mere om den nye Bondepolitik. (Verdens Gang 1888. No. 45.)
«Fritænkeriet» og det rene Venstre. [Mod Christopher Bruun.] (Dagbladet. 1888. No. 73.)
*Anmeldelse af V. Troye: «Thomas Carlyle». (Dagbladet. 1889. No. 296.)
The constitution of Norway. (Norway illustrated. II. Bergen 1889. S. 29—33.)
*Forord til Oversættelsen i «Bibl. f. d. 1 000 Hjem» (Bd. I. S. 3—10) af Buckle's «Civilisationens Historie i England». Fagerstrand pr. Høvik 1889.
*Udsigt over den norske Historie. D. I—IV. Chr.a 1873—1891. 8. I. 1873. 2 Bl., 272 S. Anden Udgave. 1877. 3 Bl., 323 S. — II. 1877. 400 S. Anden Udgave. Chr.a og Kbh. 1893. 2 Bl., 400 S. — III. 1887. IV S., 350 S., 1 Bl. — IV 1891 2 Bl., 357 S., 1 Bl.
[Svartale til Bjørnstjerne Bjørnsons Tale for ham ved Festen 7. Febr. 1892 i Anl. af Afslutningen af hans «Udsigt over den norske Historie»]. (Dagbladet. 1892. No. 37, 38. Se forøvrig Halvorsen, Bd. V. S. 43.)
Forord til Rudolf Peersen: Rent Flag! Fagerstrand pr. Høvik [1892]. S. 5—6.
*Forord til O. Skavlan's Henrik Wergeland. Kr.a 1892. S. IX—XIII.
Unionsspørgsmaalet. (Nyt Tidsskrift. N. R. I. 1892—93, S. 50—56.)
Den norsk-svenske Unions historiske Retsgrund. I. II. (Nyt Tidsskrift. N. R. I. 1892—93. S. 116—123, 225—244).

Grev Wedel og den norsk-svenske Union. (Nyt Tidsskrift. N. R. I. 1892—93. S. 429—446.)
Unionen og Europa (Et i den frisindede Studenterforening holdt Foredrag). (Nyt Tidsskrift. N. R. I. 1892—93. S. 539—559.)
Anmeldelse af Andreas Aubert: «Maleren Professor Dahl.» (Nyt Tidsskrift. N. R. I. 1892—93. S. 638—641.)
Et Foredrag er refereret i Dagbladet 1893 No. 132 holdt i Arbeidersamfundet om den norsk-svenske Konflikt. Dette Referat fremkaldte i Berl. Tid. 27. Mai s. A. en Artikel af Prof. E. Holm: «Et Angreb af den norske Professor Sars paa Fredrik VI.s Minde», som optryktes i Morgbl. s. A. No. 280 og derefter kommenteredes i s. Bl. No. 235, 246, 247 og 251; Sars svarte Holm i Dagbladet No. 152, hvor han bl. a. erklærede Referatet, som han ingen Del havde i, for unøiagtig forsaavidt angik det omhandlede Punkt [ɔ: Kielertraktaten en skidden Handel]; dette Svar blev med nye Kommentarer fra Red.s Side optrykt i Morgbl. No. 281, 293 og 367; jfr. ogsaa Indlæg i «Politiken» s. A. No. 151 af C. Th. Sørenren, Svar i No. 153 af E. Holm og Gjensvar i No. 155 af. S.
Kongetalen den 4de November 1893. (Nyt Tidsskrift. N. R. II. 1893—94. S. 45—53.)
*Et og andet om Aasmund Vinje [I.] II. (Nyt Tidsskrift. I. N. R. 1892—93. S. 774—797. II. 1893—94. S. 201—216.)
Norsk og svensk Synspunkt. [Foredrag i den private liberale Klub 28de Februar 1894.] (Nyt Tidsskrift. N. R. II. 1893—94. S. 444—466.)
I Anledning af de forestaaende Stortingsvalg. (Nyt Tidsskrift. N. R. II. 1893—94. S. 590—607.)
Forhandlingspolitikkens Udsigter. (Nyt Tidsskrift. N. R. III. 1894—95. S. 1—16.)
Vor Politik. (Nyt Tidsskrift. N. R. III. 1894—95. S. 121—128 og 190—198.)
Nogle Reflexioner i Anledning af den politiske Krise (Februar og Marts 1895.) (Nyt Tidsskrift. N. R. III. 1894—95. S. 288—304.)
Kristiania-adressen. (Nyt Tidsskrift. N. R. III. 1894—95. S. 437—46.)
Vor unionelle Forsvarspligt. (Nyt Tidsskrift. N. R. III. 1894—95. S. 552—559.)
*Til Erindring om Welhaven. (Norge. I. 1895. S. 94—115. Udg. ved Nordahl Rolfsen. — Jfr. «En Forespørgsel» af S. Thormodsæter i Dagbl. 1895, No. 26 i Anl. af en Bemærkning i dette Stykke om E. Sundt, hvortil Svar fra Sars i s. Bl. No. 27.)
The Case for Norwegian Liberalism. (TheFortnightly Review 1895. II. S. 269—281. Samtidig trykt paa Norsk efter Forf.s Manuskript i «Verdens Gang.» 1895. No. 179, 180, 182, 186 og 188. — Udkom ogsaa i Særtryk: Den norsk-svenske Unionsstrid. Kr.a 1895. 16 S.)
*P. A. Munch. (Norge II. 1896. S. 1—24. Udg. ved Nordahl Rolfsen.)
Anmeldelse af L. J. Vogt: Dublin som norsk By. Fra vort ældste Kjøbstadsliv. Kr.a 1896. (Verdens Gang. 1896. No. 266.)
Camilla Colletts Dagbøger. (Verdens Gang. 1897. No. 92.)
*Jonas Anton Hielm. Foredrag i Den private liberale Klub 29de April. (Verdens Gang. 1897. No. 114, 118, 121, 123, 127, 129, 134, 139 og 145.) Udkom ogsaa i Særtryk m. T.: Jonas Anton Hielms Unionspolitik. Kr.a [s. a.] 16 S.
Efter 1814 [til Det overordentlige Storting i 1836]. [Referat

af Foredrag, holdt i Arbeiderakademiet fra 18. Jan. 1897 til 98.] (Norske Intelligenssedler 1897. No. 17, 25, 31, 38, 39, 45, 46, 52, 53, 54, 59, 60. Søndagsno. Side 151, 165, 183, 198. — 1898. Søndagsno. Side 57, 72, 89, 106, 123, 140, 148, 170, 180, 204, 217, 235, 249, 283, 299, 324.) Udkom ogsaa i Bogform med Titel: Norske Intelligenssedlers Referat af Professor J. E. Sars's Forelæsninger over Norges Historie efter 1814. Gratisbilag til Norske Intelligenssedler. [Chr.a 1898] 8. 118 S.

Karl Johan og Stortinget i 1821. (Dagbladet 1897. No. 258, 261, 262, 266, 268, 270, 272, 274, 275, 277.) Imødegaaelse af Professor Y. Nielsens Kritik over forannævnte Forelæsninger for Arbeiderakademiet, offentliggjort i Brochuren: Carl Johan, som han virkelig var, og som han skildres af Hr. Professor J. E. Sars. Foredrag, holdt i Chr.a Arbeidersamfunds store Sal, efterat Hr. Sars havde afsluttet sine Forelæsninger ved Arbeiderakademiet over Carl Johans Tid, 5te April 1897. (Chr.a 1897.) — Se desuden Aftenp. 1897 No. 133 af Y. Nielsen, hvortil Svar fra Sars i No. 139, og s. Bl. No. 140 af Y. N. og N. Intell. 24. Febr. 1897.

*Kristian Frederik og Karl Johan. To Foredrag. (Samtiden. VIII. 1897. S. 212—224, 289—302.)

Foredrag. Olafskvælden 1897. (Dagbladet. 1897. No. 219.)

[Om Valget af Ministerchef i det nye Ministerium.] Dat. 16de Decbr. (Verdens Gang. 1897. No. 305.)

Hvem? [jfr. Verdens Gang 1897. No. 314. Til den ærede Indsender]. (Dagbladet. 1898. No. 1.)

Ringeren. Redigeret af Sigurd Ibsen under Medvirkning af Bjørnstjerne Bjørnson og J. E. Sars. Aarg. 1—2. 1898—99. Kr.a 4.

*Johan Sverdrup. (Ringeren. Aarg. I. 1898. No. 1. S. 4—9.)

Om norsk national Kultur, sammenlignet med dansk. (Ringeren. I. 1898. No. 6. S. 5—8. No. 7. S. 5—8.

De norske og de dansk-norske. (Ringeren. I. 1898. No. 20. S. 7—11. No. 21. S. 11—12.)

Unionsopløsning og nationalt Kongedømme. (Ringeren. I. 1898. No. 49. S. 8—9. No. 50. S. 6—9. Udkom ogsaa i Særtryk m. s. Titel. Kr.a 1899. 18 S.)

*Om Henrik Wergelands historiske Syn og Forfatterskab. Indledning til H. Wergelands «NorgesKonstitutionshistorie» i «Skrifter i Udvalg». Kr.a 1898. S. 7—29.

Den nye Platform. (Dagbladet. 1898. No. 337.)

*Bidrag til en Karakteristik af A. O. Vinje. (Folkevennen. 1899. S. 193—229.)

Nyskandinavisme. (Ringeren. II. 1899. No. 40. S. 471—473.)

*Wergeland og Welhaven. (Norge i det nittende Aarhundrede. Bd. I. Kr.a 1900. S. 291—303.)

*A. O. Vinje. (Norge i det nittende Aarhundrede. Bd. I. Kr.a 1900. S. 321—324.)

Norsk Folkekarakter. (Sammen med Moltke Moe i «Norge i det nittende Aarhundrede». Bd. I. Kr.a 1900. S. 431—436.)

*En Betragtning ved Aarhundred-Skiftet. (Verdens Gang. 1900. No. 337.)

Vore nationale Forholde og Fremtidsudsigter ved Aarhundredskiftet. (Samtiden. XII. 1901. S. 100—118.)

*Bjørnsons Plads i Norges politiske Historie. Forord til Bjørnstjerne Bjørnsons: «Udvalgte Artikler og Taler». Kbh. 1902. S. 1—30.

*Kong Sverre. (Verdens Gang. 1902. No. 69.)

*Bjørnstjerne Bjørnson. (Verdens Gang. 1902. No. 352.)
*Noget om Bjørnson som ung Mand. (Samtiden. Bd. XIII. 1902. S. 411—459.) [Jfr. Politiken 1903. No. 6: Georg Brandes. Historie og Historier. (Brandes protesterer mod den ham S. 455 tillagte Ytring angaaende Bjørnsons Omvendelse.) Sars' Svar i Dagbladet 1903. No. 7, Norske Intelligenssedler 1903. No. 6.]
*Peter Andreas Munch. (Nordmænd i det 19de Aarhundrede. H. 12. Kr.a 1903. S. 353—377.)
Et Par Anmærkninger ved Bjørnsons og Konows Taler 18de Juni [i Festen for Bjørnson i Bergen. Refereret i Intelligenssedlerne 1903. No. 129]. (Dagbladet 1903. No. 169. — Norske Intelligenssedler 1903. No. 143.) [Bjørnsons Svar s. A. No. 173.]
Anmeldelse af Albert Balchen: Ministeriet Hagerup og Unionspolitikken. (Norske Intelligenssedler. 1903. No. 274.)
*Anmeldelse af Chr. Collin: Bjørnstjerne Bjørnson. (Verdens Gang. 1904. No. 195.)
Samling. (Samtiden. XV. 1904. S. 265—273. — S. 331—332. [Svar til Bjørnstjerne Bjørnson.].)
Norges politiske Historie 1815—1885. Med 144 Illustrationer. Kr.a 1904. 8. Portræt, 3 Bl., 662 S. — (Paa første Heftes Omslag: Med Tillægsafhandlinger angaaende Norge i det nittende Aarhundrede, af Docent Chr. Collin, Lars A. Havstad, Pastor Olaf Holm og Fru Ragna Nielsen.) — [Medfulgte som Gratisbilag «Verdens Gang» 1899—1904.]
En Advarsel. (Dagbladet. 1905. No. 279. Verdens Gang. 1905. No. 288.)
Studenternes nationale Forening. Sars, Nansen, Berner. Mødet i Fæstningens Gymnastiksal Torsdag den 9de Mars 1905. Kr.a 1905. 8. 11 S. Heri er S. 3—4 af Sars.
Norges Statsforfatning. Udtalelser af Bjørnstjerne Bjørnson — Fridtjof Nansen — Ernst Sars — Johan Bredal. Chr.a [1905]. 8. 16 S. Heri S. 8—10 af Sars.
Ligestillethed — Selvstændighed. (Samtiden. Bd. XVI. 1905. S. 129—133.)
Svenske Seire, norske Nederlag i Unionspolitikken. (Samtiden. Bd. XVI. 1905. S. 261—70.)
1814—1905. (Samtiden. Bd. XVI. 1905. S. 481—488.)
Fra Professor Ernst Sars. [Om Karlstad-Forhandlingerne.] (Aftenposten. 1905. No. 525. Dagbladet. 1905. No. 253. Morgenbladet. 1905. No. 486.)
7de Juni. (Akershus Folkeblad. 1906. No. 23.)
Norges Selvstændigheds Udvikling. 1814—1905. (Nordmands-Forbundet. [Indbydelsesskrift December 1906]. S. 12—25.)
Unionsopløsningen og Skandinavismen. (Samtiden. Bd. XVII. 1906. S. 269—278.)
I Anledning af Trontaledebatten. (Samtiden. Bd. XVII. 1906. S. 497—503.)
Anmeldelse af Otto Anderssen: De franske Huguenotter. (Verdens Gang. 1907. No. 122.)
Norges Historie, fremstillet for det norske Folk. Bd. VI. 2. Halvbd. Tidsrummet 1885—1905. Kr.a [1908—]1909. 4 Bl., 331 S., 8 Bilag.
Om Maalstriden. (Samtiden. Bd. XXI. 1910. S. 1—13.)
[Om Bjørnstjerne Bjørnson.] (Tidens Tegn. 1910. No. 2.)
Norges Historie, fremstillet for det norske Folk. Bd. VI. 1. Halbd. Tidsrummet 1814—1884. Kr.a [1910—]1913. 4. Bl., 680 S., 12 Bilag.

INDHOLD

Portrætter og Essays

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C005645922